کشف الباری
عما فی
صحیح البخاری
جلد ۲۰
تصنیف
حضرت مولانا سلیم اللہ خان

کشف الباری

عما فی

صحیح البخاری

تالیف ◄ صدر وفاق المدارس مولانا سلیم اللہ خان شیخ الحدیث

جامعہ فاروقیہ کراچی

کتاب الصلاۃ

جلد ۲۰

خصوصیات

- ◄ داحادیثو تخریج
- ◄ د تعلیقات بخاری تخریج
- ◄ داسماء الرجال مختصر تعارف
- ◄ د گرانو لغاتو لغوی صرفی اونحوی حل
- ◄ ماقبل باب سره د ربط پوره تحقیق
- ◄ دشرحی دهرې خبرې لاندې په حاشیه کښې حواله
- ◄ د ترجمة الباب مقصد بیانولو کښې پوره تحقیق
- ◄ د مختلفو مذاهبو تحقیقی بیان اوبیا د مذهب حنفی ترجیح
- ◄ د بخاری د احادیثو اطراف خودل

خورونکی: ◄ فیصل کتب خانه محله جنگی پیښور

موبائل:- ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵ .... ۰۳۱۵۹۵۹۵۷۱۷

دکتاب نوم:- کشف الباری عما فی صحیح البخاری

شارح:- صدر وفاق المدارس مولانا سلیم الله خان

شیخ الحدیث جامعه فاروقیه کراچۍ

د ملاویدو پتې: د فیصل کتب خانه پېښور څخه علاوه

- رحیمی کتب خانه خوست -- ۰۷۹۹۱۶۱۳۱۳
- اسلامی کتب خانه خوست--
- دیوبند کتب خانه خوست-- ۰۷۹۹۸۸۶۶۸۰
- روغانیول کتب خانه جلال آباد
- دعوت کتب خانه جلال آباد-- ۰۷۷۶۰۹۷۹۶۵
- رشیدیه جدید کتب خانه کابل
- انتشارات نعمانیه کابل
- انتشارات علامه تفتازانی کابل-- ۰۷۷۴۹۰۵۰۰
- قدرت کتب خانه کابل --
- واحدی کتب خانه خوست
- صداقت کتب خانه کابل-- ۰۷۰۰۳۰۵۴۰۷
- مکتبة القرآن والسنة کابل
- مکتبه صدیقیه غزنی
- مکتبه فریدیه خوست
- مسلم کتب خانه جلال اباد-- ۰۷۷۶۰۰۶۴۱۶
- غزنوی کتب خانه غزنی -- ۰۷۴۸۵۷۵۱۹۹

خورونکی: ⬅ فیصل کتب خانه محله جنګی پېښور

موبائل:- ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵ .... ۰۳۱۵۹۵۹۵۸۱۷

بسم الله الرحمن الرحیم

مقدمه

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ أرشد حبیبه ونبیه إلی هذه الکلمات التی یقولها النبی صلی الله علیه وسلم فی آخر وتره:
»اللهم إنی أعوذ برضاك من سخطك، وأعوذ بمعافاتك من عقوبتك، وأعوذبك منك، لاأحصی ثناء علیك أنت كما أثنیت علی نفسك«.
وصل وسلم وبارك علی سیدنا ومولانا محمد المصطفی، وعلی أشیاعه وأتباعه وأنصاره وإخوانه من النبیین، وصل علی أهل طاعتك أجمعین من أهل السماوات والأرضین.
اما بعد: دکوم وخت څخه چې الله تعالی چې همیشه دپاره دې دعلم ذریعه قلم گرځولې دې.نوهم د هغه وخت څخه د الله تعالی په توفیق سره د الله تعالی د دې وینا مطابق ((علم الانسان مالم یعلم)) د قلم صاحبانو (لیکوالو) د خپل وس مطابق خپل کوششونه کړی دی اود قلم د میوو څخه ئې امت محمدی علی صاحبها الف الف صلوات ته فائدې رسولی دی.اولکه څنگه چې دا مبارکه سلسله تراوسه پورې روانه ده.نو دغه شان به د الله الله ویونکو(مسلمانانو) د آخری کس د باقی پاتې کیدو (ژوندی پاتې کیدو) پورې جاری اوروانه وی.
ډیر مبارک دی هغه پاک نفسونه چا چې په خپلو سینو کښې د الله تعالی دامانت لوې بوج محفوظ کړې دې او د نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاداتو اود صحابه کرامو رضوان الله عنهم اجمعین اقوالو په رڼا کښې ئې ډیرې قیمتی ملغلرې ډیرې په ښکلې طریقې سره د غمو پشان کاغذ ته د سپارلو لوې سعادت حاصل کړې دې او کامیابیږی.
زه د لوئې الله چې احسانات یې عام دی د بیشمیره احساناتو څخه د دې لوئې احسان شکر اداکولو څخه خپله جولۍ خالی گڼم چې زما یې د خپل دین خدمت سره واسطه پیدا کړې ده.چې هغه کریم او رحیم ذات د خپل محبوب اوخوږ پیغمبر صلی الله علیه وسلم د پاک ذات د پاکې ژبې څخه وتلی ارشاداتو د تشریح او وضاحت خدمت دپاره قبول کړم.چې په خپلو نااهلیانو،کوتاهیانو اونالائقیانو باندې مې سترگې اولگی نو زما سترگې ښکته طرف ته پریوځی.خو قربان شم د هغه غفار،ستار اوحلیم ذات څخه چې هغه زمونږ د نالائق توب په وجه مونږ نه محرومه کوی بلکه هغه خو په ورکولو کښې بې مثاله دې.الله - جل وعلا - دې مونږ ته شکر گذار اوقدردان جوړیدو توفیق راکړی.آمین
د تخصص فی الفقه الاسلامی د دویم کال په آخر کښې دشعبان په میاشت کښې شیخی ومربی واستاذی المکرم حضرت اقدس مولانا محمد یوسف افشانی صاحب زیدت معالیه ومحاسنه اوفرمائیل،، استاذ المحدثین،شیخ المشائخ، صدر وفاق المدارس حضرت اقدس مولانا سلیم الله خان صاحب دامت برکاتهم العالیه فرمائیلی دی چې د دې کال په متخصصینو کښې دې د منتخبو طالبانوسره په دارالتصنیف کښې په،،کشف الباری عما فی صحیح البخاری،،باندې دکار کولو په باره خبره اوکړې شی.نو ستا استاذانو په خپل مینځ کښې په مشوره سره ستا د نورو درې ملگروسره ستا انتخاب هم کړې دې.بنده د حضرت اقدس وړاندې د خپلې کم استعدادۍ اونا اهلۍ ښکاره والې اوکړو.نوحضرت زید

مجده اوفرمائل ،، كوم الله چې ستا د استاذانو په زړونو كښې ستا انتخاب اچولې دې.نو هغه به استعداد هم پيدا كړى او هغه ډير ښه مدد گار اومعين دې.په دې باندې بنده دا لوئې سعادت د خپل دنيوى اواخروى مستقبل د خير وسيله اوگنړله اولبيك اوسعديك يې اووئيل او ملا يې ورته اوتړله.ددې څخه پس استاذالمحدثين ،شيخ المشائخ، صدر وفاق المدارس حضرت اقدس مولانا سليم الله خان صاحب دامت بركاتهم العاليه مونږ راجمع كړو اود تقسيم كار سره سره يې په خپل لاس مبارك ليكلې هدايت نامه هم راكړه كومه چې د كار كولو په اصولو اوضوابطو باندې مشتمله وه.اوډيرې دعاگانې يې راته اوكړې اوپه كار دشروع كولو يې راته اوفرمائيل.

نو صلاة حاجت مې اوكړل اود الله تعالى څخه مې مدد اوغښتل او په كار مې شروع اوكړه.او قدم په قدم به مكرم اومحترم حضرت مولانا نور البشرصاحب دامت بركاتهم ، حضرت مولانا عزيز الرحمن صاحب، حضرت مولانا مفتى مزمل سلاوټې صاحب،اوحضرت مولانا حبيب الله زكريا صاحب حفظهم الله په مشورو او تجويزونو سره وړاندې روان ووم. فجزاهم الله احسن الجزاء .

بنده ته د ،،كتاب الصلاة،، كار حواله شو.الحمد لله تقريباً د درې كالو په موده كښې د يو جلد كار مكمل شو.اوستاسو وړاندې راغلل،په دې جلد كښې اتلس بابونه يو كم ديرش احاديث اودشلو تعليقات تشريح ،توضيح او تحقيق شامل دې.د دې مجموعې ډيره حصه قابل قدر مكرم اومحترم حضرت مولانا نور البشرصاحب دامت بركاتهم اوزياتې حصې استاذالمحدثين ،شيخ المشائخ، صدر وفاق المدارس حضرت اقدس سليم الله خان صاحب دامت بركاتهم العاليه د خپل بوډاتوب،زياتو مرضونو، زياتو مصروفياتو، او قسما قسم ذمه واريانوپوره كولو سره سره بالاستيعاب اوكتل،اوقابل اصلاح څيزونه يې راته په گوته كړل.اوكوم مباحث چې پوره نه وو د هغې د تكميل طرف ته يې متوجه كړم.اود كومو امورو د وضاحت چې ضرورت وو د هغې د وضاحت حكم يې راته راكړل.الحمدلله په ټولو حكمونو عمل اوشو.د ،،كشف البارى عما فى صحيح البخارى،، ددې مجموعې په ترتيب ،مراجعت،اوتحقيق كښې چې كومه طريقه حضرت شيخ الحديث صاحب زيدمجدهم العاليه په حكم سره د حضرت مولانا نورالبشر مد ظله په واسطه زمونږ دپاره مقرر كړې شوې وه د هغې نمونه لاندې ليكلې شى.

١- د ترجمة الباب مقصد/ مقاصد وضاحت اوتراجم ابواب باندې سير حاصل بحث كول

٢- ربط د بابونو اود مناسبت ذكر كول

٣- د حديث الباب ترجمه كول

۴- د حديث الباب دامهات سته څخه تخريج كول

۵- د حديث د راويانو جامع پيژندگلو ،خاص كر د هغوى د تعديلاتواوتوثيقاتو ذكر كول دغه شان كه په هغوى باندې د امامانو كلام وى نو د هغې ذكر كول، كه بلا تكلف اوتعصب دفاع كيدې شى نو دفاع، گنى بيا كم از كم په صحيح بخارى كښې د داسې متكلم فيه راوى د راوړلو عذر بيانول

۶- د حديث په سند باندې محدثانه كلام كول

٧- د حديث په شرح كښې چې د كومو څيزونو خيال ساتلې شوې دې هغه دا دى.

الف: د حديث په نورو طرقو كښې وارد شوې مختلف الفاظ نقل كول اود هغې تشريح كول

ب: نحوى،صرفى، بلاغى،لغوى اواعرابى حيثيت سره تشريح او تحقيق كول

ت: د فقهى مذاهبو(د اصحاب المذاهب د كتابونو څخه) تنقيح او حواله وركول

ث: د فقهى دلائلو التزام

٩- د حديث الباب د ترجمة الباب سره مطابقت بيانول

١٠- د بخارى د متابعاتو اوشواهدو تشريحات

دا خبره دې ياده وى چې په متابعاتواو شواهدو كښې د لاندينى خبروخاص طور سره خيال ساتلې شوې دې.

الف: د حديث د كتابونو حواله چې دصفحاتو سره وركړې شى ، نو هلته ورسره د كتاب او باب دغه شان د رقم الحديث ذكر ضرور اوكړې شى.

ب: د حديث الباب تخريج خاص كر د امهات سته څخه چې اوكړې شى كه امام بخارى په هغې كښې منفرد وى نو د معتمد مصنف حواله دې ضرور وركړې شى.او په دې سلسله كښې د فتح البارى، عمدة القارى سره سره د تحفة الاشراف څخه هم مدد واخستې شى.

ت: په متن كښې چې د حديث دكوم كتاب حواله وركړې شوې وى كه هغه كتاب په دار التصنيف كښې موجود وى يا په آسانتياسره ملاويدې شى نو هغې طرف ته مراجعت كول او حواله وركول دې وى او كه نه وى نو د مجبورئ په وجه ثانوى مراجع مثلاً فتح البارى وغيره حواله دې وركړې شى.

ث: د تعليقات بخارى په سلسله كښې دې خامخا د تعليق التعليق څخه استفاده اوكړې شى.

ج: د راويانو په باره كښې دعامو شروحاتو د حوالې په ځائې دې د اسماء الرجال د معتبرو كتابونو حواله وركړې شى.

ح: د لغوى تحقيقاتو د پاره دې د لغات الحديث اوعام طور د لغت لويو كتابونو مثلاً تاج العروس، لسان العرب، بالمصباح المنير اوالمغرب وغيره ته ترجيح وركړې شى.

خ: د اعرابى ،نحوى،اوصرفى تحقيقاتو د پاره (د نحواوصرف خاص كر) د حديثو شروحاتو څخه استفاده واخستې شى.

د: دفقهى مباحثو او د هغې د دلائلو د پاره د هر مكتب فكر كتابونو ته دې رجوع اوكړې شى.

ذ: د حديثى مباحثو اومحدثانه كلام د پاره د شروحاتوسره د علل حديث كتابونو ته هم رجوع دى.

ر: په معاصرو تقريرونو باندې خو به د سرسرى استفادې حده پورې اعتماد وى خو دحوالې اعتماد به پرې هيڅ كله نشى كولې.

ز: كوم ځه چې دحديث څخه استفاده كولى شى نو هغه به د حديث د شارحينو د كلام په رنړا كښې وى.

س: دغه شان په يو حديث باندې فقهى او كلامى مباحث به هم مكرر نشى ليكلى مګر دا چې سخت ضرورت وى نو په هغه وخت كښې به داولنى ځائې حواله هم وركولې شى.

ش: دحديث چې كوم مباحث ذكر كول وى د هغې تعين به د اكابرينو شروحات او تقريرونه وړاندې كيخودلى شى او مرتب كولى شى.

بحمده وبفضله بنده د دې منهج مطابق كار كولو ښه پوره كوشش كړې دې د كومې په نتيجه كښې چې په نظر د راتلونكې ترتيب، اوتحقيق سهراد استاذ المحدثين ،شيخ المشائخ ،صدر وفاق المدارس حضرت اقدس مولانا سليم الله خان صاحب دامت بركاتهم العاليه سر دې.يقينى ده چې دا هرڅه د هغوى د سرپرستئ او اشراف ثبوت دې او په ترتيب اوتحقيق كښې چې په لاعلمئ سره كومې كوتاهيانې شوې دى د هغې نسبت به بنده ته كولې شى ځكه چې دا خالص علمى،تحقيقى كار په قسما قسم علوموا وفنونو

كښې د کوم مهارت، قابليت او صلاحيت تقاضا کوی بنده د هغې څخه خالی دې هم د دې وجې د اهل علم حضراتو په خدمت کښې خواست دې چې د مطالعی په دوران کښې کومې غلطيانې په نظر ورشی نو د هغې څخه دې مونږ ضرور خبر کړی چې د هغې تصحيح اوکړې شی.

بنده د جامعه فاروقيه کراچۍ د شعبه دار التصنيف ناظم اعلی حضرت اقدس مولانا عبيد الله خالد صاحب دامت برکاتهم العاليه ډير شکرګذار دې چې حضرت اقدس مدظله العالی د جامعه د دې عظيمې شعبې د ترقۍ دپاره د شپې او ورځې کوشش کونکونکې او ليواله اوسيږی د دارالتصنيف دپاره د کتابونو لويه ذخيره او د دارالتصنيف د ملګرو دپاره د ترييتی اومشاورتی مجلسونو مقرر کول د حضرت اقدس مدظله العالی د شعبه تصنيف سره د محبت ښکاره ثبوت دې.

په دې کار کښې چې د کومو کومو حضرات استاذانو، او نورو اهل علم حضراتو او مدد کونکو او احسان کونکو حفظهم الله تعالی سرپرستی ، مشاورت، راهنمائی او معاونت راسره پاتې شوې دې د دې ټولو حضراتو دپاره د الله تعالی په دربار کښې دعا کونکې يم چې هغه دې ورته د خپل شان مطابق جزاء خير ورکړی.

د کمپوزنګ په ټولو مرحلو ورور عرفان مغل ډير د مدد مظاهره کړې ده.او په نورو انتظامی کارونو کښې ورور يوسف رانا صاحب (انچارج شعبه کمپيوټر اداره الفاروق) ښه مدد راته حاصل وو.الله تعالی دې دې ټولو حضراتو ته جزاء خير ورکړی فجزاهم الله أفضل ما يجزی الواصلين من أرحامهم، الموفين بعهودهم فمهما أنس من الأشياء، فلست أنسی برهم وصلتهم، وحسن جائزتهم.

په آخر کښې زه د ټولو لوستونکو په خدمت کښې خواست کوم.چې د حضرت اقدس مولانا سليم الله خان صاحب دامت برکاتهم العاليه د صحت او عافيت دپاره ښې ډيرې دعاګانې کوی چې الله تعالی رب العزت حضرت ته صحت کامله ورکړی او د دوی د مهربانۍ سيورې دې زمونږ په سرونو باندې ترډيره وخته پورې په عافيت سره قائم او دائم وی او مونږ کمزورو ته دې د زياتې نه زياته فائدې اخستلو توفيق راکړی.

دغه شان د بنده دپاره هم دعا کوئ چې الله تعالی راته دا کار آسان کړی او زر تر زره راته د پوره کولو توفيق راکړی او په خپل دربار کښې ورته د قبوليت شرف ورکړی او زما دپاره زما د استاذانو د مور پلار او متعلقينو دپاره دې د نجات ذريعه اوګرځوی.آمين.

وأقول :اللهم تقبل منی مساعی ترتيب هذا الكتاب وتحقيقه والتعليق عليه واجعله ذخرا وسببا للنجاة واحشرنا فی زمرة محمد صلی الله عليه وسلم المصطفی الذی إنتخبته واعترته وجعلته الشافع لأوليائك المقدم علی جميع أصفيائك الذی جعلت زمرته آمنة من الروعات.

مفتی محمد راشد ډسکوی

د شعبه تصنيف وتاليف ملګرې او استاذ جامعه فاروقيه کراچۍ

١٠ رجب المرجب ١٤٣٥ هجری

فهرست مضامین

عنوانات صفحه

عنوانات	صفحه

عنوانات	صفحه

عنوانات	صفحه

عنوانات	صفحه

عنوانات	صفحه

عنوانات	صفحه

عنوانات	صفحه

عنوانات	صفحه

عنوانات	صفحه

صفحه	عنوانات

عنوانات	صفحه

عنوانات	صفحه

عنوانات	صفحه

فهرست اسماء الرجال المترجم لهم على ترتيب حروف الهجاء

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۸-کتاب الصلوة

د کتاب الصلوة ماقبل سره ربط: دکتاب الطهارة نه دفارغیدونه پس امام بخاری رحمه الله په کتاب الصلوة باندې شروع فرمائی.دمونځ د حکمونونه دپاکئ حکمونه څکه وړاندې کړې شو چې طهارت د مونځ دپاره دشرط حیثیت لری اومونځ د مشروط په مقام دې،اودابنکاره خبره ده چې شرط د مشروط نه وړاندې وی نوددې وجې نه دشرط(طهارت)دتفصیلی حکمونود ذکرکولونه پس د مشروط (مونځ) تفصیلی حکمونه بیانولې شی.[1]

بله دا چې مونځ مقصود او پاکی(طهارت) ددې دپاره وسیله ده،او دا خبره ښکاره ده چې وسیله د مقصود نه وړاندې وی او مقصود ترې نه وروستو وی[2].

ددې نه علاوه،پاکی(طهارت)، د ظاهری او د جسمانی پاکئ حاصلولو نوم دې او مونځ د باطنی او روحانی پاکئ حاصلولو ذریعه ده،او دا خبره خو ښکاره ده چې د باطن د پاکئ حاصلولو دپاره ظاهر پاکی بنیادی حیثیت لری،ددې وجې نه هم د طهارت حکمونه وړاندې ذکر کړې شو او د مونځ حکمونه وروستو ذکر کیږی.[3].

دلفظ(صلوة)لغوی معنی: د صلوة په لغوی معنی کښې ډیر قولونه دی،مثلا ① په لغت کښې د صلوة معنی(دعا)ده[4]،لکه څنګه چې د الله ﷻ قول دې،(وَصَلِّ عَلَيْهِمْ)[5] اودرسول الله ﷺ فرمان هم دې،(و ان کان صائما فلیصل)[6]اي فليدع لهم بالخير والبركة)[7].امام نووی رحمه الله فرمائی چې د جمهورو اهل عربو او د فقهاؤ هم دا قول دې.[8].

② د صلاة معنی په(تعظیم)سره هم کولې شی[9]،څنګه چې دا خبره معلومه ده چې په مونځ کښې د الله ﷻ تعظیم کولې شی نو ددې وجې نه دې مونځ ته هم(صلاة)ونیلې شی،د(اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّد معنی(اَللّٰهُمَّ عَظِّمْهُ فِی الدُّنْيَا بِاِعْلَاءِ ذِكْرِهٖ وَاِظْهَارِ دَعْوَتِهٖ وَاِبْقَاءِ شَرِيْعَتِهٖ وَفِی الْاٰخِرَةِ بِتَشْفِيْعِهٖ فِی اُمَّتِهٖ وَتَضْعِيْفِ اَجْرِهٖ وَمَثُوْبَتِهٖ)سره کولې شی[10]ددې مفهوم دادې چې اې الله!نبی کریم ﷺ له په دنیاکښې د هغوی د ذکر په اوچتولو

([1]):عمدة القاري،کتاب الصلوة:۵۸۱۴ دارلکتب العلمیه.

([2]):فتح الباری:کتاب الصلوة:۵۹۴۱۱،دارالمعرفة.

([3]):انوارالباری،کتاب الصلوة:۱۱۱۱.

([4]):لسان العرب،مادة،ص ل ی:۳۹۷۱۷معجم الصحاح،ص:۵۹۶،التعریفات،ص:۱۷۵

([5]):التوبة:۱۰۳

([6]):سنن ابی داود،کتاب الصوم،باب فی الصائم بدعی الی ولیمة،رقم الحدیث:۲۴۶۵ ـ

([7]):بذل المجهود،کتاب الصلوة:۵۱۳.

([8]):شرح النووی علی صحیح مسلم،کتاب الصلوة:۲۹۷۱۴،المجموع شرح المهذب،کتاب الصلوة:۲۱۳

([9]):لسان العرب:۳۹۷۱۷.

([10]):النهایة فی غریب الحدیث والأثر:۵۰۱۳

سره،او د هغوی د دعوت په عام کولو سره،او د هغوی شریعت لره تر قیامته پورې په باقي ساتلو سره عظمت ورکړي،او په آخرت کښې د هغوی د امت په حق کښې د هغوی د شفاعت په قبلولو سره او د هغوی د اجر او د ثواب په زیاتولو سره عظمت ورکړي.

③ دخنی علماؤ قول دې چې صلوة د (مُصلّی)نه اخستې شوېدې،او(مُصلّی)هغه اس ته وئیلې شي،چې د منډې په میدان کښې د(مُجلّی)نه وروستو وی،یعنی(مُجلّی)اس د اسونو د منډې په مقابله کښې د ټولونه وړاندې وی،او(مُصلّی)هغې پسې وروستو وی،هم دغه رنګې مونځ(ثالثة الإيمان)دې.ځکه چې د ایمان نه پس د مونځ نمبر دې،یعنی څنګه چې د(مصلّی)نمبر د(مُجلی)نه وروستو وی هم دغه شان د (صلوة)نمبر د(ایمان)نه پس وی،هم په دې مناسبت سره مونځ ته صلوة وائی.([1])

④ خنی علماء فرمائی چې د(صلاة)معنی(رحمت)دې.لهذا عبادات مخصوصه ته صلاة ځکه وائی چې په دې کښې د الله رب العزت رحمت د ځان ارخ ته راښکل وی.([2]).

⑤ بعضې حضراتو وئیلي دی چې دا د(الصلا)نه اخستې شوې دې،او(صلا)هغه هډوکی ته وائی چې په کوم باندې دواړه کوناټی وی،کوم چې د مونځ کولو په وخت کښې د رکوع او د سجدو په وخت کښې خوزی([3]).

⑥ بعضو اهل لغتو وئیلې دی چې(صليت العصا بالنار)نه ماخوذ دې،دا جمله په هغه وخت کښې وئیلې شي چې لرګي په اور باندې د ګرمولونه پس پستولې(نرمولې)شي،دې دپاره چې دغه لرګی نېغ کړې شي([4])لهذا مونځ ته صلاة هم ددې وجې نه وائی چې ددې په ذریعې سره انسان خپل نفسی کوږوالې لرې کوی. ③

په ذکرکړې شوې معنی باندې دوه اشکالونه اوده هغې جوابونه: دصلوة پدې معنی باندې دوه اشکاله پیدا کیږی. ① لفظی ② معنوی.

① په لفظی اعتبار سره په دې معنی باندې امام نووی رحمه الله دا اشکال وړاندې کړې دې چې(صَلَّيْتُ الْعُوْدَ) کښې صَلَّيْت ماخوذ دې (صَلّی)نه،چې دا ناقص یایی دې،او(صلوة)ناقص واوی دې،نو بیا دا اشتقاق څنګه صحیح کیدې شي؟([5])

② معنوی اشکال په کښې دا کیږی،چې ډیر خلق د کلونو راسې لګیا دی مونځونه کوی خو ولې بیا هم د هغوی د نفس کوږ والې نۀ لرې کیږی،مونځونه هم کوی او لوئې(کبیره)ګناهونه هم کوی،او د منع کړې شوو کارونو نه هم نۀ منع کیږی.

د وړومبی اشکال جواب. د امام نووی رحمه الله له اړخه د وړومبی اشکال جواب دادې چې دا اشکال په هغه وخت کښې صحیح کیدې شي چې هر کله(اشتقاق صغیر)وی.او حال دا چې دلته(اشتقاق صغیر)نۀ دې([1])لهذا دا اشکال دلته نۀ صحیح کیږی.

([1]):بذل المجهود:٦/٣،معجم الصحاح،ص:٥٩٦.لسان العرب:٢٩٧/٧—

([2]):لسان العرب:٣٩٧/٧.المعجم الوسیط،ص:٥٢٢.معجم الصحاح،ص:٥٩٦—

([3]):المغرب:٤٧٩/١

([4]):معجم الصحاح،ص ٥٩٦

([5]):المجموع شرح المهذب:٢/٣.

د جواب تفصيل دادې چې د صرفو د قوانينو په لحاظ ساتلو د يوې كلمې نه د بلې كلمې جوړولو ته (اشتقاق) وئيلې شي[٢]، ددې اشتقاق بيا درې قسمه دى ① اشتقاق صغير ② اشتقاق كبير ③ اشتقاق اكبر. چې د دوو كلمو تر مينځه په حروفو كښې هم مناسبت وى او په ترتيب كښې ئې هم مناسبت وى نو دې ته اشتقاق صغير وئيلې شى، لكه ضرب چې د ضَرْب نه مشتق دې، او كه چرې د دوو كلمو تر مينځه په حروفو كښې خو مناسبت شته خو ولې په ترتيب كښې ئې مناسبت نشته دې نو دې ته اشتقاق كبير وئيلې شى، لكه چې جَبَذَ د جَذَبَ نه مشتق دې، او كه چرې د دوو كلمو ترمينځه نۀ په حروفو كښې مناسبت شته دې او نۀ ئې په ترتيب كښې مناسبت شته دې خو ولې د دواړو كلمو ترمينځه دحروفو په مخارجو كښې تناسب وى نو دې ته اشتقاق اكبر وائى لكه نَعَقَ د نَهَقَ نه[٣].

لهذا د صليت العود على النار نه ماخوذ كيدل اشتقاق صغير نۀ دې، بلكه اشتقاق اكبر دې.

د دويم اشكال جواب: د دويم اشكال جواب دادې چې د مونځ مونځ ګذار لره منع كول او د هغۀ نه كوږ والې لرې كول دا په هغه وخت كښې دى چې مونځ په حقيقى معنو كښې مونځ وى، لكه څنګه چې په قرآن مجيد كښې ددې دپاره د اقامت صلوة الفاظ استعمال كړې شوې دى. او د اقامت صلوة مفهوم دادې چې د مونځ ټول ظاهرى او باطنى اداب په داسې توګه ادا كړې شى لكه څنګه چې رسول الله ﷺ په خپله په عملى توګه په اداكولو سره ښودلې دى، لهذا د رسول الله ﷺ په سنتو كښې په ظاهرى آدابو كښې د بدن، جامو، او د مونځ د ځائې پوره پاكوالې. جمعې سره د مونځ كولو پابندى، او د مونځ ټول عملونه د سنتو مطابق ادا كول) شامل دى. او د مونځ په باطنى آدابو كښې په پوره عاجزئ او انكسارئ سره د الله ﷻ په وړاندې داسې اودريدل لكه چې دې د الله ﷻ سره راز او نياز كوى شامل دى، اقامت صلوة كوونكى ته په خپله د الله ﷻ له اړخه د نيكو عملونو توفيق هم وركولې كيږى، او دغه شان د هر قسمه ګناه نه د بچ كيدلو توفيق ورته هم وركولې شى. او كوم سړې چې د مونځ كولو باوجود د ګناهونو نه نۀ خلاصيږى نو دا خبره يقينى ده چې د هغۀ په مونځ كښې كمې دې[٤].

حضرت تهانوى رحمه الله په بيان القرآن كښې ددې اشكال حل په دې الفاظو سره بيان فرمائيلې دې چې بې شكه مونځ د خپلې وضعې په اعتبار سره د بې حيايئ او د ناروا كارونو نه منع كول كوى، يعنى په لسانِ حال سره دا خبره كوى چې د كوم معبود تۀ دومره تعظيم كوې نو د فحش كارونو او د ګناهونو په كولو سره د هغۀ بې تعظيمى كول ډير زيات ناروا دى[٥].

دځنى علماؤ وينا ده چې آيت ﴿إِنَّ الصَّلَوٰةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنكَرِ﴾ كښې خبر د امر په معنى دې، نو په دې صورت كښې به ئې مطلب دا وى چې مونځ ګذار له پكار دى چې هغۀ د فحش او د ګناه د كارونو نه ځان اوساتى خلاصه د كلام دا شوه چې مونځ په خپله د لاس نه نيول او د ګناه نه منع كول نۀ

([١]): عمدة القارى: ٨٤١٤
([٢]): المعجم الوسيط ص: ٤٨٩.
([٣]): جامع الدروس العربية: ١٥٦١١، كشاف اصطلاحات فنون: ٧٦٦١١
([٤]): معارف القرآن: ٦٩٦١٦، الجامع لاحكام القرآن: ٢٢٦١١٣.
([٥]): بيان القرآن: ١١٣٩٣

کوي،بلکه دا د بدئ نه د منع کیدلو دپاره یوسبب ګرځي.([1])
هم په دې حقله مفتي محمد شفیع رحمه الله لیکلي دي چې د ګڼرو مفسرینو په نیز(تحقیقي قول)دا دې چې په مونځ کښې په خاصه توګه دا اثر وي چې مونځ کوونکي ته اکثر د ګناهونو نه د بچ کیدو توفیق ترلاسه شي،اوچا ته چې د مونځ کولو باوجود د ګناه نه د بچ کیدلو توفیق ترلاسه نۀ شو نو په غور او فکر کولو سره به دا خبره ثابته شي چې ددۀ په مونځ کښې څۀ کمې وو،او دې سرې د اقامت صلوة حق نه دې ادا کړې.([2])
اوځنې حضراتو دا جواب هم ورکړې دې چې څو پورې مونځ ګذاره په مونځ کښې اخته وي هغه وخته پورې هغه د ګناه د کارونو نه بچ وي،او ددې آیت مبارکه هم دا مطلب دې.([3])
او دا جواب هم ورکړې شوې دې چې مونځ ګذار د مونځ نۀ کوونکي سرې په نسبت په ګناهونو کښې کم اخته وي.

د(صلوة)اصطلاحي معنی: معهودو ارکانو او مخصوصو افعالو ته په اصطلاح د شرعې کښې(صلوة) وائي([4]).

لفظ دصلوة دلغوي معنې نه شرعي معنې اړخ ته منتقل کړې شوېدې اوکۀ نه دامجازاً استعمالیږي؟
ددې جواب په دې توګه ورکړې شوې دې چې که ورومبې صورت وي نو(صلوة)په معنی د ارکان مخصوصه کښې حقیقت شرعیه دې او د دعا په معنی کښې مجاز شرعي دې،او که چرې دویم صورت وي نو صلوة د ارکان مخصوصه دپاره استعمالول مجاز شرعي او د دعا په معنی کښې به ددې استعمال بیا په معنی حقیقي سره وي([5]).

په(کتاب الصلوة)کښې د امام بخاري رحمه الله طرز: حافظ ابن حجر رحمه الله د کتاب الصلوة لاندې چې کوم بابونه ذکرکړې دي نود هغې بابونو په خپل مینځ کښې ئې مناسبت او ترتیب ذکر کړې دې. لهذا؛ حافظ صاحب رحمه الله فرمائي(هر کله چې ما په کتاب الصلوة کښې غوراوکړونوماداکتاب د شل (۲۰) نه زیاتوقسمونوبیاموندوباندې مشتمل بیاموند .لهذا زۀ به ددې بابونو ترمینځه ترتیب او مناسبت ذکر کوم الخ)د بابونو ترمینځه د حافظ صاحب رحمه الله ذکر کړې شوې مناسبت لاندې ذکر کولې شي
د مونځ څلور شرطونه دي:طهارت یعني پاکي،ستر د عورت،قبلې ته مخ کول،او وخت.څنګه چې معلومه ده چې د طهارت مسئلې ډیر زیاتې دي،نو ددې وجې نه مؤلفین رحمهم الله په خپلو کتابونو کښې دا ځان له مستقل ذکر کوي،امام بخاري رحمه الله هم داسې اوکړل او باقي پاتې شرطونه ئې په کتاب الصلوة کښې ذکر کړل،بیا په دې شرطونو کښې څنګه چې معلومه ده چې(ستر د عورت)یواځې د مونځ سره خاص مسئله نۀ ده،نو ددې د عام کیدلو د وجې نه ئې دا د ټولو نه وړاندې راوړله،ددې نه پس ئې قبلې ته د مخ کول ذکرکړې دي ځکه چې دا قبلې ته د مخ کولو مسئله د یو څومخصوصو مونځونو(لکه:د ویرې مونځ اود سفر په دوران کښې نفلونه کول)او د عذر د حالت نه ماسوا د فرضو

([1]):الجامع لاحکام القرآن :۲۲۶/۱۳.
([2]):معارف القرآن:۶۹۷/۶.
([3]):روح المعاني:۳۶۷/۱۰
([4]):الکوثر الجاري:۲۷/۲ عمدة القاري: ۳/۴،الموسوعة الفقهیة:۵۱/۲۷،البنایة:۴/۲.
([5]):تفسیر البیضاوي:۱۸۵/۱،معارف السنن:۲/۲،فتح الملهم:۱۳۳/۳.

او د نفلو ټولو مونځونو دپاره ضروري ده.او استقبال د قبلې(یعنی قبلې ته مخ کول)مکان غواړی ، نو دديْ وجې نه ئې دديْ نه پس د ابواب مساجد ذکر کړې دی،او بعضې وخت کښې د جمات د نشت والی په وجه باندې د يو داسې ځائې ضرورت پيښيږی چې هلته ځانله والې وی،او د ځانله والى حاصليدل دا په سترې سره کيږی،ددې وجې نه ئې د ابواب مساجد نه پس د سترې ابواب ذکر کړې دی،بيا ددې شرطونو نه د اوزګاريدلو نه پس ئې د آخرى شرط چې مواقيت د صلوة(يعنی د مونځ وختونه)دی هغه ئې ذکر کړې دی،او څنګه چې معلومه ده چې د وختونو دپاره د خبرولو او د اعلان ضرورت وی ددې وجې نه ئې اذان ذکر کړې دې،او اذان د مسلمانانو د اجتماع دپاره وی ددې وجې نه ئې د اذان نه پس جماعت ذکر کړې دې،او د وړوکی نه وړوکی جماعت د يو امام او د يو مقتدی نه جوړيږی،نو ددې وجې نه ئې د جماعت نه پس د امامت ذکر کړې دې،بيا هر کله چې د مونځ د شرطونو او ددې د توابعو نه فارغ شو نو د صفة الصلوة بابونه ئې ذکر کړې دی،او څنګه چې معلومه ده چې د جمعې مونځ کله کله مخصوص وخت او مخصوص شکل سره ادا کولې شی،نو ددې مناسبت د وجې نه ئې د صلوة الجمعه او صلوة الخوف ددې نه پس ذکر کړې دی،او په دې دواړو کښې ئې هم صلوة الجمعه ځکه وړاندې ذکر کړې دې چې دا صلوة الجمعه د صلوة الخوف په نسبت سره ډير زيات واقع کيږی،ددې نه پس څنګه چې معلومه ده چې د فرضو نه علاوه هم د جمعې مونځ کيږی نو ددې وجې نه امام بخاری رحمه الله ددې نه پس د اخترونو،د وترو،د استسقاء او د صلوة الکسوف ذکر کړې دې،بيا په صلوة الکسوف کښې(د حافظ صاحب رحمه الله د تحقيق مطابق)رکوع زياته وی نو ددې وجې نه ئې ددې نه پس د تلاوت د سجدو بابونه ذکر فرمائيلې دی،ځکه چې دا په ځنی وختونو کښې په مونځ کښې هم واقع شی،او ددې وجې نه په مونځ کښې يو يا دوه سجدې زياتې شی،په کومو مونځونو کښې چې سجدې يا رکوع زياتې وی ددې مونځونو د ذکرکولو نه پس امام بخاری رحمه الله د داسې مونځونو ذکرفرمائيلې دې په کومو کښې چې نقصان يعنی د رکعات کمې واقع شوې وی،يعنی د سفر مونځ،او بيا هر کله چې امام بخاری رحمه الله د هغې مونځونو نه فارغ شو په کوم کښې چې جماعت مشروع وو نو د داسې مونځونو ذکر ئې اوفرمائيلو چې په هغې کښې جماعت مشروع نۀ دې،لکه نفلونه،بيا څنګه چې معلومه ده چې په مونځ کښې څۀ شرطونه داسې هم دی چې هغۀ د مونځ د شروع کيدلو نه پس وی لکه:خبرې اترې پريښودل،د مونځ نه خارج زياتی کارونه پريښودل،او خوراك څښاك پريښودل،نوددې وجې نه ددې په مناسبت سره ئې تراجم او . بابونه قائم کړل،بيا د مونځ باطل کيدل کله کله په قصد سره وی او کله په خطا (سهواً) وی. نو ددې وجې نه ددې نه پس ئې د سهوې احکام ذکر اوفرمائيل،ددې نه پس په دې خبره خان پوهول پکار دی چې اوسه پورې ټول حکمونه د داسې مونځونو وو چې دا مونځونه د رکوع او سجدې والا وو ،لهذا ددې نه پس امام بخاری رحمه الله د داسې مونځونو احکام ذکر اوفرمائيل چې په هغې کښې نۀ رکوع شته او نۀ سجدې لکه د جنازې مونځ[1].

د علامه عينی رحمه الله په دې حقله خپل طرز: د کتاب الصلوة د بابونو په خپل مينځ کښې د مناسبت او د ترتيب په حقله علامه عينی رحمه الله فرمائی،چې په دې بابونوکښې د هرو دوو بابونو په خپل مينځ کښې مناسبت به ددې بابونو په خپل خپل مقام باندې ذکر کولې شی،او داسې مناسبت به د هغه

---

(1):فتح الباری:۱۱/۵۹٤.

مناسبت ذكركولو په مقابله كښې ډير غوره وی كوم چې حافظ صاحب رحمه الله ذكر كړې دې او بله دا چې داسې قسمه مناسبت به په ذهن كښې ډير زر ځائې نيونكى هم وى(١).

د حضرت شيخ الحديث رحمه الله تحقيق: شيخ الحديث حضرت مولانا محمد زكريا كاندهلوى رحمه الله فرمائى چې د كتاب الصلوة د بابونوترمينځه چې كوم مناسبت حافظ صاحب رحمه الله ذكر فرمائيلې دې، هغه ډير غوره او اعلى دې، خو ددې باوجود په ځنى ځايونوكښې كه په زور نظر سره اوكتلې شى نو ددې نه هم زيات مناسبت ظاهر كيدې شى(٢).

①:مختصر اً دهغې نه يو مناسبت هغه هم دې كوم چې حافظ صاحب رحمه الله د ابواب السهو په حقله ذكر فرمائيلې دې، حافظ صاحب رحمه الله ذكر كړې دى چې امام بخارى رحمه الله هركله د ابواب العمل فى الصلوة نه فارغ شونو، (د مونځ د باطليدلو په حقله په اختيارى اسبابو كښې د اخته كيدلو په صورت كښې د سهو احكام كوم كوم پكار دى؟نو ددې د ښودنې دپاره ئې د سهو د احكامو بابونه راوړې وو)

حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائى چې په دې حقله ډيره زياته غوره توجيه دا ده چې(په كتاب الصلوة كښې د ابواب العمل فى الصلوة د تكميل دپاره ئې د سهو ابواب ذكر كړل دا نه چې د ابواب العمل فى الصلوة نه د فارغيدو نه پس ئې د سهو بابونه ذكر اوفرمائيل)ددې خبرې دليل دادې چې امام بخارى رحمه الله هر كله په(ابواب العمل فى الصلوة)كښې شروع اوكړه نو په اوله كښې ئې ظاهرى اعمال او په آخره كښې ئې اعمال قلب ذكر اوفرمائيل د كوم دپاره ئې چې د(باب تفكر الرجل الشئ فى الصلوة)په نوم سره ترجمه قائمه كړه، بيا ښكاره چې معلومه ده چې د تفكر په وجه باندې كله كله سهو اوشى نو ددې دپاره ئې د سهوې احكام ذكر اوفرمائيل، لهذا ابواب د سهوې ځان له مستقل بابونه نهٔ دى بلكه دا خو د ثمرة التفكر د وجې نه په وجود كښې راغلى دى، او تفكر د قلب د اعمالو نه يو عمل دې، لهذا ابواب د سهوې هم په ابواب العمل فى الصلوة كښې داخل دى، ددې خبرې دليل دادې چې امام بخارى رحمه الله د سهوې د بابونو نه پس(باب اذا تكلم وهو يصلى)او(باب الإشارة فى الصلوة)په نوم سره ترجمې قائمې كړې دى، اوس كه چرې د حافظ صاحب رحمه الله د تحقيق مطابق ابواب د سهوې ځان له او مستقل شمار كړې شى، نو ددې دوو بابونو به په غير محل كښې راتلل لازم شى، او حال دا چې دا دواړه بابونه د ابواب العمل فى الصلوة نه دى(٣).

②:هم دا شان حافظ صاحب رحمه الله فرمائى چې امام بخارى رحمه الله دكتاب الصلوة شروع د مونځ د فرضيت دبيان نه كړې ده، ځكه چې داسلام دنوروا حكامونه كهٔ نظر اخواته كړې شى اومونځ ته اوكتلې شى نو دا مونځ يو داسې ركن دې، چې وخت ئې تاكلې شوې دې(٤).

حضرت شيخ الحديث صاحب رحمه الله فرمائى چې په دې مقام كښې زما په نيز ډيره زياته غوره خبره داده چې دلته دا وئيلې شوې وې چې امام بخارى رحمه الله ددې نه دا خبره ښودل غوارې چې د مونځ د فرضيت ابتداء كله او ځنګه اوشوه، لكه ځنګه چې داسلام د زياتو اركانو په ذكر كولو كښې د هغوى هم داطريقه ده، بله داچې دبخارى دتراجمو په كتلو سره هم دا خبره په خپله مخې ته راشى،

---

(١):عمدة القارى ٥٨١٤.
(٢):لامع الدرارى:٣١٤١٢،أبواب والتراجم،ص٦٨،الكنز المتوارى:٤١٤.
(٣):لامع الدرارى:٣١٤١٢،أبواب والتراجم،ص٦٨،الكنز المتوارى:٤١٤.
(٤):فتح البارى:٥٩٤١١.

لهذا دلته خو د فرضیت د ابتداء صراحت سره ذکر موجود دې ځکه چې ددې ثبوت په(نص)یعنی په حدیث د معراج سره موجود دې(۱).

(۳):ددې نه علاوه حافظ صاحب رحمه الله دا فرمائیلې وو،چې د مونځ د شروع کیدلو نه پس درې شرطه دی:ترك الكلام،ترك الأفعال الزائدة وترك المفطر.نو امام بخاری رحمه الله ددې دپاره تراجم قائم کړل.

حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمائی چې په دې کلام کښې د(ترك المفطر)په ځائې(ترك الخصر)پکار وو،ځکه چې په کتاب الصلوة کښې د(ترك المفطر)هیڅ ترجمه نشته دې،او د(ترك الخصر)ترجمه په کښې موجوده ده(۲)،ددې نه علاوه نور هم څه ځایونه شته دې،د کومو په حقله چې شیخ الحدیث رحمه الله فرمائی چې په هغې باندې به د هغې مناسبو مقاماتو باندې خبرداری اوکړې شی(۳).

۱-بَاب:كَيفَ فُرِضَتِ الصَّلَوَاتُ فِي الْإِسْرَاءِ

دا ترجمه د کُشْمیهَنِي او د مُستَمْلِي(۴) د روایت مطابق ده،اود بخاری په بعضو نسخو کښې د الصلوات یعنی د جمعې د صیغې په ځائې(الصلوة)دې(۵).

د ترجمة الباب ماقبل او مابعد سره ربط: علامه عینی رحمه الله فرمائی چې ذکر کړې شوی کتاب (الصلوة) صلوة په کارونو او په احوالو د صلوة باندې مشتمل دې،هم په دې کارونو کښې د مونځ د فرضیت د کیفیت پیژندل هم دی،او دا پیژندل اصل دی او باقی ټول کارونه په دې باندې عارض یعنی راپیښیدونکی دی،او دا خبره ښکاره ده چې اصل قائم د ذات وی او عارض دا قائم مقام د صفاتو وی،او ذات په صفاتو باندې مقدم وی،ددې وجې نه ئې د مونځ د فرضیت کیفیت په ټولو بابونو باندې مقدم کړو(۶).

د ترجمة الباب مقصد: ددې ترجمې نه د امام بخاری رحمه الله مقصد د مونځ د فرضیت د ابتداء په حقله دا خبره ښودل دی چې دا مونځ کله فرض شو؟په دې حقله د امام بخاری رحمه الله په نیز باندې راجحه خبره داده چې مونځ په لیلة الاسراء کښې فرض شو،او د امام صاحب په نیز باندې اسراء او معراج هم یو دې(۷)،په دې باندې نور زیاتې تفصیل وړاندې راروان دې.

د حضرت شیخ الحدیث رحمه الله تحقیق: حضرت شیخ الحدیث رحمه الله د ترجمة الباب د وضاحت په حقله لیکی چې په صحیح البخاری کښې امام بخاری رحمه الله په دیرشو(۳۰)ځایونو کښې اصالةً د (کیف)نه بابونه شروع کړې دی،په دغه دیرشو بابونو کښې دا پنځم باب دې،په دې باب سره ئې د

---

(۱):الكنز المتواری:۵/۱۴.

(۲):لامع الدراری:۳۱۴/۲.

(۳):الكنز المتواری،۵/۱۴،الأبواب والتراجم،ص:۶۹.

(۴):کُشْمیهَنیْ ،أبو الهیثم محمد بن المكی بن زراع الكُشْمِیهَنِیْ (مُستَمْلِیْ)أبو اسحاق ابراهیم بن احمد بن ابراهیم المُستَمْلیْ(فهرس ابن عطیه ص:۱۳۷).

(۵):فتح الباری:۵۹۶/۱،عمدة القاری:۵۹/۴.

(۶):عمدة القاری:۵۹/۴.

(۷):الكوثر الجاری:۵/۲،فتح الباری:۵۹۶/۱،الكنز المتواری:۵/۱۴

فرض كيدلو كيفيت بيان فرمائيلې دې چې د مونځ د فرض كيدلو د كيفيت څه صورت وو؟د فرضيت صورت داسې وو چې په وړومبي كښې پنځوس مونځونه فرض وو او آخرى انتهاء ئې په پنځو مونځونو باندې اوشوه۔

لكه څنګه چې په روايتونو كښې راغلى دى،چې په دې خبره كښې اختلاف دې چې اسراء او معراج په يوه شپه كښې شوې دى او كه نه څانله څانله؟ امام بخارى رحمه الله رائې داده چې په يوه شپه كښې دواړه شوې دى،ددې وجې نه ئې(فرضت الصلوة فى الاسراء) اوفرمائيل،حال دا چې فرضيت په آسمان شوې دې او دغه معراج دې،او امام بخارى رحمه الله بيا (فى الاسراء)فرمائى،ددې نه دا خبره معلومه شوه دا دواړه په يوه شپه كښې شوې دى.(١).

د ترجمة الباب د(كيف)نه د شروع كولو حكمت:(كيف)د حال د بيان دپاره وى،خو ولې دا خبره هم ممكنه ده چې دا دكيفيت مكانى او دكيفيت زمانى دپاره استعمال كړې شى،كه چرې په دې مقام باندې امام بخارى رحمه الله په طريقې د عموم سره دا لفظ د كيفيت حال،مكان او د زمان دپاره استمال كړې وى نودحضرت شيخ الحديث رحمه الله دبيان مطابق(چې كيفيت په مختلفو احوالو باندې د خبردارى دپاره وى،حاصل ددې دا)دې چې په اول كښې پنځوس مونځونه فرض كړې شو،بيا د حضرت موسى عليه السلام په درخواست باندې رسول الله ﷺ د الله رب العزت په دربار كښې بيا بيا د تخفيف دپاره درخواست كولو،تر دې چې د پنځوسو نه په كميدو كميدو دا مونځونه پنځه پاتې شو،بيا دا فرضيت په ليلة الاسراء كښې اوشو،او دا دمكې مكرمې د قيام په وخت كښې اوشو نو په دې سره د مكان او د زمان بيان هم اوشو(٢).

دلته ي سوال دا پيدا كيږى چې امام بخارى رحمه الله د مونځ د فرضيت د ابتداء په حقله ترجمه قائم كړې ده،او د نورو اطاعتونو دپاره ئې تراجم نۀ دى قائم كړې،نو ددې جواب دادې چې د مونځ د فرضيت د ابتداء په حقله خو په يقينى توګه داخبره معلومه ده چې دا كله فرض شوې دې خو ولې د نورو اطاعتونو د فرضيت د ابتداء په حقله قطعى علم نشته دې چې يره د دوى فرضيت كله شوې دې؟(٣).

د(اسراء)معنى:(اسراء)د باب افعال مصدر دې،ددې معنى ده(د شپې تلل)او څنى نورو حضراتو ئې معنى كړې ده چې د شپې اكثر حصه تلل(٤)،ابوعبيده او زمخشرى وائى،چې(سرى)او(اسرى)دواړه يو دى،او ددې دا همزه د متعدى كيدلو دپاره نۀ ده،خو ولې د ابن عطيه رائې ده چې دا همزه د متعدى كيدلو دپاره ده(٥).

ددې نه ماسوا د(الليث)رائې داده چې(اسرى)د شپې په اوله حصه كښې تلل او(سرى)د شپې په آخره حصه كښې تللو ته وائى،او د جمهورو په نيز باندې(سار)عام دې په شپه او ورځ دواړو كښې تللو ته وائى(٦).

---

(١):تقرير بخارى:١١٧/٢،لامع الدرارى:٣١٤/٢.

(٢):فضل البارى:١١/١٢١،معجم الصحاح،ص ٩٣٥.

(٣):فتح البارى ٥٩٤/٢.

(٤):لسان العرب:٢٥٢/٦،مختار الصحاح،ص١٨٣.

(٥):روح المعانى:٨/١٥.

(٦):روح المعانى:٨/١٥.

او امام قرطبی رحمه الله فرمائی: ورومبی (یعنی د ابو عبیده او د زمخشری قول) معروف دې[1].

د معراج معنی: (معراج) د عروج نه ماخوذ دې، او عروج ختلو ته وائی، او معراج آلهٔ عروج یعنی پوړئ ته وائی[2].

اسراء او معراج یو دی او که نه بیل بیل؟: اسراء او معراج دوه لفظونه دی، ددې حقیقتونه بیل بیل دی، د اسراء اطلاق د مکې مکرمې نه واخله تر د بیت المقدس پورې تللو باندې کیږی، او د معراج اطلاق د بیت المقدس نه واخله تر د آسمانه پورې تللو باندې کیږی[3]، اوکله د دواړو اطلاق په یو بل باندې هم کیږی[4]..

البته دا خبره ده چې امام بخاری رحمه الله دواړه یو گرځولي دی او اسراء ئې ورته وئیلې دی[5].

په دې سلسله کښې حافظ ابن حجر عسقلانی رحمه الله لیکلي دی، چې د امام بخاری رحمه الله ددې کار نه چې دواړه ته ئې د اسراء نوم ورکړې دې معلومیږی چې امام صاحب رحمه الله دې ټول سفر ته اسراء وائی، هغوی ددغه فرق قائل نهٔ دی کوم فرق چې وړاندې تیر شو، ددې دلیل د امام صاحب رحمه الله په "کیف فرضت الصلوة فی الاسراء" په عنوان سره ترجمه قائمول دی، ځکه چې د مونځونو فرضیت خو په معراج کښې شوې دې خو ولې ددې باوجود د امام صاحب رحمه الله لفظ د (اسراء) استعمالول دا خبره ښکاره کوی چې د هغوی په نیز دا دواړه یو دی[6].

ایا اسراء او معراج دواړه په یوه شپه کښې شوې دی؟: اسراء او معراج دواړه په یوه شپه کښې واقع شوې دی اوکه نه په دووشپوکښې بیل بیل واقع شوې دی؟ نو پدې حقله د علماؤ مختلف قولونه دی. د جمهورو علماؤ او د محققینو رائې دا ده چې اسراء او معراج دواړه د بیدارئ په حالت کښې د رسول الله مبارک ﷺ د جسم اطهر او روح مبارك دواړو سره هم په یوه شپه کښې راپیښ شوې دی[7].

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چې عقلاً یا نقلاً ددې مذهب پریښودل او ددې په ځائې د بل مذهب اختیارولو هیڅ گنجائش نشته دې[8].

او صاحب د فتح الملهم رحمه الله فرمائی چې د جمهورو د مسلك نه اخوا مخ اړول صحیح نهٔ دی، او بیا په خاصه توگه د نن صبا په وخت کښې چې د سائنس داسې نوې نوې تجربې او تحقیقونه لگیا دې مخې ته راروان دی چې عقل ورته حیران پاتې شی، نو بیا د معراج په شان د خلاف القیاس واقعې عقلا واقعې کیدل هم ممکن شوې دی[9].

---

(1): الجامع لاحکام القرآن: ۱۳۴/۱۰.

(2): مختار الصحاح، ص: ۲۵۴، التعلیق الصبیح، باب فی المعراج: ۱۳۶/۷.

(3): الجامع لاحکام القرآن: ۱۳۸/۱۰، التعلیق الصبیح: ۱۳۶/۷.

(4): التعلیق الصبیح: ۱۳۶/۷.

(5): شرح صحیح البخاری لابن رجب: ۵۱۲، فیض الباری ۵۱۲.

(6): فتح الباری: ۵۹۶/۱.

(7): عمدة القاری: ۲۶/۱۷، باب حدیث الاسراء، فتح الباری: ۲۴۷/۷، باب حدیث الاسراء، التعلیق الصبیح: ۱۳۶/۷، مرقاة المفاتیح، باب فی المعراج: ۵۴۷/۱۰.

(8): فتح الباری: ۲۴۷/۷.

(9): فتح الملهم: ۱۸۵/۲، باب الاسراء برسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم الی السموات.

اسراءاومعراج د بيدارئ په حالت کښې شوې دی او که دخوب په حالت کښې: دتير شوی بحث په شان دسلف صالحينو په دې حقله هم مختلفه قولونه دی.دلته هم د جمهورو علماؤ مسلك هم هغه دې کوم چې وړاندې ذکرکړې شو چې دادواړه واقعې د بيدارئ په حالت کښې راپيښې شوې دی.(۱)

د جمهورو علماؤ وړومبې دليل: د جمهورو مسلك دا وو چې الله رب العزت رسول الله ﷺ خپل دربار ته د بيدارئ په حالت کښې د رسول الله ﷺ د جسم مبارك او د روح مبارك سره رابللې وو.ددې دليل د قرآن پاك دا آيت دی ﴿سُبْحٰنَ الَّذِيْٓ اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا﴾(۲)چې په دې آيت کښې هم په وړومبئ کلمه کښې دې اړخ ته اشاره موجوده ده چې دا سفر يواځې روحانی نۀ وو بلکه جسمانی وو(۳).ځکه چې کلمه د(سبحان) د تعجب او د څۀ لوئې شان د کار دپاره استعمالولې شی(۴).که معراج يواځې روحانی(يعنی د خوب په حالت کښې)وو،نو په دې کښې بيا داسې څۀ عجيبه خبره نه وه چې د هغې د پاره دې کلمه د(سبحان)استعمال کړې شی،ځکه چې خوب خو هر انسان ليدلې شی چې ګنی زۀ د زمکې د يو ګوټ نه بل ګوټ ته لاړم يا آسمان ته اوختم،يا بيا دا چې زۀ د اسمانونو نه پورته عرش ته اورسيدم وغيره وغيره او په دې باندې څوك تعجب هم نۀ کوی(۵).

د جمهورو علماؤ دويم دليل: د جمهورو دويم دليل هم په دې آيت کښې د الله ﷻ د رسول الله ﷺ دپاره د(عبده)خطاب دې،او هغه داسې چې د عبد اطلاق د جسم اور روح دواړو په مجموعې باندې کيږی(۶)،لکه څنګه چې يو سړې اووائی چې(جاءنی عبد فلان)نو ددې حقيقی او سمدستی ماغزو ته راتلونکې معنی هم داده چې دا عبد دبيدارئ په حالت کښې د جسم او د روح دواړوسره راغی، لهذاد (عبد)مصداق د روح او د جسد په مجموعې او د بيدارئ په حالت کښې ددې فعل په صدور باندې کيږی،نۀ چې په خوب يا يواځې په روح (۷)،بلـه دا چې الله رب العزت په قرآن مجيد کښې يو بل ځائې (عبد)د جسد مع الروح او د بيدارئ د حالت مجموعې دپاره استعمال کړې دی(۸).لکه﴿لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰهِ يَدْعُوْهُ كَادُوْا يَكُوْنُوْنَ عَلَيْهِ لِبَدًا﴾(۹)(هر کله چې اودريدلو دالله بنده دې دپاره چې هغه راوبلی

(۱):فتح الباري:۲۴۷/۷.
(۲):التفسير الکبير گ ۱۲۱/۱۲
(۳):تفسير ابن کثير:۱۱۴/٤
(۴):فتح الباري ۲۴۹/۷
(۵):روح المعانی ۹/۸
(۶):التفسير الکبير ۱۲۱/۲۰،روح المعانی ۹/۸.
(۷):بيان القرآن :۳۶/۱۲.
(۸):التفسير الکبير:۱۲۱/۱۲،سبل الهدی والرشاد:۱۲/۳
(۹):سورة الجن:۱۹

(نو) د خلقو په هغهٔ باندې جوړه شوه بيړه[1]. او ﴿اَرَءَيْتَ الَّذِىْ يَنْهٰى ۝ عَبْدًا اِذَا صَلّٰى ۝﴾[2] (نا کتلي دی هغهٔ ته؟ چې منع کوی، یو بنده کله چې هغهٔ مونځ کوی)[3].
بله دا چې که داسفرپه خوب کښې او یواځې روح ته راپیښ شوې وې نو (بروح عبده) به استعمال شوې وو (بعبده) به نهٔ وو استعمال شوې[4].
امام رازی رحمه الله ددې خبرې وضاحت په داسې شان سره کړې دې چې د جمهورو مسلك د قرآن او د حدیث دواړو نه ثابتیږی (د قرآن مجید نه ددې ثبوت وړاندې تیر شو، او د حدیث مبارك نه ددې ثبوت د صحاح هغه مشهور حدیث دې کوم چې د رسول الله ﷺ د مکې مکرمې نه تر بیت المقدسه پورې او بیا د هغه ځائې نه آسمانونو ته تګ بیانوی[5].
د جمهورو دریم دلیل: د جمهورو یو دلیل دادې چې رسول الله ﷺ اوفرمائیل (أسري بی) دا فعل دې. او په افعالو کښې اصل دادې چې دا د بیدارئ په حالت کښې ادا کولې شی ماسوا ددې نه که چرې ددې خلاف څهٔ عقلی یا شرعی دلیل قائم شی نو هغه فعل به ترې بیا خارج وی او دغه عقلی یا شرعی دلیل دلته نشته دې[6].
د جمهورو څلورم دلیل: علامه قسطلانی رحمه الله لیکلې دی چې دا خبره په تواتر سره ثابته ده چې رسول الله ﷺ په براق باندې سور بوتلې شوې دې، او په څناورو باندې روحونه نهٔ بلکه جسمونه سورولې شی، په دې باندې علامه زرقانی رحمه الله لیکی: لهذا دا خبره ضروری ده چې په براق باندې سوریدونکې جسد سره د روح دې سور وی[7].
د جمهورو څلورم دلیل: هر کله چې رسول الله ﷺ د معراج نه تشریف راوړلو اوپه صبا ئې د قریشو په وړاندې خپله ټوله قصه واوروله نو خلقو د رسول الله ﷺ خبره او نهٔ منله، او څه نوې نوې ایمان راوړونکی په کښې مرتد هم شو، او یوه ډله په کښې ابوبکر صدیق رضی الله عنه له لاړه او ورته ئې اووئیل چې ستا ملګرې داسې خبره کوی چې هغهٔ د شپې شپې بیت المقدس ته اودهغه ځایونو نه آسمانونو ته لاړو، حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه ترې نه پوښتنه اوکړه چې آیا هغهٔ داسې خبره کوی؟ خلقو ورته جواب ورکړو چې آو هغهٔ داسې بیان کوی، په دې باندې ابوبکر صدیق رضی الله عنه اوفرمائیل: چې هغهٔ داسې خبره بیانوی نو صحیح ده، رښتیا بیانوی، په دې باندې ورته خلقو اووئیل چې آیا ددې خبرې په بناء ورته هم ریښتینې وائې چې هم په یوه شپه کښې بیت المقدس ته لاړو او صبا نه وړاندې واپس هم راغلو. هغوی ورته په جواب کښې اووئیل چې آو زهٔ د هغوی تصدیق کوم[8].
لهذا د معراج د واقعې په اوریدو سره د بعضې حضراتو مرتد کیدل، د قریشو رسول الله ﷺ ته په

---

(1): ترجمه تفسیر عثمانی، ص ۴۴۶.
(2): سورة العلق: ۹، ۱۰.
(3): تفسیر عثمانی، ص: ۷۸۲
(4): الجامع لاحکام القرآن: ۱۰/۱۳۶، شرح المواهب للزرقانی: ۸/۱۵.
(5): التفسیر الکبیر: ۱۲/۱۲۱
(6): شرح المواهب: ۸/۱۵
(7): تفسیر ابن کثیر: ۲۰/۱۴۴، شرح المواهب: ۸/۱۵
(8): دلائل النبوة للبیهقی، باب الاسراء برسول الله صلی الله علیه و علی آله وسلم: ۲/۳۶۱

دې حقله د دروغو نسبت کول،او د تعجب او د دروغ کولو په توګه ابوبکرصدیق ﷛ له ورتلل او ددې خبرې خبر ورکول او بیا د ابوبکر صدیق ﷛ تصدیق کول،دا ټولې خبرې په دې باندې دلالت کوی چې دا واقعه د بیدارئ په حالت کښې جسد مع الروح ته راپیښه شوې وه،اوکه چرې د خوب په حالت کښې معراج وې نو دا ټولې خبرې اترې او بحث وغیره د عقل نه ډیرې لرې دی بیا[1].

د جمهورو شپږم دلیل: هرکله چې رسول الله ﷺ د معراج واقعه ام هانی رضی الله عنها ته وئیلې وه نو هغوی رسول الله ﷺ ته مشوره ورکړې وه چې دوی دې ددې ذکر چا ته نۀ کوی ګنې نو خلق به مو نورهم زیات تکذیب اوکړی،اوس که چرې معامله د خوب وې نو په دې کښې د تکذیب څۀ خبره وه؟ یعنی مطلب دا چې دا واقعه د بیدارئ په حالت کښې راپیښه شوې وه،ځکه خو دا ټولې قصې مخې ته راغلې.[2]

دعلامه شبیر احمد عثمانی رحمه الله په ژبه د جمهورو د مسلک وضاحت: علامه شبیر احمد عثمانی ﷫ فرمائی[قرآن کریم چې څنګه په یو قسم اهتمام او په واضحه او روښانه عنوان سره واقعه د (اسراء) ذکر فرمائیلې ده او چې په څنګه قسمه کره والی او تکړه انداز سره مخالفین ددې د انکار او تکذیب دپاره تیار میدان ته راوتل تر دې چې بعضې موافقو حضراتو قدمونه هم په خوځیدو شو،نودا ټولې خبرې ددې دلیل دې چې داواقعه د یو عجیبه اوناشنا خوب یا د روحانی سفر واقعه نه وه،د روحانی سفر اود انکشاف په رنګ کښې د رسول الله ﷺ چې کومې دعوې د نبوت د ابتداء نه راروانې وې،نو بیا په دې ضمن کښې د اسراء دعوی(که چرې د خوب په حالت کښې وې. مترجم) د کفارو دپاره ددغه مخکښنو دعوو نه(کومې چې د خوب د حالت سره تعلق لری،مترجم)څه لویه د تعجب او د حیرانتیا خبره نه وه،چې په خصوصې توګه ئې بیا رسول الله ﷺ د تکذیب او د تردید او د خندا او ټوقو نښه ګرځولې وه او چې خلقو له ئې بیا دا دعوت هم ورکولو چې راشئ نن د نبوت د دعوی کوونکی یوه نوې خبره واورئ،یعنی که چرې دا د خوب واقعه وې نو دا خبرې به نۀ کیدې،مترجم)او نۀ بیا رسول الله ﷺ ته په خاص توګه ددې واقعې په ښکاره کیدلو باندې د داسې قدرې سوچ او فکر او ویریدلو ضرورت وو کوم چې د بعضو صحیح روایاتونو نه ثابت دی،په څنو احادیثو کښې ښۀ ښکاره لفظ دې(ثُمَّ أَصْبَحْتُ بِمَكَّةَ)یا(ثُمَّ أَتَيْتُ بِمَكَّةَ)(بیا زۀ د صبا په وخت کښې مکرمې ته راورسیدم)که معراج چرته ځان له یو روحانی کیفیت وې نو بیا به رسول الله ﷺ د مکې مکرمې نه څنګه غائب شوې وې،او د شداد ابن اوس د روایت مطابق د بعضو صحابۀ کرامو دا پوښتنه کول څه معنی لری چې د شپې مونږ،تاسو(ﷺ)د ستاسو د قیام په ځائې اوکتئ،تاسو چرته تشریف اوړې وو؟

زمونږ په نیز د(اسري بعبده)دا معنې اخستل چې(الله ﷻ صرف په خوب کښې خپل بنده یواځې په روحانی لحاظ سره د مکې مکرمې نه بیت المقدس ته بوتللو)ددې معنی مشابه دی چې څوك سرې د (فَأَسْرِ بِعِبَادِي)دا معنی واخلی چې(ائې موسی علیه السلا زما بندیګان(بنی اسرائیل) په خوب کښې یا صرف په روحانی لحاظ سره ئې ځان سره واخله او د مصر نه اوزه)یا په سورة الکهف کښې د

---

[1]:تفسیر قرطبی:۱۰|۱۳۱،تفسیر ابن کثیر:۱۱٤|٤،مرقاة المفاتیح،کتاب الفضائل والشمائل،باب فی المعراج ۱۰|٥٨٤

[2]:سیرت ابن هشام،ذکر الاسراء والمعراج:۱|۲۰٤

حضرت موسی ؑ حضرت خضر ؑ له د ملاقات دپاره تلل او د هغوی په ملگرتیا کښې بیا سفر کول د گومې دپاره چې په څو ځایونو کښې (فانطلقا) لفظ راغلې دې، ددې دې دا مطلب واخستې شي چې دا ټول هر څۀ صرف په خوب کښې یا په روحانی سفر سره واقع شوې وو؟.(١)

د خوب په حالت کښې دمعراج د قائلینو دویمې دلیل: د معراج منامی (د خوب په حالت کښې) د قائلینو دویمې دلیل دادې چې محمد بن اسحاق بن یسار دا اثر ذکر کړې دې چې معاویه ابن ابی سفیان ؓ نه چې کله د رسول الله ﷺ دمعراج د سفر په حقله تپوس اوکړې شو، نو دوی اوفرمائیل چې دا د الله ﷻ له اړخه رېښتونې خوب وو، او د حضرت حسن بصری ؒ نه نقل کړې شوې دی چې دا آیت مبارک ﴿وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِيْٓ اَرَيْنٰكَ اِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ﴾ هم په دې حقله نازل شوې دې(٢).

لهذا د اثر او د آیت مبارک نه ثابتیږی چې سفرد معراج د بیداری په حالت کښې نه بلکه د خوب په حالت کښې په خوب کښې راپیښ شوې دې، لکه څنگه چې دا خبره په اثر کښې او په آیت مبارک کښې د لفظ ﴿الرُّءْيَا﴾ نه واضحه ده.

د ذکر کړې شوی دلیل جواب: محمد ابن اسحاق چې په کوم سند سره دحضرت معاویه ابن ابی سفیان ؓ اثر ذکر کړې دې هغه دادې (حدثنی یعقوب بن عتبة بن المغیرة بن أخنس أن معاویة بن أبی سفیان..... الخ) شامی ؒ لیکلې دی چې یعقوب اگرچه ثقه دې خو ولې دوی د حضرت معاویه ؓ زمانه نۀ ده موندې، لهذا دا خبر منقطع دې، او په منقطع حدیث سره استدلال کول صحیح نۀ دی(٣).

بله دا چې دا روایت ددې وجې نه هم باطل دې چې د معاویه بن ابی سفیان ؓ وفات په (٦٠) هجری کښې شوې دې(٤)، او د یعقوب بن عتبه وفات په (١٢٨) هجری کښې شوې دې(٥).

په ذکر کړې شوی اثر او آیت مبارکه کښې د ﴿الرُّءْيَا﴾ د لفظ نه استدلال کړې شوې دې، څنگه چې دا خبره معلومه ده چې د ﴿الرُّءْيَا﴾ استعمال د اودۀ کیدلو په حالت کښې د خوب لیدلو دپاره غالب دې، ددې وجې نه په دې دواړو ځایونو کښې د معراج د خوب په حالت کښې د راپیښیدلو مغالطه شوې ده.

حال دا چې د ﴿الرُّءْيَا﴾ استعمال په حالت د بیداری کښې په حقیقی سترگو سره د لیدلو دپاره هم کیږی، لکه په لسان العرب کښې دی.(٦)

وقد جاء الرؤیا فی الیقظة. قال الراعی:

فكبّر للرؤيا وهشّ فؤاده
وبشّر نفسا كان قبل يلومها

وعلیه فسر قوله تعالی: (وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِيْٓ اَرَيْنٰكَ اِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ)

---

(١) تفسیر عثمانی، ص ٣٦٧

(٢) تفسیر ابن کثیر: ١١٤/٤، سیرت ابن هشام: ٤٠/١١

(٣) سبل الهدی والرشاد، فی کیفیة الاسراء: ٦٩/٣

(٤) إکمال التهذیب الکمال: ٢٦٤/١١، الاصابة فی تمیز الصحابة: ٤٣٤/٣

(٥) الکاشف، الترجمة: ٥٥٩٧: ١٣٩/٣

(٦) لسان العرب: ٨٨/٥، التفسیر الکبیر: ١٨٨/٢٠

قال: وعليه قول أبى الطيب:

(ورؤياك أحلى فى العيون عن الغمض)

امام ثعلبى رحمه الله په خپل تفسير كښې د ﴿وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا﴾ آيت لاندې ليكى، چې دلته ﴿الرُّءْيَا﴾ نه مراد غړيدلو سترګو سره ليدل دى، او ددې نه مراد هغه عجائب او د الله ﷻ د قدرت نښو ته كتل دى كوم چې رسول الله ﷺ د معراج په شپه اوليدل، هم دا وجه وه چې اوريدونكى په فتنه كښې واقع شو، چا انكار اوكړو، چا تكذيب اوكړو، او څوك په كښې د دين نه بيرته اوګرځيدل.

او هم په دې باندې به د حضرت معاويه رضی الله عنه حديث حمل كولې شى، چې هر كله د هغوى نه د رسول الله ﷺ د اسراء په حقله پوښتنه اوكړې شوه نو هغوى ورته اوفرمائيل (كانت رؤيا من الله صادقة) يعنى دا د الله ﷻ له اړخه په غړيدلو سترګو سره ليدل وو.

او د ذكر كړې شوى آيت ذكر شوې تاؤيل كول، سعيد بن جبير، حسن، مسروق، ابو مالك، قتاده، مجاهد، ضحاك، ابوزيد، ابن جريج، عكرمه او د عطيه رحمهم الله قول دې.([1])

امام بخارى رحمه الله په باب المعراج، كتاب التفسير او كتاب القدر كښې د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دا اثر نقل كړې دې چې په آيت مبارك كښې ﴿الرُّءْيَا﴾ نه مراد د اودهٔ كيدو په حالت كښې خوب ليدل نهٔ دې، بلكه رؤيه بصرى او رؤيه عينى مراد دې.([2])

حضرت ابن عباس رضی الله عنه سيد المفسرين دې، هغوى دپاره خو رسول الله ﷺ د قرآن د فهم دعا كړې وه، لهذا په دې حقله به د هغوى قول معتبر وى.

په دې مراد باندې په خپله هم په آيت مباركه كښې دليل دې چې تاسو ته كوم څه ښودلې شوې وو هغه د خلقو دپاره فتنه وه، كه چرې دا دخوب په حالت كښې وې نو بيا په دې كښې د فتنې كيدل څنګه ممكن وو، په خوب كښې دا څهٔ كوې بلكه ددې نه د وړاندې خبرې هم راتلې شى، فتنه خو به په دې صورت كښې وې چې ددې نه مراد رؤيت بصرى وى([3])، او كه چرې ددې نه مراد خوب هم شى نو ددې نه علاوه د ذكر كړې شوې آيت په تفسير كښې د مفسرينو نور قولونه هم دى:

بعضې علماء فرمائى چې ددې آيت تعلق د بدر د جنګ سره دې، رسول الله ﷺ ته د جګړې نه وړاندې د كفارو د قتل شوو افرادو د قتل ځايونه ښودلې شوې وو، رسول الله ﷺ فرمائيلې وو. (هذا مصرع فلان وهذه مصرع فلان وهذا مصرع فلان)([4]).

د بعضې علماؤ قول دادې چې دا آيت د حديبيې د خوب په حقله دې، رسول الله ﷺ ته په خوب كښې ښودلې شوې وو چې رسول الله ﷺ بيت الله ته داخل شو او طواف ئې اوكړو([5]).

په بعضو رواياتو كښې دى چې ددې نه مراد د بنو اميه مخصوص حالت دې، رسول الله ﷺ په خوب كښې ليدلې وو چې بنو اميه د رسول الله ﷺ په منبر باندې خيژى نو رسول الله ﷺ ددې تعبير داسې راوخكو چې دوى ته به دنيا نصيب كيږى([1]).

([1]): الكشف والبيان المعروف بتفسير الثعلبى: ۵۸/۱٤، نسيم الرياض، القسم الاول فى تعظيم العلى الاعلى لقدر النبى ﷺ: ۱۰۰/۳

([2]): صحيح البخارى، باب المعراج: ۳۸۸۸، و فى التفسير: ٤۷۱۶، وفى القدر: ۶۶۱۳

([3]): تفسير قرطبى: ۱۸۳/۱۰، فتح البارى، كتاب مناقب الانصار: ۲۷۳/۷، عمدة القارى: ۱۱۷/٤۰

([4]): روح المعانى: ۱۰۲/۸، إرشاد السارى: ۲۵۱/۱٤

([5]): التفسير الكبير: ۱۸۸/۲۰، نسيم الرياض: فصل فى إبطال حج من قال إنها نوم: ۱۱۳/۳، تفسير قرطبى: ۱۸۳/۱۰، روح المعانى: ۱۲۸/۸

امام قرطبی رحمه‌الله لیکلي دی چې ددې آیت چې کوم د حدیبیې په حقله د خوب کوم تاویل کړې شوې دې نو دا تاویل ضعیف دې، ځکه چې دا سورت مکی دې او رؤیت په مدینه منوره کښې شوې دې، (١) ددې نه علاوه دبنو امیه په حقله چې کوم تاویل کړې شوې دی نو په دې باندې هم د بعضو حضراتو له اړخه اعتراض کړې شوې دې، خو ولې امام رازی، امام قرطبی، او علامه آلوسی رحمه‌الله ددې جواب ورکړې دې، چې اګرچې د رسول الله ﷺ دپاره په مکه مکرمه کښې منبر نۀ وو خو ولې دا خبره بالکل ممکنه ده چې رسول الله ﷺ د خپل ځان دپاره په مدینه منوره کښې قائمیدونکی منبر په حقله په مکه مکرمه کښې خوب لیدلې وی (٢).

دا ټول قولونه په خپل ځائې خو ولې سمه خبره دا ده چې ددې آیت تعلق د معراج سره دې (٣).

بله دا چې د ذکر کړې شوی آیت تاویل کولو سره ځنی علماؤ دا جواب هم ورکړې دې چې د بیدارۍ په حالت کښې د عالم غیب د مشاهدو د تعبیر دپاره په عربی لغت کښې څه لفظ نشته دې، ددې وجې نه په دې مقام کښې هم ﴿الرُّءْيَا﴾ زیات مناسب وو، ځکه چې رسول الله ﷺ په عالم غیب کښې د ملکوت د عجائبو مشاهده کړې وه، لکه څنګه چې سړې په خوب کښې د ما فوق العقل ډیرو عجیبه او نا اشنا خبرو مشاهده کوی. بله داچې په تورات کښې ددې لفظ ﴿الرُّءْيَا﴾ اطلاق په کثرت سره په حالت د بیدارۍ کښې د انبیاؤ علیهم السلام د مشاهداتو دپاره کړې شوې دې (٤).

علامه شهاب الدین احمد بن محمد قسطلانی رحمه‌الله دا لیکلي دی چې سفر د معراج د بیدارۍ په حالت کښې شوې دې، ددې باوجود ددې په ﴿الرُّءْيَا﴾ سره د تعبیر کولو وجه ممکنه کیدې شی دا وی چې د منکرینو د قول مطابق په توګه د مشاکلت ئې داسې وئیلې وی (٥).

د خوب په حالت کښې د معراج د قائلینو دویم دلیل: د جسمانی معراج انکار کوونکو دویم دلیل هغه حدیث مبارک دې چې امام بخاری رحمه‌الله په واسطه د شریك بن عبدالله، د حضرت انس رضی‌الله‌عنه نه د هغې تخریج کړې دې، په دې کښې د رسول الله ﷺ د اودۀ کیدلو صراحت موجود دې، یو نظر پرې واچوئ (وهونائم فی المسجد الحرام) او د حدیث مبارك په آخره کښې دی (واستيقظ وهوفی المسجد الحرام) (٦).

د ذکر کړې شوی دلیل جواب: د منکرینو د دلیل وړومبې جواب دادې چې د شریك بن عبدالله په روایت کښې ډیرې داسې خبرې دی چې هغه خبرې د معراج د قصې نقل کوونکو راویانو کښې هیڅ چا هم نۀ دی نقل کړې (٨).

---

(١): المصدر السابق، تفسير السمرقندی: ٢٧٤|٢.

(٢): تفسير قرطبی: ١٨٣|١٠

(٣): التفسير الكبير: ١٨٨|١٠، تفسر قرطبی: ١٨٣|١٠، روح المعانی: ١٠٢|٨

(٤): التفسير الكبير: ١٨٩|٢٠

(٥): فيض الباری، باب المعراج: ٥٣٢|٤

(٦): ارشاد الساری: ٢٥|٤

(٧): صحيح البخاری، كتاب التوحيد، رقم الحديث: ٧٥١٧، و كتاب المناقب، باب: كان النبی صلى الله عليه و سلم تنام عينه و لا ينام قلبه، رقم الحديث: ٣٥٧٠

(٨): فتح الباری، كتاب التوحيد: ٦٠٣|١٣

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چې د شريك په روايت كښې چې كومې خبرې د مشهورو راويانو دروايت خلاف دی هغه لس بلكه د لسو نه هم زياتې دی،بيا حافظ رحمه الله دولس وهمونه او ابن قيم رحمه الله ديارلس وهمونه ذكر كړې دی،چې په كښې يو وهم دا هم دې چې رسول الله ﷺ ته معراج د خوب په حالت كښې شوې دې[1].

د شريک بن عبدالله په حقله د امامانو قولونه: شريك بن عبد الله ته ډيرو امامانو ثقه وئيلې دې او بعضې حضراتو دوی ته ضعيف هم وئيلې دی.

حافظ ابن حجر رحمه الله د عدل او فيصله كوونكې خبره دا فرمائيلې ده چې د شريك بن عبد الله احاديث د اصحاب اصول حضرات د دليل نيولو دپاره قابل گرځولې دی،خو ولې د اسراء په حديث كښې(د كوم روايت چې دوی د انس رضي الله عنه نه كوی)څه ځايونه دی كوم چې شاذ دی،او د دغه ځايونو ملگرتيا دپاره د بل چا څه قول يا خبره نۀ ترلاسه كيږی[2]. په شريك بن عبد الله باندې د تفصيلې كلام او د امامانو قولونه په كشف البارى دريم جلد كښې تير شوې دی[3].

بله داچې پدې راوی باندې امام نووی[4]حافظ ابن حجر[5]علامه عينی[6]علامه خفاجی[7]او علامه شبير احمد عثمانی رحمه الله[8]هم د ټول قولونه راجمع كړې دی اوتفصيلی بحث ئې پرې كړې دې.

دويم جواب: قاضی عياض رحمه الله په الشفاء كښې دا خبره ليكلې ده چې ممكنه ده چې رسول الله ﷺ ته د اسراء په دې سفر كښې مختلف حالتونه راپيښ شوې وی،مثلاً دا چې په څۀ حصه كښې رسول الله ﷺ خپل سترگې پټې كړې وی او اودۀ وی،د ادب د وجې نه يا صرف ددې وجې نه چې د خپل رب نه علاوه نور څوك نۀ وينی،او په بعضې حصه كښې رسول الله ﷺ بيدار پاتې شوې وی او بعضې حالاتو كښې په كښې د خوب او د بيدارئ د مينځ په حالت كښې وی.

په دې باندې د الشفاء شارح علامه خفاجی رحمه الله ليكی چې دا خو هسې اټكلی توجيه او د اندازې لگولو خبره ده،كه مصنف رحمه الله دا ذكر كړې نۀ وې نو ښۀ به وه[9].

دريم جواب: يو جواب دا وركړې شوې دې چې په دې ځائې كښې د خوب شكل اضطجاع(ستونی ستغ) نه تعبير په(نوم)سره كړې شوې دې،ځكه چې اضطجاع وائی داسې حالت ته چې يو سړې ځان په زمكه داسې واچوی چې نۀ ولاړ وی او نۀ ناست وی،لهذا دې حالت نه كله كله مجازاً تعبير په نوم سره هم كولې شی،دخوب اوددې شكل پخپل مينځ كښې دملابست د وجې نه[10]،هم په دې مفهوم

([1]):فتح البارى:۶۰۲/۱۳،نسيم الرياض فى شرح عشفاء القاضى عياض:۱۱۷/۳

([2]):هدٰى السارى مقدمة فتح البارى،ص:۵۸۲

([3]):كشف البارى ،كتاب العلم :۱۵۸/۳

([4]):شرح النووى على صحيح مسلم:۳۸۴/۳

([5]):فتح البارى:۲۵۶/۷

([6]):عمدة القارى:۳۰/۱۷

([7]):نسيم الرياض:۱۱۴/۳

([8]):فتح الملهم:۱۷۱/۲

([9]):نسيم الرياض،القسم الاول فى تعظيم العلى الاعلى لقدر النبى صلى الله عليه وسلم:۱۱۶/۳

([10]):لسان العرب:۲۲/۸،نسيم الرياض:۱۱۷/۳

باندې د حضرت انس ﷺ هغه روايت هم دلالت کوي(١).په کومې کښې چې د معراج د سفر ورومبي حالت بيان کړې شوې دې،د کومې چې دا الفاظ په روايت کښې موجود دي(بينما أنا في الحطيم).وربما قال:(في الحجر ومضطجعا)او د بعضو رواياتو مطابق(بين النائم واليقظان)الفاظ دي.لهذا ددې نه به خوب مراد نۀ شي اخستې بلکه د خوب شکل به ترې نه مراد اخستې شي.(٢)

څلورم جواب:بعضې علماؤ داجواب ورکړې دې چې د نوم اوداستيقاظ نه دې هم ددې ظاهري معنی مراد واخستې شي نو بيا هم په کښې څۀ باك نشته،هغه داسې چې په دې صورت کښې به دا وئيلې شي چې د رسول الله ﷺ سترګې خو اودۀ وې خو ولې زړۀ ئې بيدار وو،او د احاديثو مبارکو نه دا خبره ثابته ده چې د انبياؤ عليهم السلام سترګې خو اوده کيږي خو ولې زړونه ئې بيدار وي(٣).

خو په دې باندې اعتراض کيږي چې د رسول الله ﷺ سفر د معراج د جسم سره وو او بيا دې د دوی سترګې اودۀ وی نو دا خو يواځې دا نه چې د عادت خلاف خبره ده بلکه دا بې فائدې هم ده.

په دې باندې په الشفاء کښې قاضی عياض ﷫ ليکي چې په دې کښې حکمت دا کيدې شي چې رسول الله ﷺ دا د دې دپاره کړې وی چې د دوی احساسات او توجو د الله ﷻ نه اخوا نۀ شي او بل چا ته متوجې نه شي.

ددې په جواب کښې علامه خفاجی ﷫ ليکي چې که داسې مراد واخستې شي نو بيا د جسماني معراج ضرورت هم نۀ پاتې کيږي،يواځې په روحاني معراج سره هم دا مقصد حاصليدل ممکن دي. بله دا چې د رسول الله ﷺ نورو پيغمبرانو له جمع ورکول،او د پيغمبرانو عليهم السلام سره ملاقاتونه،او په خاص طور موسی عليه السلام ته بيا بيا رجوع کول هم ددې خبرې انکار کوي چې د اودۀ سړي نه ددې خبرو صادريدل نۀ شي کيدې(٤).

پنځم جواب:بعضې علماؤ دا جواب ورکړې دې چې خوب د قصې په ابتداء کښې وو،وروستو بيا رسول الله ﷺ بيدار شوې وو،ځکه چې سره ددې روايته په هيڅ يو روايت کښې داسې څه خبره نشته چې د هغې نه دا خبره معلومه شي چې رسول الله ﷺ په ټوله واقعه کښې اودۀ وو(٥).

په ذکرکړې شوی جواب باندې اشکال او د هغې جواب:په ذکرکړې شوی جواب باندې اشکال کيږي چې دا خبره نۀ منم چې رسول الله ﷺ د قصې په اوله کښې اودۀ وو او بيا بيدار شو،ځکه چې د روايت په آخر کښې(استيقظ وهو في المسجد الحرام)دي،ددې نه دا خبره معلوميږي چې رسول الله ﷺ په ټوله قصه کښې اودۀ وو(٦).

ددې يو جواب خو تير شو چې دا زياتې صرف د شريك بن عبدالله په روايت کښې دې کوم چې غير

---

(١):صحيح البخاري،كتاب بدء الخلق،باب ذكر الملائكة،رقم الحديث:٣٢٠٧،جامع الاصول،رقم الحديث:٨٨١٦، ٢٩٢/١١.

(٢):نسيم الرياض:١١٦/٣

(٣):صحيح البخاري،كتاب التوحيد،باب قوله:(وكلم الله موسى تكليما)،رقم الحديث:٧٥١٧.

(٤):نسيم الرياض:١١٥/٣، ١١٦

(٥):ارشاد الساري:٤٨٥/١٥،فتح الملهم:١٧١/٢،نسيم الرياض:١١٤/٣

(٦):ارشاد الساري:٤٨٥/١٥،الكوثر الجاري:٢٩٠/١١

مقبول دي (۱).

دویم جواب دا ورکړې شوې دې، چې دې نه مراد د هغه خوب نه بیداریدل دی کوم چې رسول الله ﷺ د اسراء نه د راتلو نه پس کړې وو.

دریم جواب دا ورکړې شوې دې چې ددې نه مراد د خوب نه بیداریدل نۀ دی، بلکه د عالم ملکوت په مشاهده کښې ٥ استغراق نه راوتل تړې نه مراد دی.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چې دا جوابونه په هغه صورت کښې دی چې دا دواړه خبرې هم په یو قصه کښې واقع کیدل مراد واخستې شی، گنی نو دا هم ممکنه ده چې داسې په نورو روحانی معراجونو کښې راپیښ شوې وی، نو بیا په دې صورت کښې به څۀ اشکال پاتې نۀ شی (۲).

د خوب په حالت کښې د معراج د قائلینو دریم دلیل: د جسمانی معراج انکار کوونکو دریم دلیل د حضرت مالك بن صعصعة رضی الله عنه حدیث دې، کوم چې امام بخاری رحمه الله په کتاب بدء الخلق کښې (۳) او امام مسلم رحمه الله په کتاب الایمان کښې ذکر کړې دې، په کوم کښې چې دی (۴) **(انا عند البیت بین النائم والیقظان)** چې زۀ په خپل کور کښې د خوب او د بیدارئ په مینځمی حالت کښې وو.

او امام بخاری رحمه الله هم د دوی په روایت په باب المعراج کښې ذکرکړې دی، په کوم کښې چې دی **(بینما انا فی الحطیم) وربما قال: فی الحجر و مضطجعا)** چې زۀ په حطیم کښې یا د حجر سره مې ډډه وهلې وه ملاست ووم (۵). لهذا ددې دواړو قسمو د روایتونو نه دا خبره ثابتیږی، چې رسول الله ﷺ د معراج د سفر په وخت کښې د بیدارئ په حالت کښې نۀ وو. (۶)

د ذکر کړې شوی دلیل جواب: علامه زرقانی رحمه الله د ذکر کړې شوی دلیل په جواب کښې لیکی چې د **(بین النائم والیقظان)** حالت د خوب حالت نۀ دې بلکه مطلب دادې چې د رسول الله ﷺ خوب بیدارئ ته نزدې وو. او دا ددې سفر د ابتدائی حالت بیان دې، بیا هر کله چې رسول الله ﷺ مسجد حرام ارخ ته بوتلې شو او په براق باندې سوارۀ کړې شو، نو دغه وخت رسول الله ﷺ د بیدارئ په حالت کښې وو نو بیا د واقعې آخره پورې هم د بیدارئ په حالت کښې وو (۷).

علامه خفاجی رحمه الله لیکلې دی چې ددې نه مراد د ناستې په حالت کښې پرکالی ده دا نه چې خوب ترې نه مراد دې (۸).

---

(۱): شرح النووی علی صحیح مسلم: ۳۸٤/۱۳، فتح الباری: ۲۵٦/۷، عمدة القاری: ۳۰/۱۲۷، نسیم الریاض: ۱۱٤/۱۳، فتح الملهم: ۱۷۱/۱۲.

(۲): تحفة الباری، کتاب التوحید، باب (وکلم الله موسی تکلیما): ۵۷۲/٦، الکوثر الجاری، کتاب التوحید: ۲۹۰/۱۱، عمدة القاری: ۲٦۰/۱۲۵، ارشاد الساری: ٤۸۵/۱۵، فتح الباری: ٦۰۲/۱۳، ٦۰٤، شرح المواهب للزرقانی، المقصد الخامس فی تخصیصه علیه السلام بخصائص المعراج والاسراء: ٤۳۸، نسیم الریاض فی شرح شفاء القاضی عیاض: ۱۱٤/۱۳.

(۳): صحیح البخاری، کتاب بدء الخلق، باب ذکر الملائکة، رقم الحدیث: ۳۲۰۷.

(٤): صحیح مسلم، کتاب الایمان، رقم الحدیث : ۱٦٤.

(۵): صحیح البخاری، باب المعراج، رقم الحدیث: ۳۸۸۷

(٦): نسیم الریاض: ۹۹/۱۳

(۷): شرح النووی: ۳۸٤/۲، فتح الباری: ۲۵٦/۷، عمدة القاری: ۳۰/۱۱۷، تحفة الأخوذی سورة الم نشرح: ۲۷۹/۹.

(۸): نسیم الریاض: ۹۹/۱۳، ۱۱٤

دويم جواب: امام قرطبي رحمه الله ليكلي دي چې رسول الله ﷺ ته ډير كرته معراج شوى دې.او دا خبره څه بعيده نه چې بعضي دې ورته د هغې نه د خوب په حالت كښې شوې وى.لهذا د صحيحينو په روايت كښې چې كوم الفاظ دى(بينا أنا عند البيت بين النائم واليقظان)هغه هم په دې باندې محمول دى چې ممكنه ده دا د خوب په حالت كښې كوم معراج شوې وى نو دا د هغې په حقله وى([1]).

د خوب په حالت كښې د معراج د قائلينو څلورم دليل: جسم سره د معراج د انكار كوونكو څلورم دليل دادې چې ابن اسحاق رحمه الله په(السيرة)كښې دا روايت ذكر كړې دې (حدثني بعض آل أبي بكر أن عائشة رضي الله عنها كانت تقول: ما فقد جسده الشريف ولكن أسري بروحه)([2]).

هم دا روايت قاضي عياض رحمه الله په الشفاء كښې دې الفاظو سره رانقل كړې دې(مَا فُقِدَتْ جَسَدُ رَسُوْلِ اللهِ صلى الله عليه واله وسلم)([3]).

د روايت ترجمه داده:محمد بن اسحاق رحمه الله فرمائي چې د حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه د خاندان يو بنده ما ته دابيان اوكړو چې حضرت عائشې رضى الله عنها به فرمائيل چې درسول الله ﷺ جسم مبارك نۀ وو ورك كړې شوې بلكه د رسول الله ﷺ روح مبارك د شپې بوتللې شو).

او د دويم روايت ترجمه به دا وى چې:ما د رسول الله ﷺ جسم مبارك ورك نۀ وو موندلې (يعنې جسم مبارك ئې موجود وو.مترجم)).

د ذكر كړې شوى دليل جواب: د حضرت عائشې رضى الله عنها په ذكر كړې شوى اثر سره دليل نيول صحيح نۀ دى،قاضى عياض رحمه الله فرمائي چې د حضرت عائشې رضى الله عنها اثر ثابت نۀ دې([4])،ځكه چې ددې روايت په سند كښې انقطاع ده،راوي مجهول دې،د ابن اسحاق رحمه الله الفاظ يو ځلې بيا د نظر وړاندې تير كړې(حدثني بعض آل ابى بكر)بعضې آل ابي بكر څوك دى؟هيڅ پته نشته.

علامه صالحي شامي رحمه الله په خپل كتاب(سبل الهدى والرشاد)كښې ليكلي دى چې كوم روايت د حضرت عائشې رضى الله عنها اړخ ته منسوب دې نو د هغې سند داسې نه دې چې په هغې دې دليل نيول صحيح شى،بلكه ددې په سند كښې خو انقطاع ده،ابو خطاب دحيه په(التنوير في مولد السراج المنير صلى الله عليه واله وسلم)كښې ليكلي دى چې دا حديث موضوعى دې او په(معراج صغير)كښې ليكلي دى چې امام الشافعيه قاضى ابو عباس بن سريج اوفرمائيل چې دا حديث ثابت نۀ دې.دا د صحيح احاديثو د رد دپاره راوړلې شوې دې([5]).

دويم جواب: د ذكر كړې شوى دليل دويم جواب دادې چې كه ذكر كړې شوې روايت صحيح هم وى نو بيا هم حضرت عائشه رضى الله عنها څه د خپلې مشاهدې په بنياد خو دا خبر نۀ وركوى،بلكه د چا نه د اوريدلې شوې خبرې خبر وركوى،ځكه چې دغه وخته پورې عائشه رضى الله عنها د رسول

([1]):تفسير قرطبي:۱۰/۱۳۶.

([2]):سيرة ابن هشام،ذكر الاسراء والمعراج:۱/۴۰۲،شرح المواهب:۷/۸،تفسير ابن كثير:۴/۱۱۴،شرح ابن بطال، كتاب التوحيد:۱۰/۵۲۱.

([3]):الشفاء بتعريف حقوق المصطفى صلى الله عليه وسلم،فصل فى تفضيله بما تضمنه كرامة الاسراء:۱/۱۲۱

([4]):الشفاء بتعريف حقوق المصطفى صلى الله عليه وسلم،فصل فى تفضيله بما تضمنه كرامة الاسراء:۱/۱۲۵

([5]):سبل الهدى والرشاد،فصل فى كيفية الاسراء:۳/۷۰

الله ﷺ بي بي نۀ وه ګرځیدلې، او نۀ لا د دوی عمر دغه وخت کښې دومره وو چې په څۀ خبره دې په صحیح توګه بآندې پوهه شي یا دې ځان سره محفوظه اوساتلې شي، ددې وجې نه چې دا خبره ثابته شي چې دوی د اسراء په وخت کښې د رسول الله ﷺ په نکاح کښې نۀ وو نو دا د دوی په نۀ مشاهده کولو باندې او خپل ځان نه علاوه د بل نه د اوریدلې شوې خبرې خبر ورکولو باندې دلالت کوي،لهذا د دوی خبرې ته د نورو د خبرو په مقابله کښې ترجیح نۀ شي ورکولې،په خاص توګه د هغه حضراتو د روایت په مقابله کښې چې د هغوی روایت صراحتاً د دوی د روایت خلاف دې،لکه د ام هانئ رضی الله عنها،حضرت مالك بن صعصعة،حضرت ابوذر او د حضرت ابوهریرة وغیره روایت (١).

ولې علامه خفاجي رحمه الله په دې جواب بآندې د عدم اطمینان اظهار کړې دې او فرمائیلې ئې دی چې ډیره غوره به داسې چې دا اووئیلې شي (چې د دوی نه د غیر روایت له به ترجیح ورکولې شي د دوی په خبر باندې ځکه چې دوی رضی الله عنها د مجهول نه روایت کوی،بلکه ددې وجې نه هم چې ددې روایت ثبوت د دوی رضی الله عنها نه هډو شته دې نه)(٢).

دریم جواب: هغه روایت دې چې په هغې کښې د متکلم صیغه استعمال شوې ده(مَافَقَدْتُ جَسَدَرَسُوْلِ اللهِ صلی الله علیه واله وسلم)ددې روایت مطابق هم د حضرت عائشې رضی الله عنها ارخ ته منسوب کړې شوې دا روایت کمزورې کیږی،ځکه چې د عائشې رضی الله عنها واده د رسول الله ﷺ سره په مدینه منوره کښې شوې دې نۀ چې په مکه مکرمه کښې اود(اسراء واقعه)د مشهور او د راجح قول مطابق د هجرت نه وړاندې په مکه مکرمه کښې راپیښه شوې ده(٣).

په دغه وخت کښې خو عائشه رضی الله عنها ډیره ماشومه وه یا د بعضې حضراتو مطابق لا پیدا هم نۀ وه،لهذا دا ټول حال احوال ددې روایت په عدم صحت باندې دلالت کوی(٤).

بلکه په دې حقله د حضرت عائشې رضی الله عنها صحیح روایت دادې چې رسول الله ﷺ ته معراج د جسم مبارك سره شوې دې.

لکه چې دا خبره د حضرت عائشې رضی الله عنها ددې خبره نه څرګندیږی چې رسول الله ﷺ په لیلة الاسراء کښې خپل پروردګار په خپلو سترګو مبارکو نۀ وو لیدلې.

د حضرت عائشې رضی الله عنها دا ذکر کړې شوې خبره په دې بآندې دلالت کوی چې رسول الله ﷺ د جسم مبارك سره بوتلې شوې وو،خو ولې رسول الله ﷺ په ویخو سترګو سره الله ﷻ ته نۀ دی کتلې.

که د عائشې رضی الله عنها په نیز باندې رسول الله ﷺ ته د خوب په حالت کښې اسراء کولې شوه نو بیا به دوی رضی الله عنها ددې خبرې نه انکار نه کولو چې رسول الله ﷺ خپل رب لیدلې دې ځکه چې د خوب په حالت کښې خو د الله رب العزت دیدار ممکن دې،محال نۀ دې او ددې نه د انکار کولو هډو څه وجه نشته دې(٥).

---

(١):الشفاء بتعریف حقوق المصطفی صلی الله علیه وسلم:١١/١٣٤١،التعلیق الصبیح،باب فی المعراج:١٣٧/٧.

(٢):نسیم الریاض:١٢٠/٣

(٣):واقعه د معراج کله شوې ده،تفصیلي بحث وړاندې راروان دې.

(٤):سبل الهدی والرشاد:٧٠/٣.

(٥):الشفاء بتعریف حقوق المصطفی صلی الله علیه واله وسلم:١٢٥/١،التعلیق الصبیح:١٣٧/٧.

شلورم جواب: علامه تفتازانی رحمه الله یو جواب بل هم ورکړې دې چې د عائشې رضی الله عنها د قول معنی (مَافُقِدَ جَسَدُہٗ عن الروح بل کان مع روحه، وکان المعراج للجسد والروح جمیعاً) ده.
مطلب ئې دادې چې د رسول الله ﷺ جسم مبارک د دوی د روح مبارک نه نۀ دې بیل شوې بلکه یو ځائې وو ورسره او معراج جسد مع الروح ته شوې دې. علامه زرقانی رحمه الله فرمائی چې دا جواب په هغه وخت کښې د منلو دې چې کله دعائشې رضی الله عنها روایت صحیح اومنلې شی، او ددې توجیه ضرورت په هغه وخت کښې راپیښیږی کله چې دروایاتو اود آثار ترمینځه تطبیق اوکړې شی [1].
پنځم باب: په دې ځائې کښې یو بل قول د علامه ابن قیم رحمه الله هم دې، د هغوی رائې داده چې حضرت عائشې رضی الله معراج منامی نۀ دې بیان کړې بلکه هغوی د روحانی معراج بیان کړې دې، حضرت عائشه رضی الله عنها دا وئیل غواړی چې د رسول الله ﷺ روح مبارک ته معراج کړې شوې دې او جسم مبارک ئې معراج له نۀ دې بوتللې شوې.
د علامه ابن قیم رحمه الله قول لاندې په تفصیل سره بیانولې شی:
(ابن اسحاق رحمه الله د حضرت عائشې صدیقې او د حضرت معاویه رضی الله عنه نه دا روایت نقل کړې دې چې: دوی دواړو وئیلې دی چې په معراج کښې د رسول الله ﷺ روح مبارک بوتللې شوې وو او د رسول الله ﷺ جسم مبارک د خپل ځائې نه غائب نه وو (یعنی د رسول الله ﷺ جسم اطهر و مبارک په دنیا کښې په خپل ځائې باندې موجود وو) او حضرت حسن بصری رحمه الله هم ددې په شان روایت کړې دې خو ولې مناسب دادی چې د معراج په خوب کښې د واقع کیدلو د قول او د جسم نه بغیر د صرف روح مبارک معراج ته د بوتللو په حقله چې کوم قول دې په دې کښې فرق دې.
حضرت عائشی رضی الله او حضرت امیر معاویه رضی الله عنه دا نۀ دی وئیلې چې رسول الله ﷺ ته معراج په خوب کښې شوې دې، بلکه هغوی خو داسې وئیلې دی چې په معراج کښې د رسول الله ﷺ روح مبارک بوتللې شو او جسم مبارک ئې غائب نه وو.
په دې دواړو کښې لوئې فرق دې اودۀ سړې چې کوم څه وینی، کله په محسوسو صورتونو کښې (کوم چې دۀ ته معلوم وی، د هغوی په مثل ددۀ (اودۀ سړی) مخې ته راوړې شی، لهذا هغۀ وینی چې ګویا هغۀ آسمان ته خیژولې شوې دې، یا مکې مکرمې ته بوتللې شوې دې اودزمکې په مختلفو اړخونو کښې هغه له چکر ورکړې شوې دې، حال دا چې د هغۀ روح نۀ خو ختلې وی، نۀ تلې وی او نۀ ئې چکر وهلې وی، صرف دومره قدرې اوشوچې د خوب په حالت کښې فرښتو د هغۀ مخې ته د یو معلوم څیز تمثیل راوړلو.
اوکوم خلق چې داوائی چې رسول الله ﷺ آسمان ته اوخیژولې شو، په دوی کښې بیا دوه ډلې دی، یو ډله په کښې دا وائی چې رسول الله ﷺ معراج ته بدن او روح دواړو سره بوتللې شوې دې، او دویمه ډله په کښې دا وائی چې صرف روح مبارک ته ئې معراج شوې دې او بدن مبارک ئې (ددې عالم دنیا نه) غائب شوې نۀ دې، ددې دویمې فرقې دا مقصد نۀ وی چې معراج قصه راپیښیدل په خوب کښې وو، بلکه مقصد ئې دا دې چې په خپله بالذات روح مبارک ته معراج شوې دې او په حقیقت کښې هم روح مبارک پورته بوتللې شوې دې، او روح داسې کارونه اوکړل لکه څنګه چې روح د جسم نه د بیلیدلو نه پس کوی، او په دې کښې د روح هم هغه حالت وو کوم چې جسم نه د بیلیدلو نه پس

([1]) شرح المواهب للزرقانی: ۸/۸ الشفاء بتعریف حقوق المصطفی صلی الله علیه وسلم: ۱۲۵/۱.

وى او څنګه حالت ئې چې د يو يو آسمان د ختو په وخت وى تر دې چې اووم آسمان ته په رسيدلو باندې دا اودريږى، او د الله ﷻ په وړاندې لاړ شى اودريږى، بيا الله ﷻ چې څنګه اوغواړى ددې په حقله هم هغه شان حکم ورکړى، بيا هغه روح زمکې ته واپس راشى، لهذا رسول الله ﷺ ته چې د معراج په شپه څه حاصل شو نو هغه ددې نه هم زيات کامل وو کوم چې يو عام روح ته د خپل قالب (جسم) نه د جدا کيدلو نه پس حاصليږى. او دا خبره ښکاره ده چې دا وجه د هغې نه لويه ده کومه چې يو اودۀ سړى ته په خوب کښې په نظر راځى.

خو ولې څنګه چې دا خبره معلومه ده چې رسول الله ﷺ د خرق عادات په مقام کښې وو، تر دې چې د رسول الله ﷺ سينه مبارکه اوشلولې شوه او رسول الله ﷺ ژوندې وو، او دوى ته څه درد هم اونۀ رسيدلو، هم دغه صرف روح مبارک بذاته پورته اوخيژولې شو، بې ددې نه چې په رسول الله ﷺ باندې دې مرګ راغلې وى، د رسول الله ﷺ نه بغير د بل چا روح ته د مرګ او د بدن نه د جداوالې نه علاوه دا عروج نۀ دې نصيب شوې)[1].

شپږم جواب: د منکرينو د ذکر کړې شوى دليل جواب حضرت مولانا اشرف على تهانوى رحمه الله هم ورکړې دې فرمائيلې ئې دى: او بعضې حضرات دحضرت عائشې رضي الله عنها او دحضرت معاويه رضي الله عنه د قول د وجې نه په شبه کښې پريوتل، نو خبره داده چې عائشه رضي الله عنها خو تر دغه وخت پورې د رسول الله ﷺ په نکاح کښې هم نۀ وه راغلې، او معاويه رضي الله عنه دغه وخته پورې لا اسلام هم نۀ وو راوړې . خدائې بنۀ عالم دې په دې چې دوى د چا نه اوريدلې دى او دا قول ئې کړې دې او که نۀ اجتهاداً ئې وئيلې دى او يا ئې چرته د يوې بلې واقعې په نسبت سره داسې وئيلې دى (اذاجاء الاحتمال بطل الاستدلال.

ددې نه علاوه د عائشې رضي الله عنها د قول (مَا فُقِدَ جَسَدُ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه واله وسلم) يو توجيه دا هم کيدې شى. چې د (فقدان) معنى د لټولو (کتلو) ده، کما فى سورة يوسف من تنوير المقباس (قالو واقبلوا عليهم ماذا يفقدون) تطلبون (قالوانفقد) نطلب (صواع الملك) مطلب دا چې د معراج نه دا واپسى په دومره تندئ سره شوې ده چې چا ته د رسول الله ﷺ د جسم مبارك د غائبيدو هډو پته نۀ ده لګيدلې، چې ګنې دوى پسې دې تکل اوکړې شې چې يره دوى چرته تشريف يوړو، او اګرچې ددې مضمون نه په (مَا فُقِدَ مُحَمَّدٌ) سره هم تعبير کيدې شو، خو ولې د جسد اړخ ته په نسبت کولو کښې دې اړخ ته اشاره ده تعلق معراج بالجسد اړخ ته چې ګنې د رسول الله ﷺ غائبيدل داسې وو چې کۀ چا د هغوى تکل کولو نو د تکل متعلق به ئې هم جسد وو، لهذا په دې کښې اثبات د معراج بالجسد نور هم زيات مضبوط شو دا نه چې دې سره ترې نه نفى راغله، او که په (مَا فُقِدَ جَسَدُ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه واله وسلم) کښې د فقدان مشهوره معنى واخستې شى، نو دا بيا هم د جسمانى معراج منافى نۀ دې، ځکه چې د فقدان معنى صرف غائبيدل او ورکيدل نۀ دى، بلکه ددې معنى ده (ورکول) چې ددې د پاره د يو (فاقد) اورکوونکې او د بل (مفقود) ورك شوې کيدل ضرورى دى، لهذا مطلب ئې دا شو چې رسول الله ﷺ په دغه شپه هيڅ چا ورك بيانۀ موندو، او دا خبره صحيح ده ځکه چې رسول الله ﷺ چې کله تشريف يوړو نو هغه وخت د کور ټول خلق اودۀ وو او د کور د خلقو د بيدارئ نه وړاندې واپسى اوشوه، غرض د خبرې دا چې ددې خبر هډو څه ضرورت نۀ دې راغلې چې چا رسول الله ﷺ په کور کښې نه وى ليدلې.[2])

---

[1]: زادالمعاد، تحقيق القول فى أن الاسراء كان بجسده و روحه: ۴۰/۳، ۴۱

[2]: بيان القرآن، سورة الاسراء: ۳۶/۱۲، اشرف الجواب، د يارلسم اعتراض، ص: ۶۵

ددې په حقله مختلف قولونه بیان کړې شو ،اوس په آخره کښې د سلفو صالحینو رحمهم الله عقیده د (ابن اسحاق رحمه الله) په الفاظو کښې لیکلې شی: (وکان فی مسراه،وماذکر عنه بلاء وتمحیص،وأمر من أمر الله (عزوجل) فی قدرته و سلطانه،فیه عبرة لاولی الالباب،وهدی و رحمة و ثبات لمن آمن و صدق و کان من أمر الله سبحانه وتعالیٰ علیٰ یقین،فاسری به (سبحانه وتعالیٰ) کیف شاء،لیریه من آیاته ما أراد،حتی عاین ما عاین من أمره وسلطانه العظیم وقدرته التی یصنع بها یرید).(١)

ددې عبارت مفهوم دادې:د رسول الله ﷺ د شپې دا سفر او ددې په حقله چې څۀ بیان کړې شوی دی،په دې کښې ازمیښت دې او د کافر او مؤمن دپاره په کښې تمیز دې،او د الله ﷻ د قدرت او د سلطنت نه د هغۀ دپاره یو شان دې،او په دې واقعه کښې د عقل د خاوندانو دپاره یو عبرت دې،او کوم سړی چې په الله ایمان راوړو او په هغۀ ئې یقین اولرلو ،هغۀ دپاره په دې واقعه کښې هدایت،رحمت او ثابت قدمی ده،نو الله ﷻ خپل بنده د شپې په وخت کښې بوتللو څنګه چې د هغۀ خوښه وه،دې دپاره چې خپل دې بنده ته د خپلو نښنو نه چې کومې غواړی ورته ئې اوښائی،تر دې چې رسول الله ﷺ د الله ﷻ د شان او د هغۀ د عظیم قدرت نه هغه څۀ اولیدل چې کوم څه ورته الله ﷻ ښودل غوښتل،اوهغه قدرت ئې اولیدلو دکومې په ذریعې سره چې هغۀ څه غواړی کوی ئې.)

واقعه د معراج کله راپیښه شوه: دسیرت د علماؤ په دې کښې اختلاف دې چې رسول الله ﷺ معراج ته کله بوتلې شوې وو؟په دې حقله په عامه توګه لس قولونه ترلاسه کیږی،کوم چې لاندې لیکلې شی:

په دې کښې د ټولو نه وړومبې قول دادې چې رسول الله ﷺ ته د نبوت د ورکولو نه وړاندې دوی معراج له بوتللې شو ،خو ولې دا قول شاذ دې،ما سوا ددې نه چې مونږ دا قول په دې باندې حمل کړو چې رسول الله ﷺ ته به دا د نبوت نه وړاندې معراج په خوب کښې شوې وی.

د اکثرو علماؤ د قول مطابق معراج د نبوت نه پس شوې دې.

د نبوت نه پس د معراج په واقع کیدلو کښې مختلف قولونه دی:

د ټولو نه وړومبې قول د هجرت نه د یو کال وړاندې د کیدلو دې،ددې قائل ابن سعد دې.

ابن حزم په دې قول باندې اجماع رانقل کړې ده،خو ولې صحیح قول دادې چې د معراج د واقع کیدلو په حقله یو قول ته(اجماعی قول) وئیل مبالغه ده،د دوی دا قول رد کړې شوې دې،ځکه چې په دې کښې خو اختلاف دې د لسو نه زیات قولونه دی په دې کښې، د دې وجې نه د یو قول په باره کښې د اجماعی قول دعوی کول ممکن نۀ دی.

د ابن جوزی قول دې چې معراج د هجرت نه اتۀ میاشتې وړاندې راپیښ شوې دې.

د ابو الربیع بن سالم رائې د هجرت نه د شپږو میاشتو د وړاندې کیدلو ده.

د ابراهیم الحربی وینا ده چې معراج د هجرت نه یوولس میاشتې وړاندې شوې دې،ابن منیر د(السیرة لابن عبدالبر)په شرح کښې دې قول له ترجیح ورکړې ده.

ابن عبدالبر د هجرت نه د یو کال او دوو میاشتو وړاندې کیدلو قول هم رانقل کړې دې.

ابن فارس د هجرت نه د یو کال او درې میاشتو وړاندې کیدلو قول رانقل کړې دې.

سدی د هجرت نه د یو کال او پنځه میاشتو وړاندې کیدلو قول رانقل کړې دې.

---

(١) سیرة ابن هشام،باب ذکر الاسراء ١/٣٩٦، ٣٩٧

ابن سعيد د هجرت نه د يو كال او د شپږو مياشتو د وړاندې كيدلو په حقله قول رانقل كړې دې.
ابن الاثير د هجرت نه د درې كالو وړاندې د راپيښيدلو په حقله قول اختيار كړې دې
زهرى نقل كړې دى چې واقعه د معراج د هجرت نه پنځه كاله وړاندې راپيښه شوې ده،قاضى عياض رحمه الله هم دا قول اختيار كړې دې
امام قرطبى رحمه الله او امام نووى رحمه الله په شرح د مسلم شريف كښې هم دې قول له ترجيح وركړې ده،په دې مقام باندې د(امام زهرى)د قول په نقل كولو كښې د علامه قسطلانى رحمه الله نه سهو شوې ده، علامه قسطلانى رحمه الله په(المواهب اللدنيه)كښې ليكلې دى.(قال الزهري:وكان ذلك بعد المبعث بخمس سنين) چې زهرى فرمائيلې دى:معراج د نبوت نه پنځ كاله پس شوې دې،په دې باندې علامه زرقانى رحمه الله په شرح المواهب كښې ليكى چې صحيح خبره داده چې د زهرى قول د هجرت نه د پنځه كالو د وړاندې په حقله دې،دا نه چې د نبوت نه د پنځو كالو د پس قول ئې دې [1]
ددې حضراتو دليل دادې چې د مونځ د فرض كيدلو نه پس حضرت خديجه رضي الله عنها رسول الله ﷺ سره مونځ كړې دې،دويمه خبره :د مونځ فرضيت په ليلة الاسراء كښې شوې دې،دريمه خبره:حضرت خديجه رضي الله عنها د هجرت نه درې يا پنځه كاله وړاندې وفات شوې ده،ددې مقدماتو نه دا نتيجه راووځى چې معراج د هجرت نه پنځه كاله وړاندې شوې دې.
ددې دا جواب وركړې شوې دې چې د صحيح قول مطابق د حضرت خديجه رضي الله عنها وفات د نبوت نه لس كاله پس په رمضان المبارك كښې واقع شوې دې،او دا د مونځ د فرضيت نه وړاندې شوې دې،ددې درې واړو حضراتو قول چې حضرت خديجې رضي الله عنها پنځه واړه مونځونه د رسول الله ﷺ سره ادا كړل غلطه ده.
ددې خبرې مرسته د حضرت عائشې رضي الله عنها د حديث مبارك نه كيږى،چې حضرت خديجه رضي الله عنها د پنځو مونځونو د فرضيت نه وړاندې وفات شوه،او ددې نه خبره هم لازماً راووځى چې دا د حضرت خديجې رضي الله عنها وفات د ليلة الاسراء نه وړاندې شوې دې نه چې وروستو،او هم دا قول معتمد دى.
بله دا چې قاضى عياض رحمه الله او د هغوى د وخت نور حضرات هم د حضرت خديجې رضي الله عنها د وفات په حقله په تردد او شك كښې دى،لكه څنګه چې د هغوى د قول(پنځه كاله يا درې كال قبل الهجرت)نه ظاهريږى،د دوى دې تردد لره د حضرت عائشې رضي الله عنها دا قول ختموى چې حضرت خديجه رضي الله عنها د هجرت نه درې كاله وړاندې وفات شوه [2].
حافظ ابن حجر رحمه الله دې حضراتو ته په جواب كښې ليكلې دى چې:
(د معراج په حقله چې څومره قولونه هم دى په هغې كښې دلته يو څو خبرې د غور او فكر قابلې دى:
ورومبۍ:(عسكرى)حكايت كړې دې چې حضرت خديجه رضي الله عنها د هجرت نه اووه كاله وړاندې وفات شوې ده،او د هغوى د وفات په حقله دويم قول د هجرت نه د څلورو كالو د وړاندې كيدلو دې،او ددې نه علاوه د(ابن اعرابى)نه روايت دې چې حضرت خديجه رضي الله عنها د هجرت په كال وفات شوې ده.

---

[1]:شرح المواهب للزرقانى،وقت الاسراء:١٢-٧٠-٦٩
[2]:شرح المواهب للزرقانى،وقت الاسراء:١٢-٦٩، ٧٠

دویمه خبره: د مونځ د فرضیت په حقله اختلاف دې چې دا په کوم کال فرض شوې دې؟لهذا په دې حقله وئیلې شوې دی چې رسول الله ﷺ ته کله نبوت ورکړې شو،نو هم په دغه وخت په دوی باندې دوه مونځونه فرض کړې شوې وو،او په لیلة الاسراء کښې خو د پنځو مونځونو فرضیت شوې دې.

دریمه خبره: د حضرت عائشې رضي الله عنها قول چې(حضرت خدیجه رضي الله عنها د مونځونو د فرض کیدلو نه وړاندې وفات شوه)نه به مراد د پنځو مونځونو نه وړاندې وفات کیدل اخستې شی.لهذا ددې نه به دا خبره لازماً راوځی چې خدیجه رضي الله عنها د اسراء نه وړاندې وفات شوې ده.[1]

په دې قولونو کښې د ټولو نه زیات مشهور قول کومې ته چې ترجیح ورکړې شوې ده هغه د هجرت نه د یو کال د وړاندې والا قول دې.[2]

علامه زرقانی رحمه الله لیکلې دی:چې راجح قول دادې چې د حضرت خدیجه رضي الله عنها د وفات نه پس او د بیعت عقبه نه وړاندې معراج واقع شوې ده،لکه څنګه چې د هجرت نه د پنځه کاله او د درې کاله د وړاندې واقع کیدلو د اقوالو نه علاوه د نورو اقوالو نه ظاهره ده،غرض د خبرې دا چې کثرت د علماؤ هم په دې اړخ دې،بله دا چې دا خبره هم د روایاتو نه ثابته ده چې د حضرت خدیجې رضي الله عنها وفات د پنځو مونځونو د فرض کیدلو نه وړاندې شوې وو،او دا خبره هم منلې شوې ده چې حضرت خدیجه رضي الله عنها د رسول الله ﷺ سره په شعب ابی طالب کښې وه،د شعب ابی طالب د راتلو نه پس د هغوی انتقال شوې دې،او دا خبره وړاندې معلومه شوې ده چې رسول الله ﷺ او د رسول الله ﷺ ملګری په لسمه(١٠)هجری کښې د شعب ابی طالب نه بهر ته راوتې دی،لهذا ددې ټولو مقدماتو نه به نتیجه هم دا راوځی،چې رسول الله ﷺ معراج له د لسم(١٠) نبوی نه پس چرته په یوولسم نبوی کښې په یو میاشت کښې تلې وو.[3]

واقعه د معراج په کومه میاشت کښې واقع شوې وه: لکه څنګه چې د معراج د واقعې په کال کښې اختلاف دې هم دغه شان ددې په میاشت کښې هم اختلاف دې،په دې حقله په بعضو ځایونو کښې د پنځو میاشتو ذکر په مختلفو قولونو کښې ترلاسه کیږی،اوبعضو ځایونو کښې د شپږو ذکر دې،د اکثرو علماؤ قول د ربیع الاول د میاشتې دې،لکه څنګه چې په عمدة القاری کښې ذکر کړې شوې دی.[4]

ابراهیم بن اسحاق الحربی د ربیع الثانی په میاشت کښې د معراج واقع کیدل لیکلې دی[5].

عبد الغنی بن سرور المقدسی رحمه الله د رجب میاشتې له ترجیح ورکړې ده،او هم دا قول مشهور هم دې،او امام نووی رحمه الله په(الروضة)کښې هم دا قوی قول ګرځولې دې[6].

([1]):فتح الباری،باب المعراج:٢٥٤|٧،سبل الهدی والرشاد،الباب الرابع فی ای زمان ومکان وقع الاسراء،الفصل الثانی فی زمانه٦٤|٣، ٦٥ عمدة القاری:٢٧٠|١٧.نسیم الریاض:٧٠|٣.

([2]):فتح الباری:٢٥٤|٧، عمدة القاری:٢٧|١٧، فتح الباری لابن رجب:٤|٢، سبل الهدی والرشاد:٦٥|٣، زاد المعاد:٤٢|٣، مرقاة المفاتیح:٥٤٨|١٠، التعلیق الصبیح:١٣٨|٧.

([3]):شرح المواهب للزرقانی:٧٠|٢

([4]):عمدة القاری:٢٧|١٧،شرح المواهب للزرقانی:٦٩|٢

([5]):شرح المواهب:٧١|٢

([6]):عمدة القاری:٢٦|١٧،شرح المواهب للزرقانی:٧٠|٢

سدى ﷫ په شوال كښې د معراج واقع كيدل ليكلي دى.[1]
او ابن الفارس په ذوالحجه كښې د معراج واقع كيدل ليكلي دى.[2]
ددې اقوالو نه امام نووى ﷫ په(الروضة)كښې د رجب مياشتې له،او په خپله فتاوى كښې ۲۷ ربيع الثانى له او په شرح د مسلم كښې ئې د ربيع الاول مياشتې له ترجيح وركړې ده.[3]
علامه زرقانى ﷫ د دې اقوالو د كتلو نه پس په طور د قاعدې دا ليكلي دى:
(چې د سلفو صالحينو ترمينځه كله هم په يو مسئله كښې اختلاف واقع شوې دې او په دې كښې بيا يو اړخ ته د ترجيح وركولوډپاره څه دليل هم نۀ وى،نو په دوو يا د دوو نه په زياتو قولونو باندې په دعمل دپاره كتلې شى چې په امت كښې په دې قولونو كښې د كوم قول وجود بيا موندې شو،لهٰذا دغه قول دې خپل كړې شى،هم دې قول ته به راجح وئيلې شى.او د معراج په باب كښې د انسانيت عمل د ۲۷ رجب په قبلولو باندې دې،لهٰذا هم دا قول به قوى شمارلې كيږى.[4]
واقعه د معراج په كومه شپه راپيښه شوې ده: په دې باب كښې علامه زرقانى ﷫ ليكلي دى،چې په دې حقله درې قولونه مشهور دى چې په كومه شپه رسول الله ﷺ معراج له بوتللې شوې وو هغه د جمعې شپه وه او ياد خالى شپه وه،او يا د ګل شپه وه،خو ولې په حتمى توګه ددې ټاكل آسان نۀ دى،او ددې وجه د معراج په واقع كښې د اختلاف واقع كيدل دى.[5]
دمعراج په وخت كښې رسول الله ﷺ كوم ځائې وو؟ حافظ ابن حجر ﷫ ليكلي دى چې هر كله رسول الله ﷺ معراج له بوتللې شونو هغه وخت دوى چرته وو؟په دې حقله په رواياتو كښې د مختلفو ځايونو ذكر ترلاسه كيږى،مثلاً:د زهرى په روايت كښې دى چې حضرت انس ﷛ د حضرت ابو ذر ﷛ نه روايت كوى(فُرِجَ سَقْفُ بَيْتِيْ وَأَنَا بِمَكَّةَ)د واقدى په روايت كښې دى(أَنَّهُ أُسْرِيَ مِنْ شِعْبِ أَبِيْ طَالِبٍ) طبرانى د ام هانى ﷝ روايت نقل كړې دې په كومې كښې چې دى.(أَنَّهُ بَاتَ فِي بَيْتِهَا)خلاصه د خبرې دا چې د ورومبى روايت مطابق رسول الله ﷺ د معراج په وخت كښې په خپل كور كښې موجود وو،د دويم روايت مطابق د معراج د واقع كيدلو په وخت كښې رسول الله ﷺ په شعب ابى طالب كښې وو،او د دريم روايت مطابق د معراج د واقع كيدلو په وخت كښې رسول الله ﷺ د ام هانى ﷝ په كور كښې وو.
په دې درې واړو روايتونو كښې تطبيق داسې بيان كړې شوې دې چې كوم وخت رسول الله ﷺ معراج له بوتللې شو،په هغه وخت كښې دوى د ام هانى ﷝ په كور كښې موجود وو،كوم چې په شعب ابى طالب كښې واقع وو،او دې ته رسول الله ﷺ خپل كور ځكه اووئيل چې رسول الله ﷺ په دغه كور كښې وو.[6]

([1]):عمدة القارى:۱۷\۲۶
([2]):شرح المواهب:۱۲\۷۰،عمدة القارى:۱۷\۲۶
([3]):شرح المواهب:۱۲\۶۹...۷۱
([4]):شرح المواهب للزرقانى:۱۲\۷۱
([5]):شرح المواهب للزرقانى۱۲\۷۱، سبل الهدى والرشاد:۳\۶۶
([6]):فتح البارى،باب المعراج:۷\۲۵۶،عمدة القارى:۱۷\۳۰ نسيم الرياض فى شرح شفاء القاضى عياض:۳\۱۱۰

ددې خبرې نور زيات وضاحت کولو سره علامه زرقانی رحمه الله ليکلې دی چې رسول الله ﷺ د ام هانی رضی الله عنها کور ته خپل کور د معمولی شان ملابست د وجې نه اوونيلو، ځکه چې د کور نسبت هغه چا ته کولې شی چې څوک په دې کښې اوسيږی.[1]

ددې نه علاوه په روايتونو کښې د معراج د شروع کيدلو د وخت په حقله د(بينا أنا فى المسجد الحرام) الفاظ هم موجود دی، چې رسول الله ﷺ په مسجد حرام کښې وو کله چې دوی معراج له بوتللې شو ،نو ددې جواب دا ورکړې شوې دې چې په حديث کښې کوم راغلې دی چې(بينا أنا فى المسجد الحرام) او د رسول الله ﷺ قول(فى بيتى)او د ام هانی رضی الله عنها د قول(بات فى بيتها)تر مينځه هيڅ منافات نشته دې، ددې ټولو نه مراد هم د ام هانی رضی الله عنها کور دې،ددې مرسته د حضرت حسن بصری رحمه الله روايت کړې شوې حديث کوی په کوم کښې چې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو چې دوی(رسول الله ﷺ)له يو دوه فرښتې راغلې،او دوی ئې د دوی د کور نه مسجد حرام ته بوتلل.[2]

ليلة الاسراء افضله ده او که ليلة القدر؟ په ليلة الاسراء کښې الله رب العزت رسول الله ﷺ له عزت ورکړو او ځان ته ئې راوغوښتو،او په ليلة القدر کښې د عملونو اجر ډير زيات دې،تر دې چې دې شپې ته د زرو مياشتو نه غوره وئيلې شوې ده،ددې وجې ﷺ دلته يو سوال پيدا کيږی چې په دې دواړو شپو کښې کومه يوه شپه افضله ده؟نو ددې په جواب کښې شيخ ابو امامة بن النقاش رحمه الله فرمائی:

(د رسول الله ﷺ په حق کښې ليلة الاسراء د ليلة القدر نه غوره ده،ځکه چې په دې شپه کښې د رسول الله ﷺ بې حده عزت او اکرام کړې شوې دی،ډير عجائبات رسول الله ﷺ ته اوښودلې شو ،او د ټولو نه لوئې دا چې د راجح قول مطابق رسول الله ﷺ ته په کښې د الله جل شانه د زيارت په شان عظيم دولت ورنصيب شو.

او د امت په حق کښې ليلة القدر افضله ده،ځکه چې په دې کښې د امت د پاره اعمال کول د تيرو اتيائ کالو د اعمالو نه افضل دی،د امت په حق کښې د ليلة الأسراء د افضل کيدلو څه دليل په احاديثو کښې نهٔ ترلاسه کيږی،نهٔ خو په صحيح احاديثو کښې او نهٔ په ضعيف احاديثو کښې،هم ددې وجې نه رسول الله ﷺ د صحابهٔ کرامو په وړاندې ددې شپې تاکنه نهٔ ده کړې.او نهٔ خو په صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم کښې چا ددې شپې په حقله څه تاکلې شوې خبره کړې ده،په دې حقله چې چا هم څهٔ وئيلې دی دا هغهٔ د خپل اړخ د اندازې په بنياد وئيلې دی،هغهٔ سره په دې بآندې څه مستند سند نشته دې،بس صرف په مختلفو قولونو کښې چې د کومې اړخ ته د هغهٔ ميلان غالب شو هغهٔ ئې رانقل کړو.

لهذا کهٔ دې شپه سره د امت دپاره څه نفع هم ترلې وه نو رسول الله ﷺ به هغه نفع ضرور بيان کړې وه،ځکه چې رسول الله ﷺ د امت دپاره په دې حقله ډير حرص لرونکی وو.[3]

امام بلقينی رحمه الله د رسول الله ﷺ په شان کښې قصيده ليکلې ده،د کومې نه په اخذ کولو سره چې علامه شامی رحمه الله ليکی،چې ليلة الاسراء د ليلة القدر نه افضله ده،فرمائی چې کيدې شی حکمت

([1]):شرح المواهب للزرقاني:٤١١٧
([2]):سبل الهدى والرشاد:٦٤١٣
([3]):شرح المواهب للزرقاني،المقصد الخامس:١٨١٨

په دې کښې وی چې په دې شپه کښې رؤیت د باری تعالی رسول الله ﷺ ته نصیب شوې دې.کوم چې د هر څه نه غوره دې،او صرف د الله ﷻ له اړخه په مؤمنانو باندې احسان او فضل دې (١).
د امام ابن تیمیه رحمه الله نه پوښتنه اوکړې شوه چې په دې دواړو شپو کښې کومه یوه شپه افضله ده،نو هغوی په جواب کښې اوفرمائیل:د رسول الله ﷺ په حق کښې لیلة الاسراء افضله ده،او د امت په حق کښې لیلة القدر افضله ده،ځکه چې په دې شپه کښې رسول الله ﷺ په کومو انعاماتو سره خاص کړې شو هغه انعامات د هغه انعاماتو نه ډیر زیات دی کوم چې ورته په لیلة القدر کښې ورکړې شوې دی،او امت ته چې کومه ډالۍ په شب قدر کښې ورنصیب شوې ده هغه ډالۍ د هغه څه نه کامله ده کومه چې دوی ته شب معراج کښې ورنصیب شوې ده،اګرچې د امتیانو دپاره په شب معراج کښې هم ډیر عزت دې خو ولې اصل فضل،عزت او لویه مرتبه په شب معراج کښې د هغې ذات دپاره ده په چا چې معراج اوکړې شو،صلی الله علیه وعلی آله وسلم.(٢)
علامه ابن جوزی رحمه الله ددې بحث په ذکر کولو سره د علامه ابن تیمیه رحمه الله نه یو بل جواب رانقل کړې دې د هغه جواب خلاصه دلته لیکلې شی:فرمائی چې د شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله نه پوښتنه اوکړې شوه،چې یو سړې داسې وائی چې لیلة الاسراء د لیلة القدر نه افضله ده او دویم سړې ددې په عکس وینا کوی په دې دواړو کښې په حق باندې کوم یو دې؟
ددې په جواب کښې علامه ابن تیمیه رحمه الله اوفرمائیل چې:لیلة الاسراء ته د افضل وئیونکی رائې که دا وی چې دا شپه د رسول الله ﷺ د امت په حق کښې په دې اعتبار سره بهتره ده چې په دې شپه کښې قیام،دعا(او نور عبادتونه)په لیلة القدر کښې د کړې شوو عبادتونو نه افضل دی نو دا قول باطل دې،ددې قول قائل هیڅ څوك هم نشته دې،او بیا په دې بناء باندې لیلة الاسراء افضل ګڼړل په هغه وخت کښې ممکن وو،چې په متعینه توګه دا معلومه وې چې دا کومه شپه ده؟او حال دا چې ددې شپې په تعیین باندې څه دلیل نشته دې،بلکه ددې په حقله چې کوم څه رانقل کړې شوې دی هغه منقطع او مختلف دی،او بیا خاص په دې شپه کښې څهٔ عبادت هم مشروع نهٔ دې،په خلاف د لیلة القدر،چې ددې په حقله ښهٔ ښکاره او صفا اوفرمائیلې شو،چې لیلة القدر د رمضان المبارك په آخری لسو شپو کښې اولټوئ،او په دې شپه کښې د مخصوصو عبادتونو فائدې هم په احادیثو کښې راغلې دی،رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیل چې(چا چې په شب قدر کښې دایمان او د احتساب سره قیام اوکړو نو د هغهٔ تیر شوی ټول ګناهونه به او بخښلې شی(٣)،او په خپله الله ﷻ دې ته د زرو میاشتو نه غوره وئیلې ده،او هم په دې شپه کښې قرآن مجید نازل شوې دې(٤).
او که هم ددې قائل مطلب دا وی چې یره په دې شپه کښې خو رسول الله ﷺ آسمانونو ته بوتللې شو او په دې شپه کښې رسول الله ﷺ ته هغه څه حاصل شو کوم چې ورته چرته په یوه بله شپه کښې نهٔ دی حاصل شوې،او قائل په دې شپه کښې چرته د مخصوص عبادت د مشروعیت قائل هم نهٔ

---

(١):سبل الهدی والرشاد،جماع ابواب معراجه،الباب الاول:١٥١٣،نسیم الریاض:٧١١٣
(٢):مجموع الفتاوی،کتاب الفقه،کتاب الصیام،رقم الحدیث:٧٢٣، ١٢٥-١٣٠
(٣):صحیح البخاری،کتاب الصوم،باب تحری لیلة القدر فی الوتر من العشر والأواخر،رقم الحدیث ٢٠١٥، صحیح مسلم، کتاب الصوم،باب فضل لیلة القدر،رقم الحدیث:١١٦٩
(٤):سورة القدر:٤

دي،نو دهٔ داسې وئيل صحيح دی،يقيناً چې ددې زمان او د مکان نه زيات افضل څه بل زمان او مکان نشته دې،په کومې کښې چې الله ﷻ په خپل نبی ﷺ باندې داسې خاص فضل کړې وی)[1].

علامه ابن قيم رحمه الله ليکلې دی چې په داسې امورو کښې د کلام کولو دپاره د داسې حقيقتونو ضرورت وی چې هغه حقيقتونه قطعی وی،او د داسې قسمه حقيقتونو علم بې د وحی نه ممکن نهٔ دې،او په دې معامله کښې د څه تعيين په حقله وحی چپ ده،لهذا بغيرد علم نه په دې کښې کلام کول روا نهٔ دی[2].

رسول الله ﷺ ته معراج يو ځل شوېدې اوکه ديوځل نه زيات ورته شوېدې؟:په دې حقله هم مختلف قولونه دی،د صحيح او مستند روايتونو مطابق او د جمهورو علماء کرامو رحمهم الله د قول مطابق واقعه د معراج صرف يو ځلې راپيښه شوې ده،د کومو علماؤ قولونه چې د يو نه د زياتو ځلو د معراج په حقله دی،د هغې اصل وجه داده چې په رواياتو کښې د معراج د واقعې په جزئياتو کښې اختلاف دې، ددې وجې نه دغه علماء کرامو د اختلاف د ختمولو او د تطبيق دپاره د يو ځل نه زيات ځله د معراج واقع کيدل منلې دی،دې دپاره چې هر مختلف فيه واقعه په يو ځان له معراج ثابته شی،خو ولې دا هسې يو فرض کړې شوې خبره ده چې واقعيت سره ددې هيڅ تعلق نشته دې،په معتبرو رواياتو کښې چرته په يو روايت کښې هم د معراج د تعدد اشاره قدرې نشته دې[3].

علامه قسطلانی رحمه الله د امام نووی رحمه الله قول نقل کړې دې او فرمائيلې ئې دی چې(رسول الله ﷺ ته د معراج واقعه دوه ځلې راپيښه شوې ده،يو ځل د خوب په حالت کښې او يو ځل د بيدارئ په حالت کښې)[4].

په دې باندې علامه زرقانی رحمه الله ليکلې دی چې د بخاری شريف د شارح المهلب رحمه الله هم دا قول دې،اوددې نقل کوونکې يو لوئې جماعت دې،چې يو دهغوی نه ابونصربن القشيری رحمه الله هم دې،او ابوسعد په(شرف المصطفی)کښې فرمائی چې رسول الله ﷺ ته ديوځل نه زيات ځله دمعراج واقعه راپيښه شوې ده،د بيدارئ په حالت کښې هم او د خوب په حالت کښې هم[5].

امام سهيلی رحمه الله د خپل شيخ قاضی ابوبکر بن العربی رحمه الله په حوالې سره دې قول ته صحيح وئيلې دی؛په دې توګه باندې د خوب په حالت کښې چې کوم معراج وو هغهٔ د تمهيد په توګه وو.او ددې دپاره وو چې دا د خوب معراج چې په وينه کښې راپيښيدونکې د معراج واقعه په رسول الله ﷺ باندې آسان شی،او هم داسې ده لکه څنګه چې د نبوت ابتداء د ښو خوبونو(رؤياء صالحه)نه شوې وه،دې دپاره نوچې په رسول الله ﷺ باندې د نبوت کار(چې يو عظيم امر وو.او د انسان قوت ددې د زغملو نه عاجز وو)آسان شی،لکه څنګه چې حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی:

(أول مابدء به رسول الله صلى الله عليه وسلم الرؤيا الصادقة)[6]

([1]):زاد المعاد،مقدمة،التفاضل بين ليلة القدر و ليلة الاسراء:۱/۵۷، ۵۸

([2]):زاد المعاد،مقدمة،التفاضل بين ليلة القدر و ليلة الاسراء:۱/۵۷، ۵۸

([3]):روض الانف،ذكر الاسراء:۳/۴۱۸، فتح البارى:۷/۲۴۹

([4]):المواهب اللدنيه،الاسراء والمعراج:۲/۳۴۰

([5]):سبل الهدى والرشاد:۳/۲۷، شرح العلامة الزرقانى:۷/۹، فتح البارى:۷/۲۴۹، روض الانف:۳/۴۱۷

([6]):صحيح مسلم،باب كيف كان بدء الوحى الى رسول الله صلى الله عليه و سلم،رقم الحديث:۱۶۰

وفی روایة (الصالحة فی النوم، فکان لایری الا جاءت مثل فلق الصبح) [1]

مطلب ئې دا دې چې حضرت عائشه ﷺ فرمائی چې د نبوت د ورکړې نه وړاندې رسول الله ﷺ ته رښتونی خوبونه خودلې کېدل او رسول الله ﷺ به چې کوم خوب هم لیدلو هغه به د روښانه صبا په شان رښتوني ثابت شو.

هم دغه شان د اسراء چې کومه واقعه ده دا د بیدارئ د حالت نه وړاندې رسول الله ﷺ ته په خوب کښې اوښودلې شوه چې دا د دوی دپاره آسانه شی، چې یو لوئې هیبت والا او یو لوئې عظیم الشان سفر د بیدارئ په حالت کښې راپیښیدونکې وو. هم دغه شان د معراج د یو ځل نه د زیاتو ځلو واقع کیدلو په حقله په قائلینو کښې بعضو دا هم وئیلې دی چې په خوب کښې راپیښه شوې د معراج چې کومه واقعه ده هغهٔ رسول الله ﷺ ته د نبوت د ورکړې نه د وړاندې وخت ده، په دې قول باندې تفصیلی بحث وړاندې په صفحه نمبر ٢٠ باندې تیر شوې دی.

بعضې علماؤ لیکلې دی چې رسول الله ﷺ ته څلور ځله واقعه د اسراء راپیښه شوې ده، او څلور واره ځله ورته د بیدارئ په حالت کښې راپیښه شوې ده، د هغوی استدلال هم د هغه مختلفو روایتونو نه دې کوم چې د اسراء په حقله روایت کړې شوې دی. [2]

د دوی په جواب کښې علامه قسطلانی رحمه الله لیکلې دی چې ذکر کړې شوې استدلال صحیح نهٔ دې، ځکه چې د معراج د واقعې نقل کوونکی صحابهٔ ګڼړ دی، لهذا دا خبرې اوکړې شوې چې په دوی کښې بعضو بعضې خبرې بیان کړلې او د ویم هغه خبرې نهٔ دی بیان کړې، او چې بعضو په کښې څه خبره پریښوده نوبل بیا هغه خبره ذکرکړې ده، نو ددې وجې نه دانهٔ لازمیږی چې د روایتونو د اختلاف د وجې نه دې واقعه د معراج په ګڼړو پیرو سره راپیښه شوې وی. [3]

یو جواب دا هم ورکړې شوې دې چې د روایتونو مختلف کیدل په تعدد د معراج باندې دلالت نهٔ کوی، ځکه چې راوی د روایت په وخت کښې د روایت څه حصه د هغې د عام والی او د معلوم والی د وجې نه هم حذف کړی، او کله کله د څهٔ خبرې د هیریدو د وجې نه هم د هغې حذف کیدل ممکن دی، او کله کله داسې هم کیږی چې راوی صرف هغه خبره بیانوی کومه چې د هغهٔ په نیز باندې زیاته اهمه وی، او کله کله راوی په تازګئ کښې وی د کومې په بناء چې هغه پوره په پوره روایت ذکر کړی، او کله کله صرف هغه خبره ذکر کړی کومه چې د مخاطب دپاره زیاته فائده منده وی، لهذا د داسې قسمه اختلاف د وجې نه د معراج د تعدد په حقله قول کول صحیح نهٔ دی. [4]

حافظ ابن کثیر رحمه الله لیکلې دی:

(چا چې د یو مختلف روایت د وجې نه د معراج یو بیل قول ذکر کړې دې او ددې روایتونو د وجې نه د ګڼړو معراجونو قائل شو، هغهٔ یو داسې خبره اوکړه چې تر اوسه پورې چا هم نهٔ ده کړې، هغهٔ داسې ارخ ته تیخته اوکړه چې هغه ارخ ته تیخته نهٔ کولې کیږی، یعنی ددې په ذریعې سره د تعارض په ختمولو کښې هیڅ قسمه کومک نهٔ ترلاسه کیږی، او مطلب هم نهٔ پوره کیږی، او په سلفو کښې چا هم داسې څهٔ نهٔ دی نقل کړې، که چرې ددې ګڼړو روایتونو نه د ګڼړو معراجونو پته معلومیدلې نو

---

(1) صحیح البخاری، کتاب الایمان، رقم الحدیث:٣

(2) المواهب اللدنیة ک١/١٢ ٣٤

(3) شرح العلامة الزرقانی: ١٧/١٠، فتح الباری:٢٤٨/٧

(4) شرح العلامة الزرقانی: ١٧/١٠، فتح الباری: ٢٤٩/٧، سبل الهدی والرشاد: ٧٩/٣

رسول الله ﷺ به خپل امت ته ددې خبر خامخا ورکولو،او صحابۀ کرامو ﷺ به دا تعداد او تکرار رانقل کولو،او حال دا چې داسې هیڅ قسمه څه خبر نشته دې[۱].

حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلې دی چې:د مختلفو روایتونو د وجې نه د ګڼرو معراجونو په حقله قول کول ډیر کمزورې دې،ځکه چې ددې قول منلو سره به د هر خل د معراج په سفر کښې د رسول الله ﷺ د انبیاء کرامو علیهم السلام سره خبرې اترې،په هر آسمان بآندې د رسول الله ﷺ اودرول او د هغوی نه پښتنه کول(چې آیا تاسو راغوښتې شوی یئ)او په هر خل باندې د مونځونو د فرضیت،او ددې مونځونو د کمولو دپاره بیا بیا د الله ﷻ دربار ته حاضریدل ورسره لازمیږی،او داسې چرته هم منقول نۀ دی،ددې وجې نه دا خبره متعینه شی چې په مختلفو روایتونو کښې دې د تطبیق یا د ترجیح لاره اختیاره کړې شی،او که د معراج تعدد په خوب کښې اومنلې شی،او بیا د بیدارئ په حالت کښې د معراج د واقع کیدل اومنلې شی نو په دې کښې هیڅ قسمه څۀ خرابی نشته دې).[۲]

ابن قیم رحمه الله فرمائی:(د روایتونو د مختلف کیدلو په وجه د معراج د واقع کیدلو په حقله د تعدد قول اختیارول د روایتونو په ظاهری الفاظو باندې د عمل کوونکو بې علمه خلقو طریقه ده،چې کله هم دوی په قصه کښې یو داسې خبره اولیدله چې هغه د نورو بعضو روایتونو نه خلاف ده،نو ددې روایت په وجه ئې ځان له د یو بیل معراج قول اختیار کړو،تر دې چې د هغوی په وړاندې چې څومره هم داسې قسمه روایتونه راغلل په کومو کښې چې لفظی اختلاف وو،نو هغوی هم دومره ځله د معراج واقع کیدل ذکر کړل،حال دا چې صحیح او برابر مذهب هم هغه دې په کومې باندې چې امامان د سیرت ولاړ دی،چې معراج صرف یو ځل په مکه مکرمه کښې د نبوت نه پس راپیښ شوې دې)[۳].

حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلې دی چې:

(حافظ ابومحمد عبدالرحمن بن اسمعیل رحمه الله(چې د ابوشامه په نوم سره مشهور دې)هم په دې حقله دا ترجیح ده،چې معراج د یو نه زیات ځله راپیښ شوې دې،د هغوی دلیل د مسند بزار حدیث مبارك دې د کوم راوی چې حضرت انس رضی الله عنه دې[۴]،دا حدیث امام بیهقی رحمه الله هم په(شعب الایمان) کښې ذکر کړې دې[۵]،په دې حدیث مبارك کښې دی چې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیل:زۀ ناست ووم چې حضرت جبرئیل علیه السلام تشریف راوړو هغوی زۀ په اوږه بآندې اوټپولم،زه پاسیدم او د هغوی سره یوې اونې ارخ ته روان شوم،په دې اونه باندې د مارغۀ د جالې په شانتې دوه د جالو په شانتې ځایونه جوړ وو،په هغې کښې په یو کښې حضرت جبرئیل علیه السلام کیښناست او په بل کښې زۀ کیښناستم،بیا هغې اونې مونږ واخستو او پورته شو،تر دې چې هغه اونې زمکه او اسمان او ځلور واړه اړخونه ډك کړل،ما د الله ﷻ د قدرت نښې کتلې،که چرې ما آسمان له ګوتې اوړل غوښتل نو

(۱):تفسیر ابن کثیر،سورة الاسراء:۱۱۳/٤،تفسیر البغوی:۵۸/۵،السیرة الحلبیة:۱۵۲/۲

(۲):فتح الباری:۲٤۹/۷، شرح المواهب:۱۱۱/۷،زادالمعاد:۲۲/۳

(۳):زادالمعاد :٤۲/۳، شرح المواهب:۱۱۱/۷، سبل الهدی والرشاد،الباب الثامن فی سیاق القصة:۷۹/۳

(٤):البحر الزخار المعروف بمسند البزار،مسند انس رضی الله عنه رقم الحدیث ۷۳۸۹، ۹/۵

(۵):شعب الایمان للبیهقی،کتاب الایمان،باب فی معرفة الملائکة،رقم الحدیث:۱۵۵، ۱۷۵/۱

اوري مې شوې، بيا د آسمان په دروازو کښې يوه دروازه ما دپاره پرانستې شوه بيا ما يو ډير لوئې نور اوليدلو.........الخ.

حافظ صاحب ليکي:

ددې حديث په صحت کښې هيڅ قسمه کلام نشته دې،خو ولې دا سفر د معراج نه علاوه چرته بله قصه ده،کومه چې په ظاهره د مدينې منورې د قيام په وخت کښې راپيښه شوې ده،او دا څۀ لرې خبره نۀ ده چې دا واقعه دې د خوب په حالت کښې راپيښه شوې وي،بعد او نا اشنا والې خو د هغه معراج په کنړ کرته واقع کيدلو په معلومولو کښې دې په کوم کښې چې هر نبي او هر اسمان والا سره خبرې اترې شوې دي،د مونځ فرضيت په کښې شوې دې،او د مونځونو د کمولو په حقله بيا بيا د الله ﷻ دربار ته رجوع کړې شوې ده([1]).

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلي دي چې:

(ابن عبدالسلام په خپل تفسير کښې ليکلي دي چې رسول الله ﷺ ته اسراء د خوب او د بيدارئ په حالت کښې راپيښه شوې ده،او دا واقعه په مکه مکرمه او په مدينه منوره کښې راپيښه شوې ده،په دې باندې حافظ صاحب فرمائي چې که د دوی مراد په مدينه منوره کښې د اسراء نه د خوب په حالت کښې د اسراء واقع کيدل وي نو د دوی دا کلام به بيا د لف نشر غير مرتب په طريقه باندې وی کوم چې صحيح دې،يعنی په مدينه منوره کښې اسراء په حالت د خوب کښې او په مکه مکرمه کښې داسراءواقعه په حالت د بيدارئ کښې راپيښه شوې ده،او په مکه مکرمه کښې راپيښيدونکې د اسراء واقعه هغه ده کومه چې د معراج واقعې سره پيوسته راپيښه شوې ده.او په دې کښې د مونځونو فرضيت هم اوشو،او مناسب دادی چې په دې کښې دا زياتې هم اوکړې شي چې په مدينه منوره کښې د اسراء واقعه د خوب په حالت کښې د يو ځل نه زيات ځله راپيښه شوې ده)([2]).

علامه قسطلانی رحمه الله فرمائيلي دي:

(رسول الله ﷺ ته څلور ديرش(۳۴) ځله سفر د اسراء راپيښ شوې دې،په کوموکښې چې يو ځل جسماني او د بيدارئ په حالت کښې او باقی پاتې ټول روحانی او خوبونه وو کوم چې رسول الله ﷺ ليدلي وو)([3]).

علامه زرقانی رحمه الله فرمائي:

(حق او صحيح قول دادې چې رسول الله ﷺ ته معراج صرف يو ځلې جسد مع الروح شوې دې،او په دې ټول سفر کښې رسول الله ﷺ بيدار وو،په دې خبره باندې د جمهورو محدثينو علماؤ، فقهاؤ، او متکلمينو د ټولو اتفاق دې، ټول صحيح روايتونه په دې باندې راغلي دي ددې نه د اوړيدلو يو پوټې قدرې ګنجائش هم نشته دې([4]).

([1]):فتح الباري،باب الاسراء:۷\۲٤۹،عمدة القاری ۱۷\۲٦،شرح العلامة الزرقانی:۷\۲۲،سبل الهدى والرشاد:۳\۷۱، ۷۲

([2]):فتح الباري،باب الاسراء:۷\۲٤۹، عمدة القاری:۱۷\۲٦، شرح العلامة الزرقانی:۷\۱۲، سبل الهدى والرشاد:۳\۷۱، الباب فی علوم الكتاب سورة الاسراء:۱۲\۲۰۵

([3]):المواهب اللدنية:۱۲\۳٤

([4]):شرح العلامة الزرقانی:۷\۱۳، عمدة القاری:۱۷\۲٦،فتح الباري:۷\۲٤۷،التعليق الصبيح:۷\۱۳٦، مرقاة المفاتيح : ۱۰\۵۲٤.

د معراج په سفر باندې د ملحدینو اعتراضونه او د هغې جوابونه: د رسول الله ﷺ د معراج د سفر د واقع کیدونه په مسلمانانو کښې هیڅ څوك هم انکار کوونکې نشته دې،داسلام نه لرې لرې ملحدینو ، فلسفیانو او د نفاق جامه اغوستونکو دې سفر ته عقلاً محال او ناممکنه وئیلو سره په دې باندې اعتراضونه کړې دی،او رنګ په رنګ شکونه او شبهې ئې پیدا کړې دی،بعضې د هغې نه دادی چې د یو جسم دومره تیز حرکت کول(چې هغه په یو لګ شان ساعت کښې دومره اوږد او لوئې سفر اوکړی)غیر معقول خبره ده،او که یو جسم دومره تیز حرکت هم اوکړی نو دې سره د اسمان شلیدل لازمیږی او دا محال دی،او د یو درووند،سخت او وزنی څیز د اسمان اړخ ته اوچتیدل هم د قبلولوجوګه نهٔ دې،او کهٔ دا ذکر کړې شوې درې واړه خبرې صحیح هم اومنلې شی نو دا به بیا د رسول الله ﷺ داسې معجزه وی چې دا به یو بې مثاله او د ټولو معجزو نه لویه معجزه وی،نو بیا دې سره دا خبره ضروری وه چې دا واقعه د انسانانو په اجتماع کښې د هغوی د وړاندې راپیښه شوې وې،چې هغوی ددې واقعې لیدلو سره د رسول الله ﷺ د نبوت تصدیق کړې وې او په دوی باندې ئې ایمان راوړې وې،لهذا ددې واقعې په داسې وخت کښې راپیښیدل چې نهٔ دوی چا اولیدل او نهٔ چا ته خبر اوشو دا داسې یو عبث فعل دې چې دا د حکیم ذات د شان لائق فعل نهٔ دې(العیاذ بالله)[۱].

تیز تګ دکومه حده پورې ممکن دې؟ حضرت حکیم الامت مولانا محمد اشرف علی تهانوی صاحب رحمه الله فرمائی:

د ملخدینو د اولنی اعتراض چې(چې یو جسم د شپې په لږه شان حصه کښې د مکې مکرمې نه بیت المقدس ته او بیا د هغه ځائې نه د اووه اسمانونو سیل اوکړی او بیا واپس راشی،دا محال دی)په دې کښې د محال کیدلو هډو څه خبره نشته دې،عقلاً دا څیز د ممکناتو نه خارج نهٔ دې،البته د عقل نهٔ لرې ضرور دې،او که داسې نهٔ وی نو چې څوك ددې د محال کیدلو دعوی کوی هغهٔ دې په دې خپله دعوی باندې دلیل وړاندې کړی،نو چې کله اعتراض کوونکی دلائل راوړاندې کړی نو د دوی د دلائیلو جواب به هم ورکړې شی،انشاء الله.

ولې دومره خبره ده چې د استبعاد د لرې کولودپاره به مونږ دومره اووایو چې ستاسو په نیز باندې(زمانه)د زمکې او د اسمان د چکر نوم دې،لهذا د شپې ورځې راتلل،نور ختل پریوتل،دا ټول د افلاکو حرکت سره تړلې شوې دی،نو که چرې د فلك حرکت موقوف شی نو چې کوم وخت وی هم هغه وخت به وی،که چرته شپه وی نو هم شپه به وی،او که ورځ موجوده وی نو بیا هم ورځ وی،نو دا بالکل ممکن دې چې الله ﷻ د شپې په وخت کښې د فلك حرکت اودرولې وی،او په دې کښې د تعجب څه خبره هم نشته دې،د عزت مندو او محترمو میلمنو د قدر د ښکاره کولو دپاره د دنیا د خلقو هم دا قانون او قاعده ده چې هر کله د وخت د بادشاه سورلی په کومې چې هغه سور وی تیریږی نو د لارې نه تلل راتلل او د ژوند ټول کاروبارونه اودرولې شی تر څو پورې چې د هغهٔ سورلی تیره نهٔ شی،هم دغه شان که الله ﷻ د رسول الله ﷺ د عظمت او لوئې مرتبې د ښکاره کولو دپاره که چرې د زمکې او د اسمان حرکت اودرولې وی چې د محبوب سورلی راروانه ده،لهذا د هر مخلوق هر حرکت ئې اودرولو ،نو په دې کښې څه استبعاد یعنی لرې والې دې؟هر کله چې رسول الله ﷺ د معراج نه فارغ شو نو بیا دوباره ئې د فلك حرکت چې په کوم ځائې،باندې ولاړ وُو روان ئې

(۱):سبل الهدی والرشاد،الباب السادس:۷۴|۳

کړو،اوس که څوك ددې خلاف د افلاك د حرکت په دوام باندې دعوی اوکړی نو ددې دپاره دې بیا دلیل راوړی،انشاء الله یو دلیل هم نهٔ شی ثابتولې(١).
هم دغه شان درنړا مزل دومره تیز دې چې په یو منټ کښې یو کروړ او شل لاکه میله مزل کوی،بجلۍ یعنی برق په یو منټ کښې پنځه سوه ځله د زمکې نه تاو راتاو چکر وهلې شی،او داسې ستورې هم اوموندې شو چې په یو ګهنټه کښې اتلس لاکه اتیا زره میله تیز والی سره حرکت کوی.
ددې نه علاوه د انسان سترګه چې کله یو اړخ ته ګوری نو ددهٔ ددې سترګې دا کتل په ډیر لږ شان وخت کښې آسمان ته رسی. کوم وخت کښې چې نمر راخیژی نو ددې بریښنا په لږ ساعت کښې په ټوله زمکه باندې خوره شی. بله دا چې بادونه د حضرت سلیمان ﷺ دپاره تابعدار کړې شوې وو،چې دغه بآدونو به په ډیر لږ شان وخت کښې د حضرت سلیمان ﷺ تخت اوچت کړو او لوئې سفر به ئې کولو.لکه څنګه چې په قرآن مجید کښې راځی﴿فسخرنا له الریح تجری بأمره﴾(ص:۳۸)(او مونږ د سلیمان ﷺ دپاره باد تابعدار کړې وو کوم چې به د هغوی په حکم سره الوتلو)
هم د حضرت سلیمان ﷺ په قصه کښې راځی چې د هغوی یو وزیر چې هغوی د میاشتو په مزل باندې لرې د بلقیس شهزادګۍ تخت د سترګو په رپ کښې د سلیمان ﷺ په خدمت کښې وړاندې کړې وو،لکه څنګه چې په قرآن مجید کښې ددې بیان کړې شوې دې﴿قَالَ الَّذِیْ عِنْدَهٗ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتٰبِ اَنَا اٰتِیْكَ بِهٖ قَبْلَ اَنْ یَّرْتَدَّ اِلَیْكَ طَرْفُكَ ؕ فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهٗ قَالَ هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّیْ﴾(اووئیل هغه سړی چې هغه سره یو علم وو د کتاب،زهٔ به دا تا له راوړم،وړاندې ددې نه چې راوورې ستا اړخ ته سترګه)(٢)
هر کله چې د یو جسم د سترګو په رپ کښې د شام ملك ته رسیدل ممکن دی،نو بیا داسې تیز حرکت د هر یو جسم دپاره ممکن دې،او الله ﷻ خو بیا ډیر زیات قادر دې چې د رسول الله ﷺ پاك جسم د شپې په څهٔ لږه شان حصه کښې پورته بوځی او واپس ئې هم راولی(٣)
د اسمانونو شلیدل او بیا جوړیدل: د ملحدینو دویم اعتراض دا کیږی چې که د رسول الله ﷺ جسمانی معراج اومنلې شی نو په دې سره به دا لازمیږی چې کله دوی اسمان ته تشریف یوړلو،نو پورته د تللو دپاره اسمان اوشلیدلو او بیا وروستو واپس یو ځائې شو،حال دا چې دا خبره محاله ده،لهذا د رسول الله ﷺ جسمانی معراج نهٔ شی منلې کیدې.
ددې په جواب کښې حضرت مولانا اشرف علی تهانوی ﷫ فرمائی چې فلسفیانو سره د اسمان په شلیدلو باندې او بیا ددې په جوړیدلو باندې څهٔ دلیل نشته دې،چې کله هغوی ددې دپاره څه دلیل بیان کړی نو ددې جواب به هم ورکړې شی(٤).
او دوی ته عقلی جواب دادې چې دا دعوی کول چې(شلیدل د افلاکو محال دی)باطله ده،ځکه چې ټول جسمونه بیل بیل خو ولې د یو جوهر د مرکب کیدلو نه وجود ته راځی،برابره خبره ده که هغه جسمونه سفلی وی او که جسمونه سماوی وی،او په سفلی جسمونو کښې شلیدل او جوړیدل

(١):اشرف الجواب اعتراض نمبر ٦٤: صفحه نمبر :٥٧٤
(٢)(تفسیر عثمانی النمل:٤)
(٣):سبل الهدی والرشاد،الباب السادس فی دفع شبهة اهل الزیغ فی استحالة المعراج:٣/٧٥-٧٤ روح المعانی، الاسراء :٩/٨،١٠،التفسیر الکبیر،الاسراء:١١٨/٢٠،١١٩،اشرف الجواب ص.٦٦
(٤):اشرف الجواب،ص:٦٥،اسلام اور عقلیات اصول موضوعه نمبر ٧، ٤٩

ممکن او د مشاهدې نه معلوم دی، نو هر کله چې په بعض جسمونو کښې جدا والې ممکن دې نو په بعضې نورو کښې هم ممکن دې، او بیا الله رب العزت خو په دې خبره باندې ډیر زیات قدرت لرونکې دی په دې خبره باندې چې هغه اسمان اوشلوی او خپل نبی ﷺ پورته بوځی او بیا ئې واپس هم راولی، او بیا هر کله چې په دې حقله نص هم راغلې دې، نو بیا ددې تصدیق کول واجبیږی.(۱)

د درون جسم د اسمان اړخ ته پورته کیدل: د فلسفیانو په نیز د یو کلك درون جسم هم د آسمانونو اړخ ته پورته کیدل یو په عقل کښې نه راتلونکې خبره ده.

حال دا چې ددې کمزورې اعتراض باطلیدل چې څنګه په نن صبانۍ زمانه کښې واضح شوې دی څه اووایم که داسې چرته مخکښې شوې وی، اول خو دا چې ددې اعتراض په منلو سره به د ټولو پیغمبرانو او د رسولانو د نبوت او د رسالت نه انکار لازم راځی، او دا محال دی.

ورسره ورسره دا چې د حضرت جبرائیل ﷺ راکوزیدل به هم باطل شی ځکه چې هغه هم جسم دې، او څنګه چې ختل محال ثابتولې شی نو دغسې راکوزیدل هم محال ګرځی، لهذا که ختل ناممکن اوګرځولې شو نو راکوزیدل به هم ناممکن اوګرځی، حال دا چې د ټولو پیغمبرانو نبوت د جبرائیل ﷺ راکوزیدل او ختل د ټولو په نیز د څه نا څه عقیدې په لحاظ سره منلې شوې دی، نو د رسول الله ﷺ آسمان ته د ختلونه د انکار په صورت کښې به ددې ټولو فرښتو انکار هم لازم اوګرځی او دا محال دی، نو هر کله چې د بعضو جسمونو ختل او کوزیدل ممکن دی، نو د رسول الله ﷺ پورته تشریف اوړل هم ممکن دی.

ددې نه علاوه په نن صبا وخت کښې چې د منونو درنې الوتکې په اسمانی هوا کښې الوزیدل او بیا ددې په ګینټو ګینټو په زرګونو میله مزل کول د ټولې دنیا په وړاندې دی نو فقط د یو انسان د سفر په حقله ولې انسانیت دومره قدرې حیرانه او سرګردانه دې.(۲)

د معراج د شپې په وخت کښې د کیدلو حکمت: یو ډیره زیاته بې بنیاده خبره دا هم کولې شی چې که تیرې شوې ټولې خبرې اومنلې شی نو بیا هم دا کیدل پکار وو چې دا عظیمه معجزه د شپې په وخت کښې د کیدلو په وجه د ورځې په وخت کښې شوې وې او د خلقو په وړاندې دا ختل او کوزیدل شوې وې چې په دې سره دې خلقو د رسول الله ﷺ د نبوت په رښتونی کیدلو باندې دلیل نیولې وې، رسول الله ﷺ خو په داسې وخت کښې بوتللې شو چې څوك هم په دې وخت کښې ددې نظارې کتونکې نه وو نو دا هسې یو عبث فعل دې.

نو عالمانو ددین ددې اعتراض هم ډیر زیات جوابونه ورکړې دی چې د هغه ټولو جوابونو نه یو دادې چې داسې د شپې په وخت کښې ځکه اوشو چې ددې خبر په تصدیق کولو سره د ایمان دارو ایمان بالغیب نور هم زیات شی، او د کفر کونکو کفر ددې خبرې نه د انکار کولو په وجې سره نور هم زیات شی، لکه څنګه چې الله رب العزت ددې واقعې په حقله فرمائیلې دی: ﴿وما جعلنا الرؤیا التی

---

(۱) سبل الهدی والرشاد: ۷۵/۳، التفسیر الکبیر: ۱۱۸/۲۰، سیرة المصطفی ﷺ د ملحدینو اعتراضونه او جوابونه: ۲۷۰/۱۱

(۲) سبل الهدی والرشاد: الباب السادس: ۷۵/۳، ۷۶، التفسیر الکبیر، الاسراء: ۱۱۸/۲۰، ۱۱۹، روح المعانی: ۹/۱۸، ۱۰، سیرت المصطفی: ۲۷۰/۱۱، ۲۷۱.

اریناك الا فتنة للناس﴾ (الاسراء: ٦٠) ترجمه: (مونږ د معراج په واقعه کښې) کومه تماشه چې (په حالت د بیدارئ کښې) تا ته ښودلې وه، مونږ دا ددې خلقو د پاره د ګمراهئ سبب اوګرځولو) [1]
او دا حکمت ورله هم بیان کړې شوې دې چې په عامه توګه د شپې وخت د خلوت وی، په دغه وخت کښې د محب اود محبوب ملاقات کول او د ورځې په وخت کښې ملاقات کول نۀ شی برابریدلې، ددې نه علاوه دا خبره خو د هغه خلقو دپاره ده چې هغوی د قلب سلیم خاوندان وی، او د چا چې زړونه په کړه باندې پاخۀ شوې وی نو د هغوی په نیز د تیختې د پاره په سوونو نور اشکالات هم وی، د هغوی په نیز دا واقعه د شپې اوشوه او که د ورځې دا دواړه برابر دی، دا خو هغه خلق دی چې دوی په خپله د سپوږمئ د دوو ټوټوکولو مطالبه کړې وه او چې بیا هر کله داسې اوشونو وئیل ئې هذا: ﴿سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ﴾ (القمر: ۲) چې دا خو جادو دې چې د وړاندې نه راروان دې (تفسیر عثماني: ٢٨٧) [2]

تعلیق:

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: حَدَّثَنِي أَبُو سُفْيَانَ فِي حَدِيثِ هِرَقْلَ فَقَالَ: يَأْمُرُنَا - يَعْنِي النَّبِيَّ ﷺ - بِالصَّلَاةِ وَالصِّدْقِ وَالْعَفَافِ. [ر: ٧]

(حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما فرمائی چې ابوسفیان رضی الله عنه د هرقل (قیصر د روم) سره راپیښې شوو خبرو اترو اوررولو سره ما ته اووئیل چې هغه یعنی رسول الله ﷺ مونږ ته د مونځ کولو، د رښتیا وئیلو، او د پاکدامنئ حکم راکوی).

د تعلیق تخریج: امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب د (کیف فرضت الصلاة فی الاسراء) قائمولو نه پس د حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما حدیث تعلیقا ذکر کړې دې، کوم چې د هرقل د حدیث یوه ټکړه ده، (حدیث د هرقل موصولا او په سند سره په تفصیل سره په (کتاب بدء الوحی) کښې تیر شوې دې).
څنګه چې وړاندې دا خبره تیره شوه چې تعلیقات د بخاری په دوه قسمه دی:
① کوم چې صرف او صرف د تعلیق په توګه ذکر کړې شوې دی، او دویم هغه تعلیقات دی چې هغه تعلیقا هم ذکر کړې شوې دی او ټول په ټوله حدیث هم په بخاری شریف کښې چرته په بل ځائې کښې ذکر کړې شوې وی [3]، لهذا دا ذکر کړې شوې تعلیق هم ددې دویم قسم د تعلیق نه دی. دا تعلیق چې د کوم حدیث مبارك ټکړا ده، نو دغه حدیث مبارك په صحیح بخاری کښې په یوولسو ځایونو کښې چرته پوره په تفصیل سره او چرته مختصر ذکر کړې شوې دې. ددې نه علاوه په صحیح مسلم، سنن أبوداؤد، او په سنن ترمذی کښې هم دا حدیث ذکر کړې شوې دې [4].

---

[1]: خلاصه تفسیر از معارف القرآن: ۱۵\۵۰۰

[2]: المواهب اللدنیة: ۲\۳٤۲، سبل الهدی والرشاد: ۳\۷۵، ۷٦، التفسیر الکبیر: ۲۰\۱۲۱، اشرف الجواب، ص: ٦٧

[3]: هدی الساری مقدمة فتح الباری، الفصل الثالث، ص: ۱۵، ۱٦.

[4]: أخرجه البخاری فی کتاب الإیمان، باب (بلا ترجمة، بعد سؤال جبریل النبی ﷺ عن الإیمان والإسلام والإحسان....... رقم الحدیث: ۵۱)
وفی کتاب الشهادات، باب من امر بإنجاز الوعد، رقم الحدیث: ۲٦۸۱، و فی کتاب الجهاد، باب قول الله عزوجل: (قل هل تربصون بنا الا إحدی الحسنیین، والحرب سجال، رقم الحدیث: ۲۸۰٤، و باب دعاء النبی ﷺ الناس الی الاسلام والنبوة...... رقم الحدیث: ۲۹٤۱، وباب ما قیل فی لواء النبی ﷺ رقم الحدیث: ۲۹۷۸، و فی کتاب الجزیة والموادعة، باب فضل الوفاء بالعبد، رقم الحدیث: ۳۱۷٤، و فی کتاب التفسیر، باب: (قل یا اهل الکتاب تعالوا الی کلمة سواء بیننا و بینکم أن لا نعبد الا الله) رقم الحدیث: ٤۵۵۳، و فی کتاب الادب، باب صلة المرأة أمها و لها زوج، رقم الحدیث

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما:د ترجمان القرآن،حبر الامة،ابن عم رسول الله ﷺ حضرت عبدالله بن عباس بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف رضي الله عنهما تفصيلي پيژند ګلنه په كشف البارى اولنى او دويم جلد كښې تيره شوې ده.[1]

د ذكر كړې شوي تعليق د ترجمة الباب سره مناسبت:شاه ولى الله محدث دهلوى رحمه الله فرمائى چې د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما د حديث د ترجمة الباب سره مناسبت په دې اعتبار سره دې چې د مونځ فرضيت هم د اسلام په شروع زمانه كښې ښهٔ مشهور شوې وو،او ددې خبر لرې لرې ښاريو نه رسيدلې وو[2]

د حافظ ابن حجر رحمه الله رائې:حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چې ددې تعليق په ذكر كولو سره د امام بخارى رحمه الله مقصد دا بيانول دى چې د مونځ فرضيت په مكه مكرمه كښې شوې دې،هغه داسې چې په كومه زمانه كښې ابوسفيان د هرقل سره ملاقات اوشو نو اګرچې دا زمانه د رسول الله ﷺ مدينې منورې ارخ ته د هجرت نه پس زمانه وه،خو ولې د هجرت نه پس د ابوسفيان ملاقات د رسول الله ﷺ سره نهٔ دې شوې،ددې وجې نه د هرقل په جواب كښې د ابوسفيان ددې وينا نه چې رسول الله ﷺ مونږ ته د مونځ كولوحكم كوى نه معلوميږى چې رسول الله ﷺ به د هجرت نه وړاندې هم مكه مكرمه كښې د مونځ حكم فرمائيلو،او د راجح قول مطابق د اسراء واقعه هم د هجرت نه وړاندې راپيښه شوې وه په كومو كښې چې د مونځونو فرضيت شوې دې.

حافظ صاحب رحمه الله فرمائى چې «د مونځ د فرضيت» د وخت بيان اګرچې د حقيقت په اعتبار سره دكيفيت سره تعلق نهٔ لرى،خو ولې دا هم د كيفيت د مقدماتو ذكر كولو نه يوه مقدمه ده،لكه څنګه چې امام بخارى رحمه الله د خپل صحيح په شروع كښې د كيف كان بدء الوحى لاندې د ډير لرې لرې او معمولى مناسبت لرونكى احاديث راوړې دى،هم دغه شان دلته هم مناسبت ښكاره شى«[3]

د علامه عينى رحمه الله رائې:علامه عينى رحمه الله د حافظ صاحب ذكر كړې شوې توجيه رد كولو سره فرمائى چې دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما په حديث كښې داسې څه تفصيل يا وضاحت نشته دې د كومې نه چې د مونځ د فرضيت كيفيت ښكاره شوې وى،لهذا (فظهرت المناسبة)وئيل صحيح نهٔ دى،بلكه په دې حقله ښهٔ توجيه داده چې د څه څيز د كيفيت باندې هم د پوهيدلو نه وړاندې د هغه څيز ذات پيژندل ضرورى دى،لهذا د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما په حديث كښې د فرضيت په اعتبار سره د مونځونو ذات ښودلې شوې دې،او ددې نه په وړاندې حديث كښې د فرضيت كيفيت ښودلې

:۵۹۸۰، و فى كتاب الاستئذان،باب كيف يكتب الى اهل الكتاب،رقم الحديث:۶۲۶۰،و فى كتاب الاحكام،باب ترجمة الحكام و هل يجوز ترجمان واحد،رقم الحديث:۷۱۹۶،و فى كتاب التوحيد و باب ما يجوز من تفسير التوراة و غيرها من كتب الله بالعربية وغيرها،رقم الحديث:۷۵۴۱.

و مسلم فى صحيحه،كتاب الجهاد والسير،باب كتب النبى ﷺ الى هرقل،رقم الحديث:۴۶۰۷.

و ابوداؤد فى سننه،كتاب الادب،باب كيف يكتب الى الذمى،رقم الحديث:۵۱۳۶.

والترمذى فى سننه،كتاب الاستئذان،باب ما جاء كيف يكتب الى اهل الشرك،رقم الحديث:۲۷۱۷.

([1]):كشف البارى:۱/۴۳۵، ۲/۲۰۵

([2]):شرح تراجم ابواب البخارى،ص:۲۰

([3]):فتح البارى،كتاب الصلاة:۵۹۷/۱،الكوثر الجارى:۲/۲۷،فيض البارى:۲/۵،الكنز المتوارى:۶/۱۴،حاشية السهار نفورى :۱/۵۰.

شوې دې،نو په دې لحاظ سره به د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما حديث د مونځ د فرضيت د كيفيت د بيانولو دپاره مقدمه او تمهيد شمارلې كيږي،نو په دې توجيه سره به دا حديث د ترجمة الباب سره مناسبت اولري .(١).

لغوى او نحوى تحقيق:په ذكر كړې شوى تعليق كښې د(فقال)فاعل(ابوسفيان)دې،او(النبى)منصوب دې د(يعنى)فعل د مفعول كيدلو له وجې نه،او(بالصلاة)د(يأمرنا)سره متعلق دې.(٢).

(الصلاة)اركان معهوده او افعالو مخصوصو ته په اصطلاح د شرع كښې صلاة وائى،ددې عبادت شروع په(تكبير)او ختميدل په(سلام)سره كيږي.(٣).

(الصدق)صدق دا سې خبرې ته وئيلې چې شى دا خبره د واقعې مطابق وى (٤).

(العفاف)خپل ځان د حرام نه ساتلو ته(عفاف)وئيلې شى .(٥).

په ذكر كړې شوى تعليق كښې د صلاة نه پس د صدق ذكر دې او هم د صحيح البخارى په يو روايت كښې،كوم چې په كتاب الجهاد كښې دې،د صدق په د ځائې(صدقة)لفظ دې،(٦)او ددې نه علاوه په يو بل روايت كښې،كوم چې په كتاب التفسير كښې دې،د(الزكاة)لفظ دې،(٧)او هم دا روايت چې په صحيح مسلم كښې دې،په هغې كښې هم د(الزكاة)لفظ راغلې دې(٨).

راجحه خبره داده چې دلته(صدق)او(صدقة)دواړه لفظونه دى،د راويانو د تصرف په وجه چرته يواځې(صدق)او چرته(صدقة)ذكر كړې شوې دې هم ددې وجې نه د كشميهنى او د علامه سرخسى په روايت كښې دا دواړه لفظونه جمع كړې شوې دى(بالصلاة والصدق والصدقة).(٩)

حديثِ باب (ورومبى حديث)

[۳۴۲]-حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: كَانَ أَبُو ذَرٍّ يُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " فُرِجَ عَنْ سَقْفِ بَيْتِي وَأَنَا بِمَكَّةَ، فَنَزَلَ جِبْرِيلُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَفَرَجَ صَدْرِي، ثُمَّ غَسَلَهُ بِمَاءِ زَمْزَمَ، ثُمَّ جَاءَ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مُمْتَلِئٍ حِكْمَةً وَإِيمَانًا، فَأَفْرَغَهُ فِي صَدْرِي، ثُمَّ أَطْبَقَهُ، ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي، فَعَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، فَلَمَّا جِئْتُ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، قَالَ جِبْرِيلُ: لِخَازِنِ

---

(١):عمدة القارى:٦٠١٤
(٢):عمدة القارى:٦٠١٤
(٣):شرح كرمانى:٢١٤،عمدة القارى:٣١٤،الكوثر الجارى٢٧١٢،البناية:٤١٢،الموسوعة الفقهية:٥١١٢٧.
(٤):شرح كرمانى:٢١٤،عمدة القارى:٦٠١٤،لسان العرب:٣٠٧١٧،تاج العروس:٥١٢٧،مختار الصحاح،ص:٢١٦.
(٥)شرح كرمانى:٢١٤،عمدة القارى:٦٠١٤،حاشية صحيح البخارى للسهارنفورى:٥٠١١،تاج العروس:١٧٢١٢٤،مختار الصحاح،ص:٢٦٤.
(٦):كتاب الجهاد،باب دعاء النبى ﷺ الى الاسلام،رقم الحديث:٢٩٤١.
(٧):كتاب التفسير،(باب قل يا اهل الكتاب تعالوا الى كلمة سواء بيننا و بينكم)،رقم الحديث٤٥٥٣.
(٨)صحيح مسلم،كتاب الجهاد والسير،رقم الحديث:٤٦٠٧.
(٩):فتح البارى :٥٠١١.

السَّمَاءِ افْتَحْ، قَالَ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ هَذَا جِبْرِيلُ، قَالَ: هَلْ مَعَكَ أَحَدٌ؟ قَالَ: نَعَمْ مَعِي مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: أُرْسِلَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَلَمَّا فَتَحَ عَلَوْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا، فَإِذَا رَجُلٌ قَاعِدٌ عَلَى يَمِينِهِ أَسْوِدَةٌ، وَعَلَى يَسَارِهِ أَسْوِدَةٌ، إِذَا نَظَرَ قِبَلَ يَمِينِهِ ضَحِكَ، وَإِذَا نَظَرَ قِبَلَ يَسَارِهِ بَكَى، فَقَالَ: مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالِابْنِ الصَّالِحِ، قُلْتُ لِجِبْرِيلَ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: هَذَا آدَمُ، وَهَذِهِ الأَسْوِدَةُ عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ نَسَمُ بَنِيهِ، فَأَهْلُ اليَمِينِ مِنْهُمْ أَهْلُ الجَنَّةِ، وَالأَسْوِدَةُ الَّتِي عَنْ شِمَالِهِ أَهْلُ النَّارِ، فَإِذَا نَظَرَ عَنْ يَمِينِهِ ضَحِكَ، وَإِذَا نَظَرَ قِبَلَ شِمَالِهِ بَكَى حَتَّى عَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الثَّانِيَةِ، فَقَالَ لِخَازِنِهَا: افْتَحْ، فَقَالَ لَهُ خَازِنِهَا مِثْلَ مَا قَالَ الأَوَّلُ: فَفَتَحَ - قَالَ أَنَسٌ: فَذَكَرَ أَنَّهُ [ص:٧٩] وَجَدَ فِي السَّمَوَاتِ آدَمَ، وَإِدْرِيسَ، وَمُوسَى، وَعِيسَى، وَإِبْرَاهِيمَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ، وَلَمْ يُثْبِتْ كَيْفَ مَنَازِلُهُمْ غَيْرَ أَنَّهُ ذَكَرَ أَنَّهُ وَجَدَ آدَمَ فِي السَّمَاءِ الدُّنْيَا وَإِبْرَاهِيمَ فِي السَّمَاءِ السَّادِسَةِ، قَالَ أَنَسٌ - فَلَمَّا مَرَّ جِبْرِيلُ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِإِدْرِيسَ قَالَ: مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالأَخِ الصَّالِحِ، فَقُلْتُ مَنْ هَذَا؟ قَالَ: هَذَا إِدْرِيسُ، ثُمَّ مَرَرْتُ بِمُوسَى فَقَالَ: مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالأَخِ الصَّالِحِ، قُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: هَذَا مُوسَى، ثُمَّ مَرَرْتُ بِعِيسَى فَقَالَ: مَرْحَبًا بِالأَخِ الصَّالِحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ، قُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: هَذَا عِيسَى، ثُمَّ مَرَرْتُ بِإِبْرَاهِيمَ، فَقَالَ: مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالِابْنِ الصَّالِحِ، قُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: هَذَا إِبْرَاهِيمُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ"، قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: فَأَخْبَرَنِي ابْنُ حَزْمٍ، أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ، وَأَبَا حَبَّةَ الأَنْصَارِيَّ، كَانَا يَقُولاَنِ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ثُمَّ عُرِجَ بِي حَتَّى ظَهَرْتُ لِمُسْتَوًى أَسْمَعُ فِيهِ صَرِيفَ الأَقْلاَمِ»، قَالَ ابْنُ حَزْمٍ، وَأَنَسُ بْنُ مَالِكٍ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "فَفَرَضَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى أُمَّتِي خَمْسِينَ صَلاَةً، فَرَجَعْتُ بِذَلِكَ، حَتَّى مَرَرْتُ عَلَى مُوسَى، فَقَالَ: مَا فَرَضَ اللَّهُ لَكَ عَلَى أُمَّتِكَ؟ قُلْتُ: فَرَضَ خَمْسِينَ صَلاَةً، قَالَ: فَارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ، فَإِنَّ أُمَّتَكَ لاَ تُطِيقُ ذَلِكَ، فَرَاجَعْتُ، فَوَضَعَ شَطْرَهَا، فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى، قُلْتُ: وَضَعَ شَطْرَهَا، فَقَالَ: رَاجِعْ رَبَّكَ، فَإِنَّ أُمَّتَكَ لاَ تُطِيقُ، فَرَاجَعْتُ فَوَضَعَ شَطْرَهَا، فَرَجَعْتُ إِلَيْهِ، فَقَالَ: ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ، فَإِنَّ أُمَّتَكَ لاَ تُطِيقُ ذَلِكَ، فَرَاجَعْتُهُ، فَقَالَ: هِيَ خَمْسٌ، وَهِيَ خَمْسُونَ، لاَ يُبَدَّلُ القَوْلُ لَدَيَّ، فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى، فَقَالَ: رَاجِعْ رَبَّكَ، فَقُلْتُ: اسْتَحْيَيْتُ مِنْ رَبِّي، ثُمَّ انْطَلَقَ بِي، حَتَّى انْتَهَى بِي إِلَى سِدْرَةِ المُنْتَهَى، وَغَشِيَهَا أَلْوَانٌ لاَ أَدْرِي مَا هِيَ؟ ثُمَّ أُدْخِلْتُ الجَنَّةَ، فَإِذَا فِيهَا حَبَايِلُ اللُّؤْلُؤِ وَإِذَا تُرَابُهَا المِسْكُ" [١٥٥٥، ٣١٦٤، وانظر: ٣٠٣٥]

د (باب كيف فرضت الصلاة فى الاسراء) لاندې امام بخارى رحمه الله دوه حديثونه ذکر کړي دی، په دې کښې ورومبی حديث ته (حديث د معراج) وئيلې شی، د کتاب الصلاة لاندې ددې حديث په تفصيل سره ذکر کولو نه مقصد د مونځ د فرضيت کيفيت بيانول دی، امام بخارى رحمه الله د معراج د واقعې په حقله چرته په تفصيل سره او چرته مختصر په ديارلس ځايونو کښې حديثونه ذکر کړي دی[1].

په صحيحينو کښې په دې حقله د ټولو نه تفصيلی بيان د حضرت ابوذر[2] حضرت مالك بن صعصعه[3] او حضرت انس بن مالك[4] رضی الله عنهم نه روايت کړې شوې دې.

د حضرت انس بن مالك رضی الله عنه نه په درې طريقو سره دا حديث مبارك روايت کړې شوې دی، په يو طريق کښې (صحيح البخاری، کتاب التوحيد او صحيح مسلم، کتاب الايمان باب الاسراء) اخرى راوی هم دې دې، خو ولې په دې طريق کښې ددې خبرې تصريح نشته دې چې دوی په خپله دا حديث د رسول الله صلی الله عليه وسلم نه اوريدلې دې[5].

په دويم سند (صحيح البخارى، باب ذکر الملائکة، وباب المعراج، او صحيح مسلم، کتاب الايمان باب الاسراء) کښې دا تصريح ده، چې هغوی دا واقعه د مالك ابن صعصعه نه اوريدلې ده[6]، او په دريم سند (صحيح البخارى، کتاب الصلاة، باب کيف فرضت الصلاة فى الاسراء، او کتاب الانبياء) کښې داخبره ښه ښکاره ده چې هغوی دا واقعه د حضرت ابوذر رضی الله عنه نه واوريدله[7] ددې نه علاوه په تابعينو حضراتو کښې د لويو لويو تابعينو رحمهم الله يوګڼ شمير د حضرت انس بن مالك رضی الله عنه نه دا واقعه نقل کړې ده، په کومو کښې چې ثابت البنانى[8]، ابن شهاب زهرى[9]، قتاده[10] شريك بن عبدالله ابي

---

[1] صحيح البخارى، کتاب الحج، باب ما جاء فى زمزم، رقم الحديث: ۱۶۲۶، و فى کتاب احاديث الانبياء، باب ذکر ادريس عليه السلام رقم الحديث: ۳۳۴۲، و فى کتاب بدء الخلق، باب ذکر الملائکة، رقم الحديث: ۳۲۰۷، و فى کتاب احاديث الانبياء، باب قوله تعالى (و هل اتک حديث موسى) رقم الحديث: ۳۳۹۳، و فى باب قوله تعالى (ذکر رحمة ربک عبده زکريا)، رقم الحديث: ۳٤۳۰، و فى کتاب مناقب الانصار، باب المعراج، رقم الحديث: ۳۸۸۷، و فى باب کان النبى صلی الله عليه وسلم تنام عينه و لا ينام قلبه، رقم الحديث: ۳۵۷۰، و فى باب حديث الاسراء، رقم الحديث: ۳۸۸۶، و فى کتاب التفسير، باب سورة الکوثر، رقم الحديث: ٤۹۶٤، و فى کتاب الاشربة، باب شرب اللبن، رقم الحديث: ۵۶۱۰، و فى کتاب الرقاق، باب فى الحوض، رقم الحديث: ۶۵۸۱، و فى کتاب التوحيد، باب قوله تعالى: (وکلم الله موسى تکليما) رقم الحديث: 7517.

[2]: صحيح البخارى، کتاب الصلاة، باب کيف فرضت الصلاة، رقم الحديث: ۳٤۹

[3]: کتاب مناقب الانصار، باب المعراج، رقم الحديث: ۳۸۸۷

[4]: کتاب التوحيد، باب قوله تعالى (و کلم الله موسى تکليما) رقم الحديث 7517.

[5]: صحيح البخارى، کتاب التوحيد، باب قوله تعالى: (و کلم الله موسى تکليما) رقم الحديث: 7517، صحيح مسلم، کتاب الايمان، باب الاسراء، رقم الحديث: ۱۶۲

[6]: صحيح البخارى، کتاب بدء الخلق، باب ذکر الملائکة، رقم الحديث: ۳۲۰۷، و فى کتاب مناقب الانصار، باب المعراج، رقم الحديث: ۳۸۸۷، و صحيح مسلم، کتاب الايمان، باب الاسراء، رقم الحديث: ۱۶٤.

[7]: صحيح البخارى، کتاب الصلاة، باب کيف فرضت الصلاة، رقم الحديث: ۳٤۹، و فى کتاب احاديث الانبياء، باب ذکر ادريس عليه السلام، رقم الحديث: ۳۳٤۲، و صحيح مسلم، کتاب الايمان، باب الاسراء، رقم الحديث: ۱۶۳.

[8]: صحيح مسلم، کتاب الايمان، باب الاسراء رقم الحديث: ۱۶۲.

[9]: سنن الترمذى، کتاب الصلاة، باب ما جآء کم فرض الله على عباده الصلوٰت، رقم الحديث: ۲۱۳

[10]: سنن النسائى، کتاب الصلاة، باب فرض الصلاة، رقم الحديث: ٤٤۹.

نمر[۱] شامل دی، په دوی کښې د ټولو نه زیات مستند بیان د حضرت ثابت البنانی دې، او د شریك بن عبدالله په روایت کښې په کنړو ځایونو کښې د جمهورو په خلاف خبرې دی، د کومې د وجې نه چې امام مسلم رحمه الله په صحیح مسلم کښې، په باب الاسراء کښې په اشارة ذکر کولو سره د دوی حدیث پریښې دې، غرض د خبرې دادې چې د ټولو راویانو په سیاق او سباق کښې څهٔ نا څهٔ خبرې داسې دی کومې چې په نورو روایتونو کښې نشته دې[۲].

تراجم رجال

ددې حدیث په روایت کښې شپږ سنده دی:

یحیی بن بُکَیر: د دوی پوره نوم (ابوبکر یا یحیی بن عبدالله بن بکیر القرشی المخزومی المصری) دې، د دوی حالات په تفصیل سره په (باب بدء الوحی) کښې په دریم حدیث مبارك کښې تیر شوې دی[۳].

اللیث: دا (امام ابوالحارث لیث بن سعد بن عبدالرحمن فهمی) دې د دوی حالات هم په (کتاب بدء الوحی) کښې په دریم حدیث کښې تیر شوې دی[۴].

یونس: دا (یونس بن یزید بن ابی النجاد ایلی) دې، د دوی مختصره ترجمه په (کتاب بدء الوحی) کښې د پنځم حدیث د لاندې او تفصیلی حالات ئې د (کتاب العلم) په باب (من یرد الله به خیرا یفقهه فی الدین) کښې تیر شوې دی.[۵].

ابن شهاب: د دوی پوره نوم (ابوبکر محمد بن مسلم بن عبیدالله بن عبدالله بن شهاب بن عبدالله بن زهرة بن کلاب بن مرة بن کعب بن لوي الزهري المدنی) دې، د دوی حالات د (بدء الوحی) په دریم حدیث کښې تیر شوې دی[۶].

انس بن مالك: دا مشهور صحابی (انس بن مالك بن نضر بن ضمضم بن زید خزرجی انصاري رضي الله عنه) دې، د دوی تفصیلی حالات د (کتاب الایمان) په ورومبی حدیث کښې تیر شوې دی.[۷]

ابوذر: د دوی نوم د مشهور قول مطابق (جندب بن جنادة رضي الله عنه) دې، مشهور صحابی دې، د دوی تفصیلی حالات په (کتاب الایمان، باب المعاصی من امر الجاهلیة.....الخ) کښې تیر شوې دی.[۸]

د معراج د حدیث نقل کوونکو صحابهٔ کرامو شمیر: علامه قسطلانی رحمه الله په (المواهب اللدنیه) کښې د شپږویشت صحابهٔ کرامو رضي الله عنهم نومونه ذکر کړې دی، او د رسول الله ﷺ د هغه صحابهٔ کرامو رضي الله عنهم نه چې چا احدیث نقل کړې دې د هغوی ذکر ئې هم کړې دې[۱] بیا علامه زرقانی رحمه الله په شرح

---

(۱): صحیح البخاری، کتاب التوحید، رقم الحدیث: ۷۵۱۷.

(۲): فتح الباری: ۵۹۶/۱۱، عمدة القاری: ۶۱/۱۴، ۶۲، سبل الهدی والرشاد، الباب السابع فی اسماء الصحابة الذین رووا القصة: ۷۶/۳، نسیم الریاض فی شرح الشفاء، القسم الاول فی تعظیم العلی الاعلی لقدر النبی ﷺ: ۱۱۰/۳، شرح العلامة الزرقانی، المقصد الخامس: ۲۵/۸، ۲۶.

(۳): او ګورئ کشف الباری: ۳۲۳/۱

(۴): او ګورئ کشف الباری: ۳۲۴/۱

(۵): کشف الباری: ۴۶۳/۱، ۲۸۲/۳.

(۶): کشف الباری: ۳۲۶/۱

(۷): کشف الباری: ۴/۲

(۸): کشف الباری: ۲۳۸/۲

المواهب کښې د نورلس نورو صحابهٔ کرامو ﷺ د نومونو اضافه په کښې کړې ده، په دې شان سره دا ټول پنځه څلویښت صحابهٔ کرام ﷺ شمارلی شی، کوم چې د معراج د قصې مختصراً یا په تفصیل سره نقل کوونکی دی، د دوی مبارک نومونه لاندې ذکر کولې شی:

① حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه (مسند احمد و ابن مردویه)② حضرت علی رضی الله عنه (مسند احمد و ابن مردویه)③ حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه (بخاری، مسلم، نسائی، احمد، بزار، ابن مردویه، ابویعلی ابونعیم)④ حضرت ابن عمر رضی الله عنهما (ابوداؤد، بیهقی)⑤ حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه (ابن سعد، ابن عساکر)⑥ حضرت ابن عباس رضی الله عنهما (مسلم، ابن ماجه، مسند احمد، بیهقی، طبرانی، بزار، ابن عرفه، ابویعلی)⑦ حضرت حذیفه بن الیمان رضی الله عنه (ابن سعد، ابن عساکر)⑧ حضرت عائشه رضی الله عنها (بیقهی، ابن مردویه، حاکم)⑨ حضرت ام سلمی رضی الله عنها (طبرانی، ابویعلی، ابن عساکر، ابن اسحاق)⑩ حضرت ابو سعید خدری رضی الله عنه (بیهقی، ابن ابی حاتم، ابن جریر)⑪ حضرت ابو سفیان رضی الله عنه (دلائل ابی نعیم)⑫ حضرت ابو هریرة رضی الله عنه (بخاری، مسلم، احمد، ابن ماجه، ابن مردویه، طبرانی، ابن سعد، سعید بن منصور، ابن جریر، ابن ابی حاتم، بیهقی، حاکم)⑬ حضرت ابو ذر رضی الله عنه (بخاری، مسلم)⑭ حضرت مالك بن صعصعه رضی الله عنه (بخاری، مسلم، احمد، بیهقی، ابن جریر)⑮ حضرت ابوامامه رضی الله عنه (ابن مردویه)⑯ حضرت ابو ایوب انصاری رضی الله عنه (بخاری، مسلم فی اثناء حدیث ابی ذر رضی الله عنه)⑰ حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه (ابن مردویه)⑱ حضرت ابن بن مالك رضی الله عنه (بخاری، مسلم، احمد، ابن مردویه. نسائی، ابن ابی حاتم، ابن جریر، بیهقی، طبرانی، ابن سعد، بزار)⑲ حضرت جابر رضی الله عنه (بخاری. مسلم. طبرانی ابن مردویه)⑳ حضرت بریده رضی الله عنه (ترمذی، حاکم)㉑ حضرت سمرة بن جندب رضی الله عنه (ابن مردویه)㉒ حضرت شداد بن اوس رضی الله عنه (بزار، طبرانی، بیهقی)㉓ حضرت صهیب رضی الله عنه (طبرانی)㉔ حضرت ابو حبّه بدری رضی الله عنه (بزار، طبرانی، بیهقی)㉕ حضرت اسماء بنت ابی بکر رضی الله عنهما (ابن مردویه)㉖ حضرت ام هانی رضی الله عنها (طبرانی)[۲]㉗ حضرت سهیل بن سعد رضی الله عنه (ابن عساکر)㉘ حضرت عبد الله بن اسعد بن زراره رضی الله عنه (بزار، بغوی، ابن قانع)㉙ حضرت ابو الحمراء رضی الله عنه (طبرانی)㉚ حضرت ابو لیلی انصاری رضی الله عنه (طبرانی، ابن مردویه)㉛ حضرت عبد الرحمن بن قرط رضی الله عنه (سعید بن منصور)㉜ حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه (ابن وحبه)㉝ حضرت عبد الرحمن بن عابس رضی الله عنه (ابن دحیه)㉞ حضرت ابو سلمه رضی الله عنه (ابن دحیه)㉟ حضرت عیاض رضی الله عنه (ابن دحیه)㊱ حضرت عباس بن عبد المطلب رضی الله عنه (ابو حفص نسفی)㊲ حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه (ابو حفص نسفی)㊳ حضرت ابو الدرداء رضی الله عنه (ابو حفص نسفی)㊴ حضرت ابوسلمی راعی النبی ﷺ (ابو حفص نسفی)㊵ حضرت ام کلثوم رضی الله عنها بنت النبی ﷺ (ابو حفص نسفی)㊶ حضرت بلال بن حمامه رضی الله عنه (ابو حفص نسفی)㊷ حضرت بلال بن اسعد رضی الله عنه (ابو حفص نسفی)㊸ حضرت ابن زبیر رضی الله عنه (ابو حفص نسفی)㊹ حضرت ابن ابی اوفی رضی الله عنه (ابو حفص نسفی)(۴۵) حضرت اسامه بن زید رضی الله عنهما (ابو حفص نسفی)[۳].

---

(۱): المواهب اللدنیه: ۲\۳۴۵، ۳۴۶

(۲): ددې نه پس چې کوم نومونه دی دا په شرح المواهب کښې دی.

(۳) شرح العلامة الزرقانی، المقصد الخامس فی تخصیصه علیه الصلوة والسلام بخصائص المعراج والاسراء: ۸\۲۵–۲۷.

دا هغه صحابهٔ کرام ﷺ دي د چا نه چې قصه د معراج روايت کړې شوې ده،ددې ټولو په تفصيل سره ذکر امام يوسف شامی رحمه الله هم کړې دې،خو ولې هغوی د اسامه بن زيد رضي الله عنه په حقله ليکلې دی،چې د دوی ذکر حضرت ابو حفص النسفی رحمه الله په خپل تفسير کښې کړې ده،خو ولې ما ته د دوی حديث د لټون نه پس هم ترلاسه نهٔ شو (۱).

علامه ابن کثير رحمه الله په(تفسير ابن کثير)کښې د شپاړس راويانو په مختلفو سندونو سره احاديث راجمع کړې دی،په کومو کښې چې صحيح ،حسن،او ضعيف هر قسمه احاديث شامل دی.(۲)

كَانَ أَبُوذَرٍ يُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم قَالَ: فُرِجَ عَنْ سَقْفِ بَيْتِي وَأَنَا بِمَكَّةَ، فَنَزَلَ جِبْرِيلُ

(حضرت ابوذر رضي الله عنه به بيانول چې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيل:چې(يوه شپه)زماد کورچت پرانستې شو ،په هغه وخت کښې زهٔ په مکه کښې ووم،بيا(د هغه پرانستې شوی چت نه)حضرت جبرائيل عليه السلام راکوز شو)

(فرج)د باب ضرب يضربُ نه د فعل ماضی مجهول صيغه ده،د کوم مطلب چې(شلول).سورې کول دی، مطلب به اوس داسې شی چې(په چت کښې غار اوکړې شو)هم دې سره مناسب يو بل لفظ (فُتِقَ) په يو روايت کښې موجود دې.

① **د حضرت جبرائيل عليه السلام د چت په لاره باندې د راتلو حکمت**:دلته دا يو سوال راپيدا کيږی،چې حضرت جبرائيل عليه السلام په عامه لاره د کور په دروازه ولې راداخل نهٔ شولو؟لکه څنګه چې د الله ﷻ ارشاد مبارک دې﴿وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا﴾ (البقرة:۱۸۹)

نو ددې په جواب کښې د علماء کرامو له اړخه مختلف حکمتونه بيان کړې شوې دی،چې يو د هغه حکمتونو نه دادې،چې په دې لاره باندې په راداخليدلو سره په دې خبره باندې خبرداري ورکړې شوې دې چې دکراماتو ښکاره کيدل څه وختی اواختياری څيز نهٔ دې،بلکه دا کرامات په کوم وخت او کوم ځائې کښې هم ظاهريدې شی.

② دويم حکمت په کښې دا بيان کړې شوې دې:کوټې ته په دې شان سره داخليدل هغه خبر لره په زړهٔ کښې نور هم مضبوطونکې وو،کوم چې هغه فرښتو راوړې وو،هغه داسې چې څنګه د دغه فرښتو په دې شان سره داخليدل غير معمولی وو دغه شان هغه خبر به هم غير معمولی وی کوم چې هغوی ځان سره راوړې وو.

③ يو دريم حکمت په کښې دا بيان کړې شوې دې،چې عامه لاره پريښودل او په چت شلولو سره راتلل د شق صدر(د سينې شلولو)واقعې دپاره تمهيد وو،يعنی څنګه چې يو کار د عادت خلاف راپيښ شو دغه شان يو بل کار هم د عادت خلاف راپيښيدونکې دې،نو لکه څنګه چې چت اوشليدلو او بيا سمدستی يو ځائې کيدلو سره په خپل اصلی حالت باندې جوړ شو ،هم دغه شان په دې کښې دا خبره ده چې ستاسو ﷺ زړهٔ سره به هم دا واقعه راپيښيږی،لکه چې د چت شليدل او بيا واپس سميدلو کښې رسول الله ﷺ دپاره د تسلئ خبره وه.

④ دا وجې هم ليکلې شوې دی :چې د جبرائيل عليه السلام په يو ځل او نيغه په نيغه د اسمان نه رسول الله ﷺ

---

(۱):سبل الهدی والرشاد،الباب السابع فی اسماء الصحابة الذين رووا القصة عن النبی ﷺ ۷۶۱۳، ۷۷

(۲):تفسير بن کثير، سورة الاسراء ۸۲۱۴ ------ ۱۱۳

ته رسيدل دي دپاره وو چې په بله لاره باندې راتلو كښې چرته په ملاقات،او په راز اونياز كښې ناوخته نهٔ شي،او دې اړخ ته په كښې هم اشاره وه چې رسول الله ﷺ چې اسمان ته بللې شوې وو هغه بې د وخت د ټاكنې نه دى،او دې اړخ ته په كښې هم اشاره ده چې رسول الله ﷺ به هم په دې لاره باندې اسمان ته بوتلې شى،او دا هم وئيلې شوې دى چې په دې سره رسول الله ﷺ ته اشاره اوشى چې ما سره چرته يو د معمول نه او د عادت نه خلاف كار راپيښيدونكې دې.

⑤يوه بله وجه دا هم مخې ته راځى چې ددې واقعې نه اشاره ترلاسه كيږى چې اهم كارونه بنهٔ په استقامت سره او بې د تاخير نه كول پكار دى او ددې كارونو سر ته د رسولو دپاره د ټولو نه نزدې لاره اختيارول پكار دى.(1)

د معراج په وخت كښې رسول الله ﷺ چرته وو؟:په دې ځائې كښې رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې(زما دكور چت اوشليدلو)يعنى دكور نسبت ئې خپل ځان اړخ ته اوكړو،حال داچې دنوروبعضو روايتونو مطابق دا كور د رسول الله ﷺ نهٔ وو،بلكه د(ام هانى ﵂)كور وو،نو بيا د چا بل چا كور ئې ولې خپل ځان ته منسوب كړو؟نو ددې جواب دا وركړې شوې دې چې داسې ئې د معمولى شان مناسبت د وجې نه فرمائيلې دى چې دغه وخت كښې رسول الله ﷺ د خپل قيام ځائې د خپل ځان اړخ ته منسوب كړو،او داسې په كلام د عربو كښې اكثر كيږى،بله دا چې په دې موضوع باندې تفصيلى خبرې وړاندې تيرې شوې(2).

رسول الله ﷺ له راغلې يوه فرښته وه او كه نه ډيرې وې؟:په دې حديث كښې دى چې(حضرت جبرائيل ؑ راغلو)او د صحيح مسلم په يو روايت كښې دى(3)چې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو:(أتيت فانطلقوابى إلى زمزم)چې فرښتو زهٔ د زمزم اړخ ته بوتلم،يعنى د يوې نه زيات فرښتې وې،او هم د صحيح مسلم د يو روايت مطابق(درې نفره)رسول الله ﷺ له راغلل.(4)

او د صحيح بخارى په يو روايت كښې دى چې(5)د اسراء په شپه رسول الله ﷺ له د وحې نه وړاندې درې نفره راغلل،او د ټولو رسول الله ﷺ سره پيژند ګلنه اوشوه،بيا هغوى لاړل،ددې نه پس هغوى بيا په يوه شپه كښې راغلل او د معراج ټول كارونه حضرت جبرائيل ؑ ته اوسپارلې شو لكه څنګه چې(فتولاه جبريل ثم عرج به الى السماء)نه دا اشاره كيږى،لهذا هم ددې خبرې نه ددې خبرې هم تعيين اوشى چې په شروع كښې دې رسول الله ﷺ له راتلونكې فرښتې چې هر څومره ولې نهٔ وى ولې په آخره كښې صرف حضرت جبرائيل ؑ پاتې شوې وو،او په ذكر كړې شوى د بخارى شريف په حديث كښې هم ددې آخرى حالت يعنى د جبرائيل ؑ د راتلو ذكر دې(6).

---

(1):فتح البارى:۵۹۷/۱، عمدة القارى:۶۲/۱۴، سبل الهدى والرشاد،الباب التاسع فى تنبيهات على بعض فوائد تتعلق بقصة المعراج:۹۶/۳،الكنز المتوارى:۷/۱۴، شرح العلامة الزرقانى:۴۲/۸

(2):فتح البارى:۲۵۶/۷، عمدة القارى:۳۰/۱۷، نسيم الرياض على شرح شفاء القاضى العياض:۱۰/۱۳، شرح المواهب:۴/۱۷

(3):صحيح مسلم،كتاب الايمان،باب الاسراء،رقم الحديث:۱۶۲

(4):صحيح مسلم،كتاب الايمان،باب الاسراء،رقم الحديث:۱۶۴

(5):صحيح البخارى،كتاب المناقب،باب كان النبى ﷺ تنام عينه و لا ينام قلبه،رقم الحديث:۳۵۷۰

(6):عمدة القارى:۱۶۲/۱۶، الكوثر الجارى:۲۸/۱۲

فَفَرَجَ صَدْرِي:(بيا هغوى زما سينه اوسيرله)

(فَرَجَ)د سيرلو په معنى سره دې،ددې ځائې نه د رسول الله ﷺ د سينې د سيرولو بيان دې،په دې ځائې كښې خو صرف هم دومره ذكر كړې شوې دى چې جبرائيل ﷺ زما سينه اوسيرله،خو ولې په بعضو نورو روايتونو كښې ددې خبرې هم تفصيل شته دې چې د رسول الله ﷺ سينه مباركه د كوم ځائې نه كوم ځائې پورې اوسيرلې شوه،لهذا د صحيح البخارى په كتاب بدء الخلق كښې د حضرت مالك بن صعصعه په حديث كښې دى[1](فَشُقَّ مِنَ النَّحْرِ إِلَى مراقِ البطن)چې (د رسول الله ﷺ سينه مباركه د پورته نه واخله تر د خيټې مبارك د لاندې پورې اوسيرلې شوه).

هم دا الفاظ د صحيح مسلم په يو روايت كښې هم دى[2]:

هم د مسلم شريف په يو بل روايت كښې د(فَشُرِحَ صدري الى كذاوكذا.....إلى أسفل بطنه)الفاظ دى،[3]مطلب دادې چې(زماسينه ددې ځائې نه دې ځائې پورې(اشاره كولو سره ئې اوښودل)اوسيرلې شوه،د راوى وينا ده چې رسول الله ﷺ)د خيټې نه د لاندې حصې پورې ارخ ته اشاره اوفرمائيله

په يو روايت كښې دا الفاظ دى:(فَشُقَّ ما بين هذه الى هذه.....قال من ثُغره الى شعرته)وسمعته يقول من قَصِّه الى شعرته)[4]يعنى رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې(بيا جبرائيل ﷺ ددې ځائې نه ددې ځائې پورې حصه اوسيرله،يعنى د سينې نه پورته راوتلى هډوكى نه واخله د نامهٔ نه لاندې د ويښتو پورې)بله دا چې د(ثُغره)په ځائې د(قَصِّه)الفاظ هم استعمال كړې شوې دې،د(قَصِّه)مطلب(د سينې پورتنۍ حصه) ده

په دې ځائې كښې علامه كرمانى رحمه الله دا ليكلې دى چې په بعضو ځايونو كښې د(الى شعرته)په ځائې(إلى الشنه)الفاظ موندې شى،(شنه) د نوم،او د نوم نه لاندې د سنتو ويښتو د شروع كيدلو تر مينځه ځائې ته وائى[5].

غرض دا چې ددې ټولو مختلفو وارد شوو الفاظو نه مراد دادې چې د رسول الله ﷺ د سينه مباركه د شروع نه واخله د خيټې نه لاندې كوم ځائې كښې چې د نامهٔ نه لاندې ويښتهٔ وى دغه ځائې پورې سيرلې شوې وه[6].

د سينې مباركې سيرل څو ځله شوې دى؟:رسول الله ﷺ ته د سينې د سيريدلو واقعه د راجح قول مطابق څلور ځله راپيښه شوې ده.

په وړومبى ځل ورته په ماشوموالى كښې چې رسول الله ﷺ د حليمې سعديې په پالنه كښې وو راپيښه شوې وه،په دويم ځل ورسره دا واقعه د لسو كالو په عمر كښې راپيښه شوې وه،په دريم ځل ورته د پيغمبرئ وركولو په وخت كښې راپيښه شوې وه،او په څلورم ځل ورته په وخت د معراج

([1]):صحيح البخارى،كتاب بدء الخلق،باب ذكر الملائكة،رقم الحديث:٣٢٠٧

([2]):صحيح مسلم،كتاب الايمان،باب الاسراء،رقم الحديث:١٦٤

([3]):صحيح مسلم،كتاب الايمان،باب الاسراء،رقم الحديث:١٦٣

([4]):صحيح البخارى،كتاب مناقب الانصار،رقم الحديث:٣٨٨٧

([5]):شرح الكرمانى،كتاب مناقب الانصار:١٥\١٠٠

([6]):عمدة القارى،باب المعراج:١٧\٣٠،فتح البارى:٧\٢٥٦،مرقاة المفاتيح:٨\٥٤٩،التعليق الصبيح:٨\١٣٩،شرح العلامة الزرقانى:٨\٤،سبل الهدى والرشاد:٢\٨٨،١٣\٨٠.

کښې راپېښه شوې وه ، څلور ځله د سینې مبارکې د سیریدلو ثبوت په صحیحو او معتبرو احادیثو کښې ترلاسه کیږی، بعضو په کښې پنځم ځل هم د سینې مبارکې سیریدل ثابت کړې دی.د صحیح روایتونو او د جمهورو علماؤ محدثینو په نیز په پنځم ځل د سینې مبارک سیریدل(کوم چې د شلو کالو په عمر کښې وئیلې شی)ثابت او معتبر نه دې[1].

په ورومبی ځل د سینې مبارکې سیریدل: په ورومبی ځل چې د سینې سیریدلو کومه واقعه راپېښه شوې وه دهغې تفصیل په ډیرو کتابونو کښې په مختلفو طریقو سره ذکر کړې شوې دې په کومو کښې چې د صحیح احادیثو سره سره څهٔ ضعیف احادیث هم دی،خو ولې د دغه ضعیفو احادیثو د روایتونو نه ددې واقعې په صحیح کیدلو باندې څه اثر نه غورځیږی،بلکه په ګڼړو طریقو سره ددې د روایت کولو ؈ وجې نه ددې په ضعف کښې کمې راځی،بله دا چې دا ضعیف احادیث.د صحیح احادیثو مرسته کوونکې جوړیدلوسره ددې واقعې د صحیح اویقینی کیدلوډپاره ذریعه جوړه شی. ددې واقعې مختصر تفصیل لاندې ذکر کولې شی:

(کوم وخت کښې چې رسول الله ﷺ د حضرت حلیمې سعدیې رضی الله عنها په پالنه کښې وو،نو یو ځلې رسول الله ﷺ په ځنګل کښې خپلو همزولو هلکانو سره لوبې کولې،نو حضرت جبرائیل علیه السلام رسول الله ﷺ له راغلو،دوی ئې اونیول او په زمکه باندې ئې سملول،بیا ئې د رسول الله ﷺ د زړهٔ مقام اوسیرلو او زړهٔ مبارک ئې ورله بهر راویستلو،او بیا ئې هغه زړهٔ اوسیرلو بیا ئې د هغه زړهٔ نه د وینې څهٔ منجمده شوې حصه اوویستله،او اوئې فرمائیل دا په تاسو کښې د شیطان حصه ده،او هغه ئې اوغورځوله،بیا ئې زړهٔ مبارک ورله په آب زم زم سره اووینځلو کوم آب زم زم چې ورسره په یو طشت(لوښی)کښې وې،بیا ئې د هغې نه پس واپس ورله زړهٔ مبارک په خپل ځائې باندې کیښودو او په سینه مبارکه ئې ورله ټانکې اولګولې،دومره وخت کښې(رسول الله ﷺ سره لوبې کوونکی) ماشومان په منډه منډه د رسول الله ﷺ رضاعی مور له اورسیدل،او ورته ئې اووئیل چې محمد ﷺ قتل کړې شو،هغه(او د هغې خاوند یعنی د رسول الله ﷺ رضاعی پلار)په منډه منډه راغلل چې رسول الله ﷺ له راورسیدل نو هغه وخت(معامله واپس خپل اصلی حالت له راغلې وه او د(رسول الله ﷺ مبارک رنګ الوتې وو.)

حضرت انس رضی الله عنه فرمائی:(ما په خپله(د رسول الله ﷺ په سینه مبارکه باندې د ګنډلو شوو(د ټانکو لګیدلو)نښې لیدلې دی.)

دا حدیث مبارک په صحیح مسلم[2]،او په مسند احمد بن حنبل کښې ذکر کړې شوې دې[3]،ددې نه علاوه په ورومبی ځل باندې د سینې مبارکې د سیریدلو په حقله په ګڼړو طریقو سره روایتونه په المستدرک علی الصحیحین،دلائل النبوة لابی نعیم او په اتحاف الخیرة المهرة للبوصیري کښې ذکر کړې شوې دی[4].

([1]):فتح الباری:۵۹۷/۱۱،۲۵۶/۷،عمدة القاری:۲۱۴/۶،۳۰/۱۷،فتح الباری لابن رجب:۷/۲،شرح العلامة الزرقانی : ۱۱--۲۸۲ ۲۸۹،۴۹/۸،سبل الهدی والرشاد:۸۶/۲--۸۲،نسیم الریاض:۷۳/۳،التعلیق الصبیح:۱۳۹/۷،الکنز المتواری:۷/۱۴.

([2]):صحیح مسلم،کتاب الایمان،باب الاسراء،رقم الحدیث:۱۶۲

([3]):مسند احمد بن حنبل،رقم الحدیث:۱۲۵۰۶،۴۸۹/۱۹

([4]):المستدرک علی الصحیحین،تفسیر(الم نشرح):۵۲۸/۲،دلائل النبوة لابی نعیم،رقم الحدیث:۱۶۸،۲۲۱/۱،اتحاف الخیرة المهرة للبوصیری،کتاب علامات النبوة:۱۷/۷

په دویم ځل د سینې مبارکې سیریدل: هر کله چې رسول الله ﷺ د لسو کالو شو نو په دویم ځل رسول الله ﷺ سره د زړهٔ د سیریدلو اود وینځلو واقعه راپیښه شوه، د کومې خلاصه چې څه په دې انداز ده.

(حضرت ابوهریره رضی الله عنه د رسول الله ﷺ نه پوښتنه اوکړه چې اې د الله رسوله! د نبوت په کارونو کښې د تولو نه وړومبې تاسو سره کومه واقعه راپیښه شوه؟ نو رسول الله ﷺ ورته په جواب کښې اوفرمائيل چې یو ځل کله چې زهٔ د لسو کالو ووم زهٔ په یو صحرا کښې روان ووم چې ناګهانه ما د خپل سر د پاسه (په فضا کښې) دوه کسان اولیدل، په هغوی کښې یو د بل نه پښتنه کوله چې هغه هم دادې؟ نو دویم ورله جواب ورکړو چې آو! نو هغه دواړو زهٔ اونیولم، په دې حال کښې چې ما د هغوی نیول محسوسول هم نه، بیا په کښې یو خپل ملګری ته اووئیل چې دې سملوه. هغهٔ زهٔ بې د څهٔ تکلیف نه سملولم، بیا په هغوی کښې یو خپل ملګری ته اووئیل چې ددهٔ سینه اوسیره. نو هغهٔ هم داسې اوکړل، ما د خپلې سینې نه نهٔ وینه په وتلو اولیدله او نهٔ مې د سیریدلو درد محسوس کړو، بیا یو خپل ملګری ته اووئیل چې ددهٔ زړهٔ اوسیره او ددې نه کینه او حسد اوباسه. نو هغهٔ د چکې شوې وینې په شان څه راویستل او اوئې غورځول، بیا ورته هغهٔ اووئیل چې په دې کښې نرمی او رحم واچوه نو هغهٔ د سپینو زرو په مثل څه څیز زما زړهٔ کښې واچوو، بیا ئې د پوډرو په شان څه څیز راویستلو او په زخم ئې اودوړول نو هغه زخم واپس په خپل اصلی حالت کښې شو)

دا واقعه په دلائل النبوة لابی نعیم کښې[1] او په مسند احمد بن حنبل کښې[2] او په نورو ګڼرو کتابونو کښې نقل کړې شوې ده[3].

په دریم ځل د سینې مبارک سیریدل: د نبوت په شروع کښې د رسول الله ﷺ سره د سینې مبارک د سیریدلو واقعه راپیښه شوله، د کومې مختصر تفصیل چې لاندې دحضرت عائشی رضی الله عنها په ژبه وړاندې کولې شی:

(چې رسول الله ﷺ او حضرت خدیجې رضی الله عنها یوه میاشت د اعتکاف کولو منخته اوکړه، (په اعتکاف کښې) یوه شپه رسول الله ﷺ بهر تشریف یوړو نو رسول الله د (السلام علیك) اواز واوریدلو. (رسول الله ﷺ فرمائی) ما وئیل جوړ دا چرته د پیری آواز دې، نو زهٔ زر زر تلو سره حضرت خدیجه رضی الله عنها له لاړم، هغوی پښتنه اوکړه چې تاسو ﷺ سره څه واقعه راپیښه شوه؟ رسول الله ﷺ ورته اوفرمائيل چې (د یو غیبی آوازنه) سلام مې واوریدلو، نوهغوی اووئیل چې (دویریدلو خبره نهٔ ده د) سلام (اواز په اوریدلو) کښې هم خیر وی، بیا رسول الله ﷺ په دویم ځل بهر اووتلو نو سمدستی ئې حضرت جبرائیل علیه السلام په دې حالت کښې اولیدلو، چې هغوی نمر سره نزدې وو، د هغوی یو وزر د مشرق فضاء او بل وزر ئې د مغرب فضا ډکه کړې وه، ما د ویرې نه منډه کړه نو ناګهانه هغهٔ (د نمر نه اخوا شو او) زما او زما د کور د ور ترمینځه شو، هغهٔ ما سره خبرې اترې شروع کړې، تر دې چې زهٔ هغوی سره بلد شوم، بیا هغوی زما نه د څهٔ خبرې وعده واخستله، په دې دوران کښې ناوخته شو، ما د واپس کیدلو اراده کړې وه چې حضرت جبرائیل علیه السلام راکوز شو اوما له نزدې راغلو، اوحضرت میکائیل علیه السلام هم د زمکې اوداسمان ترمینځه لاولاړ وو، بیا حضرت جبرائیل علیه السلام زهٔ اونیولم اوستونی ستغ ئې سملولم

---

(1): دلائل النبوة لابی نعیم، رقم الحدیث: ۱۶۶، ۱۱۹۱/۱۲۱

(2): مسند احمد بن حنبل، رقم الحدیث: ۲۱۲۶۱، ۱۸۱۱/۲۵.

(3): الاحادیث المختارة للمقدسی، رقم الحدیث: ۱۲۶۴، ۳۹/۴

، او زما د سينې په سيرولو سره ئې زما د زړهٔ نه هغهٔ څهٔ راويستل د كومې ويستل چې الله پاك غوښتل،بيا هغوى زما زړهٔ په آب زم زم سره اووينځلو ،بيا ئې هغهٔ زړهٔ واپس د هغه په ځائې باندې كيښودلو او سينه ئې راله بنده كړه،او زما په شا باندې ئې يومهر(د نبوت)اولګولو ،تر دې چې ما د هغې اثر په خپل زړهٔ باندې محسوس كړو)[1].

په څلورم ځل د سينې مباركې سيريدل: هر كله چې رسول الله ﷺ معراج له بوتللې شو ،نو ددې سفر په شروع كښې(په څلورم ځل)درسول الله ﷺ زړهٔ مبارك راوويستلې شو.او په آب زم زم سره اووينځلې شو،ددې ځل د سينې مبارك د سيريدلو تفصيل(كوم چې وړاندې ذكر كړې شوې دې)د احاديثو مباركو په ډيرو كتابونو كښې ترلاسه كيږى،په صحيحينو كښې ګڼ روايتونه په مختلفو طريقوسره په څهٔ مختلفو الفاظو سره ذكر كړې شوې دى،د كومو ډير فائده مند مضمونونه چې وړاندې هم ذكر كولې شى([2]).

د سينې مباركې د سيريدلو حكمت: د ماشوم والى په زمانه كښې چې د رسول الله ﷺ سينه مباركه اوسيرلې شوه نودهغې حكمت دا بيان كړې شوې دې،چې د رسول الله ﷺ په زړهٔ مبارك كښې چې كومه د معصيت ماده وه،هغه ترې نه اوويستلې شوه،او داسې ئې دې دپاره اوكړل چې رسول الله ﷺ په هر اعتبار سره د شيطان د اثر نه بچ شى.

او په دويم ځل باندې د لسو كالو په عمر كښې د سينې مباركې په سيرلو سره د رسول الله ﷺ د زړهٔ مبارك د وينځلوسره مقصد د رسول الله ﷺ د زړهٔ نه د لهو او لعب ماده ويستل وو ،ځكه چې دا ماده د لهو او لعب د الله ﷻ د ذات نه انسان غافله كوى.

په دريم ځل باندې د پيغمبرئ د وركړې نه وړاندې د سينې مبارك سيرل دې دپاره اوكړې شو چې د رسول الله ﷺ زړهٔ مبارك د وحى د اسرارو او د بركاتو او د الهى علومو بار برداشت كړې شى.

او په څلورم ځل باندې د معراج د واقعې نه وړاندې د رسول الله ﷺ زړهٔ مبارك د سينې مباركې نه په راويستلو سره دې دپاره اووينځلې شو ،چې د رسول الله ﷺ زړهٔ مبارك د عالم ملكوت سيل،د تجليات الهيه او د ربانى نښو مشاهده او د الله ﷻ سره د مناجاتو او د هغه سره د خبرو اترو كيدلو صلاحيت حاصل كړې شى.

بعضې علماؤ دا نكته بيان كړې ده چې هر كله بيت الله شريف ته د داخليدلونه وړاندې غسل سنت ګرځولې شوې دې،نو بيا هر كله چې د الله ﷻ په دربار كښې حاضرى كيږى نو ستا بيا ددې په حقله څهٔ خيال دې؟او بيا حرم شريف او په دې كښې داخليدل خو ظاهر د كائنات دې،لهذا ددې دپاره د ظاهرى جسم غسل مقرر كړې شو ،او د الله ﷻ دربار ته حاضريدل باطن د كائنات ته حاضرى ده ددې دپاره د جسم د باطن (د زړهٔ مبارك)غسل مقرر كړې شو ،والله اعلم بحقيقة حاله.غرض د خبرې دا چې د هر ځل د سينې د سيرولو حكمت بيل بيل وو ،او مشتركه مقصد ئې دا وو چې د رسول الله ﷺ د پاك زړهٔ نورانيت او پاكوالې انتهاء ته اورسى([3]).

([1]):دلائل النبوة لابى نعيم،رقم الحديث:۱۶۳، ۲۱۶/۱، مسند ابى داود الطيالسى،رقم الحديث:۱۶۴۳، ۱۳۵/۳

([2]):صحيح البخارى،كتاب المناقب،باب كان النبى ﷺ تنام عينه و لا ينام قلبه،رقم الحديث:۳۵۷۰، و فى كتاب بدء الخلق تحت باب ذكر الملائكة،رقم الحديث:۳۲۰۷،صحيح مسلم،كتاب الايمان،باب الاسراء،رقم الحديث:۱۶۲، ۱۶۴

([3]):فتح البارى:۵۹۷/۱۱، ۲۵۷/۷، عمدة القارى:۶٤/٤، ۳۰/۱۱۷، ارشاد السارى:۵/۱۲، سبل الهدى والرشاد:۹/۱۲، ۹۲، شرح العلامة الزرقانى:۲۸۹/۱۱، ۴۹/۸، مرقاة المفاتيح:۵۴۹/۸.

ايا د(سينې مباركې سيرل)ضروري وو؟ کنړ کرته د سينې مباركې په سيرلو سره د رسول الله ﷺ زړه مبارك اووينځلې شو او څۀ حصه(د كومې نه چې د شيطان په حصې سره تعبير كولې شي)ترې نه بيله هم كړې شوه،نو دلته دا سوال پيدا كيږي،چې الله ﷻ خو په دې خبره باندې قادر وو چې د رسول الله ﷺ زړۀ مبارك نۀ راويستلې كيدې بلكه ددې نه بغير ئې د رسول الله ﷺ زړۀ مبارك د ايمان او د حكمت نه ډك كړې وې نو بيا داسې ئې ولې اونۀ كړل؟او بيا بيا د رسول الله ﷺ سينه مباركه ولې اوسيرلې شوه؟

ددې په جواب كښې الشيخ ابو محمد بن ابى جمرة رحمه الله فرمائى چې اګرچې الله ﷻ په دې باندې قادر وو خو ولې په دې كښې حكمت دا وو چې د رسول الله ﷺ د يقين په قوت كښې زيادت اوشي،ځكه چې كله رسول الله ﷺ خپله خيټه مباركه په سيريدلو باندې اوليدله او ددې سيريدلو نه ئې څۀ اثر دوى ته اونۀ رسيدلو،نو ددې په ذريعه رسول الله ﷺ ته د هر هغه خوف اوويرې نه امن وركړې شو كوم چې عادتاً ممكن وو،هم ددې وجې نه رسول الله ﷺ حالاً او مقالاً د ټولو انسانانو نه زيات بهادر او نۀ ويريدونكې وو،او هم ددې وجې نه الله ﷻ د سورة النجم په اوولسم(۱۷)آيت كښې درسول الله ﷺ دا صفت بيان كړې دې﴿مَازَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى﴾[۱]چې(نظر ئې نه اوخويد او نۀ د حد نه تير شو) يعنى سترګې چې څه اوليدل ښۀ په قلار او په يقين سره ئې اوليدل،نۀ خو ئې نظر كوږ ووږ كيدلو سره ښى چپ اړخ ته واوړيدلو او نۀ خو د(مُبْصَر)په تجاوز كولو سره وړاندې لاړو،بس هم په هغه ځائې باندې نظر كلك ولاړ وو د كوم څيز ښودل چې ورته مقصود وو[۲].

دَ رسول الله ﷺ په زړه كښې "اَلْعَلَقَةُ السَّوْدَاءِ" پيداكولوحكمت: كوم وخت چه دَ رسول الله ﷺ قلب اطهر اوڅيرلې شو نودهغې نه دَ تور رنګ ټينګه وينه راويستلوسره غورزولې شوې وه. دَدې باره كښې دَ شيخ الاسلام ابوالحسن السبكى رحمه الله نه سوال اوكړې شو نوهغوى اوفرمائيل چه دا "ټينګه شوې وينه" كومه چه الله ﷻ دَ انسانانوپه زړونوكښې پيداكوى په دې كښې شيطان خپل تصرفات او وسوسې وغيره پيداكوى. نودَ شق صدر په ذريعه دَ رسول الله ﷺ د زړه مبارك نه نى هغه لرې كړه. نودَ رسول الله ﷺ په زړه مبارك كښې دَ شيطان دَ تصرف كولو هډو څه امكان باقى پاتې نه شو. اوهم دغه معنى ده دَ حديث پاك دَدې جملې "هذاحظ الشيطان منك" او "ولم يكن للشيطان فيه حظ".

هم دَ رسول الله ﷺ نه پوښتنه اوكړې شوه چه ستاسو په پاك ذات كښې دَ شيطان دغه حصه ولې پيدا كړې شوه؟ حالانكه ده خبره خو هم ممكن وه چه الله ﷻ رب العزت دغه هډو پيداكوله نه. نو جواب وركړې شو چه دا حصه هم دَ انسانى اجزاء په شان ده دَ كوم نه بغيرچه دَ انسانى تخليق مكمل كيدل نه كيږي.نو دا ئى په دې وجه پيدا كړه چه دَ دغه خلقت تكميل اوشى اوبيا ئى دادَ كرامت په توګه جدا كړه.دَدې نه علاوه دَدې حصې جداكول دَ رسول الله ﷺ په اوچته مرتبه باندې فائزكيدل هم خودل دى. بعضو داجواب هم وركړې دې چه كه چرې الله ﷻ خپل محبوب ﷺ بغيردَدې حصې نه پيداكړې وې نو نورو خلقو ته به دَدې حقيقت پته نه لګيدله. بل دَدې عمل په ذريعه الله ﷻ دَ انسانيت په وړاندې دا

([۱]):بهجة النفوس و تحليها بمعرفة مالها و ما عليها بشرح مختصر صحيح البخارى لابن ابى جمرة الاندلسى،باب المعراج والاسراء،الوجه الخامس عشر:۱۸۵/۳، فتح البارى،باب فى المعراج:۲۵۸/۱۷، سبل الهدى والرشاد،الباب الرابع عشر فيما جاء فى شق صدره وقلبه الشريفين ﷺ ګ۲،۹۰.

([۲]):تفسير عثمانى،سورة النجم:۱۷، ص :۶۹۴

ښکاره کړه لکه چه څنګه رسول الله ﷺ په ظاهري توګه (یعنی بدنی لحاظ سره) په هرشان سره مکمل وو دغه شان د باطن په اعتبارسره هم حضورپاك كامل اواكمل وو. (¹) والله اعلم بالصواب.

په مذکوره بحث کښې علامه سهیلی رحمه الله يوه بله عجيبه نكته بيان كړې ده په كوم باندې چه د وړاندې د پوهيدلونه دا ضرورى دى چه د هرانسان د تخليق شروع د نطفه نه كيږى د كوم ظهور چه په شهوت سره كيږى. هم دغه نطفه درجه په درجه د ټينګې وينې شكل اختياركړې بيا هم دغه ټينګه وينه د بوټۍ شكل اختياروى اوهم دغه ټينګه وينه "مغمزشيطان" (يعنى كوم ځائى چه شيطان نوكاره لګولو سره بچې تنګوى) ته ونيلى شى.

علامه سهيلى رحمه الله ليكلى چه د شهوتونو په ټولو مقاماتوباندې د شيطان خصوصى اوډزه نه نظر وى هم په دې وجه د هرقالب انسانى په دغه جز باندې په خاص توګه د هغه توجو وى اوهغه ئى په هر يو پيدا كيدونكى بچى كښې لټوى.

بل طرف ته چونكه د رسول الله ﷺ بختور پيداكيدل د انسانى دستور مطابق اوشو په دې وجه په حضورپاك كښې هم دغه مغمز (كومه چه شيطان د تنګولودپاره چيړى) كيدل لازمى وو. د مولود مبارك حقيقت سره د هغې هيڅ تعلق نه وو. نود رسول الله ﷺ د وړوكوالى په زمانه كښې دغه معمز ويستلوسره اوغورزولې شو او صرف په دغه خبره باندې بس نه شو بلكه د روح القدس غوندې فرښتې په لاسونو باندې د زمزم په اوبو وينځلوسره د ايمان او حكمت نه ډكه شوې يوه كاسه د حضورپاك په زړه مبارك كښې واچولې شوه.(²)

دمنكرين شق صدر رد: قاضى عياض رحمه الله د معراج نه وړاندې د شق صدر نه انكاركړې دې او د هغوى د انكاروجه د حضرت شريك بن ابي نمر روايت دې (³) هغوى ليكى چه د شريك په روايت كښې ډيرې غلطې خبرې دى. د هغه ټولونه شق بطن هم دې حالانكه دا واقعه د رسول الله ﷺ د بچپن په زمانه كښې پيښه شوې وه.(⁴)

چنانچه حافظ ابوالفضل العراقى رحمه الله د تقريب شرح، طرح التثريب په مقدمه كښې ليكلى دى چه ابن حزم او قاضى عياض په ليلة الاسرا كښې د كيدونكى شق صدر نه انكاركړې دې اودعوى ئى كړې ده چه دا د شريك د ځان نه جوړې كړې شوې خبرې دى حالانكه داسې نه ده په ليلة الاسراء كښې كيدونكې شق صدرد شريك نه علاوه د نورو ډيرو راويانونه نقل دى اود هغوى روايات په صحيحين كښې هم نقل دى. لكه چه وړاندې په تفصيل سره تيرشوى دى (⁵)

ابوالعباس القرطبى رحمه الله په المفهم كښې ليكلى دى چه په ليلة الاسراء كښې كيدونكې شق صدر دروغ ګڼړونكو طرف ته بالكل توجو نه دى كول پكار ځكه چه د هغې ثبوت د داسې رواة طرف ته دې كوم چه ثقات اومشاهير دى.(⁶)

---

¹) سبل الهدى والرشاد الباب الرابع عشر فيما جاء فى شق صدره وقلبه الشريفين صلى الله عليه وسلم:۹۰/۲شرح العلامة الزر قانى ، ذكر رضاعه صلى الله عليه وسلم ومامعه:۲۸۹/۱، ۴۹/۸.

²) الروض الأنف فى شرح السيرة النبوية لابن هشام، شق صدر: ۱۷۰/۲ترجمان السنة الرسول العظيم وعصمته فى عهد طفولته: ۳۶۳/۳.

³) صحيح البخارى كتاب التوحيد رقم الحديث: ۷۵۱۷.

⁴) الشفا بتعريف حقوق المصطفى فصل فى تفضيله بالإسراء:۱۱۶/۱.

⁵) طرح التثريب فى شرح التقريب فصل فى التراجم: ۱۸/۱.

⁶) المفهم للقرطبى كتاب الإيمان باب كيف كان ابتداء الوحى: ۳۸۲/۱.

علامه قسطلانى رحمه الله المواهب اللدنيه كښې اوعلامه زرقانى رحمه الله ددې په شرح كښې ليكلى دى چه: "دا څه چه روايت شو يعنى شق صدر اود زړه مبارك راويستل وغيره دا قسم خوارق وغيره په داسې شان سره تسليم كول واجب او لازم دى څنګه چه نقل شوى، داد خپل حقيقت نه نه دى ګرځول پكار. امام قرطبى رحمه الله علامه طيبى رحمه الله حافظ توربشتى رحمه الله حافظ عسقلانى رحمه الله اوعلامه سيوطى رحمه الله اونور علماء كرام هم دغه فرمائى چه شق صدر په خپل حقيقت باندې محمول دې اوحديث صحيح ددې مؤيددې. هغه دادې چه صحابه كرام رضي الله عنهم سيون يعنى د ګنډلو نشان د حضورپاك په سينه مباركه باندې پخپله ليدلو." [1]

علامه قرطبى رحمه الله د مسلم شرح المفهم كښې ليكى چه: كوم سړې دا واني چه شق صدر يوځل د وړوكوالى په زمانه كښې شوې دهغه دخبرې طرف ته توجو نه دى كول پكار دهغه خبره غلطه ده اودا د هغه وهم دې. د وړوكوالى په زمانه كښې او په وخت دمعراج شق صدر بيانونكى ائمه مشاهير او حفاظ حديث دى اوكوم چه هغوى ذكركړې دى دهغې په منلوكښې نه څه امر محال دې اونه په هغې كښې څه تعارض دې او نه په كښې څه تناقض دې. لهذا صحيح هم دغه دى كوم چه پورته بيان كړې شو او هم دغه مؤقف د علماؤ د يو لوئى ډلې دې. [2]

شق صدر يا شرح صدر؟: د نبى كريم صلى الله عليه وسلم سينه مباركه په حقيقى توګه سره څيرلې كړې شوه. [3] لكه څنګه چه په احاديث مباركه كښې ذكركړې شوې لفظ "فَشَقَّ" نه صفا ښكارى. خودې سره سره ددې واقعاتوپه بيان كښې د "فَشَرَحَ" لفظ هم استعمال كړې شوې دې. د شَرَحَ لفظ په شلولو كښې هم دې او په معنوى ارتوالى كښې هم دې. [4] چنانچه د شَرَح به دوه قسمونه جوړيږى، شرح صدر ظاهرى او شرح صدر معنوى. رومبې به د شق په معنى كښې استعماليږى او دويم د ارتوالى په معنى كښې، د تسلئى د حاصلولو اود حوصلې د فراختئى په معنى كښې به استعماليږى.

په سورة الم نشرح لك كښې "شرح" نه مراد معنوى شرح صدر دې لكه چه علامه شبير احمد عثمانى رحمه الله په تفسير عثمانى كښې ليكى. [5] آيا مونږ كولاؤنه كړه ستاسينه، چه په هغې كښې دعلومو اومعارفو سمندر وركوزكړو اود نبوت لوازم اود رسالت فرائض د برداشت كولويوه لويه حوصله وركړه چه د بې شميره دښمنانود عداوت اومخالفتونو د مزاحمت نه اونه ويريږى.

شاه عبدالعزيز محدث دهلوى رحمه الله تفسيرعزيزى كښې دا مضمون په ډير تفصيل سره بيان كړې دې د كوم خلاصه چه دلته ذكركولې شى. فرمائى: شرح صدر د حوصلې د فراختئى نوم دې چه هرچاته دهغه د مرتبې كمال او طاقت په اندازه حاصليږى. داد حوصلې فراخى رسول الله صلى الله عليه وسلم ته په ظاهره او باطن كښې حاصله شوه. نو شرح صدر معنوى يعنى د حوصلې باطنى فراخى داسې اوګڼړئى چه د حضور

---

[1]) المواهب اللدينه: ۳٤٠/۲كتاب الميسر فى شرح المصابيح: ۱۲۷۱/٤شرح العلامة الزرقانى: ۵۱/۸المفهم: ۳۸۲/۱شرح الطيبى باب فى المعراج: ۶۶/۱۱سبل الهدى والرشاد: ۸۹/۲فتح البارى:۲۵۷/۷عمدة القارى: ۳۰/۱۷ مرقاة المفاتيح:۵٤۹/۸شرح الشفاء للملاعلى القارى:۳۹۳/۱.

[2]) المفهم لما أشكل من تلخيص كتاب مسلم كتاب الإيمان باب شق صدر: ۳۸۳/۱السيرة الحلبية باب ذكرالإسراء والمعراج: ۵۱۷/۱.

[3]) المُغرِب: ٤۳۷/۱لسان العرب: ۱۶۵/۷مجمع بحار الأنوار: ۲٤۱/۳.

[4]) المُغرِب: ٤۵٠/۱لسان العرب: ۷۳/۷مجمع بحار الأنوار:۱۹٤/۳.

[5]) تفسيرَ عثمانى سورة ألم نشرح ص:۷۸۱.

پاك په سینه مبارك کښې یو لوئی میدان خالي واقع شو په کوم کښې چه یولوئی عظیم الشان عمارت جوړ شوې دې. په دغه عمارت کښې دولس مجالس دی، بعض په دې کښې دنیاسره تعلق لری اوبعض آخرت سره اوبعض دین اودنیاسره. که په دې کښې په ړومبی نمبرمجلس کښې خیال اوکړې شی چه یولوئی بادشاه ناست دې اوامور سلطنت سر ته رسوی. په دویم مجلس کښې یو لوئی هوښیار حکیم ناست دې دَ حکمت او هوښیارتوب خبرې ښائی. په دریم مجلس کښې یوقاضی دَ خلقو مقدمات فیصله کوی. په څلورم مجلس کښې یومفتی دَ خلقو دَ مسئلوحل ښائی. پنځم مجلس کښې یو محتسب ناست دې چه دَ خلقو په غلطه لاړ باندې په تلو دَهغوی رانیول مواخذه او محاسبه کوی. په شپږم مجلس کښې یو خوږ آواز اوخوش الحان قاری په خپل ښانسته آواز کښې دَ کلام پاك تلاوت کولوسره خلق خوشحالوی. په اووم مجلس کښې یوعابد دَ دنیا اومافیها نه ناخبره په عبادت کښې مشغول دې. په اتم مجلس کښې یو کامل عارف دَ الله ﷻ دَ حکمت علوم معرفت خبرې خلقو ته ښائی. په نهم مجلس کښې یو واعظ خوږ بیان کونکې په منبرباندې ناست وعظ اونصیحت سره خلق دَ الله ﷻ طرف ته متوجه کوی. په لسم مجلس کښې یو دَ اوچتې مرتبې خاوند دَ الله ﷻ رسول دَ الله پاك احکامات خلقو ته رسوی. په یوولسم مجلس کښې یومرشد کامل ناست دې دَ مریدانو او طالبانودَ احوال اصلاح، مقامات اودَ مرتبو په اعتبارسره لاړخودنه کوی. او په دوولسم مجلس کښې یومحبوب نازنین ناست دې چه دَ سر نه واخله ترخپو پورې حسن اوجمال دې اوهغه دَ خپل محبت په کشش سره دَخلقو زړونه ښکارکړې دی او په زرګونوخلق دَهغه دَ حسن دَ یو پرق لیدو خواهشمند دی.

که په ښه شان سره سوچ اوفکراوکړې شی نوهرقسم انسانی کمالات هم په دې دوولسو قسمونوکښې داخل دی اودا دوولس په دوولس مجالس چې په کوم میدان کښې واقع وی هغه میدان دَ نبی کریم ﷺ سینه مبارکه ده. لکه څنګه چه دَ یو دریاب نه بې شمیره نهرونه جاری کیږی اودَ یوې ونې دَ جرړې دَ تازه ګئی نه ټولو ښاخونه ټولې پاڼړې تازه اوشنې وی. دغه شان دَ انسانی کمالاتو ټولې شعبې دَ نبی اکرم ﷺ دَ قلب اطهر نه فیض اخلی. لکه چه دَ رسول الله ﷺ سینه مبارکه دَ ټولو کمالاتو سرچینه او مخزن دې. نو چه څومره ماخذ اصلی منظم او طاقتور وی هم هغه هومره به دَ هغې نه فیض حاصلونکی خروب وی. چنانچه په شرح صدر باطنی کښې حضورپاك په پوره توګه باکمال کړې شو.

دې نه پس شرح صدر ظاهر باندې دَ پوهیدلودپاره داپیژندل پکاردی چه باطن (یا عالم غیب) او دَ ظاهر نسبت داسې دې لکه دَ اصل نسبت فرع سره، کوم څه چه په عالم ظاهر کښې موجود دی نودَهغې په عالم غیب کښې څه اصل شته. لهذا کوم څه چه په عالم ارواح اوعالم غیب کښې دی هغه مصدر او جرړه ده او کوم څه چه په عالم اجسام او عالم ظاهر کښې دی هغه مظهر او ښاخ دَهغې دې. کله چه په دې مقدمه باندې پوهه حاصله شوه نو اوس خان پوه کول پکاردی چه کوم وخت دَ حضورپاك شرح صدر معنوی په عالم غیب کښې ثابته شوه نو په عالم ظاهری کښې شرح صدر (په معنی دَ مشق) څلور ځل ښکاره شوه او دیر ځلې دَ ظاهری شرح صدر حکمتونه جدا جدا دی اودا ټول کارونه دَ حکیم دَ حکمت عین مطابق دی.[1]

داخلاصه وه دَ حضرت مولانا شاه عبدالعزیز محدث دهلوی رحمه الله دَ کلام کومه چه هغوی په تفصیل سره په تفسیر عزیزی کښې درج کړې ده.

---

[1]) تفسیر عزیزی پاره عم سورة ألم نشرح: ٣٩٣/٤-٣٧٧.

د ظاهري شرح صدر د منکرينو ترديد: په ماقبل کښې د شق بطن ذکرشوې دې. بعض کوګ ذهن والا داسې دی چه د نبی کريم ﷺ د نورو معجزو په شان په حقيقي توګه باندې کيدونکی شق صدرنه انکار کوی چه عقلاً داخبره ناممکن ده چه د چا خيټه اوشلولې شی دهغه زړه رااوويستلې شی هغه هم اوځيرلې شی اود مبتلی به نه وينه اوځی نه هغه ته تکليف وی اوهغه لړ شان ساعت پس بياد اول په شان صحت منداوطاقتور شی.لهذا هغوی په دې رواياتوکښې تاويلات اوکړل اود شق صدر ظاهری نفی کولوسره ئې داپه معنوی شرح صدرباندې محمول کړه

په دوی باندې ردکولوسره امام قرطبي رحمه الله ليکی چه: "په دې واقعاتوکښې (په کوم کښې چه د شق بطن قصه ذکر ده) دهغې په ظاهر او دهغې په حقيقت باندې محمول کړې شي ځکه چه دهغې په متن کښې عقلاً څه امرمحال ذکرنه دې، په دې اعتبارسره چه د سينې څيرل اود زړه راويستل د عادت موافق د مرګ سبب دې، ليکن خارق عادت د معجزې په توګه يا د کرامت په توګه په حضورپاک باندې مرګ رانغلو".(۱)

علامه طيبي رحمه الله فرمائی چه: "داحديث (په کوم کښې چه د شق بطن قصه ذکرده) اوددې په شان نور احاديث کوم چه د دې نوعيت دی چه هغه هم په هغه شان سره قبلول واجب دی لکه چه ذکر شو، په هغې کښې حقيقي معنی پريخودوسره به د مجازی معنې طرف ته به قدم نه شی اخستلې ځکه چه داد يو داسې صادق ﷺ ورکړې شوې خبری دی چه د يوداسې قادر طرف نه ئې نقل کوی چه هرقسم قدرت لری".(۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه: "شق صدر د استخراج قلب او دغه شان نور خارق عادت مخې ته راتلونکی امور هم هغه شان منل واجب دی لکه څنګه چه ذکر شوی، دهغې دحقيقي معنې نه اعراض نه شی کيدلې ځکه چه داد الله ﷻ دقدرت لاندې داخل دی اود هغه دپاره هيڅ څيز محال نه دې".(۳)

امام محمدبن يوسف الصالحي الشامي رحمه الله پخپل کتاب سبل الهدی والرشاد کښې دعلامه سيوطی رحمه الله قول نقل کړې دې چه: "زمونږ د زمانې بعض خلقو شق صدر (حقيقي) نه انکارکړې دې او معنوی امر (شرح صدر معنوی) باندې محمول کړې دی او (اولته) شق صدر حقيقي قائلين ته د قلب حقائق الزام ورکړې دې نودا دهغوی صريح جهالت او فحش غلطی ده اودهغوی نه داسې علوم فلسفيه باندې ډيرزيات يقين اود سنت د اسرار او رموز نه د لری والی د وجې نه شوی دی. نتيجتاً د الله ﷻ د طرف نه رسوائی دهغوی مقدر جوړشوې دې.الله ﷻ دې مونږ ددې قسم فحش غلطوکښې داخته کيدو نه محفوظ اوساتی".(۴)

شق صدر او صاحب سيرة النبی ﷺ: په عصر حاضر کښې صاحب سيرة النبی صلی الله عليه وسلم سيد سليمان ندوی رحمه الله هم په دې مسئله کښې د جمهورو ملګرتياکونکې نه ښکاری. سيد صاحب په سيرة النبی صلی الله عليه وسلم کښې ذکرکړې دې: "زمونږ په نيز صحيح اصطلاح شرح صدر دې او د قرآن مجيد "سورة الم نشرح" کښې هم دې واقعه طرف ته اشاره ده ﴿ أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ﴾ آيا مونږ ستا سينه کولاؤکړې نه ده؟ بياوراندې ليکی چه د شرح صدر معنی د سينې د کولاوولوده اود

---

(۱) المفهم لماأشكل من تلخيص كتاب مسلم كتاب الإيمان: ۳۸۲/۱.

(۲) شرح الطيبي على مشكاة المصابيح باب علامات النبوة كتاب الفضائل: ۶۶/۱۱

(۳) فتح الباري كتاب مناقب الأنصار، باب المعراج: ۲۵۷/۷عمدة القاري: ۳۰/۱۷.

(۴) سبل الهدى والرشاد الباب الرابع عشر: ۸۹/۲

عربو په کلام کښې ددې نه مقصد خبره ورخودل او دهغې حقیقت واضح کول وی (۱)

شق صدر او سرسیداحمدخان: سرسیداحمدخان هم دَ شق صدر حقیقی نه انکار کولو سره شرح صدر معنوی مراد اخستې دې اویوازې په دې باندې بس نه دې کړې بلکه هغه خو په معراج جسمانی او حالت دَ بیدارئی کښې ددې. دَ سیدصاحب ددې خبرې دَ جائزې اخستو نه مخکښې دَ یوعقل پرست او دَ دین اسلام دَحقیقی صورت بدلولووالا مذهب هم مطالعه کړې. واقعې دَ عدم وقوع قول هم ذکرکړې دې (۲)

دَ مذکوره مؤقف جائزه: وړاندې په پوره تفصیل سره داخبره ذکرکړې شوې ده چه شرح صدر په دوه شان سره شوې، ظاهراً هم اوباطناً هم، شق صدر باطنی ته شرح صدر او په علم لدنی باندې پوره شان سره منطبق کول په هیڅ یو شان سره صحیح کیدې نه شی.

علامه شبیراحمدعثمانی ﷫ ﴿اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ﴾ په تفسیر فوائدکښې لیکلی دی: "آیا مونږ ستا سینه کولاؤنه کړه چه په هغې کښې دَعلومو اومعارف سمندر ورکوز کړو اودَ نبوت لوازم او دَ رسالت فرائض برداشت کولو یوه لویه اووسیع حوصله ورکړه چه دَ بې شمیره دښمنانو عداوت او دَ مخالفتونو دَ مزاحمت نه اونه ویرېږې. (تنبیه) دَ احادیث اوسیر نه ثابت دی چه په ظاهری توګه باندې هم فرښتو ډیرځل دَ حضورپاك سینه څیرلې ده خودَ آیت مدلول په ظاهر هغه نه معلومیږی." (۳) ددې نه معلومه شوه چه دَ شرح صدر یو صورت شق صدر والاهم دې خوداد آیت مدلول نه دې لکه څنګه چه شق صدر دَ پورته ثابت شوی احادیثو مدلول صرف معنوی شرح صدر نه دې. غرض دا چه دَ دواړو مدلول جدا جدا دې.

علامه بدر عالم میرتهی ﷫ دَمعراج دَ حدیث تشریح کولوسره په ترجمان السنة کښې لیکلی دی (۴) " دَ دې (معراج) په تعدد کښې شك هغه چاته کیدې شی دَ چا په ذهن کښې چه دَ معراج دَ واقعې څه اهمیت نه وی. یودَ زمکی مخلوق دَ آسمانونو اودَ پاسه سیل کول څه معمولی خبره نه ده. دا عزت په دنیا کښې صرف هم یو رسول اعظم ﷺ ته نصیب شوې اوهغه هم په ټول عمر کښې په حالت دَ بیدارئی کښې صرف هم یو ځل. بیا دَ بچپن واقعه خو دَ نورو دَ سترګو دَ لیدلو وه اودا واقعه پخپله دَ حضورپاك په خپل ژبان فیض ترجمان بیان کړې شوې ده. یودَ بجلئی دَ پرق په شان تلونکی سورلئی باندې سوریدل او دَ آسمانونونه پورته تلوسره دَ آسمانونونه پورته رسیدل، ددې دپاره به په زړه کښې دَ الله ﷻ دَ لوینی څومره طاقت پکاروی. یو عادی طبیعت ددې څه اندازه کولې شی. که چرې دا شرح صدر جورکړې شی نوشق صدر به دَ سره په احادیثوسره معدوم شې او بیابه ولې دا سوال نه پیداکیږی چه کوم وخت په ماشوموالی کښې ده شرح صدر شوې وه نوبیا دَمعراج نه وړاندې ددې دَ کیدلو څه ضرورت وو؟ خو چه کوم سرې دَ حدیث نه ناخبره وی دَهغه نظر په عقلی دائره کښې دومره محدود وی چه هغه په دې هم نه پوهیږی چه کوم دَ شق تفصیلونه په احادیثوکښې موجود دی آیا دَهغې په شرح صدر باندې محمول کول معقول دی؟ دلته صرف دَ یوشق په لفظ باندې بحث نه دې بلکه دا غور کول

---

(۱) سیرة النبی صلی الله علیه وسلم، شق صدر یا شرح صدر؟: ۳/۲۷۹-۲۶۹.

(۲) تفسیرالقرآن سرسیداحمدخان. سورة الإسرا. شق صدر: ۶/۱۳۱-۱۲۳.

(۳) تفسیرعثمانی سورة الم نشرح ص:۷۸۱.

(۴) ترجمان السنة الرسول الأعظم وشق صدره لیلة المعراج صلوات الله وسلامة علیه: ۴/۱۶۰-۱۵۹.

دى چه دَ شق كوم تفصيلات اوكيفيات راغلى دى آيا هغه هم دَ دغه تاويل متحمل كيدې شي كه نه؟ مثلاً دَيوې فرښتې راتلل اودَ حضورپاك سينه مباركه څيرل، اودَ حدود شق تعيين كول، زړه مبارك بهرراويستل، بياپه يو پليټ كښې دَهغې وينځل، دَهغه پليټ دَ سرو زرو كيدل، بيا دَاوبونوم اخستلو سره زمزم وئيل، دغه شان بيا دَدې دَ صحيح كيدو تفصيلى كيفيت بيانول، كه دَدغه ټولو څيزونوم شرح صدر وى نودا تاويل به وى يا دَ الفاظومسخ كول به وى؟ اوداسې تاويلات كولوسره دَكوم دپاره چه په الفاظوكښې ګنجائش نه وى آيا دَ شريعت نه ايمان اوچتول نه دى؟ كه چرې دا شق صدر په معنى دَ شرح صدر شوې وى چه دَ منكرينوپه قول هرنبى ته حاصل وى نو آيا دَدې تفصيلاتو ثبوت دَ يو نبى په ژوند كښې پيش كولې شى؟ دا شرح صدر هم عجيبه وو كوم چه دَهر نبى دپاره ثابت كړې شى مګر دَشق دَدې تفصيلاتو ثبوت دَ تيرو شوو انبياء كرامو دَ ګنړ تعداد نه به ني په يوكښې هم پيش نه كړې شى، ياللعجب".

غرض دا چه شق صدر او شرح صدر دواړه جدا جدا دليل سره دَ قرآن پاك او احاديث مباركه نه ثابت دى. وړاندې محدثين كرام او دَ علماء سير اقوال نقل شوى. اوس لاندې دَ مفسرينو اقوال ذكركولې شى چه هغوى هم دَ دواړو جدا جدا مدلول ذكركړې دې.

داتفصيل علامه ثعلبى رحمه الله الكشف والبيان كښې علامه زمخشرى رحمه الله تفسيرالكشاف كښې علامه ابن جوزى رحمه الله زادالمسير كښې علامه بيضاوى رحمه الله تفسيرالبيضاوى كښې علامه ابن كثير رحمه الله خپل تفسيركښې علامه ابو سعود رحمه الله تفسير ابى السعود كښې علامه صاوى رحمه الله حاشية الصاوى على الجلالين كښې علامه شوكانى رحمه الله فتح القدير كښې اوعلامه آلوسى رحمه الله روح المعانى كښې ذكر كړې دې.[1]

"خلاصه دكلام دا چه دَ شق صدر نه مراد حقيقةً دَ سينې مباركې څيرل مراد دى. دَ شق صدر نه شرح صدرمعنى مراد اخستل چه دَ يوخاص قسم علم دې صريح غلطى ده. شق صدر دَ حضورپاك ﷺ دَ خاص الخاص معجزات نه يوه معجزه ده او شرح صدر حضورپاك ﷺ سره مخصوص نه ده. دَ حضرت ابوبكر رضي الله عنه اوحضرت عمر رضي الله عنه دَ زمانې نه واخله تراوسه پورې هم علماء صالحين ته شرح صدر كيږى. بل كه چرې دَ شق صدر نه شرح صدر معنى مراد وى كوم چه يو معنوى امر دې نو بيابه ددې حديث څه مطلب وى؟ چه سيون (دَ ګنړ) نشان كوم چه دَ رسول الله ﷺ په سينه مباركه باندې صحابه كرامو په خپلو سترګو ليدلو. آيا په شرح صدر سره په سينه مباركه باندې دَ ګنړ څه ښنې ښكاريږى؟

لاحول ولاقوة إلا بالله العلى العظيم".[2]

يووضاحت: دَسيد صاحب په دې مؤقف باندې په انوار البارى كښې هم راګيرونه كړې شوې ده. په دې مقام باندې مؤلف انوار البارى سيداحمدرضا پجنورى په حاشيه كښې ليكلى دى چه "دَحضرت سيد صاحب په كومو تفردات او طرز تحقيق باندې نقد كړې شوې دې زمونږ ذاتى خيال دادې چه هغه

---

[1] الكشف والبيان فى تفسير القرآن المعروف بتفسير الثعلبى:٦/٤٨٧-٤٨٦ تفسيرالكشاف للزمخشرى سورة ألم نشرح: ٤/٧٥٩، زادالمسيرفى علم التفسير لابن الجوزى: ٨/٢٨٤ حاشية الشهاب على تفسير البيضاوى: ٩/٥١٦-٥١٧ تفسيرابن كثير سورة ألم نشرح: ٦/٤٨٥ تفسيرأبى السعودللقاضى أبى السعود:٦/٤٤٣ حاشية الصاوى على تفسير الجلالين: ٤/٣٨٩ فتح القدير للشوكانى:٥/٥٧٧ تفسير روح المعانى:١٥/٣٨٧-٣٨٥ التفسير الكبير للرازى: ٣٢/٥-٣

[2] سيرة المصطفىٰ صلى الله عليه وسلم للكاندهلوى شق صدر كى حقيقت: ١/٨٢

دذې د لونې حصې نه رجوع فرمائيلې وه اويو خل دهغوى رجوع په معارف كښې شائع شوې هم وه. مګر دا د اداره دارالمصنفين اعظم ګړه لويه هيره ده چه نه دهغوى د رجوع مطابق تاليفات كښې اصلاح اوكړه او نه ئې دهغوى تاليفاتو سره چهاپ كړه.
په داسې صورت كښې د حضرت رحمه الله چرته په سابقه تحقيق باندې نقد اوطعن كيږى نو په دې سره زړه ته تكليف كيږى خاص كر ددې دپاره چه راقم الحروف حضرت سيدصاحب رحمه الله سره د هغوى قيمتى علمى خدماتو د وجې نه د مجلس علمى دابهيل د زمانې نه د زړه تعلق پاتې دې. اود يوې مودې پورې دا كوشش اوخواهش هم پاتې دې چه هغوى دې دخپل تفردات نه رجوع اوكړى. بيا د رجوع خبر د يومحترم د يوذاتى خط په ذريعه سره ملاؤ شو او په معارف كښې هم چهاپ شو نوډيره خوشحالى حاصله شوه. بيا آخرى عمركښې چه څومره حضرت تهانوى رحمه الله سره دموصوف تعلق او استفاده زياتيدله دهغوى په خيالاتوكښې نور بدلون كيدلو اود موصوف د وفات نه صرف يوه هفته وړاندې چه داحقر كوم ملاقات اوشو په هغې سره هم د دغه پورتنو خيالاتو تائيداوتوثيق اوشو. په دې وجه دا يو څو كربنې د خپل علم او تسلئى مطابق دحضرت صاحب نورالله مرقده باره كښې اوليكلې شوې. خو ښكاره خبره ده چه په سيرة النبى وغيره كښې كوم څيزونه تراوسه پورې چهاپ كيږى او يوشان د هغې ترجمې هم په نورو ژبوكښې چهاپ كيږى. په هغې سره چه كومې غلط فهمئى خوريږى دهغې ازاله په صحيح نيولو او نقدسره كيدې شى كوم چه داهل تحقيق حق دې. جزاهم خيرالجزاء [1]

ايا شق صدر سابقه انبياء كرامو عليهم السلام سره هم شوې دې؟ لكه څنګه چه نبى كريم ﷺ سره د شق صدر واقعه پيښه شوې ده دغه شان سابقه انبياء كرام عليهم السلام سره هم داسې امر پيښ شوې كه نه؟ په دې كښې اختلاف دې.

امام شامى رحمه الله سبل الهدى والرشاد كښې ليكلى دى چه "د علامه سيوطى رحمه الله په نيزد شق صدر معجزه زمونږ نبى كريم ﷺ سره خاص ده. سابقه انبياء كرامو كښې چاسره هم داسې واقعه نه ده پيښه شوې. دې نه پس ليكى چه صحيح خبره داده چه دا معجزه صرف حضورپاك سره خاص نه ده بلكه نور انبياء كرام هم په دې معجزه كښې حضورپاك سره شر يك دى لكه چه بعض رواياتو سره دې طرف ته اشاره ملاويږى." [2]

دجمهورو قول هم دغه دې چه د سابقه انبياء كرامو زړونه هم وينځلې شوې وو. البته په كوم تفصيل او اهتمام سره چه دنبى كريم ﷺ سره د پيښيدونكې معامله خبر ملاويږى دغه شان سابقه انبياء كرامو سره پيښيدونكې واقعې خبر نه ملاويږى صرف اشاره ملاويږى چه د سابقه انبياءكرامو زړونوته هم غسل وركولې شو. [3]

قوله: ثُمَّ غَسَلَهُ بِمَاءِ زَمْزَمَ: بيانى دا د زمزم په اوبوسره اووينځلو. زمزم دهغه كوهى نوم دې كوم چه په مسجدحرام كښې دې. لفظ زمزم د تانيث اوعلميت په وجه غيرمنصرف دې. دې ته زمزام ، زوازم او زُوزِم هم وئيلې شى. په لغات كښې ددې نورډير نومونه هم ذكرشوى دى په كوم كښې چه:

---

[1] انوار البارى شرح صحيح البخارى شق صدر اوسيرت النبى صلى الله عليه وسلم: ۱۱/۱۷-۱۶.

[2] سبل الهدى والرشاد الباب الرابع فى شق الصدر: ۲/۹۱.

[3] فتح البارى باب المعراج: ۷/۳۵۷شرح العلامة الزرقانى فى شق الصدر: ۱/۲۸۶السيرة الحلبية باب ذكر الإسراء والمعراج: ۱/۵۱۷سبل الهدى والرشاد: ۲/۹۱ذخيرة العقبى رقم الحديث ۴۴۸، ۶/۲۹.

مَكْتُومَةٌ، مَضْنُونَةٌ، شُبَاعَةُ، سُقْيَا، الرَّوَاءُ، رَكْضَةُ جِبْرِيلَ، هَزْمَةُ جِبْرِيلَ، شِفَاءُ سُقْمٍ، طَعَامُ طُعْمٍ، حَفِيرَةُ عَبدِ المطلب (۱)
دې ته دزمزم ونیلووجه دَدغه اوبوزیاتوالې دې یابیاچه کله دزمکې نه اوبه وتلې وې هغه وخت حضرت هاجره بی بی دَدې اوبونه چاپیره پوله جوړولوسره «دې دپاره چه اوبه اخوا دیخوا نه شي» اوونیل زم زم «اودرېږه اودرېږه» یا دَ دغه اوبو دَ راخوټکیدو په وخت حضرت جبرانیل علیه السلام دغه اوبوته اوونیل زم زم اوددې نه علاوه وجه هم کیدې شي. (۲)

په زمزم سره دَ قلب اطهر دَ وینځلو وجه: علامه زرقانی رحمه الله فرمانې چه دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم زړه مبارك په زمزم سره دَ وینځلو حکمت دادې چه دا اوبه زړه ته طاقت ورکوی او ویره لرې کولوسره سکون پیدا کوی. حافظ زین الدین عراقی رحمه الله فرمانې چه په لیلة الاسراء کښې په دې اوبوسره دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم زړه مبارك ته غسل ځکه ورکړې شو چه دَ عالم ملکوت په رؤیت باندې حضورپاك ته تقویت حاصل شي. (۳)

دَ رسول الله ﷺ زړهٔ مبارک دَ جنت په اوبوسره ولې اونه وینځلې شو؟ پدې ځائې کښې یو سوال پیدا کیږی چه کله دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم سینه مبارکه څیرلوسره دَ حضورپاك زړه مبارك ته غسل ورکړې شو نو دَ هغې دپاره فرښتو هم دَ آسمان نه پلیټ راوړلو نودې سره به نی دَ جنت نه اوبه هم راخستې وې حالانکه داسې اونه شو بلکه هم دَ دنیا په اوبوسره دَحضورپاك زړه مبارك اووینځلې شو داسې ولې اوشو؟

ددې په جواب کښې علامه ابن ابی جمرة رحمه الله فرمانې که چرې دَ جنت په اوبوسره دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم زړه مبارك ته غسل ورکړې شوې وې نودامت دپاره به ددې دَ برکت اثر باقی نه وې پاتې شوې ځکه چه ددې اوبو مستقر دنیانه ده بلکه جنت دې. بل ددې وجې نه هم چه آب زمزم هم آسمانی یا جنتی اوبه دی او هغه دا شان چه دَ الله ﷻ قول ﴿وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءًۢ بِقَدَرٍ فَاَسْكَنّٰهُ فِى الْاَرْضِ ۖ وَاِنَّا عَلٰى ذَهَابٍۢ بِهٖ لَقٰدِرُوْنَ﴾ (۴) په تفسیر کښې حضرت ابن عباس رضی الله عنهما قول دې چه په زمکه کښې هم کومې اوبه دی هغه هم دَهغه اوبونه دی کومې چه دَ آسمان نه نازل شوی. او په یو روایت داهم دی چه کله باران راوریږی نو په هغې کښې دَ جنت دَ اوبونه څه حصه ملاؤ شوې وی او په دغه باران کښې برکت دَ دغه ملاؤ شوې اوبو په اندازه وی. چنانچه په دې معنی کښې ټولې اوبه هم دَ جنت اوبه دی یا څه اوبه دَ جنت وی.

ددې نه علاوه دَ آب زمزم نور فوائد هم بیان کړې شوی دی په کوم کښې چه یو څو دلته ذکرکولې شی مثلاً:

① دَامت دپاره برکت باقی ساتل مقصود وو ② آب زمزم په هغه زمکه باندې واقع وو چرته چه بیت الله وو ③ دا اوبه دَ مبارك هستئی حضرت اسماعیل علیه السلام دَ اکرام دپاره پیدا کړې شوې ④ ددې اوبو یو خاصیت داهم دې چه په دې اوبوکښې دَحضرت هاجره بی بی دپاره خوراك هم کیخودې شو. ⑤ ددې اوبو ښکاره کیدل دَ یو خاص وجې او مقصد دپاره دَخاص اومقرب فرښتې حضرت جبرانیل علیه السلام

---

(۱) الصحاح للجوهری، ص: ۴۵۸ لسان العرب: ۸۶/۶ القاموس المحیط ص: ۱۰۰۸ ذخیرة العقبی فی شرح المجتبی رقم الحدیث: ۴۴۸، ۲۹/۶.

(۲) فیض القدیر رقم الحدیث: ۲۲، ۸۱/۱.

(۳) شرح العلامة الزرقانی: ۸/۶۶-۶۵.

(۴) سورة المؤمنون: ۱۸.

په ذريعه اوشو. لهذا په دې خاص اوبو كښې دَ حضورپاك زيات عزت او دَهغوى زيات تعظيم وو په دې وجه په دې اوبوسره دَحضورپاك زړه مبارك ته غسل وركړې شو.
بعض داهم وئيلى دى چه كله دا اوبه دَحضورپاك دَ باباجان حضرت اسماعيل عليه السلام دَ حياة سبب جوړ شو نو زيات مناسب هم دغه وو چه هم دَدې په ذريعه دَ حضورپاك زړه مبارك ته غسل وركړې شى.[1]
اب زمزم غوره دى كه اب كوثر؟ دَ معراج دَ سفر نه وړاندې حضورپاك سره دَ شق صدر معجزه پيښه شوه په كوم كښې چه دَ حضورپاك زړه مبارك په آب زمزم سره اووينځلې شو. هغه وخت دَ آب زمزم دَ استعمال د وجې نه دا سوال پيدا شو چه په اوبوكښې آب زمزم غوره دى كه آب كوثر؟ (چه په جنت كښې يوه چينه ده يا يو نهر دې). نو په دې باره كښې په مجموعى توګه باندې درې اقوال مخې ته راځى: دَ ټولونه رومبې قول دادې چه آب زمزم دَ ټولو اوبونه غوره دى په دې وجه دَحضورپاك زړه مبارك ته په دې سره غسل وركړې شو. كه چرته نورې اوبه دَدې نه غوره وې نودكائنات دَ ټولو نه دَ عظيم اومباركې هستئى دپاره به هم دَهغه اوبو انتخاب كيدلو نه چه دَ آب زمزم. دا قول اختياروونكې شيخ الاسلام السراج البلقينى رحمه الله دې. دا قول علامه قسطلانى رحمه الله علامه زرقانى رحمه الله علامه ابن ابى جمرة رحمه الله علامه سهيلى رحمه الله او امام يوسف الصالحى رحمه الله اوعلامه عينى رحمه الله ذكر كړې دې.[2]
دويم قول دَ علامه سيوطى دې چه آب زمزم ته مطلق دَ ټولو اوبونه افضل وئيل محل نظر دې البته داسې وئيلى شى چه آب زمزم دَ دنيا دَ ټولو اوبونه غوره دى اودَ جنت دَ اوبونه دَټولو نه غوره آب كوثر دې. ځكه چه آب كوثر دارالبقاء سره تعلق لرى لهذا دا په دارالفناء كښې نه شى استعمالولې. لهذا په دارالفناء كښې دَ هغه ځائى دَ ټولو نه غوره اوبوزمزم سره غسل وركړې شو.
دَدوى په دې خبره باندې دا اشكال كيدې شى چه كوم پليټ په دې واقعه كښې استعمال كړې شو هغه خوهم دَ دارالبقاء يعنى جنت نه راو ړلې شوې وو او دَهغې استعمال په دارالفناء يعنى دنياكښې اوكړې شو.نودَدې جواب دَهغوى دَ طرف نه دا وركړې شو چه دا اشكال ټيك نه دې ځكه چه پليټ او ركيبئى داسې څيز دې دَ كوم په استعمال سره چه هغه ختميږى نه په خلاف دَ اوبو چه دَهغې په استعمالولو سره خودَهغې ذات فنا كيږى په دې وجه دَهغه ځائى پليټ ئى استعمال كړو ليكن اوبه نى استعمال نه كړې.
دَعلامه سيوطى رحمه الله دَدې خبرې هم جواب وركړې شو چه كله تاسو دومره خبره اومنله چه دَ حضورپاك زړه مبارك ته هم په غوره اوبوسره غسل وركړې شو نودَهغوى دَ شيخ الاسلام البلقينى رحمه الله قول چه هم زمزم غوره اوبه دى تسليم كول هم لازم شو. په دې وجه دَهغوى ذكركړې شوې دليل دَ وجې نه زمزم غوره اوبه ګرځولوباندې هم څه دليل نشته دې اودَهغوى دا وينا كول چه آب كوثر دَ جنت يعنى دارالبقاء اوبه دې په دې وجه دا په دارالفناء كښې استعمال نه كړې شو. دَدې خبرې تقاضا نه كوى چه په دې اوبوسره دَ حضورپاك زړه مبارك ته غسل مه وركوئى ځكه چه دَ حضورپاك د شان اومنصب سره

---

[1] بهجة النفوس باب المعراج خرق العادة النبى صلى الله عليه وسلم: ۱۸۹-۳/۱۸۸ذخيرة العقبى فى شرح المجتبى باب فرض الصلاةُ رقم الحديث: ۴۴۸، ۲۹/۶الروض الأنف عن شق الصدر مرة: ۱۷۴/۲شرح العلامة الزرقانى:-۶۵ ۶۶/۸ سبل الهدى والرشاد الباب الرابع عشر:۹۶/۲.
[2] المواهب اللدنية المصدر الخامس: ۳۵۴/۲شرح العلامه الزرقانى۸/۶۶-۶۵ بهجة النفوس: ۱۸۸-۱۸۹/۳ الروض الأنف: ۱۷۴/۲ سبل الهدى والرشاد:۹۶/۲ عمدة القارى: ۳۱/۱۷مرقاة المفاتيح: ۵۲۸/۱۰التعليق الصبيح: ۱۳۹/۷ نسيم الرياض: ۱۱۰/۳الكوثر الجارى: ۲۸/۲.

حو لائق دا وو چه دَحضور پاك دَ پاره مطلقاً غوره اوبه استعمال کړې شوې وې نه چه صرف دَ دنيا دَ اوبونه غوره اوبه.
دويمه خبره دَهغوى دا وينا كول چه دَ طشت يا پليټ حال خو بل دې په دې باندې قياس كولو سره دې اشكال نه كوى، تسليم نه ده خكه چه دغه وخت دَ حضورپاك كرامت ښكاره كول وو ګنى دَ سرو زرو استعمال خو حرام وو كوم وخت چه دا جائز اوګرځولې شو نو مونږ پوهه شو چه دا مقام اووخت دَ يو خرق عادت امر ښكاره كولو دې دې دپاره چه په هغې سره دَ حضورپاك دپاره دَ نور كرامت اوعزت اظهار اوشى. نودا خبره تقاضا كوى چه دكوثر اوبه استعمال شوې وې كه هغه چرته غوره وې خوچه كله دَدې باوجود دَ زمزم اوبه استعمال کړې شوى نودا په دې خبره باندې قرينه ده چه هم دغه اوبه هم دَ كوثر دَاوبونه غوره دى. دا قول علامه زرقانى رحمه الله اوعلامه مناوى رحمه الله ذكركړې دې.[1]
دريم قول دَ اابن الرفعة دې چه دَ ټولو نه غوره اوبه هغه دى كومې چه دَ حضورپاك دَ ګوتونه دَ معجزه په توګه جارى شوې. اوداسې دَ حضورپاك ﷺ نه څو ځل شوى. دغه مواقع علامه يوسف الصالحى رحمه الله خپل كتاب سبل الهدى والرشاد لسم جلد كښې په تفصيل سره ذكركړى دى. دَدې دَ غوره كيدو وجه داده چه دا اوبه دَحضورپاك دَ مباركو ګوتو نه جارى شوې او دَ زمزم اوبه دَحضرت اسماعيل عليه السلام دَ پوندو په مرلوسره، دَدې دواړو په مينځ كښې فرق صفا ښكاره دې. په دې وجه كومه معجزه چه دَحضورپاك دَ ګوتو مباركونه ښكاره شوه دا ډيره ابلغ ده دَ حضرت اسماعيل عليه السلام دَ معجزې نه.
البته دَدې خبرې دَ وجې نه دَعلامه بلقينى په دې خبره باندې اشكال نه شى كيدې چه هغوى فرمائيلى دَحضور پاك ﷺ زړه مبارك دَ ټولو نه په غوره اوبوسره اووينځلې شو. خكه چه هغه وخت څه نورې اوبه خاص كر دَحضورپاك دَ ګوتو مباركواوتلې اوبه موجود نه وې پدې وجه دَ هغه وخت موجود اوبو كښې غوره اوبه مراد دى.
اودغه شان په ابن الرفعة باندې هم دَدې صحيح حديث دَ وجې نه څه اشكال نه شى كيدې په كوم كښې چه دَ زمزم دَ اوبو فضيلت راغلې دې. «خيرماء على وجه الأرض ماء زمزم»[2] چه حضورپاك ارشاد فرمائيلې دې په مخ دَ زمكې دَ ټولونه غوره اوبه دَ زمزم اوبه دى.
اشكال په دې وجه نه شى كيدې چه دَ حضورپاك دَدې فرمان په وخت هغه اوبه موجود نه وې كومې چه دَمعجزې په توګه دَهغوى ﷺ دَ ګوتومباركونه راوتلې. مطلب دا چه هغه وخت دَدغه معجزې ظهور هم نه وو شوې. داقول علامه زرقانى رحمه الله علامه ابن ابراهيم حلبى رحمه الله علامه يوسف الصالحى الشامى رحمه الله اوملا على قارى رحمه الله ذكركړې دې.[3]
اوس په دې دريواړو اقوالوكښې راجح قول كوم يو دې؟ په دې باره كښې علامه عبدالرؤف المناوي رحمه الله دَ دې حديث «خيرماء على وجه الأرض ماء زمزم» په تشريح كښې ليكى چه دَدې نص دَ وجې نه دَهغه علماؤ دپاره تقويت پيداكيږى چه دَ كوثر دَ اوبونه دَ زمزم اوبه غوره ګرځوى. بيا لږ شان وړاندې تلو سره كتلې شى چه دَ دې حديث «خيرماء على وجه الأرض ماء زمزم» دَ وجې نه بعض علماؤ آب زمزم ته دَ

---

[1] شرح العلامة الزرقانى المقصدر الخامس فى تخصيصه عليه الصلاة والسلام بخصائص المعراج والإسراء: ۶۶-۶۷/۸فيض القدير بشرح الجامع الصغير حرف الهمزة رقم الحديث:۲۲، ۸۱/۱.

[2] المعجم الكبير للطبرانى رقم الحديث: ۱۱۰۰۴، ۲۷۹/۵المصنف لعبدالرزاق باب زمزم وذكره رقم الحديث: ۹۱۱۹، ۱۱۶/۵جامع الأحاديث للسيوطى رقم الحديث: ۱۱۸۱۹حرف الخاء.

[3] شرح العلامة الزرقانى: ۶۸/۸السيرة الحلبية: ۴۱۳/۲سبل الهدى والرشاد: ۱۳/۱۰مرقاة المفاتيح: ۵۲۸/۱۰

هغه اوبونه هم غوره اوونیل کومې چه د حضورپاك د ګوتو مبارکونه جاری شوې وې حالانکه په هغه موقع چه دغه اوبوته غوره ونیلې شوی وو هغه وخت د حضورپاك د ګوتو مبارکونه جاری کیدونکې اوبو والامعجزه ښکاره شوې هم نه وه.(١)
دکلام خلاصه دا شوه چه دهغه وخت په اعتبارسره کوم وخت چه شق صدر اوشو دټولونه غوره اوبه اوبه د زمزم ګرځولې شی اودې نه پس هغه اوبه کومې چه د حضورپاك د ګوتونومبارکود اثر نه پیدا شوې

قوله: ثُمَّ جَاءَ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ: بیائی د سرو زرو یوپلیټ راوړو راغله. طشت یو د تهال په شان لوښې وی چه اکثرد پیټلو نه جوړ شوې وی اکثر دډې استعمال د لاسونو د وینځلو دپاره کیږی.
طشت د طاء فتحه او سین سکون سره وی. د ابن قرقول وینا ده چه دا لفظ "ط" په کسره سره هم استعمالیږی لیکن دډې استعمال فتح سره زیات فصیح دې. ونیلی شی چه د طشت اصل طس د سین تشدید سره دې یو سین د ثقیل کیدو د وجې نه په تاء سره بدل کړې شوې. نوچه کله دډې جمع راوړلې شی نو سین واپس راګرځی لکه طِسَاس، طِيْسِن، أَطْسَاسٌ اوطُسُوْسٌ
په طست کښې دیونه زیات لغات هم موندلې شی مثلاً اَلطَّسُّ، اَلطَّسَّةُ، اَلطِّسَّةُ. دډې نه اَلطَّسُّ جمع أَطْسَاسٌ طُسُوْسٌ اوطَيْسِنٌ راځی او اَلطَّسَّةُ جمع طِسَاسٌ اوطِسَسٌ راځی.(٢)
دزړه مبارک دوینځلودپاره دطشت استعمال ولې اوکړې شو؟ علامه عینی رحمه الله لیکی چه دډې لوښی خاصوالې نور لوښی پریخودو سره خکه اوکړې شو چه په عرف کښې دډې قسم وینځلو دپاره هم دډې لوښی استعمال کیږی.(٣)
د سرو زرو طشت ولې استعمال کړې شو؟: د شق صدر په موقع باندې د حضورپاك زړه مبارك د سرو زرو په طشت کښې کیخودوسره اووینځلې شو. نو په دې ځائې کښې دا سوال پیداکیږی چه په شریعت محمدی کښې خود سرو زرو استعمال حرام دې نودا ولې استعمال کړې شو؟
دډې سوال د امت علماؤ ډیر جوابونه ورکړی دی: ① د سرو زرو د استعمال دحرمت حکم په دې دنیاکښې په استعمال باندې دې په آخرت کښې نه دې لکه چه حضورپاك ارشاد فرمائیلې دې «هولهم فی الدنیا وهولنا فی الأخرة» (٤) د سرو زرو استعمال دکافرانو اوغیر مسلمو دپاره په دې دنیا کښې دې (زمونږ دپاره نه دې بلکه) زمونږ دپاره خوبه دډې استعمال په آخرت کښې وی (هلته به د هغوی دپاره نه وی)
بیا دډې طشت استعمال خود نبی کریم ﷺ نه نه دې شوې دډې استعمال خو هغه فرښتو کړې چه دغه لوښې ئې ځان سره راوړلې وو اود احکامو مکلف مونږ انسانان یو نه چه فرښتې

(١) فیض القدیر حرف الخاء رقم الحدیث: ٤٠٧٧، ٦٥٢/٣مرقاة المفاتیح باب علامات النبوة: ٥٢٨/١٠شرح العلامة الزرقانی: المقصد الخامس: ٦٨/٨الکنزالمتواری باب کیف فرضت الصلوت: ٧/٤.
(٢) الصحاح للجوهری ص: ٦٤٠النهایة فی غریب الحدیث والأثر: ١١٠/٢المغرب: ٢٠/٢لسان العرب: ١٦٠-١٦١/٨القاموس المحیط ص: ١٤٣عمدة القاری: ٦٣/٤شرح النووی علی صحیح مسلم: ٣٨٩/٢.
(٣) عمدة القاری: ٦٣/٤فتح الباری: ٣٩٧/١سبل الهدی والرشاد: ٩٣/٢.
(٤) سنن ابن ماجه باب کراهیة اللباس رقم الحدیث: ٣٥٩٠ص ١١٨٧، المصنف لابن أبی شیبة کتاب اللباس رقم الحدیث : ٢٥١٤.

④ دا امر هغه وخت پیښ شو کوم وخت چه دَ دغه لوښو (یعنی دَ سرو زرو دَ لوښو) دَ استعمال ممانعت حکم نه وو نازل شوې. بلکه دَدې استعمال مباح وو اودَدې دَ حرمت حکم خو په مدینة المنورة کښې نازل شوې.

③ یوجواب دا هم ورکړې شوې دې چه دا امر دَ رسول الله ﷺ خصوصیاتو سره تعلق لرې. دا جواب ملاعلی قاری رحمه الله په مرقاة کښې ذکرکړې دې.

④ حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی دی چه داخبره هم ممکن ده چه دَ حرمت حکم دَ دنیااحوال سره مخصوص وې اوکوم څه چه په لیلة الاسراء کښې پیښ شوی هغه اکثر دَ غیبواحوالوسره وو په دې وجه به هغه احکام آخرت سره هم ملحق وی (او په آخرت کښې به دَ سرو زرو نه مستفید کیدونکی خالصتًا هم مؤمنان وی).

⑤ علامه خفاجی رحمه الله لیکلی دې چه دَ سرو زرو استعمال څکه اوکړې شو چه هغه دَ جنت سره زر وو کوم چه زمونږ دَ دنیا دَ سرو زرو دَ جنس نه نه دی اودَ احکامو تعلق دَ دې دنیا دَ سرو زرو سره دې لهذا دلته دَ نورو جوابونو هډو ضرورت نه پاتې کیږی.(۱)

دَ سرو زرو دَ استعمال حکمت: دَ رسول الله ﷺ دَ زړه مبارک دَ وینځلودَپاره دَ سرو زرو استعمالولو څه حکمت وو؟ په دې باره کښې دَ ټولونه تفصیلی کلام علامه سهیلی رحمه الله کړې دې اودَغه کلام څه نوره تشریح او اضافې سره علامه یوسف الصالحی الشامی اوعلامه زرقانی رحمه الله نقل کړی دی.

چنانچه علامه سهیلی رحمه الله فرمانی لکه څنګه چه دَ سرو زرو ظاهر او دَهغې ذات دې دغه شان دَهغې لفظ او صفات هم دی. اودَ دهات دَلفظ اوصاف ظاهر اوذات دَ حضورپاك، وحی الهی اوقرآن مجید سره مناسبت دې. که لفظ ذهب ته اوکتلې شی نودا به دَهغه معنې په مناسبت شی دکومې چه رسول الله ﷺ سره اراده کړې شوې وه. یعنی الله ﷻ دَ حضورپاك سره دَ عقیدې دَ ناپاکوالی (شرك) دَ لرې کولواراده اوکړه اوحضورپاك ئې په هر اعتبار سره ظاهراً او باطنًا پاك اوصفاکړو.

اوکه چرې دَ ذهب معنې او اوصاف ته نظر اوکړې نودَدې معنی یوڅیز دَهرقسم خرابو وغیره نه پاکول او صفا کول دی. چنانچه دَ سرو زرو دَ طشت مناسبت دهغه څیز سره اوشو دکوم چه حضورپاك سره اراده اوکړې شوه یعنی دَ حضورپاك دَ زړه مبارك صفائی.

دَ سرو زرو دَ اوصاف نه یو دَدې ثقیل یعنی درونډوالې کیدل هم دی، تردې چه که دا په پاره کښې هم واچولې شی نودا په هغې کښې هم لاندې کینی. بل طرف ته په حضورپاك باندې نازل کیدونکې کتاب قرآن مجید اووحی هم ډیر زیاته درونډوالې لرلو لکه چه دَ الله ﷻ ارشاد دې ﴿إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا﴾ (۲) چه مونږ اچونکی یوپه تاباندې یو بوج (وزنداره) خبره.

حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه کله به په حضورپاك باندې وحی نازلیدله اوهغوی به په اوښه باندې وو نو (دَ وحی دَ بوج دَ وجې نه) به هغه اوښه کیناستله بیا به هغې دَ حرکت کولو طاقت نه لرلو (تردې

---

(۱) بهجة النفوس حدیث الإسراء والمعراج: ۱۸۰/۳مرقاة الفاتیح کتاب الفضائل باب علامات النبوة: ۵۲۸/۱۰فتح الباری:کتاب المناقب باب المعراج رقم الحدیث: ۳۸۸۷، ۲۵۷/۷، نسیم الریاض القسم الأولی فی تعظیم العلی الأعلی لقدر النبی ﷺ: ۳۶/۳|رشادالساری: ۵/۲عمدة القاری: ۶۳/۴-۶۲، ۳۱/۱۷التوضیح لشرح الجامع الصحیح: ۲۳۰/۵-۲۲۹شرح السیوطی علی النسائی: ۲۱۷/۱.

(۲) سورت المزمل: ۵.

چه وحي به ختمه شوه). (۱)
چنانچه صفت معقوله (يعنى دَ وحي بوج) او صفت محسوسه (دَ سرو زرو سختي او دروندوالي كښې) مطابقت ښكاره شو. دَ سرو زرو دَ اوصاف نه دا هم يو صفت دي چه سره زر اور نه خوري. دغه شان قرآن پاك دي چه دَ قيامت په ورځ به اور داسې زره نه خوري په كوم كښې چه قرآن پاك محفوظ وى اونه به داسې بدن خوري چه دَ قرآن پاك مطابق عمل كوى.
دَ سرو زرو يو صفت دا هم دي چه زمكه (يعنى خاوره) په سرو زرو باندې اثر نه شي كولې دغه شان قرآن دَ خپل خان په كثرت سره لوستلو سره زړيږى نه اونه بل څه بهتر په دې كښې تغير اوتبدل پيداكولې شي. بل سره زر په خلقو كښې يوخوښ او ښكلې څيز دي دغه شان قرآن حكيم هم دَ عزت والاكتاب دي لكه چه دَ الله ﷻ قول دي ﴿وَإِنَّهُ لَكِتَٰبٌ عَزِيزٌ﴾ اوهغه كتاب ډير كم ياب دي. (۲)
مذكوره بحث خود سرو زرو دَ اوصاف او اودَ دي لفظ سره متعلق وو كه دَ دي ذات اودَ دي ظاهر طرف ته نظر اوكړې شي نوداد دنيا ښائست او زينت دي او بل طرف ته قرآن مجيد دَ الله ﷻ دَ وحى په ذريعه نبي كريم ﷺ اودَهغوى امت دَ بادشاهانودَ خزانو مالكان جوړكړل. دَهغوى سره زر او سپين زر او ټول دَ زينت څيزونه دَ امت محمديه قبضه كښې راورسيدل. بيادَ نبي كريم په اتباع باندې دَ سرو زرو محلاتو وعده هم كړې شوې ده. رسول الله ﷺ ارشاد فرمائيلې دي (دَ مؤمن دَپاره) به دوه جنتونه وى دكوم لوښى او ټول څيزونه چه به دَ سرو زرو وى. (۳)
او په قرآن پاك كښې دي ﴿يُطَافُ عَلَيْهِم بِصِحَافٍ مِّن ذَهَبٍ﴾ يعني او دوى به اخلى ګرځى به دَ سرو زرو ركيبنى خپل خان سره. (۴) لكه چه دي سرو زرو (كوم چه دَ طشت په صورت كښې حضورپاك له راوړلې شو) خبرئى وركولو دَهغه سرو زرو كوم چه به په جنت كښې وي اودَ قرآن او وحى الهى اتباع كونكوته به ملاوېږى. اودَ دغه سرو زرو اوصاف خبر وركولو دَحق او دَ قرآن پاك دَ اوصاف اودَ سرو زرو لفظ (يعنى ذهب) خبر وركولو دَ آسمان طرف ته دَ اوړلو اودَ حضورپاك نه دَهر قسم ناپاكئى لرې كولو. (۵)

زرو په طشت سره "تحليته المصحف" دَپاره دَ جواز استدلال: په دې مقام علامه سهيلى رحمه الله تحلية المصحف په جواز باندې استدلال كړې دى لكه چه څنګه په دې موقع باندې دَ حضورپاك زړه مبارك ته دَ غسل وركولودَپاره دَ طشت استعمال اوكړې شو دغه شان قرآن مجيد په سرو زرو سره ښائسته كول هم جائز دى. هم دا په څه تفصيل سره علامه ابن بطال هم ذكركړې دي. (۶)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه دَدې واقعه نه استدلال كولوسره تحلية المصحف ته جائز وئيل محل نظر دى. دَدې دَ جواز دلائل نور دى دا نه دي. ځكه چه دَ دغه سرو زرودَ طشت استعمالونكې فرښتې وې انسانان نه وو. نوچه دَ كومو احكامو هغوى مكلف وې نودَهغې احكاماتو دې انسانان هم مكلف

---

(۱) المستدرك على الصحيحين كتاب التفسير سورة المزمل رقم الحديث: ۳۶۶۵، ۵۴۹/۲.
(۲) سورة حم سجدة:٤١.
(۳) صحيح البخارى كتاب التفسير باب سورة الرحمن رقم الحديث: ٤٥٩٧ صحيح مسلم كتاب الإيمان رقم الحديث: ۲۹۶
(۴) سورة الزخرف: ۷۱.
(۵) الروض الأنف لمَ اختير طست من ذهب: ۱۷۵/۲ سبل الهدى والرشاد الباب الرابع عشر: ۹۵/۲-۹٤ شرح العلامة الزرقانى المقصد الخامس فى تخصيصه بخصائص المعراج والإسراء: ۵۸/۸-۵۷ فتح البارى كتاب المناقب الأنصار باب المعراج: ۲۵۷/۷.
(۶) الروض الأنف لمَ اختير طست من ذهب: ۱۷۵/۲ شرح ابن بطال رقم الحديث: ۳۴۹، ۸/۲-۷.

وى ددى دپاره دليل پكاردې او هغه ندارد دې. بل ددې واقعې په وخت كښې خو هسې هم سره زر استعمالول مباح وو ځكه چه د سرو زرو د استعمال د حرمت حكم په مدينه منوره كښې راغلې لهذا دغه مذكوره استدلال صحيح نه دې.(١)

قوله:: مُمْتَلِىٍٔ حِكْمَةً وَإِيمَانًا، فَأَفْرَغَهُ فِي صَدْرِي ثُمَّ أَطْبَقَهُ: (هغه طشت، د حكمت او ايمان نه ډك وو (هغه فرښتې ايمان او حكمت، زما په سينه كښې واچولو او سينه ئې بنده كړه.

د ممتلئ مذكر راوړلو توجيه: د طشت صفت بيانولو سره ئې اوفرمائيل ((ممتلئ حكمةً وإيمانًا)) حالاتكه طشت مؤنث دې او ممتلئ مذكر دې. نو علماء كرامو ددې جواب وركړې دې چه په دې ځائې كښې ممتلئ د طست صفت نه جوړيږى بلكه معنى طست يعنى د لوښى صفت جوړيږى او هغه مذكر دې لهذا هيڅ اشكال نشته دې.(٢)

د حكمت معنى: د حكمت په معنى كښې د علماؤ ډير اقوال دى. مثلاً قرآن مجيد، فهم قرآن، خشيت، نبوت، اصابت في القول والفعل وغيره.(٣)

علامه آلوسى رحمه الله د حكمت په معنى كښې تفصيلى كلام كړې دې. په كوم كښې چه د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما په حواله سره د عقل پوهې او هوښيارتيا معنې بيان كړې دى. او د حضرت مجاهد رحمه الله په حواله سره عقل فقه او اصابت فى القول معنى نقل كړې ده. امام رازى رحمه الله ليكلى دى د علم مطابق د عمل توفيق ملاويدل حكمت دې. بعض د حكمت نه مراد داسې خبرې اترې اخستې دى د كوم نه چه خلق نصيحت حاصل كړى او هغوى ته په دغه خبرو باندې تنبيه يعنى خبردارې وى. بعض دا وئيلى چه د انسانى طاقت په اندازه د څيزونو د حقيقت پيژندګلونوم حكمت دې.(٤)

تاج العروس كښې ليكلى دى د حكمت نه مراد د الله ﷻ اطاعت د دين پوهه په دې عمل ويره پرهيزګارى د سوچ او فكر صحيحوالې او د الله ﷻ احكام او د هغې په اتباع كښې غور او فكر كولو نه كار اخستل دى.(٥) ابن سيده ليكلى دى چه د حكمت باره كښې دوه اقوال دې. يو نبوت او بل قرآن. او د حكمت نه مراد قرآن اخستلو باندې داخبره كافى ده چه ټول امت هم د قرآن په ذريعه د جهالت په بدله كښې عمل حاصل كړې دې.(٦)

امام نووى رحمه الله ليكلى دى چه د حكمت په تفسير كښې ډير اقوال دى او هر يو تعريف كونكى په بعض صفاتو باندې اقتصار كړې دې (امام نووى رحمه الله فرمائې چه) مونږ جامع او مانع تعريف كوو چه حكمت نوم دې د داسې علم كوم چه احكامو سره متصف وى، د الله ﷻ په معرفت باندې مشتمل وى، او بصيرت، تهذيب نفس، حق، دې سره عمل او د خواهشاتو او باطل نه د بچ كيدو سره ملاؤشوې وى (٧)

---

(١) فتح البارى كتاب الصلوة رقم الحديث: ٣٤٩، ٥٩٧/١ شرح العلامة الزرقانى: ٥٧/٨.

(٢) فتح البارى: ٣٤٩، ٥٩٧/١ إرشادالسارى: ٥/٢ تحفة البارى: ٢٨١/٢ التوضيح لشرح الجامع لابن ملقن: ٢٣١/٥.

(٣) تفسير الطبرى، البقرة: ٢٦٩، ٥٧٦/٥.

(٤) روح المعانى لقمان: ١١/٨٣-٢٨٤ ١٢ التفسير الكبير لقمان: ١٢، ١٢٧/٢٥ تفسير ابن كثير: ١٠٤/٥.

(٥) تاج العروس ماده حكم: ٥٢٩/٣١.

(٦) المحكم والمحيط الأعظم: ٥٠/٣.

(٧) شرح اللنووى على المسلم كتاب الإيمان رقم الحديث: ٨٣، ٢٢٠/٢ عمدة القارى: ٦٣/٤ إرشاد السارى: ٥/٢ تحفة البارى: ٢٨١/١ فتح البارى: ٥٩٧/١.

امام نووی رحمه الله د حکمت په تفسیر کښې د ابن درید رحمه الله قول نقل کړې دې چه هره يوه داسې کلمه چه تا ته نصيحت اوکړي او تا خبردار کړي او تا د عزت طرف ته وراندې کړي يا د هر بد کار نه دې منع کړي هغه حکمت دې. (۱)

دایمان مطلب: د ایمان لفظ د امن نه ماخوذ دې او امن ضد دې د ویرې. امن تسلئی او طمانیت ته وائی. د ایمان استعمال په څلورو طریقوسره کیږی. یو خودا چه دا متعدی بنفسه وی، که د یومفعول طرف ته وی اوکه د دوو مفعولو طرف ته، چه دویم مفعول د حرف جر په واسطه سره راوړلې شی یا د جرد واسطې نه بغیر. دویم صورت دادې چه د ایمان صله باء وی هغه وخت به ایمان د تصدیق په معنی کښې وی.دریم صورت دادې چه دایمان صله لام وی هغه وخت به د دې معنی دانقیاد وی.څلورم صورت دادې چه د دې صله علی وی نوهغه وخت به ایمان د اعتماد په معنی کښې استعمالیږی دا صورت اقل قلیل دې. (۲)

د ایمان شرعی اواصطلاحی تعریف،په مختلف تعبیرات او مختلف عنوانات سره ډیرو علماؤ کړې دې.جمهور علماؤ دایمان تعریف په دې الفاظوسره کړې دې: "وهوالتصديق بما علم مجئ النبى ﷺ به ضرورة تفصيلاً فيما علم تفصيلا وإجمالاً فيما عُلِمَ إجمالاً".

مطلب دا چه د حضور پاك ﷺ نه د کومو څيزونو علم بديهی توګه باندې شوې دې د هغې تصديق کول ايمان دې. که چرې د حضور پاك نه ثبوت اجمالی دې نو اجمالی تصديق ضروری دې او که چرې ثبوت تفصيلی دې نو د هغې تصديق په تفصيلی توګه کول ضروری دی. (۳)

په زړه کښې حکمت او ایمان څنګه واچولې شو؟ علامه سهیلی رحمه الله فرمائی چه په دې ځائی کښې يو سوال پيداکيږی چه د سرو زرو په تهال کښې ايمان اوحکمت د ډکوالی څه مطلب دې؟ ځکه چه ايمان اوحکمت خو يو عرض او صفت دې چه يو ذات سره قائم کيږی او په دې کښې د يو ځائی نه بل ځائی ته د منتقل کيدو (مثلاً ډکول يا اړول وغيره) ممکن نه دی ځکه چه انتقال وغيره د جسم خاصه ده د صفت يا عرض نه ده؟ نو د دې جواب دا ورکړې شو چه د دې معنی داده چه په طشت کښې څه داسې څيز وو د کوم په ذريعه چه د ايمان کمال او د حکمت کمال کښې زياتوالې حاصليدلې شو اودا خبره ممکن ده چه د دغه طشت ډکيدل په حقيقی توګه وی ځکه چه معانی د جسم په شکل کښې اچول ممکن دی. لکه چه په آحاديثوکښې د سورت بقره اوسورت آل عمران باره کښې راځی (البقرة وآل عمران ظلتان أو غمامتان)، دا دواړه سورتونه (په خپل لوستونکو باندې) به سوری کونکې وی. (۴)

هم دغه شان د مرګ باره کښې راځی چه د قيامت په ورځ به مرګ راوستلې شی د ګډ په شکل کښې او هغه ته به هم مرګ ورکړې شی يعنی ذبح به کړې شی. (۵)

---

(۱) شرح اللنووی علی المسلم کتاب الإيمان رقم الحديث: ۸۳، ۲۲۰/۲.

(۲) د ايمان لغوی اصطلاحی شرعی تعريف، دايمان مختلف صلات سره استعمالات، د دې مثالونه او د نورو علماؤ تعريفات او د هر اعتبار نه د جامع بيان د پاره اوګورئی. کشف البارى کتاب الإيمان: ۵۶۱، ۵۶۹/۱.

(۳) روح المعانی، البقرة:۳، ۱۱۰/۱.

(۴) أخرجه مسلم فی كتاب صلاة المسافرين، باب فضل قراءة القرآن رقم الحديث:۱۸۷۳والترمذی فی كتاب فضائل القرآن باب ماجاء فی رسوة آل عمران رقم الحديث: ۲۸۸۳.

(۵) أخرجه صاحب المشكوة فی كتاب أحوال القيامة وبدء الخلق فی الفصل الأول رقم الحديث: ۵۵۹۱ وأخرجه البخاری فی صحيحه رقم الحديث: ۶۵۴۸.

مطلب چه امر معنوی ته دَ امر محسوس صورت ورکړې شو دې دپاره چه هریو مشاهده کونکی ته یقینی کیفیت حاصل شی.[۱] بل په دې دور کښې خودا خبره نوره هم یقینی کیدو سره مخې ته راغلې ده. مثلاً ګرمئي تودوخی، دَ بدن دَ ګرمائش ناپ کول، دَهوا رفتار، دَ زمکې ګردش غرض دا چه هریو غیرمحسوس څیز په حسی انداز کښې محفوظ کولودپاره دَ زیات نه زیات کوشش کیږی نوهم دغه شان ایمان اوحکمت هم اوګڼړئی.[۲]

ایمان اوحکمت په حقیقت کښې ورکړې شو که حکماً؟ په دې ځائی کښې دا سوال پیداکیږی چه دَ حضورپاك په زړه مبارك کښې ایمان اوحکمت په حقیقی توګه ورډك کړې شوکه داسې حکماً اوفرمائیلې شو؟ نودَدې په جواب کښې علامه عینی رحمه الله فرمائیلی چه داسې حقیقتاً پیښې شوی ځکه چه معانی دجسد په صورت کښې اچول ممکن دی.لکه چه صبا به په قیامت کښې دَ اعمالو وزن کیږی.[۳]

قوله: ثُمَّ أَطْبَقَهُ: حضرت جبرائیل علیه السلام په طشت کښې موجود حکمت او ایمان دَ رسول الله ﷺ په زړه مبارك کښې ورډك کړه او زړه مبارك ئی ورله بند کړو او په هغې باندې ئی مهر اولګولو لکه چه دَ یو ډك لوښی خله بنده کړې شی او مهر پرې اولګولې شی ځکه مهر لګولې شوې لوښې محفوظ وی. مطلب دا چه په حضورپاك کښې ئی دَ نبوت اجزاء راجمع کړل او مهر ئی اولګولو دې دپاره چه په دې باره کښې پودښمن یعنی شیطان وغیره ته لار ملاؤنه شی.[۴]

قوله: ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي: بیا (جبرائیل علیه السلام) زما لاس اونیولو. په دې روایت کښې اختصار دې . دَدې سفر ړومبې حصه کوم چه دَ اسراء په نوم سره یادیږی نه ده ذکرکړې شوې. دَدې نه بعض خلقو په دې خبره باندې استدلال کړې دې چه دَ اسراء قصه چرته په بله شپه پیښه شوې ده اودَمعراج واقعه په بله شپه کښې.دَدې په جواب کښې حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی چه دا استدلال ټیك نه دې بلکه په دې ځائی کښې به داسې ونیلی شی چه په دې روایت کښې راوی دَ اختصار نه کاراخستې دې.[۵] دَمسلم په روایت کښې دَ اسراء او معراج دواړو ذکر موجود دې.[۶]

دویمه خبره په روایت کښې دی ((ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي)) ثم دَ تراخی دپاره راځی لهذادَ شق صدر نه پس سینه یوځائی کول اودَ آسمانونوطرف ته ورختل دَدواړو امورو په مینځ کښې دَ بیت المقدس سفر عین ممکن دې. دَ کوم قرینه چه ثم جوړیدې شی.حاصل دا شو چه بعض رواۃ دَ اسراء واقعه ذکرکړه او بعض رواۃ ذکرنه کړه.[۷]

---

[۱] الروض الأنف لمّ اختیر تُست من ذهب: ۱۷٤/۲ إرشادالساری:۵/۲ تحفة الباری: ۲۸۱/۱ شرح النووی: ۳۹۰/۲ مرقاة المفاتیح: ۵۵۰/۱ بهجة النفوس: ۱۸۵/۳ التوضیح: ۲۳۱/۵ سبل الهدی والرشاد: ۹۸/۲.

[۲] الکنزالمتواری: ۷/٤ الکوثرالجاری: ۲۸/۲.

[۳] عمدة القاری: کتاب مناقب الأنصارباب المعراج رقم الحدیث: ۳۸۸۷، ٦۳/٤ شرح الکرمانی: ۳/٤ فتح الباری لابن رجب: ۷/۲ شرح العلامة الزرقانی:۵۹/۸.

[۴] عمدة القاری: ٦۳/٤ إرشادالساری:۵/۲ التوضیح: ۲۳۱/۵.

[۵] فتح الباری: ۵۹۸/۱-۵۹۷ التوشیح للسیوطی: ٤۵۲/۲ شرح العلامة الزرقانی:۷۰/۸-٦۹

[۶] صحیح مسلم کتاب الإیمان باب الإسراء رقم الحدیث: ۲۵۹.

[۷] فتح الباری: باب کیف فرضت الصلاة فی الإسراء رقم الحدیث: ۳٤۹، ۵۹۸/۱ التوشیح للسیوطی: ٤۵۲/۲ شرح المواهب: ۷۰/۸-٦۹

بل د امام بخارى رحمه الله ترجمة الباب قائم كول هم ښانى چه دواړه هم په يوه شپه واقع شوى.(۱) ددې تفصيل د ترجمة الباب د مقصد لاندې تيرشوې دې.

قوله: فَعَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا بيانى زه واخستم اود دنيا د آسمان طرف ته نى اوخيژولم. په دې نسخه كښې فَعَرَجَ بِيْ دې.اود كشميهنى رحمه الله په روايت كښې د بِيْ په ځانى به يعنى د متكلم نه د غائب طرف ته التفات سره ذكر كړې شوې دې. (۲)

عَرَجَ د صعد په معنى كښې دې دكوم مطلب چه ختل او اوچتيدلو راځى. دا د نَصَرَ يَنْصُرُ نه فعل ماضى دې. يعنى عَرَجَ يَعْرُجُ عُرُوْجًا او معراج د اسم آله صيغه يعنى آله صعود كوم چه پاؤړنى ته ونيلى شى. ددې په عموم كښې د معراج په سفر كښې د حضورپاك سورلى براق هم داخليږى.(۳)

دنياوى اسمان: السَّمَاء مذكر اومؤنث دواړه شان استعماليدې شى. علامه ابن ملقن رحمه الله د علامه ابن حزم رحمه الله قول نقل كړې دې چه آسمان د انبياء كرامو نه علاوه بل هيڅ بشر نه دې ليدلې. په دې روايت كښې د السماء صفت الدنيا راوړلې شوې دې. دنيا د فعلى په وزن باندې الدُّنُوّ نه ماخوذ دې. اود دُنُوّ مطلب قرب دې لهذا ږومبې آسمان په الدنيا سره يادول د دغه آسمان په زمكه باندې اوسيدونكوته د نيزدې كيدو په وجه دې او په يو روايت كښې سماء الدنيا اضافت سره هم دې.(۴)

د اسمانونو پيږوالې: ابن عساكر رحمه الله د حضرت عبدالله ابن مسعود او ابن عباس رضي الله عنهم نه روايت كړې دې چه الله ﷻ د دنيا آسمان د موج مكفوف اودرولې شوې څپې نه پيدا كړې. يوبل ځائى كښې دى چه د لوګى او اوبونه نى پيدكړې. بيائى په دې آسمان كښې نمر اوسپوږمئى كيخودل او د ستورو په ذريعه نى د شيطانانونه ددې حفاظت اوكړو. (۵) دا آسمان د الر قيع، سقف محفوظ او موج مكفوف په نوم سره هم يادولې شى. د زمكې او آسمان په مينځ كښې د پنځو سوو كالو د مسافت سفر دې اوهم دغه شان د هر آسمان په مينځ كښې هم دومره مسافت دې.(۶)

ايا د اسمان دروازې هم شته؟: علامه ابن ملقن رحمه الله او نورو داسې ډير علماء كرامو ذكر كړې دې چه په آسمان كښې دروازې دى. ددې د حفاظت د پاره فرښتې مقرردى. هيڅ څوك تلونكې راتلونكې ښكته پورته نه شى راتلې. ابن ابى جمرة رحمه الله ليكلى دى دې نه معلومه شوه چه د چاپاره كښې الله ﷻ غواړى صرف هم هغه پورته تلې شى يعنى د دې ځائى نه د الله ﷻ د عظيم قدرت ظهوركيږى.(۷)

د دنيا د اسمان د فرښتې نوم: په مذكوره روايت كښې دى چه زه نى د دنيا آسمان طرف ته بوتلم خو په

---

(۱) شرح صحيح البخارى لابن رجب: ۵/۲فيض البارى:۵/۲فتح البارى: ۵۶۹/۱سبل الهدى والرشاد:۶۸/۳.

(۲) فتح البارى: باب كيف فرضت الصلاة فى الإسراء ۵۹۸/۱-۵۹۷إرشاد السارى:۵/۲التوشيح للسيوطى:۴۵۲/۲.

(۳) الصحاح للجوهرى ص: ۶۸۶النهاية فى غريب الاثر: ۱۷۹/۲-۱۷۸عمدة القارى: ۶۸/۴ التوضيح لابن ملقن: ۲۳۵/۲شرح النووى على مسلم:۳۸۶/۲مرقات المفاتيح: ۵۶۰/۱۰.

(۴) التوضيح لابن ملقن:۶۳۵، ۶۳۸/۶الذخيرة العقبى:۴۲/۶.

(۵) كنزالعمال خلق السماء والسحاب رقم الحديث: ۱۵۱۸۴، ۶/۵۸

(۶) سنن الترمذى باب صفة الثياب أهل الجنة رقم الحديث: ۲۵۴۰ إتحاف الخيرة المهرة باب ماجاء فى خلق السموات رقم الحديث: ۵۵۸۵، ۱۶۵/۶كنزالعمال رقم الحديث: ۱۵۱۸۵.

(۷)التوضيح لابن ملقن: ۶۳۸/۶إكمال المعلم: ۵۰۱/۱السراج الوهاج: ۱۰۶/۱بهجة النفوس: ۱۹۵/۳ الكنز المتوارى : ۸/۴.

يو روايت كښې راځي چه دَ آسمان دَ دروازو نه نې دَ يوې دروازې طرف ته بوتلم. حافظ ابن حجر رحمه الله ليكلي دي چه دَ دغه دروازې نوم باب الحفظة دې. په دې باندې يوه فرښته مقرر ده دكوم نوم چه اسماعيل دې. دَدې لاندې دوولس زره فرښتې دي.[1]

قوله: فَلَمَّا جِئْتُ السَّمَاءَ الدُّنْيَا، قَالَ جِبْرِيلُ لِخَازِنِ السَّمَاءِ اِفْتَحْ، قَالَ: مَنْ هٰذَا؟ قَالَ: جِبْرِيلُ، قَالَ: هَلْ مَعَكَ أَحَدٌ؟ قَالَ: نَعَمْ، مَعِيَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بيا چه زه كله ددنيا آسمان ته اورسيدم نو جبرائيل عليه السلام د آسمان (په دروازه باندې متعين) پهره دار ته اوونيل دروازه كولاؤكړه. هغه (پهره دار) اوونيل څوك دې؟ هغه جواب وركړو (زه) جبرائيل هغه تپوس اوكړو چه تاسره نورهم څوك شته؟ نو جبرائيل عليه السلام جواب وركړو او زماسره حضرت محمد صلى الله عليه وسلم دې.

قوله: اِفْتَحْ: په دې ځائې كښې مفعول محذوف دې يعنى افتح الباب دروازه كولاؤكړه. دَدې نه معلومه شوه چه دَ آسمان دروازې هم دي او په دغه دروازو باندې باقاعده نگرانان هم متعين دي.

دويمه خبره دامعلومه شوه چه دروازه بنده وه هغه كولاؤ كړې شوه. په دې كښې دحضورپاك زيات اعزاز اواكرام وو چه باقاعده دَحضورپاك دپاره دروازه كولاؤ كړې شوه په خلاف دَدې چه كه دروازه كولاؤ وه نوداخبره به نه وه بلكه په دې كښې خو به څه دَ بې ادبئى شك هم وو. اوهغه داسې چه دَدروازې دَ كولاويدو نه باوجود دومره لويه هستى اودرول او پوښتنه كول.[2]

دَدربان دَسوال په جواب كښې څه وئيل پكاردى؟ په دې ځائې كښې يو ادب معلوم شوچه كه دَ چا دروازه اوټكولې شى او دَ كور والا سوال اوكړى چه دروازه كښې څوك دې؟ نو په جواب كښې داسې لفظ وئيل پكاردى چه دكوروالامخې ته راتلونكى بنه شان سره پيژندګلو اوشى لكه څنګه چه حضرت جبرائيل عليه السلام خپل نوم په جواب كښې ذكركړو. علماء كرامو په دې مقام باندې داخبره هم كړې ده چه په نوم كښې هم خپل نوم داسې ښكاره كړې شى چه دَ سړى پوره شخصيت واضحه شى. او څونكه په فرښتو كښې دَ جبرائيل د نوم بله فرښته نه وه په دې وجه هغه صرف جبرائيل وئيل كافى اوګڼړل ګڼى دې سره نور هم څه ملاوول وو.

دَدې نه علاوه دَ سوال كونكى په جواب كښې دَ خپل نوم اخستلو په ځائې "زه يم" وئيل صحيح نه دى داسې وينا كونكى باندې دَ الله جل جلاله رسول صلى الله عليه وسلم نكير كړې دې.[3]

حضرت جابر رضى الله عنه فرمائى چه (يوځل) ما دَ نبى كريم صلى الله عليه وسلم دروازه اوټكوله. حضورپاك معلومات اوكړو چه څوك؟ ما په جواب كښې اوونيل زه يم، نو په دې باندې حضورپاك دَ خفګان اظهاركولوسره اوفرمائيل زه يم زه يم.[4]

په جسمانى معراج باندې يوبل دليل: دجبرائيل عليه السلام ددروازې كولاوولونه معلوميږى چه دحضورپاك معراج جسمانى وو نه چه روحانى ګڼى دَدروازې كولاوولوهډو ضرورت نه ووهم داسې به تيرشوى وو.[1]

---

[1]) إتحاف الخيرة المهرة كتاب الإيمان رقم الحديث: ١٤٦، ١٤٧/١دلائل النبوة للبيهقي: ٣٩١/٢ فتح البارى باب المعراج: ٢٦٢/٧عمدة القارى:باب المعراج: ٣٣/١٧شرح العلامة الزرقانى: ١١٧/٨.

[2]) عمدة القارى: ٦٤/٤فتح البارى: ٥٩٨/١التوشيح للسيوطى: ٤٥٢/٢الكنزالمتوارى: ٨/٤سبل الهدى والرشاد: ١٤٩/٣شرح العلامة الزرقانى: ١١٩/٨.

[3]) صحيح البخارى كتاب الاستئذان باب إذا قال: من ذا فقال أنا رقم الحديث: ٦٢٥٠.

[4]) فتح البارى: ٥٩٨/١إرشادالسارى: ٦/٢سبل الهدى والرشاد: ١١٩/٣الكنزالمتوارى: ٨/٤.

قوله:: هَلْ مَعَكَ أَحدٌ؟: فرښتو دَحضرت جبرائيل عليه السلام نه سوال اوکړو آيا تاسوسره بل څوك هم دې؟ سوال دادې چه هغوى ته دَدې خبرې احساس څنګه اوشو چه دوى سره بل څوك هم دې؟
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا احساس يا خودَ شاهد دَ وجې نه اوشو يا په دې موقع باندې انوار او برکاتو کښې زياتوالې محسوس کولوسره هغوى داخبره محسوس کړه چه دوى سره بل څوك هم دى.([2])

قوله:: محمد" صلى الله عليه وسلم: دَ فرښتې دَ سوال په جواب کښې حضرت جبرائيل عليه السلام جواب ورکړو چه ما سره محمد صلى الله عليه وسلم دې. دا جواب دَدې خبرې دليل دې چه دَ کنيت نه زيات دَ حضورپاك نوم مبارك زيات مشهور دې. په دې وجه په جواب کښې دَ کنيت په ځائ اسم ذکرکړې شو ځکه چه حضور پاك هم په دې نوم سره په ټولو جهانونو کښې مشهور اومعروف وو. که چرې کنيت دَنوم نه زيات دَ عزت والاوې نو په جواب کښې به ئې کنيت ذکر کولو.([3])

قوله:: فقال: أَأُرسِلَ إِلَيهِ؟ قال: نَعَم: دربارن فرښتې تپوس اوکړوچه آيا حضورپاك ته پيغام ورليګلوسره راغوښتلې شوې دې؟ نوجبرائيل عليه السلام جواب ورکړو چه او.
ايادَ فرښتې سوال دَ رسالت باره کښې وو؟: دَ فرښتې دَ مذکوره سوال دَ وجې نه بعض علماؤ دَ طرف نه داخبره کړې شوې ده چه دا سوال دَ حضورپاك دَبعثت سره متعلق وو چه آيا حضورپاك مبعوث شوې دې؟ ځکه چه دومره خبره خو هغوى ته معلومه شوې وه چه دَ حضورپاك بعثت کيدل دى البته کله به کيږى؟ په دې باره کښې دَ کثرت مشاغل دَ وجې نه هغوى ته دا معلومه نه وه نو په دې موقع باندې هغوى دا سوال اوکړو.ليکن دَ جمهور علماؤ دَ طرف نه دا جواب ورکړې شوې دې چه دا خبره ټيك نه ده ځکه چه دَحضورپاك ﷺ دَ بعثت خبر خو هرطرف ته خورشوې وو. په آسمانونو باندې دَ جناتو او شيطانانو تګ منع کړې شوې وواوسرکش شياطين به په ستورو ويشتلوسره تختولې شونودا څنګه ممکن وه؟ چه دَ آسمانونو دربانانوته داخبره معلومه نه وى. حقيقت دادې چه سوال دَ بعثت باره کښې نه وو بلکه دې باره کښې وو چه آيا دَحضورپاك ﷺ طرف ته پيغام ليګلوسره راغوښتلې شوې دې؟
علامه کرمانی رحمه الله ليکلى دى دا سوال دَ تعجب دَ اظهاردپاره وو چه الله ﷻ په خپل يو بنده باندې دومره لوئی انعام اوکړو يا بيا دَ زيرى په توګه دا ووچه ترننه پورې يوکس ته دومره لوى عزت نه دې حاصل شوې چه څومره دَحضورپاك ﷺ درجه لويه ده چه حضورپاك ﷺ پخپله راغوښتلې شوې ماشاء الله كان([4])

قوله:: فلما فتح علونا السماء الدنيا، فإذا رجل قاعد على يمينه أسودة وعلى يساره أسودة، إذا نظر قبل يمينه ضحك، وإذا نظر قبل يساره بك بيا چه کله دروازه کولاؤکړې شوه نومونږ دَ دنيا آسمان ته ورواختلو نوهلته مونږ يو سړې اوليدلو چه ناست وو. دَهغه ښى طرف ته څه تت شان

---

[1]) عمدة القاري: ٦٤/٤التوضيح: ٢٣٧/٦الكنزالمتوارى: ٨/٤.
[2]) فتح البارى:٢٦٢/٧شرح العلامة الزرقانى:١٢٢٢/٨سبل الهدى والرشاد:١١٩/٣.
[3]) عمدة القارى: ٣٤/٣سبل الهدى والرشاد: ١٢٠/٣.
[4]) شرح الكرمانى: ٥/٤عمدة القارى: ٣٤/٣ فتح البارى:٥٩٨/١فتح البارى لابن رجب:٧/٢ الكوثرالجارى: ٢٩/٢إرشادالسارى: ٦/٢الكنزالمتوارى: ٨/٤ المفهم: ٣٨٩/١إكمال المعلم: ٥٠٢/١الروض الأنف: ٤٣٢/٣بهجة النفوس: ١٩٥/٢سبل الهدى والرشاد: ١٢٠/٣-١١٩.

شکلونه وو اوگس طرف ته هم څه تت غوندې شکلونه وو. کله چه به هغه خپل ښی طرف ته کتل نومسکې کیدو به اوکله چه به نی گس طرف ته کتل نو ژړیدلو به. هغوی «ماته په کتو سره» اوونیل "مرحبا بالنبی الصالح والابن الصالح" پخیر راغلې اې صالح نبي اواې صالح خویه. ما د جبرائیل علیه السلام نه تپوس اوکړو دا څوك دې هغوی اوونیل آدم علیه السلام دې. اودا ددوی ښی اوگس طرف ته چه کوم خلق دی د دوی اولاد دې. ښی طرف ته جنتی روحونه دی اوگس طرف ته جهنمی روحونه دی. په دې وجه چه هغه کله خپل ښی طرف ته اوگوری نو مسکې شی کله چه خپل گس طرف ته گوری نو ژاړی.

د "اسودة" لغوی تحقیق: أسودة د سواد جمع ده لکه أزمنة چه د زمان جمع ده. د دې مطلب سرې دې چه کله یو څیز د لرې نه اولیدلې شی نوهغه د تور په شان معلومیږی یعنی تت تت. دغه شان د هغې په شکلونو کښې فرق نه شی کیدې. په مذکوره قصه کښې روحونوته د أسودة وئیلو وجه هم دغه ده چه په هغې کښې د شکلونو په اعتبارسره فرق ممکن نه وو بس صرف تت تت سوری شان معلومیدل.[1]

د مرحبا تحقیق: دا د "رَحِبَ یَرْحَبُ" نه د ظرف صیغه ده. د کوم مطلب چه ارت ځانی دې. داکلمه د راتلونکی د خوشحالولو د پاره وئیلې شی. دا کلمه د فعل محذوف د پاره ظرف مکان کیدوسره به مفعول فیه واقع کیږی، یعنی "رحبت مرحبًا" تاسو به دغه ځانی کولاؤ اومومنی.[2]

د النبی الصالح وئیل حکمت: حضرت آدم علیه السلام نبی کریم ﷺ ته "بالنبی الصالح" وئیلوسره مخاطب کړو. په دې خطاب کښې د نبی کریم ﷺ دیر عظیم الشان تعریف کړې شوې دې. هغه داسې چه د نبوت صفت سره وصف صلاح جمع کړې شو یعنی په دې خطاب کښې رسول الله ﷺ ته د دې وصف په ذریعه فضیلت ورا وبخښلې شو.

په دې مقام علماء کرام فرمائی چه د انبیاء کرامو صلاح، د عامو انسانانو د صلاح نه جدا اوخاص ده. د دې خبرې دلیل دادې چه د انبیاء کرامو په ادعیه کښې ملاویږی چه هغوی په صالحین کښې د داخلیدلو خواهش اوکړو حالانکه اعلی د ادنی خواهش نه شی کولې او په دې خبره کښې څو څه اختلاف نشته دې چه نبوت د عامو انسانانو د صلاح نه اعلی دې. لهذا داامر به محقق شی چه د انبیاء کرامو صلاح خاص اود اوچتې درجې صلاح ده د کومې د حاصلولو ارزو او خواهش چه د نبی کریم ﷺ د کلام نه معلومیږی.

د صلاح مطلب: صلاح د هغه وصف نوم دې په کوم سره چه صفت کړې شوې سړې په خپل ځان باندې لازم کړې شوی ټول حقوق الله او حقوق العباد پوره پوره اداکونکې وی اودا یوداسې جامع لفظ دې چه هر قسم ښکلې خصلت په کښې شامل دې. هم په دې وجه چا حضور پاك ته النبی الصادق او النبی الأمین وئیلو سره نه دې مخاطب کړې څکه چه د صالح لفظ په ټولو صفاتو باندې حاوی وو.[3]

---

[1] النهایة فی غریب الحدیث والأثر،مادة "سود":۸۲۱/۱ فتح الباری:۵۹۸/۱شرح الکرمانی:۵/۴عمدة القاری: ۶۴/۴ إرشادالساری:۶/۲فتح الباری لابن رجب الحنبلی:۸/۲ الکوثرالجاری: ۲۹/۲شرح العلامة الزرقانی: ۱۲۴/۸الکنز المتواری: ۸/۴.

[2] معجم الصحاح ص: ۳۹۴النهایة فی غریب الحدیث والآثر، ۶۴۳/۱ عمدة القاری: ۶۴/۴إرشادالساری:۶/۲الکوثر الجاری: ۳۰/۲شرح العلامة الزرقانی: ۱۲۳/۸.

[3] سبل الهدی والرشاد: ۱۲۳/۳-۱۲۲عمدة القاری: ۶۴/۴فتح الباری: ۲۶۳/۷إرشادالساری: ۶/۲شرح العلامة الزر قانی: ۱۲۴/۸.

دَ ابن الصالح ونیلوحکمت: علامه عینی ﷫ لیکلی دی چه حضرت آدم ﷤ دَ فخر په توګه حضور پاك ته ابن صالح ونیلوسره هم مخاطب کړې ځکه چه حضورپاك هم دَهغوی دَ اولاد نه دې.[۱]

قوله:: قلت لجبریل من هذا؟: دَدې روایت نه معلومیږی چه اول حضرت آدم ﷤ نبی کریم ﷺ ته پخیر راغلې اووئیل. بیا حضورپاك دحضرت جبرائیل ﷤ نه دَدوی باره کښې معلومات اوکړه چه داڅوك دې؟ کله چه دَ مالك بن صعصعه ﷜ والا روایت چه په کتاب المناقب کښې دَ باب المعراج لاندې موجود دې کښې دی دَ حضورپاك اول نه دَهغوی باره کښې معلومه کړه دَهغې نه پس حضرت آدم ﷤ حضورپاك ته مرحبا اووئیل.
چنانچه ابن حجر ﷫ فرمائیلی دی چه اصل ترتیب هم هغه دې کوم چه دَ مالك بن صعصعه ﷜ په روایت کښې دې. په دې روایت کښې وړاندیوالې روستووالې واقع شوې دې. حضورپاك "قلت لجبریل" اووئیل "فقلت لجبریل" ئې نه دې وئیلې کوم چه په ترتیب باندې دلالت کوی. لهذا راجح خبره هم هغه جوړیږی کومه چه حضرت مالك بن صعصعه ﷜ والا روایت کښې ده.[۲]

قوله:: "نَسَمُ بنیه": نَسَم دَ نون او سین فتح سره دې. دا جمع ده دَدې واحد النَّسَمَةُ دې. روح ته النسمة وائی. مراد دې نه دَحضرت آدم ﷤ دَ اولاد روحونه دی. حافظ ابن حجر ﷫ لیکلی دی چه دَابن التین په روایت کښې دَ شین کسره او یاء فتح سره نَشِیَمْ دې.[۳]

دَکافرانو روحونه اسمان ته څنګه اورسیدل؟: نبی کریم ﷺ دَ حضرت آدم ﷤ ښی اوګس طرف ته دَ مؤمنانو او کافرانو روحونه اولیدل. په دې قاضی عیاض ﷫ فرمائی[۴]چه په دې خبره کښې دلالت دې چه دَ جهنمیانو روحونه په سجین کښې دی اودَ مؤمنانوروحونه دَ جنت په انعامونوکښې دی نو بیا دواړه قسم روحونه په آسمان کښې څنګه راجمع شو؟
بیانی دَدې خبرې داجواب ورکړوچه په دې خبره کښې احتمال دې چه دادَدوزخیانو روحونه په مختلف وختونوکښې به حضرت آدم ﷤ ته پیش کیدل. بیاچه کله حضورپاك پورته تشریف یوړو نو هم دغه وخت کښې دَ دې روحونودَ پیش کیدو وخت وو اودغه شان رسول الله ﷺ دغه روحونه هلته اولیدل.
یواشکال اودَهغې جواب: په مذکوره جواب باندې یو اشکال کیدې شی چه دَ کافرانودَ روحونودپاره خودَ آسمان دروازې کولاوولې نه شی بیا هغه پور ته څنګه اورسیدل؟ نودَدې دا جواب ورکړې شو چه جنت دَ آدم ﷤ ښی طرف ته دې او دوزخ ګس طرف ته نودَ هغه ځائی نه به دَ دوزخیانو حالت په آدم ﷤ باندې منکشف کیدلو.
دویم جواب دا ورکړې شو چه دا روحونه هغه وو چه تردغه وخته په اجسام کښې نه وو داخل کړې شوی دَهغوی مستقر دَ آدم ﷤ ښی او ګس طرف ته وو. الله ﷻ دمستقبل دحالاتوپه اعتبار سره ددوی جنتی او دوزخی کیدل حضرت آدم ﷤ ته خودلې وو. هم په د وجه چه هغوی به ښی طرف ته کتل نو

---

[۱]) عمدة القاری: ۳۴/۱۷سبل الهدی والرشاد: ۱۲۰/۳.
[۲]) فتح الباری: ۵۹۸/۱سبل الهدی والرشاد: ۱۲۰/۳شرح العلامة الزرقانی:۱۲۵/۸.
[۳]) فتح الباری: ۵۹۸/۱عمدة القاری: ۶٤/٤فتح الباری لابن رجب الحنبلی: ۸/۲إرشادالساری: الکوثر الجاری: ۳۰/۲الکنزالمتواری: ۸/٤فیض الباری: ۵/۲.
[۴]) إکمال المعلم لقاضی عیاض: ۵۰۳/۱.

خوشحالیدو به او گس طرف ته کتو باندې به خفه کیدو.
په رومبی جواب کښې دومره خبره پاتې کیږي چه جنت خو په آسمان کښې دې اودوزخ دَ زمکې لاندې بیا هغوی ښي او گس طرف ته څنگه اوکتل؟ نوددې دا جواب ورکړې شو چه دا جهالت په زمکه کښې دې په آسمان کښې نه دې دَ جنت او دوزخ په اعتبارسره نې ښې اوگس طرف خودلې شوی. (۱)

قوله: حتی عرج بی، إلی السماء الثانیة، فقال لخازنها: افتح. فقال له خازنها مثل ما قال الأول، ففتح: یعنی تردې چه حضرت جبرائیل علیه السلام زه ځان سره کړم او دویم آسمان طرف ته اوختلو بیائی د دویم اسمان دربان ته اووئیل دروازه کولاؤ کړه نو ددې آسمان دربان فرښتې هم هغه شان سوال اوکړو څنگه چه دَ رومبی آسمان فرښتې کړې وو. بیا هغې دروازه کولاؤ کړه.

قوله: قال أنس: فذکر أنه وجد فی السموات آدم وإدریس وموسٰی وعیسٰی وابراہیم صلوات الله علیهم، ولم یثبت کیف منازلهم: یعنی حضرت انس رضی الله عنه اوفرمائیل چه حضرت ابوذر رضی الله عنه اوفرمائیل چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم په اسمانونوکښې حضرت آدم علیه السلام حضرت ادریس علیه السلام حضرت موسٰی علیه السلام حضرت عیسٰی علیه السلام اوحضرت ابراهیم علیه السلام اولیدل. (لیکن) هغوی دَ انبیاءکرام علیهم السلام (په آسمانونوکښې) منازل بیان نه کړل. (چه کوم یونبی په کوم آسمان باندې وو).

قوله: غیرأنه وجد آدم فی السماء الدنیا، وابراهیم فی السماء السادسة: حضرت انس رضی الله عنه اوفرمائیل چه، حضرت ابوذر رضی الله عنه داخبره ذکرکړه چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم د دنیا په اسمان کښې حضرت آدم علیه السلام سره ملاقات اوکړو او په شپږم آسمان کښې حضرت ابراهیم علیه السلام سره.

قوله: لم یثبت منازلهم: په دې مقام باندې حضرت انس رضی الله عنه دَحضرت ابوذر رضی الله عنه په ذکرشوی روایت باندې خپله تبصره نقل کوی فرمائی چه هغوی دَ هر نبی دَپاره آسمان معین ذکرنه کړو علاوه ددې نه چه آدم علیه السلام سره دَ دنیا په آسمان کښې ملاقات اوشو او حضرت ابراهیم علیه السلام سره په شپږم آسمان کښې ملاقات اوشو. په صحیحین کښې دَحضرت انس رضی الله عنه روایت (کوم چه دَ حضرت مالك بن صعصعه نه نقل کوی) کښې دی (۲)چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ دنیا په آسمان کښې حضرت آدم علیه السلام سره ملاقات اوکړو (دومره خبره خو دَ ټولو روایاتو مطابق متفق علیه ده) او دویم آسمان کښې حضرت عیسٰی علیه السلام او حضرت یحیٰی علیه السلام دریم آسمان کښې حضرت یوسف علیه السلام څلورم آسمان کښې حضرت ادریس علیه السلام پنځم آسمان کښې حضرت هارون علیه السلام شپږم آسمان کښې حضرت موسٰی علیه السلام او په اووم آسمان کښې حضرت ابراهیم علیه السلام سره ملاقات اوکړو.

مذکوره روایت اوحدیث باب دَ حضرت ابوذر رضی الله عنه په دې باره کښې مخالف دې چه حضرت ابراهیم علیه السلام په شپږم آسمان کښې وو که په اووم کښې؟ ددې جواب ورکولوسره ونیلې شوی که چرې معراج دیر ځل وی نوبیا خو څه اشکال نشته چه یو ځل په شپږم آسمان کښې وو او په دویم ځل په اووم آسمان

---

۱) فتح الباری:۵۹۸/۱ عمدة القاری:۶۴/۴ إرشادالساری:۶/۲فتح الباری لابن رجب الحنبلی:۸/۲ الکوثرالجاری:۲۹/۲شرح العلامة الزرقانی:۱۲۵/۸سبل الهدی والرشاد: ۱۲۱/۳الکنزالمتواری:۹/۴فیض الباری:۵/۲التوضیح لابن ملقن:۲٤۰/۵.

۲) صحیح البخاری کتاب بدء الخلق باب ذکر الملائکة رقم الحدیث: ۳۲۰۷صحیح مسلم کتاب الإیمان باب الإسراء رقم الحدیث: ۱۶۴.

كښې په دې دوارو آسمانونوکښې يو دُدوى وطن او دُ قيام ځائي وو او بل آسمان دُ دوى دپاره غيروطن وو.

اوكه چرې معراج هم يو ځل اومنلې شى (لكه چه دُ جمهورو مسلك دې) نو وئيلى به شى چه په رومبى ځل نى هم په شپږم آسمان كښې اوليدلو اوبيا هغوى حضورپاك سره دُ اووم آسمان طرف ته لاړل.

يو جواب دا هم وركړې شوې دې چه په معراج كښې دُحضرت ابراهيم عليه السلام دكتلو باره كښې راجح خبره داده چه حضورپاك هغوى بيت المعمور سره ډډه لګولوسره اوليدلو او بيت المعمور په اووم آسمان كښې دې. لهذا حضرت ابراهيم عليه السلام هم په اووم آسمان كښې وو. دُدې خبرې قائل دا خبره بغيرد څه ويرې وئيلو سره نقل كړې ده. علامه عينى رحمه الله فرمائى چه دې خبرې ته بغير دُ څه ويرې وئيل صحيح نه دى ځكه چه دُحضرت ابراهيم عليه السلام باره كښې درې قسم روايات دى. په رومبى كښې دى چه حضورپاك هغوى دُ دنيا په آسمان كښې اوليدلو او دويم كښې دى چه په شپږم آسمان كښې او دريم روايت كښې په اووم آسمان كښې. په دې باندې اووئيلې شو چه په دې رواياتوكښې خو منافات دې دا ټول به څنګه جمع كيږى؟ يا په دې كښې به ترجيح كوم يوته وى؟

نودې جواب دا وركړې شوچه ددې خبرې احتمال دې چه الله ﷻ هغوى دُمعراج په شپه شپږم آسمان ته راؤغوښتل. دُهغه ځائي نه دُ نبى كريم ﷺ په اعزازكښې دُ اووم آسمان پورې لاړل بيا هغوى دُ دنيا آسمان ته واپس راؤګرځولې شو[1]

قوله: قال أنس فلمّا مرّ جبريل بالنبي ﷺ بإدريس، قال: مرحباً بالنبي الصالح والأخ الصالح، فقلت: من هذا؟ قال: هذا إدريس، ثم مررتُ بموسى، فقال مرحباً بالنبي الصالح والأخ الصالح، قلت: من هذا؟ قال: هذا موسى، ثم مررتُ بعيسى، فقال: مرحباً بالأخ الصالح والنبي الصالح، قلت: من هذا؟ قال: هذا عيسى، ثم مررت بإبراهيم، فقال: مرحباً بالنبي الصالح والابن الصالح، قلت: من هذا؟ قال: هذا إبراهيم:

حضرت انس رضى الله عنه بيان اوكړو چه كله حضرت جبرائيل عليه السلام نبى كريم ﷺ سره دُ حضرت ادريس عليه السلام خواكې تيريدو نوهغه " **مرحباً بالنبي الصالح والأخ الصالح**" (ښخير راغلې اې نبى صالح او اې روره صالح) اووئيل (حضورپاك فرمائى چه) ما (دُحضرت جبرائيل عليه السلام نه) تپوس اوكړو دا څوك دې؟ جبرائيل عليه السلام اووئيل دا حضرت ادريس عليه السلام دې بيازه موسى عليه السلام سره تيريدم نوهغوى (زه په ليدوسره) اووئيل " **مرحباً بالنبي الصالح والأخ الصالح**" ما دُ (جبرائيل عليه السلام نه) تپوس اوكړو دا څوك دې؟ جبرائيل عليه السلام اووئيل دا موسى عليه السلام دې بيا زه حضرت عيسى عليه السلام سره تيريدم نوهغوى اووئيل (**مرحباً بالأخ الصالح والنبي الصالح**) ماد (حضرت جبرائيل عليه السلام نه)تپوس اوكړو دا څوك دې؟ جبرائيل عليه السلام جواب راكړو دا عيسى عليه السلام دې. بيا زه حضرت ابراهيم عليه السلام سره تيريدم نوهغوى (زما په ليدو سره) اووئيل " **مرحباً بالنبي الصالح والابن الصالح**" (ښخير راغلې اې صالح نبى او صالح خويه) ما دُ (جبرائيل عليه السلام نه) تپوس اوكړو دا څوك دې؟ جبرائيل عليه السلام اووئيل دا حضرت ابراهيم عليه السلام دې.

---

[1] التوضيح لابن ملقن: ۵/۲۴۳-۲۴۲شرح الكرمانى: ۴/۴الروض الأنف: ۳/۳۴۵فتح البارى: ۱/۵۹۹عمدة القارى: ۴/۶۵ فتح البارى لابن رجب: ۲/۸مرقاة المفاتيح: ۱۰/۵۶۵.

قوله:: قال أنس: په ظاهره دَدې نه پس راتلونکې عبارت حضرت انس رضی الله عنه دَ حضرت ابوذر رضی الله عنه نه نه دې اوريدلې بلکه هغوی پخپله دَ نورو راويانو نه اوريدلې شوې تفصيل نقل کړې دې.[1]

قوله:: فلما مرّ جبريل بالنبي بإدريس: په دې جمله کښې چه په "النبی" باندې کومه باء داخله ده هغه دمصاحبة دپاره ده او په ادريس باندې داخليدونکې باء الصاق دپاره ده. يا دَ علې په معنی کښې ده او دواړه باء به "مرّ" سره متعلق وی. ترجمه به داشی جبرائيل نبی کريم صلی الله علیه وسلم سره دحضرت ادريس خوا کې تيرشو.[2]

قوله:: مرحباً بالأخ الصالح: کوم وخت چه حضورپاك حضرت ادريس علیه السلام سره تيرشوې وو نوهغوی " مرحباً بالأخ الصالح" يعنی پخير راغلې اې صالح رور وئيلو سره مخاطب کړو. دلته دا سوال پيدا کيږی چه هغوی دَ حضرت آدم علیه السلام او حضرت ابراهيم علیه السلام په شان صالح خوئی وئيلو سره خطاب ولې اونه کړو؟

دَدې جواب دا ورکړې شوې چه دَحضورپاك په آباء او اجداد کښې دَحضرت ادريس علیه السلام کيدو يا نه کيدو کښې اختلاف دې کوم چه علامه زرقانی رحمه الله په تفصيل سره ذکر کړې دې. چنانچه که چرې هغه دَ حضورپاك په آباء او اجداد کښې داخل نه وی نوبيا خو معامله واضحه شوه او که چرې داخل وی نوبيابه داخطاب په دې باندې محمول کولې شی چه هغوی داسې دَ اسلامی او نبوی اخوت په وجه اووئيل په دې وجه داسې وئيلو کښې هيڅ حرج نشته دې. لهذا هيڅ دَ اشکال والاخبره نشته دې.[3]

يواشکال اودهغې جواب: پدې روايت کښې تيرشوچه حضرت ابوذر رضی الله عنه دَ پيغمبرانو عليهم السلام په آسمانونو کښې منازل نه دی بيان کړی حالانکه هم دَدې روايت په آخره کښې "ثم" سره دَ انبياء منازل په متعين توګه مخې ته راځی نوبيا دَ روايت دا الفاظ ((لم يثبت كيف منازلهم)) محمل به څه وی؟

دَدې داجواب ورکړې شوې دې چه دَانبياء دَ آسمانی مکان باره کښې "ثم" سره چه کوم ترتيب راځی هغه دَحضرت ابوذر رضی الله عنه بيان کړې شوې نه دې بلکه دَحضرت انس رضی الله عنه بيان کړې شوې دې. لهذا څه اشکال نه پاتې کيږی.

دويم جواب دا ورکړې شو چه دې ځائی کښې "ثم" دَ ترتيب زمانی يا مکانی دپاره نه دې بلکه دَ ترتيب اخباری دپاره دې. په دې وجه په دې ځائی کښې اول دَحضرت موسیٰ علیه السلام سره ملاقات ذکرکړې شوې دې. بيا دحضرت عيسیٰ سره دَ ملاقات ذکردې. حالانکه ټول روايات په دې باندې متفق دی چه حضرت عيسیٰ علیه السلام سره اول ملاقات شوې اوحضرت موسیٰ علیه السلام سره روستو.

بله داخبره ده چه ابهام خو دَ "ثم" باوجود دې اوهغه داسې چه دَحضرت آدم علیه السلام او حضرت ابراهيم علیه السلام په مينځ کښې صرف دَ دريو پيغمبرانو دَملاقات ذکرموجود دې حالانکه دَهغوی په مينځ کښې پنځه آسمانونه وو نودَ څه انبياء تذکره خو دلته هم نه دَه کړې شوې.[4]

---

[1]) عمدة القاری: ۶۵/۴فتح الباری: ۵۹۹/۱تحفة الباری: ۲۸۱/۱إرشادالساری: ۶/۲.

[2]) شرح الكرمانی: ۵/۴التوشيح للسيوطی: ۴۵۳/۲تحفة الباری: ۲۸۱/۱إرشادالساری: ۷/۲-۶فتح الباری: ۵۹۰/۱.

[3]) شرح الكرمانی: ۵/۴الكوثرالجاری: ۳۰/۲تحفة الباری: ۲۸۱/۱.

[4]) شرح الكرمانی كتاب الصلاة باب كيف فرضت الصلوت: ۵/۴إرشادالساری كتاب الصلاة باب كيف فرضت الصلوت: ۷/۲عمدة القاری: ۷۴/۴تحفة الباری: ۲۸۱/۱الكنزالمتواری: ۱۰/۴.

قوله: قال ابن شهاب فأخبرني ابن حزم أن ابن عباس وأبا حبة الأنصاري كانا يقولان: قال النبي ﷺ: ثم عُرج بي حتى ظهرت المستوى، أسمع فيه صريف الأقلام: ابن شهاب رحمه الله وائي چه ماته ابن حزم رحمه الله خبرراكړو چه ابن عباس او ابوحبه انصاري رضي الله عنهم وائي چه بيا زه نور اوچت اوخيژولې شوم تردې چه زه يو داسې اوچت مقام ته اورسيدم چرته چه ما د فرښتو د قلمونو (کرپارې يا کشارې) واورېدو.

ابن شهاب: دَدوی پوره نوم ابوبکر محمدبن مسلم بن عبيدالله بن عبدالله بن شهاب رحمه الله دې.[1] دَدوی تفصيلی حالات کشف الباري رومبې جلد کتاب بدء الوحی دريم حديث لاندې تېرشوی دی.[2]

ابن حزم: دا ابوبکربن محمدبن عمرو بن حزم الانصاري رحمه الله دې. دَ وليد په زمانه کښې دَ مدينې منورې قاضي اوامير وو.[3] دَدوی تفصيلی حالات کشف الباري څلورم جلد کښې تيرشوی دی.[4]

ابن عباس: داحضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما دې. دَدوی تفصيلی حالات کشف الباري رومبې او دويم جلد کښې تير شوی دی.[5]

ابوحبة: دَدوی دَنوم باره کښې اختلاف دې. بعض ونيلی دی چه دَدوی نوم عامر دې اوبعض وائی چه عمر دې. اودَبعض په نيزثابت دې. واقدی دَدوی نوم مالك ذکرکړې دې. علامه عينی ليکلی دی چه په دې سند کښې هم کلام کړې شوې دې چه دابن حزم نه مراد پخپله ابوبکر دې يادَدوی پلار محمد دې. که چرې ابوبکر مراد وی نو هغوی ابوحبه نه دې ليدلې او که چرې دَهغوی پلار محمد مرادوی نو هغوی زهری نه دې ليدلې. نودَدې دا جواب ورکړې شوې دې چه ابن حزم رحمه الله أَنَّ سره مرسلاً دا روايت بيان کړې دې. (سمعت يا أخبرني) وغيره سره ئی بيان نه دې کړې لهذا هيڅ اشکال نه وارد کيږی.[6]

عرج بي: دا فعل عُرِجَ معروف اومجهول دواړه شان نقل کړې شوې دې.[7]

قوله: ظهرت: دا دَ علوت او ارتفعت په معنی کښې دې چه زه پورته اوختلم.[8]

قوله: لمستوى: په مستوی کښې لام دَعلت دَپاره دې دَ اوچتوالی دَپاره، دَعزت دَپاره يو لوړ مقام ته ورسيدو.[9]

قوله: صريف الأقلام: داد کراماً کاتبين دَ قلمونودَ ليکلو آواز ووهغوی دلوح محفوظ نه احکامات

---

[1] عمدة القاري كتاب الصلاة باب كيف فرضت الصلوٰت: ۶۵/۴إرشادالساري: ۷/۲.

[2] كشف الباري: ۳۲۶/۱.

[3] شرح الكرماني: ۶/۴فتح الباري: ۵۹۹/۱عمدة القاري: ۶۵/۴إرشادالساري: ۷/۲.

[4] كشف الباري: ۶۹/۴.

[5] كشف الباري: ۴۳۵/۱، ۲۰۵/۲.

[6] عمدة القاري: ۶۵/۴إرشادالساري: ۷/۲تحفة الباري: ۲۸۱/۱.

[7] فتح الباري: ۵۹۹/۱إرشادالساري: ۷/۲تحفة الباري: ۲۸۱/۱.

[8] شرح الكرماني: ۶/۴إرشادالساري: ۷/۲.

[9] شرح الكرماني: ۶/۴إرشادالساري: ۷/۲.

نقل كول.(١)

قال ابن حزم وأنس بن مالك: قال النبي ﷺ: "ففرض الله على أمتي خمسين صلاةً، فرجعت بذلك حتى مررتُ على موسى. فقال: ما فرض الله لك على أمتك؟ قلت: فرض خمسين صلاةً. قال: فارجع إلى ربك، فإن أمتك لا تُطيقُ ذلك. فراجعني فوضع شطرها. فرجعتُ إلى موسى، قلت: وضع شطرها فقال: راجع ربك، فإن ذا أمتك لا تُطيق. فراجعتُ، فوضع شطرها. فرجعتُ إليه، فقال: ارجع إلى ربك، فإن أمتك لا تُطيقُ ذلك. فراجعتُه، فقال: هي خمسٌ، وهي خمسون، لا يُبدَّلُ القول لديَّ. فرجعتُ إلى موسى. فقال: راجع ربك، فقلتُ: استحييتُ من ربي": ابن حزم دَ (خپل شيخ نه) حديث بيان كړي او انس بن مالك ﷺ (دَ ابوذر ﷺ په واسطه سره) بيان كړي چه نبى كريم ﷺ ارشاد فرمانيلي، الله ﷻ زما په امت باندې پنځوس مونځونه فرض كړل. كله چه زه دې فريضې اخستوسره واپس شوم، تردې چه حضرت موسىٰ ﷺ سره تيريدم نوهغوى تپوس اوكړو الله ﷻ ستاسو په امت باندې څه فرض كړي دي؟ ما جواب وركړو پنځوس مونځونه ئې فرض كړي دي. موسىٰ ﷺ (دې اوريدوسره) اوونيل تاسو ﷺ خپل رب ته واپس تشريف يوسئى ځكه چه ستاسو امت دَدومره عبادت كولو طاقت نه لرى. نوزه واپس شوم. نو الله ﷻ (دَدې عبادت يوه حصه) معاف كړه، بيا موسىٰ ﷺ ته واپس راغلم او ورته مې اوخودل چه الله ﷻ يوه حصه معاف كړه. حضرت موسىٰ ﷺ بيا هم هغه خبره اوكړه چه تاسو خپل پروردګار ته رجوع اوكړئ ستاسو امت دَدې هم طاقت نه لرى. ما بيا رجوع اوكړه نو الله ﷻ دَدې يوه بله حصه معاف كړه. بيا زه هغوى له واپس راغلم (اوخبر مې وركړو) نوهغوى اوونيل ته دَ خپل پروردګار طرف ته واپس شه ځكه چه ستاسو امت (دَدې هم) طاقت نه لرى. چنانچه ما بيا الله ﷻ ته رجوع اوكړه نو الله ﷻ ارشاد اوفرمائيلو چه ښه ده (اوس) دا پنځه مونځونه (مقرر كولې) شى اودا (په حقيقت كښې دَ ثواب په اعتبار سره)پنځوس دى. زه خبره نه بدلوم. بيا هم هغه ځائې كښې موسىٰ ﷺ له واپس راغلو نوهغوى اوونيل خپل رب ته رجوع اوكړه ما اوونيل (چه اوس)، ماته دَخپل پروردګار نه (بار بار وينا كولوسره)شرم راځى.

قوله: قال ابن حزم وأنس بن مالك: دَدې ځائې نه دَحديث شريف باقي پاتې ټكړه دَ ابن حزم ﷫ او حضرت انس بن مالك ﷺ طرف ته منسوب ده او په ظاهره دا پوره ټكړه دَ ابن شهاب ﷫ قول دى. او يو احتمال داهم دې چه داد امام بخارى ﷫ تعليق وى او په دې ځائې كښې دَحضرت انس ﷺ او نبى كريم ﷺ په مينځ كښې دَ حضرت ابوذر ﷺ واسطه هم نشته دې. اودغه شان دَ ابن حزم ﷫او رسول الله ﷺ په مينځ كښې دَحضرت عبدالله بن عباس ﷺ يا دَ ابوحبه ﷫ واسطه نشته دې. چنانچه دا ټكړه خو يا مرسل ده يا بيا به داسې ونيلې شى چه راوي دَ مينځ واسطه په سابقه ذكر كولوباندې يقين كولوسره پريخودې ده. اوداخبره هم ښكاره ده چه دَ رسول الله ﷺ صحابى كله ((قال رسول الله صلى الله عليه وسلم)) ونيلو سره خبره كوى نومراد هم دغه وى چه دې صحابى ﷺ دغه خبره بغيردَ واسطې دَ جناب رسول الله ﷺ نه اوريدلې ده. چنانچه دا احتمال هم دې چه حضرت انس ﷺ څه حديث نيغ په نيغه دَ نبى كريم ﷺ نه اوريدلى وى اوڅه ئې دَحضرت ابوذر ﷺ نه اوريدلى وى. (٢)

---

(١) فتح البارى: ٥٩٩/١إرشادالسارى: ٧/٢الكوثر الجارى: ٣١/٢.

(٢) شرح الكرمانى: ٧/٤فتح البارى: ٦٠٠/١تحفة البارى: ٨٢/١ عمدة القارى: ٦٦/٤الكوثر الجارى: ٣١/٢ إرشادالسارى: ٧/٢ الكنز المتوارى: ١١/٤

قوله::فرض الله على أمتي: په دې روايت کښې دی چه الله ﷻ زما په امت باندې پنځوس مونځونه فرض کړی دی. خو په كتاب المناقب کښې دَحضرت مالك بن صعصعه رضی الله عنه روايت او صحيح مسلم باب الاسراء کښې دَحضرت انس رضی الله عنه په روايت کښې (**فرض على خمسين صلاة كل يوم وليلة**) الفاظ دی چه الله ﷻ په ما باندې په ورځ او شپه کښې پنځوس مونځونه فرض کړی دی.[۱]
په دې ځائی کښې داسې تطبيق ورکړې شوې دې چه په يوځائی کښې دَ اختصار دَ وجې نه خپل طرف ته حکم منسوب کړې دې اوچرته ئې دَامت ذکر کړې دې. دويمه خبره داکړې شوې دَه چه په حضورپاك باندې دَ فرض ذکر دې خبرې ته هم مستلزم دې چه هغه حکم په امت باندې هم فرض وی. مګردا چه دَ حضور پاك دَ خصوصيت دَ وجې نه څه حکم دَدې قاعدې نه خارج وی، مطلب دادې چه دا خبره هم کله ممکن وی چه دَحضورپاك دَ خصوصيت دَ وجې نه څه حکم صرف په رسول الله ﷺ باندې فرض وی اوهم دغه کار دَ حضورپاك په امت باندې فرض نه وی.[۲]

قوله::فَرَاجَعَنِيْ: په دې نسخه کښې دَ فراجعني الفاظ دی خودَ كشميهني رحمه الله په روايت کښې "**فَرَاجَعْتُ**" الفاظ دی دَدواړو معنى هم يوه دَه.[۳]

په هرچکر کښې څومره څومره مونځونه کم شوی؟: په دې روايت کښې دی چه "**فوضع شطرها**" الله ﷻ دَمونځونويوه حصه کمه کړه.خودَحضرت مالك بن صعصعه رضی الله عنه په روايت کښې(**فوضع عني عشرا**) الفاظ دی.اودَ حضرت شريك بن عبدالله رضی الله عنه په روايت کښې (**فوضع عنه عشر صلوت**) الفاظ دی اودَ ثابت البناني رحمه الله په روايت کښې (**فحط عني خمسا**) الفاظ دی.[۴]
علامه کرماني رحمه الله دَ شطر معنى نصف اخستې دَه. چنانچه دَدې مطابق به مطلب داسې جوړشی چه په رومبی چکر کښې پنځه ويشت (۲۵) مونځونه کم کړې شو او په دويم چکر دیارلس (۱۳) مونځونه کم کړې شو او دريم چکر کښې اووه (۷) مونځونه کم کړې شو.[۵]
علامه عيني رحمه الله په دې باندې ليکی چه دا تفصيل قابل قبول نه دې. ځکه چه په روايت کښې دَ الله ﷻ طرف ته دَتلو راتلو درې چکرې ذکر دی اودَمونځونو کمې خو صرف په رومبو دوو چکروکښې شوې. په دريم چکر کښې خودا اوفرمائيلې شو چه دَ اداکيدو په صورت کښې خودا پنځه مونځونه دی ليکن دَ ثواب په اعتبارسره پنځوس دی. اودَ علامه کرماني رحمه الله دَ کلام نه خودا لازم کيږی چه دَ حضورپاك څلور چکرې لګيدلې دی. رومبی ځل نيم مونځونه کم شو په دويم ځل ديارلس کم شو په دريم ځل اووه کم شو او په څلورم ځل دا اوفرمائيلې شو چه دا پنځه مونځونه دَ پنځوسو برابر دی حالانکه دَ روايت مطابق معامله داسې نه ده پيښه شوې.

---

[۱]) صحيح البخاري كتاب مناقب الانصار باب المعراج رقم الحديث: ۳۸۸۷ صحيح مسلم كتاب الإيمان باب الإسراء رقم الحديث: ۱۶۳.
[۲]) فتح الباري:۱/۶۰۰عمدة القاري: ۶۶/۴الكوثر الجاري: ۳۱/۲إرشادالساري: ۸/۲.
[۳]) عمدة القاري: ۶۶/۴تحفةالباري: ۲۸۲/۱الكنزالمتواري: ۱۲/۴.
[۴]) صحيح البخاري كتاب مناقب الأنصار باب المعراج رقم الحديث ۳۸۸۷صحيح البخاري كتاب التوحيد رقم الحديث: ۷۵۱۷صحيح مسلم كتاب الإيمان باب الإسراء رقم الحديث:۱۶۲.
[۵]) شرح الكرماني: ۷/۴.

او محدث ابن المنير رحمه الله فرمائي شطر دَ نصف په معنى كښې نه دې بلكه دَدې په معنى كښې عموم دې چه كمې ضرورى نه دې چه ټول مونځونه هم په يو چكر كښې كم شوې وى.(١)
حافظ ابن حجر رحمه الله فر مائى زما په نيزيه په ټولو رواياتو كښې دَ تطبيق دا صورت وى چه ټول اووه چكرې لګيدلې دى په ړومبو دوو چكرو كښې لس لس مونځونه كم شوى او په پنځو چكرو كښې پنځه پنځه مونځونه كم شوى. په دې باندې علامه عينى رحمه الله فرمائى چه په دې ځائى كښې دا احتمال هم دې چه ټول دوه چكرې لګيدلى په ړومبى چكر كښې دوه ځل لس لس مونځونه كم شو او په دويم چكر كښې پنځه ځل پنځه پنځه مونځونه كم شو اوهغه احتمال هم شته كوم چه حافظ صاحب رحمه الله ذكر كړې دې.(٢)

قوله::هى خمس وهى خمسون: په دې روايت كښې خو دخمس اوخمسون مبتداء هى دې خو هم په دې ځائى كښې په بل روايت كښې هن خمس وهن خمسون هم دې. مراد دا دې چه په عمل كښې خودا پنځه مونځونه دى ليكن په ثواب كښې دَ پنځوسو برابر دى.(٣)

ايايوحكم دَعمل نه وړاندې منسوخ كيدې شي؟: په دې ځائى كښې چه په پنځوسو مونځونو كښې كمې اوشو او باقى پنځه پاتې شو نودا سوال پيداكيږى چه تردې وخته پورې خو امت ته دَ پنځوسو مونځونوحكم رارسيدلې نه وو او په دې حكم باندې تردغه وخته پورې دَ عمل نوبت هم نه وو راغلې نو بيا دَ دغه حكم نسخ څنګه اوشوه؟ځكه چه دَ عمل نه وړاندې دَ يوحكم منسوخ كيدل معقول نه دى.
دَدې جواب علامه عينى رحمه الله دا وركړې دې دَ پنځوسو مونځونوحكم اول دَ نبى كريم ﷺ دَپاره وو اوبيا دَحضورپاك په واسطه سره دَحضورپاك امت ته وو. نوچه كله حضورپاك ته حكم ملاؤشو نو حضورپاك په هغې باندې دَعمل كولو كلكه اراده كولوسره امت ته دَدغه حكم كولودَپاره كلكې ارادې سره واپس شوې وو. بيا چه كله دَموسىٰ عليه السلام په وينا سره الله ﷻ ته دَعرض معروض كولوسره كوم كمې اوشو دا نسخ حقيقى او صحيح ده.
غرض دا چه دَدې مونځونودَ حكم كيدلونه پس دَ الله ﷻ په حضور كښې دَحضورپاك دَ شفاعت دَنسخ دَپاره خو سبب ضرور جوړشو. ليكن دا شفاعت دَ حكم باطل كولودَپاره نه وو. نودَحضورپاك شفاعت منظور شو اودَحضورپاك په حق كښې دَ پنځوسو مونځونو حكم اوامت ته دغه حكم رسول منسوخ شو. او دَ امت په حق كښې خونسخ قبل العمل څه اعتراض كيدې نه شى ځكه چه امت ته دغه حكم رسيدلې نه وو.
دويم جواب دادې چه دَ پنځوسو مونځونو حكم تعبدى نه وو بلكه دا حكم نبى كريم ﷺ ته دَ خبر په توګه خودلې شوې وو. يعنى الله ﷻ حضورپاك ته دا خبر وركړې وو چه په لوح محفوظ كښې ستادَپاره پنځوس مونځونه مقرر شوې وو. دَدې مطلب حضورپاك بالفعل پنځوس مونځونه اداكول اخستې وو بيا چه كله په دې باره كښې مراجعت اوشو نو واضحه شوه چه دَ پنځوسو شمير خو دَ ثواب په اعتبار سره وو دَعمل په اعتبارسره نه وو.(٤)

---

(١) عمدة القارى: ٦٦/٤سبل الهدى والرشاد:١٤٥/٣.
(٢) فتح البارى: ٦٠٠/١عمدة القارى: ٦٦/٤إرشادالسارى: ٨/٢تحفة البارى:٢٨٢/١الكنزالمتوارى: ١٢/٤.
(٣) عمدة القارى: ٦٦/٤فتح البارى: ٦٠٠/١شرح الكرمانى: ٧/٤.
(٤) فتح البارى: ٦٠١/١عمدة القارى: ٧١/٤ شرح الكرمانى: ٩/٤إرشادالسارى: ٨/٢ الكوثرالجارى: ٣١/٢تحفة البارى:٢٨٢/١ سبل الهدى والرشاد: ١٥٣/٣-١٥٠ شرح العلامة الزرقانى:٢٦٥/٨-٢٦٤.

قوله:: لَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ: دَ الله ﷻ رب العزت په دې فرمان "چه زما په نيزخبرې بدليدې نه شي" باندې سوال پيدا كيږى. كه چرې داسې وى نو پنځوس مونځونه كميدوسره پنځه څنګه كړې شو؟ دَدې جواب دا وركړې شوې دې چه داخبره ټيك ده چه دَ الله ﷻ په قول كښې بدلون نه كيږى ليكن دَدې نه مراد اخبارات دى نه چه امور تكليفيه، په امور تكليفيه كښې بدلون ممكن دې په اخبارات كښې نه لكه دَ پنځو مونځونو ثواب دَ پنځوسو برابر كيدل. دويم جواب دادې چه دې نه مراد قضاء مبرم دې چه هغه نه بدليږى قضاء معلق نه دې په دې كښې بدلون ممكن دې. لكه دَ قرآن پاك دَ دې آيت ﴿يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ﴾ (١) يعنى الله ﷻ چه څه غوارى اخوا كوى اوڅه چه غوارى باقى ساتى نه ښكاره معلوميږى. يا بيا دريم جواب دا وركړې شوې دې چه مقصد دا وو چه دې (آخرى فيصلې) نه پس به زمونږ په حكم كښې څه بدلون كيږى.
په دې ځائى كښې علامه يوسف صالحى شامى رحمه الله ليكلى دى چه مراد دا وو چه الله ﷻ دَ فرښتو په ژبه باندې په صحف كښې دا وعده كړې ده چه دَدوى (امت محمديه) دَپاره په هره يوه شپه ورځ كښې دَ پنځوسو مونځونواجر دې.بياچه كله دَ پنځوسوشمير منسوخ كړې شو اوپنځه كړې شو نو صرف په شمير كښې بدلون اوشو اجر باقى پاتې شو. اوهم دَدې وجې نه دَ الله ﷻ ارشاد هن خمس وهن خمسون نه مراد دشمير په اعتبارسره پنځه او دَ ثواب په اعتبارسره هم پنځوس دى.او دادَ الله ﷻ دَ طرف نه په دې امت باندې صرف فضل اواحسان دې ګنى په ځليريشت ګهنټوكښې دَ پنځوسو مونځونو اداكول يوداسې امر ووپه كوم سره چه امت په مشقت كښې پريوتلې شو.
الغرض لَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ كښې دَ قول نه مراد اجرهم اخستې شى چه په اجركښې بدلون نه كيږى. (٢)

قوله:: استحييت ربى: دَ اصيلى په روايت كښې دَدې جملې نه وړاندې دَ "قد" اضافه ده يعنى "قد استحييت". (٣)
كله چه مونځونه دَ پنځوسونه كم شو پنځه باقى پاتې شو نوحضرت موسىٰ عليه السلام بيا اوفرمائيل چه تاسو بيا الله ﷻ ته تشريف يوسئ اودكمى درخواست اوكړئ نو په دې باندې نبىِ كريم ﷺ ارشاد اوفرمائيلو اوس دَ نوركمى درخواست كولوكښې ماله دَ خپل رب نه حيا راځى. دَ حضورپاك په دې ځل باندې دَ الله ﷻ دربارته واپس تللو كښې دَ حيا راتللو وجوهات ذكركړې شوى دى.
حافظ ابن حجر رحمه الله دَ ابن المنير قول نقل كړې دې چه حضورپاك اندازه لګولې وه چه كه دې ځل مې درخواست اوكړو نوهسې نه چه دا آخرى ځل دَ كمى سوال بالكليه دَ ټولو مونځونودَ معاف كولوسوال جوړنه شى په دې وجه حضورپاك دا جمله اوفرمائيله په خلاف دَدې نه وړاندې دَ كمى دَ سوال. په هرځل باندې دَ الله ﷻ دَ طرف نه په مونځونوكښې دَ كمى كولو اعلان قطعى نه وو. اودَدې آخرى ځل په چكركښې كله چه الله ﷻ دا ارشاد اوفرمائيلو ﴿مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ﴾ نوحضور پاك په دې باندې پوهه شو چه اوس دَ نور كمى درخواست كول دَ الله ﷻ دَ منشانه خلاف دى.

---

(١) سورت رعد: ٣٩.
(٢) شرح الكرمانى: ٤/٨-٧شرح ابن بطال:٢/٨عمدة القارى: ٤/٧٤ارشادالسارى:٢/٨تحفة البارى:١/٢٨٢سبل الهدى والرشاد: ٣/١٤٩.
(٣) ارشادالسارى: ٢/٨تحفة البارى:١/٢٨٢.

دَ رسول الله ﷺ دَدې قول په توجيه کښې يوه خبره دا هم ذکر کړې شوې ده چه کيدې شي په دې آخرى خل باندې حضورپاک ته انديښنه شوې وى چه دا بار بار سوال کول ښه خبره نه ده. ليکن ددې دا جواب ورکړې شوې دې چه نه داخبره ټيك نه ده ځکه چه الله ﷻ ته سوال زارى کول هيڅ کله بد نه دى بلکه خوښ اومحمود عمل دې. په دى باندې حافظ صاحب رحمه الله ليکلى دى ممکن دى چه حضورپاک دَ الله ﷻ په دې نعمت باندې په پوره طريقه باندې دَ شکر نه کولو دَ انديښنې نه دا جمله فرمانيلې وى. والله اعلم. (١)

ثم انطلق بى حتى انتهى بى إلى سدرة المنتهى وغشيها ألوان لاأدري ماهي؟ ثم أدخلت الجنة، فإذا فيها حبائل اللؤلؤ، وإذا ترابها المسك: بيا حضرت جبرائيل عليه السلام زه سدرة المنتهٰى ته بوتلم. دا (ونه) داسې رنګونو پټه کړې وه چه دَهغې متعلق ماته معلومه نه شوه چه هغه څه وو. دې نه پس زه جنت ته بوتلې شوم. ما په جنت کښې دَ مرغلرو هارونه اوليدل اودَهغې خاوره دَ مشك (په شان) وه.

سدرة المنتهٰى څه څيزدې؟: سدرة دَ بيرې ونې ته وانى اودَ منتهٰى نه مراد دادې چه دلته دَهرڅا خاتمه کيږى. دې ونې ته سدرة المنتهٰى ځکه وانى چه دا جنت دَدې په آخرى غاړه باندې واقع دې دکوم نه وړاندې چه هيچاته څه علم نشته دې. دې نه وړاندې يوه فرښته هم نه شى تللې ترديې چه حضرت جبرائيل عليه السلام هم دَدې نه وړاندې نه شى تللې. صرف اوصرف محمد ﷺ دَدې نه وړاندې بوتلې شو. دا ونه دَ يو روايت مطابق په شپږم آسمان کښې ده، ليکن دَ مشهور روايت مطابق دا په اووم آسمان کښې ده. دَدې دواړو روايتونو په مينځ کښې داسې تطبيق ورکړې شوې دې چه دَدې ونې جرړې په شپږم آسمان باندې دى او ښاخونه ئې په اووم آسمان باندې. (٢)

دَدې ونې دَ صفاتو باره کښې حضرت اسماء بنت ابى بكر رضي الله عنها دَ نبى كريم ﷺ ارشاد نقل كولوسره فرمائى چه کله دَ حضورپاك مخې ته دَ سدرة المنتهٰى ذکراوکړې شو نوما حضورپاك داسې فرمانيلو سره واوريدو چه يو (تيزرفتار) سور دَدې ونې دَ ښاخونو په سورى کښې ترسل کالوپورې روان وى يادانى ارشاد فرمانيلې چه دَدې په سورى کښې په يو ځل سل سواره دم (دَ سکون سره ساه) واخستې شى. په دې ونه باندې د سرو زرو ملخان دى اولکه چه دَدې ميوې دَ منګو برابر دى. (٣)

دَ سرو زرو ملخان: په دې ونه باندې دَ سرو زرو ملخان دى دَدې نه څه مراد دې؟ په دې کښې مختلف احتمالات دى. يو احتمال دادې چه په دې ونه باندې دَ نورانى فرښتو وزرې داسې ړپقيږى لکه چه دَدې په ښاخونوباندې دَ سرو زرو ړپقيدونکى ملخان يوځوا بل ځوا توپونه وهى اوداهم مراد کيدې شى ددغه ونې نه چه کوم انوار راوچتيږى او په ښاخونو باندې چه يوخاص قسم رڼړا وى هغه ئې د سرو زرو ملخانو سره تعبير کړې وى. (٤)

دَسدرة المنتهٰى باره کښې دحضرت کشميرى رحمه الله تحقيق: حضرت مولنا أنور شاه کشميرى رحمه الله فرمائى زما په نيز دا دنيايعنى اووه زمکې اوټول آسمانونه ټول په ټول دَ جهنم علاقه ده اودَ جنت

---

(١) فتح البارى: ٦٠٠/١عمدة القارى: ٦٧/٤إرشاد السارى: ٨/٢تحفة البارى: ٢٨٢/١فيض البارى: ٧/٢.

(٢) فتح البارى لابن رجب الحنبلى: ١٣/٢فتح البارى: عمدة القارى: ٦٧/٤إرشادالسارى: ٨/٢تحفة البارى: ٢٨٢/١الكنز المتوارى: ١٤/٤.

(٣) سنن الترمذى كتاب فى صفة الجنة باب ماجاء فى صفة أثمار الجنة رقم الحديث: ٢٥٤١.

(٤) فتح البارى لابن رجب الحنبلى: ١٢/٢ التعليق الصبيح باب فى المعراج الفصل الأول: ١٥٨/٧سبل الهدى والرشاد فى سياق القصة: ٨٨/٣-٨٧ عمدة القارى: ٧٦/٤.

علاقه دَ اووم آسمان نه پورته ده اودَ جنت چت دَ الله ﷻ عرش دې. دَدې مقدمې نه پس پوهه شئ چه دَسدرة المنتهٰى جرړې دَ جهنم په علاقه کښې دي اودَدې تنه اوښاخونه دَ جنت په علاقه کښې (يعنې دَ آسمانونو دَپاسه) دي.پدې باندې دليل دَ قرآن پاك آيت مبارك ﴿عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوٰى﴾ اودا خبره معلومه شوې ده چه دَ جنت علاقه دَهغه ځائې نه شروع کيږي چرته چه دَ جهنم علاقه ختميږي. چنانچه دَدې ونې نوم سدرة المنتهٰى هم په دې وجه دې چه دَ جهنم علاقه ختميږي اودَ جنت علاقه شروع کيږي. والله اعلم بالصواب.[1]

دَ حبائل اللؤلؤ تشريح: دکتاب الصلوة دَدې روايت په آخرې جمله کښې هم دغه الفاظ دي خودَ معراج متعلق په نورو تفصيلي رواياتوکښې دَ مذکوره لفظ په ځائې "جنابذ اللؤلؤ" الفاظ دي. لکه چه کتاب احاديث الأنبياء باب ذكر إدريس عليه السلام رقم الحديث: ۳۳۴۲ کښې راځي.
حبائل جمع ده دَحباله دکوم معنى چه غاړکئې، امېل اودَ کړئې راځي نومطلب به داشي چه حضورپاك په جنت کښې دَ مرغلرو لړئې يا امېلونه اوليدل. دَ علماؤ دَ يوجماعت وينا ده چه په دې ځائې کښې چرته دَ يو راوي نه تسامح شوې اودَ تصحيف په توګه حبائل ذکر شوې دې ګنې په اصل کښې جنابذ دي. دا جمع دَ جُنبُذ ده. او جُنبُذ دَ يو څيز اوچتوالي ته وائي چه په شان دَ ګول څيز وي لکه ګنبد چه په ګولائي کښې اوچت وي. نومراد به دا شي چه دَ مرغلرو نه جوړشوي ګنبدونه ئې اوليدل.[2]
دَحديث خلاصه: په مذکوره طويل حديث مبارك کښې دَحضورپاك دَ معراج دَ سفر، شق صدر اودَ سفر په وخت دَ انبياء کرام عليهم السلام سره ملاقاتونه، بيا حضرت موسىٰ عليه السلام سره ملاقات اودَهغوى په لارخودنه باندې دَ الله ﷻ طرف ته مراجعت په سلسله دَ مونځونو دَ فرضيت کيفيت مخې ته راغلو.
دَ معراج په سفرکښې دَ اهل سنت والجماعت مؤقف دا وو چه حضورپاك په بدني توګه باندې دَ بيدارئې په حالت کښې معراج کړې شوې دې. او په شق صدر کښې په حقيقي توګه باندې دَ حضورپاك زړه مبارك اوڅيرلې شو اوهغه وينځلوسره واپس دَهغې په خپل ځائې کښې کېخودلې شو.

الحديث الثاني

[۳۴۳]-حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ، قَالَتْ: «فَرَضَ اللَّهُ الصَّلَاةَ حِينَ فَرَضَهَا، رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ، فِي الْحَضَرِ وَالسَّفَرِ، فَأُقِرَّتْ صَلَاةُ السَّفَرِ، وَزِيدَ فِي صَلَاةِ الْحَضَرِ»
ترجمه: ام المؤمنين حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها ارشاد فرمائيلې چه کله الله ﷻ مونځ فرض کړو نو په سفر او حضر کښې (دواړو ځايونوکښې) دوه دوه رکعتونه وو (دَمابښام دَ مونځ نه علاوه). بيا دَ سفرمونځ (هم دغه شان دوه رکعته) باقي پاتې کړل اودَ حضر په مونځ کښې ئې (ددوو رکعتو) اضافه اوکړه.

---

[1]) فيض الباري:۹/۹.
[2])شرح ابن بطال: ۹/۲ فتح الباري لابن رجب الحنبلي:۱۳/۲ عمدة القاري: ۶۸/۴الکوثر الجاري: ۳۲/۲ إرشاد الساري: ۹/۲تحفة الباري: ۲۸۳/۱ فيض الباري:۸/۲ الکنز المتواري: ۱۴/۴.

دَحديث تخريج: داحديث امام بخاري رحمه الله دَ كتاب الصلوٰة نه علاوه دوو ځايونوكښې او امام مسلم رحمه الله صحيح مسلم، امام ابوداؤد رحمه الله سنن ابوداؤد، امام نسائي رحمه الله سنن النسائي او امام مالک رحمه الله په موطا کښې ذکرکړې دې. بالکل هم په دغه الفاظوسره صرف صحيح البخاري او صحيح مسلم کښې دې او په لږشان مختلف الفاظو سره په نورو کتابونوکښې موجود دې.[۱]

تراجم رجال

په دې حديث کښې شپږ رواة ذکردي.

عبدالله بن يوسف: دا ابومحمدبن يوسف تنيسي کلاعي دمشقي رحمه الله دې. دَدوی تعارف کشف الباري کتاب بدء الوحي دويم حديث او کتاب العلم باب ليبلغ العلم الشاهد الغائب کښې تيرشوې دې.[۲]

مالک بن انس: دا مالک بن انس بن مالک أبي عامر الأصبحي المدني رحمه الله دې. دَدوی تذکره کتاب الإيمان باب من الدين الفرار من الفتن کښې تيره شوې ده.[۳]

صالح بن کيسان: دا ابومحمديا ابوالحارث صالح بن کيسان المدني رحمه الله دې. دَدوی تذکره کشف الباري کتاب الإيمان باب من كره أن يعود في الكفر كما يكره أن يلقى في النار من الإيمان دريم حديث کښې تيره شوې ده.[۴]

عروة بن زبير: داعروه بن الزبير بن العوام بن خويلد بن اسد بن عبدالعزى قصي قرشي اسدي مدني رضي الله عنه دې. دَدوی تعارف کشف الباري کتاب الإيمان باب أحب الدين إلى الله أدومه کښې تيرشوې دې.[۵]

عائشه صديقه رضي الله عنها: دا حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها بنت سيدنا ابی بکرصديق رضي الله عنه ده. دَدې تعارف کشف الباري کتاب بدء الوحي دويم حديث لاندې تيرشوې دې.[۶]

دَحديث ترجمة الباب سره مناسبت: دَ باب كيف فرضت الصلاة لاندې دا هٔويم حديث دې کوم چه امام بخاري رحمه الله راوړلې دې. دَدې حديث مبارک مناسبت ترجمة الباب سره بالکل واضح دې چه دَ مونځ دَ فرضيت نوعيت په شروع کښې سفر اوحضر دواړوکښې دَټولو وختونوډپاره هم دوه دوه رکعته وو. بيا روستو دَ سفر هم دوه رکعته باقي پاتې شو او البته دَحضر او اقامت څلور رکعته شو.[۷]

---

[۱] صحيح البخاري كتاب سجود القرآن باب يقصر إذا خرج مؤمن وضعه رقم الحديث: ۱۰۹ وكتاب مناقب الأنصار باب التاريخ رقم الحديث ۳۹۳۵. صحيح مسلم كتاب صلاة المسافرين وقصرها باب صلاة المسافرين رقم الحديث: ۶۸۵ سنن أبي داؤد كتاب صلاة المسافر باب صلاة المسافر رقم الحديث: ۱۱۹۸. سنن النسائي كتاب الصلاة باب كيف فرضت الصلاة رقم الحديث: ۴۵۴ الموطا للإمام مالک كتاب الصلاة باب قصر الصلاة في السفر: ۱۲۸/۱ نور محمد کتب خانه تحفة الاشراف مسند عائشة صالح بن کيسان رقم الحديث: ۱۶۳۴۸ الأصول كتاب الصلاة الفصل الأول في الوجوب والكمية رقم الحديث: ۳۲۴۹، ۱۸۵/۵.

[۲] كشف الباري كتاب بدء الوحي: ۳۸۹/۱ وكتاب العلم: ۱۱۳/۴.

[۳] كشف الباري كتاب الإيمان باب من الدين الفرار من الفتن: ۲۹۰/۱، ۸۰/۲.

[۴] كشف الباري كتاب الإيمان باب من كره أن يعود في الكفر كما يكره أن يلقى في النار من الإيمان: ۱۲۱/۲.

[۵] كشف الباري: ۴۳۶/۲.

[۶] كشف الباري: ۲۹۱/۱.

[۷] عمدة القاري: ۷۷/۴ تقرير البخاري: ۳۲۹/۲ تحفة الباري: ۲۸۳/۱.

قوله::فرضها ركعتين ركعتين: په مذكوره حديث شريف كښې حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها دَ سفر اوحضر د مونځ كيفيت بيان كړې دې چه په سفر كښې دَ فرض مونځ څور كعتونه دی او په حضر كښې دَ فرض مونځ څو ركعته دی. چنانچه ام المؤمنين حضرت عائشه رضي الله عنها ارشاد اوفرمائيلوچه كله الله ﷻ مونځ فرض كړو نو هغه په سفر اوحضردارو كښې دوه دوه ركعته وو.
ركعتين تكرار سره بيان كړې شوې دې. په دې كښې په ظاهره حكمت دادې چه دَحضورپاك دا قول هر څلور ركعتيز مونځ ته شامل شی ګنی كه چرته بغيرد تكرار نه صرف يوځل ركعتين ذكرشوې وې نودا وهم كيدې شو چه په سفر او حضر كښې دا ټليريشت ګهنتوكښې صرف هم دوه ركعته دی. او ښكاره خبره ده چه دا خلاف واقعه او خلاف مقصود دې. دَدې وهم ختمول ركعتين مكرر ذكركولوسره اوشو.[1]

هم داحديث په مسنداحمدبن حنبل كښې ذكركړې شوې دې هلته "إلا المغرب فإنها كانت ثلاثة" الفاظو زياتوالې دې چه په سفر اوحضر كښې دوه ركعته ووبغيردَ مابنام نه چه دَدې درې ركعته وو. اودا درې ركعته په سفر اوحضر كښې هم دغه شان پاتې دی په دې كښې كمې زياتې نه دې شوې، په دې وجه پورته دا تعبير اختياركړې شوې دې چه هرڅلور ركعتيز مونځ كښې دَ دوو ركعتو اضافه اوكړې شوه).[2]

دَحضرت شاه صاحب تحقيق:حضرت مولاناانورشاه كشميرى رحمه الله فرمائی زما دَ ګمان مطابق دَ حضرت عائشه رضي الله عنها دَدې قول چه په شروع كښې دوه دوه ركعتونه فرض وو روستو څلور ركعته شو، نه مراددا نه دې چه په شروع كښې ټول مونځونه دوه دوه ركعته وو روستو دَ رباعى مونځونو ركعتونه زياتولوسره څلور كړې شو.بلكه مراد دادې چه دَ معراج دَ واقعه نه وړاندې مسلمانانو چه دَ ماسخوتن مونځ دوه ركعته كولو هغه دَ اسراء نه پس څلور ركعته كړې شو. يعنى وړاندې دَ معراج نه دوه ركعته فرض كړې شوې وو او پس دَ معراج نه چه كوم فرضيت اوشو هغه دَ څلورو څلورو ركعتو وو.[3]

په مذكوره حديث باندې دوه اشكالات:په دې حديث باندې دوه قسمه اشكال كيږی چه په مذكوره حديث كښې فرمائيلې شوی دی چه دَ سفر مونځ هم دغه شان په خانې پاتې كړې شو يعنى دَ سفر په مونځ كښې څه بدلون يا زياتوالې اونه كړې شو. داخبره دَ قرآن كريم دَ آيت ﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَوٰةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾[4] **ترجمه**. اوكله چه تاسو په زمكه كښې سفركوئی نو په تاسو به دې كښې هيڅ ګناه نه وی چه تاسو مونځ كم كړئی اوكه چرې تاسو ته دا انديښنه وی چه تاسو به كافران خلق پريشانه كوی[5] خلاف دی، يعنى دَآيت مبارك نه خودا معلوميږی چه قصر في الصلاة يعنى په مونځ كښې كمې شوې دې اودَ روايت نه داخبره معلوميږی چه په مونځ كښې كمې نه دې شوې.

[1] عمدة القارى: ۷۷/٤إرشادالسارى: ۹/۲تحفة البارى: ۲۸۳/۱.
[2] مسندأحمدبن حنبل مسند النساء مسندالصديقة عائشة رقم الحديث: ۲٦۳۳۸، ۵۳۹/۹ التوضيح للسيوطى: ٤٥٤/۲التوضيح لابن ملقن:۲٦۸/۵.
[3] فيض البارى كتاب الصلاة باب كيف فرضت الصلاة: ۹/۲.
[4] سورة النساء:۱۰۱.
[5] بيان القرآن: ۳۹۷/۱۰.

دويم اشكال: په مذكوره حديث باندې دويم اشكال داكيږي چه دا حديث پخپله دَحديث دَ راويه يعنى حضرت عائشه رضي الله عنها دَعمل خلاف دې. خكه چه هغې به په سفركښې اتمام كولو لكه چه په صحيحين كښې دَ حضرت عائشه رضي الله عنها روايت موجود دې.

((عن عائشة: أن الصلاة أول ما فرضت ركعتين، فأقرت صلاة السفر وأتمت صلاة الحضر، قال الزهري: فقلت لعروة: ما بال عائشة تتم في السفر؟ قال: إنها تأولت كما تأول عثمان))[1] يعنى زهرى رحمه الله دَحضرت عروه رضي الله عنه نه معلومه كړه چه آياكله معامله داشان ده چه په سفركښې مونځ په خپل اصلى حالت باندې په خانى پاتې شو نوبياحضرت عائشه رضي الله عنها پخپله ولې پوره مونځ كولو؟ دَدې نه معلوميږى چه پخپله دَحضرت عائشه رضي الله عنها فعل دَهغې دَ روايت خلاف وو.

دَ رومبى اشكال جواب: رومبى اشكال چه په روايت او قرآنى آيت كښې تعارض دې، جواب دا وركړې شوې دې چه دَ مذكوره آيت باره كښې دَمفسرينو حضراتو دوه اقوال دى چه دا آيت دَ صلاة الخوف باره كښې دې يا دَ سفردَ مونځ باره كښې. دَدې آيت تعلق صلاة الخوف سره دې دَدې قائل حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنهما اوجابربن عبدالله رضي الله عنهما دى.[2] او امام بخارى رحمه الله هم دَدې قائل دې لكه څنګه چه دَ هغوى دَصنيع نه معلوميږى يعنى هغوى دا آيت باب صلاة الخوف لاندې ذكركړې دې[3].

دويم جواب: هم دَدې اشكال دويم جواب داسې وركړې شوې دې چه كه چرې دا اومنلې هم شى چه دا آيت هم دَ سفر باره كښې دې نه چه دَ صلاة الخوف باره كښې نوبياهم دا روايت دَ قرآنى آيت معارض نه دې. په دې صورت كښې به دَ قرآنى آيت دا معنى شى چه دلته صلاة السفر ته مجازاً قصر فرمانيلې شوې دې. يعنى دَ حضر دَ مونځ په اعتبار سره دَ سفر مونځ ته قصر فرمانيلې شوې دې. په نورو الفاظوكښې داسې ونيلى شى چه په صلاة السفرباندې دَ قصر اطلاق دَ قصر دَ ظاهرى لفظ په اعتبارسره دې نه چه دَ حقيقت په اعتبار سره.[4]

دَحافظ ابن حجر رحمه الله رائې: په دې خائې كښې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمانى چه زما په نيزصحيح معنى داده چه په ليلة الاسراء كښې دَ ماښام دَ مونځ نه علاوه باقى ټول مونځونه دوه دوه ركعته فرض كړې شو. بيا دَ هجرت نه پس دَ سحردَ مونځ نه علاوه باقى مونځونوكښې زياتې اوكړې شو لكه چه دَ حضرت عائشه رضي الله عنها دَ روايت نه معلوميږى چه هغه فرمانى چه دَحضر اوسفر مونځ دوه دوه ركعته فرض كړې شو. بيا چه كله نبى كريم صلى الله عليه وسلم مدينې منورې ته تشريف راوړو او په څه موده كښې تسلى حاصله شوه نوهغه وخت دَحضر په مونځ كښې زياتوالې اوكړې شو بغيردَ سحر دَ مونځ نه، خكه چه په دې كښې اوږد قراءت وو او بغيردَ ماښام دَ مونځ نه چه هغه دَ ورځې وتر (يعنى طاق ركعتونه) وو. بياچه كله فرض مونځ څلور څلور ركعته شوې وو نو په هغې كښې په رباعى مونځونوكښې دَ سفر دوران كښې مذكوره آيت ﴿فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ﴾ دَ نازليدلو په وخت كښې كمې.

---

[1] صحيح البخارى كتاب سجود القرآن باب يقصرإذا خرج من موضعه، رقم الحديث: ۱۰۹۰صحيح مسلم كتاب صلاة المسافرين وقصرها رقم الحديث: ۱۵۷۰.

[2] أوجزالمسالک كتاب قصر الصلاة فى السفر رقم الحديث: ۳۲۵، ۱۶۷/۳ بذل المجهود باب صلاة المسافر رقم الحديث: ۱۱۹۸، ۳۳۱/۵تفسير ابن كثير: ۳۹۳/۲تفسير الطبرى: ۱۳۲/۹.

[3] صحيح البخارى كتاب الصلاة باب صلاة الخوف.

[4] أوجزالمسالک: ۱۶۸/۳ بذل المجهود : ۳۳۴/۵ الكنزالمتوارى: ۱۵/٤.

کولوسره دوه رکعته کړې شو اودا دهجرت د څلورم کال نه پس اوشو. یعنی په دې صورت کښې په صلاة الحضر کښې هيڅ بدلون اونه کړې شو او صلاة السفر (يعنى د سفر په حالت کښې ادا کيدونکې رباعی مونځونو) کښې کمې اوکړې شو. چنانچه هغه وخت دحضرت عائشه رضي الله عنها قول ((فأقرت صلاة السفر)) کښې به دا توجيه کولې وی چه ((فأقرت باعتبار مآل)) اوفرمائيل نه چه د کله نه مونځ فرض شوې دې دهغه وخت نه دا د (سفرد مونځ) په شان هم دغه شان دوه رکعته دې.[1]

دحضرت کشميرى رحمه الله رائې: حضرت مولانا انورشاه کشميرى رحمه الله د حافظ ابن حجر رحمه الله دا ذکر شوې رائې رد کړې ده هغوی فرمائی چه د حافظ صاحب رحمه الله په دې جواب کښې نظر دې. هغه دا شان چه که چرې دا اومنلې شی نو په دې سره لازم راځی چه نسخ دوه ځل شوې اول د دوو رکعتونه د څلورو رکعتو طرف ته او په دويم ځل د څلورو رکعتونه دوو رکعتوطرف ته، حالانکه حافظ صاحب سره دعلماء د قول نه سوا هيڅ دليل نشته دې. بل په دې سره خو به دا هم لازم راشی چه د قصر د نزول نه وړاندې مسافرو څلور کالوپورې هم څلور رکعته کول او په دې باندې هم هغه سره څه نقلی دليل نشته دې بغيرد هغه د اجتهاد نه.

چنانچه دحضرت شاه صاحب رحمه الله په نيز ددې يو تاويل هم هغه دې کوم چه وړاندې تيرشو او دويم هغوی فر مائی چه په دې باره کښې احنافو سره نور ددې نه ډير مضبوط دلائل دی چه په خپل مقام باندې به تفصيل سره ذکرکولې شی.[2]

دريم جواب: د رومبی اشکال دريم جواب دا ورکړې شوې دې چه په آيت مذکوره کښې د قصر نه مراد د مانځه په رکعتونوکښې کمې نه دې بلکه دمانځه په کيفيت کښې کمې مراد دې. په داسې توګه چه د مانځه ارکان مثلاً رکوع او سجدې مختصر کړې شی او په قيام کښې قراءت د فرض قراءت په اندازه اوکړې شی وغيره.[3]

امام ابوبکرجصاص رحمه الله فرمائی چه په ذکرشوی آيت کښې د قصر کومه خبره شوې ده د هغې په مراد کښې د سلف صالحين اختلاف دې. مثلاً دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما روايت دې چه الله ﷻ دحضر مونځ څلور رکعته د سفر مونځ دوه رکعته اوصلاة خوف يو رکعت فرض کړې دې. حضرت جابر رضي الله عنه فرمائی دې نه مرادصلاة خوف دې کوم چه يو رکعت دې. د مجاهد رحمه الله نه روايت دې چه دلته په عدد کښې قصر دې يعنی د څلورو رکعتو مونځ دوه رکعته کړې شو. ابن جريج رحمه الله دحضرت ابن طاؤس رحمه الله نه اوهغه دخپل پلار نه روايت کوی چه هغوی فرمائيلی دې نه مراد صلاة خوف او د جنګ مونځ دې اومونځ په هرحالت کښې يعنی پيدل يا سور (د ويرې په حالت کښې) اداکول دی (يعنی په کيفيت کښې قصر مراد دې)، او نور نی اوفرمائيل د نبی کريم ﷺ مونځ او دنورو خلقو په سفرکښې مونځ هم دوه رکعته وو او په هغې کښې قصر نه وو.

اود حضرت ابن عباس رضي الله عنهما په يو روايت کښې دی چه په آيت کښې د قصر نه مراد د مانځه په حدودکښې قصر دې اوهغه دادې چه مونځ ګذار دې الله اکبرونيلوسره مونځ شروع کړی اود رکوع او سجدې دپاره دې په سر اشاره اوکړی او مونځ دې پوره کړی

[1] فتح الباری کتاب الصلاة: ۶۰۲/۱ رقم الحديث: ۳۵۰.
[2] فيض البارى کتاب الصلاة: ۹/۲-۸ رقم الحديث: ۳۵۰.
[3] أوجزالمسالک: ۳، ۱۶۸، بذل المجهود: ۳۳۲/۵ إعلاء السنن باب فرضت الصلاة الركعتين: ۲۶۱/۷ معارف السنن کتاب الصلاة باب قصر صلاة المسافر: ۴۶۱/۴ فتح الملهم باب صلاة المسافرين وقصرها: ۵۰/۴.

امام جصاص رحمه الله فرمائى چه په مذكوره معانى كښې د ټولونه بهترمعنى هغه ده كومه چه د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما په آخرى روايت كښې او د حضرت طاؤس رحمه الله په روايت كښې مراد اخستې شوې ده اوهغه داده چه د ركوع اوسجدې په ځائى كښې دې اشاره كوى او د قيام په ځائى دې سوريدو سره مونځ اوكړى. نور ئې اوفرمائيل چه داهم ممكن دى چه د قصر نه مراد په مانځه كښې تلل وى ځكه چه د ويرې د مونځ نه علاوه په مانځه كښې تلل راتلل مونځ فاسد كوى.

اود دې خبرې دليل چه په آيت مذكوره كښې د قصر نه مراد (قصر فى صفة الصلاة) د حضرت مجاهد رحمه الله واقعه ده چه هغوى اوفرمائيل يوسرې د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما په خدمت كښې حاضرشو اوعرض ئې اوكړو چه زه او زما ملګرې په يوسفر كښې اووتلو. ما په سفر كښې پوره مونځ (يعنى د څلورو ركعته والا هم څلور ركعته) كولو اوزما ملګرى به قصر كولو نوحضرت ابن عباس رضي الله عنهما ارشاد اوفرمائيلو (نه دې په حقيقت كښې) تا به قصر كولو (يعنى د كمى والا كاربه دې كولو كوم چه د سنت نه خلاف وو) او ستا ملګرى به پوره مونځ كولو (يعنى د هغه په سفر كښې قصر كول په حقيقت كښې داسې دى لكه چه هغه په حضر كښې پوره مونځ كړې وى).

امام جصاص رحمه الله فرمائى چه حضرت ابن عباس رضي الله عنهما خبرور كړو چه قصر ركعتونو كښې قصر نشته دې او په سفر كښې دوه ركعته قصر نه دې. (بلكه دا پوره ټول مونځ دې). اوهم دغه خبره د حضرت عمر رضي الله عنه نه نقل ده چه د سفر مونځ دوه ركعته دې او د ورو كى اختر مونځ دوه ركعته دې او د لوئى اختر مونځ دوه ركعته دې دا مونځونه پوره اومكمل مونځونه دى قصر نه دى. داحكم د نبى كريم صلى الله عليه وسلم د ژبې مباركې نه صادر شوې دې. چنانچه ثابته شوه چه مذكوره قصر كوم چه په آيت مبارك كښې ارشاد فرمائيلې شوې دې د مانځه په وصف كښې قصر دې د مانځه په ركعتونو كښې قصرنه دې. د امام جصاص رحمه الله كلام پوره شو.[1]

دويم اشكال جواب: دويم اشكال (چه پخپله د راويه عمل د هغې د روايت خلاف دې) جواب هم پخپله د ام المؤمنين حضرت عائشه رضي الله عنها په روايت كښې موجود دې چه كله زهرى رحمه الله د حضرت عروه رضي الله عنه نه دې باره كښې سوال اوكړو نوهغوى جواب وركړو چه حضرت عائشه رضي الله عنها به په دې باره كښې هم داسې تاويل كولو لكه چه حضرت عثمان به په منى كښې د قيام دوران كښې پوره مونځ د تاويل په وجه سره كولو. يعنى حضرت عثمان رضي الله عنه به په آخرى عمر كښې منى كښې پوره مونځ كولو اوكله چه د هغوى نه په دې باره كښې تپوس اوكړې شو نوهغوى جواب وركړو چه ما دا مقام خپل وطن جوړكړې دې. (د دې نه علاوه د دې خبرې مكمل تفصيلى وضاحت به په خپل مقام باندې راځى). دغه شان به حضرت عائشه رضي الله عنها د خپل پوره مونځ د پاره تاويل كولو. ليكن دا تاويل د حضرت عثمان رضي الله عنه والا تاويل نه وو. (د حضرت عائشه رضي الله عنها د تاويل باره كښې به توجيهات مختلفه په خپل مقام باندې بيانولې شى). لهذا د حضرت عروه رضي الله عنه قول ((إنها تأولت كما تأول عثمان)) كښې په فعل تاويل كښې مشابهت خودلې دې نه په دې خبره كښې مشابهت چه هغې به هم هغه تاويل كولو كوم چه به حضرت عثمان رضي الله عنه كولو.[2]

ابن قيم رحمه الله د ابن تيميه رحمه الله طرف نه دا خبره نقل كړې ده چه دا خبره د عقل نه لرې ده چه كوم عمل پخپله حضرت عائشه رضي الله عنها د نبى كريم صلى الله عليه وسلم نه ليدلو هغې د دغې خلاف څنګه كولې شو. لهذا هم دغه

---

[1] أحكام القرآن للجصاص سورة النساء: ٣١٦/٢-٣١٥.

[2] فتح البارى: ٥٠/٤-٤٩، ٥٢ أوجزالمسالك: ١٦٨/٢عمدة القارى: ٧٩/٤بذل المجهود: ٢٧١/٥إعلاء السنن: ٢٥٢/٧، ٢٥٩.

وینا به کولې شی چه هغې تاویلاً داسې کول نه دا چه دَهغې په نیز په سفرکښې پوره مونځ جائز یا افضل وو.[1]

بل که دَ نبی کریم ﷺ نه په دې باره کښې څه نقل وې نوحضرت عروه رضی الله عنه به دا نه فرمائیل چه هغې به تاویل کولو. دې نه معلومیږی چه دَحضورپاك نه په دې باره کښې هیڅ هم نقل نه دی بلکه قصر متعین دې.[2]

قصر عزیمت دې که رخصت؟: په سفرکښې قصر (یعنی رباعی مونځونه نصف کولو) په مشروعیت باندې اجماع ده البته په دې امرکښې اختلاف دې چه په سفرکښې قصر مونځ کول عزیمت دې یا رخصت؟

دَاحنافو په نیزقصرکول عزیمت دې رخصت نه دې. چنانچه که چرته یوکس په سفرکښې پوره مونځ اوکړو او په آخره کښې سجده سهوه اونه کړه نودَهغه مونځ اونه شو. خو که په هیره سره نې پوره مونځ اوکړو او په آخره کښې یادراتلو سره نې سجده سهوه اوکړه نودَهغه مونځ به اوشی ګنی واپس راګرځول به واجب وی.[3]

خلاصه دَ کلام دا شوه چه دَاحنافو په نیز باندې په سفرکښې پوره مونځ کول جائزنه دی بلکه هم قصر کول واجب دی. اودا دَقصر لفظ په اعتبار دَ صلاۃ حضر دې ګنی په حقیقت کښې دَ احنافو په نیزدَ سفر مونځ پوره مونځ دې چه هم دوه رکعته فرض کړې شوې وو نه دا چه دَ ځلورو رکعتونه کمیدو سره دوه رکعته شوی.

دَ ائمه ثلاثه مسلک: دَ امام مالك رحمه الله په دې مسئله کښې دَ یو نه زیات اقوال دی. دَ یوقول مطابق دَهغوی په نیز هم قصر واجب دې.[4] امام احمدبن حنبل رحمه الله دا رخصت ګرځوی لیکن دَ یوقول مطابق هغه هم قصر ته قول محتاط وائی چه په دې کښې دَچاهم مخالفت لازم نه راځی.[5] شوافع دا رخصت ګڼړی خودَهغوی په نیز هم افضل قصر دې[6]، دَ ائمه ثلاثه دَ دلائل او دَهغې په جواباتو باندې تفصیلی بحث په خپل مقام یعنی باب صلاۃ المسافرکښې به ذکرکولې شی په دې ځائی کښې صرف دَ احنافو دلائل ذکرکولې شی:

دَ احنافو دلائل: مذکوره حدیث باب دَ قصر عزیمت کیدوکښې دَ احنافو دلیل دې یعنی: ((عن عائشة رضی الله عنها قالت: فرض الله الصلاة حین فرضها: رکعتین رکعتین فی الحضر والسفر، فأقرت صلاة السفر، وزید فی صلاة

---

[1]) زادالمعاد بحث قصر الصلاة فی السفر: ۴۶۴/۱ مجموع الفتاوی لابن تیمیه، هل القصر فی السفر سنة أو عزیمة؟: ۶/۲۴

[2]) معارف السنن: ۴۵۵/۴.

[3]) ردالمحتار علی الدرالمختار کتاب الصلاة باب صلاة المسافر: ۱۲۳/۱ فتح القدیر کتاب الصلاة باب الصلاة المسافر: ۳۵۹/۱ عمدة القاری: ۷۹/۴ إعلاء السنن: ۷، ۲۵۲ أوجزالمسالک: ۱۶۸/۳ بذل المجهود: ۲۷۱/۵.

[4]) التاج والإکلیل فصل فی أحکام صلاة السفر: ۱۳۹/۲ حاشیة الدسوقی فصل فی أحکام السفر: ۳۵۸/۱ مواهب الجلیل فصل فی صلاة السفر: ۴۸۸/۲ إکمال المعلم: ۵/۳.

[5]) الشرح الکبیر لابن قدامة فصل فی قصر الصلاة: ۹۰/۲ شرح الزرکشی باب صلاة المسافر: ۳۵۴/۱ إقناع للحاوردی کتاب السفر: ۲۳۷/۱.

[6]) المجموع شرح المهذب: ۳۳۲/۴ أسنی المطالب: ۳۵۱/۳ کتاب الأم: ۱۷۹/۱ مغنی المحتاج: ۳۶۰/۳ شرح النووی کتاب الصلاة رقم الحدیث: ۱۵۷۲، ۲۰۱/۶.

الحضر یعنی دَ سفرمونځ هم دغه شان دوه رکعته په ځانی اوساتلې شو اودَ حضر په مونځ کښې اضافه اوکړې شوه.
دَدې نه معلومیږی چه دَ سفر مونځ دَتخفیف په وجه نه دې بلکه هغه دوه رکعته په خپل اصل باندې دې. لهذا دا رخصت نه شو بلکه قصر شو.[1]

دویم دلیل: دَ احنافو دویم دلیل دَحضرت ابن عباس رضی الله عنهما روایت دې کوم چه امام مسلم رحمه الله په خپل صحیح کښې ذکرکړې دې. ((عن مجاهد عن ابن عباس رضی الله عنهما، قال: "فرض الله الصلاة علی لسان نبیکم فی الحضر أربع رکعات، وفی السفر رکعتین، وفی الخوف رکعة")) [2] یعنی ونبی فرمائنل الله ﷻ په حضرکښې څلوررکعته او سفرکښې دوه رکعته او په ویره کښې یو رکعت فرض کړې دې اودا خبره دَ نبی کریم ﷺ په خبر ورکولوسره معلومه شوه. (دَ ویرې دَ یورکعت باره کښې تفصیلی بحث او توجیهات باب صلاة الخوف لاندې راځی).

هم دغه روایت په طبرانی کښې ذکردې دَهغې الفاظ دادی: ((افترض رسول الله صلی الله علیه وسلم رکعتین فی السفر، کما افترض فی الحضر أربعاً)) یعنی رسول الله ﷺ په سفرکښې دوه رکعته کرځولی دی لکه څنګه چه په حضرکښې څلور رکعته فرض کرځولې دې.

دریم دلیل: دَ احنافو دَقصر عزیمت کیدو باره کښې دریم دلیل دَ نسائی او ابن ماجه حدیث دې: ((عن عبدالرحمن بن أبی لیلی عن عمر رضی الله عنه قال: صلاة السفر رکعتان وصلاة الأضحی رکعتان، وصلاة الفطر رکعتان، وصلاة الجمعة رکعتان، تمام، غیر قصر، علی لسان محمد صلی الله علیه وسلم)) حضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائیل دَ سفر مونځ دوه رکعته دې دَ لونی اختر مونځ دوه رکعته دې دَ وړوکی اختر مونځ دوه رکعته دې اودَ جمعه مونځ دوه رکعته دې اودا ټول مونځونه قصر نه دی بلکه مکمل مونځونه دی اودَ رسول الله ﷺ په ژبه مبارکه باندې دا ټول معلوم شوی دی.[3]

څلورم دلیل: څلورم دلیل هم دَ نسائی روایت دې: ((عن ابن عمر رضی الله عنه، قال: إن رسول الله صلی الله علیه وسلم أتانا، ونحن ضلال، فعلمنا، فکان فما علمنا أن الله تعالی عزوجل أمرنا أن نصلی رکعتین فی السفر)) یعنی حضرت ابن عمر رضی الله عنه ارشاد فرمائیلې چه مونږ دَعلم نه ناخبره وو چه مونږ له نبی کریم ﷺ تشریف

---

[1] صحیح البخاری کتاب الصلاة باب کیف فرضت الصلاة رقم الحدیث: ۳۵۰.
[2] صحیح مسلم کتاب الصلاة، رقم الحدیث: ۶۸۷، سنن النسائی کتاب قصر الصلاة رقم الحدیث ۱۹۱۲، جامع الأصول کتاب الصلاة . الفرع الأول فی الجوب والکمیة. رقم الحدیث: ۳۸۳۸، ۱۸٤/۵.
[3] سنن النسائی کتاب الصلاة باب عدد صلاة العید، رقم الحدیث: ۱۵۶۷، سنن ابن ماجه کتاب الصلاة باب تقصیر الصلاة فی السفر، رقم الحدیث: ۱۰۶۳.
امام نسائی رحمه الله په دې حدیث باندې اعتراض کړې دې چه دَ ابن ابی لیلی رحمه الله دَحضرت عمر رضی الله عنه نه سماع ثابته نه ده. ددې جواب دا ورکړې شوې دې چه امام مسلم رحمه الله دَ خپل کتاب په مقدمه کښې داخبره لیکلې ده چه دَ ابن ابی لیلی رحمه الله سماع دَ حضرت عمر نه ثابته ده. بلکه دَ بعض روایاتو مطابق خوباقاعده دَهغوی دا الفاظ دی چه "سمعت عمر بن الخطاب...... الخ". ددې نه علاوه داخبره هم ده چه ابن ماجه داحدیث په خپل کتاب کتاب الصلاة باب تقصیر الصلاة رقم الحدیث: ۱۰۶٤ کښې په دې سندسره ذکرکړې دې عن عبدالرحمن بن ابی الیلی عن کعب بن عجرة عن عمر. نصب الرایه کتاب الصلاة ۲/۱۹۰-۱۸۹.

راورلو مونږ. دهغوی ﷺ نه دیر څه زده کړل په هغې کښې یوه خبره داهم وه چه دَ سفرد مونځ باره کښې الله ﷻ مونږ ته حکم راکړې چه مونږ دوه رکعته کوو (١)

پنځم دلیل ((قال ابن عمر رضی الله عنه: صحبت رسول الله صلی الله علیه وسلم، فکان لا یزید فی السفر علی رکعتین و أبابکر وعمر وعثمان رضی الله عنهم)) یعنی حضرت ابن عمر رضی الله عنه فرمائی چه زه دَ رسول الله ﷺ دَ حضرت ابوبکرِ حضرت عمر اوحضرت عثمان رضی الله عنهم په صحبت کښې پاتې شوې یم حضورپاك اودې اصحابو رضی الله عنهم به دَ دوو رکعاتونه زیاتی نه ادا کول.

شپږم دلیل ((قال أنس رضی الله عنه: خرجنا مع رسول الله صلی الله علیه وسلم من المدینة إلی مکة، فکان یصلی رکعتین رکعتین، حتی رجعنا إلی المدینة)) یعنی حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه مونږ نبی کریم ﷺ سره دَ مدینې نه مکې مکرمې طرف ته په سفر اووتلو. په دې سفرکښې به نبی کریم دوه دوه رکعته مونځ کولو تردې چه مونږ مدینې منورې ته راؤرسیدو.

اووم دلیل دَ جمهور علماؤ مذهب هم دغه دې چه حضورپاك په سفرکښې همیشه هم قصر مونځ کړې دې (٢)

صاحب دَ البدائع لیکلی دی که چرې قصر کول رخصت وې او پوره کول عزیمت وې نوداسې به ؤوچه حضورپاك به عزیمت کله هم نه ترك کولو إلا بعذر څکه چه په عزیمت باندې عمل کول افضل وی اودَ حضورپاك شان څو دادې چه حضورپاك به هم افضل اعمال اختیارول او افضل عمل به نی کله کله دَ امت دَ تعلیم دپاره ترك کولو دې دَ پاره چه دغه عمل دَامت دپاره هم رخصت پاتې شی ګنی دَ رسول الله ﷺ اکثر عمل به هم په دغې باندې وو. بهرحال دا وینا چه چه حضورپاك افضل عمل همیشه ترك کړې دا دَ واقعه نه خلاف خبره ده او په دې کښې دَ رسول الله ﷺ فضیلت کمول دی. الغرض دا یو داسې فعل دې دَ کوم احتمال چه هم ممکن نه دې (٣) ددې نه علاوه دَ رسول الله ﷺ دَ بې شمیره صحابه کرامو رضی الله عنهم دَ آثارو نه په دې باره کښې روایتونه دی. په هغې کښې یو څو دلته ذکرکولې شی

① ((عن أبی نضرة قال: مر عمران ابن حصین فی مجلسنا، فقام إلیه فتی من القوم، فسأله عن صلاة رسول الله صلی الله علیه وسلم فی الحج والغزو والعمرة؟ فجاء، فوقف علینا، فقال: إن هذا سألنی أمرا، فأردت أن تسمعوه – أوکما قال -: غزوت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم، فلم یصل إلا رکعتین، حتی رجع إلی المدینة وحججت معه، فلم یصل إلا رکعتین، حتی رجع إلی المدینة، وشهدت معه الفتح، فأقام بمکة ثمان عشرة لیلة، لا یصلی إلا رکعتین، یقول لأهل البلد: ؟صلوا أربعا فإنا سفر. واعتمرت معه ثلاث عمر لا یصلی إلا رکعتین وحججت مع أبی بکر وغزوت، فلم یصل إلا رکعتین، حتی رجع إلی المدینة وحججت مع عثمان سبع سنین من إمارته لا یصل إلا رکعتین ثم صلاها بمنی أربعا)) (٤)

یعنی دَحضرت ابو نضرة رحمه الله نه روایت دې چه مونږ ناست وو مونږ سره حضرت عمران بن حصین رضی الله عنه تیر شو زمونږ دَ قوم نه یو خوان اودریدو اودهغوی نه نی تپوس اوکړو چه حج عمره او غزوات کښې دَ

---

١) سنن النسائی کتاب الصلاة باب کیف فرضت الصلاة رقم الحدیث: ٤٥٧، ١/٢٣٦ جامع الأصول کتاب التفسیر سورة النساء رقم الحدیث: ٥٨٦، ٢/١٠٥ نصب الرایة: ٢/١٩٠-١٨٩.

٢) معارف السنن: ٤/٤٥٣ إعلام السنن: ٧/٢٥١.

٣) بدائع الصنائع کتاب الصلاة: ١/٤٦٤.

٤) المصنف لابن أبی شیبة، کتاب الصلاة رقم الحدیث: ٨٢٥٢، ٥/٣٧١ مسند احمد بن حنبل حدیث عمران بن حصین رقم الحدیث: ١٩٨٧١ المعجم الکبیر للطبرانی رقم الحدیث: ٢٠٩ ج ١٣/٢٠٨.

نبی كريم ﷺ مونږ به څنګه وو (یعنی په دې سفرونو کښې به حضورپاك په مانځه کښې قصر کولو که اتمام؟) په دې باندې حضرت عمران بن حصین رضي الله عنه زمونږ مینځ ته راغلو اودریدو اوونې فرمائیل چه دا سړی دهغه څه باره کښې سوال کوی نوما ونیل چه ددې جواب تاسو هم واورئ. بیا هغوی اوفرمائیل ما حضورپاك سره په غزوات کښې شرکت کړې دې نو په هغه سفرکښې به حضورپاك د واپس راګرځیدو پورې هم دوه رکعته کول. ما حضورپاك سره حج کړې حضورپاك به د مدینې منورې د راواپس کیدو پورې هم دوه رکعته کول.زه حضورپاك سره د فتح مکې په موقع هم حاضر ووم. حضور پاك هلته اتلس شپې قیام کړې وو حضورپاك به هم دوه رکعته کول اوحضورپاك د دغه ښار والوته فرمائیلی وو چه مونږ مسافر یو (څکه دوه رکعته کوو) تاسو هم څلور کوئ. ما حضورپاك سره درې عمرې کړی دی (په دې سفرکښې هم) حضورپاك هم دوه رکعته کول.(ارشاد ئې اوفرمائیلو) ما حضرت ابوبکر رضي الله عنه سره حج هم کړې او هغوی سره په غزوات کښې هم شریك پاتې یم هغوی به هم دوه رکعته کول.اوهم دغه شان به ئې مونږ کولو تردې چه مدینې ته به واپس شو. ما حضرت عمر رضي الله عنه سره څو حجونه کړی هغوی به هم دمدینې د راواپس کیدو پورې هم دوه رکعته کول. اوما حضرت عثمان رضي الله عنه سره دهغوی په امارت کښې اووه کاله حج کړې هغوی به هم دوه رکعته کول. بیا (په آخره کښې) هغوی په منی کښې څلور رکعته اداکول شروع کړی وو.(اوحضرت عثمان رضي الله عنه به داسې د تاویل په وجه کول. مکمل وضاحت به په خپل مقام راځی).

④ ((حاتم بن اسماعيل عن عبدالرحمن بن حرملة، أنه سمع رجلاً يسأل سعيد بن المسيب: أتم الصلاة وأصوم في السفر؟ قال: لا، قال: فإني أقوي على ذلك، قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم أقوي منك، كان يقصر الصلاة في السفر ويفطر، وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "خياركم من قصر الصلاة في السفر وأفطر"))[1] یعنی د حضرت عبدالرحمن بن حرمله رحمه الله نه روایت دې چه هغوی یوسړی واوریدو چه هغه د حضرت سعید بن المسیب رحمه الله نه سوال کولو چه په سفرکښې زه پوره مونځ کولې شم؟ اوروژه ساتلې شم؟ هغوی جواب ورکړو چه نه (دا دواړه کارونه به په سفر کښې نشی کولې). دغه سړی اوونیل چه زه د دغه دواړو کارونو په کولو باندې قدرت لرم. حضرت رحمه الله جواب ورکړو چه رسول الله ﷺ تانه ډیر په دې کارونوباندې قدرت لرلو لیکن هغوی ﷺ به په سفرکښې قصر هم کولو او روژه به ئې هم نه ساتله او رسول الله ﷺ ارشاد فرمائیلې "تاسو کښې بهترین هغه سړی دې چه په سفرکښې قصر مونځ اوکړی او روژه اونه ساتی".

د مذکوره دلائلونه او دغه شان د نورو ډیرو دلائلو اوشواهدونه داخبره په پوره شان سره ښکاره شوې مخې ته راغلې ده چه په سفرکښې قصر واجب دې نه چه سنت یا رخصت.

۲- باب: وُجُوبِ الصَّلاةِ فِي الثِّيَابِ وقولِ اللهِ تعالى:

خُذُوا زِيْنَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ/الاعراف: ۳۱/وَمَنْ صَلَّى مُلْتَحِفًا فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ.

د مذکوره باب ماقبل سره مناسبت: په سابقه باب کښې امام بخاری رحمه الله د مونځ د فرضیت کیفیت بیانولو. اوس د مانځه د فرضیت نه پس دمانځه د شرطونونه رومبې شرط یعنی په مانځه کښې د کپړو د استعمال د ضرورت بیان کوی. چنانچه په دې باره کښې (یعنی د سړی دپاره د ښځې دپاره په

---

[1] المصنف لابن أبي شيبة، كتاب الصلاة رقم الحديث: ۸۲۵۴، ۳۶۹/۵المصنف لعبدالرزاق كتاب الصلاة رقم الحديث: ۴۴۸۰ جامع الأحاديث مراسيل سعيد بن المسيب رقم الحديث: ۴۴۰۰۵.

یخننی کښې په ګرمئی کښې د لباس د زیاتیدو په صورت کښې او د لباس د کمیدو په صورت کښې به څه حکم وی؟). امام بخاری رحمه الله اوولس ابواب قائم کړی دی. په کوم کښې چه د ټولو نه وړاندې ددې خبرې ذکر کړې دې که چرې چاسره صرف هم یوه کپړه وی د کومې په اغوستو چه هغه مونځ کولې شی نو په دې کښې په عام توګه درې حالتونه مخې ته راتلې شی یا خو به هغه کپړه ډیره ارته او وسیع وی یا به د درمیانه درجې وی او یا به ډیره وړه او تنګه وی

امام بخاری رحمه الله وړمبې باب "باب عقد الإزار على القفا في الصلاة" تړلوسره دې خبرې طرف ته اشاره کړې ده چه که هم یوه کپړه د درمیانه درجې وی نو بیا مونځ ګذار له پکار دی چه د هغې دواړه غاړې اونیسی او د خپل سټ نه شاته غوټه اولګوی دې دپاره چه په کیناستو پاسیدو کښې کپړه پریوتو سره د ستر عورت حالت اختیار نه کړی. دا په هغه صورت کښې دی چه کوم وخت کپړه دومره لویه نه وی چه هغه باقاعده د بدن نه چاپیره راتاؤ کړې شی او که چرې کپړه دومره لویه وی چه هغه واغوستې شی نو دهغې د حکم خودلو دپاره ئې دونم باب قائم کړو "باب الصلاة في الثوب الواحد ملتحفا به" په دې کښې ئې اوخودل چه په داسې صورت کښې د کپړې یو اړخ په اوږه باندې واچولې شی دې دپاره چه په دې طریقه ټول بدن پټ شی او د بدن هیڅ یوه حصه بربنډه (یعنی بغیر د کپړې پاتې) نه شی

اوکه چرې دریم صورت وی یعنی کپړه ډیره تنګه وی نو هغه به نه اغوستې شی اونه به په سټ کښې غوټه ورکولوسره زوړندولې شی نو ددې حکم واضح کولو دپاره ئې دریم باب "باب إذا كان الثوب ضيقا" قائم کړو او وئې خودل چه په داسې صورت کښې دا تنګه کپړه د لنګ په شان استعمالولو سره دې ستر د عورت پټ کړې شی او باقی بدن دې بربنډ پریخودې شی نو بیا به هم مونځ اوشی خلاصه دا چه مقصود اولی او اصلی ستر پټول دی د دې دپاره چه څنګه کپړه وی هم هغه شان به حکم وی

د ترجمة الباب مقصد: مذکوره باب "وجوب الصلاة في الثياب" نه امام بخاری رحمه الله د مونځ د شرطونو نه د وړمبی اهم شرط اهمیت ښکاره کول غواړی.

دحضرت شیخ الحدیث رحمه الله رائې: حضرت شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا صاحب کاندهلوی رحمه الله فرمائی: "د امام بخاری رحمه الله د اصول موضوعه نه دادی چه کوم خائی د ائمه کرامو اختلاف قوی وی هغه (د خآن نه) څه حکم نه لګوی او چرته چه څه قوی اختلاف نه وی هلته چه د امام بخاری رحمه الله په نیز کوم راجح وی په هغې باندې حکم قطعی لګوی" چنانچه په دې سند کښې اختلاف وو چه د مانځه د پاره کپړې شرط دی که نه؟ د امام مالك رحمه الله په نیز دا شرط نه دی او د باقی ائمه حضراتو په نیز شرط دی. او هم دغه مسلك دامام بخاری رحمه الله په نیز راجح وو چه کپړې د مونځ دپاره شرط دی. هم ددې طرف ته اشاره کولو سره امام بخاری رحمه الله د وجوب لفظ استعمال کړی. لکه چه په دې عنوان سره د مالکیه رد کړې شوې دې. (د ائمه داختلاف وضاحت وړاندې راخی)، او په وجوب باندې استدلال آیت مبارك ذکر کولوسره کړې دې ﴿خُذُوا زِيْنَتَكُمْ﴾ چه دا امر حکم ایجابی دې او ﴿زِيْنَتَكُمْ﴾ نه مراد لباس دې چونکه د بربنډ پاتې کیدو په مقابله کښې دا زینت دې په دې وجه د کپړې په خآنې باندې د زینت لفظ ذکر کولوسره اشاره اوکړه چه د مانځه په وخت کښې ښکلې کپړې اچولوسره مونځ کول پکار دی [1]

دحضرت کشمیری رحمه الله رائې: حضرت انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی په دې باب سره امام بخاری رحمه الله د مانځه شرائط شروع کوی او امام بخاری رحمه الله د بعض فقهاؤ مخالفت کولوسره ددې خبرې

---

[1] تقریر بخاری شریف: ۱۲۲/۲ الکنز المتواری: ۱۶/۴.

تصریح کړې ده چه ستر پټول د مانځه شرائط او فرائض کښې داخل دی. او د ستر نه مراد د فقهاؤ په نیز داسې ستر دې چه هغې ته کتل د چادپاره هم ممکن نه وی، په بل صورت کښې که چرې لباس سره اندامونه رابنکاره کیږی نو هغه غیر معتبر لباس دی.[1]

﴿خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ (الاعراف: ۳۱)، (اې بني آدم، واخلئ خپل خائست د هر مانځه په وخت. دا ایت د هغه خلقو په ردکښې نازل شوچه د کعبه طواف به ئې په برېنډه کولو اودا به ئې ډیر قربت او پرهیزګاری ګنړله. نو هغوی د دې کار نه منع کړې شو چه د هرعبادت په وخت لباس اچوئې.[2] د زینت نه مراد لباس دې او لباس هغه دې کوم چه ستر پټ کړی.

امام بخاری رحمه الله دا آیت په ترجمة الباب کښې ذکرکولوسره لکه چه په دې خبره باندې استدلال کوی چه کله د طواف په وخت کپړې اغوستل ضروری ګرځولې شوی دی. په داسې حال کښې چه طواف یوداسې عبادت دې په کوم کښې چه د مانځه پابندئی کمې وی نو په مونځ کښې کپړې اچول به درجه اولی ضروری وی ځکه چه د مونځ پابندئی خود طواف په مقابله کښې ډیرې زیاتې دی.[3]

بیا په مذکوره آیت کښې د سترعورت حکم جمات ته راتلوسره مقیدکړې شوې دې نه چه مونځ کولوسره. د دې وجه هم دغه ده چه د شریعت په نظرکښې د فرض مونځ اداکیدل هم په جمات کښې کیدل پکاردی. غرض دا چه مونځ په ښه لباس کښې او په جمات کښې د جمع په وخت ښه په اهتمام تلو سره اداکول پکاردی. ځکه چه د لفظ زینت نه معلومیږی چه د مانځه په حالت کښې په نسبت د نورو حالاتوښکلې لباس کښې کیدل پکاردی.[4]

د سترعورت حکم: د مذکوره باب په ترجمه کښې ذکرکیدونکې آیت مبارك نه د مونځ دپاره د لباس ضروری کیدو باندې استدلال کړې شوې دې.

د ستر پټولو حکم وجوبی دې که استحبابی؟ په دې باره کښې د اول نه په دې باندې پوهیدل پکاردی چه د ټولو علماء کرامو خو په دې خبره باندې اتفاق دې چه ستر د عورت مطلقاً فرض دې که په مونځ کښې وی اوکه د مونځ نه بهر. اختلاف په دې خبره کښې دې چه سترعورت د مونځ صحیح کیدو د شرائطونه دې اوکه نه دې؟ دغه شان د ښځې او سړی د ستر حد څه دې؟ په دې کښې هم اختلاف دې.

چنانچه په ړومبې مسئله کښې د امام مالك رحمه الله ظاهر مذهب دادې چه ستر د عورت د مانځه دپاره سنت دې شرط نه دې. او د ائمه ثلاثه مذهب دادې چه دا د مانځه د فرائض نه دی.[5]

د دې اختلاف سبب اوپه آثارکښې تعارض او د الله جل جلاله د قول ﴿يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ په مفهوم اخذ کولوکښې دې. هغه داسې چه په دې آیت مبارك کښې ﴿خُذُوا﴾ د امرصیغه ده. اوس دې نه امر وجوبی مراد دې که امر استحبابی؟ په دې کښې اختلاف دې.

---

[1]) حاشية الدسيوقي، فصل في الستر: ۲۱۱/۱فیض الباری: ۱۰/۲أنوارالباری:۹۵/۱۱.

[2]) تفسير عثماني سورة اعراف ص: ۱۹۱فتح الباری: ۶۰۳/۱عمدة القاری: ۸۰/۴التفسير الكبير: ۵۰/۱۴الجامع الأحكام القرآن:۱۶۷/۷تفسير ابن كثير:۱۴۹/۳.

[3]) عمدة القاری: ۸۰/۴الكنز المتواری:۱۷/۴فیض الباری: ۱۰/۲أنوارالباری: ۹۶/۱۱.

[4]) فیض الباری: ۱۰/۲أنوارالباری: ۹۶/۱۱.

[5]) البحرالرائق كتاب الصلاة باب فی الشروط: ۴۶۵/۱التبين الحقائق، كتاب الصلاة باب فی شروط: ۲۵۲/۱البناية كتاب الصلاة باب فی شروط الصلاة: ۱۲۱/۱-۱۱۹ التناج والإكليل، كتاب الصلاة فصل فی ستر العورة: ۴۹۷/۱الإقناع كتاب الصلاة فصل القول فی شروط الصلاة والسنن: ۱۲۷/۱المنتقى كتاب الصلاة الرخصة فی الثوب الواحد: ۲۲۵/۲.

دآنمه ثلاثه په نيز دا امروجوبى دې اودې نه مراد ستردَ عورت دې اودَدې دپاره هغوى سره دليل دَدې آيت شان نزول چه دَ بيت الله طواف سړو اوښځو په بربنډه كولو. په دې باندې دا آيت نازل شو. چنانچه رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو چه بيا دې يومشرك هم دَ بيت الله حج يا طواف په بربنډه باندې اونه كړى. ((أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم ألا يحج بعد العام مشرك ولا يطوف بالبيت عريان)) [۱]

دَامام مالك رحمه الله په نيزدا امر وجوبى نه دې استحبابى دې او دَدې نه مراد په څادر وغيره سره ظاهرى زينت دې يا دَ څادر نه علاوه نورې كپړې چه دَ زينت دپاره استعماليږى هغه مراد دى. [۲] دَهغوى دليل دَ مؤمنانو هغه حالت دې دكوم ذكرچه په حديث رسول ﷺ كښې راځى: ((من أنه كان رجال يصلون مع النبى صلى الله عليه وسلم عاقدِيْ أُزْرِهِمْ على اعناقهم أناقهم كهيئة الصبيان، ويقال للنساء: لا ترفعن رؤسكن حتى يستوي الرجال جلوساً)). [۳] يعنى خلقوبه نبى كريم ﷺ سره مونځ كولو په داسې حال كښې چه دَهغوى لنګونه (څادرونه) به دَهغوى ستونوسره تړلې شوى وو لكه څنګه چه دَ ماشومانو صورت وى او ښځوته به وئيلى شو چه خپل سرونه دې ترهغه وخته پورې نه اوچتوى تركومې چه سړى كينه نى.

دَامام بخارى رحمه الله رائې: په دې مسئله كښې دَ امام بخارى رحمه الله په نيز هم سترعورت دَ مانځه دَ پاره دَ شرائط نه دې لكه چه دَهغوى دَ صنيع نه معلوميږى چه دَ باب عنوان ئى "باب وجوب الصلاة فى الثياب" قائم كړو. بيا ترجمة الباب كښې دَ حضرت سلمه بن اكوع رضى الله عنه دَحديث ټكړه هم داسې نشاندهى كوى. چه حضورپاك ارشاد فرمائيلې چه خپل څادر دَ څه ازغى وغيره په مدد سره تړلې اوساتنى. مطلب دا چه كله دَ مانځه نه بهر په ښكاركښې خپل ستردَ پټولو حكم وركړې شو نوبه مانځه خو به په درجه اولى دا حكم وى.

چنانچه دَامام بخارى رحمه الله داحديث په ترجمة الباب كښې راوړل دَ سترعورت په وجوب باندې دَ دلالت دپاره او سابقه آيت كښې دَ زينت اختيارولونه مراد لباس اغوستلو طرف ته اشاره كول دى نه چه دَ ستردَ ښائست اوښكلى والى دپاره دَ زياتى لباس استعمالولو طرف ته. [۴]

قوله: ومن صلى ملتحفاً فى ثوب واحد: اوهغه سړې چه په يوه كپړه كښې رانغښتې مونځ كوى (دهغه مونځ صحيح دې). دا جمله امام بخارى رحمه الله دَ ترجمة الباب جز جوړولوسره ذكر كړې ده. په دې باره كښې حافظ ابن حجر رحمه الله او امام شهاب الدين ابوالعباس احمدبن محمد قسطلانى رحمه الله داخبره ليكلې ده چه په ترجمة الباب كښې دا جمله صرف دَ مستملى په نسخه كښې ده حموى اوكشميهنى وغيره په نسخوكښې دا جمله په ترجمة الباب كښې نشته دې. دَدې وجه داهم ممكن ده چه هم په دې عنوان سره يوباب په مستقبل كښې هم امام بخارى رحمه الله ذكر كړې دې. [۵]

---

[۱] هذا ليس بحديث واحد، ولكنه حديثان: الأول: من حديث ابن عباس فى سبب نزول الآية ﴿ خُذُوْا زِيْنَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ ﴾ . اخرجه مسلمٌ فى كتاب التفسير رقم الحديث: ۳۰۲۸ والحديث الثانى: وهو ألا يحج بعد العام مشرك". وأخرجه البخارى فى كتاب الحج باب لايطوف بالبيت عريان، رقم الحديث: ۱۶۲۲.

[۲] بداية المجتهد كتاب الصلاة باب الرابع فى ستر العورة: ۱۸۳/۲.

[۳] صحيح البخارى كتاب الصلاة باب الرجل يعقد الثوب رقم الحديث: ۳۶۲ صحيح مسلم رقم الحديث: ۴۴۱.

[۴] عمدة القارى كتاب الصلاة: ۸۱/۴

[۵] فتح البارى: ۶۰۲/۱ إرشادالسارى: ۱۱/۲.

دَترجمة الباب مقصد: مذكوره جمله دَ سابقه خبرې (چه دَ مونځ دَپاره سترعورت واجب دې) طرف ته دَاشاره كولودَپاره راوړلې شوې دې چه كپړه كه لويه وى اوكه وړه وى يوه وى يا زياتې مونځ به هم په دغه كپړه ستر پټولوسره اداكولې شى.[1]

دَ علامه كشميرى رحمه الله رائې: علامه محمدانورشاه كشميرى رحمه الله فرمائى هم داخبره امام طحاوى رحمه الله په خپل كتاب كښې "الصلاة فى الثوب الواحد" په نوم سره باب قائم كولو سره ذكر كړې دې اودَدې مقصد دادې كه چرې مونځ هم په يوه كپړه كښې كول وى نوكه هغه چرې لويه وه نوهغه به توګه دَ توشح، التحاف واشتمال استعمالول پكاردى كوم ته چه څادر راتاوول وائى يعنى دَ څادر يو سر دَ ښې نه شاته راتاوول اومخې ته په سينه باندې راوړلوسره تړل. كه چرې دومره ګنجائش نه وى نوشاته دې راوړى او په ښې دې غوټه اوتړى اوكه چرې دَدې نه هم كمه وى نود لنګ په شان دې په بدن باندې دَ نامه نه پورته اوتړى. غرض دا چه څومره هم كپړه وى چه په استعمال كښې راشى.[2]

دَحضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې: حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائى په دې خانى كښې امام بخارى رحمه الله څلور جملې ذكركړې دى: ① **(من صلى فى الثوب ملتحفاً فى الثوب الواحد)** ② **(ويذكرعن سلمة)** ③ **(من صلى فى الثوب الذي...الخ)** ④ **(أمر النبى صلى الله عليه وسلم أن لا يطوف.... الخ)** داڅلورجملې شارحين حضرات جزو دَ ترجمه ګرځوى اوهره يوه دَ روايت نه دَ ثابتولو كوشش كوى.اولې جملې **(من صلى فى الثوب ملتحفاً فى الثوب الواحد)** نه په شراح باندې يواشكال كيږى چه كه چرې داجز دَ ترجمه اوګرځولې شى نو تكرار ترجمه لازم راځى ځكه چه وړاندې يو مستقل باب **"الصلوة فى الثوب الواحدملتحفاًبه"** راځى دَدې جواب شراح دا وركوى چه دلته ئى تبعاً ذكركړې دې او په مستقل باب سره ئى اصالةً ذكر كړې دې.

خو زما په نيز په دې كښې يوجزوترجمه نه ده بلكه داسې جملې كله "**مثبت**" بفتح الباء الموحده وى او كله" **مثبت**" بكسر الباء وى. زما په نيز"**مثبت**" نه ده بلكه " **مثبت**" ده. دَ "**مثبت**" بفتح مطلب دا وى چه هغه جزوترجمه وى اودَهغې اثبات دَ روايت وغيره نه مقصود وى او " **مثبت**" مطلب دا وى چه هغه (جمله) ترجمه ثابتوى. اوس دا څنګه "**مثبت**" په كسره دَباء شوه؟ په داسې توګه چه امام بخارى رحمه الله دَ وجوب ثياب باب قائم كړو دې نه پس ئى **(من صلى فى الثوب ملتحفاً)** ذكركولوسره ښائى چه كله حضور پاك اوفرمائيل چه كه چرته يوه كپړه وى اوالتحاف كوئى نوكه چرې كپړه (دَ مونځ دَپاره) شرط نه وې نو دَدې التحاف وغيره څه ضرورت وو؟ دغه شان ئى دَ سلمة بن اكوع رضى الله عنه روايت نقل كړې دې چه په ابوداؤد كښې په تفصيل سره ذكر دې چه حضرت سلمة بن اكوع رضى الله عنه عرض اوكړو يا رسول الله صلى الله عليه وسلم زه ښكار كوم اوهم يوقميص وى دَ مونځ وخت كښې څه اوكړم؟ حضورپاك ارشاد اوفرمائيلو**(أذره لو بشوكة)** يعنى كنډه لګوه او كه چرته نور څه ملاؤ نه شى نو په ازغى سره ئى بند كړه. دا روايت دَامام بخارى رحمه الله په نيز ضحيح نه دې خو استدلال په داسې شان سره دې چه كه چرې لباس شرط نه وې نو "**أذره**" وئيلو څه ضرورت وو؟

او **(من صلى فى الثوب الذي يجامع فيه...الخ)** نه استدلال داسې دې چه يوه كپړه وى دَ هغې په اغوستو

[1] الكنزالمتوارى: ٤/١٧الكوثر الجارى:٢/٣٤فتح البارى: ١/٦٠٢.
[2] فيض البارى:٢/١١أنوارالبارى: ١١/٩٧.

كښې جماع هم كوى. نوبيا هم دهغې اغوستلو سره مونځ كول منع ګرځوى. ددې نه معلومه شوه چه ثياب يعنى لباس شرط دې. او ((أن لا يطوف بالبيت عريانا)) نه بالكل واضح دى چه حضورپاك ((طواف بالبيت عريانا)) نه منع فرمائيلې ده اوهم پخپله ئې ارشاد فرمائيلې دې ((الطواف بالبيت صلوة)) نوچه كوم څيز صلاة حقيقى هم نه دې بلكه دهغې په حكم كښې دې اود هغې اداكول ئې په بربنډه منع كړې دى نواصل څيز يعنى مونځ څنګه عريان (په بربنډه) كيدوسره كيدې شى (¹).

د التحاف نه څه مراد دې؟: د ترجمة الباب په مذكوره جمله كښې "ملتحفاً" لفظ استعمال شوې دې. "ملتحفاً" د اسم فاعل صيغه ده د التحاف نه. ددې لغوى معنى په كپړه سره خپل ټول بدن پټولوده. نود "ملتحفاً" معنى شوه په پوره بدن باندې كپړه رانغښتونكې (²) بل د كپړې دواړه طرفونه په خپلو دواړو اوږو باندې اچولو ته هم التحاف وائى. هم د دې دويم نوم "التوشح" هم دې.

په دې باره كښې (يعنى په بدن باندې د كپړې رانغښتلو باره كښې) درې الفاظ استعماليږى. التحاف، توشيح او اشتمال. رومبى دوه (التحاف او توشيح) خو هم په يوه معنى كښې استعماليږى. البته د دريم لفظ درې صورتونه دى: ① اشتمال مطلق ② اشتمال الصماء ③ اشتمال بمعنى اضطباع.

د رومبى صورت خو هم د التحاف والا دې. دويم نه مراد هيئت دې په كوم كښې چه په بدن باندې كپړه داسې واچولې شى چه د ضرورت په وخت په آسانئى سره خپل لاس بهر راويستلې نه شى دا صورت شرعاً منع دې په دې سره د ستربښكاره كيدل لازم كيږى. او دريم صورت د اضطباع دې چه كپړه د ښې اوږې نه لاندې اوويستلې شى او ګسه اوږه باندې واچولې شى. په دې صورت كښې هم په آسانئى سره د لاس استعمالول څه قدرې مشكل وى په دې وجه دا صورت هم خوښ كړې شوې نه دې سره ددې چه جائز دې.

البته اشتمال صماء والا صورت كښې كه چرې لنګ جدا وى او د لنګ والا په بدن باندې بل څه كپړه رانغښتلې شوې وى بيا دا صورت جائز دې. ځكه چه په دې صورت كښې د ستر ښكاره كيدو نه امن دې. دادهغه بنده دپاره منع دې د كوم په بدن چې لنګ نه وى ځكه چه په هغه وخت د لاس بهر ويستلو وخت كښې به ستر ښكاره كيږى (³).

تعليق: ((وَيُذْكَرُ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: (يَزُرُّهُ وَلَوْ بِشَوْكَةٍ). فِي إِسْنَادِهِ نَظَرٌ، وَمَنْ صَلَّى فِي الثَّوْبِ الَّذِي يُجَامِعُ فِيهِ مَا لَمْ يَرَ أَذًى وَأَمَرَ النَّبِيُّ أَنْ لَا يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ)[ر: ۳۶۲]

دحضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه نه نقل دى چه نبى كريم ﷺ ارشاد فرمائيلې دې چه كه (هم په يوه كپړه كښې د مونځ كولو نوبت راشى نو) دې ته ټانكه اولګونى (يعنى ددې ګريوان بند كړنى سره ددې چه دې بندول) په يوازغى سره وى. (دې دپاره چه ركوع كولوسره په شرمګاه باندې نظر پرينوخى) ددې (حديث) په سند كښې كلام دې.

---

¹) تقرير بخارى شريف: ۲/۲۳۲-۲۳۱.

²) القاموس المحيط ماده (ل، ح، ف) ص: ۷۶۷المعجم الوسيط ماده (ل، ح، ف) بل د ص: ۸۱۸

³) شرح الزرقانى على المؤطا كتاب الصلاة باب الرخصة فى الصلاة فى الثوب الواحد: ۱/۴۱۱المنتقى: ۲/۲۲۷تنوير الحوالك للسيوطى: ۱/۲۲فتح البارى لابن رجب: ۲/۱۴۴شرح ابن بطال: ۲/۲۰فيض البارى: ۲/۱۱عمدة القارى: ۴/۱۶۸تحفة الأحوذى، باب ماجاء فى الصلاة فى الثوب الواحد

د روايت تخريج: امام بخاري رحمه الله دا روايت په ترجمة الباب كښې ذكر كړې دې مستقل ئې دا په خپل صحيح كښې نه دې ذكر كړې. د دې وجه داده چه مذكوره روايت د امام صاحب رحمه الله د معيار او شرائطو مطابق نه دې. په دې وجه د دې نه پس امام بخاري رحمه الله "فى إسناده نظر" وئيلې دي. خو دا روايت امام ابوداؤد رحمه الله او امام نسائي رحمه الله په خپل خپل سنن كښې ذكر كړې دې. د دې نه علاوه دا روايت صحيح ابن حبان، صحيح ابن خزيمه او مستدرك على الصحيحين كښې هم موجود دې.(۱)

حضرت سلمة بن الاكوع رضي الله عنه: دا مشهور صحابي حضرت سلمه بن عمرو بن الاكوع اسلمي مدني رضي الله عنه دې. د دوى تفصيلي حالات كشف البارى كتاب العلم كښې تيرشوى دى.(۲)

د يزره مطلب: يزره، د نصر ينصر نه د مضارع صيغه ده د دې مطلب ټانكه لګول دى.(۳)

د روايت ترجمة الباب سره تعلق: د پوره روايت مفهوم داسې دې چه حضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه معلومه كړه چه يا رسول الله! زه اكثر ښكاركوم او زما په بدن باندې هم يوه كپړه وى نو آيا زه په دغه كپړه كښې مونځ كولې شم؟ حضورپاك ارشاد اوفرمائيلو چه دغه څادر ته ټانكه لګولوسره تړه (دې د پاره چه په شرمګاه باندې د نظر پريوتلو نه بچ شى) سره د دې چه كه ټانكه په يوازغى سره اولګولې شى نو په هغې سره هم ټانكه لګوه. نو د دې نه معلومه شوه چه د مانځه د پاره د كپړو كيدل ضرورى دى او هم دغه خبره په ترجمة الباب كښې وئيلې شوې ده.(۴)

په مانځه كښې د ستركتلوحكم: كه په مانځه كښې په خپل ستر باندې نظر پريوځى نو په دې سره مونځ نه فاسد كيږى. علامه عينى رحمه الله ليكلى دى چه د حضورپاك د قول «يَزُرُّهُ وَلَوْ بِشَوْكَةٍ» نه محمد بن شجاع رحمه الله دا استدلال كړې دې چه د مانځه په حالت كښې د ستر طرف ته كتل مونځ فاسد كوى.(۵)

د "وفى إسناده نظر" تشريح: امام بخاري رحمه الله د حضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه حديث ترجمة الباب كښې د ذكر كولو نه پس ((فى إسناده نظر)) وئيلې دې او هم په دې وجه (چه مذكوره حديث د امام صاحب په نيز د هغوى د شرائطو مطابق نه دې) دا مستقلاً ذكر نه كړو بلكه د ترجمة الباب جز جوړولوسره ئې ذكر كړې دې.

دا حديث د موسىٰ بن ابراهيم دې هغه دا د حضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه نه روايت كوى: «**قال: قلت: يارسول الله! أنى رجل أصيد، أفأصلى فى القميص الواحد؟ قال: نعم، زره ولوبشوكة**» دا حديث امام احمد رحمه الله ابوداؤد رحمه الله نسائي رحمه الله او ابن حبان رحمه الله په خپل صحيح كښې ذكركړې دې او امام حاكم رحمه الله د دې حديث تصحيح بيان كړې ده. دا حديث دراوردى رحمه الله د موسىٰ بن ابراهيم رحمه الله په طريق سره

---

(۱) سنن أبى داؤد كتاب الصلاة باب فى الرجل يصلى فى قميص واحد، رقم الحديث: ۶۳۲سنن النسائى، كتاب الصلاة، الصلاة فى قميص واحد، رقم الحديث: ۷۶۶. صحيح ابن حبان، كتاب الصلاة، باب ما يكره المصلى ومايكره رقم الحديث: ۲۲۹۴صحيح ابن خزيمة كتاب الصلاة باب الامربذر القميص واجبة رقم الحديث: ۷۷۸المستدرك على الصحيحين كتاب الصلاة رقم الحديث:۹۱۳.

(۲) كشف البارى كتاب العلم: ۱۷۳/۴.

(۳) النهاية فى غريب الأثر مادة زور: ۷۳۱/۱معجم الصحاح ماده زرر، ص: ۴۴۹.

(۴) عمدة القارى كتاب الصلاة باب وجوب الصلاة فى الثياب: ۸۱/۴.

(۵) عمدة القارى كتاب الصلاة باب وجوب الصلاة فى الثياب: ۸۱/۴ فيض البارى: ۱۱/۲أنوار البارى: ۹۷/۱۱.

بیان کړې دي اودغه طریق اخستوسره امام ابوداؤد رحمه الله دَدې روایت تخریج کړې دې. اودراوردی رحمه الله هم دا روایت دَ عطاف بن خالد رحمه الله په طریق سره هم بیان کړې دې. دَدې طریق تخریج امام احمد رحمه الله او امام نسائي رحمه الله کړې دې.

ابن القطان رحمه الله دَ برقانی رحمه الله نه نقل کولوسره ونیلی دی چه په دې روایت کښې موسیٰ بن ابراهیم رحمه الله نه مراد موسیٰ بن محمد بن ابراهیم بن حارث التیمی دې. دَ ابن قطان رحمه الله دَدې خبرې نه دوه امر لازم راځي. یو دَدې روایت په اسناد کښې ضعف کیدل ځکه چه دَ موسیٰ بن محمد بن ابراهیم بن حارث التیمی په ضعف باندې اتفاق دې. دویم دَدې روایت منقطع کیدل. ځکه چه موسیٰ بن محمد بن ابراهیم بن حارث التیمی دحضرت سلمه رضي الله عنه نه روایت کول ثابت نه دی هغه خو صرف دَخپل پلار نه روایت کوی اوهغه دَحضرت سلمه رضي الله عنه نه روایت کوی.

دا مضمون دې دَ ابن قطان رحمه الله دَهغه دَ ګمان مطابق دا هغه نظر دې دَ کوم طرف ته چه امام بخاری رحمه الله "فی إسناده نظر" کښې اشاره کړې ده.[1]

دَ "نظر" حل: دَدې نظر حل دا ذکرکړې شوې دې چه صحیح خبره داده په مذکوره روایت کښې موسیٰ نه مراد موسیٰ بن ابراهیم التیمی نه دې بلکه دې نه مراد موسیٰ بن ابراهیم بن عبدالرحمن بن عبدالله بن أبي ربیعه المخزومی دې. علی ابن المدینی رحمه الله په دې باندې جزم نقل کړې دې اودَدوی نه قاضی اسماعیل رحمه الله په خپل کتاب أحکام القرآن کښې نقل کړې دې. اودغه شان مفضل غلابی رحمه الله په خپل تاریخ کښې مصعب زبیری رحمه الله په روایت سره ذکرکړې دې. هم دا ابوبکر الخلال رحمه الله کتاب العلل کښې ذکرکړې دې. اومتاخرین نه عبدالحق الاشبیلی رحمه الله وغیره هم دَدې تصریح کړې ده. هم په دې وجه ابن حبان رحمه الله په خپل صحیح کښې دَدې حدیث تخریج کړې دې او دَ موسیٰ بن ابراهیم التیمی بل یو روایت تخریج نی نه دی کړې دَ ده په ضعف باندې دَ اتفاق دَ وجې نه.[2]

امام حاکم رحمه الله په مستدرک کښې داحدیث صحیح ګرځولې دې اوعلامه ذهبی رحمه الله هم دَدې توثیق کړې دې.[3]

قوله: ومن صلى في الثوب الذي يجامع فيه إذا لم ير فيه أذى: دَاخبره دَهغه سړی باره کښې ده، څوك چه په هغه کپړو کښې مونځ کوی په کوموکښې چه هغه خپلې بی بی سره جماع اوکړه، خو چه هغه په دغه کپړوکښې ناپاکی اونه وینی (یعنی دهغه مونځ صحیح دې). په دې عبارت کښې دَ مستملی اوحموی دَ روایت مطابق "فیه" لفظ ساقط دې.[4]

دَ روایت تخریج: دا جمله هم امام بخاری رحمه الله دَ ترجمة الباب جز جوړولوسره ذکرکړې ده. دا جمله هم په اصل کښې دَ یو حدیث مبارك ټکړه ده چه حضرت امیر معاویه رضي الله عنه دَخپلې خور ام حبیبه رضي الله عنها نه پوښتنه اوکړه چه آیا نبی کریم صلی الله علیه وسلم به په هغه کپړوکښې مونځ کولو په کوم کښې چه به ئی جماع

---

[1] فتح الباری لابن رجب: ۲۰/۲ شرح ابن بطال: ۱۲/۱ فتح الباری: ۱/ ۶۰۴-۶۰۳ عمدة القاری: ۸۲/۴-۸۱ الکوثر الجاری: ۴۳/۲ إرشادالساری: ۱۱/۲ تحفة الباری: ۴۸۴/۱ التوشیح: ۲۹۹/۱.

[2] فتح الباری: ۶۰۴/۱ عمدة القاری: ۸۱/۴ الکوثر الجاری: ۳۴/۲ إرشادالساری: ۱۱/۲ تحفة الباری: ۴۸۴/۱.

[3] فتح الباری: ۶۰۴/۱ عمدة القاری: ۸۱/۴ إرشادالساری: ۱۱/۲.

[4] المستدرک علی الصحیحین کتاب الصلاة رقم الحدیث: ۹۱۳. ۳۷۹/۱.

كوله؟ نوهغې جواب ورکړواوجي کله چه به حضورپاك په هغه کپړوباندې څه نجاست لګيدلې نه ليدلو.

تعليق: «عن معاوية بن أبي سفيان أنه سأل أخته أم حبيبة: هل كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلى في الثوب الذي يجامع فيه؟ قالت: نعم، إذ لم ير فيه أذي» داحديث امام ابوداؤد رحمه الله امام نسائي رحمه الله امام ابن ماجه رحمه الله او ابن حبان رحمه الله تخريج کړې او ابن خزيمه رحمه الله دا صحيح ګرځولې دې.[1]

د روايت مقصد: په ترجمة الباب کښې دا روايت په توګه دجز پيش کولو نه مقصد هم هغه دې چه مونږ به هم په کپړو کښې اداکيږي ترديږ چه د صحبت کونکې سره دهغه کپړې نه علاوه بل څه کپړه نه وى د کومې په اغوستو سره چه ئې جماع کړې وه نوبياهم دهغه دپاره ضروري دى چه په دغه کپړوکښې مونځ اداکړي. البته شرط دادې چه په دغه کپړو باندې نجاست نه وى لګيدلې.[2]

د "اذى" نه څه مراد دې؟: اذى نجاست ته وائي اودې نه مراد منى ده. په دې باندې قرينه دحضرت امير معاويه رضي الله عنه سوال اودهغې په جواب کښې د حضرت ام حبيبه رضي الله عنها مذکوره کلام دې.[3]

دامام بخاري رحمه الله په نيز دمنى حکم: دلته دامام بخاري رحمه الله دمنى باره کښې مذهب مخې ته راځي چه هغه هم د احنافو په شان دمنى نجس کيدو قائل دې.[4]

قوله:: وأمر النبي صلى الله عليه وسلم أن لا يطوف بالبيت عريان: او نبي کريم ﷺ حکم ورکړو چه هيڅ يو سړې دې د بيت الله نه بربنډ طواف نه کوى.

د ترجمة الباب مقصد: دا جمله د اقتباس په توګه امام بخاري رحمه الله په ترجمة الباب کښې ذکرکړې ده اومقصد دادې چه څنګه د طواف دپاره ستر پټول شرط ګرځولې شوې دې هم دغه شان مونځ د څه درجه چه دحج نه زياته ده دهغې دپاره خو ستر پټول په درجه اولى باندې شرط دې.

د طواف والاحديث په غرض د استدلال جزوترجمه جوړولو وجه داده چه طواف د مونځ مشابه دې دا هم د مانځه په حکم کښې ګرځولې شوې دې نوچه کله د طواف دپاره ستر شرط اوګرځولې شو نومونځ ددې زيات لائق دې چه ستر پټول ددې دپاره شرط وى.[5]

د روايت تخريج: د روايت داجمله دلته د اقتباس په توګه ده او هم په صحيح بخاري کښې نورو اووه مقاماتوکښې سنداً ذکر ده.[6] داجملې ته د تعليق نه بغيراقتباس خکه وئيلې شوې دې چه په روايت

---

[1] سنن أبي داؤد كتاب الصلاة باب الصلاة في الثوب الذي يصيب أهله فيه رقم الحديث: ٣٦٦سنن النسائي كتاب الصلاة باب المني يصيب الثوب رقم الحديث: ٢٩٤سنن ابن ماجة رقم الحديث: ٥٤٠صحيح ابن حبان رقم الحديث: ٢٣٣١صحيح ابن خزيمة رقم الحديث: ٧٧٦.

[2] عمدة القاري: ٨١/٤الكنزالمتواري: ١٨/٤.

[3] عمدة القاري: ٨١/٤فيض الباري: ١١/٢ أنوار الباري: ٩٧/١١.

[4] عمدة القاري: ٨١/٤فيض الباري: ١١/٢ أنوار الباري: ٩٧/١١.

[5] فتح الباري لابن رجب: ٢٣/٢ فتح الباري: ٦٠٤/١عمدة القاري: ٨٣/٤ الكوثرالجاري: ٣٥/٢ إرشادالساري: ١١/٢تحفة الباري: ٤٨٤/١فيض الباري: ١١/٢.

[6] صحيح بخاري كتاب الصلاة باب ما يستر من العورة رقم الحديث: ٣٦٩وفي كتاب الحج باب لايطوف بالبيت عريان رقم الحديث: ١٦٢٢وفي كتاب الجزية باب كيف ينبذ إلى أهل العقدرقم الحديث: ٣١٧٧وفي كتاب المغازي باب حج أبي بكر بالناس في سنة تسع رقم الحديث: ٤٣٦٣وفي كتاب التفسير باب فسيحوافي الأرض أربعة أشهر

كښې دَ امر نبى ﷺ تصريح نشته دې. اوپه ترجمة الباب كښې په ذكركړې شوې جمله كښې دَامر تصريح كړې شوې ده. په دې وجه دې جملې ته اقتباس ونيل خو صحيح دى ولې تعليق ونيل صحيح نه دى.(١)

الحديث الثانى

[٣٢٣] - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ، قَالَتْ: أُمِرْنَا أَنْ نُخْرِجَ الْحُيَّضَ يَوْمَ الْعِيدَيْنِ، وَذَوَاتِ الْخُدُورِ فَيَشْهَدْنَ جَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ، وَدَعْوَتَهُمْ وَيَعْتَزِلُ الْحُيَّضُ عَنْ مُصَلَّاهُنَّ، قَالَتِ امْرَأَةٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِحْدَانَا لَيْسَ لَهَا جِلْبَابٌ؟ قَالَ: «لِتُلْبِسْهَا صَاحِبَتُهَا مِنْ جِلْبَابِهَا»، وَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ: حَدَّثَنَا عِمْرَانُ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ، حَدَّثَتْنَا أُمُّ عَطِيَّةَ، سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهَذَا(٢)-[ر ٣١٨]

دَحديث ترجمه: دَ حضرت ام عطيه ﷺ نه روايت دې چه مونږ ته (دَ نبى كريم ﷺ دَ طرف نه) حكم راكړې شوچه په اخترونوكښې حائضه او پرده كونكې ښځې واخلئى بهردې اوخنى دې دپاره چه هغوى دَ مسلمانانو په جماعت كښې اودهغوى په دعاگانوكښې شريكې شى اوحائضه ښځې دې دَ مانځه نه جدا شى (يعنى دَ حيض په وجه دې مونځ نه ادا كوى). يوې ښځې عرض اوكړو يا رسول الله ﷺ كه په مونږ كښې كله چاسره كپړه نه وى (په كومې سره چه هغه پرده اوكړې شى نوهغه ښځه دې څه اوكړى؟ يعنى څنګه اوځى؟) حضورپاك جواب وركړو چه دَهغې سره خواكې ښځې له پكاردى چه هغه دا (ښځه چاسره چه پرده نه وى) په پرده (يعنى لوپټه) كښې پټه كړى.

تراجم رجال

موسى بن اسماعيل: دا ابوسلمه موسى بن اسماعيل تبوذكى بصرى رحمه الله دې. دَدوى تفصيلى حالات كشف البارى كښې **كتاب بدء الوحى** څلورم حديث **كتاب العلم باب من أجاب الفتيا بإشارة اليد والرأس** دويم حديث كښې تيرشوى دى.(٣)

رقم الحديث: ٤٦٥٥ وباب وأذان من الله ورسوله فى الناس يوم الحج الأكبر" رقم الحديث: ٤٦٥٦ وباب إلا الذين عاهدتم من المشركين" رقم الحديث: ٤٦٥٧.

(١) عمدة القارى: ٨٣/٤.

(٢) أخرجه البخارى فى كتاب الحيض باب شهود الحائض العيدين، رقم الحديث: ٣٢٤ وفى كتاب الصلاة باب التكبير أيام منى رقم الحديث: ٩٧١ وباب خروج النساء والحيض إلى المصلى رقم الحديث: ٩٧٤ وباب إذا لم يكن لها جلباب فى العيد رقم الحديث ٩٨٠ وباب اعتزال الحيض المصلى رقم الحديث: ٩٨١ وفى كتاب الحج باب تقضى الحائض المناسك كلها إلا الطواف بالبيت رقم الحديث: ١٦٥٢ وأخرجه مسلم فى صلاة العيدين باب ذكر إباحة خروج النساء فى العيدين إلى المصلى وشهود رقم الحديث: ٨٩٠ وأخرجه أبوداؤد فى الصلاة باب خروج النساء فى العيد رقم الحديث: ١١٣٦-١١٣٩ وأخرجه الترمذى فى الصلاة باب ماجاء فى خروج النساء فى العيدين رقم الحديث: ٥٣٩-٥٤٠ وأخرجه النسائى فى العيدين باب خروج العواتق وذوات الخدور فى العيدين رقم الحديث: ١٥٥٩ وباب اعتزال الحيض مصلى الناس رقم الحديث: ١٥٦٠ جامع أصول كتاب الصلاة الفصل السادس فى صلاة العيدين الفرع التاسع في خروج النساء إلى العيدين رقم الحديث: ٤٢٦٣.

(٣) كشف البارى: ٤٣٣/١، ٤٧٧/٣.

یزیدبن ابراهیم: دا ابوسعید یزیدبن ابراهیم التستری رحمه الله دی. مولیٰ اسید دی او دٰاهل بصره نه دی[1] دی دحسن ابن سیرین، ابن أبي ملیکه، عطاء،قتاده، أبي زبیر، ابراهیم بن العلاء الغنوی، عبدالله بن یسار المکی، قیس بن سعید او لیث بن أبي سلیم رحمهم الله نه روایت کوی[2]
او دٰدوی نه وکیع، بهزبن اسد، عبدالرحمن بن مهدی، عبدالملك بن آبراهیم الجدی، ابن مبارك، ابو أسامه، عبدالصمد، یزیدبن هارون، ابوداؤد، ابوالولید الطیالسیان، حجاج بن منهال،ابوعمرو الحوضی اوسهل بن بکار رحمهم الله روایت کوی.[3]
امام احمدبن حنبل رحمه الله دٰ دوی باره کښې فرمائی "ثقة". دٰامام صاحب خوني حضرت عبدالله دٰخپل پلار امام احمد بن حنبل رحمه الله نه تپوس اوکړو چه ستاسو دٰ یزیدبن ابراهیم سره زیات محبت دی که علی بن علی سره؟ نوامام صاحب رحمه الله جواب ورکړو چه زما یزیدبن ابراهیم سره زیات محبت دی.[4]ابن معین رحمه الله فرمائی **(یزیدبن ابراهیم أثبت من جریر بن حازم)**[5]ابی خیثمه رحمه الله فرمائی چه دٰیحیی بن معین رحمه الله نه یزید بن ابراهیم رحمه الله اوسری بن یحیی رحمه الله باره کښې سوال اوکړې شو چه دې دواړوکښې أثبت کوم یو دی؟نوابن معین رحمه الله جواب ورکړو **(یزیدلاشك فیه،والسري ثقة،ولکن یزیدبن ابراهیم أکبرمنه)**.[6]
ابوالولید رحمه الله فرمائی **(یزیدبن ابراهیم أثبت عندنا من هشام بن حسان)**[7]وکیع بن الجراح رحمه الله ته دٰ یزید بن ابراهیم التستری رحمه الله ذکراوکړې شو نوهغوی اوفرمائیل **(ثقة، ثقة)**[8] علی بن المدینی رحمه الله فرمایی**(یزیدبن ابراهیم ثبت فی الحسن وابن سیرین)**[9] سعیدبن عامر رحمه الله فرمائی**(حدثنا یزیدبن ابراهیم الصدوق المسلم)**[10] یزیدبن زریع رحمه الله فرمائی **(مارأیت أحداً من أصحاب الحسن أثبت من یزیدبن ابراهیم)**[11] محمدبن سعید رحمه الله فرمائی **(کان ثقةً ثبتاً)**[12]
ابن عدی رحمه الله فرمائی دٰ یزید احادیث مستقیم دی سوا دٰهغه دٰ هغه احادیثونه کوم چه هغه **((عن قتادة، عن أنس))** سره روایت کوی. اووئی فرمائیل چه **((وهوممن یُکتَبُ حدیثه ولا بأس به، وأرجو أن یکون صدوقاً))**[13]

---

[1] التاریخ الکبیر للبخاری:۸/۲۱۸ کتاب الثقات لابن حبان: ۴۰۳/۴.
[2] تهذیب الکمال: ۷۷/۳۲تهذیب التهذیب: ۳۱۱/۱۱.
[3] تهذیب الکمال: ۷۷/۳۲تهذیب التهذیب: ۳۱۱/۱۱.
[4] الجرح والتعدیل:۳۱۱/۹.
[5] تهذیب التهذیب: ۳۱۲/۱ سیرأعلام النبلاء: ۲۹۲/۷.
[6] تهذیب التهذیب: ۷۹/۳۲ سیرأعلام النبلاء:۲۹۳/۷.
[7] الجرح والتعدیل: ۳۱۱/۹ سیرأعلام النبلاء: ۲۹۲/۷.
[8] الجرح والتعدیل: ۳۱۱/۹ سیرأعلام النبلاء: ۲۹۲/۷.
[9] تهذیب الکمال:۸۰/۳۲.
[10] سیرأعلام النبلاء: ۲۹۲/۷تهذیب الکمال:۸۰/۳۲.
[11] تهذیب التهذیب: ۳۱۲/۱.
[12] سیرأعلام النبلاء: ۲۹۲/۷.
[13] تهذیب الکمال: ۸۱/۳۲ تقریب التهذیب: ۳۲۹/۲.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی امام بخاری رحمه الله په خپل صحیح کښې د یزید ابراهیم رحمه الله طرف ته دریو ځایونو کښې تخریج کړې دې. دوو ځایونو کښې متابعة او دریم ځائې کښې احتجاجاً. رومبې ځائې کتاب الصلاۃ کښې دویم ځائې سجود السهو اودریم ځائې کتاب التفسیر کښې (۱)
دَ وی دَ وفات باره کښې درې اقوال دی. ابوالولید الطیالسی فرمائی چه دَدوی وفات ۱۶۱هجری کښې شوې. عمرو بن علی رحمه الله فرمائی ۱۶۲هجری کښې شوې او ابوبکر محمدبن سعید بن یزید رحمه الله فرمائی ۱۶۳هجری کښې شوې. (۲)
محمد: دامشهور تابعی عالم امام شیخ الاسلام ابوبکر محمدبن سیرین انصاری بصری رحمه الله دې دَدوی دَ حالاتو تذکره **کشف الباري کتاب الایمان باب اتباع الجنائز من الایمان** کښې تیره شوې ده. (۳)
ام عطیة: دا نسیبه بنت کعب الانصاریه رضی الله عنها ده. اودَ یوقول مطابق نسیبه بنت الحارث ده. ام عطیه دَدوی کنیت دې. دَدوی حالات **کتاب الوضوء باب التیمن فی الوضوء والغسل** کښې تیرشوی دی. (۴)
دَترجمة الباب مناسبت: دَمذکوره حدیث ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې چه په دې کښې حکم ورکړې شو چه «**لتلبسها صاحبتها من جلبابها**» کومې ښځې سره چه دَ پردې دَپاره څادر وغیره نه وی هغه دې دهغې یوه ملګرې ښځه خپل څادر وغیره ورکړی بیا دې پرده اوکړی اوهغه ښځه دې عید ګاه ته راشی. نوچه کله دَاخترد پاره راتلوکښې دَ پردې تاکید کړې شوې دې کوم چه واجب مونځ دې نودا پابندی په دَ فرائضو دَپاره په درجه اولی وی. (۵)
قوله:: أُمِرْنَا أَنْ نُخْرِجَ: دَ بخاری شریف په روایت کښې "أُمِرْنَا" دَمجهول صیغې سره دې خودَ مسلم په روایت کښې "**عن هشام عن حفصة**" په طریق سر د "**أمرنا رسول الله صلی الله علیه وسلم**" الفاظ دی (۶)
قوله:: الحُيَّض: دَ حاء ضمه او یاء تشدید سره دَحائض جمع ده (۷)
قوله:: یوم العیدین: دلته العیدین دَ تثنیه صیغه ده خودَ مستملی اوکشمیهنی په روایت کښې "**یوم العید**" دَ واحدصیغه ده. (۸)
قوله:: عن مصلاهن: هن ضمیردَهغه ښځوطرف ته راګرځی کومې چه دَ حیض والا نه دی. دَ مستملی په روایت کښې دَ "**المصلی**" اضافت "**هم**" طرف ته دې. یعنی **مصلاهم**. په دې صورت کښې مذکر ضمیر ذکرکول تغلیباً دې چه مؤنث دَ مذکر لاندې کیدودَ وجې نه په دې کښې داخل دی. خودَ کشمیهنی په روایت کښې دا لفظ اضافت نه بغیردې. یعنی **عن المصلی** دغه وخت به مراد صرف دَ

---

۱) هدی الساری ص: ۶۳۰.
۲) تاریخ الکبیرللبخاری: ۳۱۸/۸الکاشف: ۳۸۰/۲الثقات لابن حبان: ۴۰۳/۴
۳) کشف الباری کتاب الایمان باب اتباع الجنائز من الإیمان:۵۲۴/۲.
۴) کشف الباری کتاب الوضوء باب التیمن فی الوضوء والغسل.
۵) عمدة القاری: ۸۳/۴فتح الباری: ۶۰۵/۱الکنزالمتواری:۱۸/۳.
۶) صحیح مسلم کتاب صلاۃ العیدین ذکر إباحة خروج النساء فی العیدین إلی المصلی رقم الحدیث: ۸۹۰
۷) معجم الصحاح المادة ح، ی، ض، ص: ۲۷۷ النهایة فی غریب الأثر: ۴۵۹/۱إرشادالساری:۱۲/۲.
۸) فتح الباری: ۶۰۵/۱إرشادالساری:۱۲/۲عمدة القاری: ۸۳/۴

مانځه خائي وى.(١)

قوله:: قـالت إمرأة: إمرأة نه مراد ام عطيه رضي الله عنها ده. قالت نه مراد هغې پخپله خپل ذات اخستې دې.(٢) ګنى پخپله په يوروايت کښې «قلت: يارسول الله إحدانا» موجود دې.(٣)

قوله:: جِلْبَاب: دَ ج- کسره سره جلباب دې. جلباب لوئى څادر ته وائى په کوم سره چه ښځه خپل سر اوسينه پټه وى. دَدې نه علاوه دَ جلباب معنى پړونې قميص اولنګ وغيره هم راځى.(٤)

قوله:: لِتُلْبِسْهَا: دَ سين جزم سره دَ امر صيغه ده. مراد دادې چه دَ خپل ضرورت نه زياتى کپړې بوضرورت مند ته دَ نفع اخستلودَپاره ورکړئى.(٥)

دمذکوره روايت تفصيلى مباحث کتاب الوضوء کښې تيرشوى دى. دلته صرف په دې خبره باندې خبردارې مقصود وو چه په مانځه کښې ستر پټول فرض دى.

تعليق «قال عبدالله بن رجاء، ثنا عمران، حدثنا محمد بن سيرين حدثنا أم عطية، سمعت النبى صلى الله عليه وسلم بهذا»

دَتعليق تخريج: حافظ ابن حجر په تغليق التعليق کښې دا تعليق مکمل سند اومتن سره ذکرکړې دې. هغه فرمائى: «أخبرنى بذلك أحمد بن أبى بکر المقدسى، فى کتابه عن محمد بن على بن ساعد الحلبى أن يوسف بن خليل الحافظ، أخبرهم: أنا محمد بن أبى زيد أنا محمود بن إسماعيل الصيرفى، أنا أحمد بن محمد [بن فاذشاه] أنا سليمان بن أحمد ثنا على بن عبدالعزيز البغوى ثنا عبدالله بن رجاء الغدانى، أنا عمران القطان، عن محمد بن سيرين، حدثتنا أم عطية الأنصارية، قالت وقد غزوت مع النبى صلى الله عليه وسلم غزوات کنا نقوم على الکلمى، ونداوى الجرحى، فلقلت: يارسول الله! إحدانا تخرج مع الناس يوم الفطر، ويوم النحر، قالت: فسمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: يخرجن العواتق وذوات الخدور والحيض، فيشهدن الخير ودعوة المسلمين، قلت: يارسول الله! إحدانا لا يکون لها ثوب، قال: تلبسها أختها»(٦)

دَحديث مفهوم دادې چه حضرت ام عطيه رضي الله عنها اوفرمائيل زه نبى کريم ﷺ سره په څو غزواتوکښې شريکه شوم. مونږ (ښځې) به مريضانوسره وو، دَ زخميانوعلاج به مو کولو ما رسول الله ﷺ ته عرض اوکړو يا رسول الله! مونږ کښې څوك نورو خلقوسره په وړوکى اختر اولوئى اخترکښې شريکې شوې دى حضورپاك ارشاد اوفرمائيلو چه آزادې پردې والا ښځې اوحائضه ښځې دَمسلمانانودخير په مجلسونوکښې دې حاضرېږى. حضرت ام عطيه رضي الله عنها فرمائى چه ما عرض اوکړو يارسول الله! (يووخت کښې) مونږ کښې به چاسره کپړه هم نه وه (چه په هغې سره دغه ښځه پرده اوکړې شى) نوحضورپاك ارشاد اوفرمائيلو چه (په داسې صورت کښې) دَهغې ملګرې ښځه دې خپله زياتى کپړه ورواغوندوى.

---

(١) فتح البارى: ١/٦٠٥إرشادالسارى: ٢/١٢تحفة البارى: ١/٢٨٤.

(٢) عمدة القارى: ٤/٨٣.

(٣) صحيح مسلم کتاب العيدين ذکر إباحة خروج النساء فى العيدين إلى المصلى رقم الحديث: ٨٩٠

(٤) معجم الصحاح ص: ١٨٠فتح البارى لابن رجب: ٢/٢٤.

(٥) إرشادالسارى: ٢/١٢تحفة البارى: ٢٨٤/١عمدة القارى: ٤/٨٤.

د تعلیق رجال

عبدالله بن رجاء: دا عبدالله بن رجاء الغدانی رحمه الله دی. واضحه دی وی چه عبدالله بن رجاء دوه دی. یو عبدالله بن رجاء بن عمر الغدانی البصری او دویم عبدالله بن رجاء المکی البصری دی. په دی تعلیق کښی اول ذکر شوی عبدالله بن رجاء مراد دی. لکه څنګه چه د دی تصریح حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عینی رحمه الله کړی ده.([1])

د هغوی پوره نوم عبدالله بن رجاء بن عمر دی. دوی ته ابن المثنی الغدانی، أبوعمر وئیلی شی او یو قول د ابوعمر په ځائی ابوعمرو هم دی. دا بصری وو.([2])

دی د اسحاق بن یزید الکوفی، اسرائیل بن یونس، جریر بن ابواب البجلی، حارث بن بل البصری، حرب بن شداد، حرب بن میمون الانصاری، حسن بن صالح بن حی، حماد بن سلمه، ربعی بن عبدالله بن الجارود، ربیعه الکنانی، عمران بن داؤد القطان، محمد بن راشد المکحولی رحمهم الله او د نورو ډیرو شیوخونه روایت نقل کوی.

او د هغوی نه نقل کونکو کښی بخاری، ابراهیم بن اسحاق الحربی، احمد بن ابی صلابه، اسحاق بن الحسن الحربی، اسماعیل بن عبدالله الاصهانی، سمویه، اسید بن عاصم الاصهانی، عبدالله بن محمد بن سنان، عبدالله بن محمد البرداد رحمهم الله قابل ذکر دی.([3])

د هغوی باره کښی ابن معین رحمه الله فرمائی «**کان شیخاً صدوقاً لا بأس به**»([4]) هاشم بن مرثد الطبرانی رحمه الله یحیی بن معین رحمه الله نه نقل کولو سره فرمائی: «**کثیر التصحیف، ولیس به بأس**»([5]) عمرو بن علی رحمه الله فرمائی «**صدوق، کثیر الغلط والتصحیف، لیس بحجة**»([6]) ابوزرعه رحمه الله فرمائی. «**حسن الحدیث عن إسرائیل**»([7]) ابوحاتم رحمه الله فرمائی: «**کان ثقة رضیاً**»([8]) ابن المدینی رحمه الله فرمائی چه اهل بصره د دوو کسانو په عدالت باندی مجتمع دی یو ابوعمر الحوضی او دویم عبدالله بن رجاء.([9])

امام نسائی رحمه الله فرمائی «**عبدالله بن رجاء المکی والبصری کلاهما لیس بهما بأس**»([10]) ابن حبان رحمه الله هغه په کتاب الثقات کښی ذکر کړی دی.([11])

د هغوی د وفات باره کښی ابوالقاسم اللالکائی ۲۱۹هجری قول نقل کړی دی. محمد بن عبدالله الحضرمی ۲۲۰هجری قول نقل کړی دی. د دوی نه علاوه خلیفه بن خیاط او ابن عساکر رحمه الله ذکر کړی

---

[1]) فتح الباری: ۶۰۵/۱ عمدة القاری: ۸۵/۴.

[2]) تهذیب الکمال: ۱۴/ ۵۰۰-۴۹۵ تهذیب التهذیب: ۲۰۹/۵.

[3]) تهذیب الکمال: ۱۴/ ۴۹۸-۴۹۵ تهذیب التهذیب: ۵/ ۲۱۰-۲۰۹ سیر اعلام النبلاء: ۱۰/ ۳۷۷-۳۷۶.

[4]) تهذیب التهذیب: ۵/ ۲۱۰ سیر أعلام النبلاء: ۱۰/ ۳۷۷.

[5]) تهذیب الکمال: ۱۴/ ۴۹۸ تهذیب التهذیب: ۵/ ۲۱۰.

[6]) الجرح والتعدیل: ۵/ ۶۴ تهذیب الکمال: ۱۴/ ۴۹۸.

[7]) تهذیب التهذیب: ۵/ ۲۱۰ سیر أعلام النبلاء: ۱۰/ ۳۷۷.

[8]) الجرح والتعدیل: ۵/ ۶۴ تهذیب الکمال: ۱۴/ ۲۹۹.

[9]) تهذیب الکمال: ۱۴/ ۲۹۹ سیر أعلام النبلاء: ۱۰/ ۳۷۷.

[10]) تهذیب الکمال: ۱۴/ ۲۹۹ تهذیب التهذیب: ۵/ ۲۱۰.

[11]) کتاب الثقات لابن حبان: ۸/ ۲۴۱ سیر أعلام النبلاء: ۱۰/ ۳۷۷.

دی چه دې ۲۱۹هجری کښې ذوالحجه په میاشت کښې وفات شوې اوداهم وئیلې شوی دی چه ۲۲۰هجری دَمحرم په میاشت کښې وفات شوې.[1] دَدوی روایات امام ابوداؤد رحمه الله امام نسائی رحمه الله او امام ابن ماجه رحمه الله هم نقل کړی دی.[2]

عمران: داابواعوام عمران بن داوَر العمی البصری القطان رحمه الله دې.[3]

دَهغوی په استاذانوکښې ابان ابی العیاش، بکر بن عبدالله المزنی، حسن بصری، حسین بن عمران الجهنی، حمیدالطویل، خالد بن ابی عبدالله، سلیمان التیمی، قتاده، محمدبن جحادة، محمدبن سیرین، معمر بن راشد رحمهم الله نه علاوه یوجماعت دې.اودَ هغوی په شاګردانوکښې اشعث بن اشعث السعدانی، حماد بن مسعدة، اوقتیبة، سلم بن قتیبة، سهل بن تمام بن بزیع، عبدالله بن رجاء الغدانی او ابوداؤد الطیالسی رحمهم الله وغیره قابل ذکر دی.[4]

عمروبن علی رحمه الله فرمائی چه عبدالرحمن بن مهدی دَ عمران بن القطان رحمه الله نه روایت بیانولو اویحیی به دَهغوی نه نه بیانولو. بیا یحیی یوه ورځ دَعمران القطان ذکراوکړو اودَهغه ئی ښه تعریف بیان کړو.[5]

عبدالله بن احمدبن حنبل رحمه الله دَخپل پلار احمدبن حنبل رحمه الله نه نقل کوی چه هغوی اوفرمائیل «أرجوا أن یکون صالح الحدیث».[6] ابوعبیدالآجری رحمه الله فرمائی چه ما ابوداؤد رحمه الله فرمانیلوسره واؤریدو چه عمرالعمی دَ حسن «بصری» رحمه الله دَملګرو نه دې اوما دَهغوی باره کښې دَ خیر نه سوا بل څه نه دی اوریدلی.[7] ابن عدی رحمه الله فرمائی چه «وهوممن یکتب حدیثه».[8] ابن حبان رحمه الله هغه په کتاب الثقات کښې ذکرکړې دې.[9]

امام بخاری رحمه الله دَهغوی روایات دَ تعلیق اواستشهاد په توګه ذکر کړی دی. او الأدب المفردکښې دَهغه نه روایات همَ ذکرکړی دی اودَ امام مسلم رحمه الله نه علاوه باقی څلورو وارو ائمه حضرات دَهغه نه روایت په خپلو کتابونوکښې ذکرکړی دی.[10]

دَدې تعدیل نه علاوه په هغوی باندې جرح هم کړې شوې ده. امام نسائی رحمه الله فر مائی ضعیف.[11] یزید بن زریع رحمه الله فرمائی «کان حروریاوکان یری السیف علی أهل القبلة» عمران القطان حروری وو اودَاهل قبله خلاف ئې توره اوچتول جائز ګنړل.[12]

---

[1]) إکمال تهذیب الکمال:۲۴۶/۷تقریب التهذیب:۴۹۱/۱.

[2]) تهذیب الکمال: ۲۹۹/۱۴.

[3]) سیرأعلام النبلاء: ۲۸۰/۷تهذیب التهذیب: ۱۳۰/۸.

[4]) تهذیب الکمال:۳۲۸/۲۲ تهذیب التهذیب:۱۳۱/۸.

[5]) الجرح والتعدیل: ۳۸۱/۶سیرأعلام النبلاء: ۲۸۰/۷.

[6]) تهذیب الکمال:۳۲۸/۲۲الجرح والتعدیل: ۳۸۱/۶.

[7]) تهذیب الکمال:۳۲۹/۲۲تهذیب التهذیب: ۱۳۲/۸.

[8]) سیرأعلام النبلاء: ۲۸۰/۷تهذیب التهذیب: ۱۳۲/۸.

[9]) کتاب الثقات لابن حبان:۲۴۳/۷.

[10]) تهذیب الکمال ۳۳۰/۲۲سیرأعلام النبلاء: ۲۸۰/۷.

[11]) الکاشف: ۹۳/۲هدی الساری ص: ۶۴۵تهذیب الکمال: ۲۳۰/۲۲.

[12]) تهذیب التهذیب: ۱۳۳/۸سیرأعلام النبلاء: ۲۸۰/۷.

ابوعبيدالاجری رحمه الله فرمائی چه ماد ابوداؤد رحمه الله نه د عمران القطان رحمه الله باره کښې اوريدلی چه «ضعيف أفتى فى أيام إبراهيم ابن عبدالله بن حسن بفتوى شديدة فيها سفك دماء» يعنی ونی فرمائيل چه هغه ضعيف راوی دې هغه د ابراهيم بن عبدالله بن حسن په زمانه کښې يوه سخته فتوی ورکړې وه په کومه کښې چه د وينو توييولو ذکر کړې وو. (١)

غرض دا چه د عمران بن القطان رحمه الله باره کښې د جرح اوتعديل هر دوه قسم اقوال موجود دی. په دې وجه امام بخاری رحمه الله د هغوی روايات صرف تعليقا اوپه توګه د استشهاد ذکرکړی دی. مسنداً اومستقلاً نه. د دې نه معلوميږی چه په مذکوره راوی کښې سره د دې چه ضعف شته ليکن د هغې درجې دې چه د هغې تحمل کولوسره د تعليقاتو اوشواهدو د پاره قبليدلې شی. لکه چه تحرير تقريب التهذيب کښې ليکلی دی «بل: ضعيف يعتبربه فى المتابعات والشواهد، فقد ضعفه أبوداؤد، والنسائى، والعقيلى، وابن معين، فى رواية الدوري وابن محرز، وقال فى رواية عبدالله بن أحمد: أرجوا أن يكون صالح الحديث وقال البخاري: صدوق، يهم، وقال الدارقطنى: كان كثيرالمخالفة والوهم، وقال ابن عدى: وهوممن يكتب حديثه (يعنى: فى المتابعات والشواهد) ووثقه العجلى، وذكره ابن حبان فى الثقات» د مذکوره عبار ت خلاصه او اقوال په تفصيل سره پورته ذکر کړې شوی دی.

اوحافظ ابن حجر عسقلانی رحمه الله تهذيب التهذيب کښې ليکلی دی چه د ابن زريع رحمه الله قول «كان حروريا» کښې زما تامل دې هغه حروری نه وو سره د دې چه لږشان خيال نې دغه طرف ته ضرور وو. اودائی هم ليکلی دی چه عقيلی رحمه الله اوفرمائيل چه عمران القطان رحمه الله د خوارج د رائې حامې وو ليکن هغه د هغې طرف ته دعوت ورکونکې نه وو او الساجی هغه ته صدوق وئيلې او عفان د هغه توثيق کړې دې. عجلی هغه ته ثقه وئيلې اوالحاکم هم هغه صدوق ليکلې دې. (٢)

دې نه علاوه حافظ صاحب رحمه الله هدي الساري کښې د هغه باره کښې صاحب قتادة صدوق الفاظ ليکلی دی اودائی هم ليکلی دی چه امام بخاری رحمه الله په خپل جامع کښې د هغوی روايات بعض مقاماتو کښې تعليقًا نقل کړی دی. (٣)

د عمران القطان رحمه الله وفات ١٦٠هجری کښې وړاندې روستوشوې. (٤)

د تعليق مقصد: امام بخاری رحمه الله مذکوره تعليق خکه ذکر کړې چه هغه د دې خبرې تصريح کول غواړی چه د محمدابن سيرين رحمه الله د ام عطيه رضي الله عنها نه حديث بيانول ثابت دی اود هغه باطل خيال ترديد مقصود دې چه د محمد بن سيرين رحمه الله سماع د هغه د خپلې خود حفصه نه دې اود حفصه د ام عطيه نه. (٥)

---

(١) سيرأعلام النبلاء: ٢٨٠/٧تهذيب الكمال: ٣٣٠/٢٢.

(٢) تهذيب التهذيب: ١٣٢/٨-١٣١سيرأعلام النبلاء:٢٨٠/٧.

(٣) هدى السارى مقدمة فتح البارى:ص: ٦٤٥

(٤) تقريب التهذيب: ٧٥١/١سيرأعلام النبلاء: ٢٨٠/٧.

(٥) التوضيح لابن ملقن: ٢٨١/٥فتح البارى:٦٠٥/١ عمدة القارى: ٨٤/٤الكوثر الجارى: ٣٦/٢إرشادالسارى: ١٢/٢.

٣- باب: عَقْدِ الْإِزَارِ عَلَى الْقَفَا فِي الصَّلَاةِ.

وَقَالَ أَبُو حَازِمٍ عَنْ سَهْلٍ: صَلَّوْا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ عَاقِدِي أُزُرِهِمْ عَلَى عَوَاتِقِهِمْ. [ر: ٣٥٥]

داباب دې په مانځه کښې لنګ په سټ باندې د تړلو باره کښې

دَ الإزار مطلب: ازار هغه کپړې ته وائی دَ کوم په ذریعه چه دَ نامه نه لاندې حصه پټولې شی. دَدې استعمال دَ مذکر اومؤنث دواړه شان کیږی. دې ته دَ ازار وئیلووجه داده چه دَ دې په ذریعه شا تړلې شي خکه چه دَ ازار لغوی معنی هم شا او ملا ده.[1]

القفا: دَسټ شاته والاحصې ته قفا وائی. په اردو کښې دې ته "گدی" وائی. قفا اسم مقصور دې. دَ دَم ذکراو مؤنث دواړو دَپاره استعمالیږی.

دَمذکوره باب وړاندینی باب سره مناسبت: علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دَمذکوره باب دَ وړاندینی باب اودراتلونکي ابواب سره مناسبت ښکاره دې چه ټول ابواب د لباس سره متعلق احکام په بیان کښې دی. سوا دَ پنځو ابوابو نه کوم چه دَدې پنځلسو په مینځ کښې راغی چه دَهغې نه مقصود دَ لباس دَاحکامو بیانول مقصود نه دی. دَدې پنځو ابوابو دَماقبل اومابعد سره مناسبت به دَهغې په مواقع باندې بیانولې شی. (هغه پنځه ابواب دادی ① باب مایذکر فی الفخذ، ② باب الصلاة فی المنبروالسطوح والخشب، ③ باب الصلاة علی الحصیر، ④ باب الصلاة علی الخمرة، ⑤ باب الصلاة علی الفراش) ([2])

تعلیق: وقال: أبو حازم عن سهل: صلوا مع النبی صلی الله علیه وسلم عاقدی أزرهم علی عواتقهم: امام بخاری رحمه الله دا تعلیق متصلاً اومسنداً دَدې باب نه وړاندې دریم باب «باب إذا کان الثوب ضیقاً» کښې ذکر کړې دې.

تراجم رجال

ابوحازم: دا سلمة بن دینار الأعرج الزاهد المدني رحمه الله دې. دَدوی حالات کشف الباري کتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه کښې تیرشوی دی.([3])

سهل: دا ابن سعد الساعدي أبوالعباس الأنصاري الخزرجی دې. دَدوی نوم حزن وو نبی کریم ﷺ دَ دوی نوم بدل کړو سهل ئې کیخودو. دې په ٩١ هجری کښې وفات شوې. دوی په مدینه کښې آخری صحابی رضی الله عنه وو دَوفات په اعتبار سره. دَدوی حالات هم کشف الباري کتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه کښې تیرشوی دی. ([4])

دَتعلیق مقصد: مذکوره روایت وړاندې مستقلاً دَ یو جدا باب لاندې راغی. دَ دې باوجود دَدې روایت یو جز په توګه دَتعلیق دَذکرکولو مقصد مذکوره ترجمة الباب دې. دا ترجمة الباب خکه ذکرکړې شوې

---

[1] معجم الصحاح ص: ٤٠٠ التوضیح: ٢٨٢/٥ الکوثر الجاری: ٣٦/٢.

[2] عمدة القاری: ٨٤/٤.

[3] کشف الباری کتاب الوضوء بآب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه

[4] کشف الباری کتاب الوضوء بآب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه.

دي چه دَ ستر عورت حکم تاکيداً مخې ته راشي. ددې دتانيد دپاره دا تعليق ذکرکړې شو. ددې نه دَ ستر عورت تاکيد په دې شان دې چه کله خپل ازار په خپل ستې باندې اوتړلې شي نود رکوع په وخت دَ ده مستوره اندامونه به نه ښکاري. (١)

لغوى اونحوى تحقيق

قوله: صلوا: دا فعل ماضي دې ددې فاعل ضمير جمع دې. دَ**عاقدين أزرهم** طرف ته دَ اضافت دَ وجې نه نون ساقط شو. داجمله حال ده دَ صلوا دَ ضميرنه. دکشميهنى په روايت کښې «**عاقدوا أزرهم**» دې کوم چه راجع دې دَ صحابه کرام رضي الله عنهم طرف ته. (٢)

قوله: عاقدي أزرهم: داپه اصل کښې **عاقدين أزرهم** وو. پدې صورت کښې به دا جمله خبر جوړيږي دَ مبتداء محذوف. يعني «**صلوا وهم عاقدوا أزرهم**». (٣)

قوله: أزرهم: دَهمزه دَضمه سره اودَ زاء دَسکون سره دا جمع ده دَ ازار. دَمذکر اومؤنث دواړو دپاره استعماليږي. (٤)

قوله: عواتق: عواتق جمع دَعاتق ده. په اوږو باندې دَخادر کيخودو ځائې ته عاتق وائي. دَ مذکر اومؤنث دواړو دپاره استعماليږي. (٥)

تشريح: دَصحابه کرامو رضي الله عنهم يوجماعت دَ مانځه په وخت استعماليدونکې کپړې سره داسې کول چه په خپل ستې باندې دَ اوږو شاته خپل څادر ته غوټه ورکوله اوهغوى به داسې ځکه کول چه دَهغوى ستر دَ رکوع او سجدې په وخت پټ وي. ځکه چه هغوى سره به پرتوګونه نه وو اودا دَ صحابه کرامو رضي الله عنهم دا جماعت دَ اهل صفه وو لکه څنګه چه «**باب نوم الرجال في المسجد**» کښې راځي. (٦)

الحديث الأول

[٣٤٦/٣٤٥] - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي وَاقِدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، قَالَ: «صَلَّى جَابِرٌ فِي إِزَارٍ قَدْ عَقَدَهُ مِنْ قِبَلِ قَفَاهُ وَثِيَابُهُ مَوْضُوعَةٌ عَلَى الْمِشْجَبِ»، قَالَ لَهُ قَائِلٌ: تُصَلِّي فِي إِزَارٍ وَاحِدٍ؟ فَقَالَ: «إِنَّمَا صَنَعْتُ ذَلِكَ لِيَرَانِي أَحْمَقُ مِثْلُكَ وَأَيُّنَا كَانَ لَهُ ثَوْبَانِ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» (٧)

---

(١) عمدة القاري: ٨٥/٤

(٢) فتح الباري: ٦٠٦/١ عمدة القاري: ٨٥/٤ إرشاد الساري: ١٣/٢.

(٣) فتح الباري: ٦٠٦/١ عمدة القاري: ٨٥/٤ إرشاد الساري: ١٣/٢.

(٤) عمدة القاري: ٨٥/٤ إرشاد الساري: ١٣/٢.

(٥) عمدة القاري: ٨٥/٤ تحفة البارى: ٢٨٥/١ إرشاد الساري: ١٣/٢.

(٦) فتح الباري: ٦٠٦/١.

(٧) صحيح البخاري كتاب الصلاة باب إذا كان الثوب ضيقًا رقم الحديث: ٣٦١ الصلاة بغير رداء رقم الحديث ٣٧٠، وفى صحيح مسلم كتاب الصلاة باب الرخصة فى الصلاة فى الثوب الواحد رقم الحديث: ٥١٨ وفى كتاب صلاة

ترجمه: دَحضرت محمدبن منکدر رحمه الله نه روايت دې چه حضرت جابر رضي الله عنه يوه ورخ په داسې لنګ کښې مونځ کولو کوم چه هغه په شاباندې تړلې وو په داسې حال کښې چه دَهغه کپړې په يو ولاړ لرګی باندې کيخودې شوې وې. يو وينا کونکی هغه ته اوونيل تاسو هم په يوه کپړه کښې مونځ کوئی (حالانکه تاسوسره زياتې کپړې هم شته) نوحضرت جابر رضي الله عنه هغه ته جواب ورکړوما داسې خکه اوکړه چه ستا په شان کم عقل ماته اوګورې اودَ رسول الله ﷺ په زمانه کښې مونږ چاسره دوه کپړې وې؟

تراجم رجال:

احمدبن يونس: دا احمدبن عبدالله بن يونس بن عبدالله بن قيس تميمي يربوعی الکوفی رحمه الله دې دَ دوی تعارف کشف الباري دويم جلد کښې تيرشوې دې.[1]

عاصم بن محمد: دا عاصم بن محمدبن زيدبن عبدالله بن عمر بن الخطاب العمری المدنی رحمه الله دې دَ ده په رونړوکښې ابوبکر، عمر، زيد او واقد رحمهم الله دی.[2]

دې دَخپل رور زيد بن محمد بن زيد، عمر بن محمد بن زيد، واقد بن محمدبن زيد، او دَخپل پلار محمدبن زيد او عبدالله بن سعيد، او ابوسعيدالمقبری، قاسم بن عبيدالله بن عبدالله بن عمر، مثنی بن يزيد، محمد بن کعب القرظی او محمدبن المنکدر رحمهم الله نه روايت کوی.

اوددوی نه روايت کونکوکښې ابواسحاق ابراهيم بن محمدالفزاری، احمدبن عبدالله بن يونس، اسحاق بن منصور بن حيان الاسدی، اسحاق بن يوسف الازرق، اسماعيل بن ابی اويس، بشر بن عمر الزهرانی، عبدالله بن رجاء الغدانی، قبيصة بن عقبه، ابوالوليد هشام بن عبدالملک الطيالسی، وکيع بن الجراح، يزيد بن هارون او يعقوب بن ابراهيم بن سعد رحمهم الله اودَدوی نه علاوه يو جماعت شامل دې.[3]

ددوی باره کښې ابن حنبل رحمه الله فرمائی ثقة[4] ابوحاتم رحمه الله فرمائی«لابأس به»[5] امام نسائی رحمه الله فرمائی«ليس به بأس»[6] ابوزرعه رحمه الله فرمائی«صدوق الحديث»[7] بزار رحمه الله فرمائی«صالح الحديث»[8] ابن حبان دَهغوی ذکر کتاب الثقات کښې کړې دې.[9] علامه ذهبی رحمه الله فرمائی صدوق.[10]

المسافرين باب الدعا فی صلاة الليل رقم الحديث: ٧٦٦ وفی أبی داؤد کتاب الصلاة باب الرجل يصلی فی قميص واحد رقم الحديث: ٦٣٣ وفی باب إذا کان الثوب ضيقًا يتز ربه رقم الحديث: ٦٣٤ وفی جامع أصول الکتاب الاول فی الصلاة الباب الاول الفصل السادس النوع الثانی فی الثوب الواحد رقم الحديث: ٣٦٣٦، ٤٥٤/٥.

[1] کشف الباری کتاب الإيمان باب من قال إن الإيمان هوالعمل رقم الحديث: ٢٦، ١٥٩/٢.

[2] الکاشف: ٥٢٠/١ الجرح والتعديل: ٤٥٧/٦.

[3] تهذيب الکمال: ١٣/٤٥٣-٤٥٢ تهذيب التهذيب: ٥٧/٥.

[4] الجرح والتعديل: ٤٥٧/٦.

[5] تهذيب الکمال: ٥٤٣/١٣.

[6] تهذيب التهذيب: ٥٧/٥.

[7] تهذيب التهذيب: ٥٧/٥.

[8] تهذيب الکمال: ٥٤٣/١٣ تهذيب التهذيب: ٥٧/٥.

[9] کتاب الثقات لابن حبان: ٢٥٦/٧.

[10] الکاشف: ٥٢١/١.

واحدبن محمد: دا واقد بن محمدبن زيد بن عبدالله بن عمر بن الخطاب العدوى المدنى رحمه الله دي. دَدوى حالات كشف الباري كتاب الإيمان باب الحياء من الإيمان كښې تيرشوى دى.[1]

محمدبن المنكدر: دا محمدبن المنكدر بن عبدالله بن الهدير بن عبدالعزى بن عامر المدنى رحمه الله دي: دَدوى تعارف كشف الباري كتاب الوضوء باب صب النبى صلى الله عليه وسلم وضوئه كښې تير شوى دى.[2]

جابر: دا جابربن عبدالله بن عمرو بن حرام الانصارى رضي الله عنه دي. دَدوى حالات كشف الباري كتاب الوضوء باب من لم ير الوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر كښې تيرشوى دى.[3]

شرح حديث

قوله: قبل قفاه: قبل قفاه دَ قاف زير او باء زبر سره دي. دې نه مراد طرف دې يعنى دَسټ طرف ته.

مشجب نه څه مراددې؟: چه درې لرګى داسې اودرولې شى چه دَهغې پورتنى سرونه خپل مينځ كښې يَو ځائى رابند وى او لاندينى سرونه ئى خواره وى نودَ لرګو دې صورت ته مشجب وائى. دَ اودس او غسل وغيره په وخت په دې باندې كپړې كيخودې شى. اودَ اوبو يخولودَپاره په دې باندې مشكيزې او ډولچې وغيره هم زوړندولې شى.[4]

ابن بطال رحمه الله دَدې مطلب مطلقاً هغه لرګى بيان كړې دې كوم چه په ديوال كښې ورټكوهلې شى او په هغې باندې كپړې زوړندولې شى[5] اوعلامه محمدانورشاه كشميرى رحمه الله ددې ترجمه په تپائى سره كړې ده.

دَ قال له قائل مصداق: يووېناكونكى اوونيل، اوس داويناكونكې څوك سړې وو؟ په دې باره كښې دَ صحيح مسلم په روايت كښې تصريح موجود ده چه دا قائل عبادة بن الوليد بن الصامت رحمه الله وو.[6]

حضرت شيخ الحديث رحمه الله ليكلى دى چه دَدې باب نه پس لږ شان روستو راروان دى چه حضرت سعيدبن الحارث رحمه الله دَحضرت جابر رضي الله عنه نه سوال اوكړواونيزدې باب «الصلاة بغير رداء» دَ ابن المنكدر په طريق يو روايت دې دكوم نه چه معلوميږى چه سوال كونكې ابن المنكدر وو.

دَ سوال كونكو مختلف رواة كيدل څه دَ اشكال خبره نه ده دا ممكن دى چه مختلف كسانو سوال كړې وى اوپه مختلف مواقع يا مختلف مجالس كښې دا سوال كړې وى.[7]

قوله: تصلي في إزار واحد؟: دَحديث پاك دَدې جملې نه اول همزه استفهام محذوف دې چه په اصل كښې عبارت «أتصلى فى إزار واحد؟»[8]

---

[1]) كشف البارى كتاب الإيمان باب الحياء من الإيمان: ١٥٣/٢.
[2]) كشف البارى كتاب الوضوء باب صب النبى صلى الله عليه وسلم وضوئه.
[3]) كشف البارى كتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر.
[4]) فتح البارى: ٦٠٦/١ إرشادالسارى: ١٣/٢ تحفة البارى: ٢٨٥/١.
[5]) شرح ابن بطال: ١٤/٢ معجم الصحاح ص: ٥٣٤ المعجم الوسيط ص: ٤٧٢.
[6]) صحيح مسلم كتاب الزهد باب حديث جابر الطويل، رقم الحديث: ٣٠٠٨.
[7]) الكنزالمتوارى باب عقدالإزار على القفا فى الصلاة: ٤/٢٠-١٩ فتح البارى: ٦٠٦/١.
[8]) عمدة القارى: ٨٦/٤ تحفة البارى: ٢٨٥/١ إرشادالسارى: ١٣/٢ شرح الكرمانى: ١٣/٤.

قوله:: ليراني أحمق مثلك: حضرت جابر ؓ دَ سوال په جواب كښې اوفرمائيل چه او ما داسې خكه اوكړل چه ستا په شان جاهل اوبې وقوف ما په داسې كولوسره اووينى. أحمق فاعلِ دےِ دَ يرانى دَدےِ معنى دجاهل ده. دا حُمق (بضم الحاء و سكون الميم) نه صفت مشبهة صيغه ده اودَ حُمق نه مراد دَ عقل كميدل دى.[1]

علامه ابن اثير ؒ ليكلى دى: ((حقيقة الحمق وضع الشئ في غير موضعه مع العلم بقبحه:)) مفهوم دادے چه دَحمق حقيقت يوځيز دهغې وضع كړې شوى خائى نه علاوه په بوبل خائى كښې كيخودل دى، دَ دے دَ قباحت دَ پيژندګلونه باوجود. دا په حماقت سره تعبير كولے شى.[2]

دَحضرت جابر ؓ دَدے جواب چه "ليراني" كښې لام تعليل اوغرض دپار ه دے. اوس صرف دَ چا كتل څنګه غرض كيدے شى؟ دَدے جواب دا وركړے شو چه غرض دا جوړيدے شى لكه چه هغه داسې اووئيل چه ما داسې خكه اوكړل چه څوك جاهلِ ما په داسې كولوسره اووينى اودَخپل جهالت دَ وجې نه په ما اعتراض اوكړى. بيا زه په هغه باندے دَ دغه فعل جواز ښكاره كړم.[3]

شيخ الحديث ؒ ليكلى دى چه دَحضرت جابر ؓ قول مثلك مطلب دادے چه ستا په شان هغه سړے دَ چا چه دَ واجباتو سنن او مستحبات په مينځ كښې تميز نه وى ماته دے اوګورى.[4] نور ئى اوفرمائيل چه په دے جواب كښې لكه چه حضرت جابر ؓ دا اوفرمائيل چه ما دافعل قصداً اوكړو دے دپاره چه ددے جائز كيدل معلوم شى يا خوداسې چه جاهل خلق په شروع كښې (داسې حالت كښې) زما اقتداء اوكرى (يعنى دَ ضرورت په وخت داسې مونځ اوكړى). يا داسې چه ما په داسې كولوسره اوګورى په ما اعتراض اوكړى اوزه هغه ته دَدے فعل جائز كيدل اوښايم.[5]

چاته دَ احمق وئيلو حكم؟: علامه عينى ؒ ليكلى دى چه داسې سړے چاته چه دَ بنيادى ضرورى سنتو علم هم نه وى نودَهغه دَدے كمى په وجه دَهغه دَخبردار كولودپاره يوعالم دين احمق يا جاهل اووانى نو په دے كښې هيڅ حرج نشته دے. اودَحضرت جابر ؓ دَدغه سړى طرف ته دَحماقت نسبت كولو وجه هم دغه وه چه هغه دَخپل كم علم دَ وجې نه په هغه باندے اعتراض كړے وو.[6] حضرت شيخ الحديث ؒ فرمائى په خپل كلام كښې ئى سختې په دے وجه پيداكړه چه كم علم خلق په علماؤ باندے داعتراض كولونه منع كړے شى اودَ شريعت دَ امورو باره كښې بحث اوتكرار نه بچ شى.[7]

قوله:: أينا كان له ثوبان على عهد النبي صلى الله عليه وسلم: دَ أيّ اضافت دے دَنا ضمير طرف ته. دا استفهام دى ليكن دا دَ نفى فائده وركوى چه مونږ سره دَ نبى كريم ﷺ په زمانه كښې دوه دوه كپړې نه وې بلكه يوه كپړه به وه اوهغه هم كله لويه اوكله وړه. غرض دا چه مونږ به دَ رسول الله ﷺ په وړاندې هم په يوه كپړه كښې مونځ اداكولو. بل دَدے جملې نه دَحضرت جابر ؓ

---

[1]) عمدة القارى: ٨٦/٤معجم الصحاح ص: ٢٦٣شرح الكرمانى: ١٣/٤.

[2]) النهاية في غريب الحديث والأثر لابن الأثير: ٤٣٣/١.

[3]) عمدة القارى: ٨٦/٤تحفة البارى: ٢٨٥/١إرشادالسارى: ١٣/٢.

[4]) الكنزالمتوارى: ١٩/٤.

[5]) الكنزالمتوارى: ٢٠/٤.

[6]) عمدة القارى: ٨٧/٤-٨٦شرح الكرمانى: ١٣/٤شرح ابن بطال: ١٤/٢فتح البارى: ٦٠٦/١

[7]) الكنز المتوارى: ٢٠/٤.

مقصود د خپل فعل نبی کریم ﷺ پورې سند بیانول هم دی (۱)

د حدیث باب ترجمة الباب سره مناسبت: دحدیث شریف ترجمة الباب سره مناسبت واضح دی چه حضرت جابر رضی الله عنه په یوه کپړه کښې مونځ کولو اودا کپړه هغه دخپل سټ شانته تړلې وه. (۲)

الحدیث الثانی

[۳۳۶]- حَدَّثَنَا مُطَرِّفٌ أَبُو مُصْعَبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الْمَوَالِي، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، قَالَ: رَأَيْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يُصَلِّي فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ وَقَالَ: «رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي ثَوْبٍ» (۳) -[۳۴۳]

ترجمه: حضرت محمدبن المنکدر رحمه الله فرمانی چه ما حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه په یوه کپړه کښې مونځ کونکې اولیدلو اوهغوی اوفرمائیل چه ما نبی کریم ﷺ په یوه کپړه کښې مونځ کولوسره لیدلې دې.

تراجم رجال:

مطرف ابومصعب: دا مطرف بن عبدالله بن مطرف بن سلیمان بن یاسر ایساری الهلالی رحمه الله دې د هغوی کنیت أبومصعب المدنی دې. دا دنبی کریم ﷺ بی بی حضرت میمونه رضی الله عنها غلام اودحضرت مالك بن انس رحمه الله خوریئی دې. (۴) د دوی پیدائش په ۱۳۷ هجری کښې شوې. (۵)

د ابن شیرازی او ابن عدی وینا ده چه مطرف نی لقب دې نوم نه دې، لیکن ابن عدی د دوی نوم نه دې ذکرکړې. (۶)

دې د اسامه بن زید بن اسلم، زبیر بن سعیدالهاشمی، عبدالله بن زید بن اسلم، عبدالله بن سلیمان الاسلمی، عبدالله بن عمرالعمری، عبدالرحمن بن ابی الموال، عبدالعزیز محمد الدراودی اومالك بن انس رحمهم الله نه روایت کوی.

اودوی نه روایت کونکوکښې امام بخاری، ابراهیم بن سعد بن الزهری اخو عبیدالله بن سعد، ابراهیم بن المنذر الحزامی، احمدبن خلید اللبی، احمدبن داؤد بن ابی صالح الحرانی، ابویحیی عبدالله بن احمدبن الحارث بن ابی مسری المکی، ابوزرعة عبدالرحمن بن عمروالدمشقی او ابو سبرة بن محمدبن عبدالرحمن القرشی المدنی رحمهم الله شامل دی (۷)

---

۱) شرح الکرمانی: ۱۳/۴ عمدة القاری: ۸۶/۴ إرشادالساری: ۱۳/۲.

۲) عمدة القاری: ۸۶/۴.

۳) صحیح البخاری کتاب الصلاة باب إذا کان الثوب ضیقًا رقم الحدیث: ۳۶۱ وفی باب الصلاة بغیر رداء رقم الحدیث: ۳۷۰. وأخرجه مسلم فی کتاب الصلاة باب الرخصة فی الصلاة فی الثوب الواحد رقم الحدیث: ۵۱۸ وکتاب الصلاة المسافرین باب الدعاء فی صلاة اللیل رقم الحدیث: ۷۶۶ وأخرجه أبوداؤد کتاب الصلاة باب الرجل یصلی فی قمیص واحد رقم الحدیث: ۶۳۳ فی باب إذاکان الثوب ضیقاً یتزریه رقم الحدیث ۶۳۴ وفی جامع الأصول کتاب الصلاة باب فی الثوب الواحد رقم الحدیث: ۴۵۴/۵ ۳۶۲۶.

۴) الکاشف: ۲۶۹/۲ کتاب التاریخ الکبیر: ۳۹۷/۷ تهذیب الکمال: ۷۰/۲۷.

۵) الثقات لابن حبان: ۱۸۳/۹ تهذیب الکمال: ۷۳/۲۷.

۶) الکامل لابن عدی: ۳۷۸/۶.

۷) تهذیب الکمال: ۷۲/۲۸-۷۱ تهذیب التهذیب: ۱۷۵/۱.

دَدوی بار ه کښې عبدالرحمن بن ابی حاتم رحمه الله فرمائی چه زما دَ پلار ابوحاتم رحمه الله نه مطرف بن عبدالله باره کښې پښتنه اوکړې شوه نوهغوی جواب ورکړو «مضطرب الحديث صدوق» عبدالرحمن وائی چه ما دَخپل پلار نه تپوس اوکړو چه تاسو ته مطرف بن عبدالله او اسماعیل بن ابی اویس کښې کوم یو زیات محبوب دې؟ نوهغوی جواب ورکړو مطرف.[1] علامه ذهبی رحمه الله فرمائی «هومن كبار الفقهاء»[2] ابن سعد رحمه الله فرمائی «وكان ثقةً وكان به صمم»[3] دارقطنی رحمه الله فرمائی ثقة.[4] ابن عدی رحمه الله فرمائی «يأتي بمناكير» بیا ابن عدی رحمه الله هغه روایات ذکرکړی دی «حدثنا أحمد بن داؤد بن أبي صالح، حدثنا أبومصعب مطرف، حدثني ابن أبي ذئب، عن هشام بن عروة، عن محمد بن علي، عن أبي عباس قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "ثلاث من كن فيه، آواه الله في كنفه ونشر عليه رحمته، وأدخله جنته أو قال في محبته، قالوا: من ذا يارسول الله! قال: من اذا أعطي شكر، وإذا قدر غفر، وإذا غضب فتر."

وحدثنا ابن أبي صالح، حدثنا أبومصعب، حدثنا مالك عن نافع، عن ابن عمر، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "لكل أمر مفتاح، ومفتاح الجنة حب المساكين والفقراء الصبر وهم جلساء الله يوم القيامة." وبه: حدثني مالك، عن يحيى بن سعيد، عن عروة، عن عائشة، مرفوعاً: "وجبت محبة الله على من أغضب فحلم".»[5]

دَابن عدی رحمه الله په دې کلام باندې نقدکولوسره علامه ذهبی رحمه الله فرمائی: دا ټول روایات دکوم دَ وجې نه چه په مطرف باندې جرح کړې شوې ده دغه ټول اباطیل دی. مطرف دَدې وجې نه دَ الزام نه بری دی. په دې روایاتوکښې دَ رومبی روایت بوج په احمد بن داؤد باندې دې پته نه لګی دا امر دَ ابن عدی رحمه الله نه څنګه پټ پاتې شو؟

دَابن عدی رحمه الله دَدې کلام دارالقطنی هم تکذیب کړې دې اودَ نورو روایاتوبوج په ابن حبیب باندې دې چا چه دا روایات نقل کړی دی. که چرته دا روایات دَهغوی په تراجم کښې ذکرکړې شوې وې نو ډیره به بهتره وه.[6] دې نه علاوه حافظ ابن حجر رحمه الله دَ ابن عدی کلام ردکولوسره فرمائیلی دی چه «هو ثقة، لم يُصِبْ ابن عدي في تضعيفه، هومن كبار العاشرة»[7] بل ابن حبان رحمه الله هغه په کتاب الثقات کښې ذکر کړې دې.[8]

ابوبکر الشافعی عیسیٰ بن موسیٰ نه نقل کولوسره فرمائی «كان شيخاً بالمدينة أطروش»[9] په کال ۲۲۰ هجری کښې وفات شوې اویوقول ۲۱۴ هجری دَوفات هم دې.[10]

---

[1] تهذيب الكمال: ۷۲/۲۸ الجرح والتعديل: ۳۶۲/۸.

[2] ميزان الاعتدال: ۴۴۳/۶.

[3] الطبقات الكبرى لابن سعد: ۴۳۸/۵.

[4] تهذيب التهذيب: ۱۷۷/۱۰.

[5] الكامل في ضعفاء الرجال لابن عدي: ۳۷۸/۶-۳۷۷.

[6] ميزان الاعتدال: ۴۴۳/۶.

[7] تقريب التهذيب: ۱۸۹/۲-۱۸۸ هدى السارى: ۶۲۵/۱.

[8] كتاب الثقات لابن حبان: ۱۸۳/۹.

[9] تهذيب الكمال: ۸۲/۲۸ تهذيب التهذيب: ۱۷۵/۱.

[10] الثقات لابن حبان: ۱۸۳/۹ إكمال تهذيب الكمال: ۲۳۱/۱۱.

عبدالرحمن بن ابى الموال: دا عبدالرحمن بن أبى الموال المدنى دي دده نوم زيد دي. دحضرت على بن ابى طالب رضی الله عنه آزاد كړي شوي غلام دي. دده پلار ابى الموال ته أبي الموالي هم ونيلي شى.[1]

دى چه دكومو شيوخونه روايت كوى په هغوى كښې ابراهيم بن سريع الانصارى مولى ابن زرارة، ايوب بن الحسن بن على بن ابى رافع، الحسن بن على بن محمد بن على بن ابى طالب المعروف جده بابن الحنيفة، الحسن بن على بن الحسين بن على بن ابى طالب، شيبة بن نصاح المقرى، عبدالله بن حسن بن حسن بن على بن ابي طالب، عبدالرحمن بن ابى عمرة الانصارى، محمدبن كعب القرظ ى، محمدبن مسلم بن شهاب الزهرى، محمدبن المنكدر، محمد بن الموسى الفطرى او موسى بن ابراهيم بن ابى ربيعه المخزومى رحمهم الله شامل دى.

اودهغوى په شاګردانوکښې مطرف بن عبدالله السيارى، المدنى ابومصعب، اسحاق بن ابراهيم الحنينى، اسحاق بن الطباع، خالد بن مخلد القطوانى، زياده بن يونس، زيد بن الحباب، سفيان الثورى وهومن اقرانه، عبدالله بن مبارك، عبدالله بن وهب، محمد بن عمرالواقدي، يحيى بن يحيى النيسابورى، ابوسعيد مولى بنى هاشم او ابوعامر العقدى رحمهم الله شامل دى.[2]

امام احمدبن حنبل رحمه الله دهغوى باره كښې فرمائى: «لابأس به» [3] ابن معين رحمه الله فرمائى «صالح». [4] امام ترمذى رحمه الله اوامام نسائى رحمه الله فرمائى «ثقة». [5] ابوزرعه رحمه الله فرمائى «لابأس به، صدوق» [6] ابو حاتم رحمه الله فرمائى «لابأس به، وهوأحب إلى من أبى معشر» [7] عبدالرحمن بن يوسف بن خراش رحمه الله فرمائى «صدوق». [8] ابن حبان دهغوى ذكركتاب الثقات كښې كړې دې [9] علامه ذهبى رحمه الله فرمائى «ثقة مشهور» [10] قتيبه رحمه الله فرمائى دې ۱۷۳هجرى كښې وفات شوي.[11]

په مذكوره راوى باندې كلام: ابوطالب د امام احمد رحمه الله نه نقل كولوسره فرمائى چه دا عبدالرحمن بن أبي الموالي منكر حديث روايت كوى لكه چه هغه د استخاره حديث د ابن المنكدر نه روايت كوى اوابن المنكدر د حضرت جابر رضی الله عنه نه روايت كوى اوحديث استخاره ددوى نه علاوه بل چا نه دې روايت كړې. اوحافظ ابن حجر رحمه الله په تقريب التهذيب كښې د دوى باره كښې «صدوق، ربما أخطأ» الفاظ ذكركړى دى.[12]

---

[1] الكاشف: ۶۴۶/۱تقريب التهذيب: ۵۹۳/۱الجرح والتعديل: ۳۵۵/۵.

[2] تهذيب التهذيب: ۲۸۳/۶تهذيب الكمال: ۴۴۷/۱۷-۴۴۶.

[3] تهذيب الكمال: ۴۴۸/۱۷الجرح والتعديل: ۳۵۵/۵.

[4] تهذيب الكمال: ۴۴۸/۱۷الجرح والتعديل: ۳۵۵/۵

[5] تهذيب التهذيب: ۲۸۳/۶تهذيب الكمال: ۴۴۸/۱۷.

[6] تهذيب التهذيب: ۲۸۳/۶تهذيب الكمال: ۴۴۸/۱۷.

[7] الجرح والتعديل: ۳۵۵/۵تهذيب التهذيب: ۲۸۳/۶.

[8] تهذيب التهذيب: ۲۸۳/۶تهذيب الكمال: ۴۴۸/۱۷.

[9] كتاب الثقات لابن حبان: ۹۱/۵ طبقات ابن سعد: ۴۱۵/۵.

[10] ميزان الاعتدال: ۵۹۳/۲الكاشف: ۶۴۴/۱.

[11] الكاشف: ۶۴۶/۱تهذيب التهذيب: ۲۸۳/۶تقريب التهذيب: ۵۹۳/۱.

[12] تهذيب التهذيب: ۲۸۳/۶تقريب التهذيب: ۵۹۳/۱.

دَ جرح رد: عبدالرحمن بن أبي الموالي په توثيق بآندې دَ محدثينوحضراتو يو لونى جماعت (ابن معين، تر مذى، نسائى،ابوداؤد، ابوشاهين، ابن عدى، احمد، ابوزرعه ، ابوحاتم او ابن خراش رحمهم الله، دَاجتماع نه پس دَمذكوره جرح اهميت ختميږى. په داسې توګه چه ددوى نه روايت شوې حديث استخاره صرف هم ددوى نه نه بلكه ددوى نه علاوه دَ نورو صحابه كرامو ﷡ نه نقل دې لكه څنګه چه ابن عدى ﷫ داخبره واضحه كړې ده چه «قد روي حديث الاستخار غير واحد من الصحابة» لهذا ددې حديث دَ وجې نه «صدوق، ربما أخطا» ونيل څه معنى نه لرى.[1]

محمدبن المنكدر: دامحمدبن المنكدر بن عبدالله المدنى ﷫ دې. دَدوى تعارف **كشف البارى كتاب الوضوء باب صب النبى صلى الله عليه وسلم وضوءه** كښې تيرشوې دې.[2]

جابربن عبدالله: دا جابربن عبدالله بن الحرام الأنصارى ﷫ دې. دَدوى حالات **كشف البارى كتاب الوضوء باب من لم ير الوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر** كښې تيرشوى دى.[3]

دَروايت نه مقصود: داروايت دَ حضرت جابر ﷜ دَ حديث دويم طريق دې. په دې روايت كښې حضرت جابر ﷜ خپل فعل نبى كريم ﷺ ته رسولې دې چه په يوه كپړه كښې دَمونځ كولو فعل دَنبى كريم ﷺ نه هم صادر شوې دې. په سابقه حديث كښې هم سره ددې چه دې طرف ته اشاره وه چه ددې فعل سند دَ نبى كريم ﷺ نه دې. ليكن دَدې طريق اندازه په نسبت دَ سابقه حديث ډير اوقع في النفس وو په دې وجه داهم ذكر كړې شو.[4]

دَحديث ترجمة الباب سره مناسبت: علامه كرمانى ﷫ فرمانى كه چرې داسې اوونيلې شى چه دَدې روايت دَ ترجمة الباب سره به څنګه مناسبت قائم كيږى؟ څكه چه ترجمة الباب «**عقد الإزار على القفا في الصلاة**» دې او په روايت كښې دَدې هيڅ تذكره نشته دې. نوزه به دَدې په جواب كښې داسې وايم چه مطابقت خو به ئې يا داسې وى چه دا روايت دَ سابقه روايت ټكړه اوګرځولې شى يا داسې اوونيلې شى چه دا روايت دَ غلبه په اعتبارسره په ترجمة الباب باندې دلالت كوى. هغه داسې چه: يوې كپړې كيدو په صورت كښې كه چرې په سټ يا شاباندې دا غوټه كولوسره مضبوط نه كړې شى نو اكثر سترعورت نه پاتې كيږى. لهذا دَ غلبه صورت اعتبار كولوسره مطابقت پيدا كيږى.[5]

په علامه كرمانى ﷫ باندې دَ حافظ صاحب ﷫ رد: حافظ ابن حجر ﷫ فرمائى چه دا معامله په علامه كرمانى ﷫ باندې واضحه نه شوه. هغه داسې كه چرې علامه صاحب دَدې روايت په الفاظو باندې غور كړې وې اودَ دې باب نه وړاندې راتلونكې اتم باب «**الصلاة بغير رداء**» په روايت باندې غور كړې وې نوعلامه صاحب خو احتمالى جواب وركړې دې ددې ضرورت به نه پاتې كيدو. لهذا دا روايت دَ سابقه روايت جزنه دې بلكه دَ راتلونكى روايت «**باب الصلاة بغير رداء**» جز دې

[1] ميزان الاعتدال: ۵۹۳/۲هدى السارى: ص: ۳۹۳المغنى فى الضعفاء: ۶۱۴/۱تهذيب التهذيب: ۲۸۳/۶تحرير تقريب التهذيب: ۳۵۱/۲.

[2] كشف البارى كتاب الوضوء باب صب النبى صلى الله عليه وسلم وضوءه.

[3] كشف البارى كتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر

[4] فتح البارى: ۶۰۶/۱عمدة القارى: ۸۶/۴إرشادالسارى:۱۴/۲.

[5] شرح الكرمانى: ۱۴/۴.

بل دعلامه صاحب دویم جواب چه د غلبه اعتبار اوکړې شی هم ټیك نه دې خکه چه کله روایت د راتلونکی روایت جز اوګرځی نودې روایت الفاظ «وهو یصلی فی ثوب ملتحفاً به» دی. چنانچه هغه بله قصه ده کومه چه ددې حالت ده. کوم وخت چه حضورپاك سره کپړه کولاو وه اوحضورپاك دغه کپړه د خپل ځان نه چاپیره کړې وه. خو د رومبی روایت په باره کښې دی چه کپړه به وړه او تنګه وه دکوم د وجې نه چه په سټ یا شا باندې دهغه کپړې غوټه لګولې شوه.[1]

دعلامه عینی رحمه الله په حافظ صاحب رحمه الله باندې رد: علامه عینی رحمه الله د مذکوره روایت ترجمة الباب سره مناسبت بیانولوسره د علامه کرمانی رحمه الله اود حافظ رحمه الله کلام نقل کولونه پس فرمانی چه دا روایت نه خود سابقه روایت جز دې اونه د راتلونکی اتم باب نه پس راتلونکې روایت جز دې بلکه ددې ټولو روایاتو نه هر یو روایت مستقلاً جدا حدیث دې.[2]

۸- باب: الصَّلاةِ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ مُلْتَحِفًا بِهِ.

دا باب دهغه سړی د مونځ (صحیح کیدو) په بیان کښې دې چه په یوه کپړه کښې مونځ کوی په داسې حال کښې چه هغه کپړه دهغه په بدن باندې تاؤشوی.

د التحاف تشریح: په ترجمة الباب کښې **ملتحفاً به** لفظ دې. دالتحاف معنی په بدن باندې کپړه راتاوولو ده. دالتحاف په مراد اومصداق باندې تفصیل باب «وجوب الصلاة فی الثیاب» جز «من صلی ملتحفاً فی ثوب واحد» په تشریح کښې تیر شوې دې.[3]

دترجمة الباب سابقه باب سره مناسبت: سابقه باب په مانخه کښې صرف یوه کپړه اغوستلو باندې د انحصار کولوباره کښې وو چه کله کپړه تنګه یا وړه وی اغوستلوسره به د مونځ کولوڅه صورت وی. اوس دا باب ذکرکولوسره مقصد صرف هم په یوه کپړه کښې دمونځ کولوبیان دې کله چه دغه کپړه لره شان ارته وی یا بیا التحاف سره د مانخه جواز خودل مقصد دې.[4]

د ترجمة الباب نه مقصود: ددې ترجمة الباب قائم کولویومقصد خوتیر شو چه امام بخاری رحمه الله کپړه په صورت د التحاف اغوستلوسره دمونځ جائزکیدل بیانوی.[5]

دحضرت شیخ الحدیث رحمه الله رائې: حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمانی چه ددې ترجمة الباب نه په ظاهره مقصود دهغه ذهن تردید کول مقصد دې کوم چه دحضرت ابن مسعود رضی الله عنه روایت "تاسو هیڅ کله مونځ ادانه کړنی په یوه کپړه کښې، که هغه کپړه د زمکې اوآسمان نه هم زیاته ارته وی" او وئی فرمائیل چه غرض اصلی صرف هم په یوه کپړه کښې د مانخه جواز بیانول دی.[6]

«قَالَ الزُّهْرِيُّ فِي حَدِيثِهِ: الْمُلْتَحِفُ الْمُتَوَشِّحُ، وَهُوَ الْمُخَالِفُ بَيْنَ طَرَفَيْهِ عَلَى عَاتِقَيْهِ، وَهُوَ الاشْتِمَالُ عَلَى مَنْكِبَيْهِ. قَالَ: قَالَتْ

---

[1] فتح الباری: ۱۰۷/۶.

[2] عمدة القاری: ۸۷/٤.

[3] کشف الباری کتاب الصلاة باب وجوب الصلاة فی الثیاب جلد هذا ص: ۲۲٤.

[4] فتح الباری: ۶۰۷/۱.

[5] فتح الباری: ۶۰۷/۱.

[6] الکنزالمتواری: ۲۰/٤ تقریربخاری: ۱۳۲/۲.

اُمِّ هانی: «اَلْتَحَفَ النَّبِیُّ ﷺ بِثَوْبٍ، وَخَالَفَ بَیْنَ طَرَفَیْهِ عَلَی عَاتِقَیْهِ» امام زهری رحمه الله په خپل حدیث کښې بیان کړی دی چه ملتحف معنی متوشح ده اودا داسې سړې دې چه دَخپل څادر یوه غاړه (حصه) په ګسه اوږه باندې او دویمه غاړه (حصه) په ښې اوږه باندې واچوی اوهغه خپلې دواړه اوږې په څادر باندې پټوی.

تراجم رجال:

الزهري: دا ابوبکر محمدبن سلم بن عبیدالله بن عبدالله بن شهاب بن عبدالله الزهری المدنی دې. دَدوی حالات کتاب بدء الوحی دریم حدیث لاندې تیرشوی دی.[1]

شرح عبارت: امام بخاری رحمه الله دَ ترجمة الباب قائمولونه پس دَامام زهری رحمه الله او ام هانی رضی الله عنها اقوال دَ ترجمه جز جوړولو سره ذکر کړی دی.

قوله: في حديثه: امام بخاری رحمه الله دَ ترجمة الباب لفظ ملتحفاً دَتشریح په غرض سره ملتحف باره کښې دَ امام زهری رحمه الله قول راوړلې دې. چه دَ ملتحف نه مراد متوشح دې. اودا خبره هغوی په خپل روایت کړې شوې حدیث کښې کړې ده. او هغه روایت مصنف ابن أبي شیبة کښې موجود دې کوم چه عن سالم عن ابن عمر په طریق سره روایت ده. پوره روایت سره دَ سند نه داسې دې: «حدثنا عبدالأعلی عن معمر عن الزهري عن سالم عن ابن عمر: أن عمر بن الخطاب رأي رجلا يصلي ملتحفاً، فقال: لا تشبهوا باليهود، من لم يجد منكم إلا ثوباً واحداً فليتزر به».[2]

مفهوم دادې چه حضرت عمر رضی الله عنه یوسړې په مونځ کولوسره اولیدلو اودَهغه حالت داسې وو چه هغه خپل څادر دَ خپل بدن نه راتاؤکړې وو. حضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائیل چه دَ یهودو مشابهت مه اختیاروئی. په تاسو کښې چه کوم یو سړی سره یوه کپړه وی نوهغه دې هغه په خپل بدن باندې دَ لنګ په شان اوتړی.

دا روایت امام طحاوی رحمه الله په دې طریق سره ذکر کړې دې: «عن أبي داؤد عن عبدالله بن صالح عن الليث عن عقيل عن ابن شهاب عن سالم عن ابن عمر........الخ».[3]

یابیا دې نه مراد دَ امام زهری رحمه الله هغه اثر دې کوم چه هغوی «عن سعید عن أبي هریرة» سره بیان کړې دې. دائی په مسند احمد کښې ذکر کړې دې.[4]

قوله: وهوالمخالف بين طرفيه.........الخ: په ظاهره داعبارت دَامام بخاری رحمه الله خپل دې دَامام زهری رحمه الله نه دی.[5]

اوامام صاحب رحمه الله دَدې الفاظونه ملتحف یا متوشح وضاحت بیانوی چه دَڅادر دوه غاړې یا دوه پلونه یوطرف (یعنې ښې طرف) په ګسه اوږه باندې اودَ څادر ګسه غاړه په خپله ښئی اوږه باندې واچولې شی هم دغه التحاف او هم دې ته توشح وائی. دَ التحاف او توشح تشریح شاته تیره شوې ده.[1]

---

[1] کشف الباری: ۳۲۶/۱.

[2] المصنف لابن أبي شيبة كتاب الصلاة باب من كان يقول: إذاكان الثوب واحداً رقم الحديث: ۳۱۲۵، ۱۰۶/۳.

[3] شرح المعانی الآثار کتاب الصلاة باب الصلاة فی الثوب الواحد رقم الحدیث: ۲۲۲۰.

[4] مسنداحمد بن حنبل مسندأبی هریرة رقم الحدیث: ۷۲۵۰.

[5] فتح الباری: ۶۰۶/۱عمدة القاری: ۸۸/۴

قوله: قال: قالت أم هانئ: التحف النبي ﷺ بثوب وخالف بين طرفيه على عاتقيه:
امام بخاری رحمه الله فرمائی چه ام هانی رضی الله عنها فرمائی چه نبی کریم ﷺ یوې کپړې سره التحاف اوکړو یعنی څادر ئی راتاؤکړو په داسې حال کښې چه د څادر دواړه پلونه په دواړو اوږو باندې ادل بدل اچولی وو (یعنی یو پلو ئی په ګسه اوږه باندې وو او بل پلو په ښئی اوږه باندې).
ام هانی: دا أم هانی فاختة بنت أبي طالب بن عبدالمطلب رضي الله عنها ده. دَدې تذکره کشف الباري کتاب الغسل باب التستر في الغسل عند الناس کښې تیره شوې ده.[۲]

قوله: التحف النبي صلى الله عليه وسلم بثوب: امام بخاری رحمه الله دَ ام هانی رضی الله عنها دا قول تعلیقاً دَ ترجمة الباب جز جوړولو سره ذکرکړې دې او پوره روایت ئی هم دَدې باب آخرکښې ذکرکړې دې. لیکن په دې روایت کښې «وخالف بين طرفيه على عاتقيه» الفاظ نشته دې. په دې صورت کښې دَ ام هانی رضی الله عنها دقول نه پس ددې جملې ذکر دې خبرې طرف ته اشاره ده چه مراد دادې دَ ام هانی رضی الله عنها د قول «التحف النبي صلى الله عليه وسلم بثوب».
ابن بطال رحمه الله فرمائی چه څادر داسې په مخالفت سره دَاغوستلو فائده داده چه دَ مونځ ګذار نظر دَ رکوع په حالت کښې په خپل ستر باندې پرینوځی. علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دا فائده هم ده چه په رکوع اوسجود کښې به دَهغه کپړه دَ پریوتلونه محفوظ پاتې کیږی.[۳]
فائده: په بخاری شریف کښې دَ ام هانی رضی الله عنها مذکوره روایت کښې خو «وخالف بين طرفيه على عاتقيه» الفاظ نشته دې لیکن دَصحیح مسلم په یوروایت کښې په دویم طریق سره دا الفاظ مذکور دی. «حدثنا إسحاق، ثنا عبدالله بن الحارث المخزومي، ثنا الضحاك بن عثمان، عن إبراهيم بن عبدالله بن حنين، عن أبي مرة عن أم هانئ بنت أبي طالب قالت رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي في ثوب واحد مخالفا بين طرفيه ثماني ركعات بمكة يوم الفتح».[۴]

الحديث الأول

۳۵۳- حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ قَدْ خَالَفَ بَيْنَ طَرَفَيْهِ»
ترجمه: دَحضرت عمر بن ابی سلمه رضی الله عنه نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ په یوه کپړه کښې مونځ اداکړو په داسې حال کښې چه حضورپاك دَخپل څادر دواړه پلونه په خپلو اوږو مبارکوباندې په مخالف طرف کښې اچولې وو.

---

[۱] جلد هذا ص: ۲۲۶.
[۲] کشف الباری کتاب الغسل باب التستر فی الغسل عندالناس.
[۳] شرح ابن بطال: ۱۶/۲ فتح الباری: ۶۰۷/۱ عمدة القاری: ۸۸/۴ التوضیح لابن ملقن: ۲۸۷/۵.
[۴] فتح الباری: ۶۰۷/۱ تغلیق التعلیق: ۲۰۵/۲-۲۰۴ صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرین باب استحباب صلاة الضحی رقم الحدیث: ۸۳.

تراجم رجال

عبیدالله بن موسٰی: دا عبیدالله بن موسٰی بن باذم عبسی کوفی رحمه الله دې. دَدوی حالات کتاب الإیمان اتم حدیث کښې تیرشوی دی.[1]

هشام بن عروة: دا ابوالمنذر یا ابوعبدالله هشام بن عروة بن الزبیر بن العوام المدنی رحمه الله دې. دا مشهور تابعی دې. دَدوی حالات کتاب بدء الوحی دَ دویم حدیث لاندې تیر شوی دی.[2]

عن ابیه: دا عروة الزبیر بن العوام المدنی رحمه الله دې. جلیل القدر تابعی دې. دَوی حالات هم کتاب بدء الوحی دَ دویم حدیث لاندې تیر شوی دی.[3]

عمربن ابي سلمة: نوم اونسب: داعمر بن ابی سلمه دې دَدوی نوم عبدالله بن عبدالاسد بن هلال بن عبدالله بن عمر بن مخزوم القریشی المخزومی، ابوحفص المدنی رحمه الله دې. دوی دَ نبي کریم ﷺ دَ بی بی حضرت ام سلمه رضی الله عنها د ړومبی خاوند خوئی دې. یعني دَ نبی کریم ﷺ ربیب دې.[4]

مشائخ اوتلامذه: دې دَ نبی کریم ﷺ نه اودَ خپلې مور ام سلمه رضی الله عنها نه روایت کوی. اودَدوی نه روایت کونکوکښې ابواسامه اسعد بن سهل بن حنیف، ثابت البنانی، سعیدبن المسیب، عبدالله بن کعب الحمیری، عروة بن الزبیر، عطاء بن ابی رباح، قدامة بن ابراهیم بن محمدبن حاطب، وهب بن کیسان، دَهغوی ځامن محمدبن عمر بن ابی سلمة اودَ هغوی یوبل خوئی دِکوم نوم چه معلوم نه دې رحمهم الله شامل دی.[5]

حالات اوواقعات: حضرت عروة بن زبیر رضی الله عنه دَهغه اصحاب رسول ﷺ په نومونوکښې کومو چه دَحبشه طرف ته ړومبې هجرت کړې ابوسلمه بن عبدالاسد اوهغوی سره دَهغوی بی بی أم سلمة هم ذکر کړې. په هجرت کښې د حبشه په زمکه کښې عمر بن ابی سلمه رضی الله عنه پیدا شو.[6]

علامه ذهبی دَدې خبرې تردید کړې دې چه دې د هجرت حبشه نه پس په ارض حبشه کښې پیداشوې بلکه دَدوی پیدائش د هجرت نه دوه کاله وړاندې یا دَدې نه هم وړاندې شوې. ځکه چه دَدوی والدصاحب د هجرت په دویم کال غزوه بدرکښې شهیدشوې وو. نودده دَ پیدائش ځائی ارض حبشه څنګه کیدې شی.

دَ هغه درې خوئیندې وې سلمه، زینب او درة. دې دَ ټولونه مشر وو. دا هغه سړې دې چاچه په وړوکوالی کښې دَخپلې مور نکاح رسول الله ﷺ سره اوکړه.[7] دکوم تفصیل چه امام نسائی رحمه الله کتاب النکاح باب إنکاح الابن أمه کښې ذکرکړې دې.

چه کله دَحضرت ام سلمه رضی الله عنها عدت پوره شو نو حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه هغې ته دَ نکاح پیغام وراولیګلو. هغې قبول نه کړو بیا نبی کریم ﷺ حضرت عمر رضی الله عنه ته دَنکاح پیغام ورکولوسره اولیګلو

---

[1] کشف الباری کتاب الإیمان رقم الحدیث: ۸. ۱/ ۶۳۶.
[2] کشف الباری: ۱/ ۲۹۱.
[3] کشف الباری: ۱/ ۲۹۱.
[4] تهذیب الکمال: ۲۱/ ۳۷۲ تهذیب التهذیب: ۷/ ۴۵۵.
[5] تهذیب الکمال: ۲۱/ ۳۷۳ تهذیب التهذیب: ۷/ ۴۵۵ - ۴۵۶.
[6] تهذیب الکمال: ۲۱/ ۳۷۳.
[7] سیر أعلام النبلاء: ۳/ ۴۰۷.

نو هغې جواب ورکړو چه زه يوه داسې ښځه يم چه دغيرت والا يم (يعنى زما د پاره د رسول الله ﷺ د نورو بيبيانو سره اوسيدل به ممکن نه وى) (حاشية السيوطي على النسائي: ٨٢/۶) او زما بچى هم دى اوزما په اولياء کښې هم څوک موجود نه دى.

حضرت عمر رضی الله عنه نبى کريم ﷺ له تشريف راوړو اوتولې خبرې نى په خدمت کښې پيش کړې. حضورپاک هغوى ته داسې وينا کولوسره اوليګل چه ترکومې پورې ستا رومبې خبره ده چه ته دغيرت والا ښځه نى نوزه به د الله ﷻ نه دعا اوکړم چه هغه ستا غيرت لرې کړى اوستاد بچود پالنې بندوبست به هم اوشى اوستادا خبره چه ستا په اولياء کښې څوک موجود نه دى چاسره چه ته مشوره اوکړې شې نو ستاپه حاضر اولياء او په غائب اولياء کښې څوک داسې نشته دې د چا چه به دې واده باندې اعتراض وى.

حضرت ام سلمه رضی الله عنها چه د حضورپاک داخبرې واؤريدې نوخپل ځوئى عمر بن ابى سلمه رضی الله عنه ته نى اووئيل اې عمر پاسه اوزما نکاح رسول الله ﷺ سره اوکړه. چنانچه هغوى د ام سلمه رضی الله عنها نکاح جناب رسول الله ﷺ سره اوکړه.([1])

دحضرت عمر بن ابى سلمه تربيت پخپله رسول الله ﷺ اوکړوپالنه پخپله رسول الله ﷺ اوکړه. يو خل هغوى رسول الله ﷺ سره خوراك کولو نوهغوى ورته اوفرمائيل اې بچيه د خپلې مخې نه خوره، په ښى لاس سره خوراك کوه اود الله ﷻ نوم اخستوسره شروع کوه.([2]) هغوى دا هم ياد اوساتلو اودى نه علاوه نى نور احاديث هم ياد کړل. بل حضورپاك دهغوى رضاعى تره هم وو. حضرت ابن زبير رضی الله عنه فرمائى چه عمر زمانه دوه کاله مشر وو.([3])

على رضی الله عنه دهغه موروام سلمه رضی الله عنها ته درخواست اوکړو چه په جنګ جمل کښې هغوى سره شريکه شى نوهغې حضرت على رضی الله عنه سره په جنګ جمل کښې خپل ځوئى عمر بن ابى سلمه رضی الله عنه اوليګلو([4]) وئيلى شوى دى چه حضرت عمر بن ابى سلمه رضی الله عنه هم په دې جنګ جمل کښې شهيدشوې وو.([5])

ليکن صاحب د تهذيب الکمال علامه مزى ددې خبرې تصريح کړې ده چه داسې هيڅ ربنتياخبره نشته دې بلکه هغوى د عبدالملك بن مروان په زمانه کښې ۸۳ هجرى کښې مدينه منوره کښې وفات شوې.([6])

دحديث تخريج: امام بخارى رحمه الله داحديث هم په دې باب کښې په دريو مختلف طرق سره بيان کړې دې. رومبې طريق خو عبيدالله ابن موسى نه دې اودويم طريق محمدبن المثنى نه دې او دريم طريق عبيدالله بن اسماعيل نه نقل دې. ددې نه علاوه داحديث په څه قدرې مختلف الفاظ سره مسلم ابوداؤد ترمذى نسائى ابن ماجه او صاحب مؤطا هم ذکرکړې دې.([7])

---

[1] سنن النسائي رقم الحديث: ٣٢٥٤ سير أعلام النبلاء: ٤٠٧/٣ تهذيب التهذيب: ٤٥٥/٧ الإصابة: ٥١٩/٢

[2] سير أعلام النبلاء: ٤٠٧/٣ الإصابة: ٥١٩/٢ صحيح ابن حبان كتاب الأطعمة باب آداب الإكل رقم الحديث: ٥٢١٢ صحيح البخارى رقم الحديث: ٥٣٧٧ جامع الأصول رقم الحديث: ٥٤٤٥

[3] سير أعلام النبلاء: ٤٠٧/٣ تهذيب التهذيب: ٤٥٦/٧ الإصابة: ٥١٩/٢

[4] سير أعلام النبلاء: ٤٠٧/٣ تهذيب التهذيب: ٤٥٦/٧ الإصابة: ٥١٩/٢

[5] تهذيب الكمال: ٣٧٢/٢١ تهذيب التهذيب: ٤٥٦/٧.

[6] تهذيب الكمال: ٣٧٢/٢١ الإصابة: ٥١٩/٢.

[7] صحيح مسلم كتاب الصلاة باب الصلاة فى ثوب واحد رقم الحديث: ٥١٧ سنن أبى داؤد، كتاب الصلاة باب جماع أثواب مايصلى فيه رقم الحديث: ٦٢٨ سنن الترمذى كتاب الصلاة باب الصلاة فى الثوب الواحد: ٣٣٩ سنن النسائى

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: دَمذكوره حديث ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې چه په دې كښې ذكر دې «قد خالف بين طرفيه» اوداهم هغه التحاف دې كوم ته چه التوشح او اشتمال على المنكبين وائي.(١)

الحديث الثاني

[٣٤٨/٣٤٩]- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامٌ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ، أَنَّهُ «رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ فِي بَيْتِ أُمِّ سَلَمَةَ قَدْ أَلْقَى طَرَفَيْهِ عَلَى عَاتِقَيْهِ»

ترجمه: حضرت هشام رحمه الله فرمائ چه زما پلار (حضرت عروه بن الزبير رضي الله عنه) دَحضرت عمر بن ابی سلمه رضي الله عنه نه روايت كولوسره ماته اوفرمائيل چه عمر بن ابی سلمه رضي الله عنه نبي كريم صلى الله عليه وسلم دَ ام سلمه رضي الله عنها په كوركښې مونځ اداكولو سره اوليدلو په داسې حال كښې چه حضورپاك دَخپل څادر دواړه غاړې په خپلو اوږو باندې اچولې وې.

تراجم رجال

محمدبن المثنى: دا ابوموسى محمدبن المثنى بن عبيد عنزى بصرى رحمه الله دې. دَدوى حالات كتاب الايمان باب حلاوة الايمان كښې تيرشوى دى.(٢)

يحيى: دا يحيى بن سعيد بن فروخ القطان تميمى رحمه الله دې. دَ دوى حالات كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لاخيه ما يحب لنفسه كښې تير شوى دى. (٣)

هشام: دا ابوالمنذر يا ابوعبدالله هشام بن العروة بن الزبير بن العوام المدنى رحمه الله دې. دَدوى حالات كتاب بدء الوحى په دويم حديث كښې تير شوى دى. (٤)

ابي: دا دَهشام پلار عروة بن الزبير بن ا لعوام رضي الله عنه دې. دَدوى حالات كتاب بدء الوحى دويم حديث لاندې تيرشوى دى. (٥)

عمر بن ابي سلمة: دَدوى نوم عمر بن ابى سلمه عبدالله بن عبدالاسد المخزومى رضي الله عنه دې. دَدوى حالات هم په دې باب كښې دَړومبى حديث لاندې تيرشوى دى. (٦)

شرح حديث: دادَ سابقه روايت په معنى كښې دويم طريق دې. دَدې طريق دَ ذكركولوفائده داده چه په دې كښې دَ دې خبرې تصريح ده چه حضرت عمر بن ابى سلمه رضي الله عنه نبى كريم صلى الله عليه وسلم په يوه كپړه كښې

كتاب الصلاة باب الصلاة فى الثوب الواحد رقم الحديث: ٧٦٤ سنن ابن ماجه كتاب الصلاة باب الصلاة فى الثوب الواحد رقم الحديث: ١٠٤٩ المؤطا للإمام مالک كتاب الصلاة باب الر خصة فى الصلاة فى الثوب الواحد رقم الحديث: ٣١٧ جامع الاصول كتاب الصلاة رقم الحديث: ٣٦٣٧، ٤٥٧/٥.

(١) عمدة القاري: ٨٨/٤.
(٢) كشف الباري: ٢٥/٢.
(٣) كشف الباري: ٢/٢.
(٤) كشف الباري: ٢٩١/١.
(٥) كشف الباري: ٢٩١/١.
(٦) كشف البارى كتاب الصلاة باب الصلاة فى الثوب الواحد ملتحفًا رقم الحديث: ٣٥٣.ص: ٢٦٩.

مونږ اداکولوسره لیدلې دې. او هم دَدې طریق په روایت کښې في بیت أم سلمة زیاتی سره دَ مذکوره تصریح نورهم تائید کیږی.(١)

دَحدیث ترجمة الباب سره مناسبت: دَدې حدیث مناسبت ترجمة الباب سره بالکل واضح اوښکاره دې چه په دواړو کښې دَ التحاف ذکر دې.

تخریج: دَمذکوره حدیث تخریج هم هغه دې کوم چه دَ سابقه دې.

الحدیث الثالث

[۳۴۹] **عُبَیْدُ بْنُ إِسْمَاعِیلَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِیهِ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ أَبِی سَلَمَةَ أَخْبَرَهُ، قَالَ: «رَأَیْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ یُصَلِّی فِی ثَوْبٍ وَاحِدٍ مُشْتَمِلًا بِهِ فِی بَیْتِ أُمِّ سَلَمَةَ وَاضِعًا طَرَفَیْهِ عَلَى عَاتِقَیْهِ»** (٢)

تراجم رجال

عبید بن اسماعیل: دا عبیدبن اسماعیل الهباری الکوفی رحمه الله دې. دَدوی حالات کتاب الحیض باب نقض المرأة شعرها عند غسلها من المحیض کښې تیرشوی دی.(٣)

ابواسامة: دا ابو اسامه حماد بن اسامه بن زید قریشی کوفی رحمه الله دې. دَدوی حالات کتاب العلم باب فضل من عَلِمَ وعَلَّمَ کښې تیرشوی دی.(٤)

عن هشام عن ابیه: دا هشام بن عروه او عروه بن زبیر رضي الله عنهما دې. دَدوی حالات بدء الوحی دَدویم حدیث لاندې تیرشوی دی. (٥)

عمر بن ابي سلمه: دا عمر بن ابی سلمه عبدالله بن الاسد رضي الله عنهما دې. دَوی حالات هم دَدې باب ړومبی حدیث کښې تیرشوی دی.(٦)

شرح حدیث: دَدې باب دَړومبی حدیث دا دریم طریق دې کوم چه عبیدبن اسماعیل په واسطه سره دې. په دې طریق کښې نورې فائدې داسې دی چه ړومبو دواړو طریقوکښې نه وې.

فائده ①: په دې طریق کښې دَدې خبرې تصریح ده چه پخپله عمر بن ابی سلمه رضي الله عنه عروة بن الزبیر رحمه الله ته دَمذکوره واقعه خبرورکړو او په ړومبو دواړو روایتونوکښې عنعنه وه او دلته اخبار دې.

فائده ②: په دې طریق کښې دَ اشتمال لفظ استعمال کړې شوې دې کوم چه دَ التحاف یعنی «قد خالف بین طرفیه» حقیقی تفسیر دې.(٧)

---

(١) راجع رقم الحدیث: ۳۵٤.

(٢) فتح الباری: ۶۰۸/۱عمدة القاری: ۸۸/٤إرشادالساری: ۱۰۵/۲.

(٣) کشف الباری کتاب الحیض باب نقض المرأة شعرها عند غسلها من المحیض.

(٤) کشف الباری کتاب العلم باب فضل من عَلِمَ وعَلَّمَ: ۲۵/۲.

(٥) کشف الباری: کتاب بدء الوحی: ۲۹۱/۱.

(٦) کشف الباری کتاب الصلاة باب الصلاة فی الثوب الواحد ملتحفًا رقم الحدیث: ۳۵۳، ص:۲۶۹.

(٧) فتح الباری: ۶۰۸/۱عمدة القاری: ٤/۹۰-۸۹إرشادالساری:۱۵/۲.

دحديث تخريج: اول خوددې مذكوره حديث تخريج هم هغه دې كوم چه د دې باب رومبى حديث «رقم الحديث: ٣٥٣» كښې تير شوې دې. البته امام طحاوى رحمه الله د دې حديث څلور طريق نور هم ذكر كړى دى چه څلور واړه صحيح دى:

① «الطريق الأول: حدثنا ابن أبى داؤد قال: ثنا بن أبى مريم وعبدالله بن صالح قالا ثنا الليث عن يحيى بن سعيد عن أبى أمامة بن سهل عن عمر بن أبى سلمة قال: رأيت النبى صلى الله عليه وسلم: يصلى فى ثوب واحد ملتحفًا به».

② «الطريق الثانى: حدثنا يونس قال: أنا ابن وهب أن مالكًا حدثه عن هشام بن عروة عن أبيه عن عمر بن أبى سلمة: أنه رأى رسول الله صلى الله عليه وسلم: يصلى فى ثوب واحد فى بيت أم سلمة رضى الله عنها واضعًا طرفيه على عاتقيه».

③ «الطريق الثالث: حدثنا على بن عبدالرحمن قال ثنا عبدالله بن صالح قال حدثنى الليث قال ثنا يحيى بن سعيد عن أبى أمامة بن سهل عن عمر بن أبى سلمة: قال: رأيت النبى صلى الله عليه وسلم يصلى فى ثوب واحد ملتحفًا به مخالفًا بين طرفيه على منكبيه».

④ «الطريق الرابع: حدثنا أبوبكرة قال: ثنا روح بن عبادة قال ثنا هشام بن حسان وشعبة عن هشام بن عروة عن أبيه عن عمر بن أبى سلمة، قال: رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلى فى ثوب واحد مخالفًا بين طرفيه»[1]

قوله: يصلي في ثوب واحد مشتملاً به: دا جمله د رأيت د پاره مفعول ثانى دې. او مشتملاً د يصلي ضمير نه حال دې. دمستملى اوحموى د روايت مطابق دا لفظ مشتملٍ يا مشتملٌ دې. د جر صورت به د جرِ جوار د وجې نه معتبر وى اود رفع په صورت كښې به دا مرفوع وى. دمبتداء محذوف د وجې نه يعنى «هومشتمل به»[2]

الحديث الرابع

[٣٥٠]- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنْ أَبِي النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ، أَنَّ أَبَا مُرَّةَ مَوْلَى أُمِّ هَانِئٍ بِنْتِ أَبِي طَالِبٍ، أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أُمَّ هَانِئٍ بِنْتَ أَبِي طَالِبٍ، تَقُولُ: ذَهَبْتُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ، فَوَجَدْتُهُ يَغْتَسِلُ وَفَاطِمَةُ ابْنَتُهُ تَسْتُرُهُ، قَالَتْ: فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، فَقَالَ: «مَنْ هَذِهِ» [ص: ٨١] فَقُلْتُ: أَنَا أُمُّ هَانِئٍ بِنْتُ أَبِي طَالِبٍ فَقَالَ: «مَرْحَبًا بِأُمِّ هَانِئٍ»، فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ غُسْلِهِ، قَامَ فَصَلَّى ثَمَانِيَ رَكَعَاتٍ مُلْتَحِفًا فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ، فَلَمَّا انْصَرَفَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، زَعَمَ ابْنُ أُمِّي أَنَّهُ قَاتِلٌ رَجُلًا قَدْ أَجَرْتُهُ، فُلَانَ ابْنَ هُبَيْرَةَ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قَدْ أَجَرْنَا مَنْ أَجَرْتِ يَا أُمَّ هَانِئٍ» قَالَتْ أُمُّ هَانِئٍ: وَذَاكَ ضُحًى[3] [ر٢٧٦، ٢٥٢]

---

[1] شرح معانى الآثار كتاب الصلاة الصلاة فى ثوب واحد رقم الحديث: ٢٠٧١، ٢٠٨٤، ٢٠٨٦.

[2] فتح البارى: ٦٠٨/١ عمدة القارى: ٩٠/٤ إرشادالسارى: ١٦/٢.

[3] أخرجه البخارى فى صحيحه فى كتاب الغسل باب التستر فى الغسل عندالناس رقم الحديث: ٢٨٠ وفى كتاب الجهاد باب أما ن النساء وجوارهن رقم الحديث: ٣١٧١ وفى كتاب الأدب باب ماجاء فى زعموا رقم الحديث ٦١٥٨ ومسلم فى صحيحه كتاب الحيض باب تستر المغتسل بثوب ونحوه رقم الحديث: ٣٣٦ كتاب الصلاة المسافرين باب استحباب صلاة الضحى رقم الحديث: ٧١٧ أبوداؤد كتاب الصلاة باب الضحى رقم الحديث: ١٢٩٠ وكتاب الجهاد

ترجمه: حضرت ام هانی ﷵ فرمائی چه زه رسول الله ﷺ له د فتح مکې والا په کال لاړم. ما هغه په غسل کولوسره اوليدلو. په داسې حال کښې چه د حضورپاك لوربی بی حضرت فاطمه ﷵ په حضور پاك باندې پرده کړې وه. ام هانی ﷵ فرمائی چه ما رسو الله ﷺ ته سلام اوکړو حضورپاك اوفرمائيل څوك دی؟ ما عرض اوکړو زه ام هانی ﷵ يم حضورپاك اوفرمائيل ام هانی ﷵ ته دې پخير راغلې وی. بيا حضورپاك د غسل نه فارغ شو نو اودريدو او په يوه کپړه کښې ئې التحاف کولوسره (يعنی د خپل خان نه راتاؤکړه) اته رکعته مونځ ئې اوکړو. کله چه حضورپاك د مانځه نه فارغ شو نوما عرض اوکړو يارسول الله! زما د مور ځوئی (حضرت علی کرم الله وجهه) وائی چه هغه به د هبيره (زما د خاوند) فلانکې ځوئی وژنی حالانکه ما هغه ته پناه ورکړې ده. نورسول الله ﷺ اوفرمائيل اې ام هانی ﷵ چاته چه تا پناه ورکړې ده هغه ته مونږ پناه ورکړه ام هانی ﷵ اوفرمائيل دا د چاشت وخت وو.

تراجم رجال

اسماعيل بن ابي اويس: دا ابوعبدالله اسماعيل بن ابی اويس الاصبحي المدنی رحمه الله دې. د دوی تذکره اوتفصيلی تعارف **كتاب الايمان باب تفاضل أهل الايمان فى الأعمال** کښې تير شوې دې.(١)

مالک بن انس: دا ابوعبدالله مالك بن انس بن مالك بن ابی عامر الاصبحی المدنی رحمه الله دې. د دوی حالات **كتاب الايمان باب من الدين الفرار من الفتن** کښې تير شوی دی.(٢)

ابي النضر مولی عمر بن عبيدالله: د دوی نوم سالم بن ابی اميه مولی عمر بن عبيدالله القريشي التيمي رحمه الله دې. د دوی تذکره **كتاب الوضوء باب المسح على الخفين** کښې تيره شوې ده.(٣)

ابومرة مولى ام هانيء: دا ابومرة عبدالرحمن مولی ام هانی دې. د ده تذکره **كتاب العلم باب من قعد حيث ينتهى به المجلس** کښې تيره شوې ده.(٤)

ام هانيء بنت ابي طالب: دا ام هانی فاختة بنت ابی طالب بن عبدالمطلب ﷵ ده. د دې تذکره **كتاب الغسل باب التستر فى الغسل عند الناس** کښې تيره شوې ده.(٥)

د حديث ترجمة الباب سره مناسبت: د مذکوره حديث ترجمة الباب سره مناسبت «**فلما فرغ من غسله قام فصلى ثماني ركعات ملتحفا فى ثوب واحد**» سره دې.(٦)

باب فی أمان المرأة رقم الحديث: ٢٧٦٣سنن الترمذی كتاب الاستئذان باب ماجاء فی مرحبًا رقم الحديث: ٢٧٣٥ سنن النسائی كتاب الطهارة باب ذكر الاستتار عندالاغتسال رقم الحديث ٢٢٥ المؤطأ لإمام مالک فی قصر الصلاة باب صلاة الضحی رقم الحديث: ٥١٨جامع الأصول كتاب الصلاة رقم الحديث: ١١٤٥،٦٥٥/٢تحفة الأشراف رقم الحديث:١٨٠١٨، ٢٠٧/٢.

(١) كشف الباری: ١١٣/٢.

(٢) كشف الباری: ٨٠/٢.

(٣) كشف الباری كتاب الوضوء باب المسح على الخفين.

(٤) كشف الباری: ٢١٤/٣.

(٥) كشف الباری كتاب الغسل باب التستر فی الغسل عندالناس.

(٦) عمدة القاری: ٩٢/٤.

شرح حدیث

قوله:: فلما فرغ من غسله: حضرت ام هانی رضی الله عنها فرمانی چه کله حضورپاك دَغسل نه فارغ شو نو هغوی اته رکعته مونځ اوکړو په داسې حال کښې چه رسول الله ﷺ خپل بدن په یوه کپړه کښې رانغښتې وو. په دې روایت کښې ﴿فصل ثمانی رکعات﴾ یعنی ثَمَانِيَ دَ نون کسره او یاء فتحه سره خو علامه کرمانی رحمه الله ثمانَ رکعاتٍ لفظ لیکلې دې. په دې صورت کښې ثمانَ دَ نون فتحه سره به دَ فصلی مفعول وی. تواصلاً دلته دوه خبرې ذکرکول مقصود دی. یودَ غسل نه فراغت باندې دَ چاشت اته رکعته اودویم دَحضورپاك دَ التحاف په حالت کښې مونځ اداکول.[۱]

قوله:: زعم ابن أمي أنه قاتل رجلاً: زعم نه مراد دې خائی کښې قال دې یا بیا ادعی نه مراد چه هغه اووئیل.[۲] په دې روایت کښې ابن أمي الفاظ دی خودَ حموی په روایت کښې ابن أبی الفاظ دی لیکن په مقصود کښې تفاوت نشته دې. ځکه چه ام هانی دَحضرت علی رضی الله عنه حقیقی خور ده. علامه عینی رحمه الله په دې ځائی کښې فرمانی سره دَدې چه په مقصود کښې خلل نه واقع کیږی لیکن دَ ابن أمي الفاظ دَ حرمت د تاکید قرابت او پیدانش کښې په مشارکت باندې زیات دلالت کوی.[۳]

إنه قاتل کښې قاتل دَ باب مفاعله نه دَاسم فاعل صیغه ده مراد دادې چه هغه دَ قتل کولواراده کونکې دې. په دې وجه هغه تردغه وخته پورې په حقیقت کښې قاتل نه ووجوړشوې لیکن دَ فعل سرته په رسولو باندې دَعزم او ارادې دَ وجې نه دَهغه دَپاره دَ قاتل لفظ استعمال کړې شو.[۴]

قوله:: قد أجرته: داجمله محلاً منصوب ده دَ رجلاً صفت کیدو دَ وجې نه.[۵]

قوله:: فلان بن هبيرة: دالفظ منصوب او مرفوع دواړه شان لوستل جائز دی. منصوب خودَ بدل کیدو دَ وجې نه چه یا خوبه دَ رجلاً نه بدل وی او یابیا به دَ أجرته "ه" ضمیر سره بدل جوړیږی. اومرفوع به دَمبتداء محذوف دَخبرکیدودَ وجې نه وی.[۶] هبيرة دَ "ه" فتحه او باء فتحه یاء په جزم او راء په فتحه سره دې.[۷] دا ابن ابی وهب بن عمر بن عائد بن عمران المخزومی رحمه الله دې. دَام هانی رضی الله عنها خاوند دې اوام هانی رضی الله عنها دَ حضرت علی رضی الله عنه سکه خور ده. دَ فتح مکې په کال مسلمانه شوې. دَهغې دَ خاوند هبيرة نه دَ هغه اولاد دی. عمر هانی یوسف اوجعدة. په دې کښې هبيرة دَابن عمر کنیت سره اودَهغه بی بی فاختة دَ ام هانی رضی الله عنها په کنیت سره مشهور شو.[۸]

---

[۱] شرح الکرمانی: ۱۶/۴عمدة القاری: ۹۲/۴.
[۲] عمدة القاری: ۹۲/۴شرح الکرمانی: ۱۶/۴فتح الباری: ۶۰۹/۱.
[۳] عمدة القاری: ۹۲/۴شرح الکرمانی: ۱۶/۴فتح الباری: ۶۰۹/۱.
[۴] شرح الکرمانی: ۴/۱۶ فتح الباري ۱/۶۰۹
[۵] شرح الکرمانی: ۱۷/۴إرشادالساری:۱۷/۲.
[۶] شرح الکرمانی: ۱۷/۴فتح الباری: ۶۰۹/۱.
[۷] عمدة القاری: ۹۳/۴.
[۸] شرح الکرمانی:۱۷/۴عمدة القاری: ۹۳/۴ تهذیب الکمال: ۱۵۶۵/۴الإصابة: ۲۵۷/۱ الاستیعاب لابن عبدالبر: ۲۴۱/۱-۲۴۰ إرشادالساری: ۱۷/۲.

اوس ددي فلان بن هبيرة نه څه مراد دې؟ نو په دې باره کښې دوه اختلافات دی. يو د روايت الفاظ په مينځ کښې او بل ددې د مصداق باره کښې.
موطا امام مالك رحمه الله شرح التمهيد کښې د ام هانی رضی الله عنها روايت محمدبن عجلان په طريق سره داسې دې: «عن أم هانی قالت: أتانی يوم الفتح حموان لی، فأجرتهما، فجاء علی يريد قتلهما، فأتيت النبی صلی الله عليه وسلم وهو فی قبة بالأبطح بأعلی مکة وفيه: أجرنا من أجرت وأمنا من أمنت»[1] اود معجم الکبير الطبرانی په روايت کښې «إنی أجرت حموي» دې. [2] اوهم دمعجم په يوروايت کښې «حموي ابنی هبيرة» دې. [3]
يعنی په حديث باب کښې چاته چه پناه ورکړې شوې هغه يودې اوپه دې نورو رواياتو کښې ددوو د پناه ورکولوذکر دې. دويم اختلاف په دې فلان بن هبيرة دمصداق باره دې. ابوالعباس ابن سريج وئيلی دی چه دا دوه سړی وو جعده بن هبيرة او يو بل څوك دې د کوم نوم چه معلوم نه دې. دا دواړه دهغه خلقو نه ووچاچه حضرت خالد رضی الله عنه قتل کړې اونه هغوې امان قبول کړې اونه نی وسله غورزولې ده دوی ته ام هانی رضی الله عنها پناه ورکړې وه اودا دواړه دام هانی رضی الله عنها د سخرکښی خپلوان وو. [4]
الأزرقي د واقدی په سندسره نقل کړی دی چه دا حارث بن هشام او ابن هبيرة بن ابی وهب وو. [5] ابن هشام تهذيب السيرة کښې جزماً داخبره ليکلې ده چه کومو دووکسانوته ام هانی رضی الله عنها پناه ورکړې وه هغه حارث بن هشام او زهير بن ابی اميه وو او دا دواړه مخزومی وو. [6]
دعلامه کرمانی رحمه الله رائې: فلان بن هبيرة دمصداق تعيين باره کښې علامه کرمانی رحمه الله فرمانی چه کيدې شی ام هانی رضی الله عنها فلان بن هبيرة نه خپل حقيقی څونی مراد اخستې وی اوداهم ممکن دی چه خپل پاللې څونی مراداخستې وی. معامله شك کښې ده دااحتمال هم دې چه هغه دام هانی رضی الله عنها څونی وی اوداهم ممکن ده چه دهغه نه علاوه څوك وی.راوی دهغه نوم هيرکړې دې په دې وجه نې هغه دفلان په لفظ سره تعبير کړې دې. زبير بن بکار وئيلی دی چه هغه حارث بن هشام المخزومی وو. [7]
د حافظ ابن حجر رحمه الله رائې: حافظ ابن حجر رحمه الله دعلامه کرمانی رحمه الله قول «وقال الزبير: فلان بن هبيرة هو الحارث بن هشام» ذکرکولوباندې فرمائيلی دی چه د زبير په کلام کښې تصرف واقع شوې دې څکه چه کومه قصه زبيرسره پيښه شوې ده په هغې کښې د «فلان بن هبيرة» په ځائې «الحارث بن هشام» ذکر وو. حافظ صاحب رحمه الله فرمانی زما په نيز په روايت باب کښې دڅه کلماتو حذف واقع شوې دې. لکه چه عبارت داسې وو «فلان ابن عم هبيرة» بيا لفظ عم ساقط شو. بيا په عبارت کښې «فلان قريب هبيرة» وو يعنی په دې ځائې لفظ ابن په ځائې قريب وو کوم چه حذف کړې شو او ابن اولګولې شو. په دې تعبير سره الحارث بن هشام ، زبير بن ابی اميه، عبدالله بن ابی ربيعه نه په هر يو باندې به کلام صادق راشی څکه چه دا خو يا ابن عم هبيرة دې يا د هغې قريبی دې څکه چه دا ټول مخزومی دی. [8]

---

[1]) التمهيد باب السين أبونضر مولى عمر بن عبدالله الحديث الثامن: ۱۸۹/۲۱.
[2]) المعجم الکبير للطبرانی فاختة أم هانی رقم الحديث: ۱۰۰۹.
[3]) المعجم الکبير للطبرانی فاختة أم هانی رقم الحديث: ۱۰۱۵.
[4]) فتح الباری: ۶۰۹/۱عمدة القاری: ۹۵/۴التوضيح: ۲۸۸/۵.
[5]) فتح الباری: ۶۰۹/۱عمدة القاری: ۹۵/۴التوضيح لابن ملقن: ۲۸۸/۵.
[6]) فتح الباری: ۶۰۹/۱عمدة القاری: ۹۵/۴إرشادالساری: ۱۷/۲أکمال المعلم لقاضی عياض: ۶۱/۳
[7]) شرح الکرمانی: ۱۷/۴.
[8]) فتح الباری: ۶۰۹/۱

دعلامه عینی رحمه الله رائې او په حافظ صاحب باندې رد: اصوب اواقرب دادې چه فلان نه مراد د هبیرة ام هانی رضی الله عنها نه علاوه د یوې بلې ښځې نه خوئی وی او راوی دهغه نوم هیرکړې وی. ددې رائې په صحت باندې دالتمهید او الطبرانی روایات دلالت کوی. په دې روایاتوکښې دا وو چه چاته چه ام هانی رضی الله عنها پناه ورکړې وه هغه دهغې د سخرګنئی خپلوان وو.

په دې باندې یو اعتراض پیداکیږی چه دابونضر والا په روایت کښې چاته چه پناه ورکړې شوې دهغه د یو کیدو ذکر ملاویږی اوالمعجم والا روایت کښې د دووکسانو ذکر دې. نودعلامه عینی رحمه الله قول به په دې صورت کښې څنګه صادق راشی؟ نو پخپله علامه عینی رحمه الله ددې جواب ورکړې دې چه هیڅ د حرج والاخبره نه ده عین ممکن دی چه د هیریدود وجې نه راوی صرف د یوذکرکړې وی دا هم داسې دی لکه چه راوی دهغه نوم هیرکړو.

ابن جوزی رحمه الله وئیلی دی چه که چرې دهبیره نه دهغه خوئی مراد دې کوم چه دام هانی رضی الله عنها نه دې نوهغه به جعدة وی. ابوعمر دا وئیلی دی چه هغه جعدة نه علاوه بل څوك وو یعنې دام هانی رضی الله عنها نه وو. بیا علامه عینی رحمه الله دحافظ ابن حجر رحمه الله قول ردکولوسره وئیلی دی چه دعلامه کرمانی رحمه الله تحقیق صحیح دې او بعض خلقو(مراد حافظ صاحب دې) ((والذي يظهرلي)) وئیلوسره کوم تحقیق پیش کړې دې هغه دحقیقت نه لرې دې اوددې سرې دخپل ځان نه تصرف کول دی بغیرد څه وجې نه ځکه چه په دې کښې حذف مجاز اوشئ بعید مقدر منلو ارتکاب لازم راځی. بل دا د ټولو مذکورینو خلاف دې. یعنی ټول خلاف اصل دی.([1])

دعلامه انور شاه کشمیری رحمه الله رائې: دعلامه انور شاه کشمیری رحمه الله رائې هم هغه ده کومه چه دحافظ ابن حجر رحمه الله په ردکښې علامه عینی پیش کړې ده. شاه صاحب د حافظ صاحب خبره نقل کولونه پس فرمانی چه دې نه وراندې حافظ صاحب رحمه الله دعلامه کرمانی رحمه الله قول هم نیمګړې ذکر کړو. په دې باندې محقق عینی رحمه الله دکرمانی رحمه الله پوره قول نقل کړو چه ام هانی رضی الله عنها د هبیرة خوئی مراد اخستې دې د خپل بطن نه یاد ربیب اراده ئې اوکړه (یعنی د بل چا د بطن نه) اوداقول اقرب الی الصواب اوزیات معقول دې اوحافظ صاحب رحمه الله چه کومه توجیه حذف ومجاز و تقدیر بشیئ بعید سره کړې ده هغه په هیڅ شان سره مناسب نه ده. دا ټول د اصل خلاف او بې ځایه تصرف کلام دې بل د محققینو د مذکوره اقوال هم مخالف دې حضرت شاه صاحب رحمه الله اوفرمائیل چه هغه د حضرت ام هانی رضی الله عنها لیور وو چه ترهغه وخته پورې په حالت دکفر کښې وو.([2])

چاته د ښځې د امان ورکولوحکم: په مذکوره روایت کښې ام هانی رضی الله عنها فرمانی: ((قد أجرته فلان بن هبيرة)) په دې باندې نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل ((قد أجرنا من أجرت يا أم هاني)) حضورپاك د ام هانی رضی الله عنها پناه (یعنی غیرمسلم ته د امان ورکولومعامله) په ځانې اوساتله.دلته دا خبره نه ده چه رومبې امان صحیح نه وو په دې وجه حضورپاك پناه ورکړه (یعنې امان ئې ورکړو) بلکه دام هانی رضی الله عنها د امان ورکولوسره امان شوې وو حضورپاك دهغې د تسلئ دپاره اوفرمائیل چه چاته تا امان ورکړې هغه ته مونږ هم امان ورکړو.

فقه حنفی اوجمهور فقهاء مذهب هم دغه دې که یوکافرته یومسلمان پناه ورکړه نوهغه به شرعًا په

---

[1]) عمدة القاري: ٩٤/٤ التوضيح لابن ملقن: ٢٨٨/٥ أوجزالمسالك: ٢٣١/٣-٢٢٩.

[2]) أنوارالباري: ١٠١/١١.

امن كښې کېږي سره دَدې كه هغه ته يوغلام امن وركړې وى اويايوې ښځې يا (عقل مند) بچى، دَهغه دَ قتل كولو هيڅوك حق نه لري. كه چرې دَهغه قتل كول مقصود وى نو اول به دَ نقض امان اعلان كول وى دَهغې نه پس به دَهغه قتل جائز كيږي.
البته دَمالكيه نه دَ ماجشون قول دې چه ښځه غلام او ماشوم كه په شروع كښې چاته امان وركړې نودا جائزنه دى خو كه چرې دا امان ئى وركړو نوپوره كولې به شى البته امام ته به اختياروى چه دا باقي ساتى اوكه نه ساتى.[1]

قوله:: وذلك ضحى: دَروايت په آخر كښې ام هانى رضي الله عنها فرمائى «وذلك ضحىً» چه دا دَ چاشت وخت وو.

دَ ذلك مشاراليه: ذلك اسم الاشاره دې دَدې مشاراليه كښې دوه احتماله دى: يو الصلاة (كوم چه حضورپاك اته ركعته اداكړه) دويم وخت. يعنى كوم وخت چه حضورپاك اته ركعته اداكړه هغه دَ چاشت وخت وو.[2]

قوله:: ضحى: دا لفظ په دوو طريقوباندې لوستلې شى يو ضاد په ضمه سره اوآخركښې الف مقصوره سره يعنى الضحى. او دويم دضادفتحه سره او الف مده سره يعنى الضحاءالضحى (بالضم والقصر) دَ نمر دَ راختو نه پس دَ ورځې دَ شروع وخت ته وائى.
اوالضحاء (بالفتح والمد) هغه وخت ته وائې چه كله نمر دَ آسمان څلورمې حصې پورې اوچت شى دا اودَدې نه پس دَ زوال پورې وخت مراد دې.[3] دې نه علاوه دَضحى په تشريح كښې نور هم اقوال دى كوم چه امهات كتب اللغة كښې كتلې شى.

دَ فتح مكه په موقع باندې نبى كريم ﷺ كوم يو مونځ اداكړې؟: په كومه ورځ چه مكه فتح شوه هغه ورځ باندې نبى كريم اته ركعته ادا كړل دَ چاشت وخت وو. په دې وجه په دې موقع باندې دا اختلاف پيدا شو چه دا مونځ دَ چاشت مونځ وو كه دَ فتح؟(يعنى دَ فتح په خوشحالنى كښې دَ شكرانې مونځ).
چنانچه په دې باره كښې دَ علماؤ درې اقوال دى: يودا چه حضورپاك دَ چاشت مونځ اداكړو. بل قول دا دې چه دا ركعتونه دَ صلاة الفتح وو نه چه دَ چاشت. دريم قول دادې چه حضورپاك په دغه جنګ كښې دَ شپې پاتې كيدونكى مونځ قضاء كړې وو ليكن دا قول مرجوح او ضعيف دې.
ذلك ضحى نه رومبى فريق استدلال كړې دې چه دا اداكيدونكى ركعتونه دَ چاشت ركعتونه وو. ليكن په دې باره كښې دَ دويم فريق وينا ده چه په دې جمله باندې خود چاشت دَ مونځ هيڅ دلالت نه كيږي په دې وجه چه ام هانى رضي الله عنها دَ وخت خبر وركړې دې نه چه دَمونځ. دَ فريق ثانى وينا ده چه دا اته ركعته مونځ دَ فتح سنت وو.[4] دَدې تائيد دَمسلم شريف دَ دې روايت نه هم كيږي په كوم كښې چه ام

---

[1] عمدة القارى: ٩٥/٤الموسوعة الفقهية: ٢٣٥/٦بدائع الصنائع كتاب السير فى شرائط أمان: ١٦/٩الجوهرة النيرة كتاب السير على من يجب الجهاد التاج والإكليل كتاب الجهاد فصل فى مايحرم فى الجهاد: ٣٦٠/٣الفواكة الدوانى فى أحكام الجهاد: ٨٩٠/٢المدونة الكبرى فى أمان المرأة: ٥٢٥/١شرح مختصر خليل: ١٢٣/٣تحفة الأحوذى: ١٩١/٤عارضة الأحوذى: ٥٦/٤ أوجزالمسالک: ٢٣١/٣.

[2] عمدة القارى: ٩٥/٤ إرشادالسارى: ١٧/٣.

[3] أوجزالمسالک: ٢١٩/٣مرقاة المفاتيح: ٣٥١/٣النهاية فى غريب الحديث والأثر: ٧٢/٢ معجم الصحاح ص: ٦١٥.

[4] أوجزالمسالک كتاب قصر الصلاة فى السفر: ٢٣٢/٣بذل المجهود: ٥١٨/٥ مرقاة المفاتيح: ٣٥٢/٣-٣٥١ الحل المفهم لصحيح مسلم: ١٨٥/١.

هانې رضي الله عنها فرمائي چه د چاشت مونځ حضورپاك نه دې نه وړاندې اداکړې اونه ددې نه پس.[1]
اود ابن قيم رحمه الله د قول مطابق حضرت خالد رضي الله عنه د خپلو بعض فتوحاتو په موقع باندې صلاة الفتح ادا كړې.[2] علامه طبرى رحمه الله په خپل تاريخ كښې د امام شعبى رحمه الله نه روايت كړې دې چه حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه كله حيرة فتح كړو نوهغه وخت نې صلاة الفتح اته ركعته اوكړل او ددې په مينځ كښې نې د سلام په ذريعه فصل اونه كړو.[3]
علامه سهيلى رحمه الله ليكلى دى چه د علماؤ په نيز دا مونځ صلاة الفتح په نوم سره مشهور دې. أمراء چه به كله يو ښار فتح كولو نودا مونځ به نې اداكولو او نور فرمائي د دې مونځ په سنتوكښې داهم دى چه په دې كښې په جهرسره قرآءت اونه كړې شى اوددې مونځ د پاره دليل د حضورپاك د فتح مكه په موقع باندې د مونځ اداكول دى.[4]
ابن جرير رحمه الله فرمائي چه كله مدائن فتح شو نوحضرت سعدبن ابى وقاص رضي الله عنه د كسرىٰ په ايوان كښې دا مونځ اداكړو. په دې كښې اته ركعته وو د كومې په مينځ كښې چه هغوى فصل اونه كړو.[5]
قاضى عياض رحمه الله فرمائي په ظاهره د ام هانى رضي الله عنها په دې حديث كښې په دې خبره باندې دلالت نشته دې چه حضورپاك د چاشت مونځ اداكړو په دې كښې خوصرف د مونځ د اداكولو وخت ظاهر كړې شوې دې.[6]
ددې په مقابله كښې په سنن ابوداؤد كښې دكريب په طريق باندې د ام هانې رضي الله عنها روايت ذكر كړې شوې دې په كوم كښې چه دى حضورپاك د چاشت اته ركعته مونځ اداكړو.[7] اود مسلم كتاب الطهارة كښې د ابومرة په طريق سره يو روايت كښې دى حضورپاك د چاشت اته نوافل اداكړه.[8] اود ټولو نه زيات صريح هغه روايت دې كوم چه ابن عبدالبر رحمه الله التمهيد كښې نقل كړې دې په كوم كښې چه دى حضورپاك اته ركعته مونځ اداكړو.[9]

د چاشت د مونځ حكم: د چاشت مونځ د احنافو په نيز مستحب دې لكه چه علامه شامى رحمه الله ليكلى دى «وندب أربع فصاعداً في الضحى على الصحيح من بعد الطلوع إلى الزوال، ووقتها المختار بعد ربع النهار» د صحيح قول مطابق د نمر د راختونه واخله تر نمر د زوال پورې څلور يا د څلورو نه زيات نوافل كول مستحب دى اوبهتر اوخوښ كړې شوې وخت ددې مونځ د پاره څلورمه حصه د ورځ د وتلونه پس دې.[10]
د چاشت د مونځ په حكم كښې د علماؤ زبردست اختلاف دې. په دې باره كښې د فقهاؤ اومحدثينو شپږ اقوال دى دكوم وضاحت اودلائل د ائمه اربعه مذاهب اوقول راجح باندې بحث په متعلقه مقام

---

[1] صحيح مسلم كتاب الصلاة رقم الحديث:٧٢٠.
[2] زادالمعاد: ٣٥٤/١.
[3] تاريخ الرسل والملوك: ٣١٩/٢.
[4] سبل الهدى الرشاد: ٤٠١/٥ شرح المواهب للزرقاني: ٣٢٦/٢ فتح البارى: ٧٠/٣.
[5] تاريخ الرسل والملوك حديث المدائن القصوىٰ التى كان فيها منزل كسرى: ٤٦٤/٢.
[6] إكمال المعلم: ٦١/٣ زادالمعاد: ٤١٠/٤ فتح البارى: ٧٠/٣.
[7] سنن ابى داؤد كتاب الصلاة باب صلاة الضحى رقم الحديث: ١٢٩١.
[8] صحيح مسلم كتاب الحيض باب التستر عندالمغتسل بثوب وغيره رقم الحديث: ٣٣٦.
[9] التمهيد لمحمدبن شهاب الحديث الخامس والثلاثون: ١٣٦/٨.
[10] ردالمختار مع الدرالمختار كتاب الصلاة سنة الضحى: ٤٦٥/٢.

باندې کولې شي.[1]

داشراق او چاشت مونځ هم یو دې که جداجدا؟ دویم بحث په دې ځائی کښې دادې چه دَ چاشت مونځ اودَ اشراق مونځ هم دَ یو مونځ دوه نومونه دی که دا دواړه جدا جدا دی؟ په دې باره کښې به تفصیلی بحث په خپل مقام باندې راځی. خلاصه داده چه دَ فقهاء او محدثینو دَ ظاهری کلام مطابق دا دواړه مونځونه جدا جدا نه دی بلکه هم یو مونځ دې. ځکه چه فقهاؤ دَدې دواړو مونځونو دپاره هم یو وخت ذکرکړې دې یعنی دَ نمر دَ راختونه تر نمر دَ زوال پورې. لیکن معتمد اومختار قول دادې چه دا دواړه جدا جدا مونځونه دی.[2]

ملاعلی قاری رحمه الله په شرح الشمائل کښې لیکلی دي تحقیق دادې چه دَ چاشت دَمونځ وخت هغه وخت شروع کیږی کله چه دکراهت وخت ختم شی اودَدې مونځ آخری وخت ترزوال پورې وی اوکوم مونځ چه ددغه وخت په شروع کښې اداکولې شي هغې ته دَ اشراق مونځ وائی.[3]

شیخ الحدیث مولانا محمدزکریا کاندهلوی رحمه الله خصائل النبوی شرح شمائل ترمذی کښې لیکلی دی دَ فقهاؤ او محدثینو په نیز دَمکروه وخت دَوتلونه پس ترزوال پورې ټول ته صلوة الضحی ونیلې شی. لیکن دَ صوفیاؤ په نیز دا دوه مونځونه دی یو ته دَ اشراق مونځ وائی او بل ته دَ چاشت مونځ. دَ ورځې دَ ځلورمې حصې پورې وخت ته دَ اشراق وخت وائی او دَ ځلورمې حصې نه پس ترزوال پورې دَ چاشت وخت دې.[4]

استنباط احکام اوفوائد

① دَ مذکوره حدیث نه یوه داخبره معلومه شوه چه دَ یوسړی دَپاره دَ غسل په وخت په خپله یوه محرم ښځه باندې پرده کول جائز دی.

② داهم معلومه شوه چه محرم ښځه خپل رشته دار سړی ته سلام کولې شي.

③ داهم معلومه شوه چاته دَ پردې نه شاته جواب ورکول جائز دی.

④اوداهم معلومه شوه که څوك پیژندګلوکول غواړی نو په جواب کښې صرف "زه" نه دی ونیل پکار بلکه په خپل هغه نوم باندې خپله پیژندګلو کول پکار دی کوم چه مشهور وی که هغه په نوم وی که په کنیت سره وی اوکه په لقب سره.

⑤ دا هم معلومه شوه چه دَ راتلونکی په استقبال اواعزاز کښې مرحبا ونیل پکاردی.

⑥ اوداهم معلومه شوه چه دَ چاشت اته رکعته مونځ مستحب دې.

⑦ اودَدویم قول مطابق دَ صلاة الفتح استحباب هم معلوم شو.

⑧ اوداهم معلومه شوه که یوه ښځه یوغیرمسلم ته امان ورکړی نودَ هغې امان ورکول جائز دی.

⑨ اوداهم معلومه شوه چه میلمه په کوربه کښې یاکوربه په میلمه کښې چه کوم ښه صفات اووینی نو هغه دې نورو ته اورسوی.[5] والله اعلم بالصواب.

---

[1] أوجزالمسالک:۲۲۱/۳-۲۲۰الحل المفهم لصحیح مسلم: ۱۸٦/۱-۱۸۵فتح الباری:۷۰/۳بذل المجهود: ۵۱۳/۵.

[2] أوجزالمسالک:۲۲۲/۳ بذل المجهود: ۵۱٦/۱ الحل المفهم لصحیح مسلم: ۱۸٦/۱أنوارالباری: ۱۰۰/۱۱.

[3] جمع الوسائل فی شرح الشمائل: ۸۵/۲.

[4] خصائل نبوی ص: ۳۱۹.

[5] شرح الکرمانی: ۱۷/٤التوضیح لابن ملقن کتاب الصلاة: ۲۸۸/۵-۲۸۷عمدة القاری: کتاب الصلاة: ۹۵/٤.

الحديث الخامس

[۳۵۱] - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ سَائِلًا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الصَّلَاةِ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَوَلِكُلِّكُمْ ثَوْبَانِ» ([1])[۳۵۸]

ترجمه: دَحضرت ابوهريره رضی الله عنه نه روايت دې چه يو سائل دَ نبی کريم ﷺ نه تپوس اوکړو چه په يوه کپړه کښې مونځ ادا کول جائز دی؟ نبی کريم ﷺ هغه ته اوفرمائيل آيا تاسو کښې هريوکس سره دوه کپړې وی؟ (يعنی په يوه کپړه کښې مونځ ادا کول جائز دی).

تراجم رجال

عبدالله بن يوسف: دا ابومحمدعبدالله بن يوسف تنيسی کلاعی دشتی رحمه الله دې. دَدوی احوال كتاب بدء الوحی دويم حديث او كتاب العلم باب ليبلغ العلم الشاهد الغائب کښې تيرشوی دی.([2])

مالک: دا ابوعبدالله مالك بن انس الاصبحی المدنی رحمه الله دې. دَدوی حالات كتاب الإيمان باب من الدين الفرار من الفتن کښې تيرشوی دی.([3])

ابن شهاب: دَدوی پوره نوم ابوبکر محمدبن مسلم بن عبيدالله بن عبدالله بن شهاب بن عبدالله الزهری المدنی رحمه الله دې. دَدوی تفصيلی حالات کشف الباري رومبې جلد كتاب بدء الوحی دريم حديث لاندې تيرشوی دی.([4])

سعيدبن المسيب: داسعيدبن المسيب بن حزن بن ابی وهب قرشی مخزومی رحمه الله دې. دَدوی حالات كتاب الإيمان باب من قال: إن الإيمان هو العمل کښې تيرشوی دی.([5])

ابوهريرة: دَحضرت ابوهريره رضی الله عنه تذكره كتاب الإيمان باب أمور الإيمان کښې تيره شوې ده.([6])

شرح الحديث

قوله: أن سائلاً: په دې روايت کښې دی چه يوسائل دَ نبی کريم ﷺ نه سوال اوکړو، امام طحاوی رحمه الله دَ حضرت ابوهريره رضی الله عنه روايت ذکرکړې دې: «قال: قام رجل فقال: يارسول الله! أونصلی فی ثوب واحد؟ قال: نعم، فقال: أوكلكم يجد ثوبين؟»([1])

---

[1]) أخرجه البخاری فی باب الصلاة فی القميص والسراويل والبنان رقم الحديث ۳۶۵ ومسلم فی كتاب الصلاة باب الصلاة فی ثوب واحد رقم الحديث:۵۱۵ وأبوداؤد فی كتاب الصلاة باب جماع أنواب مايصلی فيه رقم الحديث:۲۲۵ والنسائی فی كتاب الصلاة باب الصلاة فی الثوب الواحد رقم الحديث:۷۶۴ والمؤطافی كتاب الصلاة باب الرخصة فی الصلاة فی الثوب الواحد رقم الحديث ۳۰ جامع الأصول كتاب الصلاة رقم الحديث:۳۶۳۵، ۴۵۲/۵.

[2]) كشف الباری: ۲۸۹/۱، ۱۱۳/۴.

[3]) كشف الباری: ۸۰/۲

[4]) كشف الباری: ۳۲۶/۱.

[5]) كشف الباری: ۱۵۹/۲.

[6]) كشف الباری: ۶۵۹/۱.

او ابن شيبه رحمه الله چه کوم روايت ذکرکړې دې په هغې کښې دی: ((قال: سئل النبی صلی الله علیه وسلم عن الصلاة فی الثوب الواحد؟ فقال: أولكلكم ثوبان؟)) (۲)

دَدواړو رواياتو مفهوم هم هغه دې کوم چه دَ حديث باب وو. بهرصورت دَ سائل نوم معلوم نه دې البته علامه سرخسی رحمه الله په المبسوط کښې دَهغه نوم ثوبان ذکرکړې دې. (۳)

قوله: أولكلكم ثوبان؟: همزه استفهام دَپاره دې. علامه کرمانی فرمائی چه همزه نه پس واؤ عاطفه دې. بيا که چرې دا سوال اوکړې شی چه دَ دغه واؤ په ذريعه په څه باندې عطف اچولې شوې دې؟ نوزه به وايم چه دلته معطوف عليه محذوف دې دَدې تقدير ((أأنت سائل عن مثل هذا الظاهر)) به شی. دَدې معنی به داشی چه دَدې په شان واضح اوښکاره سوالونو باره کښې خونه سوال کولې شی او نه تاسو سره دوه دوه کپړې دی. يعنې استفهام په دې مقام باندې دَ قرينې دَ وجې دَ نفی فائده ورکوی. (۴)

لفظ سره دَدې چه دَ استفهام دې ليکن دلته نبی کريم ﷺ دَهغوی حال پيژندلو دَ وجې نه چه هغوی سره خو يا کپړې وی نه يابيا تنګې وی هغه ته خبر ورکوی لکه چه داسې وائی چه کله ستاسو حال دادې چه په تاسو کښې چاسره هم دوه کپړې نه وی اومونځ ادا کول په تاسو باندې فرض هم دی نو پوهه شئ چه ستاسو دَپاره هم په يوه کپړه کښې مونځ ادا کول جائز دی. (۵)

دا صيغه صيغه دَ استفهام ده ليکن دَدې معنی دَ تقرير او اخبارده. کومه چه دَدې دَ حال نه معلوميدله. دَدې په ضمن کښې نبی کريم ﷺ هغوی ته اجازت ورکړو. (۶) علامه خطابی رحمه الله فرمائی چه دا لفظ خود استفهام دې ليکن دَدې معنی دَ اخبار ده چه نبی کريم ﷺ دَهغوی ظاهری حال ته په کتلوسره خبر ورکړو. دَ دې کلام په ضمن کښې حضورپاك فتویٰ هم ورکړه چه کله په تاسو باندې دَ ستر پټول واجب دی اودَ مونځ ادا کول هم په تاسوباندې لازم دی اودوه دوه کپړې هم نشته نو ولې تاسو دا خيال اونه کړو چه هم په يوه کپړه کښې مونځ کول جائز دی. (۷)

علامه طحاوی رحمه الله فرمائی که چرې مونځ کول په يوه کپړه کښې مکروه وې نودَغه سړی دَپاره به هم مکروه وو چاسره چه هم يوه کپړه ده ځکه چه چاسره دوه کپړې وی دَهغه دَپاره په يوه کپړه کښې مونځ اداکولوحکم هم هغه دې کوم چه دَهغه سړی دَپاره دې چه دَ يوې کپړې نه علاوه نور څه نه لری. (۸)

دَحديث ترجمة الباب سره مناسبت: علامه عينی رحمه الله فرمائی چه دَدې حديث ترجمة الباب سره مطابقت ښکاره دې. ځکه چه په دې حديث کښې په يوه کپړه کښې دَمونځ کولوباره کښې سوال کړې شوې دې. دکوم جواب چه دا ورکړې شو چه مونځ هم په يوه کپړه کښې اداکول جائز دی. (۹)

---

(۱) شرح معانی الآثار باب الصلاة فی الثوب الواحد رقم الحديث: ۲۰۶۱.

(۲) المصنف لابن أبی شيبة فی الصلاة فی الثوب الواحد رقم الحديث: ۳۱۸۲.

(۳) المبسوط للسرخسی کتاب الصلاة کيفية الصلاة: ۳۳/۱.

(۴) شرح الکرمانی: ۱۷/۴.

(۵) عمدة القاری: ۹۶/۴ التوضيح لابن ملقن: ۲۸۹/۵.

(۶) إکمال المعلم شرح مسلم: ۲۳۹/۲.

(۷) معالم السنن للخطابی رقم الحديث: ۲۰۱، ۱۵۶/۱

(۸) شرح معانی الآثار رقم الحديث: ۲۲۳۳، ۳۸۰/۱.

(۹) عمدة القاری: ۹۵/۴.

شیخ الحدیث مولانا محمدزکریا کاندهلوی رحمه الله فرمایی چه «أولکلکم ثوبان» سره دَدې خبرې طرف ته اشاره کړې شوې ده چه دامسئله په غیرمحل کښې واقع شوې ده. ځکه چه کوم وخت نبی کریم ﷺ هغه خلق په مونځ کولوسره اولیدل چاچه یوه کپړه اچولې وه نوبیاهم حضورپاک هغوی منع نه کړل نودا دَحضورپاک دَهغوی په فعل باندې تقریر شو لهذا ددې نه پس په دې باره کښې دَسوال کولو هیڅ معنی باقی نه پاتې کیږی.(۱)

۵-باب: إِذَا صَلَّى فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ فَلْيَجْعَلْ عَلَى عَاتِقَيْهِ

داباب دې په هغه باره کښې چه کله څوک سړې په یوه کپړه کښې مونځ کوی نوهغه له پکاردی چه دَهغې څه حصه په خپله اوږه باندې واچوی. بعض نسخوکښې (علی عاتقه)مفردلفظ سره دې.(۲)

دَعاتق نه څه مراددې؟ دادَضرب یضرب نه دَ اسم فاعل صیغه ده.دَسټ اواوږې په مینځ کښې ځائی ته عاتق وائی.دادَ څادر کیخودو ځائی وی. مذکراومؤنث دواړه شان استعمالیږی دَدې جمع عواتق ده.(۳)

الحدیث الأول

[۳۵۳/۳۵۲]-حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لاَيُصَلِّي أَحَدُكُمْ فِي الثَّوْبِ الوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى عَاتِقَيْهِ شَيْءٌ»(۴)[۳۵۸]

ترجمه: دَحضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دې په کوم کښې چه هغوی فرمائی چه نبی کریم ﷺ ارشاد فرمائیلې چه تاسو کښې دې څوک په داسې کپړه کښې مونځ نه کوی په کومه کښې چه څه دَهغه په اوږه نه وی.

تراجم رجال

ابوعاصم: دا ابوعاصم ضحاك بن مخلد بن ضحاك بن مسلم الشیبانی البصری رحمه الله دې. دَدوی حالات **کتاب العلم باب القراءة والعرض علی المحدث** کښې تیرشوی دی.(۵)

---

(۱) الکنزالمتواری: ۳۳/۴.

(۲) شرح الکرمانی: ۱۷/۴عمدة القاری: ۹۷/۴.

(۳) القاموس المحیط ص: ۱۷۱ المحکم: ۱/۱۷۹المغرب فی ترتیب المعرب: ۲۴۷/۲تاج العروس: ۱۲۳/۲۶لسان العرب:۲۳۴/۱عمدة القاری: ۹۷/۴.

(۴) رواه البخاری فی هذا الباب ومسلم فی کتاب الصلاة باب الصلاة فی الثوب واحد رقم الحدیث: ۵۶۶ وأبوداؤد فی کتاب الصلاة باب جماع أثواب مایصلی فیه رقم الحدیث: ۶۲۶ والنسائی فی کتاب الصلاة باب صلاة الرجل فی ثوب واحد لیس علی عاتقه منه شئ رقم الحدیث ۷۷۰ جامع الاصول کتاب الصلاة النوع الثانی فی الثوب الواحد وهیئة اللبس رقم الحدیث:۳۶۳۳، ۴۵۲/۵.

(۵) کشف الباری: ۱۵۶/۳.

مالک: دا ابوعبدالله مالک بن انس المدنی رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب الإیمان باب من الدین الفرار من الفتن کښې تیرشوی دی.[۱]

ابي الزناد: دا ابوالزناد عبدالله بن ذکوان المدنی رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب الإیمان باب حب الرسول من الإیمان کښې تیرشوی دی.[۲]

عبدالرحمن الاعرج: دا ابوداؤد عبدالرحمن بن هرمز مدنی قرشی رحمه الله دي. دَدوی حالات هم کتاب الإیمان باب حب الرسول من الإیمان کښې تیرشوی دی.[۳]

ابوهریرة: دَحضرت ابوهریره رضی الله عنه حالات کتاب الإیمان باب أمور الإیمان کښې تیرشوی دی.[۴]

شرح حدیث

قوله:: لایصلي أحدکم: دَ حدیث مبارک په دې جمله کښې **یصلي** دَ یاء په اثبات سره دې ځکه چه په دې باندې لائې نفی داخل ده لیکن دَدې معنی دَ نهی ده "چه په تاسو کښې دې هیڅوک مونځ نه کوی".
خو دارقطنی په غرائب المالک کښې **لایصل** لفظ سره روایت ذکرکړې دې دې خائی کښې به لا ناهیه وی کوم چه یاء ساقط کړه.[۵]

قوله:: لیس علی عاتقیه شيء: داجمله حالیه ده دَ واؤنه بغیر. علامه عینی رحمه الله فرمانی په دې قسم جملوکښې واؤ ترک کول جائز دی.[۶]

په اوږه باندې دَ څادر اچولونه بغیرهٔ مونځ کولوحکم: علامه کرمانی رحمه الله فرمانی چه دا نهی تحریمی ده که تنزیهي؟ بیانی دَدې جواب ورکولوسره اوفرمانیل زه وایم چه دَنهی ظاهر خو دَنهی تحریمی تقاضه کوی لیکن دَدې دَترک په جواز باندې اجماع منعقده ده (یعنی که یوسړې په یوه کپړه کښې مونځ ادا کړی اودَ دغه کپړې یوه حصه په اوږه باندې وانچوی نودَهغه مونځ به صحیح شي) ځکه چه مقصود سترعورت دې په کومه طریقه هم چه داحاصل شی جائز دې.[۷]

علامه عینی رحمه الله فرمانی چه دَعلامه کرمانی رحمه الله په دې باندې دَ اجماع دعویٰ کول صحیح نه دی ځکه چه امام احمد رحمه الله اودمحمدبن علی نه دَعدم جواز قول نقل دې. دَدې نه علاوه امام ترمذی رحمه الله هم خلاف ذکرکړې دې. امام طحاوی رحمه الله دَدې موضوع متعلق مستقل باب قائم کړې دې. هغوی دَ حضرت ابن عمر رضی الله عنه طاؤس رحمه الله او نخعی رحمه الله هم خلاف ذکر کړې دې. بیادَ ټولو احادیثو ذکر کولو نه پس دا نتیجه رااوبښکلې ده چه اصل خو هم دغه دې چه دَ څادر دواړه پلونه په اوږوباندې اچولو سره مونځ اداکړې شي. دا هغه وخت دې چه کله څادر دومره لوئی وی چه دا په اوږو باندې واچولې شي

---

[۱] کشف الباري: ۸۰/۲.

[۲] کشف الباري: ۱۰/۲.

[۳] کشف الباري: ۱۰/۲.

[۴] کشف الباري: ۶۵۹/۱.

[۵] شرح الکرماني: ۱۷/۴فتح الباري: ۶۲۱/۲عمدة القاري: ۹۸/۴.

[۶] عمدة القاري: ۹۸/۴إرشادالساري: ۱۸/۲.

[۷] شرح الکرماني: ۱۷/۴.

اوكه چرې څادر ورو كې وي نو بيا به حكم دا وي چه دا دَ لنګ په شان اوتړلې شي.(۱)
شيخ تقى الدين سبكى رحمه الله دَ امام شافعى رحمه الله طرف ته هم دَ وجوب قول منسوب كړې دې مګر په كتب شافعيه كښې راجح قول دَدې خلاف دې.(۲)
علامه خطابى په عدم وجوب باندې دَدې حديث نه استدلال كړې دې په كوم كښې چه حضورپاك په يوه كپړه كښې مونځ ادا كړو په داسې حال كښې چه دَهغه كپړې يو پلو په بعض ازواج مطهرات باندې پروت وو اوهغه اوده وه. دَكوم نه چه معلوميږى چه نه خو كپړه دومره لويه وه چه هغه په اوږو باندې واچولې شى اونه دومره وړه وه چه هغه دَ لنګ په توګه اوتړلې شى. حافظ صاحب رحمه الله فرمائى چه په دې استدلال كښې تامل دې.(۳)
په ظاهر دَامام بخارى رحمه الله په مذهب كښې تفصيل دې چه كپړه لويه وى نو په اوږو باندې اچول واجب دى. اوكه چرې تنګه وى نو واجب نه دى. هم دَدې تفصيل طرف ته اشاره كولو دپاره امام بخارى رحمه الله رواندې باب ((إذاكان الثوب ضيقًا)) قائم كړې دې. (۴)
علامه عينى رحمه الله فرمايى چه معلوميږى دَ امام بخارى رحمه الله مذهب دَامام احمد رحمه الله دَ مذهب نه مختلف دې. هغه داسې چه امام احمد رحمه الله صرف اوږې پټول دَ مونځ شرط يا واجب ګرځوى امام بخارى رحمه الله او ابن المنذر رحمه الله صرف دَ وجوب قائل دى اوكپړه دَتنګيدو په وخت خودَ وجوب هم قائل نه دى.(۵)
امام مسلم رحمه الله دابن عينيه رحمه الله په طريق سره چه كوم روايت ذكركړې دې په هغې كښې ((ليس على عاتقيه شيئ)) جمله كښې شيئ نه وراندې منه اضافه ده.(۶)
اودَدې جملې نه مراد دادې چه كله څادر ارت وى نودغه څادر دَ لنګ په شكل په ملا يا كوناتو باندې مه اچوئى بلكه دَ څادر دَ دواړو پلونو په ذريعه اشتمال دې اوكړى يعنى دَ څادر دواړه پلونه دې په اوږو باندې واچوى ځكه چه په دې طريقه سره دَ بدن دَ پورتنئى حصې ستر هم اوشى سره ددې چه دغه حصه په ستر كښې داخل نه ده. بل په دې طريقه كښې ستر عورت باندې قدرت هم زيات په مضبوطه طريقه سره حاصليږى.(۷)
دَ حديث ترجمة الباب سره مناسبت: دَمذكوره حديث ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې چه په دواړو كښې څادر په اوږو باندې دَ اچولوذكردې دَ مانځه په حالت كښې.(۸)

---

[۱] شرح معانى الآثار كتاب الصلاة باب فى الثوب الواحد رقم الحديث:۲۰۹۷. ۳۸۳/۱.
[۲] الحاوى كتاب الصلاة باب إذا صلت الأمة مكشوفة الرأس: ۱۷۳/۲ المجموع شرح المهذب: ۱۷۴/۳.
[۳] التوضيح: ۲۹۱/۵فتح البارى: ۶۲۱/۲عمدة القارى: ۹۸/۴.
[۴] فتح البارى: ۶۲۱/۲عمدة القارى: ۹۷/۴.
[۵] عمدة القارى: ۹۸/۴.
[۶] صحيح مسلم كتاب الصلاة باب الصلاة فى ثوب واحد رقم الحديث: ۵۱۶.
[۷] فتح البارى: ۶۲۱/۲.
[۸] عمدة القارى:۹۸/۴.

الحديث الثانى

[۳۵۳]-حَدَّثَنَا أَبُونُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، قَالَ: سَمِعْتُهُ - أَوْكُنْتُ سَأَلْتُهُ - قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: أَشْهَدُ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ صَلَّى فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ فَلْيُخَالِفْ بَيْنَ طَرَفَيْهِ»[1]

ترجمه: حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه نبي كريم صلى الله عليه وسلم ارشاد فرمانيلې چه كوم سړې په يوه كپړه كښې مونځ ادا كوى نوهغه له پكاردى چه دَخپلې كپړې دواړه سرونه په اوږو باندې واچوى او مخالفت پيداكړى (يعنى يو سر په دويمه اوږه او دويم سر په رومبې اوږه باندې واچوى).

تراجم رجال

ابونعيم: دا ابونعيم الفضل بن دكين الملائى الكوفى رحمه الله دې. دَدوى احوال كتاب الإيمان باب فضل من استبرألدينه كښې تيرشوى دى.[2]

شيبان: دا ابومعاويه شيبان بن عبدالرحمن تميمى نحوى بصرى رحمه الله دې. دَدوى حالات كتاب العلم باب كتابة العلم دَدويم حديث لاندې تيرشوى دى.[3]

يحيىٰ بن كثير: دا مشهور امام يحيى بن كثير طائى يمامى رحمه الله دې. دَ دوى تذكره هم كتاب العلم باب كتابة العلم دَدويم حديث لاندې تيره شوى ده.[4]

عكرمة: دا ابوعبدالله عكرمه مولى عبدالله ابن عباس مدنى رحمه الله دې. دَدوى احوال كتاب العلم باب قول النبى صلى الله عليه وسلم اللهم علمه الكتاب كښې تيرشوى دى.[5]

ابوهريرة: دَحضرت ابوهريره رضي الله عنه حالات كتاب الإيمان باب أمور الإيمان كښې تيرشوى دى.[6]

شرح حديث

قوله: سمعته، أوكنت سألته: دَدې حديث راوى يحيىٰ بن كثير رحمه الله ته دَحضرت عكرمه رحمه الله نه سماع يادهغه نه سوال كولوباره كښې شك دې. يعنى اول هغوى اوونيل چه ما دَعكرمه نه واوريده بيانى اوونيل چه ما دَهغه نه سوال اوكړو چنانچه مفهوم به هم دا جوړيږى چه ما دَعكرمه نه واوريده دَخپل تپوس كولونه پس يادتپوس نه بغير[7] دسنن أبى داؤد په تخريج كړېشوې روايت كښې دَدې شك نه

---

[1] سنن أبوداؤد كتاب الصلاة باب جماع أثواب مايصلى فيه رقم الحديث: ۶۲۷جامع الأصول كتاب الصلاة النوع الثانى رقم الحديث: ۳۶۳۴، ۴۵۲/۵.

[2] كشف البارى: ۶۶۹/۲.

[3] كشف البارى:۲۶۳/۲.

[4] كشف البارى:۲۶۳/۲.

[5] كشف البارى:۳۶۳/۳.

[6] كشف البارى: ۶۵۹/۱.

[7] شرح الكرمانى: ۱۸/۴فتح البارى: ۶۲۱/۲عمدة القارى: ۹۹/۴.

بغير عنعنة سره مضمون دې يعنى (يحيى عن عكرمة عن أبى هريرة سنن أبى داؤد كتاب الصلاة باب جماع أبواب ما يصلى فيه رقم: ٦٣٧)).

قوله:: أشهد أنى سمعت: دَحضرت ابوهريره رضي الله عنه دې الفاظوسره دهغوى دَ ذهانت دَهغوى دَ حافظې او استحضار باندې اشاره ده. ([1])

قوله:: فى ثوب واحد: ثوب صفت واحد صرف دكشميهنى په روايت كښې دې. دَدوى نه دَعلاوه په روايت كښې واحد نه بغير صرف ثوب ذكر دې. ([2])

قوله:: فليخالف بين طرفيه: مراد دادې چه دكپړې په دوارو پلونوكښې مخالفت پيداكړنى. او دَدې مخالفت نه مراد توشح يعنى اشتمال على المنكبين دې. حضورپاك دَدې خبرې څكه حكم وركړو چه دَ بدن پورتننى حصه اودزينت مواضع هم په ستركښې پټ شى. علامه عينى رحمه الله فرمائى چه دا حكم ئى څكه وركړو چه دَركوع په حالت كښې څادر وغيره ښكته پرينوځى ([3]) علامه ابن بطال رحمه الله فرمائى چه دَ مونځ ګذار نظر دَ ركوع په حالت كښې په خپل ستر باندې پرينوځى. ([4])
دا امر دَ جمهور علماؤ په نيز دَاستحباب دَپاره دې، تردې پورې چه كه يوسړې په خپله اوږه باندې دَ څادر څه پلو كيخودو بغيرد مونځ ادا كړى نودهغه مونځ به صحيح شى. ([5])
يوه خبره دا هم كړې شوې ده كه چرې توشح اونه كړې شى يعنى چه خپل څادر ئى په خپلو اوږو باندې وانچولو نو په مونځ كښې دكيناستو پاسيدو په وخت اوهم دغه شان دَ ركوع او سجدو په وخت به دغه څادر سنبالوې په دې كښې دَ مشغول كيدو دَ وجې نه ښې لاس په ګس لاس باندې دَ كيخودو سنت به دَده نه فوت شى. ([6])
امام احمد رحمه الله دَدې حديث په ظاهر باندې عمل كولوسره دَقدرت په وخت دَ څادر حصه په خپله اوږه باندې كيخودل شرط ګرځولى دې. هم دَدوى نه يو روايت بل هم دا دې چه كه چرې چاداسې اونه كړل نو دَهغه مونځ به صحيح شى ليكن هغه به ګناهګار وى. ([7])

دَحديث باب ترجمة الباب سره مناسبت: دَحديث به ترجمة الباب سره مناسبت داسې وى چه دكپړې دواړه پلونه په دوارو اوږدوباندې مخالفت لازمى نتيجه داده چه دَ څادر اړخ په اوږه باندې وى. اوهم دغه څيز په ترجمة الباب كښې دې. ([8])

---

[1]) شرح الكرمانى: ١٨/٤فتح البارى: ٦٢١/٢
[2]) فتح البارى: ٦٢١/٢إرشادالسارى: ١٩/٢.
[3]) شرح الكرمانى: ١٨/٤عمدة القارى: ١٠٠/٤.
[4]) شرح ابن بطال: ١٦/٢.
[5]) شرح الكرمانى: ١٩/٤فتح البارى: ٦٢٢/٢عمدة القارى: ١٠٠/٤إرشادالسارى: ١٩/٣الكوثر الجارى: ٤١/٢.
[6]) شرح الكرمانى: ١٩/٤فتح البارى: ٦٢٣/٢عمدة القارى: ١٠٠/٤.
[7]) شرح الكرمانى: ١٩/٤فتح البارى لابن رجب: ٣٢/٢فتح البارى لابن حجر: ٦٢٢/٢عمدة القارى: ١٠٠/٤تقرير البخارى: ٣٣٣/١.
[8]) شرح الكرمانى: ٢٠/٤ عمدة القارى: ١٠٠/٤.

۵- باب: إذا كان الثوب ضيقا

داباب دې په هغه باره كښې چه كله مونځ ګذارسره تنګه (وړه) كپړه وى نوهغه به څه كوى؟

ضيقًا: دَ ياء په تشديد او تخفيف دواړه شان لوستل صحيح دى. دَدواړو معنى هم يوه ده. دا صفت مشبه دى. دَدې مادې نه اسم فاعل به دَ ضائق فاعل په وزن باندې وى. البته ددې په مينځ كښې به فرق په داسې توګه وى چه ضيقًا دَ صفت مشبه كيدو دَ وجې نه په دوام او ثبوت باندې دلالت كوى او ضائقا اسم فاعل كيدو دَ وجې نه حدوث باندې دلالت كوى. (۱)

شاته ذكرشوچه كپړې په درې قسمه كيدې شى: ① لويه ② متوسط ③ قصير يعنى وړه. نوامام بخارى رحمه الله باب «الصلوة فى الثوب الواحد ملتحفا» قائمولوسره اوخودل چه كه كپړه ارته او لويه وى نوبيا دې دَ مونځ دَ پاره التحاف اوكړې شى اوكه چرې كپړه دَ دويم قسم وى يعنى متوسطوى نودَ هغې دَپاره امام صاحب رحمه الله باب «إذا صلى فى الثوب الواحد، فليجعل على عاتقيه» قائم كولوسره اوخودل چه په دې صورت كښې به څادر داسې اچولې شى چه يو اړخ ئې په اوږه باندې وى. اوكه چرې كپړه دَ دريم قسم نه وى يعنى وړه وى نوبيا دَ مانځه دَ پاره دغه كپړه په خپلو كوناتو باندې اوترى، ددې دپاره امام بخارى رحمه الله دا باب «إذاكان الثوب ضيقا» قائم كړې دى. (۲)

الحديث الأول

[۳۵۴]- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الحَارِثِ، قَالَ: سَأَلْنَا جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الصَّلاَةِ فِي الثَّوْبِ الوَاحِدِ، فَقَالَ: خَرَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ، فَجِئْتُ لَيْلَةً لِبَعْضِ أَمْرِي، فَوَجَدْتُهُ يُصَلِّي، وَعَلَيَّ ثَوْبٌ وَاحِدٌ، فَاشْتَمَلْتُ بِهِ وَصَلَّيْتُ إِلَى جَانِبِهِ، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: «مَا السُّرَى يَا جَابِرُ» فَأَخْبَرْتُهُ بِحَاجَتِي، فَلَمَّا فَرَغْتُ قَالَ: «مَا هَذَا الِاشْتِمَالُ الَّذِي رَأَيْتُ»، قُلْتُ: كَانَ ثَوْبٌ - يَعْنِي ضَاقَ - قَالَ: «فَإِنْ كَانَ وَاسِعًا فَالْتَحِفْ بِهِ، وَإِنْ كَانَ ضَيِّقًا فَاتَّزِرْ بِهِ»(۳)

---

(۱) شرح الكرمانى: ۲۰/۴ عمدة القارى: ۱۰۰/۴.

(۲) تقرير بخارى شريف: ۱۲۳/۲.

(۳) رواه البخارى أطراف هذا الحديث فى الصلاة باب عقد الإزار على القفا فى الصلاة رقم الحديث: ۳۰۳ وفى باب الصلاة بغير رداء رقم الحديث: ۳۷۰ صحيح مسلم كتاب صلاة المسافرين باب الدعا فى صلاة الليل رقم الحديث: ۷۶۶ وفى كتاب الصلاة باب الصلاة فى ثوب واحد وصفة لبسه رقم الحديث ۵۱۸ وفى كتاب الزهد والرقاق رقم الحديث: ۳۰۱۰ سنن أبى داؤد كتاب الصلاة باب فى الرجل فى قميص واحد رقم الحديث ۶۳۳ وباب إذاكان الثوب ضيقا عزر به رقم الحديث: ۶۳۴ المؤطا كتاب الصلاة الجمعة باب الرخصة فى الصلاة فى الثوب الواحد رقم الحديث: ۳۰ جامع الأصول كتاب الصلاة باب فى الثوب الواحد رقم الحديث: ۳۶۳۶، ۴۵۴/۵.

حضرت سعيد بن الحارث رحمه الله فرمائى چه ما د حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه نه په يوه كپړه كښې د مونځ كولوباره كښې تپوس اوكړو هغوى اوفرمائيل چه يوځل زه نبى كريم ﷺ سره په يوسفر كښې اووتلم. يوه شپه زه د خپل څه ضرورت دپاره حضورپاك ته لاړم نو ما حضورپاك په مونځ كولوسره اوليدلو. زما په بدن باندې هم يوه كپړه وه نو ما په هغې سره اشتمال اوكړو او د حضورپاك په اړخ كښې اودريدم اومونځ مې اوكړو. كله چه حضورپاك د مونځ نه فارغ شو نوونى فرمائيل اې جابر! د شپې په وخت په كوم غرض سره راغلې؟ ما حضورپاك ته خپل ضرورت اوخودلو. كله چه زه د دغه امر نه فارغ شوم نو حضورپاك معلومات اوكړل چه دا اشتمال كوم ما اوليدلو دا څنګه وو؟ ما عرض اوكړو چه هم يوه كپړه وه، حضورپاك اوفرمائيل كه چرې كپړه كولاؤ وى نو په هغې سره التحاف كوه اوكه كپړه تنګه وى نو د هغې نه لنګ تړه.

تراجم رجال

يحيىٰ بن صالح: دا الامام العالم الحافظ الفقيه ابو زكريا يحيىٰ بن صالح الوحاظى رحمه الله دې. دوى ته ابو صالح الشامى الدمشقى هم وئيلى شى او د دوى نسب د حمص طرف ته كولوسره الحمصى هم وئيلې شوې دې.[1]

ولادت: د ابن حبان رحمه الله د تحقيق مطابق د هغوى پيدائش ۱۴۷هجرى كښې شوې او د ابن زبر رحمه الله د قول مطابق ۱۳۷هجرى كښې شوې.[2]

مقام: ابن سعد رحمه الله د دوى تذكره «**الطبقة السابقة من الشام**» كښې كړې ده.[3]

مشائخ و تلامذه: دې چه دكومو حضراتو نه روايت نقل كوى په هغوى كښې مالك بن انس، سعيد بن عبدالعزيز ،فليح بن سليمان، زهير بن معاويه، حماد بن شعيب الكوفى، سليمان بن بلال، عفير بن معدان،سعيدبن بشير، سليمان بن عطاء محمدابن مهاجر، سلمة بن كلثوم، معاويه بن سلام حبشى، اسحاق بن يحيىٰ الكلبى رحمهم الله وغيره شامل دى.

او د دوى نه روايات كونكوكښې امام بخارى، امام مسلم، ابوداؤد، ترمذى، ابن ماجه ، محمدبن يحيىٰ الذهلى، احمدبن ابى الحوارى، محمدبن عوف، ابن وارة، ابواميه الطرسوسى، عثمان بن سعيد الدارمى، ابوزرعه الدمشقى، يعقوب التسوى، احمدبن محمدبن يحيىٰ بن حمزة، احمدبن عبدالوهاب، على بن محمدبن عيسىٰ الجكانى او د دوى نه علاوه كنړ تعداد شامل دې.[4]

د دوى باره كښې د محدثينو حضراتو اقوال: د دوى باره كښې يحيى بن معين رحمه الله فرمائى ثقة.[5] ابوحاتم رحمه الله فرمائى صدوق،[6] ابن حبان رحمه الله د هغه ذكر كتاب الثقات كښې كړې دې،[7] ابوعوانه

---

[1]) الكاشف ۳۶۸/۲التاريخ الكبير:۲۸۲/۸تاريخ الإسلام للذهبى: ۱۶۳/٤.

[2]) تهذيب الكمال: ۳۷۸/۳۱إكمال تهذيب الكمال:۳۲۷/۱۲.

[3]) طبقات لابن سعد:۴۷۳/۷تقريب التهذيب: ۲۰۵/۲.

[4]) تهذيب الكمال: ۳۷۸/۳۱-۳۷۵.

[5]) الجرح والتعديل: ۱۹٤/۹.

[6]) الجرح والتعديل: ۱۹٤/۹.

[7]) كتاب الثقات لابن حبان: ۲۶۰/۹.

االاسفرااينى رحمه الله فرمائى «حسن الحديث، وصاحب الرأي، وكان عديل محمد بن الحسن الفقيه الى مكة» [۱] أبوزرعه الدمشقي رحمه الله فرمائى «لم يعقل -يعنى- أحمد بن حنبل فى يحيى بن صالح الاخيرا» [۲]

سليمان بن عبدالحميد البهرانى رحمه الله فرمائى چه ما د ابواليمان رحمه الله داسې اوريدلى چه «الحسن بن موسى الأشيب» مونږ سره د حمص قاضي جوړيدوسره راغلو، هغوى اوونيل چه ماته د يوداسې سړى باره كښې اوښايه چه ثقه وى، موسر وى زه د هغه نه د خپلو معاملاتو باره كښې رائې غواړم. نو ما ورته اوونيل چه زه خود يحيى بن صالح رحمه الله نه زيات ثقه څوك نه وينم [۳]

علامه ذهبى رحمه الله هغه ثقه ګرځولې دې. [۴] ابن عدى رحمه الله هغه د شام په ثقات كښې ذكر كړې دې. [۵] الخليلى رحمه الله فرمائى «ثقة، روي عنه الأئمة» [۶] ابويحيى وائى «وهو من عندهم من أهل الصدوق والأمانة» [۷]

احمد بن صالح المصري فرمائى چه يحيى بن صالح د مالك بن انس نه ديارلس احاديث روايت كړى دى مونږ دغه روايات د هغه نه علاوه د بل چانه نه دى اوريدلى. [۸] احمد بن حنبل رحمه الله فرمائى چه ماته يو محدث بيان اوكړو چه يحيى بن صالح رحمه الله ونيلى كه چرې اصحاب حديث د رؤيت باره كښې لس احاديث پريږدى نوښه خبره ده. امام احمد رحمه الله فرمائى لكه چه د هغه خيال د جهميانو طرف ته دې. [۹]

د څه ائمه د طرف نه په ده باندې جرح هم شوې ده اودا جرح د هغوى د عدم اتقان د وجې نه ده. بلكه په هغه كښې د بدعت د موجود كيدو د وجې نه ده. [۱۰] عقيلې رحمه الله فرمائى «يحيى ابن صالح حمصى، جهمى» [۱۱]

د تهذيب الكمال په حاشيه كښې بشار عواد ليكى چه د يحيى بن صالح د تضعيف باره كښې كوم څه تير شو هغه په عقائدو او رائې كښې د هغوى د مخالفت د وجې نه دې. په دې وجه بهترين خبره هغه ده كومه چه علامه ذهبى رحمه الله په خپل كتاب النافع كښې كړې ده چه د چاباره كښې كلام كړې شوې دې هغه ثقه دې. يعنې د خپل ذات په اعتبار سره ثقه دې ليكن د هغوى د رائې اوتجهيم باره كښې كلام كړې شوې دې. [۱۲]

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه يحيى بن صالح الوحاظي الحمصي رحمه الله د امام بخارى رحمه الله د شيوخ نه دې. يحيى بن معين رحمه الله ابواليمان رحمه الله اوابن عدى رحمه الله د هغوى توثيق كړې دې او امام احمد بن

---

[۱]) سير أعلام النبلاء: ۱۰/۴۵۴.

[۲]) تهذيب الكمال: ۳۱/۳۸۰.

[۳]) تهذيب التهذيب: ۱۱/۲۳۰.

[۴]) تاريخ الإسلام للذهبى: ۶/۱۶۳.

[۵]) تهذيب الكمال: ۳۱/۳۷۹ تهذيب التهذيب: ۱۱/۲۳۰.

[۶]) إكمال تهذيب الكمال: ۱۲/۳۲۷ تهذيب التهذيب: ۱۱/۲۳۱.

[۷]) ميزان الاعتدال: ۴/۳۸۶ إكمال تهذيب الكمال: ۱۲/۳۲۷.

[۸]) ميزان الاعتدال: ۴/۳۸۶.

[۹]) ميزان الاعتدال: ۴/۳۸۶ تهذيب التهذيب: ۱۱/۲۳۰.

[۱۰]) سير أعلام النبلاء: ۱۰/۴۵۵.

[۱۱]) تهذيب الكمال: ۳۱/۳۷۹ تهذيب التهذيب: ۱۱/۲۳۱.

[۱۲]) تهذيب الكمال: ۳۱/۳۸۱.

حنبل رحمه الله دَهغه مذمت بیانولو سره دهغه نسبت د جهمیانوطرف ته کړې دې او اسحاق بن منصور رحمه الله هغه ته «کان مرجئًا» وئیلې دې. اوالساجی رحمه الله دَهغوی باره کښې «هومن أهل الصدق والأمانة» وئیلې دې. ابوحاتم رحمه الله ورته صدوق وئیلې دې. امام بخاری رحمه الله دَ هغوی نه دوه یا درې احادیث نقل کړی دی. او دَ ائمه سته نه امام نسائی رحمه الله نه سوا ټولو دَهغوی روایات نقل کړی دی. (١)
تحریر تقریب التهذیب کښې دی چه دې ثقه دې. امام بخاری، ابن معین، ابن عدی، ابوالیمان او ذهبی رحمهم الله هغه ثقه ګرځولې دې. ابوحاتم رحمه الله دَ دوی نه روایت کړې دې اودَ دوی باره کښې نی صدوق وئیلې دې. ابن حبان رحمه الله هم دې په ثقات کښې شمیرلې دې. احمد عقیلی اوالحاکم دَ "الرأي" دَ وجې نه دَ دوی باره کښې کلام کړې دې اودا یو داسې تضعیف دې دَ کوم چه هیڅ اعتبار نشته دې. (٢)

وفات: دَهغوی عمر دَ لس کم سلو کالونه زیات وو. یو جماعت دَهغوی باره کښې دا وئیلی دی چه دَهغوی وفات ۲۲۲هجری کښې شوې دې. (٣) ابن زبر رحمه الله دا وئیلی چه دَهغوی عمر دَ پنځه اتیا کاله وو. (٤)

فلیح بن سلیمان: داابویحیی فلیح بن سلیمان بن ابی المغیره خزاعی اسلمی مدنی دې. دَدوی حالات **کتاب العلم باب من سئل علماً وهو مشتغل في حديثه، فأتم الحديث ثم أجاب السائل** کښې تیرشوی دی. (٥)

سعید بن الحارث: دا سعید بن الحارث بن ابی سعید بن المعلی رضی الله عنه دې. دَمدینې قاضی وو. دوی ته ابن ابی المعلی الانصاری المدنی هم وئیلې شی. (٦)
دې دَ جابر بن عبدالله، حضرت عبدالله بن حنین، عبدالله بن عمربن الخطاب ابوسعیدالخدری او حضرت ابوهریره رضی الله عنهم نه روایت کوی. اودَدوی نه روایت کونکوکښې عمرو بن الحارث، فلیح بن سلیمان، محمدبن عمرو بن علقمة بن وقاص، موسی بن عبیدة الترمذی او ابویحیی الاسلمی رحمهم الله دی. (٧)
ابن معین رحمه الله فرمائی مشهور (٨) یعقوب بن سفیان رحمه الله فرمائی هوثقة. (٩) ابن حبان رحمه الله هغه په کتاب الثقات کښې ذکرکړې دې. (١٠) دَهغوی وفات ۱۲۰هجری کښې شوې. (١١) دې دَ طبقه ثالثه نه وو. (١٢)

---

١) هدی الساری مقدمه فتح الباری ص: ٦٣٥ دارالسلام.
٢) تحریر تقریب التهذیب: ٨٨/٤.
٣) سیرأعلام النبلاء: ٤٥٦/١٠ تهذیب التهذیب: ٣٢٧/١١.
٤) تهذیب الکمال: ٣٨١/٣١ إکمال تهذیب الکمال: ٣٢٧/١١.
٥) کشف الباری: ٥٥/٣.
٦) الکاشف: ٤٣٣/١ التاریخ الکبیر للبخاری: ٤٦٣/٣ تقریب التهذیب: ٣٤٩/١.
٧) تهذیب الکمال: ٣٧٩/١٠ سیرأعلام النبلاء: ١٦٥/٥-١٦٤.
٨) الجرح والتعدیل: ١٢/٤ تهذیب التهذیب: ١٥/٤.
٩) إکمال تهذیب الکمال: ٢٧٣/٥ تقریب التهذیب: ١٥/٤.
١٠) تهذیب التهذیب: ١٥/٤.
١١) سیرأعلام النبلاء: ١٦٥/٥ تاریخ الإسلام للذهبی: ٥٢٤/٣.
١٢) تقریب التهذیب: ٣٤٧/١.

جابربن عبدالله: دامشهور صحابی حضرت جابربن عبدالله الانصاری رضی الله عنه دي. ددوی حالات کتاب الوضوء باب من لم یرالوضوء إلا من المخرجین من القبل والدبر کښې تیرشوی دی.(۱)

شرح حدیث

دا روایت سعیدبن الحارث رضی الله عنه په طریق سره د افراد بخاری رحمه الله نه دی.(۲) دحضرت جابر رضی الله عنه دا حدیث امام مسلم رحمه الله د حضرت عبادة رضی الله عنه په طریق سره یوطویل حدیث کښې نقل کړې دې، په دې کښې دی: «یاجابر! إذاکان واسعًا، فخالف بین طرفیه، وإن کان ضیقًا، فاشدده علی حقویك»(۳) اوامام ابوداؤد رحمه الله هم د عبادة بن الصامت رضی الله عنه په طریق سره هم دغه روایت ذکر کړې دې.(۴)

قوله:: خرجت مع النبی صلی الله علیه وسلم في بعض أسفاره: یوسائل د حضرت جابربن عبدالله رضی الله عنه نه سوال اوکړو چه کله مونږ کښې چاسره یوه کپړه وی نوهغه به په دغې کښې څنګه مونځ کوی؟ نوددې په جواب کښې حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه خپله یوه قصه بیان کړه چه زه یوځل نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره په یو سفرکښې ووم. د بخاری په مذکوره روایت کښې د دغه سفر تفصیل نه دې بیان کړې شوې. لیکن د مسلم شریف په روایت کښې تصریح ده چه غزوة غزوة بواط وو.(۵)

غزوة بواط: په کوم جهاد او جنګ کښې چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم پخپله ذاتی شرکت کړې وی هغې ته غزوه وائی که په هغې کښې د قتال نوبت راغلې وې اوکه نه وی راغلې. د غزواة په شمیرکښې د علماء سیر اختلاف دې.د راجح قول مطابق ۲۷ غزوات د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په زمانه کښې شوې (۶) ددې پوره تفصیل به کتاب المغازی کښې راځی.د دغه ۲۷ غزوات نه صرف په نهو غزواتوکښې د قتال نوبت راغلې دې . بدر، احد، خندق، قریظه، مصطلق، خیبر، مکه، حنین او طائف(۷) په غزوة بواط کښې د قتال نوبت نه دې راغلې. بواط د باء فتحه او ضمه دواړه شان لوستلې شوې دې. بواط د یوغر نوم دې چه دمکې مکرمې اومدینې منورې په مینځ کښې یومقام ینبع سره نیزدې واقع دې.(۸)
طبقات ابن سعد کښې دی چه د ینبع اومدینې منورې په مینځ کښې د څلور برد فاصله ده.(۹) هجری د ربیع الاول په میاشت کښې دا غزوه پیښه شوې. په دې غزوه کښې حضورپاك سره دوه سوه صحابه کرام رضی الله عنهم وو. د قریشو چه کومې قافلې پسې حضورپاك وتلې وو هغه د حضورپاك د زد نه وتلې وه اوحضورپاك بغیرد جنګ نه واپس تشریف راوړو. په دې غزوه کښې حضورپاك حضرت سائب بن

---

۱) کشف الباری کتاب الوضوء باب من لم یرالوضوء إلا من المخرجین من القبل والدبر.
۲) التوضیح لابن الملقن: ۲۹۲/۵عمدة القاری: ۱۰۱/۴.
۳) صحیح مسلم کتاب الأدب والرقاق باب حدیث جابر الطویل رقم الحدیث: ۳۰۱۰.
۴) سنن أبی داؤد کتاب الصلاة باب إذا کان الثوب ضیقًا یتزر به رقم الحدیث: ۶۳۴.
۵) صحیح مسلم کتاب الزهد والرقاق باب حدیث الطویل رقم الحدیث: ۳۰۱۰.
۶) تاریخ الطبری: ۴۰۵/۲-۴۰۴الکامل لابن اثیر: ۲۰۷/۲سیرة ابن هشام: ۳۵۴/۲.
۷) سیرة ابن هشام مع الروض الأنف: ۳۵۴/۲.
۸) معجم البلدان ماده ینبع: ۴۵۰/۵.
۹) طبقات ابن سعد، غزوة بواط: ۲.۱۰/۲

عثمان بن مظعون رضي الله عنه دمديني منورې حاكم مقرر كړې وو.[1] خود ابن سعد د بيان مطابق حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه د مديني حاكم مقرر كړې شوې وو.[2]

قوله: فجئت ليلة لبعض أمري پوره عبارت به په تقديري توګه سره داسې وي: ((فجئت ليلة إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم لأجل بعض حوائجي)) په دې سفر كښې زه يو ه شپه دخپل حاجت دپاره نبی كريم ﷺ ته راغلم. "الأمر" نه مراد دامور نه يو امر دې يعنى د څه كار يا دڅه حاجت دپاره راغلم. دا امر د اوامر نه نه دې يعنى داحكاماتونه د يوحكم د وجې نه رانغلم.[3]

اوس حضرت جابربن عبدالله رضي الله عنه د كوم كار په غرض دنبی كريم ﷺ په خدمت كښې حاضر شوې وو؟ په دې باره كښې د مسلم په روايت كښې تفصيل موجود دې.[4] چه حضورپاك هغه اوحضرت جبار بن صخر رضي الله عنه ليګلې وو چه هغوى دې د ډيرې اچولو په مقام باندې تللو سره د اوبو لټون اوكړې او بندوبست دې اوكړى.[5]

قوله: فاشتملت به: حضرت جابر رضي الله عنه دخپل حالت خبر وركولوسره ښائى چه زما په بدن باندې هم يوه كپړه وه. دكومې نه چه ما اشتمال كړې وو. علامه انور شاه كشميرى رحمه الله فرمائى چه دې خائى ((فاشتملت)) ونيلو تعبير اختيارولوكښې څه نقص دې. ځكه چه هغه دخپلې كپړې دواړه پلونه دخپل زنې لاندې كلك كړې وو. دې ته اشتمال نه شى وئيلې. هغه ته مسئله معلومه نه وه ګنى په داسې حالت كښې كپړه ملا سره تړل پكار وو.[6]

قوله: وصليت إلى جانبه: وئى فرمائيل چه زه دحضورپاك په اړخ كښې اودريدم اومونځ مې اوكړو. په دې جمله كښې د "إلى" لفظ استعمال كړې شوې دې او"إلى "د انتهاء دپاره استعمالولې شى په دې خائى كښې دا سوال پيداكيږى چه په دې جمله كښې د انتهاء دمعنې څه مطلب دې؟ اوڅه مقام دې؟ مناسب خوداچه داسې وئيلې وې ((صليت فى جانبه)) نودې جواب دادې چه"إلى "په دې خائى كښې "فى "په معنى كښې دې اوداسې اكثر كيږى چه په كلام كښې يو حرف جر د دويم حرف جر په معنى كښې استعمالولې شى.

دويم جواب دادې چه دلته د صليتُ كښې د انضمام دمعنى تضمين دې يعنى دا جمله ((صليت منضمًا إلى جانبه)) ده. ددې بحث تفصيل دادې چه تضمين وائى يو اسم يا فعل كښې دبل اسم يا فعل معنى استعمالول ددې حاصل او فائده دا وى چه كله فعل په خپل فعل اصلى كښې وى نو اكثر دهغې دپاره د يوصله استعمال صحيح نه وى لكه دلته چه د صليت استعمال إلى سره كيږى اود صلى صله إلى نه راځى. نودلته به ونيلى كيږى چه صليت، انضممت معنى ته متضمن دې اود انضممت صله

---

[1] سيرة ابن هشام غزوه بواط رقم الحديث: ٦٩٨، ٢٥١/٢تاريخ الطبرى: ٤٠٥/٢.
[2] طبقات ابن سعد غزوه بواط: ١٠/٢ البداية والنهاية: ٢٤٦/٣.
[3] شرح الكرمانى: ١٩/٤عمدة القارى: ١٠١/٤الكنز المتوارى: ٢٧/٤.
[4] صحيح مسلم كتاب الزهد والرقاق باب حديث الجابرالطويل رقم الحديث: ٣٠١٠.
[5] فتح البارى: ٦٢٢/٢الكنزالمتوارى: ٢٧/٤.
[6] فيض البارى: ١٤/٢أنوار البارى: ١٠٤/١١.

إلى استعماليږي. نوجمله (صليت متنهياً إلى جانبه) په معنى كښې به وى. دكوم مطلب چه دادې ما دَ حضور پاك اړخ سره ملاؤ مونځ اوكړو.

دريم جواب دا وركړې شوې دې چه إلى په دې خائى كښې دَ انتهاء دپاره دې او هم په دغه معنى كښې استعمال شوې دې. په دې صورت كښې به جمله داسې شي «صليت متنهياً إلى جانبه» ددې مطلب به دا شى چه زه د حضورپاك اړخ ته اورسيدم مونځ مې اوكړو. (١)

قوله: فلمّا انصرف: بياچه كله حضورپاك راتاؤ شو. يعنى كله چه حضورپاك دَمانځه نه فارغ شو او دَ قبلې د طرف نه تاؤ شو. (٢)

قوله: ما السُّرى: السُرى دَ سين ضمه اوالف مقصوره سره دَ شپې وخت كښې تګ ته وائى. په دې خائى كښې د "سرى" دَ وجود سوال اونه كړې شو بلكه دَ "سرى" دَ سبب باره كښې سوال كړې شوې دې. يعنى اې جابر! ستا دَ شپې په وخت دَ راتلو څه سبب دې؟ اودَ حضورپاك دَ طرف نه دا سوال ځكه اوكړې شو چه په عام توګه دغه وخت دَچا دَ تګ راتګ نه وى. (٣)

قوله: ما هذا الاشتمال الذي رأيت؟: دَ اشتمال مطلب خو هم دغه دې چه دَ يوې كپړې په ذريعه سره خپل بدن رانغاړل. بيا كه چرې دا رانغاړل داسې وى چه دَ ضرورت په وخت خپل لاس دَ څادر نه راويستل ممكن وى نواشتمال كول جائز دى. ليكن يوصورت دَ اشتمال ناجائز هم دې هغه دادې چه دَ پوره بدن نه كپړه داسې راتاوول چه دَ ضرورت په وخت په آسانتيا سره لاس راويستې نه شى تردې چه دَ لاس راويستلو دپاره دَ څادر پلو اوچتول وى. دَ كوم دَ وجې نه چه ستر ښكاره كيږى دې اشتمال ته اشتمال صماء او اشتمال ممنوع وائى. (٤)

په مذكوره حديث كښې دَحضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه "فاشتملت" ونيل اودَحضورپاك «ما هذا الاشتمال» ونيلونه متبادر معنى خو هم دغه جوړيږى چه كيدې شى هغه دَ اشتمال صماء والاصورت جوړ كړې وو دكوم دَ وجې نه چه حضورپاك دَهغه نه سوال اوكړو. (٥)

دويمه خبره دلته دَ "ماهذا" نه سوال استفهامى انكارى دې. دَ كوم مطلب چه به دا جوړيږى چه حضورپاك لكه چه داسې اوفرمائيل چه تاله داسې اشتمال نه وو كول پكار. (٦)

ليكن حقيقت دادې چه دلته دَ حضورپاك سوال دَ اشتمال صماء دَ وجې نه نه وو لكه څنګه چه دَ حضرت علامه انور شاه كشميرى رحمه الله قول ذكركړې شوې دې چه دلته ناقص تعبيراستعمال كړې شوې دې. هغه داسې چه اشتمال صماء خو هغه وخت ممكن وى كله چه كپړه لويه او ارته وى خو د حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه سره خو كپړه وړه وه لكه چه وراندې هغوى پخپله «كان ثوباً يعنى ضاق»

---

(١) شرح الكرمانى: ٢٠/٤عمدة القارى: ١٠١/٤إرشادالسارى: ٢٠/٢.
(٢) شرح الكرمانى: ٢٠/٤عمدة القارى: ١٠١/٤إرشادالسارى: ٢٠/٢.
(٣) شرح الكرمانى: ٢٠/٤فتح البارى: ٦٢٣/٦الكوثر الجارى: ٤٢/٢.
(٤) فتح البارى لابن رجب: ١٤٤/٢فيض البارى: ١١/٢إرشادالسارى: ٢٠/٢.
(٥) التوضيح لابن ملقن: ٢٩٢/٥شرح ابن بطال: ٢١/٢.
(٦) فتح البارى: ٦٢٣/٢

ونیلې دي.(۱) چنانچه ونیلی به شی چه حضرت جابر رضی الله عنه صورتاً اشتمال کړې وو هغه داسې چه هغوی سره کپړه وړه وه دَ دغه کپړې استعمال په دې صورت کښې په توګه دَ اشتمال نه ووکیدل بلکه دا دَ لنګ په طریقه تړل وو اوهغه دَ مسئلې دَ نه معلومیدو دَ وجې نه دا وړه کپړه دَ اشتمال په طرزدَ خپل بدن نه راتاؤ کړې وه. په دې باندې حضورپاک دَ انکار په غرض تپوس اوکړو چه اې جابر! داد اشتمال په شان شکل دې ولې جوړ کړې دې؟
هم داخبره امام مسلم رحمه الله په صحیح مسلم کښې بیان کړې ده چه دَحضورپاک دَانکار سبب دا وو چه کپړه وړه وه اودا کپړه حضرت جابر رضی الله عنه دَ اشتمال په توګه اچولې وه. دکوم په وجه چه ستر په پوره طریقه پټول مشکل وو نوحضورپاک هغوی ته دَ مسئلې صحیح صورت اوخودلو چه اشتمال په هغه صورت کښې وی کله چه کپړه کولاؤ وی خوچه کله کپړه وړه وی نوهغه وخت دغه کپړه دَ لنګ په شان تړل پکاردی. ځکه چه اصل مقصد دَسترپټول دی اوهغه په وړه کپړه کښې هم دَلنګ په شکل کښې کیدې شی.(۲)
دَ مسلم شریف دَ روایت الفاظ دا دی «وكانت علي بردة، ذهبت أن أخالف بين طرفيها، فلم تبلغ لي، وكانت لها ذباذب فنكستها، ثم خالفتُ بين طرفيها، ثم تواقصت عليها، ثم جئت حتى قمتُ عن يسار رسول الله صلى الله عليه وسلم، فأخذ بيدي فأدارني، حتى أقامني عن يمينه، ثم جاء جبار بن صخر فتوضأ، ثم جاء فقام عن يسار رسول الله صلى الله عليه وسلم، فأخذ رسول الله صلى الله عليه وسلم بأيدينا جميعًا، فَدَفَعَنَا حتى اقامنا خلفه، فجعل رسول الله صلى الله عليه وسلم يرمقني وأنا لا أشعر، ثم فطنت به، فقال هكذا بيده، يعني شُدَّ وسطك، فلما فرغ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: يا جابر! قلت: لبيك، يا رسول الله! قال: إذا كان واسعًا فخالف بين طرفيه، وإذا كان ضيقًا فاشدده على حِقوك» (۳)
دَدې عبارت مفهوم دادې چه حضورپاک دَ مانځه دَپاره اودریدو زما په بدن باندې یو وړوکې څادر وو. ما دهغې دواړه غاړې راواړولې اوهغه مې په خپل ست پورې اوتړلو. دې نه پس زه راغلم او دَ حضور پاک ګس طرف ته اودریدم. حضورپاک زما لاس اونیولو او تاوولو سره ئې ښي طرف اودرولم. بیا جبار بن صخر رضی الله عنه راغلو هغوی هم اودس اوکړو اودَ حضورپاک ګس طرف ته اودریدو. رسول الله صلی الله علیه وسلم زمونږ دَدواړو لاسونه اونیول شاته ئې کړو. او خپل ځان پسې شاته اودرولو. بیا حضورپاک ماته نیغ کتل شروع کړل دکوم چه ماته علم اونه شو دې نه پس ماته خبر اوشو. حضورپاک په خپل لاس مبارک سره اشاره اوکړه چه خپله شا اوتړه «دې دَپاره چه پرده ښکاره نه شی». کله چه حضورپاک دَ مانځه نه فارغ شونوحضورپاک اوفرمائیل اې جابر انوماعرض اوکړوحاضر یم یارسول الله! حضورپاک اوفرمائیل کله چه څادر ارت وی نوهغې دواړه غاړې راواړه وه اوچه کله تنګ وی نودا په ملا باندې اوتړه.

قوله: كان ثوبًا: لکه چه جابر رضی الله عنه اوفرمائیل «كان الذي اشتملت به ثوباً واحداً». یعنی هغه کپړه په کومې سره چه ما اشتمال کړې وو هغه یوه کپړه وه. ثوبا منصوب دې دکان خبر کیدو په وجه. دابوذر اوکریمه رحمهما الله په روایت کښې **ثوب** دې رفع سره. په دې صورت کښې به دا **كان** تامه وی او**ثوب** دَدې فاعل. اواسماعیلی دلته دَیولفظ اضافه هم نقل کړې ده. هغه دې **ضيقًا** یعنی «**كان ثوبًا ضيقًا**» (۴)

---

(۱) فیض الباری: ۱۴/۲؛ انوارالباری: ۱۰۴/۱۱.
(۲) فتح الباری: ۶۲۳/۲.
(۳) صحیح مسلم کتاب الزهد والرقاق باب حدیث الجابر الطویل رقم الحدیث: ۳۰۱۰.
(۴) شرح الکرمانی: ۲۰/۴؛ فتح الباری: ۶۳۲/۲؛ عمدة القاری: ۱۰۱/۴؛ إرشادالساری: ۲۰/۲.

حضرت علامه کشمیری رحمه الله فرمائی دې خانې کښې د ثوبًا صفت واحداً راویستل صحیح نه دې لکه چه امام شهاب الدین ابوالعباس احمد قسطلانی رحمه الله چه راویستي دي.[1] ځکه چه دامقام د یوې کپړې تنګوالې د ورې کیدو روان دې. په دې وجه مناسبت هم دادی چه دې خانې د ثوبًا صفت ضیقًا سره اوویستلې شي یعنی «کان ثوبًا ضیقًا»[2] پدې خانې ثوب د رفع صورت کښې د کان تامه ګرځولوسره حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عینی رحمه الله لیکلی دی چه کله کان تامه دې نوبیا د خبر ضرورت نشته دې.[3]

په دې باندې علامه البدرالدمامینی رحمه الله په دې دواړو حضراتو باندې اعتراض کولوسره ونیلی دی چه کان تامه جوړولوسره د دې په فاعل باندې اقتصارکول مناسب نه دی. ځکه چه د حضرت جابر رضی الله عنه صرف «کان ثوب» سره به د حضورپاک د سوال جواب نه جوړیږی بلکه جواب خو به د خبر ورکولو صورت کښې جوړیدې شی. نومناسب هم دغه دی چه هم د دې مقام مناسب څه تقدیر رااوویستلې شي په دې وجه په اکثر نسخوکښې په دې مقام باندې یعنی ضاق ونیلوسره د مقام وضاحت کړې شوې دې.[4]

د ارتې کپړې استعمالولو طریقه: رسول الله ﷺ حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه ته ارشاد اوفرمائیلو «فإن کان واسعًا فالتحف به» که چرې کپړه لویه او ارته وی نو د هغې التحاف کوه. په دې صورت کښې علامه قسطلانی رحمه الله دا لیکلی دی چه د کپړې یوه غاړه د لنګ په شکل کښې راغونډکړه او دویم پلو په اوږه باندې واچوه.[5]

د تنګې کپړې استعمالولو طریقه: حضورپاک حضرت جابر رضی الله عنه ته اوفرمائیل که چرې کپړه تنګه یا وړه وی نو په هغې سره لنګ تړه.[6]

قوله: فأتزربه: اتزر د باب افتعال نه د امر حاضر معروف واحد صیغه ده. دالفظ ائتزر دې. رومبې همزه د باب افتعال نه دې او دویم همزه د فعل حرف اصلی دې. دا همزه په تاء سره بدل کړو تاء کښې مدغم کړو، اتزر شو.[7]

د حدیث مبارک نه مستنبط احکام: د مذکوره حدیث نه دا احکام مستنبط کیږی

① د چاد سوال په جواب کښې صرف د او یا نه په ځانې مکمل تفصیل ذکرکول نه صرف جائز دی بلکه اکثر زیات فائده مند ثابتیږی. ② په غرض د حوائج د شپې په وخت چا له تلل جائز دی. ③ د مونځ شوق اود نبی کریم ﷺ ملګرتیا اواقتداء کښې د صحابه کرامو رضی الله عنهم مونځ کول هم معلومیږی ④ په مانځه کښې قلیل عمل سره څوك خبردار کول هم ثابت دی. ⑤ د مانځه نه پس راتلونکې

---

[1] إرشادالساري: ۲/ ۲۰.
[2] فیض الباري: ۲/ ۱٤أنوارالباري: ۱۱/ ۱۰٤.
[3] فتح الباري: ۲/ ٦۲۳عمدة القاري: ٤/ ۱۰۱.
[4] إرشادالساري: ۲/ ۲۰.
[5] إرشادالساري: ۲/ ۲۰.
[6] حدیث باب رقم الحدیث: ۳٦۱.
[7] شرح الکرماني: ٤/ ۲۰عمدة القاري: ٤/ ۱۰۲-۱۰۱إرشادالساري: ٤/ ۲۰تحفة الباري: ۱/ ۲۸۸.

مقصد په صراحت سره معلومول هم ښکاره شوی. ⑥ په يوخطا باندې نرم انداز سره متصل پوهه کول هم معلوميږی.[1]

دحديث ترجمة الباب سره مطابقت: دمذکوره حديث ترجمة الباب سره مطابقت آخری جمله «**وإن كان ضيقًا فاتزربه**» سره ښکاره دې.[2]

الحديث الثانى

[۳۵۵]- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: كَانَ رِجَالٌ يُصَلُّونَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَاقِدِي أُزْرِهِمْ عَلَى أَعْنَاقِهِمْ، كَهَيْئَةِ الصِّبْيَانِ، وَيُقَالُ لِلنِّسَاءِ: «لَا تَرْفَعْنَ رُءُوسَكُنَّ حَتَّى يَسْتَوِيَ الرِّجَالُ جُلُوسًا»[3] [۱۱۵۲،۷۸۱]

ترجمه: حضرت سهل بن سعد ساعدی رضی الله عنه فرمائی چه څه خلقو حضور پاك سره داسې مونځ کولو چه هغوی خپل ازار (لنگ څادرونه وغیره) خپلو ستونوسره داسې تړلې وو لکه چه دماشومانو په ستونو کښې کېږې تړلې شی او حضور پاك به ښځوته فرمائيل چه ترکومې پورې سړی پاسی اوناست نه وی ترهغه وخته پورې تاسو د سجدې نه سر مه اوچتوئی.

تراجم رجال

مسدد: دا مسدد بن مسرهد بن مسربل بن مرعبل الاسدی البصری رحمه الله دې. ددوی تذکره **كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه** او **كتاب العلم باب من خص بالعلم قومًا دون قوم كراهية أن لا يفهموا** کښې تيره شوې ده.[4]

يحيى: دا يحيى بن سعيد بن فروخ القطان تميمی رحمه الله دې. ددوی حالات **كتاب الإيمان باب أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه** کښې تير شوی دی.[5]

سفيان: دا مشهور تابعی ابوعبدالله سفيان بن سعيد ثوری کوفی رحمه الله دې. ددوی تذکره **كتاب الإيمان باب علامة المنافق** په دويم حديث کښې تيره شوې ده.[1]

---

[1] عمدة القارى: ۱۰۲/٤ شرح الكرمانى: ۲۰/٤.

[2] عمدة القارى: ۱۰۰/٤ منار البارى: ۳۷۹/۱.

[3] أخرجه البخارى فى الصلاة باب عقد الإزار على القفا، وفى باب هذا، وفى صفة الصلاة باب عقد الثياب وشدها، رقم الحديث: ۸۱٤ وفى العمل فى الصلاة باب إذا قيل للمصلى، تقدم أو انتظر، فانتظر لابأس رقم الحديث: ۱۲۱۵ ومسلم فى الصلاة باب خروج النساء المصليات وراء الرجال رقم الحديث: ٤٤۱ وأبوداؤد فى الصلاة باب الرجل يعقد الثوب فى القفا رقم الحديث: ۶۳۰ والنسائى فى القبلة باب الصلاة فى الإزار رقم الحديث: ۷۶۷ وجامع الأصول كتاب الصلاة رقم الحديث: ۳۶٤۵، ٤۶۰/۵.

[4] كشف البارى: ۲/۲، ۵۸۸/٤.

[5] كشف البارى: ۲/۲.

ابوحازم: دا سلمه بن دينار الاعرج الزاهد المدنى رحمه الله دي دَ دوى كنيت ابوحازم دي. دَ دوى حالات **كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه** كښې تيرشوى دى.[2]

سهل: دا ابن سعد الساعدى ابوالعباس الانصارى الخزرجى رضي الله عنه دي. دَدوى حالات هم **كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه** كښې تيرشوى دى.[3]

شرح حديث

مذكوره حديث امام بخارى رحمه الله ((**باب عقد الإزار على القفا في الصلاة**)) كښې تعليقاً نقل كړې وو اوس نى په دې باب كښې سنداً ذكركوى. دَدې حديث په سندكښې سفيان نه مراد سفيان بن عيينه دې كه سفيان الثورى؟ په دې كښې اختلاف دې ځكه چه دا دواړه حضرات دَ ابوحازم رحمه الله نه روايت كوى لكه چه علامه كرمانى رحمه الله اوشيخ الاسلام زكريا الانصارى رحمه الله ذكركړې دى.[4]

ليكن علامه قسطلانى رحمه الله دَ سفيان بن عيينه رحمه الله احتمال رد كړې دې او په سفيان الثورى رحمه الله باندې جزم ګرځولې دې.[5] اوعلامه عينى رحمه الله هم دَحافظ مزى رحمه الله په حواله سره هم په دې باندې جزم كړې دې لكه چه په أطراف كښې حافظ مزى رحمه الله تصريح كړې ده.[6]

داحديث امام مسلم رحمه الله ((**عن أبي بكر بن أبي شيبة عن وكيع**))[7] ابوداؤد رحمه الله ((**عن محمد بن سليمان الأنباري عن وكيع**))[8] اونسائى رحمه الله ((**عن عبدالله بن سعيد عن يحيى**)) په سندسره روايت كړې دې.[9] په دې كښې دَ سنن ابى داؤد دَ روايت الفاظ لږشان مختلف دى اوهغه دادى: ((**عن سهل بن سعد قال: رأيت الرجال عاقدي أزرهم في أعناقهم من ضيق الأزار خلف رسول الله صلى الله عليه وسلم في الصلاة كأمثال الصبيان، فقال قائل: يا معشر النساء لا ترفعن رؤوسكن حتى يرفع الرجال**)).

قوله: كان رجال يصلون مع النبى صلى الله عليه وسلم: سهل بن سعد رضي الله عنه اوفرمائيل چه خلقوبه نبى كريم صلى الله عليه وسلم سره مونځ كولو. په رجال كښې دَ تنوين باره كښې علامه كرمانى رحمه الله فرمائى چه دا دَ تنويع يا تبعيض دَپاره دې. يعنى **بعض الرجال**، كه چرې دا معرفه ذكركړې شوې وې نودا به په استغراق باندې دلالت وو كوم چه دَمقصود نه خلاف وو.[10]

---

[1] كشف البارى: ۲۷۸/۲.
[2] كشف البارى كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه.
[3] كشف البارى كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه.
[4] شرح الكرمانى: ۲۰/٤ تحفة البارى: ۲۸۸/۱.
[5] إرشادالسارى: ۲۰/۲.
[6] عمدة القارى: ۱۰۲/٤ تحفة الأشراف سهل ابن سعد رقم الحديث: ٤٦٨١، ۱۰۵/٤.
[7] صحيح مسلم كتاب الصلاة باب خروج النساء المصليات وراء الرجال رقم الحديث: ٤٤۱.
[8] سنن أبى داؤد كتاب الصلاة باب الرجل يعقد الثوب فى القفا رقم الحديث: ٦۲۸.
[9] سنن النسائى كتا ب الصلاة باب الصلاة فى الإزار رقم الحديث: ۷٦۷.
[10] شرح الكرمانى: ۲۱/٤.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه رجال کښې تنوين د تنويع د پاره دې چه دَدې خبرې تقاضا کوي چه بعض رجال يعنى بعض سړو به داسې کول اوبعض به دَدې خلاف کول. او دَ ابوداؤد په روايت کښې الرجال معرف باللام دې او په دې کښې لام دَ جنس دَپاره دې کوم چه دَ نکره په حکم کښې وى (١)

علامه عينى رحمه الله دَ دواړو حضراتو قول نقل کولونه پس ليکى چه زه وايم کوم څه چه دَ ابوداؤد په روايت کښې ذکردى هغه داخبره ردکوى کومه چه دا دواړه حضرات فرمائى اوهغه الرجال معرف باللام دى.(٢)

علامه سهارنپورى رحمه الله ليکى چه الرجال کښې لام دَعهد دَپاره دې. دې نه مراد بعض الرجال دې اودَ دې رجال نه مراد اصحاب صفه دى.(٣)

قوله: عاقدي أزرهم على أعناقهم كهيئة الصبيان: مراد دادې چه هغه سړو به خپلې څادرې په خپلو ستونو کښې داسې تړلې لکه ماشومانو ته دهغوى په غاړه کښې کپړه تړلې شوه دې دَپاره چه هغه کپړه کولاؤ نه شى. عاقدي مضاف دې أزرهم طرف ته. اصل کښې عاقدين وو دَ اضافت دَ وجې نه نون پريوتلو اوأزر جمع دَ الإزار.

دا جمله منصوب ده دَ حال کيدودَ وجې نه او دا هم ممکن دى چه دَدې نصب دَ کان خبر کيدو په وجه وى.(٤)

دَ بخارى په دې روايت کښې ((كهيئة الصبيان)) الفاظ دې اودَ ابوداؤد په روايت کښې ((كأمثال الصبيان)) الفاظ دى اومعنى دَ دواړو تقريبًا هم يوه ده لکه چه دَماشومانوغاړه کښې غوټه تړلوسره زوړندولې شى هم دغه شان دې سړو دَ خپلوکپړو غوټې په خپلو ستونو باندې لګولې وې.(٥)

قوله: وقال للنسآء: لا ترفعن رؤوسكن حتى يستوي الرجال جلوسا: اوښځوته ئې اوفرمائيل چه تاسو په مانځه کښې د سړو د سجدې نه د اوچتيدونه وړاندې خپل سرونه مه اوچتوئ

دَ سنن ابوداؤد په روايت کښې دى ((قال قائل)) دا قائل څوك وو؟ په دې کښې دوه احتمال دى چه داقول دَ نبى کريم ﷺ وى يا دحضورپاك په حکم سره دَ بل چاوى. (٦)

حضرت سهارنپورى رحمه الله ليکلى دى چه دَقال فاعل حضرت بلال رضي الله عنه دې.(٧) کشميهنى رحمه الله په روايت کښې ((وليقال للنسآء)) الفاظ دى(٨) او دَ نسائى رحمه الله په روايت کښې دى ((فقيل للنسآء)) الفاظ دى. (٩)

---

(١) فتح البارى: ٦٢٣/٢.

(٢) عمدة القارى: ١٠٢/٤.

(٣) بذل المجهود: ٥٦١/٣.

(٤) شرح الكرمانى: ٢٠/٤عمدة القارى: ١٠٩٢/٤إرشادالسارى: ٢٠/٢بذل المجهود: ٥٦٢/٣.

(٥) سنن أبى داؤد رقم الحديث: ٦٢٨

(٦) سنن أبى داؤد رقم الحديث: ٦٢٨.

(٧) بذل المجهود: ٥٦٢/٣.

(٨) عمدة القارى: ١٠٢/٤.

(٩) سنن النسائى كتاب الصلاة باب الصلاة فى الإزار رقم الحديث: ٧٦٧.

اوحضرت ابوداود رحمه الله دحضرت اسماء رضي الله عنها نه يو روايت په دي الفاظو سره نقل كړي دي. ((سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: من كان منكن تؤمن بالله واليوم الآخر، فلا ترفع رأسها، حتى يرفع الرجال رؤوسهم، كراهية أن ترين عورات الرجال))[1] په دي روايت كښې تصريح ده چه دا قول پخپله د نبى كريم صلى الله عليه وسلم دي. ((لاترفعن رؤوسكن أي: لاترفعن من السجود)) [2]

مراد دادي چه تاسو خپل سرونه دسجدې نه مه اوچتونى تردې چه سړي نيغ شى اوكينى. جالسًا منصوب دي د حال كيدو د وجې نه اودا مصدر دي جالسين په معنى كښې. [3]

ښځو ته دغه حكم د كپړې د تنګوالى وړوكوالى او يا كميدو د وجې نه وركړې شو. دې دپاره چه كه چرته ستر ښكاره وى نوچه د چا نظر په پټو اندامونو باندې اونه لګى. [4]

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه دې نه معلوميږى چه كه چا په خپلو اندامونو باندې كپړه رانغښتې وى او پټ كړې وى اود ښكته كتلو په صورت كښې د ستر والا اندامونه ښكاره شى نو په دې كښې هيڅ حرج نشته دي. يعنى د ښكته طرف نه هم پرده كول ستر پټول واجب نه دى. [5]

دغه شان علامه عينى رحمه الله د ابوداؤد په شرح كښې ليكى كه چرته د هوا په وجه د مونځ ګذار دستر والا اندامونه ښكاره شى او بيا هم په هغه ځائى بغيرد څه تاخير نه خپلې ځائى ته واپس شى نو په دې سره څه حرج نه كيږى. خو كه د ركن د اداكيدو په وخت برابر يو اندام ښكاره پاتې شى نومونځ فاسد كيږى. [6]

دمذكوره حديث ترجمة الباب سره ربط: ددې حديث شريف ترجمة الباب سره مناسبت داسې دې چه دښځو د سجدې نه د سر اوچتولو نه منع كولو وجه دا وه چه سړو سره به كپړه تنګه وه مكمل ستر پټول به ورته ګران وو. په دې وجه ښځې منع كړې شوې چه د سړو نه اول خپل سر دسجدو نه مه اوچتونى. دې نه معلومه شوه چه سړو سره به كپړه تنګه وه اوهم دغه خبره په ترجمة الباب كښې ذكرده.

۶- باب: الصَّلاَةِ فِي الْجُبَّةِ الشَّامِيَّةِ

داباب دې په هغه جبه كښې د مونځ كولو په بيان كښې كومه چه د شام جوړه شوې وى

قوله: جُبَّة: دجيم په ضمه او باء مشدد فتحه سره دي ((ثوب مقطوع الكم طويل، يلبس فوق الثياب، وجمعه جُبَب وجِبَاب)) [7]

جبة داسې لباس دې چه د كپړو دپاسه اغوستلې شى ددې لستونړى كټ شوې وى اودا اوږده وى. ددې جمع جُبَب او جِبَاب راځى.

---

[1] سنن أبى داؤد كتاب الصلاة باب رفع النساء إذا كن مع الرجال رؤوسهن من السجود رقم الحديث: ۸۵۱.
[2] شرح الكرمانى: ۲۱/۴عمدة القارى: ۱۰۳/۴.
[3] شرح الكرمانى: ۲۱/۴عمدة القارى: ۱۰۳/۴.
[4] شرح ابن بطال: ۲۰/۴شرح الكرمانى: ۲۱/۴عمدة القارى: ۱۰۳/۴شرح النووى على صحيح مسلم: ۳۸۰/۴.
[5] فتح البارى: ۶۲۳/۱العالمگيرية كتاب الصلاة الباب الثالث فى شروط الصلاة الفصل الأول: ۶۵/۱بدائع الصنائع: ۲۱۹/۱الفقه الإسلامى وأدلته: ۷۴۳/۱.
[6] شرح أبى داؤد للعينى رقم الحديث: ۶۱۱، ۱۵۸/۳الفقه الإسلامى وأدلته: ۱۰۳۳/۲.
[7] أقرب الموارد، المادة ج،ب،ب: ۱۰۰/۱۰لسان العرب: ۱۶۲/۲-۱۶۱معجم الصحاح ص:۱۵۱.

قوله:: الشام: دا دَ عربو یومشهور ملك دې دَرومبی همزه فتح سره اودَدویم همزه سکون (یعنی الف) سره اودا دهمزه فتحه سره لوستل هم جائزدی. دې ملك ته دَ انبیاء زمکه وائی دَحضورپاك په زمانه کښې دا دَ کافرو ملك وو.[1]

قوله:: الجبة الشامية: نه مراد داسې جبه ده کومه چه دَ شام دَملك جوړه وی اوچونکه دَشام ملك دَ کافر ملك وو په دې وجه په نورو الفاظوکښې داسې وئیلی شی چه داسې جبه کومه چه کافرانوتیاره کړې وی. دَالشامية صفت نه داخبره مقصود ده چه دکافرانوتیاره کړې شوې کپړه. ځکه چه الشام دَارالکفروو، مطلقًا صرف دَ شام والو تیاره شوې کپړه مرادنه ده. بلکه په ترجمة الباب کښې ددې لفظ ذکر صرف په حدیث مبارك کښې راغلې لفظ شام په رعایت سره دې اومراد ترې دَ هرکافر تیاره کړې شوې کپړه ده. په دې شرط چه هغې کښې دَ نجاست کیدل متحقق نه شی. که دَ دغه کپړو نجس کیدل ثابت شی نوبیا هغه پاکول ضروری دی.[2]

دَترجمة الباب مقصد: علامهٔ ابن بطال رحمه الله علامه کرمانی رحمه الله علامه ابن رجب حنبلی رحمه الله حافظ ابن حجر رحمه الله علامه عینی رحمه الله علامه احمدبن اسماعیل الکورانی رحمه الله علامه قسطلانی رحمه الله اوشیخ الاسلام زکریاالانصاری رحمه الله دَدې ترجمة الباب مقصد دا بیان کړې دې چه دَ غیرمسلم دَ لاس جوړ شوې لباس کښې مونځ کول جائز دی. که هغوی دغه کپړې په خپل ملك کښې تیارکړې وی اودَ هغه ځائی نه راغوښتې وی اوکه په دارالاسلام کښې تیارې کړې وی.[3]

دَحضرت مولاناکشمیری صاحب رحمه الله رائې: حضرت مولاناانورشاه کشمیری رحمه الله فرمانی چه دَ ترجمة الباب اوحدیث الباب دواړو په ظاهره او مقصد اولی دادې چه دَ کافرانو دَ وضع قطع کپړې هم دَ مونځ په وخت کښې استعمالولې شی لکه څنګه چه رسول الله ﷺ مبارك شامی جبه استعمالوله ځکه چه هغه وخت شام دَ رومیانو لاندې اودکافرانو په قبضه کښې وو اوهلته به هم دَ رومیانو دَ طرز لباس استعمالیدلو. دویم ضمنی او ثانوی مقصدداهم کیدې شی چه دَ کافرانو جوړشوې یا دَاستعمالی کپړو استعمالول بغیردَ وینځلو په مانځه کښې استعمالولې شی که نه؟ دکوم طرف ته چه امام بخاری رحمه الله پس دَ ترجمه په آثارسره اشاره کړې ده. دَحضرت شاه صاحب رحمه الله رائې داده چه دَامام بخاری رحمه الله مخې ته رومبې مقصد هم وضع قطع دې. کوم چه دَحدیث الباب هم منطوق اومنصوص مطابق دې اودویمه خبره ضمنی او دَ ثانوی درجې ده.

دَدې په خلاف شارحین بخاری (لکه څنګه وړاندې تیر شو) دَ کافرانودَلباس طرف ته پاکوالې او پلیتوالې مقصود ګرځولې دې اودَ وضع اوقطع طرف ته ئې هیڅ تعارض نه دې کړې حالانکه په حدیث باب کښې تولې خبرې هم دې سره متعلق معلومیږی چه حضورپاك شامی جبه اچولې وه. دکوم چه لستونړی تنګ وو دَ اودس په وخت حضورپاك دا پورته نه کړې شو نوحضورپاك خپل لاسونه دَ

---

[1] معجم البلدان تذکرة الشام: ۳۱۱/۳شرح الکرمانی: ۲۱/۴تحفة الباری: ۲۸۸/۱.

[2] شرح ابن بطال: ۳۲/۲عمدة القاری: ۱۰۳/۴إرشادالساری: ۲۱/۲تحفة الباری: ۲۸۸/۱.

[3] شرح ابن بطال: ۳۲/۲فتح الباری لابن رجب: ۳۸/۴ فتح الباری لابن حجر: ۶۲۳/۲عمدة القاری: ۱۰۳/۴الکوثر الجاری: ۴۳/۲إرشادالساری: ۲۲/۲تحفة الباری: ۲۸۸/۱.

لستونړو لاندې راويستل او بيانئ اودس اوكړو. لهذا په حديث باب كښې په ظاهر طهارت او نجاست د كافرانو لباس سره هيڅ تعارض نشته دې البته ضمناً دغه خبره ضرور راوتلې شي. (۱)

د شيخ الحديث رحمه الله رائې: زما او د شارحينو رائې ده چه د كافرانو د لاس جوړې شوې كپړې، د اغوستلو جواز ثابت كوي دى. چونكه كافرانو به د نجاست او طهارت څه پرواه نه كوله لهذا د هغوي د لاس جوړې شوې كپړې استعمالول منع كيدل پكار دي، نو امام بخاري رحمه الله د دې جواز ثابتوي. د حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله نه صرف كراهت نقل دې او د امام مالك رحمه الله په نيز په وخت كښې د ننه راګرځول دى او د جمهورو رائې داده چه اصل طهارت دې په دې وجه د دې اغوستل جائز دى.

امام بخاري رحمه الله هم جمهورو سره دې او د بعض مشائخ درس رائې داده چه په دې ترجمه سره د هغه كپړو د اغوستلو جواز ثابتول دى كومې چه د كافرانو په هيئت سره جوړې وې لكه پتلون او كوټ وغيره مګر زما په نيز دا صحيح نه ده څكه چه په روايت او آثار كښې هيڅ يو څيز د دې مساعدت نه كوي. (۲)

حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائي چه دلته دوه څيزونه دي يو هغه د كوم طرف ته چه علامه عينى رحمه الله اشاره كړې ده چه دا باب دې په هغه كپړو كښې د مونځ د جواز په بيان كښې كومې چه كافرانو جوړې كړې وى. (۳) او دويم خبرې طرف ته اشاره د حافظ ابن حجر رحمه الله د خبرې نه ملاويږى چه دا باب دې په هغه كپړو كښې د مونځ جائز كيدو په بيان كښې كومې چه د كافرانو وى خو چه د هغې نجس كيدل ثابت نه شي. (۴) يوه دريمه خبره د حضرت شاه كشميرى رحمه الله نه ملاويږى چه د كافرانو په وضع قطع سره جوړ شوى لباس كښې د مونځ د جواز حكم. (۵)

د كافرانو جوړ شوى لباس د استعمال حكم: د جمهور علماء كرامو په دې باره كښې مسلك دادې چه كومې كپړې كافرانو تيارې كړې وى جوړې كړې وى يا ګنډلې وى نو د هغه كپړو په مانځه كښې استعمال او بهر د مانځه نه استعمال صحيح دې. څكه چه د مذكوره باب باره كښې پخپله د علامه عينى رحمه الله الفاظ دادى: «**إنما أولنا بهذا لأن الباب معقود لجواز الصلاة فى الثياب التى تنسجها الكفار مالم تتحقق نجاستها**» (۶)

يعنى مذكوره باب قائم كړې شوې هم د دې د پاره دې چه د كافرانو تيارې كړې شوې كپړې اغوستلو سره د مونځ د جائز كيدو حكم معلوم شي. په دې شرط چه دا يقين وى چه دا كپړې نجس نه دى. كه په دې كښې د نجاست كيدل ثابت شي نو مونځ به جائز نه وى لېكن په دې صورت كښې د مونځ د عدم جواز به د هغه نجاست د وجې نه وى نه چه د كافرانو د لاس تياريدو د لباس د وجې نه.

حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائى د جمهورو په نيز راجح دادى چه د كافرانو په تيار شوى لباسونو كښې د هغې پاكولو نه بغير مونځ كول مكروه دى. د مالكيه په نيز په وخت كښې د ننه د دغه مونځ راګرځول ضروري دى او د وخت تيريدو نه پس ضروري نه دى. او د صاحبينو په نيز تر كومې پورې چه په

---

(۱) فيض البارى ۲/۱۵ أنوار البارى: ۱۱/۱۰۵.
(۲) الكنز المتوارى: ۴/۲۷ تقرير البخارى: ۲/۳۳۴.
(۳) عمدة القارى: ۴/۱۰۳.
(۴) فتح البارى لابن حجر: ۲/۶۲۳.
(۵) فيض البارى: ۲/۱۵ أنوار البارى: ۱۱/۱۰۵.
(۶) عمدة القارى: ۴/۱۰۳ مرقاة المفاتيح رقم الحديث: ۴۳۵، ۸/۱۹۲.

دې کښې نجاست ثابت نه شي ترهغه وخته پورې په دې کښې مونځ کول او نور اعمال کول ټول جائز دی او زمونږ په نيز هم په دې قول فتوی ده.[1]

دکافرانو د استعمال شوو کپړو حکم: دويمه خبره دهغه کپړو د استعمال ده کومې چه کافرانو استعمال کړې وی چه دَ هغې استعمال جائز دې که ناجائز؟ ځکه چه دکافرانو په نيز دَ نجاست يا طهارت څه معنی نه وی. چنانچه عين ممکن ده چه دَهغوی استعمال شوې کپړې هم پاکې نه وی. نود دغه کپړو دَ استعمال باره کښې فقهاء کرام ليکی که چرې هغه داسې کپړې وی چه دکافرانود ملکونونه راغی اونوی وی اودهغوی استعمال شوې نه وی نود دې حکم وړاندې تيرشوې دې چه دَهغې دَ پاکوالی اوناپاکوالی مدار په هغه کپړو کښې دَنجاست ثبوت يا عدم ثبوت باندې دې اوکه چرې هغه استعمال شوې وی نوبيا به کتلې شی چه هغه کپړې دَ بدن په پورتنئی حصه کښې دَ استعمال دی يا دَ ښکته حصې.نوکه هغه کپړې دَ بدن په پورته حصوکښې استعماليږی لکه ټوپئی پټکې سينه بند قميص څادر رومال وغيره نودغه کپړې بغيرد وينځلو نه استعمالولوکښې هيڅ حرج نشته اوکه هغه کپړې دَ بدن په لاندينو حصوکښې استعماليږی لکه پرتوګ، لنګ وغيره نود هغې باره کښې امام احمد رحمه الله فرمائی چه په دې قول کښې دوه احتمالات دی چه دَهغه مونځ واپس راګرځول واجب دی. دا قول دَ مالکيه نه دَ قاضی صاحب رحمه الله دې.اودويم قول (يعنی احتمال) دَعدم وجوب دې دا قول دَ ابوالخطاب دې ځکه چه اصل طهارت دې کوم چه په شك باندې ختميږی نه.

دَامام ابوحنيفه رحمه الله امام شافعی رحمه الله نه دَ کراهت قول نقل دې. ځکه چه هغوی دَ نجاست نه دَ بچ کيدو خيال نه کوی لهذا پاجامه پرتوګ اولنګ وغيره استعمال مکروه دې. اوقول راجح تيرشوې دې چه اصل ثبوت نجاست دې. لهذا دَ کافرانو کپړې به وينځلو سره استعمالولې شی.[2]

دکافرانو مشابهت اختيارولوحکم: لکه څنګه وړاندې معلومه شوه چه دَ علامه انورشاه کشميری رحمه الله په نيز راجح دا دی چه په مذکوره حديث کښې دَحضورپاك دَجبې شامې کوم ذکردې دَهغې نه مقصد دَ غيرمسلمو اوکافرانود وضع قطع دَ بعض خاص صورتونو اختيارولو جواز معلومول دی. ځکه چه کله دَ شاميانو دَ تنګو لستونړو (کوم چه دَ تنګوالی دَ وجې نه پورته اوچتول مشکل وو دَ کوم دَ وجې نه چه حضورپاك خپلې متې دَ جبې نه لاندې ويستلې) هغې طرف ته اشاره ده. په دې ځائی کښې ددې بحث کافی تفصيلی معلوماتوکښې موجود دی چه کافرانوسره په کومو څيزونوکښې ترکوم حده پورې مشابهت اختيارولوګنجائش دې اوترکومه حده پورې ممانعت دې؟ لاندې به کافرانو سره دتشبيه متعلق څه قدرې وضاحت کولې شی.

دَ شبه تعريف: دَتشبه بالکفار باره کښې دَتولو نه زيات تفصيلی بحث حضرت مولانا قاری محمد طيب قاسمی صاحب رحمه الله کړې دې. حضرت دَ اسلامی تهذيب اوتمدن المعروف به ((التشبه فی الاسلام)) په نوم سره دَ ۳۲۵ صفحاتو کتاب ليکلې دې. حضرت اشرف علی تهانوی رحمه الله دَدې کتاب باره کښې ليکی چه دَتشبه مسئله داسې مکمل اومدلل ما نه ده ليدلې ترکومو لطائفو پورې چه دَ ذهن تللو

---

[1] الکنزالمتواری: ۲۷/٤تقرير بخاری: ۳۳٤/۲.

[2] المغنی لابن قدامة كتاب الطهارة: ۹۷/۱شرح الكبير: ٤۱/۲۱كشاف القناع لابن يونس البهوتی الحنبلی: ٤٤۷/۱ تهذيب الفروق والقواعد السنية فی الإسرار الفقهية، الفرق التاسع والثلاثون والمائتان: ۲۸۵/٤فتح القدير: ۲۱۲/۱-۲۱۱ حاشية ابن عابدين كتاب الحيض مطلب فی الفرق بين الاستبراء والاستنقاء والاستنجاء: ۵٦۵/۱الكنز المتواری: ۲۸/٤.

احتمال نه وو هغه راښکاره شو د لرې نه د لرې شبهات ختم کړې شو. (مجموعه رسائل حکیم الاسلام اسلامی تهذیب وتمدن: ۳۵/۵).

دې نه علاوه مولانامحمدادریس صاحب کاندهلوی رحمه الله په دې موضوع باندې ډیر په وضاحت سره خپل تصنیف سیرة المصطفی ﷺ کښې سیرحاصل خبرې اترې کړې دی چه په جدا رساله کښې هم چهاپ دی. حضرت کاندهلوی رحمه الله د تشبه په تعریف کښې پنځه اقوال ذکرکړی دی. دکوم نه چه د تشبه قباحتونو او مضرتونو اندازه لګولې شی.

① **اول تعریف**: خپل حقیقت خپل صورت او وجود پریخودو سره د بل قوم حقیقت د هغوی صورت او د هغوی په وجود کښې د ورګډوډ کیدو تشبه ده.

② **دویم تعریف**: خپله هستی د بل په هستئی کښې فناکولونوم تشبه ده.

③ **دریم تعریف**: خپل هیئت اووضع بدلولوسره د بل قوم وضع اوهیئت اختیارولو نوم تشبه ده.

④ **څلورم تعریف**: خپل امتیازی شان پریخودل او د بل قوم امتیازی شان اختیارولونوم تشبه ده

⑤ **پنځم تعریف**: خپل اود خپلوانو صورت اوسیرت پریخودل اود غیرو اوپردو صورت اوسیرت خپلولونوم تشبه ده.(۱)

ددې دپاره چه شریعت مطهره دمسلم اوغیرمسلم په مینځ کښې یوخاص قسم فرق کول غواړی. چه مسلمان به په خپله وضع قطع کښې اوسیدوکښې تګ راتګ کښې په غیرمسلم باندې غالب اود هغه نه به جدا وی. خانله او جدا توګه باندې به دمسلمان عبادت، معاملات اومعاشرت وی. ظاهری علامت د دغه امتیاز دپاره ډیره او لباس مقررکړې شو چه لباس ظاهری اوخارجی علامت دې اوپه خپل انسانی بدن کښې ډیره اوسنت کول فرق کونکې ګرځولې شوی دی. نبی کریم ﷺ موقع په موقع خپل صحابه کرام رضی الله عنهم دغیرمسلمو د مشابهت نه منع کړی دی. دې باره کښې لاندې یوڅو احکامات ذکرکولې شی:

تشبه بالکفار سره متعلق د حضورپاک ارشادات: دالله ﷻ د طرف نه د رسول الله ﷺ په واسطه سره امت محمدیه ﷺ دغیرمسلمو کافرانو یهودیانو اونصاری نه د لرې ساتلوپه مختلفو مقاماتو کښې تلقین کړې شوې دې. مثلاً

﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ ۘ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾(۲) یعنی اې د ایمان خاوندانو مه جوړه وئی یهودیان اونصاری دوستان، هغوی خپل مینځ کښې دوستان دی د یوبل، اوڅوک چه تاسو نه دوستی اوکړی هغوی سره. نوهغه هم دهغوی نه دی، الله ﷻ هدایت نه کوی ظالمانوخلقوته.(۳)

﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾ (۴) یعنی اې ایمان والوتاسو مه (کیږئی) دهغوی په شان څوک چه کافران شوی.(۵)

---

۱) تشبہ بالکفار للکاندھلوی ص: ۷ مکتبہ حکیم الامت کراچی.

۲) سورة المائدة: ۵۱.

۳) تفسیر عثمانی، ص: ۱۵۰.

۴) سورة آل عمران: ۱۵۶.

۵) تفسیرعثمانی، ص: ۹۰.

سنن ترمذی کښې یو روایت دې په کوم کښې چه حضورپاك ارشاد فرمائیلې دې کوم سړې چه دَ اسلامی ملت نه علاوه یوبل ملت سره مشابهت اختیارکړی نوهغه زمونږ نه نه دې، ارشاد اوفرمائیلې شو چه تاسو یهود اونصاری سره مشابهت مه اختیاره ونی.(١)

«عن عمرو بن شعيب عن أبيه، عن جده، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ليس منا من تشبه بغيرنا، لا تشبهوا باليهود ولا بالنصارى» دَدې حدیث په شرح کښې صاحب تحفة الاحوذی لیکی چه مراد دادې چه تاسو یهودیانو اونصاری سره دَهغوی په یوکارکښې هم مشابهت مه اختیاره ونی.(٢)

سنن ابی داؤدکښې دی چه حضورپاك ارشاد اوفرمائیلو چه کوم سړې دَکوم قوم مشابهت اختیارکړی هغه به هم دَهغوی نه وی.(٣) علامه سهارنپوری رحمه الله فرمائی چه مشابهت عام دې که دَخیر په کارونوکښې وی اوکه دَ شر، آخری انجام به ئې هم دَهغوی سره وی په خیر یا شرکښې.(٤)

دَ من تشبه په شرح کښې ملاعلی قاری رحمه الله لیکی چه کوم سړې مشابهت اختیارکړی دَ کافرانو فاسقانو فاجرانو یا بیا دَ نیکانو صالحانو په لباس وغیره کښې (یا په بل څه صورت کښې) هغوی به په ګناه اوخیر کښې هم هغوی سره وی.(٥)

په یوبل حدیث شریف کښې دی په مونږ کښې اومشر کانوکښې فرق (علامت) په ټوپو باندې دَ پټکو تړل دی. یعنی مونږ په ټوپئی باندې پټکې ترو او مشرکان بغیرد ټوپئی نه پټکې تړی.(٦)

دَتشبه باره کښې دَ صحابه کرامو او تابعین اثار: دَحضرت عمر فاروق په دور حکومت کښې چه کله دَ اسلامی سلطنت دائره خوریدله نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه دَدې خبرې فکر راګیرکړو چه د مسلمانانو دَ عجمیانوسره دَ ګډووالې سره په اسلامی امتیازاتوکښې څه فرق رانه شی. دَدې خطرې دَ مخې یوطرف ته ئې مسلمانانوته ددې نه دَ بچ کیدو تلقین کولو نوبل طرف ته ئې دَ غیرمسلمو دپاره هم دستور قائم کړو. لکه چه دَ حضرت عثمان النهدی رحمه الله په روایت کښې دی مونږ دَ عتبه بن فرقد رضی الله عنه سره په آذربیجان کښې وو چه مونږ ته حضرت عمر رضی الله عنه یو خط راؤلیګلو(په کوم کښې چه ډیر زیات احکامات اوهدایات وو. دَهغه تولونه یو داهم وو چه)تاسو خپل ځان دَ اهل شرك اواهل کفر دَ لباس اوهیئت نه لرې اوساتنې. «عن أبي عثمان النهدي قال: كتب إلينا عمر بن الخطاب ونحن بأذربيجان مع عتبة بن فرقد: يا عتبة إنه ليس من كدك ولا كد أبيك ولا كد أمك، فأشبع المسلمين في رحالهم ما تشبع منه في رحلك وإياكم والتنعم وزي أهل الشرك ولبوس الحرير..... الخ»(٧)

په یوبل روایت کښې دی چه حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه لیکلی وو چه «أما بعد! فاتزروا وارتدوا وانتعلوا....وعليكم بلباس أبيكم إسماعيل، وإياكم والتنعم وزي العجم......وتمعددوا واخشوشنوا واخلولقوا...الخ»(٨)

---

(١) سنن الترمذی کتاب الاستئذان باب ماجاء فی کراهیة إشارة الید بالسلام رقم الحدیث: ٢٦٩٥.

(٢) تحفة الاحوذی للمباکفوری: ٥٠٤/٧.

(٣) سنن أبی داؤد کتاب اللباس باب فی لبس الشهرة رقم الحدیث: ٤٠٣٠.

(٤) بذل المجهود: ٥٩/٤.

(٥) مرقاة المفاتیح: ٢٢٢/٨.

(٦) سنن أبی داؤد کتاب اللباس رقم الحدیث: ٤٠٧٨ مرقاة المفاتیح رقم الحدیث: ٤٣٤٠، ٢١٥/٨.

(٧) جامع الأصول الکتاب الأول فی اللباس الفصل الرابع فی الحریر النوع الثانی، رقم الحدیث: ٨٣٤٣، ٦٨٧/١٠.

(٨) شعب الإیمان للبیهقی، الملابس والزی رقم الحدیث: ٥٧٧٦، ٢٥٣/٨.

ددې مفهوم دادې چه اې مسلمانانو دَ ازار اوڅادر استعمال کونی ځپلنی اچونی اودَ جدامجد اسماعیل علیه السلام لباس (لنګی اوڅادر) لازم اونیسئی اوخپل ځان دَ عیش پرستنی او عجمیانودَ لباس او دهغوی دَ وضع قطع اوهیئت نه لرې اوساتنی (هسې نه چه تاسو په لباس او وضع قطع کښې دَ عجمیانو په شان نه شئی)... او پیرې زګې اوزرې جامې اچونی کوم چه دَ اهل تواضع لباس دې. او بل طرف ته اهل نصاریٰ او یهود دارالاسلام کښې دَ اوسیدلو په صورت کښې ئې دَ ډیرو کارونو پابند کړل دکوم نه چه صفا معلومیدله چه په ډیر مضبوط انداز کښې اسلامی طور طریقې او اسلامی اقدارو حفاظت کړې شوې دې.

چنانچه دَ شام دَ فتح په موقع دَ شام نصاریٰ سره دَ عهد صلح نه پس کوم شرائط فیصله کړې شو هغه دا وو: «.... وأن نؤقر المسلمين وأن نقوم لهم من مجالسنا إن أرادوا جلوساً ولا نتشبه بهم في شيء من لباسهم من قلنسوة، ولا عمامة، ولا نعلين، ولا فرق شعر ولا نتكلم بكلامهم ولا نتكنى بكناهم ولا نركب السروج ولا نتقلد السيوف ولا نتخذ شيئاً من السلاح ولا نحمله معنا ولا ننقش خواتيمنا بالعربية ولا نبيع الخمور وأن نجز مقادیم رؤوسنا وأن نلزم زينا حيثما كنا وأن نشد الزنانير على أوساطنا، وأن لا نظهر صليب على كنائسنا ولا كتبنا في شئ من طريق المسلمين ولا أسواقهم وأن لا نضرب في كنائسنا إلا خفيفاً وأن لا نرفع أصواتنا بالقراءة في كنائسنا في شيء من حضرة المسلمين وأن لا نخرج شعانين ولا بعوثاً ولا نرفع موتانا مع أمواتنا ولا نظهر النيران معهم في شيء من طرق المسلمين ولا نجاوزهم موتانا.... الخ»

په عهدنامه کښې دَ امان دَ مطالبه نه پس ددې لاندینو شرائطو دَ خیال ساتلو اقرار وو چه مونږ (دَشام نصاریٰ) به دَمسلمانانو تعظیم اوتوقیر کوو. اوکه چرې مسلمانان زمونږ په مجالسو کښې کیناستل غواړی نومونږ به دهغوی دَپاره مجلس پریږدو. اومونږ به په یو کار کښې هم دَمسلمانانو سره تشبه اومشابهت نه اختیاره وو. نه په لباس کښې نه په پټکی کښې نه په ځپلو کښې اونه دَسر په لارویستو کښې. مونږ به دَ دوی په شان خبرې نه کوو اونه به دَمسلمانانو په شان نومونه اوکنیت ایږدو او نه به په زین باندې په اس سورلی کوو، نه به توری رازوړنده وو نه به څه قسم وسله جوړه وو اونه به نی راؤچتوو او نه به په خپلو مهرونو باندې عربی نقش کنده کوو اونه به دَ شرابو کاروبار کوو اودَ سر دَ وړاندې حصې ویښته به کټ کوو اومونږ چه کوم ځائی کښې هم اوسیږو په خپله وضع باندې به یو او په غاړو کښې به زنار (مخصوص تار) زوړنده وو او په خپلو ګرجوباندې به دَ صلیب نشان نه اوچتوو اودَمسلمانانو په یوه لار اوبازار کښې به خپل مذهبی کتاب نه چهاپ کوو. او مونږ به په ګرجو کښې ناقوس (جرس) ډیر په مزه آواز سره وهو اومونږ به خپلو مړو سره اور نه اوړو (دا آخری شرط مجوسیانو سره متعلق دې).

عبدالرحمن بن غنم رحمه الله فرمائی چه ما دا شرائط نامه اولیکله دَحضرت عمرفاروق رضی الله عنه مخې ته مې. دَ کتلودَپاره کیخوده نوهغوی په دې شرائط نامه کښې څه نوره اضافه اوکړه هغه داده. «وأن لا نضرب أحداً من المسلمين، شرطنا لهم ذلك على أنفسنا وأهل ملتنا وقبلنا منهم الأمان، فإن نحن خالفنا شيئاً مما شرطناه لكم، فضمناه على أنفسنا، فلا ذمة لنا، وقد حل لكم ما يحل لكم من أهل المعاندة والشقاق» [1] چه مونږ به یو مسلمان نه وهو، یعنی تکلیف به ورته نه رسوو، مونږ هم په دې شرائطودَ خپل ځان دَپاره اودَ خپل اهل مذهب دَپاره امن حاصل کړې دې. نوکه مونږ په دغه پورتنو شرائطو کښې دَ کوم شرط خلاف ورزی اوکړه نو زمونږ عهد اوامان به ختم شی اوکومه معامله چه دَاهل اسلام دَ دښمنانو او مخالفینوسره ده هم هغه به ددوی دَپاره رواه وی.

---

[1]) تفسیرابن کثیر سورة التوبة: ٢٩، ٣/٣٧٤.

يو بل روايت كوم چه علامه ابن كثير رحمه الله نقل كړې دې كښې د دغه پورتنو شرانطونه علاوه څه نور شرطونه هم ذكر دى اوهغه دادى: «أن لانحدث فى مدينتنا ولافى حولها ديرا ولاكنيسة، ولا قلاية ولا صومعة راهب ولانجدد ما خرب منها، ولانحيى منها ماكان فى خطط المسلمين، وأن لانمنع كنائسنا أن ينزلها أحد من المسلمين فى ليل ولا نهار، وأن نوسع أبوابها للمارة وابن السبيل، وأن ينزل من مرينا من المسلمين ثلاثة أيام نطعمهم، ولا نؤوى فى كنائسنا ولا منازلنا جاسوسا، ولانكتم غشا للمسلمين، ولانعلم أولادنا القرآن ولانظهر شركا، ولاندعوإليه أحدا، ولانمنع أحدا من ذوي قرابتنا الدخول فى الاسلام إن أرادوا...... الخ» (١)

مونږ به په خپله آبادئى كښې هيڅ نوې ګرجه نه جوړه وو اوكومه ګرجه چه خرابه شى دهغې مرمت به نه كوو، اوكه حصه د زمكې چه دمسلمانانودپاره وى مونږ به هغه نه آباده وو، اويو مسلمان كه هغه شپه وى اوكه ورځ يووخت به هم د ګرجې د وركوزيدونه نه منع كوو، اودخپلو ګرجو دروازې به دمسافرو او لارې لاروو دپاره كولاؤ ساتو اوددريو ورځو پورې به دمسلمان ميلمه ميلمستياكوو اوبه خپل يوګرجه اومكان كښې به د مسلمانانو جاسوسى كونكوته ځاى نه وركوو اود مسلمانانودپاره به بغض اوحسد پټ نه ساتو اوخپل اولاد ته به د قرآن تعليم نه وركوو اويود شرك رسم به په ښكاره اوداګه نه كوو اونه به چاته د شرك دعوت وركوو اونه به خپل خپلوان په اسلام كښې د داخليدو نه منع كوو.

دغه پورتنو شرانطو ته په كتلو سره صفا اندازه كيږى دچه د مسلمانانو اسلامى تشخص په ځانى ساتلو دپاره څومره اهتمام اوكړې شو ځكه چه په اسلام كښې د غيرو طريقې راتلل داسلام ختمول او په اسلام كښې دتخريب مترادف دى. حكيم الاسلام قارى محمدطيب صاحب رحمه الله هم دې طرف ته اشاره كولوسره فرمائى چه تشبه بالغير في الحقيقت تخريب حدود اود ابطال ذاتيات نوم دې.(٢) غيروسره د اختلاط نه نى څنګه منع كړل ددې اندازه لاندې ذكركړې شوې ددې مكالمې نه ښه كيدې شى كومه چه حضرت عمر فاروق رضي الله عنه اود ابوموسى اشعرى رضي الله عنه په مينځ كښې شوې ده.

«أبوموسى: قلت، لعمر رضى الله عنه أن لى كاتبا نصرانيا» «عمر: مالك؟ قاتلك الله! أما سمعت الله يقول: ﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ ۘ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾ ألا اتخذت حنفيا؟» «أبوموسى: ياأمير المؤمنين! إن لى كتابته وله دينه. عمر: لاأكرمهم إذ أهانهم الله ولاأعزهم إذ أذلهم الله ولاأدنيهم إذ أقصاهم الله تعالى»

حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه فرمائى چه ما حضرت عمر رضي الله عنه ته اووئيل چه ما سره يونصرانى كاتب نوكر دې. حضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائيل په تا څه شوى دى؟ الله دې تاغرق كړى ولې تاد الله ﷻ دا حكم نه دې اوريدلې چه يهود اونصارى خپل دوستان مه جوړه ونى ځكه چه هغوى په خپل مينځ كښې د يو بل دوستان دى، تا يومسلمان ولې نوكر اونه ساتلو؟ ابوموسى اشعرى رضي الله عنه وائى چه ما اووئيل اې اميرالمؤمنين! زما د پاره دهغه كتابت دې اودهغه دپاره د هغه دين «يعنى زماخود هغه كتابت سره غرض دې زماد هغه دين سره څه تعلق دې؟». حضرت عمر رضي الله عنه جواب وركړو چه د چا اهانت سپكاوې الله ﷻ كړې دې زه به دهغوى عزت نه كوم څوك چه الله ﷻ ذليل كړى دى هغه ته به عزت نه وركوم څوك چه الله ﷻ لرې كړى دى زه به هغوى نه رانيزدې كوم.

---

(١) تفسيرابن كثير سورة التوبة: ٢٩، ٣٧٣/٣.
(٢) مجموعه رسائل حكيم الاسلام إسلامى تهذيب وتمدن: ٨١/٥

دَدې فائده مندو خبرو اترو نه داخبره ښكاره كيږي چه: ① تركومې چه يو اضطرارى حالت داعى نه وى دَهغه وخته پورې اصل هم دغه دې چه غيرمسلمو نه استغاثه او هغه هم داسې په كوم كښې چه دَهغوى تكريم كيږي. دَ دين متين فهم حقيقي اوعقل اوسوچ دَدې اجازت نه وركوى. ② دا عذر دَ اوريدو قابل نه دې چه زمونږ خو صرف خدمتګار پكار دې نه چه دَهغه مذهب، ځكه چه دَدې خدمت حاصلولو كښې هغوى سره ملګرتيا به هغه سختوالي او تغليظ كم يا يوطرف ته كړى كوم چه دَ يومسلمان اسلامى شعار ښائي او هم دغه دَ تغليظ قلت آخر مداهنت او سترګې پټول اود دين نه اعراض مقدمه جوړيدو سره څومره دَ دين منكرات دَ زياتيدو سبب ثابتيږي. ③ دَحضرت فاروق اعظم رضي الله عنه او ابوموسىٰ اشعرى رضي الله عنه نه پس يوسړى دَهغوى په شان تدين نه شي راوړلې خو كه يوسړې فرض كړه راوړى هم نوهيڅ وجه نشته چه دَحضرت ابوموسىٰ اشعرى رضي الله عنه غوندې شخصيت خودې دكافرانو نه دَخدمت اخستو نه منع كړې شي او دغه سړې دې منع نه كړى.

داخبره منلې كيدې شي چه يوسړې پوخ اودَ صحيح عقيدې والا ايماندار هم دې او دَعمل په دې اشتراك سره په هغه كښې څه اضطراب هم نه شي راتلې ليكن داسې خوكيدې شي چه داسې ذمه وارې هستئى اشتراك عمل دَعامو مسلمانانودَپاره دَ لوئى استعانت او اختلاط په معامله كښې دَ شك شبه سبب جوړشى او عوام دَخپل خان دَپاره دغه كار حجت اوګڼړى اودغه شان دا اختلاط او التباس عام كيدوسره ناقابل تدارك مفاسد سبب جوړشي.

④ دكوم مخلوق چه هغه خالق تكريم اونه كړو اودَهغوى دَپاره ئې دَعزت يوه كربنه هم برداشت نه كړه نوهم دهغه خالق دَ منونكو غيرت اوحميت خلاف دې چه هغوى دَ هغه دَدښمنانو عزت اوكړى اوخوك چه هغه اوشړى دې دې هغوى سره محبت اوكړي. ګنى دا خودَ اسلام په نوم سره دَ الله ﷻ دَ شرائع توهين او پخپله دَ الله ﷻ دَ كارونو به صريح تكذيب اوشى. نعوذبالله.

⑤ په اسلام كښې محض سياست مقصودنه دې بلكه محض دين مقصود دې. سياسى ګړبړ صرف دَ دين دَحفاظت دَپاره برداشت كولې شى. نوكه چرې هم دَ سياست يوه شعبه دَ دين دَ ګډوډوالي يا مداهنت اودَحق نه دَ سترګوپټولو ذريعه جوړه شى نوپه بې پرواهئى سره به دغه ختمولې شى اودَ دين حفاظت به كولې شى ګنى دَ خلاف په صورت كښې به قلب موضوع او انقلابِ ماهيت لازم راشى. چه وسيله مقصود شى اومقصوددَ وسيلې په درجه كښې هم پاتې نه شى.[1]

دَتشبه بالكفار مفاسد: دَغيرو په شان وضع قطع اودَهغوى په شان لباس اختيارولوكښې ډيرزيات مفاسد دى: ① رومبې نتيجه خو به داوى چه كفر او اسلام كښې به په ښكاره څه فرق پاتې نه شى او حق ملت به باطل ملت سره پټ شى. چه رښتياتپوس اوكړې نوحقيقت دادې چه تشبه بالنصارىٰ (معاذالله) دَ نصرانيت دروازه اودرشل ده. ② بل دا چه دَغيرو مشابهت اختيارول دَغيرت هم خلاف دى. آخر قومى ننبه او قومى پيژندګلو هم څه څيز دې. دكوم نه چه دا ښكاره وى چه دا سړې دَفلانكى قوم دې. نوكه دا ضرورى وى نودَدې طريقه بغيرددې نه بل څه دى چه دَ نورو قومونو لباس دې وانچوى. لكه څنګه چه نور قومونه دَ خپلې خپلې وضع پابند دى اودَ نورو قومونو په مقابله كښې دې زمونږ يوخاص پيژندګلو وى. ③ دكافرانو لباس معاشرت استوګنه او لباس اختيارول په حقيقت كښې دَهغوى سياست او اوچتوالي منل دى بلكه دَخپل ځان كمترى اوتابع كيدلو اقرار او اعلان دې

[1] مجموعه رسائل حكيم الاسلام اسلامى تهذيب وتمدن: ۵/۹۸-۹۷.

دکوم چه اسلام اجازت نه ورکوی. ④ بل دَ دې تشبه بالکفار نتیجه به داوی چه په مزه مزه دَ کافرانو سره مشابهت سره به په زړه کښې خیال او داعیه پیداکوی کوم چه صراحت سره ممنوع دی. کما قال الله ﷻ: ﴿وَلَا تَرْكَنُوْٓا اِلَى الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ ۙ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَآءَ ثُمَّ لَا تُنْصَرُوْنَ﴾ (١)

اودَهغه خلقو طرف ته مه ورتیتیږه څوك چه ظالمان دی، هسې نه چه دَ هغوی طرف ته مائل کیدوَ وجې نه په تاسو اور اونه لګی اودَ الله ﷻ نه سوا بل څوك ستاسو دوست اوامدادی نشته بیابه تاسو چرته امداد اونه مومئی.بلکه دَغیرمسلمو لباس او شعار اختیارول دَهغوی دَمحبت علامت دی. کوم چه شرعاً ممنوع دې. کماقال الله ﷻ: ﴿يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُوْدَ وَالنَّصٰرٰٓى اَوْلِيَآءَ ۘ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۭ وَمَنْ يَّتَوَلَّهُمْ مِّنْكُمْ فَاِنَّهٗ مِنْهُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ﴾ (٢)

اې ایمان والو تاسو یهود اونصاریٰ دوستان مه جوړه وئی. هغوی خپل مینځ کښې دَ یو بل دوستان اوملګری دی. هغوی ستاسو دوستان نه دی اوتاسوکښې چه څوك هغوی دوستان جوړه وی هغه به هم دَهغوی نه وی.تحقیق الله ﷻ ظالمانوخلقو ته هدایت نه کوی.

⑤ دَدې نه پس په مزه مزه اسلامی لباس اواسلامی تمدن پوری به مسخرو او توقو نوبت راشی اسلامی لباس به سپك ګنړلې شی او تبعاً به دَهغې دَ اسلام خلق هم سپك ګنړلې شی. که اسلامی لباس نی سپك نه ګنړلو نو انګریزی لباس به نی ولې اختیارولو؟

⑥ دَاسلامی احکامو په جاری کولوسره به مشکلات راځی. مسلمان به دَهغوی کافرانه صورت کتلوسره ګمان کوی چه دا څوك یهودی دې یا نصرانی دې یا هندو دې اوکه چرې داسې نعش ملاؤ شی نو تردد به کیږی چه ددې کافر په شان انسان جنازه اوکړو که نه؟ او په کوم قبر کښې دې خښ کړو؟

⑦ کله چه اسلامی وضع پرېږدی اودَ نورو قومونو وضع اختیارکړی نو په خپل قوم کښې به دَهغه هیڅ عزت پاتې نه شی اوچه کله قوم دَهغه عزت اونه کړو نو په غیرو باندې څه بوج دې چه دَ هغه عزت به کوی. غیر هم دَهغه عزت کوی دَ چا چه په قوم کښې عزت وی. ⑧ دَ بل قوم لباس اختیارول دَخپل قوم نه دَ بې تعلقئی دلیل دې. ⑨ افسوس چه دعوی خودَاسلام مګر لباس خوراك معاشره تمدن ژبه او دَ ژوند تیرولو طریقه ټول په ټول دَ اسلام دَ دښمنانو په شان. کله چه حال دادې نودَ اسلام دَ دعوی کولوڅه ضرورت دې؟ اسلام ته دَ داسې مسلمانانو نه څه حاجت شته اونه څه پرواه څوك چه دَ هغه دَ دښمنانو مشابهت دَخپل خان دَپاره دَعزت موجب او فخر سبب ګنړی.(٣)

دَتشبه په فقهی اعتبار سره مرتبې: دَ تشبه ممانعت اومفاسد ښکاره کیدونه پس پوهیدل پکاردی چه دَ تشبه بالکفار هغه کوم مراتب دی په کوم سره چه دَتشبه جواز اوعدم جواز، حرمت اوکراهت استحسان اوعدم استحسان او امکان او عدم امکان تفصیلات واضح کیدوسره مخې ته راشی. چنانچه دَ انسان نه صادریدونکی افعال او اعمالو عقلاً دوه قسمونه کیدې شی اضطراری امور او اختیاری امور. لاندې په هرو دواړو باندې تفصیلی بحث نقل کولې شی.

په اضطراری امورو کښې دتشبه اختیارولوحکم: دَ اضطراری امورو نه مراد هغه امور دی دَ کوم په پیداکولوکښې اوپه نه پیداکولوکښې چه دَانسان دَ اختیاراتو هیڅ دخل نه وی مثلاً دَ انسانی خلقی

---

(١) سورة الهود: ١١٣.

(٢) سورة المائدة: ٥١.

(٣) مسئله تشبه بالکفار للکاندهلوی:ص: ٢٠-١٦.

اوضاع اطوار او جبلی اقتضاءات یعنی دهغه د بدن اندامونه، مخ سټ بیا د ده ذاتی عوارض مثلاً اولږه، تنده په دغه دننه داعیه سره په خوراك څښاك باندې مجبور کیدل خپل بدن پټول وغیره داسې امور دی کوم چه غیراختیاری دی که چرې هغه نه هم غواړی خو بیا هم دغه جذبات د هغه په زړه باندې وربیره کوی.

نوښکاره خبره ده چه شریعت په داسې کارونوکښې انسان ته خطاب نه کوی. دا امور په کافرانو او غیرکافرانوکښې مشترك دی داسې نه شی وئیلې کیدې چه منع د تشبه د وجې نه دې اشتراك ختم کړې شی. یعنی شریعت په دې امورو کښې دانه وائی چه کافران خوارك کوی نوتاسو دهغوی مشابهت ترك کولوسره خوراك مه کوئی، یا لکه هغوی لباس اچوی لهذا تاسو لباس مه اچوئی یا دهغوی لاسونه پوزه اوخپې وغیره دی نوتاسودهغوی په مخالفت کښې دغه اندامونه پرې کړئی. بلکه شریعت ددې خبرې حکم ورکوی چه تاسو خوراك اوکړئی خو تاسو د خوراك طریقې دترك تشبه په ذریعه سره ممتاز ضرور جوړې کړئی خکه چه دا ستاسو اختیاری فعل دې. دغه شان شریعت دا نه وائی چه د ترك تشبه په جوش کښې لباس ترك کړئی لیکن دا ضرور وائی چه تاسو د لباس وضع قطع د غیرو قومونو د لباس نه ممتاز او جدا اوساتئی اودا خامخا ستاسو په حدود او اختیارکښې دی.

شریعت به کله هم اونه وائی چه تاسو دغیر مسلم پوزه غوږ وغیره کتلوسره په ترك تشبه خپل د بدن اندامونه پرې کړئی دا اندامونه ستاسو په اختیار او پیدا کولوسره کله په وجود کښې راغلی دی؟ او دا خبره به ضرور کوی چه ستاسو د مخ اوبدن ښائست د غیرو قومونو د زینت نه دې جدا وی خکه چه دا خو هم ستاسو د اختیار فعل دې.

شریعت به چرې هم دا اونه وائی چه دخپل بدن اندامونه پرې کړئی خکه چه دا ستاسو اعضاء او جوارح د غیرمسلم قومونو په شان دی. ددې دپاره د مشابهت په وجه دا نه دی کیدل پکار. او دا به ضرور وائی چه صحیح ده ددې په وجود کښې راتلل ستاسو په اختیار او پیدا کولوسره نه دی شوی لیکن ستاسو د اعضاء دا ښائست او جوړخ د غیر اقوامونه ممتاز او جدا کیدل خو هم ستاسو اختیاری فعل دې هغه درنه پاتې نه شی.

په اختیاری امورو کښې دتشبه اختیارولوحکم: دې نه پس پوهیدل پکاردی چه دانسان نه صادر کیدونکی اختیاری امور دوه قسمه دی. مذهبی امور او معاشرتی امور.

په مذهبی امورو کښې دتشبه حکم: دمذهبی امورو نه مراد هغه اعمال دی د کوم تعلق چه مذهب سره دې یعنی دغه اعمال او افعال دعبادت په توګه سره کولې شی. لکه د نصاری په شان په سینه باندې صلیب زوړندول، د هندوانو په شان زنار تړل، یا په تندی باندې قشقه لګول، یا د سیکهانو په شان په لاس کښې د اوسپنې کړه اچول وغیره، نو ددې قسم په مذهبې امورو کښې د غیرقومونو مشابهت اختیارول بالکل ناجائز او حرام دی. هم ددې حرمت د وجې نه داسلامی اقدارو امتیاز باقی پاتې کیدې شی ګنې دغیرو سره ګډوډوالی نه د تباهئی نه علاوه به نور هیڅ هم حاصل نه شی.

په عادی اومعاشرتی امورو کښې دتشبه حکم عادی اومعاشرتی امور هم دوه قسمه دی. یوهغه امور چه قبیح بالذات دی یعنی دکوم نه چه شریعت اسلامی نیغ په نیغ منع کړې ده چه دغه کارونه به نه کوئی. دویم هغه امور کوم چه مباح بالذات دی د کوم نه چه شریعت نیغ په نیغه کړې نه ده خود نورو خارجی امورو د وجې نه ئی هغه منع کړی وی.

په قبیح بالذات امورو کښې دتشبه حکم: په قبیح بالذات اموروکښې هم دغیر قومونو مشابهت اختیارول هم حرام دی لکه د ګیټونه لاندې پرتوګ زوړندول، ریښمن لباس استعمالول یا د یوقوم

دداسې حركت نقل كول په كوم كښې چه دهغوى د باطل معبودانو تعظيم وى لكه د بتانو مخې ته تيتيدل وغيره. په دې افعالوكښې دتشبه حرمت په دې وجه دې چه دا امور بالذات قبيح دى. د شريعت د طرف نه ددې ممانعت په صفاتوكه راغلې دى.

په مباح بالذات امورو كښې دتشبه حكم: كه چرې هغه امور دخپل ذات په اعتبارسره قبيح نه وى بلكه مباح وى نود هغې هم دوه صورتونه دى. يو هغه امور چه د يوغير قوم شعار (يعنى علامتى او شناختى علامت) وى. دويم هغه افعال چه د يو غير قوم شعار نه وى. ددې دواړو قسمونو تفصيل لاندې ليكلې كيږى:

دغير قومونو په شعائر كښې مشابهت: كه چرې هغه امور (مباح بالذات) وى اود غيرو قومونوشعائر (يعنى علامتى اوشناختې علامت) نه وى نوبياهم په دغه امورو كښې دغيرو قومونو مشابهت اختيارول حرام دى. مثلاً دغير قوم هغه لباس چه صرف هم دهغوى طرف ته منسوب وى اوهم دهغوى په نسبت سره مشهور وى اود دغه مخصوص لباس استعمالونكې هم دهغوى نه كنړلې شى. لكه زمونږ په زمانه او زمونږ په علاقه كښې دمحرم په مياشت كښې خصوصاً او باقى ورخوكښې عموماً تورلباس يا صرف تور قميص د شيعه ګانو طريقه ده اودغه شان شين پټكې او د تيز براؤن رنګ څادر په دې دوركښې د يو بدعتى جماعت طريقه جوړه شوې ده.

مطلقاً د غيرو په افعال كښې دمشابهت حكم: كه چرې هغه مباح بالذات امور د غيرمسلم قومونو د طريقې نه نه دى نوبيا د دغه افعالو دوه قسمونه دى. چه ددغه افعالو بدل مسلمانانوسره موجودې يادهغې بدل مسلمانانوسره موجود نه دې.پدې دواړو قسمونوكښې دمشابهت حكم لاندې اوګورئ.

په ذى بدل څيزونو كښې د غيرو دمشابهت اختيارولوحكم: كه چرې په دغه مباح بالذات امورو كښې مسلمانانوسره په امتيازى توګه باندې داسې طور طريقې موجود وى چه دكافرانود طور طريقې مشابهه نه وى نو په داسې امورو كښې دغيرو مشابهت مكروه دې. ځكه چه د اسلامى غيرت تقاضا هم دغه ده چه مونږ د دغه قومونو دغه ټولو څيزونو استعمال پريږدو د كوم بدل چه مونږ سره موجود وى ګنى دا د مسلمانانو قومونوډپاره په دعزت خلاف يو څيز وى اوبغيرد ضرورت نه هسې به د نورو خلقو محتاج جوړيږى. لكه څنګه چه رسول الله ﷺ دچا په لاس كښې فارسى كمان (يعنى د ايران د ملك جوړشوې كمان) اوليدلو نو په خفګان ئې ارشاد اوفرمائيلو داڅه دې راخستې دى؟ دا اوغورزه وه اوعربى كمان په لاس كښې واخله. د كوم په ذريعه چه الله ﷻ تاسو ته قوت او عزت دركړې اود زمكې ښارونه مو فتح كړل اوګورئ (عن على رضى الله عنه، قال: **كانت بيد رسول الله صلى الله عليه وسلم قوس عربية، فرأى رجلا بيده قوس فارسية، فقال: ماهذه؟ ألقها، وعليكم بهذه وأشباهها ورماح القنا فإنهما يزيد الله لكم بهما فى الدين، ويمكن لكم فى البلاد**)[1] چونكه د فارسى كمان بدل عربى كمان موجودوو په دې وجه حضور پاك ورته غيرت واچولو منع ئې كړو دې دپاره چه غير قوم سره دهر ممكن نه دممكن امتياز پيداشى اود وړوكى نه وړوكې اشتراك هم ختم شى.

په غير ذى بدل څيزونو كښې د غيرو دمشابهت حكم: اوكه چرې د غيرقومونو څيزونه داسې وى چه د هغې څه بدل مسلمانانوسره موجودنه وى لكه د نن يورپ نوى نوى ايجادات. نوې وسله، دتهذيب اوتمدن نوى نوى سامانونه. نود دې بيا دوه صورتونه دى يا خوبه د دې استعمال د تشبه په نيت سره

---

[1] سنن ابن ماجة كتاب الجهاد باب السلاح رقم الحديث: ۲۸۱۰.

کولې شي اویا به دَ تشبه دَ نیت نه بغیر کولې شي. په رومبي صورت کښې به استعمال جائزنه وی خکه چه تشبه بالکفار په نیت او ارادې سره مقصود جوړول. دَهغې طرف ته خیال اورغبت نه بغیر نه شي کیدې اودکافرانوطرف ته خیال یقیناً دَ اسلام څیز نه دې بلکه دَ اسلام نه ویستونکې څیز دې قرآن کریم خو صفا اعلان کړې دې ﴿وَلَا تَرْكَنُوٓا۟ إِلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ فَتَمَسَّكُمُ ٱلنَّارُ﴾[1] اودهغوی طرف ته مه تیتیږه کوم چه ظالمان دی هسې نه چه دهغوی طرف ته مائل کیدو دَ وجې نه تاسو پورې اور اونه لګی.
بل دَ غیرمسلم تقلید یومسلمان دَ ترقئی منزل ته نه شي رسولې لکه چه دَ تیارو تقلید دَ نور په برق کښې، دَ مرض تقلید په صحت کښې او دَ یوضد تقلید دَ بل ضد کښې څه اضافه او قوت نه شي پیداکولې. اوکه په دې څیزونو کښې دَ تشبه نیت نه وی بلکه په اتفاقی توګه یا دَ ضرورت په توګه په استعمال کښې راځی نود ضرورت دحد پورې دَهغې په استعمال کښې څه حرج نشته دې[2]

دَ کلام خلاصه: دَدې پوره بحث خلاصه داده چه مونږ مسلمانان دَ خپل تهذیب او خپل اقدار باقی ساتلو سره دَ هرغیرمسلم قوم دَ طور طریقونه دَ بچ کیدو هرممکن کوشش اوکړو.

دحضرت کشمیری رحمه الله تحقیق: دَتشبه بالکفار دَ ممانعت باره کښې یو ډیره ښکلې نتیجه ورکونکې بحث صاحب انوار الباری حضرت مولانا انورشاه کشمیری رحمه الله نقل کړې دې، فرمائی: دَ شعار بحث به صرف په هغه امورو کښې چلیږی دکوم باره کښې چه دَ صاحب شرع نه څه دَ ممانعت حکم موجودنه وی ګنې دَهر شرعی ممنوع نه به خان ساتل ضروری وی که هغه دَ یوقوم شعار وی اوکه نه وی. دې نه پس دَ کوموڅیزونوچه ممانعت موجودنه وی اوهغه دَ نورو شعار وی نودَهغې نه به هم مسلمانانوله خان ساتل ضروری وی. که چرې هغه بندنه شو اودَهغې تعامل هم دَ نورو په شان عام شی تردې چه دَ دې زمانې مسلمانان صالحان هم هغه اختیارکړې نوبیابه دَ ممانعت سختی باقی پاتې نه شی لکه څنګه چه دکوټ استعمال په شروع کښې صرف دَ انګریزانو لباس ګنړلې شو بیا هغه په مسلمانانو کښې راخور شو تردې چه په پنجاب کښې صلحاء او علماء پورې خلقو اختیارکړو نوچه کوم قباحت په شروع کښې دَ اختیارونکو دپاره وو هغه په آخره کښې باقی پاتې نه شو او حکم بدل شو خو چه کوم امورو په کافرانو اومشرکانوکښې دَ مذهبی شعار په توګه رائج وی یا دَ کوم ممانعت چه صاحب شرع په صراحت سره کړې وی په هغې کښې دَ جواز یا نرمئی حکم هیڅ کله نه شي ورکولې[3]

دَتشبه سره متعلق آخری خبره چه کوم کوم صورتونه به تشبه بالغیر ګنړلې شی. دَدې باره کښې زمونږ دَ دیوبند علماؤ موقع په موقع دَ امت مسلمه لار خودنه کړې ده. دکوم نظائر چه دَ دغه اکابرعلماؤ په مطبوعه اردو فتاوی کښې کتلې شی. واضحه دې وی چه په لباس کښې مشابهت (که هغه لباس دغیرو مخصوص لباس نه وی اودَ هغې) تعلق دَهرې علاقې مزاج او عرف سره وی. چه هم یو څیز په یوښار اوعلاقه کښې دعرف دَ وجې نه ناجائز وی نوهم هغه څیز په بله علاقه کښې دَ عرف نه کیدو دَ وجې نه ناجائزنه وی. دَدې دپاره په دې معامله کښې دَخپلې علاقې ماهر تجربه کار مفتیان عظام سره رابطه کولوسره دَ حقیقی صورت نه خان خبرول ضروری دی. «وَقَالَ الْحَسَنُ فِي الثِّيَابِ يَنْسِجُهَا الْمَجُوسِيُّ: لَمْ يَرَ بِهَا بَأْسًا. وَقَالَ مَعْمَرٌ: رَأَيْتُ الزُّهْرِيَّ: يَلْبَسُ مِنْ ثِيَابِ الْيَمَنِ مَا صُبِغَ بِالْبَوْلِ. وَصَلَّى عَلِيٌّ فِي ثَوْبٍ غَيْرِ مَقْصُورٍ».

---

[1] سورة الهود: ۱۱۳.

[2] مجموعه رسائل حکیم الإسلام اسلامی تهذیب وتمدن: ۵/۱۳۳-۱۲۸تشبه بالکفار للکاندهلوی ص: ۸ – ۱۲ أنوارالباری:۱۱/۱۰۶-۱۰۵فیض الباری:۲/۱۵.

[3] فیض الباری: ۲/۱۵أنوارالباری: ۵/۱۰۱.

قوله: وقال الحسن في الثياب ينسجها المجوسي لم ير بها بأسًا حسن بصري دهغه كپړوباره كښې فرمائيلي كومې چه مجوسيان جوړه وي (چه دهغې په اغوستوسره مونځ كولو كښې) هيڅ حرج نشته دې

قوله: الحسن: دامشهورتابعي ابوسعيد الحسن بن ابى الحسن يساربصري رحمه الله دې دُدوى تفصيلي حالات كتاب الايمان باب وان طائفتان من المؤمنين اقتتلوافأصلحوابينهما، فَسَمَّاهم المؤمنين كښې تير شوى دى.[1]

قوله: يَنْسُجُها: يَنْسُجُها بكسر السين المهملة وضمها وبضم الجيم دې دُدې معنى ده بنړل يا تياړول.[2]

قوله: المجوسي: دُحموى اوكشميهني په روايت كښې دغه شان دې دُمفرد صيغې سره اومراد جنس مجوس دى اودُدې دوو حضراتونه علاوه نسخوكښې دُ جمع صيغې سره دې المجوس.[3]

قوله: لم يرَ: لم ير معروف اومجهول دواړه شان استعمال كړې شوې دې. معروف لوستونكې راوى علامه عينى رحمه الله او مجهول لوستونكې راوى علامه كرمانى رحمه الله دې. په رومبى صورت كښې دُ لم ير فاعل حضرت حسن بصري رحمه الله وى او دا صيغه به دُ صنعت تجريدنه وى. لكه چه حضرت حسن رحمه الله دُ خپل ځان نه يوسړې جدا كړو اوبيائى دُ هغه طرف ته دُ غائب اسناد راؤګرځول اودُ مجهول په صورت كښې دُ ده نائب فاعل القوم ګرځولې شوې دې.[4]

دُمذكوره جملې تخريج: دااثر ابن ابى شيبه رحمه الله موصولاً نقل كړې دې، اوګورئى (حدثنا وكيع، قال: لابأس بالصلاة فى رداء اليهودي والنصراني)[5] اودُدې نه هم واضحه اثرحافظ صاحب رحمه الله دُابونعيم بن حماد رحمه الله په نسبت سره ذكركړې دې: (عن معتمر عن هشام، عن الحسن: لابأس بالصلاة فى الثوب الذي ينسجه المجوسي قبل أن يغسل)[6] اوپه داسې لباس كښې دُ مونځ اداكولوباره كښې ابن سيرين رحمه الله نه دُ كراهت قول نقل دې.[7]

قوله: وقال معمر: رأيت الزهري يلبس من ثياب اليمن ما صبغ بالبول: معمر رحمه الله وائى ما زهرى رحمه الله دُ يمن په داسې كپړو اغوستو سره ليدلې كوم چه به متيازو سره رنګ كولې شو

معمر: معمرپه فتح دُ ميم مشهور امام دې ددوى نوم معمر بن راشد ازدى حدانى بصرى دې ددوى حالات كتاب بدء الوحي پنځم حديث او كتاب العلم باب كتابه العلم دُ دريم حديث لاندې تيرشوى دى.[8]

زهري: دا ابوبكر محمدبن مسلم بن عبيدالله بن عبدالله بن شهاب بن عبدالله لوئى الزهرى المدنى رحمه الله دې. دُ دوى حالات كتاب بدء الوحي باب كيف كان بدء الوحي دُ دريم حديث لاندې تيرشوى دى.[9]

---

[1] كشف البارى: ۲۲۰/۲.
[2] فتح البارى: ۶۲۴/۲عمدة القارى: ۱۰۹/۴.
[3] شرح الكرمانى: ۲۱/۴فتح البارى: ۶۲۴/۲عمدة القارى: ۱۰۴/۴.
[4] شرح الكرمانى: ۲۱/۴فتح البارى: ۶۲۴/۲عمدة القارى: ۱۰۴/۴.
[5] المصنف لابن أبى شيبة كتاب الصلاة فى الثوب يخرج من النساج، رقم الحديث: ۶۳۷۰
[6] فتح البارى: ۶۲۴/۲
[7] المصنف لابن أبى شيبة رقم الحديث: ۶۳۶۹
[8] كشف البارى: ۴۶۵/۱، ۳۲۱/۴.
[9] كشف البارى: ۳۲۶/۱.

دَ اثر تخريج: دَامام زهرى رحمه الله دا مذكوره اثر امام عبدالرزاق بن همام رحمه الله المصنف كښې موصولاً ذكر كړې دې. «عبدالرزاق عن معمر قال: رأيت الزهري يلبس ما صبغ بالبول» يعنى عبدالرزاق رحمه الله دَ معمر رحمه الله نه روايت كړې دې چه معمر رحمه الله فرمائى ما زهرى رحمه الله په داسې كپړو كښې اوليدلو چه په متيازو سره رنګ كړې شوې وې.[1]

ماصبغ بالبول: دَيمن په ملك كښې به كپړې جوړيدو سره په متيازو كښې رنګ كولې شوې. چنانچه معمر رحمه الله دَ زهرى رحمه الله هغه حالت بيانوى كوم وخت چه هغوى هغه كپړې اچولې وې. په دې باره كښې ډيرو ائمه حضراتو مختلف توجيهات بيان كړى دى كوم چه دلته ذكر كولې شى: شيخ الاسلام زكريا الانصارى رحمه الله فرمائى چه امام زهرى رحمه الله به داسې لباس دَ مونځ نه بهر استعمالولو اوهغه هم داوچيدو په حالت كښې،[2] علامه كرمانى رحمه الله حافظ ابن حجر رحمه الله علامه عينى رحمه الله اونور ډير ائمه حضرات دا ذكر كړى دى چه البول په شروع كښې كوم الف لام دې هغه دَ جنس دَ پاره دې يا عهدى دې. كه چرې جنسى وى نومراد به داشى چه هغوى به داسې كپړې دَ وينځلونه پس استعمالولې. يعنى چه كله به په وينځلوسره دَ متيازو اثر ختميدلو نوبيابه ئې هغه كپړې استعمالولې. اوكه چرې الف لام عهدى وى نومطلب به داشى چه هغه متيازې به دَ هغه ځناورو وې دَكومو غوښې چه خوړلې شى يعنى دَ حلال ځاروى. او امام زهرى رحمه الله دَ ماكول اللحم حيوانات دَ متيازو دَ طهارت قائل وو.[3]

دَماكول اللحم حيواناتو دَ ابوالوسره متعلق دَامام زهرى رحمه الله مسلك: امام زهرى رحمه الله چه كومې دَ يمن دَملك كپړې اچولې وې په دې باره كښې دَ بخارى اكثر شراح ليكلى دى چه دَدې وجه دا وه چه امام زهرى رحمه الله به حلال ځاروو متيازې پاكې ګڼړلې.

دَعلامه انور شاه كشميرى رحمه الله تحقيق: حضرت كشميرى رحمه الله دَ شراح بخارى دَدې خبرې باره كښې فرمائى چه دَامام زهرى رحمه الله طر ف ته دا نسبت غلط دې ځكه چه زما په نيز دَ هغوى مذهب هم دَ ټولو ابوالو دَ نجاست دې. اودَدې په ثبوت كښې ماسره دَ مصنف عبدالرزاق وغيره نقول دى. بيا دَدغه ټولو باوجود دَهغې دَ مذكوره استعمال وجه دا وه چه داسې كپړې به په متيازوكښې دَ رنګ كولونه پس دَ وينځلو رواج هم وو. په دې وجه هغوى به هم خامخا دَ وينځلونه پس استعمالولې اودَ وينځلونه پس دَ استعمال ذكر دلته ځكه اوكړې شو كوم طبائع دَداسې كپړو استعمال دَ وينځلونه پس نه خوښوى هغوى ته به په دې نقل سره فائده وى چه طبعى كراهت به نه كوى. بيائى اوفرمائيل چه ماته دَ كله نه دامعلومه شوې ده چه حيدرآبادى رومال دَ ګډو اوچيلو په متيازو كښې رنګ كولې شى نوزه ئې هم دَ استعمال نه وړاندې وينځم.

دې نه علاوه نورفرمائى چه دا قول معمر عن زهرى نه استدلال كولوسره دَ امام زهرى رحمه الله مذهب «طهارة أبوال ماكول اللحم» ګرځول صحيح نه دى ځكه چه دَ مصنف عبدالرزاق نه دَهغوى مذهب نجاست ابوال ثابت دې او امام بخارى رحمه الله په كتاب الطب كښې «باب ألبان الأتن» قائم كړې دې په دې كښې«هل تشرب أبوال الإبل»سره هم اشاره دَ نجاست طرف ته ده. «دَدې سوال جواب كښې ابوادريس رحمه الله

---

[1] المصنف لعبدالرزاق كتاب الصلاة باب ماجاء فى الثوب يصبغ بالبول رقم الحديث: ١٤٩٨، ٢٩٢/١.

[2] تحفة البارى: ٢٨٩/١.

[3] شرح الكرمانى: ٢٢/٤-٢١فتح البارى: ٦٢٤/٢عمدة القارى: ١٠٤/٤شرح ابن بطال: ٢٣/٢الكوثر الجارى: ٤٣/٢إرشاد السارى:: ٢١/٢فيض البارى: ١٥/٢.

ونيلى چه دَ دوائى په ضرورت سره دَدې استعمال جائز ګنړلې شوې دې ګنى كه دَهغه سائل او مجيب په نظر كښې پاكې وې نودَ مذكوره سوال اوجواب څه موقع وه؟.

پوره روايت دا شان دې:[1] «حدثنى عن يونس عن ابن شهاب قال: وسألته: هل نتوضأ أو نشرب ألبان الأتن أومرارة السبع أو أبوال الإبل؟ فقال: قد كان المسلمون يتداوون بها، فلا يرون بذلك بأساً، فأما ألبان الأتن: فقد بلغنا أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن لحومها، ولم يبلغنا عن ألبانها أمرولا نهى» يعنى شاه صاحب رحمه الله فرمائى چه ما دَ حضرت عمر رضي الله عنه أثر هم ليدلې دې چه هغوى دَ يمنى كپړو دَاستعمال دَممانعت اراده كړې وه چه په متيازو سره به رنګ كولې شوې. ليكن چه كله حضرت أبى رضي الله عنه اووئيل چه تاسو دَيوداسې څيز دَ ممانعت حكم څنګه وركولې شئى دَكوم ممانعت چه دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم نه ثابت نه دې نوحضرت عمر اراده ترك كړه.

پوره روايت داسې دې: «عبدالرزاق عن ابن عيينة عن عمروعن الحسن قال: قال عمر: لونهينا عن هذاالعصب فإنه يصبغ بالبول، فقال أبى بن كعب: والله! ما ذلك لك، قال: ما؟ قال: لأنا لبسناها على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم والقرآن ينزل، وكفن فيه رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال عمر: صدقت»[2]

مطلب دا چه حضرت عمر رضي الله عنه هم مطلقاً دَ ټولو ابوالو دَ نجاست قائل وو څكه خونې دَ يمنى كپړې استعمال بندول غوښتل. مګر دَداسې كپړو دَ وينځلونه پس دَ استعمال شرعاً ګنجائش موجود وو اوهم دَدې وجې نه دَرسول الله صلى الله عليه وسلم نه ممانعت ثابت نه وو نوحضرت عمر دَ حضرت ابى بن كعب رضي الله عنه خبره قبوله كړه دې دَپاره چه خلق په سختنى اوتنګوالى كښې راګيرنه شى. بيا چه كله دَ امام زهرى رحمه الله مذهب هم دَټولو ابوالو دَنجاست وو نوهغه به ولې بغيردَ وينځلونه يمنى كپړې استعمالولې شوې؟[3]

دَماكول اللحم څناورو دَمتيازو حكم : كتاب الطهارة كښې دَ ماكول اللحم څناورو دَ طهارت اوعدم طهارت مسئله سره دَاختلافات دَ ائمه تيره شوې ده دكومې خلاصه چه داده. دَامام ابوحنيفه رحمه الله امام شافعى رحمه الله او سفيان ثورى رحمه الله په نيزهرقسم ميتازې بول و براز نجس دې اوبه صاحبينوكښې دَامام ابويوسف رحمه الله مذهب هم دغه دې.[4] او حافظ صاحب رحمه الله دا مذهب دَ جمهورو مذهب ګرځولې دې.[5]

امام مالك رحمه الله امام احمد رحمه الله امام بخارى رحمه الله او امام اوزاعى رحمه الله په نيز دَماكول اللحم متيازې پاكې دى. فيض البارى كښې ليكلى دى چه دَامام محمد رحمه الله اوامام زفر رحمه الله هم دغه مسلك دې او علامه شوكانى رحمه الله ليكلى دى چه دَ شوافع نه ابن المنذر رحمه الله ابن خزيمه رحمه الله ابن حبان رحمه الله او اصطخرى و روياني هم دغه مسلك دې.[6]

---

[1] صحيح البخارى كتاب الطب باب ألبان الأتن رقم الحديث: ٥٧٨١.

[2] المصنف لعبدالرزاق باب ماجاء فى الثوب يصبغ بالبول رقم الحديث: ١٤٩٧.

[3] فيض البارى: ١٥/٢ أنوار البارى: ١٠٧/١١-١٠٦.

[4] عمدة القارى: ٣٣١/٣.

[5] فتح البارى: ٤٤٧/٢.

[6] نيل الأوطار كتاب الطهارة باب الرخصة فى بول ما يوكل لحمه، قم الحديث: ٣٧،٦٠/١ عمدة القارى كتاب الوضوء باب أبوال الإبل والدواب والغنم ومرابضها رقم الحديث: ٢٣٣، ٢٣١/٣.

دَ نجاست دَ قائلين دليل: امام ابوحنيفه رحمه الله امام ابويوسف رحمه الله او نورو ائمه چه دَهرقسم متيازو دَ نجس كيدو قائل دى دَهغوى دليل «استنزهوا من البول فإن عامة عذاب القبرمنه» دې. دَدې حديث مطلب دا دې چه دَ ټولو متيازو دَ څاڅکو نه بچ کيږئ ځکه په عام توګه دَ عذاب قبر سبب دَمتيازو دَ څاڅکو نه بچ کيدل دى.
داحديث په مختلف طرق او مختلف الفاظوسره الدارقطنى المستدرك على الصحيحين الجامع الصغيرنيل الأوطار الترغيب والترهيب الجامع الكبير للطبرانى او په مجمع الزوائد وغيره كښې ذكر كړې دى.([1])
دَ طهارت دَ قائلين دليل: دَماكول اللحم دَ ابوال دَ طهارت دَ قائلينو دليل حديث عرينه دې. ([2])دَدې حضراتو ټول دلائل اودَهغې جوابات په خپل مقام باندې تيرشوى دى.

قوله: :وصلى على في ثوب غيرمقصور: على كوره (بغير وينځلو) كپړوكښې مونځ ادا كړو.
علي: دا امير المؤمنين سيدنا على بن ابى طالب بن هاشم مكى مدنى رضي الله عنه دې. ددوى تفصيلى حالات **كتاب العلم باب إثم من كذب على النبي صلى الله عليه وسلم** كښې تيرشوى دى.([3])
دَ اثر تخريج: مذكوره اثر موصولاً ابن سعد رحمه الله دَ عطاء بن محمد رحمه الله په طريق سره الطبقات الكبرىٰ كښې نقل كړې دې: «عن عطاء بن محمد قال: رأيت عليا رضى الله عنه صلى وعليه قميص كرابيس غيرمغسول» ([4])

قوله: :غيرمقصور: دې نه مراد خام ځيز دې يعنى كورى ځيز، خام يا كوره مال هغې ته وائى چه په وجود كښې د راتلونه پس ډير زيات استعمال شوې نه وى يا وينځلې شوې نه وى.([5]) دلته هم دغه مراد دې چه حضرت على رضي الله عنه په داسې كپړو كښې مونځ اوكړو چه نوې وې وينځلې شوې نه وې.
دَمذكوره آثار ترجمة الباب سره مناسبت: امام بخارى رحمه الله دَ ترجمة الباب دَجز په توګه درې آثار ذكركړى دى. په دې كښې دَرومبى اثر ترجمة الباب سره خو مناسبت ښكاره دې البته دويم اثر دَ ترجمة الباب موافق نه دې. په دې باره كښې علامه عينى رحمه الله ليكى چه رومبې اثر مقصودى دې اوباقى دوه دَدې رومبى اثر دَ موافقت دَپاره هم طردا للباب ذكر كړې شوى دى ([6])

---

[1]) سنن الدارقطنى كتاب الطهارة باب نجاسة البول والأمر بالتنزه رقم الحديث: ۲، ۷، ۹ المستدرک على الصحيحين كتاب الطهارة رقم الحديث: ۶۵۳ الجامع الصغير باب حرف الألف رقم الحديث: ۱۳ نيل الأوطار كتاب الطهارة باب الرخصة فى بول مايوكل لحمه رقم الحديث: ۳۷، ۶۰/۱ الترغيب والترهيب الترهيب إصابة البول الثوب رقم الحديث: ۱۶۷، ۱۵۸، ۱۶۱ الجامع الكبير للطبرانى باب الصاد صدى بن عجلان أبو أمامة الباهلى رقم الحديث: ۶۷۰۵، ۶۸۶۹ مجمع الزوائد كتاب الطهارة باب استنزاه من البول رقم الحديث: ۱۰۳۳، ۴۲۹۳.

[2]) صحيح البخارى كتاب الوضوء باب أبوال الإبل رقم الحديث: ۲۳۳.

[3]) كشف البارى: ۱۴۹/۴.

[4]) الطبقات الكبرىٰ لابن سعد ذكر لباس على رضى الله عنه: ۱۸/۲ الزهد لابن حنبل زهد اميرالمؤمنين على ابن ابى طالب رضي الله عنه: ۱۶۲/۱ العلل ومعرفة الرجال رقم الحديث: ۱۰۴۱، ۳۲/۳.

[5]) فتح البارى: ۶۲۴/۲ إرشاد السارى: ۲۹/۲.

[6]) عمدة القارى: ۱۰۴/۴.

الحدیث الأول

[۳۵۲]-حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُومُعَاوِيَةَ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ مُسْلِمٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ مُغِيرَةَ بْنِ شُعْبَةَ، قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ، فَقَالَ: «يَا مُغِيرَةُ خُذِ الإِدَاوَةَ»، فَأَخَذْتُهَا، فَانْطَلَقَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى تَوَارَى عَنِّي، فَقَضَى حَاجَتَهُ، وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ شَامِيَّةٌ، فَذَهَبَ [ص: ۸۲] لِيُخْرِجَ يَدَهُ مِنْ كُمِّهَا فَضَاقَتْ، فَأَخْرَجَ يَدَهُ مِنْ أَسْفَلِهَا، فَصَبَبْتُ عَلَيْهِ، فَتَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ، وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ، ثُمَّ صَلَّى [۱] [ر۱۸۰]

ترجمه: حضرت مغیرة بن شعبه رضی الله عنه روایت کوی چه زه په یوسفرکښې نبی اکرم ﷺ سره وم حضورپاك اوفرمائیل اې مغیره! د اوبولوښې خان سره واخله ځنانچه ما واخستلو. بیا حضورپاك لاړو تردې چه زما نه پناه شو (یعنی دومره لرې لاړو تردې چه) زما د نظر نه غائب شو. بیا حضورپاك خپل حاجت پوره کړو. حضورپاك هغه وخت شامي جبه اغوستې وه. حضورپاك د هغې د لستوڼې نه خپل لاس راویستل غوښتل نوهغه تنګ (کیدود وجې نه نه پورته کیدل) لهذا حضورپاك خپل لاسونه مبارك د هغې د لاندې نه راویستل. بیا ما د حضورپاك د اودس په اندامونو مبارکو باندې اوبه واچولې. حضورپاك د مانځه د اودس په شان اودس اوکړو په خپلو موزو باندې مسح اوکړه اوبیائی مونځ اداکړو.

تراجم رجال

یحیی: دا ابوزکریا یحیی بن موسی البلخی رحمه الله دې. د دوی تذکره **کتاب الحیض باب دلك المرأة نفسها إذا تطهرت من المحیض، وکیف تغتسل** کښې تیره شوې ده. [۲]

ابن ملقن رحمه الله فرمائي چه د دې یحیی تذکره «**کتاب الجنائز باب الجرید علی القبر رقم: ۱۳۶۱**»، او د سورت رحمن د تفسیر لاندې هم تیره شوې ده. ابن السکن کتاب الجنائز کښې د مذکوره یحیی نسبت

---

[۱] صحیح البخاری کتاب الوضوء باب الرجل یوضئ صاحبه رقم الحدیث: ۱۸۲وباب المسح علی الخفین رقم الحدیث: ۲۰۳وباب إذا أدخل رجلیه وهما طاهرتان رقم الحدیث: ۲۰۶وکتاب الصلاة باب الصلاة فی الجبة الشامیة رقم الحدیث: ۳۶۳وکتاب الجهاد الجبة فی السفر والحرب رقم الحدیث: ۲۹۱۸وکتاب المغازی باب (بلاعنوان) رقم الحدیث: ۴۴۲۱وکتاب اللباس باب من لبس جبة الصوف فی الغزو، رقم الحدیث: ۵۷۹۹صحیح مسلم کتاب الطهارة باب المسح علی الخفین رقم الحدیث: ۲۷۴سنن أبی داؤد کتاب الطهارة باب المسح علی الخفین رقم الحدیث:۱۵۱-۱۴۹ سنن الترمذی کتاب الطهارة باب ماجاء فی المسح علی الخفین أعلاه وأسفله رقم الحدیث: ۹۷-۹۸سنن النسائی کتاب الطهارة باب المسح علی الخفین رقم الحدیث: ۱۲۴وباب المسح علی الخفین فی السفر رقم الحدیث: ۱۲۵وباب المسح علی العمامة مع الناصیة رقم الحدیث: ۱۰۸الموطا الإمام مالک کتاب الطهارة باب ماجاء فی المسح علی الخفین: ۳۶/۱ سنن ابن ماجه کتاب الطهارة باب الرجل یستعین علی وضوءه رقم الحدیث ۳۸۹ جامع الأصول کتاب الطهارة الفرع الأول فی جواز المسح رقم الحدیث: ۵۲۶۹، ۲۲۸/۷.

[۲] کشف الباری کتاب الحیض باب دلک المرأة نفسها، إذا تطهرت من المحیض.

دَموسیٰ طرف ته کړې دې یعنی یحییٰ بن موسیٰ اوباقی دواړو خایونوکښې بغیرد نسبت نه مهمل پریخې دې.
اوکلابازی ذکرکړې دې چه یحییٰ دوه دی. یو یحیی بن موسی او بل یحیی بن جعفر بن عون. دا دواړه دَ ابومعاویه نه روایت کوی. بل الطبرانی په خپل معجم کښې یوطریق یحیی الحمانی عن ابی معاویة هم نقل کړې دې. لیکن دا یحییٰ دَامام بخاری رحمه الله دَ شیوخ نه نه دې.[1] علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه یواحتمال داهم دې چه یحییٰ بن معین وی ځکه چه دې هم دَابومعاویه رحمه الله نه روایت کوی اودَ امام بخاری رحمه الله دَ شیوخ نه هم دې.[2]
ابومعاویه محمد بن خازم: دامحمدبن خازم الثمیمی السعدی الکوفی رحمه الله دې. دَدوی تذکره **کتاب العلم باب الحیاء فی العلم** کښې تیره شوې ده.[3]
اعمش: دا ابومحمدسلیمان بن مهران اسدی کوفی رحمه الله دې. چه دَاعمش په لقب سره مشهوردې. دَدوی تذکره **کتاب الایمان باب ظلم دون ظلم** لاندې تیره شوې ده.[4]
مسلم بن صبیح: دامسلم بن صبیح الهمدنی الکوفی العطار رحمه الله دې. دَ دوی لقب ابوالضحیٰ دې. دَ یو قول مطابق مولیٰ همدان دې اودَدویم قول مطابق مولیٰ آل سعید بن العاص القرشی دې.[5]
هغوی چه دَ کوم مشائخونه روایت کړې دې په هغوی کښې جریر بن عبدالله البجلی، جعدة بن هبیرة المخزومی، شهر بن شکل، شریح القاضی، عبدالله بن عباس، عبدالله بن عمر بن الخطاب، عبدالله بن یزید الخطمی، عبدالرحمن بن هلال العبسی، عبیدة السلمانی، علقمة بن قیس النخعی، مسروق بن الأجدع او نعمان بن بشیر رحمهم الله داخل دی. اودَدوی نه روایت کونکوکښې سلیمان الاعمش، جابر الجعفی، الحسن بن عبیدالله، حصین بن عبدالرحمن، سعید بن مسروق الثوری، شباك الضبی، عاصم بن هبدالة، عباد ابن منصور، عطاء بن السائب، عمرو بن المرة، مغیرة بن مقسم رحمهم الله وغیره شامل دی.[6]
ابن معین رحمه الله دَدوی باره کښې فرمائی **ثقة**.[7] ابوزرعه رحمه الله دَهغوی باره کښې فرمائی **ثقة**.[8] ابن حبان دَهغوی ذکر کتاب الثقات کښې کړې دې.[9] ابن سعد دَهغوی باره کښې لیکلی دی «**کان ثقة کثیرالحدیث**»[10] حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی «**ثقة فاضل**»[11] دې په سلم هجری کښې دَحضرت عمر

---

[1] التوضیح لابن ملقن: ۲۹۸/۵.
[2] شرح الکرمانی: ۲۲/٤.
[3] کشف الباری: ٦۰۵/٤.
[4] کشف الباری: ۲۵۱/۲.
[5] التاریخ الکبیر: ۲٦٤/۷ الکاشف: ۵۸۹/۲ تقریب التهذیب: ۱۷۹/۲.
[6] تهذیب الکمال: ۵۲۱/۲۷ الجرح والتعدیل: ۲۱٤/۸.
[7] الجرح والتعدیل: ۲۱٤/۸ تهذیب الکمال: ۵۲۲/۲۷.
[8] الجرح والتعدیل:: ۲۱٤/۸.
[9] الثقات لابن حبان: ۳۹۱/۵.
[10] الطبقات الکبری لابن سعد: ۲۸۸/۹.
[11] تقریب التهذیب: ۱۷۹/۲.

بن عبد العزيز رحمه الله دخلافت په زمانه كښې وفات شوې.[1] طبقه رابعه كښې د هغوى شمير كيږى.[2]

مسروق: دا ابوعائشه مسروق بن الاجدع بن مالك بن اميه همدانى كوفى رحمه الله دې. ددوى حالات **كتاب الايمان باب علامة المنافق** ددويم حديث لاندې تيرشوى دى.[3]

المغيرة: دا ابومحمد المغيرة بن شعبه بن ابى عام الثقفى رضي الله عنه دې. ددوى حالات **كتاب الوضوء باب الرجل يوضى صاحبه** كښې تيرشوى دى.[4]

شرح الحديث

قوله: كنت مع النبى صلى الله عليه وسلم فى سفر: حضرت مغيرة بن شعبة رضي الله عنه فرمانى په يوسفر كښې زه نبى كريم صلى الله عليه وسلم سره ووم. دې سفرنه مراد د تبوك سفردې لكه چه حافظ ابن حجر او نورو شارحينو ددې تصريح كړې ده.[5]

قوله: خذ الإداوة: حضورپاك صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل اې مغيره! داوبووالا لوښې ځان سره واخله. إداوة دهمزه كسره سره، ددې مطلب دې دځرمن نه جوړشوې د اوبو لوښې ددې جمع أداوي راځى.[6]

د حديث ترجمة الباب سره مناسبت: دمذكوره حديث ترجمة الباب سره مناسبت ښكاره دې چه په دوارو كښې د جبه ذكر دې.[7]

دمذكوره حديث نه مستفاد امور: ① په دې حديث شريف سره په موزو باندې د مسح مشروعيت پته لګى. ② دنورو نه دامداد غوښتلو جواز هم معلوميږى. ③ دباغت وركړې شوې مردار ځناور ځرمنې استعمال جائز دې. ④ كله چه د نجاست دعدم تحقق علم اوشى نود كافرانو د لباسونو داستعمال جواز معلوم شو. ⑤ په مذكوره حديث سره په هغه حضراتو باندې رد كيږى چه د آيات وضوء د نزول نه پس د مسح على الخفين مشروعيت منسوخ كيدلو قائل وو. ځكه چه آيات وضوء په غزوه مريسيع كښې نازل شوې وو او دا واقعه (مسح على الخفين) غزوه تبوك كښې پيښه شوې او غزوه تبوك د غزوه مريسيع نه پس واقع شوې وه. ⑥ په سفر كښې چونكه تادى مطلوب وى په دې وجه دآسانتى په غرض تنګ لباس اغوستل جائز دى. ⑦ د قضاء حاجت دپاره دخلقو د نظر نه لرې تلل مستحب دى. ⑧ په طهارت باندې دوام مستحب اومطلوب دې ځكه چه هم په شروع كښې حكم وركړې وو چه د

---

[1] تهذيب الكمال: ٥٢٢/٢٧ الثقات لابن حبان: ٢٩١/٥.

[2] تقريب التهذيب: ١٧٩/٢.

[3] كشف البارى: ٢٨١/٢.

[4] كشف البارى كتاب الوضوء باب الرجل يوضى صاحبه.ى

[5] فتح البارى: ٤٠٦/٢ عمدة القارى: ١٤٧/٣ إرشادالسارى: ٢٢/٣ الكوثرالجارى: ٤٤/٢ شرح الكرمانى: ٣٣/٤.

[6] النهاية فى غريب الحديث والأثر: ٤٦/١ تفسير غريب ما فى الصحيحين: ١٠٢/١ القاموس المحيط ص: ١١٣٢ المعجم الوسيط ص: ١٠.

[7] عمدة القارى: ١٠٥/٤.

اوبولوښې واخله. ⑨ دَ مذکوره حدیث نه دَمشرانو استاذانو او مشائخ دَمطالبه نه بغیر دَهغوی دَ خدمت جواز معلومیږي. ⑩ دَضرورت په وخت متې دَ لستوڼونه لاندې راویستل جائز دی (1)

۷- باب: كَرَاهِيَةِ التَّعَرِّي فِي الصَّلَاةِ وَغَيْرِهَا

داباب دې په مانځه او بهردَ مانځه د بربنډیو مکروه (ناخوښه اوممنوع) کیدو باره کښې مونږ سره په مروج نسخوکښې اودَعلامه کرماني رحمه الله په نسخه کښې دا باب داسې دې (2) (یعنی كَرَاهِيَةِ التَّعَرِّي فِي الصَّلَاةِ وَغَيْرِهَا) خوپه نسخه مصریه اوشروح ثلاثه (فتح الباري، عمدة القاري او ارشاد الساري) کښې دَدې ترجمې آخری لفظ "وغيرها" نشته دې په دې مقام باندې دې حضراتو داسې وئیلی دی چه په دې ترجمه کښې کشمیهني او حموي دَ "وغيرها" اضافه کړې ده. (3)

دَترجمة الباب مقصد: علامه عیني رحمه الله فرمائي چه دَدې باب مقصد ستردَپټولو عمومیت بیانول دی لکه چه څنګه دَ مانځه په حالت کښې ستر پټول فرض دی دغه شان بهردَ مانځه نه هم بغیردَ ضرورت نه ستر ښکاره کول ناخوښه دی بلکه مکروه دی. (4)

دَحضرت شیخ الحدیث رحمه الله رائې: حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمائي چه دَ شراح رائې دَه چه (امام بخاري رحمه الله) اول لباس في الصلاة ثابت کړو اوس عموم ثابتول فرمائي. که في الصلاة وي اوکه في غير الصلاة مګر زما په نیز دا صحیح نه ده څکه چه په دې صورت کښې دا ابواب اللباس کښې ذکرکول پکار وو. بلکه زما په نیز غرض دادې چه په وړاندې باب کښې لباس دَ فرض په اندازه ثابت کړې شوی دی چه ستر پټول ضروري دی اودلته دَ باقي بدن پټول ثابتوي چه که چا سره کپړې وي نوهغه د سترنه علاوه نور بدن هم پټول پکاردی. (5)

الحديث الأول

[۳۵۷]- حَدَّثَنَا مَطَرُ بْنُ الفَضْلِ، قَالَ: حَدَّثَنَا رَوْحٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا زَكَرِيَّاءُ بْنُ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يُحَدِّثُ «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَنْقُلُ مَعَهُمُ الحِجَارَةَ لِلْكَعْبَةِ وَعَلَيْهِ إِزَارُهُ»، فَقَالَ لَهُ العَبَّاسُ عَمُّهُ: يَا ابْنَ أَخِي، لَوْ حَلَلْتَ إِزَارَكَ فَجَعَلْتَ عَلَى مَنْكِبَيْكَ دُونَ الحِجَارَةِ، قَالَ: «فَحَلَّهُ فَجَعَلَهُ عَلَى مَنْكِبَيْهِ، فَسَقَطَ مَغْشِيًّا عَلَيْهِ، فَمَا رُئِيَ بَعْدَ ذَلِكَ عُرْيَانًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» (6) [۱۵۰۵، ۳۶۱۷]

---

(1) شرح ابن بطال: ۲۳/۲شرح الكرماني: ۲۲/٤عمدة القاري: ۱۰٤/٤، ۱٤۸/۳-۱٤۷الكوثر الجاري: ٤٤/۲تحفة الباري: ۲۸۹/۱.

(2) شرح الكرماني: ۳٤/٤.

(3) فتح الباري: ٦۳٥/۲عمدة القاري: ۱۰٦/۳إرشاد الساري: ۳۲/۲تحفة الباري: ۳۸۹/۱.

(4) عمدة القاري: ۱۰٦/٤.

(5) تقریربخاری شریف: ۳۳٥/۲.

(6) أخرجه البخاري في كتاب الحج باب فضل مكة وبنيانها وقوله تعالى: ﴿وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى ۖ وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾ رقم الحديث: ۱٥۸۲وفي كتاب مناقب الأنصار باب

ترجمه: حضرت جابربن عبدالله رضي الله عنه روايت كوى چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم (دَ نبوت نه وړاندې) دكعبه (آبادئى) دَپاره قريشوسره كاڼړى اوچتول اودَ رسول الله صلى الله عليه وسلم په بدن مبارك باندې ازار (لنګ) تړلې شوې وو. نودَحضورپاك تره حضرت عباس رضي الله عنه حضورپاك ته اووئيل اې زما وراره كاش چه تا خپل لنګ كولاؤكړې وې او په خپلو اوږو باندې دې دَ كاڼړى لاندې كيخودلو (نوپه كاڼړى اوچتولوكښې به آسانى وه). حضرت جابر رضي الله عنه فرمائى چه حضورپاك خپل لنګ كولاؤكړو او په خپلو اوږو باندې واچولو (ليكن) حضورپاك (دَ حياء دَ وجې نه) بې هوشه كيدوسره راپريوتلو. بيا دَدې نه پس چرې هم حضورپاك برېنډ نه دې ليدلې شوې.

تراجم رجال

مطربن الفضل: دامطر بن الفضل المروزى دې[1] دَدوى په مشائخوكښې روح بن عباده حجاج بن محمد المصيصى، شبابة بن سوار، وكيع بن الجراح، يحيى بن أبي بكير الكرمانى اويزيدبن هارون رحمهم الله نومونه ملاوېږى.اودَدوى نه روايت كونكوكښې امام بخارى، احمد بن حمويه الاسفرا بينى، عبيدالله بن واصل البخارى الحافظ اومحمد بن على الحكيم الترمذى شامل دى.[2]

ابن حبان رحمه الله دَدوى ذكر خپل كتاب الثقات كښې كړې دې اودَدوى باره كښې ئې وئيلى دى (مستقيم الحديث))[3]فربرى رحمه الله فرمائى چه مطربن الفضل رحمه الله مونږ سره فربركښې وفات شوې. (يعنى ۲۵۰ هجرى نه پس).[4]

روح: دا ابومحمدروح بن عبادة بن العلاء قيسى بصرى رحمه الله دې. دَدوى تذكره **كتاب الايمان باب اتباع الجنائزمن الايمان** كښې تيره شوې ده.[5]

زكريا بن اسحاق: دا زكريا بن اسحاق المكى رحمه الله دې.[6]

دې دَ عمرو بن دينار، ابراهيم بن ميسره، عطاء بن ابى رباح، عمرو بن ابى سفيان بن عبدالرحمن بن صفوان بن اميه الجمحى، ابوزبيرمحمدبن مسلم المكى، وليد بن عبدالله بن ابى سميره او يحيى بن عبدالله بن صيفى رحمهم الله نه دَ حديث روايت كوى.

دَ دوى نه روايت كونكوكښې روح بن عبادة، ازهر بن القاسم، يشربن سرى، سعيد بن سلام العطار البصرى، ابوعاصم الضحاك بن مخلد، عبدالله بن المبارك، عبدالرزاق بن همام، ابوعامر عبدالملك بن عمرو العقدى، المعافي بن عمران اووكيع بن الجراح رحمهم الله شامل دى.[7]

بنيان الكعبة رقم الحديث: ۳۸۲۹ ومسلم فى صحيحه فى كتاب الحيض باب الاعتناء بحفظ العورة رقم الحديث: ۳۴۰ جامع الأصول حرف الفاء الكتاب الأول فى الفضائل والمناقب الباب الثامن فى فضل الأمكنه الفرع الثانى: فى بناء البيت رقم الحديث: ۲۹۰۷، ۳۰۱/۹.

[1]) الكاشف: ۲۲۹/۲.

[2]) تهذيب الكمال: ۵۸/۲۸-۵۷.

[3]) الثقات لابن حبان: ۱۸۹/۹.

[4]) تهذيب التهذيب: ۱۷۰/۱۰.

[5]) كشف البارى: ۵۱۸/۲.

[6]) التاريخ الكبيرللبخارى: ۴۲۳/۳،الكاشف: ۴۰۵/۱.

[7]) تهذيب الكمال: ۳۶۵/۹،تقريب التهذيب: ۳۱۳/۱.

دَهغوی باره کښې احمدبن حنبل رحمه الله فرمائی ثقة [1] ابوزرعه او ابوحاتم او امام نسائی رحمهم الله فرمائی «لابأس به» [2] علامه ذهبی رحمه الله فرمائی ثقة. [3] ابن حبان رحمه الله دَهغوی ذکر کتاب الثقات کښې کړې دې. [4] ابن سعد فرمائی «کان ثقة، کثیر الحدیث» [5] ابوعبيد الآجری رحمه الله فرمائی چه ما دَابوداؤد رحمه الله نه تپوس اوکړو چه زکریا بن اسحاق قدری دې؟ هغه ماته اووئیل چه ولې ته دَهغه باره کښې ویریږې؟ نوما اووئیل چه هغه ثقة دې هغوی اووئیل چه او هغه ثقه دې. [6] ابوالحسن الميمونی رحمه الله فرمائی عبدالله ابن مبارک رحمه الله به دهغوی په مجلس کښې حاضریدلو [7] البرقی رحمه الله اوالحاکم رحمه الله فرمائی «کان ثقة» [8] علامه ذهبی رحمه الله فرمائی چه هغوی ۱۵۱ یا ۱۵۲ یا ۱۵۳ هجری کښې وفات شوی. [9]

عمرو بن دینار: دا ابومحمد عمروبن دینار مکی جمحی رحمه الله دې. دَدوی حالات **کتاب العلم باب کتابة العلم** په دریم حدیث کښې تیرشوی دی. [10]

جابربن عبدالله: دامشهور صحابی حضرت جابر بن عبدالله الانصاری رضی الله عنه دې. دَ دوی حالات **کتاب الضوء باب من لم یر الوضوء إلا من المخرجین من القبل والدبر** کښې تیرشوی دی. [11]

شرح حدیث

قوله: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان ينقل معهم الحجارة للكعبة: حضرت جابر رضی الله عنه روایت کوی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم به قریشو سره د کعبه «بیت الله» د تعمیردپاره کاڼړی اوچتول او راوړل به ئې. دَ للكعبة نه مراد لبناء الكعبة دې. [12]

قوله: وعليه إزاره: په دغه دوران کښې چه حضورپاك به کاڼړی اوچتول او راوړل نودَحضورپاك په بدن مبارك باندې دهغوی ازار یعنی لنګ تړلې شوې وو. بعض نسخوکښې داجمله دَ واؤ حرف عاطف نه بغیرده. [13]

---

[1] الجرح والتعديل: ٥٢٩/٣.
[2] الجرح والتعديل: ٥٢٩/٣سير أعلام النبلاء: ٣٤٠/٦.
[3] الكاشف: ٤٠٥/١سير أعلام النبلاء: ٣٤٠/٦.
[4] تهذيب الكمال: ٣٥٧/٩.
[5] الطبقات لابن سعد: ٤٩٣/٥.
[6] تهذيب الكمال: ٣٥٧/٩.
[7] تهذيب التهذيب: ٣٢٩/٣الطبقات ابن سعد: ٤٩٣/٥.
[8] تهذيب التهذيب: ٣٢٩/٣ إكمال تهذيب الكمال: ٦٤/٥.
[9] سير أعلام النبلاء: ٣٤٠/٦.
[10] كشف الباري: ٢٠٩/٤.
[11] كشف الباري كتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر.
[12] عمدة القاري: ١٠٦/٤إرشادالساري: ٢٢/٢.
[13] عمدة القاري: ١٠٧/٤.

قوله: فقال له العباس عمه، يا ابن أخي: حضرت عباس رضي الله عنه يعني دحضورپاك تره هغوى ته اوفرمائيل اې زما وراره كه ته خپل لنګ كولاؤ كړې بيا دا زه ستا په اوږو باندې دكانړى لاندې كيږدم نو دابه ښه اودَ آسانتيا سبب شى. دې ځائې كښې به دَ "لو" جواب محذوف شى. اوهغه لكان أسهل عليك كيدې شى. دې نه علاوه دا "لو" دَتمنى دپاره هم ګرځولې شى. په دې صورت كښې به دَ "جواب لو" ضرورت پاتې نه شى.(١)

«فجعلت على منكبيه دون الحجارة» په دې جمله كښې دكشميهني دَ روايت مطابق فجعلت په ځائې فجعلته مفعول ضمير سره دې. او دون الحجارة مطلب تحت الحجارة دې.(٢)

قوله: قال فحله وجعله على مكبيه: دَقال فاعل څوك دې؟ په دې باره كښې يو احتمال خودادې چه ددې فاعل حضرت جابر رضي الله عنه دې اودويم احتمال دادې چه ددې فاعل هغه محدث دې څوك چه داحديث بيانوى.(٣)

قوله: فسقط مغشياً عليه: څنګه چه حضورپاك خپل لنګكولاؤكړو په اوږه باندې دَ كانړى لاندې دَ اوچتولودپاره كيخودو هم هغه وخت دَحياء اوشرم دَ وجې نه حضورپاك بې هوشه پريوتلو.(٤)

قوله: فما رؤي بعد ذلك عرياناً صلى الله عليه وسلم: هغه وخت خودَ رسول الله صلى الله عليه وسلم ازار هغوى ته اوتړلې شو اوحضورپاك ته هوش راغلو مګر ددغې نه پس ترپوره ژوندون پورې حضورپاك چا بربنډ اونه ليدلو. په يو روايت كښې راځى دَ آسمان نه يوه فرښته نازل شوه هغې دَ حضورپاك ازار هغوى ته اوتړلو.(٥)

بل په دې روايت كښې دى چه ددې نه پس چاهم كله حضورپاك بربنډ نه دې ليدلې. او په يوبل روايت كښې دا الفاظ دى «فلم يتعر بعد ذلك» چه حضورپاك ددې نه پس كله هم نه دې بربنډشوې.(٦)

يواشكال اودهغې جواب: په دې حديث كښې په مذكوره واقعه باندې يواشكال كيږى چه دَ نبوت دَ شان نه داخبره لرې ده چه هغوى دې دَ خلقو په وړاندې بربنډشى. ددې اشكال دَجواب تعلق وقوع واقعه سره دې چه داواقعه كله پيښه شوې ده؟ چنانچه اول په دې باره كښې داخبره واضح كولې شى.

دَتعمير كعبه واقعه كله پيښه شوې؟: دكعبه ددې تعمير باره كښې دَعلماء سير مختلف اقوال دى چه دا آبادې كله شوې اوهغه وخت چه كله داواقعه پيښه شوه هغه وخت دَحضورپاك عمر مبارك څه وو امام زهرى رحمه الله فرمائى چه كله قريشو دكعبه تعمير كړې، هغه وخت حضورپاك بالغ شوې نه وو.(٧)

---

(١) شرح الكرماني: ٢٣/٤ فتح الباري: ٦٢٦/٢.
(٢) فتح الباري: ٦٣٦/٢ تحفة الباري: ٢٨٩/١.
(٣) شرح الكرماني: ٢٣/٤ إرشاد الساري: ٢٢/٢.
(٤) شرح الكرماني: ٣٣/٤ عمدة القاري: ١٠٧/٤.
(٥) التوضيح لابن ملقن: ٣٩٩/٥ عمدة القاري: ١٠٧/٤.
(٦) فتح الباري: ٦٢٦/٢ إرشاد الساري: ٢٢/٢.
(٧) المصنف لعبد الرازق باب بنيان الكعبة: ١٠٠/٥ ٣١٧/٥.

په دې باره کښې دويم قول دادې چه د کعبه د آبادې وخت کښې د حضورپاک عمر پنځلس کاله وو دا قول ذکرکونکې علامه ابن بطال رحمه الله علامه کرمانى رحمه الله علامه زرقانى رحمه الله دى [1].
دريم قول دادې چه دا واقعه د بعثت نه پنځه کاله وړاندې پيښه شوې دا قول ذکرکونکى امام محمدبن اسحاق رحمه الله امام هشام رحمه الله علامه سهيلى رحمه الله اوامام طبرى رحمه الله دى [2] دا هم ونيلى شوى دى چه د پنځه کاله وړاندې والا واقعه بله ده او پيش نظر واقعه دويمه ده. خوبيا هم دومره خبره يقينى ده چه د حضورپاک دغه ذکرشوې واقعه د بعثت نه وړاندې ده.

د جواب توضيح: د کومو حضراتو په نيز چه مذکوره واقعه د بلوغت نه دوړاندې وخت ده نوبياخو هيڅ اشکال نه پيدا کيږى. ليکن د دويم قول په رڼا کښې اشکال راتلې شى چه حضور پاک بربنډيدل څنګه برداشت کړل. نو په دې خبره کښې اول خبره خوداده چه مذکوره واقعه د نبوت نه د وړاندې ده. دويمه خبره داده چه په عربوکښې تعرى (بربنډوالې) په معيوب نه شو ګڼړلې. مشرکانو به د بيت الله طواف په بربنډه کولو د دې عام رواج وو. دريمه خبره داده چه دلته د ازار کولاوولوذکر دې د قميص د لرې کولوذکرنه دې. خوچونکه د حضورپاک د اوچت شان سره دا هم نه وو په دې وجه ئې د دې ذکر اوکړو. دا مقصدئې نه دې چه حضورپاک بالکل بربنډ شوې وو اوکاشف العورة شوې وو. قميص ئې په بدن مبارک باندې وو په دې وجه د دې خبرې ګنجائش وو ليکن الله ﷻ ته چونکه د خپل نبى دپاره داخبره هم خوښه نه وه او د وحى سلسله هم نه وه لهذا د حضورپاک د تربيت عندالله دا انتظام اوشو چه هغوى بې هوشه کړې شو او خلقو په حضورپاک باندې کپړه واچوله. هغه کوم د تعرى احتمال چه به پيدا کيدلو هغه هم ختم کړې شو. دې نه پس حضور پاک کله هم بربنډ نه دې ليدلې شوې.

قوله::عصمت انبياء کرام عليهم السلام: د مذکوره واقعې متعلق د اشکال يو اړخ مسئله د عصمت انبياء عليهم السلام هم ده چه بربنډيدل د عصمت د انبياء کرامو عليهم السلام خلاف دى او د انبياء کرامو عليهم السلام د نبوت د منصب خلاف امر دې. د انبياء کرام عليهم السلام د عصمت د مسئلې متعلق مختصر په دې ځان پوهه کول پکاردى چه په دې خبره باندې اجماع ده چه د انبياء عليهم السلام د نبوت نه وړاندې او د نبوت نه پس د کفر اختيارولو نه معصوم دى. دوى نه کفرهم نه کيدې نه شى. په دې خبره باندې هم اجماع ده چه بعدالنبوة قصداً ګناه نه شى کيدې. البته سهواً د صغائر مرتکب کيدې که نه؟ په دې کښې اختلاف دې.
د اشاعره په نيزد حضرات انبياء کرام عليم السلام نه صغائر سهواً خو څه چه عمداً هم صادر کيدې شى وړاندې د نبوت نه هم او پس د نبوت نه هم. خو ماتريدى د دې نه مطلقاً انکارکړې دې. چنانچه حافظ عراقى تقى الدين سبکى، ابواسحاق اسفراينى او قاضى عياض رحمهم الله هم دا اختيارکړې

[1] شرح الكرمانى: ٢٤/٤ شرح ابن بطال: ٢٤/٢ التوضح لابن ملقن: ٢٩٩/٥ شرح المواهب للزرقانى بنيان الكعبة: ٣٧٩/١

[2] السيرة النبوية لابن هشام حديث بنيان الكعبة: ١٩٢/١ الروض الأنف حديث بنياد الكعبة: ١٢٧/١ تاريخ للطبرى تاريخ ماقبل الهجرة: ٥٢۶/١ البداية والنهاية شيء مماوقع من الحوادث فى زمن الفترة، فمن ذلك بنيان الكعبة: ٢۶٥/٢ فتح البارى لابن حجر كتاب الحج فضل مكة وبنيانها: ٥۶٥/٣

دي بيا دَصغائر وقوع ممكن ګرونکو داهم ونيلې دی چه دَ انبياء عليهم السلام نه هغه صغائر نه شی کيدې کوم چه خست، رذالت او په کمينه توب باندې دلالت کوی (١)

دَعلامه عثماني رحمه الله رائې: حضرت مولانا شبيراحمد عثماني رحمه الله فرماني چه په دې واقعه کښې دَ حضورپاك نه تعری (بربنډيدل) صادرشوی دی. دَدې متعلق دومره خبره باندې پوهه شنې چه هغه وخته (پورې) هيڅ څه احکام نه وو نازل شوی. بيا دا دَ حضورپاك عام عادت نه وو بلکه هم يو خل داسې شوې وو. لهذا دا فعل خاص کر دَ داسې قوم په مينځ کښې په چاکښې چه دا خبره دَ مروت خلاف هم نه شوه ګڼرلې دَزيات نه زيات هغه وخت صغيره ګناه کيدې شی. اود اشاعره مذهب دې چه دَ انبياء کرامو عليهم السلام نه وړاندې دَ نبوت دَ بعثت نه دَ صغائر صدور کيدې شی نو په دې صورت کښې خو هيڅ اشکال نشته دې.

البته دَ ماتريدی مسلك دادې چه انبياء عليهم السلام وړاندې دَ بعثت نه هم کبائر اوصغائر ټولو نه معصوم وِی. په دې تقدير باندې (دَحضورپاك نه تعری صادر کيدلو) جواب به داشی چه دَ يومصلحت عظيمه دَ وجې نه يوځل ددغه صغيره تحمل اوکړې شو. هغه مصلحت دا وو چه قريشو ته دَ اول نه اوخودلې شو چه دَ حضورپاك تربيت په غيرمعمولی توګه باندې دَ يوغيبی طاقت په خاص نګرانئ کښې کيږی ځکه چه دَحضورپاك نه يو لوئی کار اخستل دی. او حضورپاك خو يو خاص شان لری (هم دغه وجه ده چه دَ تعری دَ صادر کيدونه پس زر حضورپاك بې هوشه شو) ګنی په زرګونو خلق بربنډ ګرځی راځی. په هيچا داسې حال نه دې راغلې او حضورپاك ته يولمحه دا حالت پيښ شوې. دَدې مصلحت په وجه دَحضورپاك په حق کښې دَ لږ شان وخت دَپاره دَتعری تحمل اوکړې شو لکه څنګه چه دَ يو خصوصی مصلحت په وجه حضرت موسی علیه السلام دَ بعثت نه پس دَ مجمع په وړاندې بربنډ تلل اوشو اوهلته دَ موسی علیه السلام يو نفرت انګيز عيب نه خلاصې دَ ټولوخلقو په وړاندې مطلوب وو. (دحضرت موسی علیه السلام واقعه صحيح بخاری کتاب الغسل باب من اغتسل عريانا واحده في الخلوة رقم الحديث: ٢٧٨ کښې موجود ده). (٢)

دَ صاحب ترجمان السنة رائې: صاحب ترجمان السنة حضرت مولانا بدر عالم ميرتهی رحمه الله ليکی چه دَ هغه زمانې دَ مؤرخينو دَ حضورپاك په سن مبارك کښې اختلاف دې. خودا خبره متفق عليه ده چه دا واقعه دَ نبوت نه دَ وړاندې وخت ده. ګورئی ولې دلته دا ممکن نه وه چه دَ لنګ کولاويدونه وړاندې حضورپاك دَ بربنډوالی نه بچ کړې شوې وې مګر بيابه دا څنګه ثابتيدله چه دا هغه نه دې دَ چا بربنډوالی چه يوځل هم دَ برداشت قابل نه وی. دَدې دَپاره نظر تربيت داغواړی چه يوه واقعه په ناپوهئی کښې داسې هم پيښه شې او په هغې باندې راښيول هم وی او دغه شان دا ښکاره کړی چه دَ انبياء کرام عليهم السلام هستې دَ عام انسانانو نه بالکل جدا وی. دَ اوچتو اخلاقو خلاف قدرت نه دهغوی هيڅ عمل خوښ نه وی آخر په قدم قدم باندې دَ قدرت دا منع کول دَ قوم په نظر کښې هغوی

---

(١) شرح المقاصد المبحث السادس الأنبياء صلوات الله عليهم معصومين: ٣/٣١١-٣٠٩النبراس مسئله عصمة الانبياء عليهم السلام ص: ٢٨٣ التفسير الكبير سورة البقرة: ٣٦، ٣/١٠-٧ الشفاء لقاضی عياض: ٢/٩٢شرح النووی على المسلم كتاب الإيمان باب حديث الشفاعة رقم الحديث ٤٧٤ فيض الباری: ١/١٦٩ مرقاة المفاتيح كتاب الإيمان باب الكبائر وعلامات النفاق رقم الحديث:٥٥، ١/٢١٣وكتاب الدعوات باب جامع الدعا رقم الحديث: ٢٤٨٢، ٥/٣٩٠.

(٢) فضل الباری:٣/٤٠-٣٩.

ممتاز کولې شي. دَدې دپاره چه دَ نبوت نه وړاندې داخبره دَهغوی په ذهنونوکښې کینی چه دا زمونږ دَ طبقې نه جدا او اوچت انسان دې. ددومره خبرې دپاره دَدې ضرورت نشته دې چه دَهغوی یو داسې کار اوشي کوم چه دَ ګناه په تعریف کښې راځي که هغه صغیره ولې نه وی بلکه هر هغه کار چه دَ اوچت معیار نه لږ شان هم پریوتې ولې نه وی دَ هغې صادر کیدل هم یو خل دوه بس هم دومره کافی دی. ونیلی شي چه دَ موسی علیه السلام په شریعت کښې دَ ستر مسئله دومره مکمل نه وه څومره چه زمونږ په شریعت کښې ده. په دې لحاظ سره ترهغه وخته پورې په بربنډیدو کښې هیڅ مضائقه هم نه وه. بل طرف ته دَ حضورپاک صلی الله علیه وسلم سن مبارک هم په اختلاف کښې دې. بل هغه وخت په عربوکښې یو شریعت هم نه وو هغه خلقو به لکه چه خپل نفس ته حنیف ونیلې. خود ملت حنیفه تخم نی هم هیرکړې وو. بیا په دې یوه واقعه باندې دا دومره لویه تنبیه. دَدې لازمه ثمره به داکیدله چه دَ خلقو نظرونه دَحضورپاک طرف ته اوچت شو او په هغوی کښې دا شعور پیدا شو چه ضرور دَ چا چه شروع داسې ده نودَهغه آخر خو به څه کیږی.

دَرسول الله صلی الله علیه وسلم شان مبارک خو ډیر اوچت دې. دَ حضورپاک دَ غار ملګری حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه متعلق کله چه چا دَ شیخ ابوالحسن اشعری رحمه الله نه تپوس اوکړو چه دَجاهلیت په زمانه کښې دَهغوی څه حال وو؟ نوشیخ موصوف څه عجیبه خبره اوکړه: «أنه مازال بعين الرضا من الله عزوجل»[۱] یعنی هغه خو همیشه نه دَ الله جل جلاله دَ رضاء دَ نظر لاندې پاتې دې اودابنکاره خبره ده چه څوك دَ داسې چا پاللې شوې وی نوهغه په شرك اوكفر كښې كله راګیریدې شی؟

کله چه دَرسول الله صلی الله علیه وسلم دَ یوامتی داحال وی نوبیخپله به دَ بارګاه رسالت څه حال وی؟ دَدې اندازه دَ دغه یو واقعې نه کیدې شي. دَحضورپاك په ژوند مبارك كښې دا ټول صرف هم یوه واقعه ده اوهغه هم دَ نبوت نه. وړاندې. په دې کښې هم تصریح ده چه دامشر تره (حضرت عباس رضی الله عنه) دَخبرې په منلوسره شوی په خپل فطرت سره نه دی شوی او په دې باندې په دومره سختنې سره غیبی راګیرول موجود دی. سوچ اوکړئی په کوم دور کښې چه لا دَ ملائکو نازلیدل هم نه وی شروع شوی اودخپل شریعت څه تصور هم نه وی اولنې شریعت موجود نه وی په داسې دور کښې دَ ستر ښکاره کیدل څه اهمیت لرل پکاردی؟ اوآیا دَدې یوې واقعې دَ وجې نه کومه چه دومره په تنبیه سره راغلې وی. دَ انبیاء په ژوندکښې وړاندې دَ نبوت نه دَ صغائردپاره په اصولی توګه ګنجائش منل پکاردی که دَدې برعکس دَهغوی دَعصمت سبق اخستل پکاردی.

ابن هشام رحمه الله دَ بحیرا راهب قصه نقل کولونه پس لیکی:

«فشب رسول الله صلى الله عليه وسلم، والله يكلؤه ويحفظه ويحوطه من أقذار الجاهلية لما يريد به من كرامته ورسالته حتى بلغ أن كان رجلاً وأفضل قوم مروءة، وأحسنهم خلقاً، وأكرمهم حسباً، وأحسنهم جواراً، وأعظمهم حلماً، وأصدقهم حديثاً، وأعظمهم أمانة، وأبعدهم من الفحش والأخلاق التي تدنس الرجال، تنزهاً وتكرماً، حتى ما اسمه في قومه إلا الأمين، لما جمع الله فيه من الأمور الصالحة»[۲]

چه رسول الله صلی الله علیه وسلم خوان شو نوپه داسې شان چه الله جل جلاله به دَهغوی خیال ساتلو، دَهغوی حفاظت به ئې کولو اودَ جاهلیت ټول ناخوښه حرکتونونه ئې هغوی لرې ساتلې وو. تردې چه چه هغوی دَ عین شباب

---

[۱] الیواقیت والجواهر المبحث الثالث والأربعون فی بیان أن أفضل الأنبیاء المحمد بین: ۷۳/۲بحواله ترجمان السنة: ۲۸۷/۳.

[۲] السیرة النبویة لابن هشام رجوع أبی طالب رسول الله:۱۸۳/۱.

په دور کښې په لحاظ دَ مروت دَتولو نه افضل، په اخلاقو کښې دَتولونه بهتر، دګاونډي خيال دَتولونه زيات ساتونکې، په علم او بوج برداشت کولو کښې دَ تولو نه زيات، په خبرو اترو کښې دَ تولو نه زيات رښتونې، په امانت کښې دَ تولونه زيات امانتدار، دَتولو فحش او تولو بداخلاقونه کوم چه دَانسان دپاره خراب داغ وي ډير لرې وو. اوهم دَدغه ښکلې صفتونو دَ وجې نه د حضورپاك په قوم کښې لقب امين وو. داهرڅه ددې دپاره وو چه الله ﷻ هغوی د رسالت په جليل منصب باندې لګول وو. دَ حضرت ميرټهی رحمه الله کلام ختم شو.[1]

دَحديث مبارک نه مستفاد امور: ① دَحديث شريف نه دامعلوميږي چه الله ﷻ دَ خپل رسول ﷺ دَحفاظت انتظام دَ وړوکوالی نه کړې وو. چنانچه حضورپاك دَتولو قبيح امورو اودَ اهل جاهليت دَخصلتونونه محفوظ اومامون او ډير لرې وو. هم دَدې نه يودَ ستر ښکاره کيدل هم دی.

② دَدې حديث شريف نه داهم معلوم شو چه حضورپاك دَ اخلاقو په اوچته درجه باندې فائز وو. کامل حيا لرونکې وو. دحضورپاك دَ حياء په صفت کښې نقل دی چه حضورپاك دَ پيغلې جينئی نه زيات حياء کونکې وو. «کان أشد حياءً من العذراء في خدرها».[2]

③ داهم معلومه شوه چه دَسړي دپاره دَ دغه ځايونونه علاوه چرته چه ستر ښکاره کول جائز دی چرته بل يوځائی کښې ستر ښکاره کول جائزنه دی.[3]

دَحديث مبارک ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت آخری جمله «فما رؤي بعد ذلك عرياناً صلی الله عليه وسلم» دَعموم سره دې چه حضورپاك دَدې نه پس په مانځه کښې يا دَ مانځه نه بهر کله بربنډ نه دې ليدلې شوې اوهم دغه څيز ترجمة الباب «كراهية التعري في الصلوٰة وغيرها» کښ مقصود دې.[4]

......
......
......

۸- باب: الصَّلاَةِ فِي الْقَمِيصِ وَالسَّرَاوِيلِ وَالتُّبَّانِ وَالْقَبَاءِ

داباب دې په قميص (کرته) پرتوګ لنګ اوقبا کښې دَمونځ کولو بيان کښې

دَ لغات وضاحت: قميص: قميص دَ تاريزې کپړې نه جوړ شوې وی دې ته کرته وائی. حضرت کشميری رحمه الله فرمائی چه دَقميص ګريوان نه وی. ددې نه معلوميږي چه په موجوده زمانه کښې کوم قميص دَ ګريوان والامروج دې دا دَ روستو وختونو ايجاد دې.[5]

---

[1] ترجمان السنة مسئله عصمت: ۳۸۷/۳-۳۸۶.

[2] صحيح مسلم الفضائل باب كثرة حيائه رقم الحديث: ۶۱۷۶ نوټ: په مسئله عصمت انبياء عليهم السلام باندې د تولونه تفصيلي اوجاندار بحث په اردوژبه کښې ترجمان السنة: ۳۸۷/۳-۳۴۵ کښې موجوددې

[3] شرح ابن بطال: ۷۴/۲ شرح الكرماني: ۲۴/۴ فتح الباري: ۶۲۶/۲ عمدة القاري: ۱۰۷/۴ إرشادالساري: ۲۳/۲ تحفة الباري: ۲۸۹/۱ الشرح الميسر لصحيح البخاري: ۴/۱.

[4] عمدة القاري: ۱۰۶/۴ الكوثر الجاري: ۴۵/۲ الكنز المتواري: ۳۰/۴.

[5] الصحاح ص: ۸۸۳ القاموس المحيط ص: ۵۶۵ لسان العرب: ۳۰۳/۱-۳۹۲ أنوار الباري: ۱۱۵/۱۱.

قوله:: السراویل: داعجمی لفظ دي مذکر اومؤنث دواړه شان استعمالیږی ددې جمع سراویلات راځي. د سراویل باره کښې یوقول داهم دې چه داجمع ده د سراولة. بل سراویل د سین په ځائی شین سره اودلام په ځائی ن سره هم نقل دي. یعنی شراویل او سراوین. ددې نه علاوه دوه لغات نور هم دی. سروال او سرویل. د پرتوګ اغوستل د حضورپاك نه ثابت نه دی خوبیا هم رسول الله ﷺ داخوښ کړې دې او د ځلورو درهمو خریدار هم دې.(۱)

قوله:: تُبّان: دتاء پیش او د باء تشدید اوزبر سره "تُبّان" دې زمونږ په عرف کښې دې ته لنګوټ ونیلی شي. پهلوانان خلق د کشتنی په وخت دا استعمالوی. دا د پرتوګ نه وړوکې وی. ددې په ذریعه د شرمګاه او سرین ستر کیږی. په دې کښې دوه صورتونه مستعمل کیږی یو هغه په کوم کښې چه څه حصه پتون هم پټیږی هغې ته نیکر وائی. دویم هغه په کوم سره چه شرمګاه او سرین پټیږی. دې ته جانګې انډر وئیر او لنګوټې وغیره وائی. (۲)

قوله:: قَبَاء: د قاف فتح سره داهم غیر عربی لفظ دې کوم چه په عربو کښې استعمال شوې. دا د کوټ یا شرټ په شان لیکن ددې نه څه قدرې وړوکې وی. د کرتې دپاسه استعمالیږی. ددې په مقابل کښې عباء استعمالیږی کوم ته چه چوغه هم وائی. (۳)

دترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله دا ترجمة الباب قائم کولوسره داخودل غواړی چه دمانځه په وخت مونځ ګذار چاته چه د کپړو سهولت حاصل وی او په هغې سره د ستر پټول ممکن وی نودهغې استعمالولو سره مونځ کول صحیح دی. که هغه کپړه صرف قمیص وی یا پرتوګ، جانګې وی یا قباء په دې کښې دهر یو د استعمال سره مونځ کول صحیح کیږی. (۴)

د شیخ الحدیث رحمه الله رائې: حضرت شیخ رحمه الله فرمائی چه شراح فرمائیلی دی په مختلف انواع لباس کښې جدا جدا د مونځ جواز ثابتول دی او زما په نیز امام بخاری رحمه الله تنبیه فرمائی چه دوه کپړې اولی دی. د شراح استدلال «أوكلكم يجد ثوبين» نه او زما استدلال «إذاوسع الله فأوسعوا» نه دې خکه چه دې نه معلومیږی که څوك په دوو کپړو باندې قادر وی نود هغه د پاره د دوو اغوستل افضل دی. (۵)

الحديث الأول

[۳۵۸] - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَامَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَهُ عَنِ الصَّلَاةِ فِي الثَّوْبِ الوَاحِدِ، فَقَالَ: «أَوَكُلُّكُمْ يَجِدُ ثَوْبَيْنِ» ثُمَّ سَأَلَ رَجُلٌ عُمَرَ، فَقَالَ: «إِذَا وَسَّعَ اللَّهُ فَأَوْسِعُوا»، جَمَعَ رَجُلٌ عَلَيْهِ ثِيَابَهُ، صَلَّى رَجُلٌ فِي إِزَارٍ وَرِدَاءٍ، فِي إِزَارٍ وَقَمِيصٍ

---

(۱) المحکم لابن سیده، رس ل: ۴۷۲/۸ صحاح ص: ۴۹۱ مجمع بحار الأنوار: ۶۸/۳ لسان العرب: ۲۴۸/۶-۲۴۷.
(۲) المحکم لابن سیده، ت ب ن: ۵۰۳/۹ صحاح ص: ۱۲۴ القاموس المحیط ص: ۱۰۶۶ لسان العرب: ۱۸/۲ الکوثر الجاری: ۴۶/۲
(۳) المحکم لابن سیده، ق ب و: ۵۸۵/۶ صحاح ص: ۸۳۲ القاموس المحیط ص: ۱۱۹ لسان العرب: ۲۷/۱۱ فتح الباری: ۶۲۶/۲
(۴) عمدة القاری: ۱۰۹/۴.
(۵) الکنز المتواری: ۳۲/۴-۳۱ تقریر بخاری شریف: ۱۲۷/۲.

فِي إِزَارٍ وَقَبَاءٍ، فِي سَرَاوِيلَ وَرِدَاءٍ، فِي سَرَاوِيلَ وَقَمِيصٍ، فِي سَرَاوِيلَ وَقَبَاءٍ، فِي تُبَّانٍ وَقَبَاءٍ، فِي تُبَّانٍ وَقَمِيصٍ، قَالَ: وَأَحْسِبُهُ قَالَ: فِي تُبَّانٍ وَرِدَاءٍ(١)[٣٥٨]

ترجمه: دحضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دې چه یوسړی نبی کریم صلی الله علیه وسلم طرف متوجه شو اوهغه تپوس اوکړو چه په یوه کپړه کښې مونځ ادا کولوځه حکم دې؟ نوحضورپاك اوفرمائیل چه په تاسوکښې هر سړې د دووکپړو وسعت لرې؟ (روستو) هم دغه سوال دحضرت عمر رضی الله عنه نه اوکړې شو نوهغوی رضی الله عنه په جواب کښې اوفرمائیل (یوه کپړه کښې مونځ کول صحیح خو دی مګر اوس چونکه) الله جل جلاله تاسو ته آسانی درکړې ده نوهم دهغې مطابق عمل کوئی.لهذاهرسړې له پکاردی چه ډیوې نه په زیاتوکپړوکښې مونځ کوی.مثلاً (ځوك) په لنګ او څادرکښې (ځوك) په پرتوګ اوڅادر کښې. راوی فرمائی چه زما ګمان دې چه دائی هم فرمائیلی چه (ځوك) پرتوګ اوقمیص کښې هم مونځ کوئی.

تراجم رجال

سلیمان بن حرب: دا ابوایوب سلیمان بن حرب بن بجیل ازدی اشحی بصری رحمه الله دې. ددوی حالات **کتاب الإیمان باب من کره أن یعود فی الکفر کما یکره أن یلقی فی النار من الإیمان** کښې تیرشوی دی.(٢)

حماد بن زید:دا ابواسماعیل حمادبن زید بن درهم ازدی بصری رحمه الله دې. ددوی احوال **کتاب الإیمان باب وإن طائفتان من المؤمنین اقتتلوا فأصلحوا بینهما** کښې تیرشوی دی. (٣)

: دا ابوبکر ایوب بن ابی تمیمه کیسان سختیانی بصری رحمه الله دې. د دوی احوال **کتاب الإیمان باب حلاوة الإیمان** کښې تیرشوی دی. (٤)

محمد: دا مشهور تابعی امام ابوبکر محمدبن سیرین انصاری بصری رحمه الله دې. ددوی حالات **کتاب الإیمان باب اتباع الجنائز من الإیمان** کښې تیرشوی دی. (٥)

ابي هريرة: دا مشهور صحابی رسول رضی الله عنه دې. ددوی تذکره کتاب الإیمان باب أمور الإیمان کښې تیره شوې ده. (٦)

شرح حدیث

قوله:: قام رجل الی النبی صلی الله علیه وسلم: یوسړې دنبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضر شو اوپه یوه کپړه کښې د مونځ اداکولو باره کښې سوال اوکړو چه دې کښې مونځ کیږی که نه؟ نود دې په جواب کښې نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل آیاپه تاسوکښې هریوکس سره دوه دوه کپړې دی؟

---

(١) رواه البخاری فی الصلاة باب الصلاة فی الثوب الواحد ملتحفاً وفی هذاالباب وأخرجه مسلم فی کتابه، کتاب الصلاة باب الصلاة فی ثوب واحد رقم الحدیث: ٥١٥

(٢) کشف الباری: ١٠٥/٢.

(٣) کشف الباری: ٢١٩/٢.

(٤) کشف الباری: ٢٦/٢.

(٥) کشف الباری: ٥٣٤/٢.

(٦) کشف الباری: ٢٥٩/١،٦٦٣.

مطلب داوو چه کله دَ غربت دَ وجې نه تاسو سره وی هم یوه کپړه نو په هغې کښې به دَ مونځ اداکول صحیح شی. وړاندې باب ((الصلاة فی الثوب الواحد ملتحفاً به)) په آخره کښې هم دغه روایت ((أولکلکم ثوبان؟)) پورې تیرشوې دې. خو هلته دَ امام بخاری رحمه الله استاذ راوی حضرت عبدالله بن یوسف رحمه الله وو او دلته امام بخاری رحمه الله دَحضرت سلیمان بن حرب رحمه الله نه روایت نقل کړې دې.[1]

قوله:: ثم سأل رجل عمر: بیا هم دغه سوال چا دَحضرت عمر رضی الله عنه نه هم اوکړو (چه یوه کپړه اغوستلوسره مونځ صحیح کیږی که نه؟)

سوال کونکې څوک وو؟: دَحضرت عمر رضی الله عنه نه سوال کونکې څوک وو؟ دَهغه نوم څه وو؟ په دې باره کښې ټولو شارحینو حضراتو لیکلی دی چه دَهغه سوال کونکی نوم معلوم نه دې.[2]
البته بعض خلقو دا احتمال بیان کړې دې چه کیدې شی دا سوال کونکې حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه وی. دَدې احتمال بنیاد دادې چه یوځل عبدالله بن مسعود رضی الله عنه اودَ ابی بن کعب رضی الله عنه په دې مسئله کښې اختلاف پیداشو چه په یوه کپړه کښې مونځ جائز دې که نه. حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه اوفرمائیل چه په دې کښې هیڅ حرج نشته یعنی مونځ کیږی لیکن دَ ابن مسعود رضی الله عنه خیال دا وو چه داسې کول جائزنه دی. ځکه چه داسې صرف په هغه وخت جائز وو کوم وخت چه خلقو سره کپړې نه وې. بهر حال اوس چه خلق دَدې وسعت لری نو مونځ هم په دوو کپړوکښې صحیح دې. بیا حضرت عمر رضی الله عنه په منبر باندې اودریدو ارشاد ئې اوفرمائیلو چه صحیح دی هغه کوم چه ابی بن کعب رضی الله عنه اوفرمائیل نه هغه کوم چه ابن مسعود رضی الله عنه اوفرمائیل.[3]
علامه عینی رحمه الله فرمائې چه دَدې اختلاف سره دا خبره نه متعین کیږی بلکه تخمین او اندازه کیږی دَدې دَپاره دَ دغه سائل دَمصداق باره کښې خو احتمال ابی بن کعب رضی الله عنه هم جوړیدې شو.[4]

قوله:: فقال: إذاوسع الله فأوسعوا: دَ سائل په جواب کښې حضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائیل چه الله عزوجل تاسو ته وسعت او آسانی درکړې ده نودَمونځ په وخت هم دَدغه وسعت او آسانتیا اظهار کوئی ګنی په عام توګه څنګه چه خلق مونځ کوی هغه هم صحیح دې.

قوله:: جمع رجل علیه ثیابه، صلی رجل.....: ارشاد ئې اوفرمائیلو چه دَ وسعت په حالت کښې که مونځ ګذار په خپل مونځ کښې خپلې کپړې جمع کړی اومونځ اوکړی په دې ځائې جمع او صلی دَ ماضی صیغې دی لیکن دا دواړه دَامر په معنی کښې دی یعنی لیجمع او لیصلی دې.
دَابن المنیر رحمه الله په نیز داکلام دَ شرط په صورت کښې دې. یعنی ((إن جمع رجل علیه ثیابه فحسن)) بیانی مختلف صورتونه بیانولوسره دَدې جمع تفصیل بیان کړې شو. دَ ابن مالک رحمه الله فرمان دې چه دَدې حدیث مبارک نه دوه فائدې حاصلې شوې یودَ ماضی استعمال دَ امر په معنی کښې یعنی جمع

---

[1] صحیح البخاری کتاب الصلاة باب الصلاة فی ثوب الواحد ملتحفاً رقم الحدیث: ۳۵۸.
[2] فتح الباري: ۶۲۶/۲ إرشادالساري: ۲۴/۲.
[3] المصنف لابن عبدالرازق کتاب الصلاة باب مایکفی الرجل من الثیاب رقم الحدیث:۱۳۸۵، ۳۵۶/۱.
[4] عمدة القاري: ۱۰۹/۴.

ليجمع په معنى كښې اوصلي دَ ليصلي په معنى كښې او دويمه فائده دَحرف عطف حذف سره دَ كلام راوړلو، خكه چه په اصل كښې «صلى رجل في إزار ورداء، وفي إزار وقميص» كيدل پكاروو.[1]

په مانځه كښې دَكپړو دَاستعمال طريقه: حضرت عمر رضي الله عنه ارشاد اوفرمائيلو چه كله وسعت وى نو دَ يوې كپړې په ځائې په دوو كپړو كښې مونځ كونى. دا دوه كپړې جمع كولوچه كوم صورتونه ارشاد كړې شوى دى هغه نهه دى. تولې هغه كپړې دكوم دَاستعمال چه دې ځائې كښې ذكركړې شوې دې هغه شپږ دى. په دې كښې درې دَ ستر پټولو دَپاره دى اودريو سره باقى بدن پټول مقصود دى. دې دريو له په دريو كښې ضرب وركولوسره نهه صورتونه جوړيږى. درې كپړې لاندې تړونكې لنګ پرتوګ او جانګې دې او نورې درې څادر قميص اوقباده. چنانچه دَټولو نه اول ارشاد اوفرمائيلې شو كه چرې غواړئ نو لنګسره څادر قميص يا قبا جمع كړئ يعنى لنګ اوڅادر يا لنګ اوقميص يا لنګ او قبا جمع كړئ. دغه شان پرتوګ سره څادر قميص او قبا جمع كولوسره درې صورتونه پرتوګ اوڅادر، پرتوګ اوقميص، اوپرتوګ اوقبا جوړشو. او جانګې سره څادر قميص او قبا جمع كولو سره هم درې صورتونه جانګې اوڅادر، جانګې او قميص، جانګې او قبا جوړيږى. دا ټول نهه صورتونه شو. دې نه جانګې اوڅادر والاصورت حضرت عمر رضي الله عنه نه دې ذكركړې.[2]

قوله: وأحسبه قال: في تبان ورداء: احسبه دَراوى قول دې. په اصل كښې حضرت عمر رضي الله عنه مذكوره صورت نه وو ذكركړې. دحضرت ابوهريره رضي الله عنه په دې باندې جزم نشته دې چه دا صورت حضرت عمر رضي الله عنه بيان كړې وو كه نه، بلكه هغوى اوفرمائيل چه زما ګمان دې چه حضرت عمر رضي الله عنه دا صورت (يعنى جانګې او څادر كښې مونځ كونكې) ذكركړې دې.

ګمان ونيلو سره ئې خكه ذكركړو چه دَدې خبرې خو احتمال موجود دې چه حضرت عمر رضي الله عنه په قصد سره دا صورت پريخودې وى خكه چه كوم ستر نورو دوو صورتونو (جانګې اوقميص، جانګې او قبا) كښې حاصليږى هغه په جانګې اوڅادر كښې نه شى كيدې.

بل طرف ته حضرت ابوهريره رضي الله عنه دَمذكوره صورتونو دَ بيان ترتيب ته كتلوسره دَاستقراء خيال اوكړو. هم په دې وجه نهم صورت ته ګمان ونيلوسره ذكركړو اودا صورت په هغه صورت كښې ټيك كيدې شى چه څادر لوئى وى خكه چه هغه وخت مقصود يعنى دَستر پټول حاصليږى.[3]

دَحديث شريف نه مستفاد امور: دَ دې حديث نه دا امور مستفاد كيږى چه: ① كله چه دَ يوې خبرې علم نه وى نوهغه چرته دَ پوهه سړى نه پوښتنه كول پكاردى. ② دَ كپړو وسعت سره په كمو كپړو كښې مونځ كول مكروه دى. ③ مونځ په دوو كپړوكښې يا په زياتوكپړوكښې اداكول افضل اومستحسن عمل دې. ④ دَ مونځ په حالت كښې هم داسې كپړې استعمالول پكاردى كومې كپړې چه اغوستو سره مونږ په خپلو مجالسو كښې شركت كوو.[4]

[1] شرح ابن بطال: ۲۹/۲فتح البارى: ۶۲۷/۲عمدة القارى: ۱۰۹/٤إرشادالسارى: ۲٤/۲ الكوثر الجارى: ٤۶/۲فضل البارى: ٤۱/۳.
[2] فتح البارى: ۶۲۷/۲عمدة القارى: ۱۰۹/٤إرشادالسارى: ۲٤/۲.
[3] شرح ابن بطال: ۲۸/۲فتح البارى: ۶۲۷/۲عمدة القارى: ۱۰۹/٤ إرشاد السارى: ۲٤/۲.
[4] الشرح الميسر لصحيح البخارى: ۲۲۰/۱فيض البارى: ۱۷/۲ شرح الكرمانى: ۲۵/٤.

دَ حديث ترجمة الباب سره مطابقت: دَمذكوره حديث ترجمة الباب سره مطابق واضح دى چه دَ كومو كپړو ذكر دې دَ هغې ذكر ترجمة الباب كښې هم دى.(۱)

يوه خبره قابل غور ده چه ترجمة الباب كښې دَ "تبان" ذكر دې دَتبان نه مراد جانګې انډر وئير نيكر كچه وغيره دى اودا لباس داسې دې چه دَدې دَاغوستلو په صورت كښې پتون ښكاره وى حالانكه پتون پټول په مانخه كښې ضرورى دى. دغه شان دَمانخه نه علاوه هم دَ ستر كيدو دَ وجې نه پټول ضرورى دى. حالانكه دَ ترجمة الباب په مقصد كښې دا خبره راغلې وه كه چرته چا سره صرف هم دغه وى نو هغې كښې هم مونځ صحيح دې.

نودې باره كښې شيخ الحديث صاحب رحمه الله ليكى چه صرف په تبان كښې دَ مانخه دَ جواز قول صرف دَامام مالك رحمه الله مذهب دې اودَ امام بخارى رحمه الله ميلان په دې مسئله كښې دَ امام مالك رحمه الله په طرف دې. زمونږ په نيز به مراد داشى چه كه چرې تبان كښې ستر پټيدې شى نوبيا صرف هم دا اغوستلو سره مونځ اداكول به صحيح دى. ګنى دې سره چرته دَ يو بلې كپړې اغوستل او مونځ اداكول صحيح وى ګنى نه. (۲)

ترجمة الباب سره متعلق دَحضرت مدنى رحمه الله رائې: زمونږ استاذ محترم حضرت مدنى رحمه الله فرمائى چه په دې ترجمة الباب كښې دَ څلورو كپړو ذكر دې. په كوم كښې چه ګنډلې شوې او بغير ګنډلې شوې دواړه شان كپړې شامل دى. چنانچه دَامام بخارى رحمه الله دې ترجمة الباب نه دا مقصد بيانول دى چه سړى سره دَ ستر پټولو دَپاره څنګه كپړه چه هم وى كه ګنډلې شوې وى اوكه غيرګنډلې شوې دَهغې په اغوستو سره مونځ كول صحيح دى. دا مراد اخستلوسره په مذكوره باب كښې ذكركړې شوې دَ دواړو احاديثو ترجمة الباب سره مطابقت قائميږى. ځكه چه په حديث اول كښې خو نيغ په نيغه په هغه كپړوكښې دَ مونځ كولوذكر موجود دې خو په دويم حديث كښې دَعمرې ذكر دې او په دې كښې ګنډلې شوې كپړې منع ګرځولې شوى دى. لهذا په عمره كښې ناګنډلې څادر ترلې شى. دغه شان دَ دويم حديث تعلق هم بې غبار طريقه سره به دَترجمة الباب نه معلوم شى.

الحديث الثاني

[۳۵۹]-حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ عَلِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: مَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ؟ فَقَالَ: «لاَ يَلْبَسُ الْقَمِيصَ وَلاَ السَّرَاوِيلَ، وَلاَ الْبُرْنُسَ، وَلاَ ثَوْبًا مَسَّهُ الزَّعْفَرَانُ، وَلاَ وَرْسٌ، فَمَنْ لَمْ يَجِدِ النَّعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسِ الْخُفَّيْنِ، وَلْيَقْطَعْهُمَا حَتَّى يَكُونَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ»، وَعَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ (۳)-[ر۱۳۳]

ترجمه: عبدالله بن عمر رضي الله عنهما ارشاد فرمائى چه يوسړى دَ نبى كريم صلى الله عليه وسلم نه پوښتنه اوكړه چه كوم سړې احرام اوتړى هغه به څه اغوندى؟ حضورپاك ارشاد اوفرمائيلو چه احرام تړونكې به نه قميص اغوندى نه پټكې او نه پانجامه نه برنس (يعنى هغه كپړه كومې سره چه ټوپئى هم ګنډلې شوې وى) اونه هغه

---

(۱) عمدة القارى: ۱۰۸/۴.

(۲) الكنزالمتوارى: ۳۲/۴.

(۳) ددې حديث مكمل تخريج كشف البارى كتاب العلم: ۶۶۳/۴ كښې تيرشوې دې

کپړه په کوم کښې چه ورس یا زعفران لګیدلې وی. بیا که محرم ته د اچولودپاره چپل ملاؤ نه شی نو موزې دې د ګیټونه لاندې کټ کولوسره واچوی.

تراجم رجال

عاصم بن علی، نوم اونسب: داعاصم بن علی بن عاصم صهیب الواسطی رحمه الله دې. ددوی کنیت ابو الحسین دې خوددوی د کنیت باره کښې یوقول ابوالحسن القرشی التیمی هم دې.(١) دا د قریبة بنت محمد بن ابی بکر الصدیق رضی الله عنه آزاد کړې شوې غلام وو. (٢)

شیوخ اوتلامذه: د کومو شیوخونه چه دې روایت نقل کوی په هغوی کښې محمدبن عبدالرحمن بن ابی ذئب رحمه الله ،دهغه رور الحسن بی علی بن عاصم رحمه الله، د دوی والد علی بن عاصم، رحمه الله ابوالاشهب جعفر بن حیان العطار رحمه الله دی، زهیر بن معاویه رحمه الله، ابوالاحوص سلام بن سلیم رحمه الله، شریك بن عبدالله رحمه الله، شعبه بن الحجاج رحمه الله، عاصم بن محمدبن زید العمری رحمه الله، ابو اویس عبدالله بن عبدالله المدنی رحمه الله، عبدالرحمن بن عبدالله المسعودی رحمه الله، عکرمه بن عمار الیمامی رحمه الله،یزیدبن ابراهیم التستری اونورډیرزیات ائمه حدیث شامل دی.اود هغوی نه روایت کونکو کښې امام بخاری، ابراهیم بن اسحاق الحربی، احمدبن حنبل، عبدالله بن عبدالرحمن الدارمی، عبیدالله بن عمر القواریری، علی بن عبدالعزیز البغوی، عمر بن حفص السدوسی، محمدبن احمد بن النضر الازدی، ابوحاتم محمدبن ادریس الرازی، محمدبن سوید الطحان، محمدبن یحی الذهلی او محمدبن یونس الکدیمی وغیره داخل دی(٣) هغوی په بغداد کښې د یوې اوږدې مودې پورې د حدیث شریف درس ورکولو. ددې نه پس د واسط په طرف واپس راغلو او هم په واسط کښې وفات شو (٤)

اقوال جرح وتعدیل: دعاصم بن علی رحمه الله باره کښې اکثر ائمة الرجال دتعدیل اقوال ذکرکړی دی سوادابن معین نه دټولو اقوالو خلاصه ذکرکولې شی:صالح بن احمدبن حنبل دخپل پلار ابن حنبل نه نقل کولوسره فرمائی«**ما أقل خطأه، قد عرض علی بعض حدیثه**»(٥)عبدالله بن احمدبن حنبل د خپل پلار نه نقل کولوسره فرمائی: ((**لقد عرض علی حدیثه، وهو اصح حدیثا من أبیه**)) مطلب دادې چه زما په وړاندې د هغوی څه احادیث نقل کړې شو نوما دهغه روایات د هغه د پلار د روایاتونه زیات صحیح اولیدل.(٦)

ابوالحسن المیمونی رحمه الله د احمدبن حنبل رحمه الله نه روایت کولوسره فرمائی چه: ((**صحیح الحدیث، الغلط ماکان أصح حدیثه، وکان إن شاء الله صدوقاً**)) (٧)

امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی چه ما داحمدبن حنبل رحمه الله نه واؤریده چه دهغه نه دعاصم بن علی رحمه الله باره کښې تپوس اوکړې شو نو هغوی اوفرمائیل ((**حدیثه حدیث مقارب حدیث أهل الصدق، ما أقل الخطأ فیه**))(٨)

---

(١) تقریب التهذیب: ٤٥٨/١ الکاشف ٥٢٠/١ التاریخ الکبیر: ٤٩١/٣.
(٢) تهذیب التهذیب: ٥١١/١٣ الأعلام الزرکلی:٢٤٨/٣.
(٣) تهذیب الکمال: ١٣/٥١٠-٥٠٩ تهذیب التهذیب: ٥٠/٥.
(٤) تهذیب الکمال: ٥١١/١٣ سیرأعلام النبلاء: ٢٦٣/٩.
(٥) الجرح والتعدیل: ٤٥٤/٦ تهذیب التهذیب: ٥٠/٥.
(٦) تهذیب الکمال: ٢٦٣/٩ تهذیب التهذیب: ٥٠/٥.
(٧) سیرأعلام النبلاء: ٢٦٣/٩ تهذیب التهذیب: ٥٠/٥.
(٨) تهذیب الکمال: ٥١١/١٣ تهذیب التهذیب: ٥٠/٥.

امام ابوحاتم رحمه الله فرمائي صدوق (۱) ابن حبان رحمه الله هغه په کتاب الثقات کښې ذکرکړې دې (۲)
ابوالحسين ابن المنادی رحمه الله فرمائي چه عاصم بن علی د بغداد مسجد رصافه کښې به درس ورکولو. دهغوی په مجلس کښې به د يولك نه هم زيات خلق وو. دهغوی احاديث املا کونکوکښې به هارون الديك او هارون مکحلة هم وو. (۳)
په ده باندې ابن معين رحمه الله جرح کړې ده. دلته اقوال جرح او قول فيصل ذکرکولې شي. صالح بن محمدالحافظ د يحيى بن معين قول ذکرکولوسره فرمائي «کان عاصم بن علی ضعيفاً» (۴)معاويه بن صالح رحمه الله د ابن معين رحمه الله نه نقل کوی فرمائي «ليس بشیء» په يوبل روايت کښې دی «ليس بثقة» (۵)

مفضل بن غسان الغلابی رحمه الله فرمائي چه ما د يحيى بن معين رحمه الله دعاصم بن علی رحمه الله باره کښې تپوس اوکړو نو هغوی دعاصم بن علی رحمه الله مذمت اوکړو اودهغه ئې خرابه تذکره اوکړه. (۶)عبيدالله بن محمدالفقيه رحمه الله وائي چه ما د يحيى بن معين رحمه الله نه دعاصم بن علی رحمه الله باره کښې «کذاب ابن کذاب» وئيل اوريدلی دی. (۷)
دابن معين رحمه الله د جرح نه پس علامه ذهبی رحمه الله د عاصم بن علی رحمه الله تعديل بيانولونه پس فرمائي. حالانکه زما په نيز عاصم بن علی رحمه الله هم هغه دې کوم چه ما ذکرکړې دې يعنی «کان عالماً، صاحب حديث» (۸) علامه ذهبی رحمه الله بل خائې کښې فرمائي چه په عاصم بن علی رحمه الله باندې يحيى بن معين رحمه الله جرح اوکړه حالانکه صحيح خبره داده چه هغه صدوق دې لکه چه ابوحاتم رحمه الله ذکر کړې دې. (۹)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه ابن سعد رحمه الله او ابن قانع رحمه الله دهغه توثيق کړې دې او فرمائيلی دی «کان ثقة فی الحديث» (۱۰)
ابن عدی رحمه الله په الکامل کښې د عاصم بن علی څلورمنکر روايت ذکرکړل دهغې نه پس ئې اوليکل چه دعاصم بن علی د روايت کښې د دې څلورو رواياتونه علاوه بل يو روايت هم کمزورې نه دې ليدلې شوې. دهغه نه روايت کونکو يو لوئې جماعت دې. مونږ دهغه څلورو رواياتونه علاوه بل يوروايت کښې څه حرج نه دې ليدلې.
ابن معين رحمه الله دهغوی تضعيف کړې دې نواحمدبن حنبل رحمه الله دهغه دهغه د پلار اودهغه د رور توثيق هم کړې دې. (۱) محمدبن احمد بن ابراهيم الحکيمی رحمه الله نقل کوی دابوعبدالله الجعفی الکوفی رحمه الله

---

(۱) الجرح والتعديل: ۴۵۴/۶.
(۲) الثقات لابن حبان: ۲۵۷/۷.
(۳) سير أعلام النبلاء: ۲۶۳/۶تهذيب الکمال: ۵۱۳/۱۳.
(۴) تهذيب الکمال: ۵۱۳/۱۳تهذيب التهذيب: ۵۰/۵.
(۵) تهذيب الکمال: ۵۱۳/۱۳تهذيب التهذيب: ۵۰/۵.
(۶) تهذيب الکمال: ۵۱۳/۱۳تهذيب التهذيب: ۵۰/۵.
(۷) الکامل لابن عدی: ۲۳٤/۵تهذيب الکمال: ۵۱۳/۱۳.
(۸) ميزان الاعتدال: ۳۵٤/۲تذکرة الحفاظ: ۳۹۷/۱.
(۹) سير أعلام النبلاء: ۲۶۳/۶الجرح والتعديل: ۴۵۴/۶.
(۱۰) تهذيب التهذيب: ۵۱/۵إکمال تهذيب الکمال: ۱۱۱/۷.

رحمه الله نه. هغه فرمائی چه ماد یحیی بن معین رحمه الله نه واؤریده هغه د عاصم بن علی باره کښې فرمائيل چه هغه سيد المسلمين دی. (۲) عبيدالله بن محمد الفقيه رحمه الله وائی چه ما يحيی بن معين رحمه الله ته اووئيل چه ته د الله ﷻ شکر اداکړه دهغه تعريف ئی اوکړه څکه چه دې وخت کښې سيد الناس دې. نوهغه اووئيل چه ستا دې ناس وی چپ شه. سيد الناس خو عاصم بن علی دې. دهغه په مجلس کښې ديرش زره خلق وی. (۳)

ابوبکر المروذی رحمه الله وائی چه ماد احمد بن حنبل رحمه الله نه د عاصم بن علی باره کښې تپوس اوکړو اودې سره مې پخپله ورته هم اووئيل چه د يحيی بن معين رحمه الله وينا ده چه په دنيا کښې د عاصم د نوم څومره هم کسان دی هغه ټول په ټول ضعيف دی. په دې باندې امام احمد بن حنبل رحمه الله اوفرمائيل چه «ما أعلم منه إلا خيراً، کان حديثه صحيحاً، وحديث شعبة والمسعودي ماکان أصحها» (۴) دهغوی په مجلس کښې به يولک او شل زره اود يولك پورې کسان شامل وو. (۵)

وفات: دعاصم بن علی رحمه الله وفات ۲۲۱هجری کښې شوې. (۶) په دې باندې زياتوالې کولوسره ابن سعد رحمه الله ليکلی دی چه درجب مياشت وه د پير ورځ وه او نيمه مياشت تيره شوې وه. (۷)

ابن ابي ذئب: دامحمد بن عبدالرحمن بن المغيره بن الحارث بن ابی ذئب القرشی العامری المدنی رحمه الله دې. ددوی حالات کتاب العلم باب حفظ العلم کښې تيرشوی دی. (۸)

الزهري: دا امام محمد بن مسلم بن عبيدالله المعروف ابن شهاب الزهری رحمه الله دې. ددوی حالات کتاب الإيمان باب بدء الوحی دريم حديث لاندې تيرشوی دی. (۹)

سالم: دا سالم بن عبدالله بن عمر بن الخطاب رضی الله عنهم دې. ددوی حالات کتاب الإيمان باب الحياء من الإيمان لاندې تير شوی دی. (۱۰)

عبدالله ابن عمر: دحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما حالات کتاب الإيمان باب الإيمان وقول النبی صلی الله عليه وسلم: بنی الإسلام علی خمس لاندې تيرشوی دی. (۱۱)

شرح حديث

---

[۱] الکامل لابن عدی: ۲۳۵/۵ الکاشف مع حاشية: ۵۲۰/۱.
[۲] تهذيب الکمال: ۵۱۳/۱۳ تهذيب التهذيب: ۵۰/۵.
[۳] ميزان الاعتدال: ۳۵۵/۲ تهذيب الکمال: ۵۱۳/۱۳.
[۴] تهذيب الکمال: ۵۱۱/۱۳ تهذيب التهذيب: ۵۰/۵.
[۵] سير أعلام النبلاء: ۲۶۳/۹ ميزان الاعتدال: ۳۵۵/۲.
[۶] الکاشف: ۵۲۰/۱.
[۷] الطبقات الکبری: ۳۱۶/۷ التاريخ الکبير: ۴۹۲/۶ الکاشف: ۵۲۰/۱.
[۸] کشف الباری: ۴۴۲/۱.
[۹] کشف الباری: ۳۲۶/۱.
[۱۰] کشف الباری: ۱۲۹/۲-۱۲۸.
[۱۱] کشف الباری: ۶۳۷/۱.

مذکوره حدیث کتاب العلم په آخرکښې تیرشوې دې. ددې حدیث تشریحی مباحث څه هم هلته تیرشوی دی. داحدیث مبارك چونکه کتاب الحج سره متعلق دې په دې وجه به تفصیلی مباحث هم هلته راځی. خو بیا هم ددې حدیث په دې باب کښې د ذکرکولومقصد صرف په دې امر باندې خبردار کول دی چه مونځ قمیص پرتوګ یا بل ګنډلې شوې کپړې اغوستونه بغیر ادا کول جائز دی لکه چه محرم داسې لباس استعمالوی کوم چه ناګنډلې وی.[1]

دَحدیث مبارک مستفاد امور. دَحدیث شریف مستفاد کیدونکی امورو نه ډیر خو په کتاب العلم کښې بیان شوی دی خو بیا هم دلته موضوع سره متعلق یوه داخبره هم مستفاد کیږی چه په مونځ کښې مقصودی امر دَستر پټول دی که هغه په هر قسم کپړه سره هم اوشی.

دَحدیث ترجمة الباب سره مطابقت: علامه عینی رحمه الله دَمطابقت سره متعلق لیکلی چه ددې حدیث ترجمة الباب سره مطابقت په دې حیثیت سره دې چه مونځ دَ قمیص او پرتوګ نه بغیر هم اداکیږی او په ترجمة الباب کښې هم دغه امر دې چه مونځ په ذکرکړې شوو کپړونه په یوه کپړه کښې جائز دې.[2]

قوله::وعن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم مثله: په دې عبارت کښې امام بخاری رحمه الله د روایت یو بل طریق ذکرکوی. ددې په تشریح کښې مختلف شارحینو مختلف اقوال دی کوم چه ذکرکولې شی.

دَعلامه کرمانی رحمه الله رائې: علامه کرمانی رحمه الله فرمانی چه داجمله دَامام بخاری رحمه الله تعلیق دې اودا احتمال هم دې چه دَ «عن نافع» عطف دَتیر شوی روایت سند کښې «عن سالم» باندې وی.[3]

دَابن حجر رحمه الله په علامه کرمانی رحمه الله باندې رد: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمانی چه دلته دَعطف والاخبره ده دَعلامه کرمانی رحمه الله دَ ګمان مطابق تعلیق والاخبره نه ده. ځکه چه داعقلی تجاویز دی دکوم استعمال چه په امور نقلیه کښې کول مناسب نه دی.[4]

دَعلامه عینی رحمه الله په ابن حجر رحمه الله باندې رد: علامه عینی رحمه الله دَ حافظ صاحب په رد باندې تبصره کولو سره فرمانی چه دَحافظ صاحب دَ علامه کرمانی رحمه الله دَ توجیه شناعت بیانول صحیح نه دی. ځکه چه علامه کرمانی رحمه الله دې ته تعلیق دَ ظاهری صورت په کتلو سره ونیلې دې په دې باندې جزم نه دې ګرځولې. هم دغه وجه ده چه علامه کرمانی رحمه الله داهم ذکرکړی دی چه په دې ځائې کښې یواحتمال دَعطف هم دې.[5]

په کتاب العلم کښې مذکوره روایت په دوو طرق سره ذکرکړې شوې وو. رومبې طریق دَحضرت نافع رحمه الله سره وو اودویم طریق حضرت سالم رحمه الله سره. دلته هم په دوو طرق سره ذکر دې. البته ترتیب برعکس دې رومبې طریق دَ حضرت سالم رحمه الله نه دې او دویم دَحضرت نافع رحمه الله نه.

---

[1]) فتح الباری: ۶۲۸/۲، شرح الکرمانی: ۲۵/۴.
[2]) شرح الکرمانی: ۲۶/۴-۲۵، عمدة القاری: ۱۱۰/۴، الکوثر الجاری: ۴۷/۲.
[3]) شرح الکرمانی: ۲۶/۴.
[4]) فتح الباری: ۶۲۸/۲.
[5]) عمدة القاری: ۱۱۰/۴.

۶- باب: مَا يَسْتُرُ مِنَ الْعَوْرَةِ

داباب دې دَ سترعورت په بیان کښې.

دَ باب دَ عنوان مطلب: په دې عنوان کښې دَ مَا باره کښې دوه احتمالات دی. دابه مصدریه وی یا موصوله. دَ مصدریه کیدو په صورت کښې دَدې تقدیر «باب في بيان ستر العورة» به وی اوکه چرې دا موصوله اومنلې شی نودَدې تقدیر «باب في بيان الشيء الذي يستر، أي: الذي يجب ستره».
په ړومبی صورت کښې ترجمه "داباب دَ سترعورة په بیان کښې دې" وی او په دویم صورت کښې به ترجمه "دا باب دې دَهغه اندامونو په بیان کښې دکومو پټول چه فرض دی" وی. دویمه خبره "من" بیانیه ی یا تبعیضیه، اکثرشراح حدیث دا "من" بیانیه ګرخولې دې. [1]
دَ حضرت کشمیری رحمه الله رائې: په دې موقع باندې کشمیری رحمه الله اوفرمائیل چه په تراجم ابواب کښې سل یا پاؤباندې سل خله "من" راغلې دې. شارحینو چرته مطلب تبعیضیه او کله بیانیه خودلې دې. دَدې دواړو فرق په "رضی" کښې دې اوکتلې شی دَ بیانیه په صورت کښې اطراد حکم دَپاره وی. ما په هرځائی کښې تبعیضیه ګنړلې او په دې وجه بعض ځایونوکښې تقریر کولوسره ښایم او شارحین په آرام کښې دی. دلته به دَ تبعیض صورت داسې وی چه "عورة" په لغت کښې هر هغه شي ته وائی دکوم نه چه حیاء اوکړې شی. لهذا دَدې دَ افراد نه دَ سړی اوښځې هغه اندامونه هم دی دکومې ستر چه واجب دې. [2]
دَ عورة معنی: عورة دَعور نه دې دې نه مراد هرهغه اندام دې دکومې په ښکاره کیدو باندې چه دَهغې نه حیاء کولې شی. دَدې نه علاوه صرف په شرمګاه باندې هم دَ عورة اطلاق کولې شي. [3]
دَترجمة الباب مقصد اودَ حافظ ابن حجر رحمه الله رائې: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دَدې باب غرض دَ مونځ نه بهر دَسترعورت فرضیت اوحد خودل دی. دَدې باب نه دا ښکاره کیږی چه دَ امام بخاری رحمه الله په نیز واجب ستر دَ انسان شرمګاه (وړاندې روستو دواړه) دی. په دې باب کښې دَ مذکوره روایاتونه ړومبې حدیث په دې باندې شاهد دې چه دنبی کریم ﷺ نهی مقید ده دَهغه وخت اوصورت سره چه کله په شرمګاه باندې هرڅه هم (کپړه وغیره) نه وی. ددې مقتضی دادې چه کله شرمګاه پټ وی نوبیاهم نهی نشته دې. اوپه مانځه کښې دَستر باره کښې امام بخاری رحمه الله سابقه ابواب کښې تفصیل بیان کړې دې. [4]
دَعلامه عینی رحمه الله رائې او په حافظ صاحب رحمه الله باندې نقد: دَ علامه عینی رحمه الله په نیزمطلقًا دَ ستر عورة واجب مقدار بیانول دی که په مانځه کښې وی اوکه دَ مانځه نه بهر وی. بیا علامه عینی رحمه الله په حافظ ابن حجر رحمه الله باندې نقد کولو سره فرمائی چه بعض کسانو دا امر خارج صلاة سره مقید کړې دې اودلیل دَحدیث باب لفظ "احتباء" نیولې دې. حالانکه په دې ځائی کښې دَخارج صلاة په صورت

---

[1] عمدة القاری: ۱۱۱/٤ إرشاد الساری: ۲۶/۲ تحفة الباری: ۲۹۱/۱ الکنز المتواری: ۳۶/٤.
[2] فیض الباری: ۱۸/۲ أنوار الباری: ۱۱۸/۱۱.
[3] النهایة فی غریب الحدیث والأثر: ۲۷۰/۲ مجمع الصحاح ص: ۷۵۳ مجمع الأنوار: ۷۰۰/۳.
[4] فتح الباری: ۶۲۸/۲

کښې نهی مقید نه ده. بلکه دا امر خارج صلاة اوداخل صلاة دواړو سره دې.[1]

دَحضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې: حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمائی چه دَدې باب غرض دا خبره بیانول دی چه دَ بدن هغه حصه کومه چه په شرمگاه کښې داخل ده اودکوم پټول چه فرض دی دَهغې مقدار اواندازه څه ده؟[2]

بل حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمائی زما په نیز راجح هغه دی کوم چه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی څکه چه دَامام بخاری رحمه الله په نیز ستر عورة صرف دواړه شرمگاهونه دی.پټونان په ستر کښې داخل نه دی اودَدې تفصیل وړاندې مستقل تفصیل سره راځی.[3]

دَ سترعورت مقدار: دَ کومواندامونو پټول چه ضروری دی دَهغه اندامونو په تعین کښې دَ ائمه اربعه اختلاف دې. علامه کرمانی رحمه الله دَ ابن بطال رحمه الله په نسبت سره دَدغه اختلاف طرف ته په اجمالی توګه باندې اشاره کړې ده. دلته دَ ابن بطال رحمه الله ذکرکړې شوې تفصیل ذکرکیږی.

علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه دَ ستر عورت په مقدار کښې دَعلماؤ اختلاف دې. دَ یوې ډلې وینا ده چه بغیر دَ وړاندې روستو شرمگاهونونه دَ سړی دَ یواندام ستر واجب نه دې. دا قول دَ ابن ابی ذئب او اهل ظواهر دې. دَامام مالك رحمه الله په نیزدَ ستر عورت حد دَ نامه او زنګون په مینځ کښې دې. هم دغه قول دَ امام ابوحنیفه رحمه الله امام شافعی رحمه الله دَامام اوزاعی رحمه الله او ابوثور رحمه الله دې. ددې ټولو ائمه په نیز نوم او زنګون په سترکښې داخل نه دې. بلکه ددې مینځ والا حصه سترکښې داخل ده. بغیردَ امام ابوحنیفه رحمه الله نه چه دَهغوی په نیز زنګون هم په ستر کښې داخل دې. نوم نه دې اوهم دغه قول دَامام احمد رحمه الله او عطاء رحمه الله دې. (یعنی دَدې حضراتو په نیز هم نوم په سترکښې داخل نه دې او زنګون په ستر کښې داخل دې). خو دَامام شافعی رحمه الله دَ بعض اصحاب په نیز نوم په ستر کښې داخل دې.[4]

په مونځ کښې داخل دَ سترعورت باره کښې دَ ائمه مذاهب: دَ ستر عورت دوه قسمونه جوړیدې شی یو په مانځه کښې ستر عورت او بل دَ مانځه نه بهر ستر عورت. مسئله مبحوث عنها "دَداخل صلاة ستر عورت حد" دې. دلته دې مسئلې سره متعلق دَائمه اربعه اقوال ذکرکولې شی.

دَاحنافو مذهب: دَاحناف په نیز داخل صلاة سړی دَپاره دَ ستر عورت حد دَنامه نه دَ زنګون پورې دې. زنګون په ستر کښې داخل دې اونوم نه اودَ داخل صلاة ښځې دَپاره دَستر عورت حد دَ هغې پوره بدن دې تردې چه دَ هغې زوړند شوی ویښته هم. بغیردَ تلو دَ باطن او دَ خپو ظاهر اودَ مخ یعنی دا درېواړه اندامونه دَ ستر نه بهر دی.[5]

دَ شوافع مذهب: دَشوافع په نیز دَ داخل صلاة سړی دَپاره دَستر عورت حد دَ نامه نه تر زنګونونو پورې دې. نوم او زنګون په سترکښې داخل نه دې. بلکه دَ دې دواړو اندامونو په مینځ کښې داخل حصه ستر دې. چونکه دا دواړه اندامونه دې حصې سره ملحق دی کوم چه په سترکښې داخل دی. په دې

---

[1] عمدة القاری: ۱۱۱/۸.

[2] سراج القاری: ۳۷۹/۲.

[3] الکنزالمتواری: ۳۵/٤.

[4] شرح الکرمانی: ۲٦/٤ شرح ابن بطال: ۳۳/۲-۳۲.

[5] الدرالمختار مع ردالمحتار کتاب الصلاة باب شروط الصلاة مطلب فی ستر العورة: ۲۹۸-۲۹۷ البحر الرائق کتاب الصلاة باب شروط الصلاة: ٤٧٠-٤٦٨ فتح القدیر کتاب الصلاة: ۳٦٦/۱- ۲٦٤.

وجه دَ سترد پوره والی دَپاره دَ دغه دواړو اندامونو پټول هم ضروری دی. اودَ داخل صلاة ښځې دَپاره دَ ستر عورت حد دَهغې پوره بدن دې ترديې چه دَ سر زوړند ويښته هم بغيردَ مخ او دواړو تلو ددې دَ ظاهر اوباطن سره، چه دادَ ستر حصه نه ده.[۱]

مذاهب حنابله: دَ داخل صلاة سړی دَپاره دَ ستر عورت حد دَ حنابله په نيز هم هغه دې کوم چه دَ شوافع په نيز دی. اودَ ښځې دَپاره هم حد په شان دَ مذهب شوافع دې. بغيردَ مخ چه حنابله دَښځې ټول بدن ستر ګرځوی او صرف مخ ترې مستثنٰی ګڼړی.[۲]

دَ مالکيه مذهب: دَمالکيه په نيز دداخل صلاة مونځ ګذار دَپاره ستر دوه قسمه دې يومغلظه اوبل مخففه.دَسړی دَپاره سترمغلظه دواړه شرمګاهونه دی اوسترمخففه هغه دې چه دَدې دواړه اندامونو نه زيات يعنی دَنامه زنګون پورې حصه اوکوم چه دَدې محاذی دی دَشا طرف نه ټول ستر دې.اودَ ښځې دَپاره ستر مغلظه بغيردَسينې نه اودَدې مقابل اطراف اودَشا حصه ټول بدن ستر دې او ستر مخففه سينه اودَدې اطراف دی.دَدوی په نيز هم مخ اودَلاسونوشاه اومخ دننه طرف دَسترنه بهر دی.[۳]

دَمانځه نه بهرسترعورة: پورته په مانځه کښې دَ ستر عورة دَحد باره کښې بيان اوشو اوس دَ مانځه نه بهر به کوم کوم خائی پټولې شی. يا په نورو الفاظوکښې کومو اندامونو طرف ته نظر کول جائز دې؟ اوډکوم طرف ته کتل ناجائز دی؟ په دې باره کښې قياس خودادې چه ښځه ټول په ټول يعنی ټوله دَ سرد ويښتونه واخله تر خپو پورې چه پټه وی دهغې طرف ته کتل جائز نه دی. ليکن دَ بعض ضرورتونو اوحاجتونو دَ وجې نه خلقو سره دَنرمئی والا معامله کولوسره استحساناً دَ ښځې بعض اندامونو ته دکتلو اجازت ورکړې شوې دی.[۴]

دَ احنافو دَ مذهب مطابق دَدې څه تفصيل ذکرکولې شی.

دَسړي دَښځې طرف ته دَکتلوحکم: نظر(دکتلو) مسائل په څلورو قسمونوکښې تقسيم کولې شی. ① دَسړی سړی ته کتل ② دَښځې ښځې ته کتل ③ دَښځې سړی ته کتل ④ اودسړی ښځې ته کتل.[۵]

① دَ سړي سړي ته کتل: دَسړی دَپاره دَسړی طرف ته کتل سوادَستر والادَ خائی نه نور ټولو اندامونو طرف ته کتل جائز دی او ستر دَ نامه نه واخله تر زنګون پورې دې سره دَ زنګون. بيا دَ زنګون حکم په نسبت دَ پټون لږ شان کم دې. دَ دې دَپاره دَ رکبه تفسير او معانی کښې دَ يونه زيات احتمالات دی.

---

[۱] العزيز شرح الوجيز كتاب الصلاة الباب الخامس فى شرائط الصلاة الشرط الثالث ستر العورة: ۲/۳۷-۳۴ المجموع شرح المهذب كتاب الصلاة باب سترالعورة:۳/۱۱۶۷ مغنى المحتاج كتاب الصلاة باب شروط الصلاة: ۱/۲۸۵ نهاية المحتاج كتاب الصلاة۲/۱۲-۱۱.

[۲] الإنصاف للمروذى كتاب الصلاة باب ستر العورة:۱/۴۵۲-۴۴۹ المغنى لابن قدامة كتاب الصلاة سترالعورة فى الصلاة وحدالعورة:۱/۳۳۷-۳۳۶ المبدع شرح المقنع كتاب الصلاة باب سترالعورة: ۱/۳۲۰-۳۱۶كشف القناع عن متن الإقناع كتاب الصلاة ستر العورة:۱/۲۴۸-۲۴۷.

[۳] المواهب الجليل كتاب الصلاة فصل فى سترالعورة: ۲/۱۷۹ الشرح الصغيرللدردير كتاب الصلاة شروط الصلاة ستر العورة: ۱/۲۸۵-۲۸۳ حاشية الدسوقى كتاب الصلاة فصل فى ستر العورة: ۱/۳۴۵-۳۴۱الذخيرة كتاب الصلاة شروط الصلاة ستر العورة: ۱۰۳-۱۰۱/۲.

[۴] المبسوط للسرخسى كتاب الاستحسان: ۱۰/۱۵۱.

[۵] المبسوط: ۱۰/۱۵۲بدائع الصنائع كتاب الاستحسان: ۶/۴۸۳.

چنانچه کوم سړې د بل سړی ښکاره زنګون طرف ته ګوری نوهغه په نرمئی سره پوهه کول پکاردی او که هغه انکار کوی نوهغه سره جګړه مه کوئی. خو که یو سړې د بل سړی برینډې پټون طرف ته ګوری نو هغه دې په سختئی سره منع کړی اوکه چرې هغه انکار کونکې وی نوهغه سره باقاعده جګړه یعنی دسختئی نه کار اخستل هم جائز دی. لیکن د وهلو ټکولونه به ځان ساتلې شی.
مذکوره حکم د سړی دپاره هغه وخت دې کله چه د فتنې ویره نه وی، که چرې د فتنې ویره وی نوبیا کتل جائزنه دی. مثلاً بې ږیرې ښائسته هلکانوطرف ته کتل.(۱)

② **دښځې ښځې ته کتل**:دښځې بلې ښځې ته د کتلو حکم داسې دې لکه د سړی سړی طرف ته کتل د بعض فقهاؤ وینا ده چه دښځې ښځې ته کتلو حکم په اعتبار سره داسې دې لکه د سړی خپل محارم ښځوته کتل. چنانچه ددې حضراتو په نیز ښځې دپاره د بلې ښځې شاه او ځیټه کتل جائزنه دی (۲)

③ **د ښځې سړي ته کتل**: د ښځې دپاره سړی ته د کتلو حکم داسې دې لکه د سړی سړی ته کتل. یعنی د ښځې دپاره د یوسړی د پټواندامونو نه علاوه (دنامه نه لاندې تر زنګونو پورې سره د زنګون) کتل جائز دی. دلته داهم شرط دې چه داکتل هغه وخت جائز دی کوم وخت چه د عدم شهوت یقین وی او که چرې شهوت وی یا ګمان غالب وی د شهوت د پیداکیدو نوبیا داکتل جائزنه دی. (۳)

④ **اود سړي ښځې ته کتل**:دسړی ښځې ته کتل په څلورقسمه دی(۱)خپلې ښځې ته او مملوکه وینځې ته کتل(۲)خپل محرماتوته کتل(۳) دخپل ځان نه علاوه د بل چا وینځو ته کتل(۴) آزادو پردو ښځو ته کتل. (۴)

① **خپلو بیبیانوته کتل**:دسړی دپاره خپلې بی بی او خپلې وینځې پوره بدن د سر نه واخله ترخپو پورې کتل جائز دی که شهوت سره وی اوکه بغیرد شهوت نه وی. ځکه چه ددې دوارو اصنافو سره په هراعتبارد فائدې اخستلو د جواز حکم دې نوبیا پرده خو ډیره لرې خبره ده. (۵)

② **خپل محرمات ښځوطرف ته کتل**: د سړی دپاره دخپلو محرماتو ښځو د زینت مواضع طرف ته کتل مباح دی. دغه شان د کوم اندام طرف ته چه کتل جائز دی نو د ضرورت په وخت هغه اندام ته لاس هم لګولې شی. لیکن داحکم هم مشروط دې عدم فتنه اوعدم شهوت سره، ګنی جائزنه دی. بل د مواضع زینت نه علاوه شاه یا ځیټې طرف ته کتل یا لاس لګول جائزنه دی په مواضع زینت کښې سر، ویښته، سټ، سینه، متې، مروند،تلې، پټون، خپې اومخ داخل دې سر اوویښته د تاج اغوستلو ځایونه دی. سټ او سینه دهار وغیره اچولوځائی دې. غوږ د والو کانټو اچولو ځائی دې متې او مروند د بنګړو وغیره اچولوځائی دې. لاس د ګوتمې او خضاب نکریزو لګولو ځائی دې. خپې د پائزیب اچولوځائی دې.او قدم د خضاب او نکریزو لګولو ځایونه دی اومخ خو ټول زینت دې. (۱)

---

(۱) المبسوط: ۱۵۲/۱۰بدائع الصنائع: ۴۹۷/۶الموسوعة الفقهية الكويتية: ۵۰/۳۱ردالمحتار: ۲۵۸/۵.

(۲) المبسوط: ۱۵۴/۱۰-۱۵۳بدائع الصنائع: ۴۹۹/۶الموسوعة الفقهية الكويتية: ۴۷/۳۱ردالمحتار: ۲۶۲/۵.

(۳) المبسوط: ۱۵۴/۱۰ الموسوعة الفقهية الكويتية: ۵۱/۳۱ردالمحتار: ۲۶۲/۵.

(۴) المبسوط: ۱۵۴/۱۰ الموسوعة الفقهية الكويتية: ۴٤/۳۱.

(۵) المبسوط: ۱۵۴/۱۰-۱۵۵بدائع الصنائع: ۴۸۹/۶الموسوعة الفقهية الكويتية: ۴۸/۳۱.

③ **دَ نورو وينځوطرف ته كتل**: دَغير وينځو مدبرات امهات الاولاد اومكاتبات طرف ته كتلوحكم هم داسې دې لكه دَ سرو دَخپلو محرماتو طرف ته دكتلو حكم چه دې. ځكه چه دَداسې وينځو په كور كښې كار روزګاركول، تګ راتګ، خدمت وغيره كول داسې اموردى چه دې نه خلاصې ممكن نه دې. دَدې ضرورتونو دَ وجې نه دَدومره امورو ګنجائش دې.اودوى سره خلوت او مسافرت هم دَ محارم ښځو په شان دې. (٢)

④ **پردوښځوطرف ته كتل**:دَ جمهور فقهاؤ په نيز دَ ښځې ټول بدن دَ پردى سړى دَپاره ستر دې سوا دَ مخ دواړو لاسونو او دواړوخپودَ قدمونو. ځكه چه په ډيرو معاملاتوكښې ښځه دَ سړو محتاج وى. مثلاً په اخستلو وركولوكښې. ليكن دَدې اندامونو ښكاره كول هم فتنه ده، امن كيدو سره مقيد دې. فقهاؤ مخ دَ ستر نه بهرګرځولې دې ليكن په دور حاضر كښې دَ فتنودعام كيدو وجې نه به دَ مخ پرده هم كولې شى. (٣).

دَ ښځود ستر باره كښې دَ شاه ولى الله محدث دهلوى رحمه الله موقف: دَحضرت شاه ولى الله محدث دهلوى رحمه الله رائې دَ ستر عورة دَحد باره كښې داسې ده چه هغوى فرمائى چه دَستر عورة حد دوه قسمه دې. واجب اومندوب. واجب ستر دَ مانځه دَ صحت دَ پاره شرط دې اوهغه په سړوكښې صرف دواړه شرمګاهونه دى په تاكيدى توګه باندې دې دواړو سره پتون هم يوځائى كړې شوې دى اودَ ښځې دَ پاره دَ ستر عورة حد دهغې پوره بدن دى. اومندوب ستر عورة دادې چه په شرط دَ مونځ ګذار دَ وسعت دې په يوه كپړه كښې مونځ نه كوى بلكه پوره توګه باندې دې خپله ظاهرى حليه اوهيئت دَ شان اوشوكت والا جوړكړى او دَ الله ﷻ په دربار كښې دې حاضر شى.(٤)په دې ځائى كښې حضرت شيخ الحديث صاحب رحمه الله دَحضرت شاه صاحب رحمه الله دَ سيرت متعلق څه ليكلى دى اوهغه دادى:

"زمونږ شاه ولى الله صاحب قدس سره لكه چه څنګه مقلد دې هم هغه شان نيم مجتهد هم دې. هغوى فرمائى چه مانه په دريوځيزونو باندې (په روحانى توګه)، زما دَ طبيعت خلاف مجبوركړې شوم، يوخو تقليد مګر دااختيار راكړې شو چه غواړې نودَ چا تقليد اوكړه. هغوى يوځل دَ حضورپاك نه روحانى سوال اوكړو چه په دې مذاهب اربعه كښې كوم يوغوره دې؟ نو ارشاد اوفرمائيلې شو چه ټول برابر دى. شاه صاحب رحمه الله فرمائى چه په هندوستان كښې دَ حنفى مذهب سره تدلى الهى وينم دَدې په خلاف كښې خطرات دې. او زما رائې داده تدلى الهى تبليغى جماعت سره تړلې دې. دَ تدلى نه مراد خاص رحمت دې چه ددې مخالفت كول سخت خطرناك دى. يوځل حضرت اقدس پيران پير شيخ عبدالقادر جيلانى رحمه الله اوفرمائيل «قدمى على رقبة كل ولى» يوبزرګ اوفرمائيل "إلا أنا" حضرت پيران پير اوفرمائيل دَ چا په اوږه چه زما قدم نه دې دَهغه په اوږه باندې دَسور (خنزير) قدم دې. چنانچه هغه دَ خپلو شاګردانو سره حج ته روان وو په لاركښې په يوه نصرانيه باندې نظر پريوتلو او په هغې باندې

---

[١] المبسوط: ١٠/١٥٧-١٥٥بدائع الصنائع: په دې عنوان باندې پوره تفصيلى بحث كتاب الغسل باب الغسل بالصاع ونحوه كښې تير شرې دې ٤٨٩/٦الموسوعة الفقهية الكويتية: ٤٧/٣١ من شاء فليراجع.

[٢] المبسوط: ١٥٧/١٠بدائع الصنائع: ٤٩١/٦الموسوعة الفقهية الكويتية: ٤٩/٣١ردالمحتار: ٢٥٩/٢.

[٣]المبسوط: ١٥٨-١٦٠/١٠فتح القدير: ٢٦٦/١بدائع الصنائع: ٤٩٤/٦-٤٩٢البحر الرائق: ٤٦٦/١ ردالمحتار: ٢٦١/٥

[٤] حجة الله البالغه فصل الصلاة ثياب المصلى السترالواجب والمندوب: ٥٤٨/١-٥٤٧.

منین شو اوشاګردان ئې رخصت کړل. بیا الله ﷻ څه موده پس هغه ته د مریدانو اوشاګردانو دعاګانو سره هدایت ورکړو شاه ولی الله رحمه الله فرمانی اودویم څیز په کوم چه زه مجبورکړې شوم هغه تفضیل شیخین دې. زما زړه غواړی چه علی رضی الله عنه افضل وي ځکه چه هغه د حضورپاک خوم او د ټولو سلاسل اولیاء الله مرجع دې. مګر زه په تفضیل شیخین رضی الله عنهما باندې مجبورکړې شوم او اوفرمائیلې شو چه شیخین حضرات سره خو د ظاهری دین تحفظ او بقاء ده اودعلی رضی الله عنه سره د باطن شریعت اوعلوم و اسرار اودا ټول د ظاهر شریعت تابع دی. اودریم څیز په کوم چه زه مجبورکړې شوم هغه د اسباب اختیار دې.زما زړه غواړی چه اسباب ترک کړم مګر زه ددې نه منع کړې شوم. هم ددې شاه ولی الله رائې ده چه صرف سوأتین عورت دې د سړو دپاره اومتمدن حضرات دپاره پتون هم عورت دې (۱)

الحدیث الأول

[۳۶۰]-حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا لَيْثٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ، أَنَّهُ قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ اشْتِمَالِ الصَّمَّاءِ، وَأَنْ يَحْتَبِيَ الرَّجُلُ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ، لَيْسَ عَلَى فَرْجِهِ مِنْهُ شَيْءٌ» (۲)[۵۸۹۰، ۵۹۲۷،۵۳۸۳،۵۳۸۲،۲۰۴۰،۲۰۳۷]

ترجمه: حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه روایت کوی چه رسول الله ﷺ اشتمال صماء (یعنی هم په یوه کپړه کښې بدن پټولو سره په دې کښې د ستر ښکاره کیدو اندیښنه وی) بل دا شان کیناستونه ئې هم منع فرمائیلې چه یوه کپړه واچوی اودواړه زنګونونه اودروی، په دې صورت کښې په شرمګاه باندې څه نه وی (یعنی ستر ښکاره پاتې کیږی).

تراجم رجال

قتیبة بن سعید: دا شیخ الاسلام ابورجاء قتیبه بن سعید بن جمیل بن طریف ثقفی رحمه الله دې. ددوی تفصیلی حالات کتاب الإیمان باب إفشاء السلام من الإسلام کښې تیرشوی دی. (۳)

اللیث بن سعد: دا امام ابوالحارث لیث بن سعد بن عبدالرحمن فهمی رحمه الله دې. د دوی تفصیلی حالات کتاب بدء الوحی په دریم حدیث کښې تیر شوی دی. (۱)

---

(۱) الکنزالمتواری: ۳۶/۴-۳۵تقریر بخاری شریف: ۱۲۸/۲-۱۲۷.

(۲) أخرجه البخاری أیضاً فی کتاب الصوم باب صوم النظر رقم الحدیث: ۱۹۹۰وفی کتا بالبیوع باب بیع الملابسة رقم الحدیث: ۲۱۴۵-۲۱۴۴وفی کتاب اللباس باب إشتمال الصمآء رقم الحدیث: ۵۸۲۰وفی باب الاحتباء فی ثوب واحد رقم الحدیث: ۵۸۲۲وفی کتاب الاستئذان باب الجلوس کیفما تیسر رقم الحدیث: ۶۲۸۴ومسلم فی کتاب اللباس باب النهی عن اشتمال الصماء والاحتباء فی ثوب واحد کاشفاً بعض عورته رقم الحدیث: ۲۰۹۹وأبوداؤد فی کتاب الصیام باب فی صوم العیدین رقم الحدیث: ۲۴۱۷وفی کتاب البیوع باب فی بیع الغرر رقم الحدیث: -۳۳۷۷ ۳۳۷۸والنسائی فی کتاب الزینة باب النهی عن اشتمال الصمآء رقم الحدیث: ۵۳۴۳-۵۳۴۲ وابن ماجة فی کتاب اللباس باب مانهی عنه من اللباس رقم الحدیث: ۳۵۶۰-۳۵۵۹ والجامع الأصول حرف الباء کتاب البیوع الباب الثالث الفصل الثالث فی النهی عن بیع الملامسة والمنابذة رقم الحدیث: ۳۴۳، ۵۲۳/۱وحرف اللام کتاب اللباس الفصل الأول النوع الخامس فی الاحتباء والإشتمال رقم الحدیث ۵۲۶۰، ۶۴۱/۱۰.

(۳) کشف الباری: ۱۸۹/۲.

ابن شهاب: دا ابوبکر محمدبن مسلم بن عبیدالله بن عبدالله بن شهاب بن عبدالله بن لونی الزهری المدنی رحمه الله دې. دَدوی حالات کتاب بدءالوحی دریم حدیث لاندې تیر شوی دی. [۲]

عبیدالله بن عبدالله بن عتبة: دا عبیدالله بن عبدالله بن عتبه بن مسعود رحمه الله دې. دَ دوی حالات کتاب بدءالوحی پنځم حدیث او کتاب العلم باب متی یصح سماع الصغار؟ کښې تیر شوی دی.

ابي سعیدالخدري: دا مشهور صحابی سعد بن مالك بن سنان بن عبید بن ثعلبه بن عبیدبن الابجر انصاری خدری رضی الله عنه دې. دَ دوی حالات کتاب الایمان باب من الدین الفرار من الفتن کښې تیر شوی دی. [۳]

شرح حدیث

قوله::نهی رسول الله صلی الله علیه وسلم عن اشتمال الصمآء: راوی وائی چه جناب رسول الله صلی الله علیه وسلم داشتمال الصماء نه منع فرمائیلې.

دَ اشتمال الصمآء تشریح: دَ اشتمال الصمآء تشریح پخپله په یوبل حدیث شریف کښې کړې شوې ده چه اشتمالالصآء داده چه دَ خپلو دوارو اوږو نه په یوه اوږه باندې داسې کپړه واچولې شي چه دویمه اوږه ښکاره پاتې شي یعنی په هغې باندې کپړه نه وی او دویمه تشریح داکړې شوې ده چه دَ یوسرې په خپل بدن باندې داسې کپړه راتاوول چه دَهغه په شرمګاه باندې څه کپړه نه وی اوهغه کولاؤ وی (دا طریقه ممنوع ده). [۴] دَ اشتمال الصآء معنی په مذکوره حدیث کښې راغلې ده خو بیا هم فقهاء کرام او ائمه لغات دَدې څه نوره تشریح هم کوی.

دَ فقهاء کرامو په نیز: دَ اشتمال الصمآء معنی داده چه یوسرې یوه کپړه داسې واغوندی چه دَهغه په بدن باندې بله کپړه نه وی بیا هغه دَ دغه کپړې دَ دوارو پلونو نه یوپلو اوچت کړی او په خپله اوږه باندې کیږدی اودغه شان دَهغه شرمګاه بربنډ کیدو سره ښکاره شی. [۵]

اودَ ائمه لغت په نیز: دَ اشتمال الصمآء معنی داده چه په ټول بدن باندې داسې کپړه راتاؤ کړی چه دَدغه کپړې یو طرف هم اوچت شوې نه وی بیا په دغه کپړه کښې څه سوره وی دکومې نه چه اغوستونکې خپل لاسونه راؤباسی. نو په دې مقام باندې به مراد داشی چه پوره بدن داسې پټول چه دَ ضرورت په وخت اوحاجت کښې خپل لاس په آسانتیا سره استعمال نه کړې شی. [۶]

قوله::وأن یحتبی الرجل فی ثوب واحد: او نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ دې خبرې نه هم منع فرمائیلې ده

---

[۱]) کشف الباری: ۱/۳۲٤.

[۲]) کشف الباری: ۱/۳۲٤.

[۳]) کشف الباری: ۱/٤٦٦، ۳/۳۷۹.

[۴]) صحیح البخاری کتاب اللبّاس باب اشتمال الصمآء رقم الحدیث: ۵۸۲۰جامع الأصول کتاب البیوع الباب الثالث الفصل الثالث رقم الحدیث: ۳٤۳، ۱/۵۲۳.

[۵]) البحرالرائق کتاب الصلاةمایکره فی الصلاة: ۱/٤۳النهرالفائق کتاب الصلاة مایکره فی الصلاة:۱/۲۸۲ الفقه الإسلامی وأدلته کتاب الصلاة: ۲/۹۷۵.

[۶])لسان العرب حرف ش م ل: ۷/۲۰۲النهایة فی غریب الحدیث والأثر المادة ش م ل : ۱/۸۹۱معجم الصحیح المادة ش م ل، ص: ۵٦۳

چه څوك سړي په يوه كپړه كښې داسې احتباء اوكړى چه دَهغه په شرمگاه باندې څه څيز باقى پاتې نه شى.

دَ احتباء مطلب: احتباء دَ ناستې هغه شكل ته وائى په كوم كښې چه ناست خپلې دواړه گوډې اودرولوسره په كوناتو باندې كينى او په خپله ملا او زنگونونو نه چاپيره څه كپړه يا رسئى اوتړى. په داسې كيناستوكښې ښكاره خبره ده چه داسې معلوميږى لكه چه دې ناست په يوڅيز سره اډه لگولوسره ناست وى.(١) اوكله دَلاسونوپه ذريعه احتباء كيږى. لكه خپل لاسونه دَ زنگونو نه راتاؤ كړى دَدې صورت ممانعت هغه وخت وى چه كله ناست انسان داسې كينى نوشرمگاه ئې بربنډ شى. اوكه په شرمگاه ئې څه كپړه وى مثلاً پرتوگ ئې اغوستې وى بيا احتباء مذكوره ممنوع ده.

دحديث مبارك نه مستفاد امور: دَ مذكوره حديث نه دوه امور مستنبط كيږى يو دَ اشتمال صماء ممانعت او بل دَ احتباء صورت ممنوعه.(٢)

دَحديث مبارك ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره مطابقت دَ حديث دې جملې «ليس على فرجه منه شىء» سره دې. داسې فرج كولاؤ ساتل منع دى. دا دلالت كوى چه ستر عورت واجب دې اوهم دغه دَ باب عنوان دې. «ما يستر من العورة»(٣)

الحديث الثانى

[٣٦٨] - حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ بْنُ عُقْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: «نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعَتَيْنِ عَنِ اللِّمَاسِ وَالنِّبَاذِ، وَأَنْ يَشْتَمِلَ الصَّمَّاءَ، وَأَنْ يَحْتَبِيَ الرَّجُلُ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ»(٤)[٥٥٩، ٥٢٣، ١٨٩١، ٢٠٣٨، ٢٠٣٩، ٥٤٨١، ٥٤٨٣]

ترجمه: دَحضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم دوه قسمه بيع، بيع اللماس اوبيع النباذ نه منع فرمانيلې ده اودَدې خبرې نه ئې هم منع فرمانيلې ده چه يو سړې دې اشتمال الصماء اوكړى او هم په يوه كپړه كښې احتباء اوكړى.

---

(١) أعلام الحديث للخطابى: ٣٥٢/١عمدة القارى: ١١٣/٤جامع الأصول كتاب البيوع رقم الحديث: ٣٤٣، ٥٢٣/١ النهاية فى غريب الحديث والأثر: ٣٢٩/١.

(٢) عمدة القارى: ١١٣/٤.

(٣) عمدة القارى: ١١١/٤.

(٤) أخرجه البخارى فى مواقيت الصلاة باب الصلاة بعدالفجر حتى ترفع الشمس رقم الحديث: ٥٨٤ وفى الصوم باب صوم يوم النحر رقم الحديث: ١٩٩٣ وفى البيوع باب بيع الملامسة رقم الحديث: ٢١٤٥وفى اللباس باب اشتمال الصماء رقم الحديث: ٥٨١٩وباب الاحتباء فى ثوب واحد رقم الحديث: ٥٨٢١ومسلم فى كتاب البيوع باب إبطال بيع الملامسة والمنابذة رقم الحديث: ١٥١١والترمذى فى كتاب البيوع باب ماجاء فى المنابذة والملامسة رقم الحديث: ١٣١٠والنسائى فى كتاب البيوع باب بيع الملامسة رقم الحديث: ٤٥١٣باب تفسير ذلك رقم الحديث: ٤٥١٧وابن ماجة كتاب التجارات باب ماجاء فى النهى عن المنابذة والملامسة رقم الحديث ٢١٦٩وفى جامع الأصول حرف الباء كتاب البيوع الفصل الثالث رقم الحديث: ٣٤٤، ٥٢٦/١.

تراجم رجال

قبيصة بن عقبة: داقبيصه بن عقبه بن محمدبن سفيان السوائی کوفی رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب الایمان باب علامة المنافق کښي تيرشوی دی.[1]

سفيان: دا ابوعبدالله سفيان بن سعيد بن مسروق ثوری کوفی رحمه الله دي. دَدوی حالات هم کتاب الايمان باب علامة المنافق کښي تيرشوی دی.[2]

ابوالزناد: دا ابوعبدالرحمن ابوالزناد عبدالله بن ذكوان مدنی قرشی رحمه الله دي. دَ دوی حالات کتاب الايمان باب حب الرسول صلی الله علیه وسلم من الايمان کښي تيرشوی دی.[3]

اعرج: دا ابوداؤد عبدالرحمن بن هرمز مدنی قرشی رحمه الله دي. دَدوی حالات هم کتاب الايمان باب حب الرسول صلی الله علیه وسلم من الايمان کښي تيرشوی دی.[4]

ابوهريرة: حضرت ابوهريره رضي الله عنه جليل القدر صحابی رضي الله عنه دي. دَدوی حالات کتاب الايمان باب أمور الايمان کښي تفصيل سره تير شوی دی.[5]

شرح حديث

قوله: نهی النبی صلی الله علیه وسلم عن بیعتین: عن اللماس والنباذ: راوی حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمائی نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ دوو قسم بيوع نه منع فرمائيلې يو بيع اللماس او دويم بيع النباذ.

دَ بيع اللماس تعريف: اللماس دَلام کسره سره دَ باب مفاعله مصدردې اوهم دَدې باب مصدر ملامسة هم راځي دَدې معنی ده لاس لګول دی..[6]

دَ بيوع مختلف اقسام: دَ بيوع دَمختلف قسمونونه يو بيع بيع اللماس يا بيع الملامسة هم ده. دَ بيع ملاسة تعريف اوتشريح پخپله په احاديثوکښي راغلې ده او فقهاء كرامو هم دا په تفصيل سره بيان کړې ده. چنانچه دَحضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ بيع ملامسه نه منع فرمائيلې ده.[7] اودَمسلم شريف په روايت کښي پخپله دحديث راوی حضرت ابوهريره رضي الله عنه دَ طرف نه بيان کړې شوې دې چه ملامسه دې ته وائی چه بايع او مشتری نه هر يو دَ بل کپړې ته بغيرد سوچ اوفکر نه لاس اولګوی.[8]

---

[1] كشف البارى:٢/٢٧٨.
[2] كشف البارى:٢/٢٧٨.
[3] كشف البارى:٢/١٠.
[4] كشف البارى:٢/١١.
[5] كشف البارى: ١/٦٥٩.
[6] عمدة القارى: ٤/١١٤.
[7] صحيح البخارى كتاب البيوع باب بيع الملامسة رقم الحديث: ٢١٤٥.
[8] صحيح مسلم كتاب البيوع باب إبطال بيع الملامسة والمنابذة رقم الحديث: ١٥١٢.

په يوبل حديث شريف كښې د حضرت ابوسعيد خدرى ﷺ نه روايت دى چه كوم يوسړى په شپه يا ورځ كښې د بل كپړې ته لاس اولګوى او بغير د اړولو راړولو صرف په لاس لګولو سره بيع اوكړى. [1]

دې نه علاوه فقهاء كرامو مختلف صورتونه ليكلى دى. مثلاً يوسړى اينغښتې كپړې ته لاس اولګوى يا په تياره كښې يوې كپړې ته لاس اولګوى بيا دغه كپړه په دې شرط سره واخلى يانې خرڅه كړى چه كله هغه دا اووينى نو د هغه د پاره به خيار باقى پاتې نه شى. دويم صورت دا دې چه د اينغښتې كپړې باره كښې بايع مشترى ته اووائى چه كله ته دې كپړې ته لاس اولګوې نو زه به دا په تاباندې خرڅوم يا به ته زما كپړې ته لاس لګوې نو بيع به كيږى. دريم صورت دا دې چه يوڅيز په دې شرط سره خرڅ كړې شى چه كله مشترى دې ته لاس اولګوى نو د مجلس خيار به ختم شى. [2]

د بيع النباذ تعريف: نباذ هم په مثل د لماس دې. هم د دې مصدر دويم وزن منابذة هم استعماليږى. [3] د بيع منابذة تعريف هم احاديث مذكوره دى او فقهاء كرامو هم د دې تفصيلى صورتونه ذكر كړى دى. چنانچه د حضرت ابوهريره ﷺ نه روايت دې چه نبى كريم ﷺ د بيع منابذه نه منع فرمائيلې ده. [4] حضرت ابوهريره ﷺ فرمائى چه منابذه دا ده چه بايع او مشترى كښې هر يو خپله كپړه د بل مخې ته اوغورزوى. او په دې دواړو كه يو هم خپل ملګرى ته اونه وائى چه كپړه مه ګوره. [5]

دغه شان د حضرت ابوسعيد خدرى ﷺ نه روايت دې چه منابذه دې ته وائى چه بايع او مشترى كښې يوكس د بل طرف ته خپله كپړه اوغورزوى او بل هم د هغه طرف ته خپله كپړه اوغورزوى بغير د كتلو او بغير د رضامندئى دا غورزول بيع اوګرځوى. [6] د منابذه چه كوم تفصيل فقهاء كرام سره ملاويږى د دې نه يو خو هم هغه دې كوم چه پورته د ابوسعيد خدرى ﷺ په روايت كښې تير شو. دويم دا چه بايع او مشترى د ايجاب اوقبول د الفاظونه احتراز كولوسره صرف دغه غورزول بيع اوګرځوى. چنانچه په دوى كښې يو اووائى چه زه ئى د لس (درهم) په بدله كښې كپړه ستا طرف ته درغورزوم (او هغه هم داسې كوى) او دويم ئى اوچتوى. دريم صورت دا دې چه بايع وائى د دومره رقم په بدله كښې ئى ستا طرف ته غورزوم اوچه كله ئى دراوغورزوم نو بيع به لازم شى او خيار به ختم شى. [7]

---

[1] صحيح مسلم كتاب البيوع باب إبطال بيع الملامسة والمنابذة رقم الحديث: ١٥١١.

[2] ردالمحتار مع الدرالمختار كتاب البيوع مطلب استثنآء الحمل فى العقود على ثلاث مراتب: ٦٥/٥ حاشية الدسوقى على الشرح الكبير كتاب البيوع فصل علة طعام الربا اقتباس وإدخار: ٥٦/٣دارالكتب عربية المغنى كتاب البيوع فساد بيع الملامسة: ٢٩٧/٤دارالفكر

[3] عمدة القارى: ١١٤/٤.

[4] صحيح بخارى كتاب البيوع باب بيع المنابذة رقم الحديث: ٢١٤٦.

[5] صحيح مسلم كتاب البيوع باب إبطال بيع الملامسة والمنابذة رقم الحديث ١٥١٣.

[6] صحيح مسلم كتاب البيوع باب إبطال بيع الملامسة والمنابذة رقم الحديث ١٥١٢.

[7] ردالمحتار كتاب البيوع مطلب استثنآء الحمل فى العقود على ثلاث مراتب: ٦٥/٥ حاشية الدسوقى البيوع فصل علة طعام الربا: ٥٦/٣ المغنى البيوع فساد بيع المنابذة: ٢٩٨/٤.

د دواړو بیعو حکم: بیع ملامسة او بیع منابذة دواړه قسم بیوع شارع ﷺ ممنوع ګرځولی دی. او علت د دې د ممنوع کیدو قمار غرر جهالت او د خیار مجلس باطل کول دی. (۱)

قوله:: وأن یشتمل الصماء وأن یحتبی الرجل فی ثوب واحد: او نبی کریم د اشمال صماء، نه هم منع فرمائیلې ده. او ددې خبرې نه نی هم منع فرمائیلې ده چه څوك سړې هم په یوه کپړه کښې احتباء اوکړی. د اولنې جملې او دویمې جملې عطف «عن بیعتین» باندې دې. د دې دواړو تشریح په سابقه حدیث کښې تیره شوې ده. په مذکوره روایت کښې د احتباء ذکر مطلق ذکرکړې شوې دې لیکن د نورواحادیثو د وجې نه دا احتباء به هم دې قید سره مقید وی کوم چه په ما قبل والاحدیث کښې موجود وه. یعنی چه دا احتباء داسې وی چه دهغه په شرمګاه باندې څه کپړه نه وی. (۲)

دحدیث ترجمة الباب سره مطابقت: په مذکوره حدیث کښې هم د اشتمال صماء او احتباء نه منع کړې شوې ده او دا ممانعت دلالت کوی چه ستر عورة مانځه کښې وی او که بهر د مانځه نه په هرحال کښې ضروری دې. (۳)

الحدیث الثالث

[۳۶۳]- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَمِّهِ، قَالَ: أَخْبَرَنِي حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: بَعَثَنِي أَبُو بَكْرٍ فِي تِلْكَ الْحَجَّةِ فِي مُؤَذِّنِينَ [ص:۸۳] يَوْمَ النَّحْرِ، نُؤَذِّنُ بِمِنًى: أَنْ لاَ يَحُجَّ بَعْدَ العَامِ مُشْرِكٌ وَلاَ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ " قَالَ حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ: ثُمَّ أَرْدَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيًّا، فَأَمَرَهُ أَنْ يُؤَذِّنَ بِبَرَاءَةَ، قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: فَأَذَّنَ مَعَنَا عَلِيٌّ فِي أَهْلِ مِنًى يَوْمَ النَّحْرِ: «لاَ يَحُجُّ بَعْدَ العَامِ مُشْرِكٌ وَلاَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ» (۴) [۱۵۴۳، ۲، ۳۰۰۲، ۴۱۰۵، ۴۳۷۸ - ۴۳۸۰]

ترجمه: حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت کوی چه حضرت ابوبکر رضی الله عنه ماته په دې کال (په کوم کال چه هغوی امیر حج جوړولوسره لیګلې شوې) اعلان کونکو سره د قربانئی په ورځ اولیګلم چه مونږ دا

---

(۱) ردالمحتار کتاب البیوع مطلب استثنآء الحمل فی العقود علی ثلاث مراتب: ۶۶/۵ نیل الأوطار کتاب البیوع باب النهی عن بیوع الغرر رقم الحدیث: ۲۱۶۶، ۱۶۰/۵.

(۲) عمدة القاری: ۱۱۴/۴ إرشادالساری: ۲۷/۲ فتح الباری: ۵۲۹/۱.

(۳) عمدة القاری: ۱۱۴/۴.

(۴) أخرجه البخاری فی کتاب الحج باب لایطوف بالبیت عریان رقم الحدیث: ۱۶۲۲ وفی کتاب الجزیة والموعة باب کیف ینبذ إلی أهل العهد رقم الحدیث: ۳۱۷۷ وفی المغازی باب حج أبی بکر بالناس رقم الحدیث: ۴۳۶۳ وفی تفسیر سورة البراءة باب قوله: ﴿فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ﴾ رقم الحدیث: ۴۶۵۵ وباب قوله: ﴿وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ رقم الحدیث: ۴۶۵۶ باب قوله: ﴿إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ رقم الحدیث: ۴۶۵۷ ومسلم فی الحج باب لا یحج البیت مشرک رقم الحدیث: ۳۲۸۷ وأبوداؤد فی الحج باب یوم الحج الاکبر رقم الحدیث: ۱۹۴۶ والنسائی فی الحج باب قوله: ﴿خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ رقم الحدیث: ۲۹۶۰ وفی الجامع الأصول الکتاب الأول فی تفسیر القرآن سورة البراءة رقم الحدیث: ۶۴۳، ۱۵۳/۲.

اعلان اوکړو چه راتلونکی کال کښې دې یو مشرك حج کولو ته نه راځی او یو کس دې په بربنډه باندې طواف نه کوی.
حمید بن عبدالرحمن (چه په دې حدیث کښې دَحضرت ابوهریره رضي الله عنه نه روایت کونکې دې) فرمائی چه بیا نبی کریم ﷺ حضرت ابوبکر رضي الله عنه (دَ حج امیر جوړیدو سره دَ تللو نه پس هغه پسې) شاته حضرت علی رضي الله عنه اولیګلو چه (منی ته رسیدوسره) دَ سورة براءة اعلان اوکړی (یعنې لوستلو سره دې واؤروی). حضرت ابوهریره رضي الله عنه فرمائی حضرت علی رضي الله عنه مونږ سره په منی کښې دَ قربانئ په ورځ دا اعلان اوکړو چه دَدې کال نه پس دې یومشرك هم حج له نه راځی اوڅوك دې په بربنډه طواف نه کوی

تراجم رجال

اسحاق: دَ مذکوره حدیث په سند کښې دَدې دَرومبی راوی نه مراد کوم راوی دې؟ په دې باره کښې شراح حدیث متردد دی. دَدې وجه داده چه دَبخاری شریف په نسخو کښې دانوم بغیرد نسبت هم دغه شان ملاویږی. دَ بعض شارحینو وینا ده چه دَدې نه مراد اسحاق بن ابراهیم دې. کوم چه دَ ابن راهویه په نوم سره معروف اومشهور دې اودَ بعض شارحینو په نیز دا اسحاق بن منصور کوسج دې.
دا اختلاف دَدې وجې نه دې چه دا دواړه حضرات دَخپل شیخ یعقوب بن ابراهیم نه روایت کوی. خو اول ذکرشوی ته حافظ ابن حجر رحمه الله علامه عینی رحمه الله او علامه قسطلانی رحمه الله ترجیح ورکړې ده. حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی دی چه دَبخاری شریف کومه نسخه ماسره ده په دې کښې دَ ابوذر دَ روایت نه اسحاق بن ابراهیم بن راهویه ذکر دې.(۱) اودویم ذکرکړې شوی ته ترجیح ورکونکو کښې ابن ملقن رحمه الله صاحب التوضیح دې.(۲)
بهرصورت دَاسحاق بن ابراهیم بن راهویه رحمه الله ذکر **کتاب العلم باب فضل من عَلِمَ وعَلَّمَ** کښې تیرشوې دې. (۳) اوکه چرې دا اسحاق بن منصور کوسج رحمه الله وی نودَ دوی تفصیلی حالات کتاب الایمان باب حسن اسلام المرء دَدویم حدیث لاندې تیر شوې دې. (۴)
یعقوب بن ابراهیم: دا ابویوسف یعقوب بن ابراهیم بن سعد قرشی زهری رحمه الله دې. دَدوی حالات **کتاب العلم باب ماذکر فی ذهاب موسی فی البحر الی الخضر** کښې تیرشوی دی. (۵)
ابن اخي ابن شهاب: دا دَ امام زهری رحمه الله وراره محمدبن عبدالله بن مسلم زهری مدنی رحمه الله دې. دَدوی حالات **کتاب الایمان باب اذا لم یکن الاسلام الحقیقة وکان علی الاستسلام** کښې تیرشوی دی. (۶)
عن عمه: دا ابوبکر محمدبن مسلم بن عبیدالله بن شهاب الزهری المدنی رحمه الله دې. دَدوی حالات **کتاب بدء الوحی باب کیف کان بدء الوحی** دریم حدیث کښې تیرشوی دی. (۷)

---

(۱) فتح الباری: ۶۳۰/۱عمدة القاری: ۱۱۴/۴إرشادالساری: ۲۷/۲.
(۲) التوضیح لابن ملقن: ۳۱۱/۵تحفة الباری: ۲۹۱/۱الکوثر الجاری:۴۹/۲.
(۳) کشف الباری: ۴۲۸/۳.
(۴) کشف الباری: ۴۲۰/۲.
(۵) کشف الباری: ۳۳۱/۳.
(۶) کشف الباری: ۱۸۳/۲.
(۷) کشف الباری: ۳۲۶/۱.

حمیدبن عبدالرحمن بن عوف: دا د مشهور صحابی حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه خوئی دې دَدوی کنیت ابوابراهیم دې. دَدوی حالات کتاب الایمان باب تطوع قیام رمضان من الایمان لاندې تیر شوی دی.[1]

ابوهریره رضي الله عنه: د ابوهریره رضي الله عنه تفصیلی حالات کتاب الایمان باب أمور الایمان کښې تیرشوی دی.[2]

شرح حدیث

قوله:: في تلك الحجة: راوی حدیث حضرت ابوهریره رضي الله عنه فرمائی چه حضرت ابوبکر رضي الله عنه زه په دې کال اعلان کونکوسره..... الخ. دَدې کال نه مراد هغه کال دې په کوم کال کښې چه حضرت ابوبکر رضي الله عنه دَ حج امیر جوړولو سره لیکلې وو. اودا دَ هجرت نهم کال وو.[3]

قوله:: في مؤذنين: دې نه مراد «شرط المؤذنین، أي: في رهط یؤذنون في الناس» دې. یعنی مؤذنینوسره نی اولیګلم اودمؤذن نه مراد اعلان کونکی دی نه چه اذان کونکی.[4]

قوله:: ألا یحج بعد العام: الا مرکب دې دَأن او لا نه، دَنون په لام کښې ادغام کولوسره ألا کړې شو. اکثرشراح حضراتو په روایت کښې هم دا لفظ ذکرکړې دې. خود کشمیهنی په روایت کښې «ألالایحج» الفاظ دی. یعنی دَ لانافیه نه وړاندې ألاحرف تنبیه دې. دَدې مطلب به شی چه خبردار دَدې کال نه پس یو مشرك دَ حج دَپاره رانه شی.[5]

قوله:: قال حمیدبن عبدالرحمن: دَمذکوره روایت دَدې الفاظونه معلومیږی چه حمید بن عبدالرحمن رحمه الله په دې موقع باندې موجود وو کوم وخت چه رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت علی کرم الله وجهه اولیګلو او ده دغه منظر لیدلو سره دَدې چه دې تابعی دې صحابی نه دې. په دې وجه داجمله به مرسل وی دَمراسیل تابعین نه.

علامه کرمانی رحمه الله لیکلی دی چه په دې ځائی کښې دا احتمال هم دې چه قول حمید اوقول ابی هریرة دواړه دَتعلیق دَقبیل نه وی اودا هم احتمال دې چه دواړه اسناداً ذکرکړې شوی وی. لیکن داخبره خو ښکاره ده چه مسئله ارداف په دې ځائی مذکوره اسناد نه دی. او صاحب توضیح فرمائی ممکن ده چه حمید داخبره دَ ابوهریره رضي الله عنه دَ تلقین نه پس ذکرکړې وی اوداهم احتمال دې چه حضرت زهری رحمه الله دا قول موصولاً ذکرکړې وی. په دې باندې علامه عینی رحمه الله فرمائی چه راجح خبره هم هغه ده کومه چه ما ذکرکړه یعنی دا قول دَ مراسیل تابعین نه دې. بل علامه ابن حجر رحمه الله هم دا په تغلیق التعلیق کښې دَ تعلیق په توګه ذکرنه کړه.[6]

---

[1] کشف الباری: ۳۱۶/۲.

[2] کشف الباری: ۶۵۹/۱.

[3] شرح الکرمانی: ۲۸/٤عمدة القاری: ۱۱٤/٤إرشادالساری: ۲۸/۲الکوثر الجاری: ۴۹/۲الکنزالمتواری: ۳۷/٤.

[4] عمدة القاری: ۱۱۵/٤.

[5] شرح الکرمانی: ۲۸/٤إرشادالساری: ۲۸/۲عمدةالقاری: ۱۱۵/٤.

[6] شرح الکرمانی: ۲۸/٤التوضیح لابن ملقن: ۳۱۱/۵الکنزالمتواری: ۴۹/۲عمدة القاری: ۱۱۵/٤.

قوله: :ثم أردف رسول الله صلى الله عليه وسلم عليا: بيا رسول الله ﷺ حضرت على رضي الله عنه اوليګلو. اول نې حضرت ابوبكر رضي الله عنه د حج امير جوړولوسره اوليګلو بيا دهغوى د تلو نه پس حضرت على رضي الله عنه هم منى ته اوليګلو. خلاصه دا چه دې ځائى كښې أردف په معنى د إرسل دې.[1]

قوله: :أن يؤذن ببراءة: د براءة استعمال رفع سره دې يعنى ببرآءة داسې اعراب دحكائى د وجې نه دې چه آيت قرآنى كښې ﴿ بَرَآءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَٰهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ﴾ دې.[2]

حضرت على رضي الله عنه ددې دپاره ليګلو كښې حكمت: په دغه كال امير حج حضرت ابوبكر رضي الله عنه وو. هم هغه ددې اعلان براءت مكلف جوړنه كړې شوبلكه ددې اعلان د پاره نې جدا مستقل كس اوليګلو. ددې دحكمت باره كښې علماء كرام ليكى چه ددې براءت نه مراد نقض عهد دې كوم چه د مكې د قريشو او مسلمانانو په مينځ كښې وو.او په اهل عرب كښې دستور وو چه نقض به صرف په هغه صورت كښې قابل قبول وى كله چه صاحب عقد په خپله اعلان د براءت اوكړى يا دهغه د خاندان او قبيلې نه څوك بل سړې اعلان اوكړى. په دې وجه ددې اعلان دپاره حضرت على رضي الله عنه اوليګلې شو كوم چه هم د حضورپاك د خاندان نه يو كس وو.[3]

اعلان د براءة چاته اوكړې شو؟: حضرت على رضي الله عنه باندې چه كوم اعلان اوكړې شو هغه څه وو؟ او د چاته براءة مقصود وو؟ نوددې جواب دادې چه هغه وخت څلور قسم خلق وو: اول قسم هغه خلق وو چاسره چه څه معاهده نه وه. دويم قسم هغه خلق وو چاسره چه معاهده خو وه ليكن دمعاهدې موده مقررنه وه. دريم هغه خلق وو چاسره چه معاهده وه ليكن هغوى د هغه معاهدې خلاف ورزى كولوسره ماته كړې وه. څلورم قسم هغه خلق وو چاسره چه معاهده وه اوهغه معاهده په ځائى وه ماته كړې نه وه.
چنانچه د رومبو دواړو قسم خلقودپاره خودا اعلان اوكړې شو چه څلور مياشتې هغوى ته مهلت دې دې نه پس هغوى ته دلته د اوسيدو اجازت نشته. په دې موده كښې كه هغوى غواړى نو اسلام دې قبول كړى په دې صورت كښې هغوى زمونږ رونړه دى اوكه چرې هغوى اسلام نه قبلوى نوبيا به هغوى ددې ځائى نه اوځى. دريمه ډله دهغه خلقو وه چا چه معاهده ماته كړې وه لكه د قريشو قبيله، هغوى سره په حديبيه كښې معاهده شوى وه د لسو كالو دپاره ليكن هغوى هغه معاهده په ۸هجرى كښې ماته كړې وه. بيا حضورپاك دهغوى خلاف فوج اوليګلو نو الله ﷻ د فتح مكه په شكل كښې په هغوى باندې غلبه وركړه. دهغوى دپاره هم دغه حكم وو چه هغوى دې په څلور مياشتوكښې دننه خپل بندوبست اوكړى كه ايمان راوړل غواړى نو صحيح ده او كه ايمان نه راوړل غواړى نوبيادې د دې ځائى نه خى. څلورم قسم څه قبيلې وې د چا د معاهدې چه نهه مياشتې باقى وې اودوى به خپل عهدباندې قائم هم وو. نودهغوى دپاره اعلان دا وو چه تاسو خپله موده پوره كړئ. ددې نه پس كه ايمان راوړئ نو ټيك كنى دا ځائى به پريږدئ.

---

[1] عمدة القارى: ۱۱۵/۴ إرشادالسارى: ۲۸/۲.
[2] شرح الكرمانى: ۲۸/۴ إرشادالسارى: ۲۸/۲.
[3] التوضيح لابن ملقن: ۳۱۳/۵ عمدة القارى: ۱۱۵/۴ إرشادالسارى: ۲۸/۲ الكنزالمتوارى: ۵۰/۲.

دا هغه څلور قسمه خلق وو دچا باره کښې چه اعلان د براءة اوکړې شو اودې سره هغه اعلان هم اوکړې شو کوم چه راوی په مذکوره حدیث کښې ذکرکړې دې. یعنی مشرکان دې راتلونکی کال کښې حج له نه راځی اویو کس ته په بربنډه د طواف کولو اجازت نشته دې.(١)

باقي قصه: حضرت علی رضی الله عنه د رسول الله ﷺ د طرف نه منی طرف ته اولیګلې شو اود سورلئې دپاره هغوی د رسول الله ﷺ اوښه عضباء استعمال کړه چه د نبی اکرم ﷺ د طرف نه دهغوی د لیګلو علامت وو. چنانچه حضرت علی رضی الله عنه سحر ذی الحلیفه یا مقام عرج کښې حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه ته اورسیدلو. حضرت ابوبکر رضی الله عنه د رسول الله ﷺ د اوښې عضباء آواز واؤریدو متوجه شو نو په هغې باندې حضرت علی رضی الله عنه ناست وو. تپوس نې اوکړو چه آیا تاسو امیر حج جوړولوسره راؤلیګلې شوئی؟ هغوی اوفرمائیل نه زه خو ئې مامور کولو سره د براءة اعلان کولو دپاره لیګلې یم.(٢)

د روایت ترجمة الباب سره مناسبت: دمذکوره روایت ترجمة الباب سره مناسبت د روایت آخری جمله «ولا یطوف بالبیت عریان» سره دې، چه په بربنډ بدن د طواف کولو ممانعت دستر عورت په وجوب باندې دلالت کوی.(٣)

۱۰- باب: الصَّلاَةِ بِغَيْرِ رِدَاءٍ

دا باب د څادر نه بغیرد مونځ کولو دحکم باره کښې دې.

حدیث الأول

[۳۶۳]- حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي المَوَالِي، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ المُنْكَدِرِ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ: وَهُوَ «يُصَلِّي فِي ثَوْبٍ مُلْتَحِفًا بِهِ، وَرِدَاؤُهُ مَوْضُوعٌ»، فَلَمَّا انْصَرَفَ قُلْنَا: يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ تُصَلِّي وَرِدَاؤُكَ مَوْضُوعٌ، قَالَ: نَعَمْ، أَحْبَبْتُ أَنْ يَرَانِي الجُهَّالُ مِثْلُكُمْ «رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي هَكَذَا» (٤)-[ر۳۵۲]

ترجمه: دحضرت محمدبن المنکدر رحمه الله نه روایت دې چه زه حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه له لاړم په داسې حال کښې چه هغه یوه کپړه اچولوسره مونځ کولو چه هغه په خپل بدن باندې راتاؤ کړې وه. اوهغوی څادر (یوطرف ته) کیخودې وو. بیاچه کله (هغوی مونځ ختم کړو زمونږ طرف ته) راؤګرځیدو نومونږ عرض اوکړو اې ابوعبدالله! تاسو مونځ کوئی په داسې حال کښې چه ستاسو څادر (یوطرف ته) پروت دې؟ نوهغوی رضی الله عنه اوفرمائیل او زه داسې خکه کوم چه ستاسو په شان جټ خلق ما اووینی (چه په یوڅادر کښې هم مونځ کول جائز دی)، هغوی اوفرمائیل چه ما نبی کریم ﷺ هم دغه شان مونځ کولوسره لیدلې دې.

---

(١) تفسیر ابن کثیر سورة التوبة آیت: ۵-۱، ۱۰۰/۳جامع البیان عن تاویل آی القرآن تفسیر طبری سورة التوبة: ۳۱۲/۱۱-۳۰۱.

(٢) التوضح لابن ملقن: ۳۱۳/۵الکوثر الجاری: ۲۹/۲.

(٣) عمدة القاری: ۱۱۴/۴الکوثر الجاری: ۲۹/۲.

(٤) مرتخریجه تحت باب عقد الإزار علی القفا فی الصلاة رقم الحدیث: ۳۵۳ ص ۲۴۹.

تراجم رجال

عبدالعزیز بن عبدالله: دا عبدالعزیز بن عبدالله بن یحیی بن عمرو بن اولیس الاویسی رحمه الله دي. ددوی تفصیلی حالات کتاب العلم باب الحرص علی الحدیث کښې تیرشوی دی.[1]

ابن ابي الموالي: دا عبدالرحمن بن ابی الموال المدنی رحمه الله دي. ددوی تفصیلی حالات کتاب الصلاة باب عقد الإزار علی القفا فی الصلاة کښې تیرشوی دی.[2]

محمدبن المنکدر: دامحمدبن المنکدر بن عبدالله المدنی رحمه الله دي. ددوی پیژندګلو کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله علیه وسلم وضوءه کښې تیره شوې ده.[3]

جابر بن عبدالله: دا جابربن عبدالله بن الحرام الانصاری رضی الله عنه دي. ددوی تفصیلی حالات کشف الباري کتاب الوضوء باب من لم یر الوضوء إلا من المخرجین من القبل والدبر کښې تیرشوی دی.[4]

تشریح حدیث

دَدې حدیث شریف مکمل تشریح باب عقد الإزار علی القفا فی الصلاة رقم الحدیث: ۳۲۵ لاندې تیره شوې ده.

قوله: أحببت أن یرانی الجهال: په مذکوره روایت کښې دَحضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه دا الفاظ «أحببت أن یرانی الجهال مثلکم» راغلی دی خو په وړاندې حدیث نمبر ۳۵۲ کښې دا الفاظ «لیرانی أحمق مثلك» وو. دَدې جواب دادې چه داسې روایت بالمعنی دَ وجې نه شوی دی چه یوځائې کښې اختصار نو بل ځائې کښې تفصیل دي. یاپیا داسې یوځل نه بلکه ډیر ځل شوی دی. یوځل نې دغه الفاظ ونیلی اوځو ځل نې دا الفاظ اوونیل.[5]

دَ یواشکال جواب: په دې مقام باندې په ذهن کښې یو اشکال راځی په یوه کپړه کښې خو مونځ کول سره دَدې چه جائز دي لیکن خلاف اولی دې خاص کر چه کله ډیرې کپړې موجود وی. نودَدې جواب دادې چه صرف په یوه کپړه کښې مونځ اداکول کله دَتعلیم دَپاره وی نو په دې کښې هیڅ خرابې نشته دې.[6]

۱۱- بَاب: مَا یُذْکَرُ فِي الْفَخِذِ

وَیُرْوَی عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: وَجَرْهَدٍ، وَمُحَمَّدِ بْنِ جَحْشٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ (الْفَخِذُ عَوْرَةٌ). وَقَالَ أَنَسٌ: حَسَرَ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ فَخِذِهِ، وَحَدِیثُ أَنَسٍ أَسْنَدُ، وَحَدِیثُ جَرْهَدٍ أَحْوَطُ حَتَّی یُخْرَجَ مِنَ اخْتِلَافِهِمْ. وَقَالَ

---

[1] کشف الباری: ۴/ ۴۸.
[2] کشف الباری کتاب الصلاة باب عقد الإزار علی القفا فی الصلاة رقم الحدیث: ۳۵۳ ص: ۲۵۹.
[3] کشف الباری کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله علیه وسلم وضوءه.
[4] کشف الباری کتاب الوضوء باب من لم یر الوضوء إلا من المخرجین من القبل والدبر.
[5] الکنز المتواری: ۴/ ۳۸.
[6] الکنز المتواری: ۴/ ۳۸ عمدة القاری: ۴/ ۱۱۷.

أَبُومُوسَى: غَطَّى النَّبِيُّ ﷺ رُكْبَتَيْهِ حِينَ دَخَلَ عُثْمَانُ [ر: ۳۴۹۲] وَقَالَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ: أَنْزَلَ اللهُ عَلَى رَسُولِهِ ﷺ وَفَخِذُهُ عَلَى فَخِذِي، فَثَقُلَتْ عَلَيَّ، حَتَّى خِفْتُ أَنْ تُرَضَّ فَخِذِي. [ر: ۴۳۱۶]

دا باب دَهغه رواياتو په بيان کښې دې چه دَ پتون (ستر کيدو يا نه کيدو) باره کښې ذکر دې. فخذ دَ فاء فتحه اوخاء کسره او سکون سره استعماليږى او په يولغت دَ فاء کسره او خاء سکون سره هم دې يعنی فِخذ، فَخْذ او فِخْذ دَ دې معنی پتون ده.(۱)

دَ ترجمة الباب مقصد: حضرت شيخ الحديث رحمه الله ليکلى دى چونکه فخذ کښې دننه اختلاف وو په دې وجه امام بخارى رحمه الله دا باب منعقد فرمائيلې دې. او چونکه امام بخارى رحمه الله دَ دې ستر کيدو متعلق رائې نه لرى په دې وجه ئې دَ ما يذکر په صيغه مجهول سره ذکرکړو. ليکن دَ جرهد رضي الله عنه په روايت کښې غط فخذ حکم راغلې دې په دې وجه ئې دَ دې طرف ته هم توجو راوګرځوله چه اصل عورة خو سوأتين دې ليکن ستر فخذ هم احتياطًا کول پکار دى لکه چه څنګه دَ حديث جرهد تقاضا ده.(۲)

قوله:: ويروى عن ابن عباس وجرهد ومحمد بن جحش عن النبى صلى الله عليه وسلم: الفخذ عورة: امام بخارى رحمه الله ترجمة الباب قائم کوولو سره وړاندې دَ دې عبارت نه درې تعليقات ذکرکړې دى کوم چه دَ پتون په ستر کيدو باندې دلالت کوى. هم دَ دې نه پس ئې يو تعليق نقل کړې دې چه دَ پتون په ستر نه کيدو باندې دلالت کوى. دې نه پس امام صاحب رحمه الله خپله فيصله نقل کوى. لاندې ټول تعليقات موصولاً او مسنداً ذکرکولې شى.

رومبى تعليق: امام بخارى رحمه الله ((ويروى عن ابن عباس رضى الله عنهما)) نه وړاندې تعليق ذکر کړې دې دا حديث امام ترمذى رحمه الله موصولاً ذکرکړې دې او په دې باندې ئې دَ حسن غريب حکم لګولې دې.

((حدثنا واصل بن عبد الاعلى الكوفى: حدثنا يحيى بن آدم: حدثنا إسرائيل عن أبى يحيى، عن مجاهد، عن ابن عباس رضى الله عنه: أن النبى صلى الله عليه وسلم قال: الْفَخِذُ عَوْرَةٌ)) قال أبوعيسى: وهذا حديث حسن غريب(۳) په دې باندې حافظ ابن حجر ليکلى دى چه دَ دې حديث راويانو کښې يو راوى ابويحيى القتات دې کوم چه ضعيف دې. دَ ده دَ نوم باره کښې هم اختلاف دې شپږ يا اووه اقوال دى. دَ دې نومونو نه مشهور دينار دې.(۴)

دويم تعليق: دَ جرهد حديث امام ترمذى رحمه الله او امام ابوداؤد رحمه الله او امام مالک رحمه الله ذکرکړې دې.(۵)

(حدثنا ابن عمر: حدثنا سفيان عن أبى النضر موسى عمر ابن عبيد الله، عن زُرعة بن مسلم بن جرهد الأسلمى، عن جده جرهد قال: مر النبى صلى الله عليه وسلم بجرهد فى المسجد وقد انكشف فخذه فقال: إن الفخذ عورة، قال أبوعيسى: هذا حديث حسن.

---

۱) معجم الصحاح ص: ۷۹۹لسان العرب: ۱۰/۱۹۸.

۲) تقرير البخارى: ۲/۱۳۷.

۳) جامع الترمذى كتاب الأدب باب ماجآء أن الفخذ عورة رقم الحديث: ۲۷۹۷.

۴) فتح البارى: ۲/۶۳۱عمدة القارى: ۴/۱۱۸.

۵) جامع الترمذى كتاب الأدب باب ماجآء أن الفخذ عورة رقم الحديث: ۲۷۹۵ مسند أحمد بن حنبل رقم الحديث: ۱۵۹۲۶، ۲۵/۲۷۴المستدرک على الصحيحين رقم الحديث: ۷۳۶۰، ۶/۳۶۷ سنن أبى داؤد كتاب الحمام باب الدخول فى الحمام رقم الحديث ۴۰۱۴.

دریم تعلیق: امام بخاری رحمه الله دَدریم تعلیق په توګه دَ محمد بن جحش رضي الله عنه نوم نقل کړې دې دَدوی حدیث امام احمدبن حنبل په خپل مسند کښې ذکرکړې دې «**حدثنا هُشیم حدثنا حفص بن میسرة، عن العلاء، عن ابی کثیر مولی محمدبن جحش عن محمدبن جحش خَتَن النبی ﷺ: أن النبی صلی الله علیه وسلم مر علی معمر بفناء المسجد محتبیاً کاشفاً عن طَرَفِ فخذه، فقال له النبی صلی الله علیه وسلم: خَمّر فخذك یامعمر، فأن الفخذ عورة**» (۱)

دَتعلیق اول راوی: **عبدالله ابن عباس** k دا مشهور صحابی رسول حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنهما دې. دَدوی تفصیلی حالات **کشف الباري کتاب بدء الوحي** څلورم حدیث او **کتاب الإیمان باب کفران العشیر، وکفر بعد کفر** کښې تیرشوی دی. (۲)

دَدویم تعلیق راوی: **جرهد:** **نوم اونسب:** دا صحابی رسول ﷺ دې. دَ ده نوم جرهد بن رزاح بن عدي رضي الله عنه دې. (۳) دَدوی دَ کنیت باره کښې یو قول دَ ابوعبدالرحمن هم دې. دې دَاهل صفه نه وو (۴) حافظ ابن عبدالبر رحمه الله دَ دوی دَ نوم باره کښې درې اقوال ذکرکړی دی. یو قول دادې چه دَدوی نوم جرهد بن خویلد وو. امام زهری رحمه الله هم دغه ذکرکړې دې. دویم قول دادې چه دا جرهد بن رزاح بن عدی بن سهم وو. او دریم قول دادې چه دا جرهد بن خویلد بن بحرة بن عبدایالیل بن زرعه بن رزاح بن اسلم بن افضی وو. لیکن ابن ابی حاتم رحمه الله فرمائیلی دی چه جرهد بن خویلد بل وو او جرهد بن رزاح الاسلمی بل وو. (۵)

شیوخ اوتلامذه: دې دَنبی کریم ﷺ نه روایت کوی اودَ ده صرف هم یوحدیث دې. «**الفخذ عورة**» هم دا روایت امام بخاری رحمه الله تعلیقاً ذکرکړې دې (۶)

دده نه روایت کونکوکښې دَ ده نمسې زرعة بن عبدالرحمن بن جرهد دې. دَده دَ نوم باره کښې یو قول زرعة بن سلم بن جرهد هم دې. دَدې نه علاوه دَ دوی ځامن عبدالله بن جرهد او عبدالرحمن بن حصد هم دَده نه روایت کوی. (۷) دَحضرت جرهد الاسلمی باره کښې نقل دی چه یوځل دې دَ نبی کریم ﷺ په مجلس کښې حاضر شو دَحضورپاك مخې ته خوراك پروت وو، دې په خوراك کښې شریك شو، دې وروکې وو په خپل ګس لاس باندې خوراك شروع کړو دَهغه په ښی لاس کښې څه زخم وغیره وو حضورپاك هغه ته اوفرمائیل چه په ښی لاس باندې خوره هغه جواب ورکړو یارسول الله دا په تکلیف کښې دې. حضورپاك دَهغه په لاس باندې پوکې اووهلو دکوم په برکت چه ترمرګه پورې دَهغه په لاس کښې بیا تکلیف رانغلو. (۸) هغه دَ افریقې طرف ته تلونکې غزوه کښې شرکت اوکړو بیا په ٦۱هجری کښې دَامیر معاویه رضي الله عنه دَخلافت دَ زمانې په آخره او دَ یزید بن معاویه دَ حکومت په شروع کښې

---

(۱) مسندأحمد باقی مسندالأنصار مسندمحمدبن عبدالله بن جحش رقم: ۲۲٤۹٤والمستدرک علی الصحیحین رقم الحدیث: ۷۳٦۱، ٤/۱۸۰.

(۲) کشف الباري: ۱/٤۳۵، ۲/۲۵.

(۳) تهذیب الکمال: ٤/۵۲۳ إکمال تهذیب الکمال:۳/۱۷۸.

(٤) إکمال تهذیب الکمال:۳/۱۷۸الطبقات لابن سعد: ۳/۲۹۸.

(۵) الإصابة: ۱/۲۳۱الاستیعاب علی هامش الإصابة: ۱/۲۵۵-۲۵٤.

(٦) تهذیب التهذیب: ۱/٦۹.

(۷) الثقات لابن حبان: ۳/٦۲.

(۸) الإصابة: ۱/۲۳۱إکمال تهذیب الکمال: ۳/۱۷۸تهذیب الکمال: ۲/٦۹.

دهغوی انتقال اوشو.[1] امام بخاری دهغوی روایت تعلیقاً ذکر کړې دې اودهغوی حدیث امام ابوداؤد رحمه الله امام ترمذی رحمه الله او امام نسائی رحمه الله د ده روایت نقل کړې دې.[2]

دَدریم تعلیق راوی محمدبن عبدالله بن جحش: دا محمدبن عبدالله بن جحش بن رماب بن یعمر بن صبرة ابن کبیر بن غنم الاسدی رضی الله عنه دې.[3] دَده په صحابی کیدو کښې اختلاف نقل کړې شوې دې. لیکن دَ راجح قول مطابق دې صحابی دې.[4] دَدوی کنیت ابوعبدالله دې اودَ مور نوم نی فاطمه بن ابی جبیش بن المطلب بن اسد بن عبدالعزی دې.[5]

دې دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم، خپلې ترور حمنه، زینب او حضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت کوی. اودَ دوی نه روایت کونکوکښې دَدوی خوئی ابراهیم دده آزاد کړې شوې غلام ابوکثیر اومعلی بن عرفان رحمهم الله دی.[6] هغوی دَ خپل پلار خپل تره ابواحمد سره دحبشه طرف ته هجرت کړې ؤو.[7] دَ هغوی پلار په هغه کبار صحابه کرامو کښې وو چه دَ احد په ورځ شهیدان شوی.[8] دَ امام واقدی دَ قول مطابق دده پیدانش دَمدینې دَ هجرت نه پنځه کاله وړاندې شوې.[9]

څلورم تعلیق: وقال أنس: حسر النبی صلی الله علیه وسلم عن فخذه: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَخپل پتون نه کپړه اوچته کړه. امام بخاری رحمه الله دَحضرت انس رضی الله عنه جمله تعلیقاً ذکر کړې ده. دا تعلیق امام صاحب پخپله په دې باب کښې راتلونکې رومبی حدیث کښې موصولاً ذکر کړې ده. تفصیلی بحث به هم هغه ځائی کښې راځی. دحسر معنی دکشف ده.[10]

قوله: وحدیث أنس أسند، وحدیث جرهد أحوط، حتی یخرج من اختلافهم: امام بخاری رحمه الله اوفرمائیل چه دحضرت انس رضی الله عنه حدیث مبارك د سند په اعتبارسره زیات مضبوط دې اوجرهد رضی الله عنه والا حدیث دَ عمل په اعتبارسره زیات دَ احتیاط والا دې. یعنی دَحضرت جرهد رضی الله عنه والا حدیث باندې عمل کولوسره بنده دَاختلاف نه وتلې شی. ځکه چه رومبو دوو احادیثو نه دَپتون نه ستر کیدل معلومیږی اودریم حدیث نه ستر نه کیدل معلومیږی. لهذا دَ پتون دَ ستر کیدو اعتبار کول زیات محتاط قول دې.[11]

---

[1] الطبقات لابن سعد: ۲۹۸/۳ الثقات لابن حبان: ۳/ ٦٤.
[2] تهذیب الکمال: ٦٩/٢.
[3] الثقات لابن حبان: ٦٢/٣ الجرح والتعدیل: ۳۹٤/۷.
[4] تهذیب الکمال: ٤٥٨/٢٥ الجرح والتعدیل: ۳۹٤/۷.
[5] الثقات لابن جبان: ۳/۳٦۳.
[6] تهذیب الکمال: ٤٥٩/٢٥ الجرح والتعدیل: ۳۹٤/۷.
[7] خلاصه تذهیب تهذیب الکمال ص: ۳٤٤.
[8] تقریب التهذیب ص: ٤٨٤ تهذیب الکمال: ٤٥٨/٢٥.
[9] تهذیب التهذیب: ٢٥١/٩.
[10] عمدة القاری: ١١٩/٤.
[11] عمدة القاری: ١١٩/٤.

قوله: حتی یخرج: مذکوره الفاظ واحد مذکرغائب مجهول صیغې سره هم نقل دی او دَ جمع متکلم معروف صغې سره هم نقل دی. یعنی نخرج په معنوی توګه باندې دواړه شان لوستل برابر دی.[1]

پنځم تعلیق: وقال أبوموسی: غطی النبي صلی الله علیه وسلم رکبتیه حین دخل عثمان: حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه فرمائي چه کوم وخت حضرت عثمان رضی الله عنه رسول الله ﷺ ته راورسیدو نونبی کریم ﷺ خپل زنګونونه په کپړه باندې پټ کړل.

دَتعلیق ترجمة الباب سره مناسبت: ترجمة الباب «ما یذکر من الفخذ» او په مذکوره تعلیق کښې دَ زنګون ذکر دې نه چه دَ پتون نودَمذکوره تعلیق ترجمة الباب سره مناسبت ښکاره کولودپاره علامه عیني رحمه الله لیکلی چه دَدې روایت مطابق نبی کریم ﷺ خپل زنګون پټ کړو اوداسې نی دَدې په سترکښې دَ داخلیدو دَ وجې نه اوکړه. چنانچه کله زنګون په ستر کښې داخل شو نو پتون خو فرج سره زیات نیزدې دې هغه په درجه اولي په سترکښې داخل شو.[2]

دَ تعلیق راوی حضرت ابوموسی: دامشهور صحابی حضرت ابوموسیٰ اشعری رضی الله عنه دې. دَدوی تفصیلی حالات کتاب الإیمان باب أي الإسلام أفضل لاندې تیرشوی دی.[3]

دَتعلیق تخریج: مذکوره تعلیق په حقیقت کښې دَ یوبل حدیث مبارك یوه حصه ده. امام بخاری رحمه الله په مناقب حضرت عثمان رضی الله عنه کښې ذکرکړې دې. هغه مکمل موصولاً دلته ذکرکولې شی: «قال حماد: وحدثنا عاصم الأحول وعلي بن الحکم: سمعا أبا عثمان یحدث عن أبي موسی بنحوه، وزاد فیه عاصم: أن النبي صلی الله علیه وسلم کان قاعداً في مکان فیه ماء، قد کشف عن رکبتیه أورکبته، فلما دخل عثمان غطاها»[4]

شپږم تعلیق: «وقال زید بن ثابت: أنزل الله علی رسوله صلی الله علیه وسلم وفخذه علی فخذي، فثقلت علي حتی خفت أن ترض فخذي» یعنی حضرت زیدبن ثابت رضی الله عنه اوفرمائیل چه (یوځل) دَ الله جل جلاله دَ طرف نه په نبی کریم ﷺ باندې وحی نازل شوه په داسې حال کښې چه (هغه وخت) دَ نبی کریم پتون مبارك زما په پتون باندې پروت وو. (هغه وخت دَهغه وحی دَ وجې نه) دَحضورپاك پتون په ما باندې دومره درروند شو چه داسې محسوس کیدله چه زما پتون (دَحضورپاك دَ پتون دَ وزن دَ وجې نه) مات شی (یا چوره چوره شی).

دَتعلیق غرض: دَدې تعلیق نه دَامام بخاری رحمه الله څه غرض دې؟ په دې باره کښې شراح حیران دی چه دې روایت سره دَامام بخاری رحمه الله مدعی خو نه شی ثابتیدی. ځکه چه دَامام صاحب رحمه الله مقصود خودَ پتون ستر نه کیدل ثابتول دی اوهغه په دې روایت سره ممکن نه دی ځکه چه دَ پتون دَ پتون دَ پاسه کیدلو سره دا لازم نه راځی چه په پتون باندې کپړه هم نه وی. لهذا په دې تعلیق سره خو نه په دې باندې دلالت کیږی چه پتون په سترکښې داخل دې اونه په دې خبره باندې دلالت کیږی چه پتون په سترکښې داخل نه دې. اوکه په دې روایت کښې دَدې خبرې تصریح وه چه دَ حضورپاك په پتون مبارك

[1] فتح الباري: ۶۳۱/۲عمدة القاري: ۱۱۹/٤.
[2] عمدة القاري: ۱۲۲/٤.
[3] کشف الباري: ۶۹۰/۱.
[4] صحیح البخاري کتاب مناقب عثمان رضی الله عنه رقم الحدیث:۳۶۹۵.

باندې كېږه نه وه نو په دې خبره باندې دلالت كيدې شو چه پټون ستر نه دې په دې وجه حضورپاك خپل پټون مبارك ښكاره ساتلې وو.[١]

دتعليق تخريج: داتعليق هم د يو روايت حصه ده كوم چه امام بخارى په كتاب التفسير سورة النساء في نزول قوله تعالى ﴿لَا يَسْتَوِي الْقٰعِدُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ﴾ كښې ذكر كړېدې. لاندې مكمل حديث موصولاً ذكر كولې شى: ((حدثنا إسماعيل بن عبدالله قال: حدثني إبراهيم بن سعد عن صالح، عن ابن شهاب قال: حدثني سهل بن سعد الساعدي أنه رأى مروان بن الحكم في المسجد، فأقبلت حتى جلست إلى جنبه، فأخبرنا أن زيد بن ثابت أخبره: أن النبي صلى الله عليه وسلم أملى عليه لا يستوي القاعدون من المؤمنين والمجاهدون في سبيل الله فجاءه ابن أم مكتوم وهو يملها علي، قال: يارسول الله! والله! لوأستطيع الجهاد معك لجاهدت، وكان أعمى، فأنزل الله على رسول الله صلى الله عليه وسلم وفخذه على فخذي، فثقلت علي، حتى خفت أن ترض فخذي، ثم سري عنه، فأنزل الله: غير أولي الضرر))[٢] بل داروايت امام بخارى رحمه الله كتاب الجهاد كښې هم نقل كړې دې.[٣]

دتعليق راوى زيد بن ثابت: دامشهور صحابى رسول حضرت زيدبن ثابت بن الضحاك بن زيد بن لوذن بن عمرو بن عبدعوف بن غنم بن مالك بن النجار الانصارى النجاري المدنى رضي الله عنه دې.[٤] ددوى كنيت ابوسعيد او ابوخارجه بيانولې شى.[٥] ددوى د مور نوم النوار بنت مالك بن صرعه بن فلان بن عدي بن عامر دې.[٦] واقعه بعاث (دا يوه مشهوره ورځ ده په كوم كښې چه قبيله اوس اوخزرج په مينځ كښې جنگ شوې وو) كښې هغه د شپږو كالو وو. پدې جنگ كښې دهغوى پلار ثابت بن الضحاك قتل كړې شو.[٧] بيا چه كله نبى كريم صلى الله عليه وسلم هجرت اوكړو مدينې ته ئې تشريف راوړو نوهغه وخت ددوى عمر ١١ كاله وو.[٨]

دهغوى خوئى حضرت خارجه بن زيد بن ثابت رحمه الله فرمائى چه زما پلار اوفرمائيل چه كوم وخت نبى كريم صلى الله عليه وسلم مدينې منورې ته تشريف راوړو نو زه ئې په خدمت كښې ورحاضر كړم او حضورپاك ته خبر وركړې شو چه يارسول الله! دا ماشوم د قبيله بنى نجار نه راغلې دې. هغه په تاسو باندې نازل شوى سورتونونه اوولس سورته (اود يوبل روايت مطابق شپاړس سورتونه) زبانى ياد كړى دى. په دې باندې نبى كريم صلى الله عليه وسلم داوررولوډپاره اوفرمائيل نوما هغه ټول سورتونه واورول بيا حضورپاك ماته اوفرمائيل اې زيد ته زما د آسانتى دپاره اهل كتاب يهوديانوسره دخط اوكتابت علم زده كړه په الله عزوجل باندې قسم زه دخطونوپه معامله كښې په يهودو باندې تسلى نه كوم. زيد رضي الله عنه فرمائى چه په ما باندې نيمه مياشت هم نه وه تيره چه زه دكتابت په علم كښې ماهرشوم بيا به مې دحضورپاك د طرف نه ليكونكى خطونه ليكل. اوكله چه به حضورپاك له دنورو خطونه راتلل نوهم ما به لوستل او اورولو.[٩]

---

[١] عمدة القارى: ١٢٣/٤.
[٢] صحيح البخارى كتاب التفسير سورة النساء رقم الحديث: ٤٥٩٢.
[٣] صحيح البخارى كتاب الجهاد باب قول الله: لايستوى القاعدون...... الخ رقم الحديث: ٢٨٣١.
[٤] سير أعلام النبلاء: ٤٢٦/٢ تهذيب الكمال: ٢٤/١٠.
[٥] الثقات لابن حبان: ١٣٥/٣.
[٦] تهذيب الكمال: ٢٥/١٠.
[٧] تهذيب التهذيب: ٣٩٩/٣ ثقات لابن حبان: ١٣٦/٣.
[٨] تهذيب الكمال: ٢٨/١٠ تهذيب التهذيب: ٣٩٩/٣.
[٩] سير أعلام النبلاء: ٤٢٩/١٠ تهذيب الكمال: ٢٨/١٠.

دغه شان په یو بل روایت کښې دي چه رسول اکرم ﷺ ارشاد اوفرمائیلو چه بیشکه ماله خطونه راځي زه نه غوارم چه هغه دې هرڅوك اولولي. آیا ته ددې خبرې طاقت لرې چه عبراني ژبه (او یا ارشاد ئې اوفرمائیلو چه سرياني ژبه) زده کړې. نوما عرض اوکړو چه ولې نه (زه ددې دزده کولو طاقت لرم) چنانچه ما دغه ژبه صرف په اوولس شپو کښې زده کړه.(۱)

دزید رضي الله عنه دَ فضیلت باره کښې چه رسول الله ﷺ کوم الفاظ ارشاد فرمائیلی هغه دَدې حدیث شریف نه اندازه لګولې شی. «عن النبی صلی الله علیه وسلم أرحم أمتی بأمتی أبوبکر، وأشدهم فی دین الله عمر، وأصدقهم حیاءً عثمان، وأفرضهم زید بن ثابت...... وذکر بقیة الحدیث» (۲) یعني زما په امت کښې دَعلم الفرائض دَ ټولو نه لوئي ماهر حضرت زید بن ثابت رضي الله عنه دې.

حضرت زید بن ثابت رضي الله عنه ارشاد فرمائی چه دَ هجرت نه پنځه کاله وړاندې کله چه واقعه دَ بُعاث پیښه شوه هغه وخت زه دَ یوولسو کالو ووم. زه دَحضورپاك په خدمت کښې پیش کولو سره اوخودلې شوم چه دَ الخراج دې ماشوم شپاړس سورتونه زباني یادکړې دی. فرمائی چه دَ وړوکوالي دَ وجې نه ماته غزوه بدر او احد کښې دَ شرکت اجازت ملاؤ نه شو. دې نه پس په غزوه خندق کښې دَ شریکیدو اجازت ملاؤشو(۳)مسروق رحمه الله فرمائی چه دَ اصحاب رسول ﷺ نه فتویٰ ورکونکی صحابه رضي الله عنهم کښې عمر، علي، ابن مسعود، زیدبن ثابت، ابی بن کعب او ابوموسیٰ اشعري رضي الله عنهم وو.(۴) الغرض دَ هغوی رضي الله عنه مناقب او فضائل بې حده مقبول دی. په هغې کښې صرف یو څو پورته ذکرکړې شو.

حضرت زید بن ثابت رضي الله عنه دَ نبی کریم ﷺ، حضرت ابوبکر رضي الله عنه حضرت عمرفاروق رضي الله عنه حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه اوحضرت عبدالله بن عثمان رضي الله عنه نه احادیث روایت کوی.(۵) اودَ دوی نه روایت کونکوکښې یولوئی شمیر دې. په هغې کښې یو څو مشهور دلته ذکرکولې شی. ابان بن عثمان بن عفان، انس بن مالك، بشر بن سعید، ثابت بن الحجاج، حجر المدری، سعد بن مالك، سعید بن المسیب، سلیمان بن یسار، سهل بن حنیف، سهل بن سعدالساعدی، عطاء بن یسار، کثیر بن افلح، مروان بن الحکم، ابوسلمه بن عبدالرحمن بن عوف اوحضرت ابوهریره رضي الله عنهم رحمهم الله شامل دی.(۶) یحیی بن بکیر رحمه الله فرمائی حضرت زید بن ثابت رضي الله عنه ۵۶ کالو په عمرکښې دَ هجرت ۴۵کال باندې وفات شوې. دَهغوی په وفات کښې یو قول دَ ۴۶کالو کښې وفات کیدلو هم دې. اوداهم ونیلې شوی دی چه دَهغوی عمر ۵۱ یا ۵۵ کاله وو(۷) لیکن علامه ذهبی رحمه الله دَ هجرت نه ۴۵ کال وړاندې وفات والا قول صحیح ګرځولې دې په دې صورت کښې دَهغوی عمر ۵۶کاله جوړیدلو(۸) حضرت سعید بن المسیب رحمه الله فرمائی چه دَحضرت زید بن ثابت رضي الله عنه په جنازه کښې حاضر شوم کله چه هغوی په قبر کښې خښ کړې شو نوحضرت ابن عباس رضي الله عنهما اوفرمائیل چه کوم سړې غواړې چه هغه ته دا علم وی چه علم به دَ دنیا نه څنګه اوچتولې شی نو (هغه سړې دې پوهه شی چه) علم دغه شان

---

(۱) طبقات لابن سعد: ۳۵۸/۲تهذیب الکمال: ۲۸/۱۰.

(۲) سیرأعلام النبلاء: ۴۳۲/۱۰تهذیب الکمال: ۲۹/۱۰.

(۳) تهذیب الکمال: ۳۰/۱۰.

(۴) تهذیب الکمال: ۳۹۹/۲سیرأعلام النبلاء: ۴۳۳/۱.

(۵) سیرأعلام النبلاء: ۴۳۷/۱۰تهذیب الکمال: ۲۵/۱۰.

(۶) سیرأعلام النبلاء: ۴۲۷/۲تهذیب الکمال: ۲۶/۱۰.

(۷) تهذیب الکمال: ۳۱/۱۰.

(۸) تهذیب الکمال: ۳۹۹/۳سیرأعلام النبلاء: ۴۴۱/۲.

(يعنى دَدي قسم كسانو وفات كيدو سره) اوچتولې شى. په الله قسم نن دَ علم ډيره لويه حصه خښه كړې شوه.[1] حضرت ابوهريره رضي الله عنه دَهغوى دَ وفات په ورځ اوفرمائيل چه نن دَدې امت بحرالامة (دَعلم سمندر) اوچت كړې شو. كيدې شى حضرت ابن عباس رضي الله عنهما (په علم كښې) دَهغه خليفه جوړ كړې شى

دَ پتون ستركيدو باره كښې دَ مذاهب بيان: پتون (چه دَ شرمگاه او زنگون مينځمې حصه ده) په ستركښې داخل دي كه نه؟ دَدې باره كښې دَائمه اربعه مذهب او هم دَدې باره كښې دَ امام بخارى رحمه الله خيال څه دې؟ دَدې تفصيل لاندې داسې ذكركولې شى چه په دې صورت اول دَ جمهور علماؤ سره دَ ائمه اربعه مذهب او دلائل ذكركولې شى. دَدې نه پس به دَ امام بخارى رحمه الله خيال اودَ هغوى ذكركړې شوى دلائل باندې تفصيلى نظر اچولې شى.

دَائمه اربعه مذهب: صحيح ترين او اصح في المذهب مطابق دَ ائمه اربعه صاحبين امام زفر او امام اوزاعى رحمهم الله په نيز پتون په ستر كښې داخل دې.[2] اودَدوى مقابل اهل الظواهر امام احمد (دَ يوروايت مطابق) اوشوافع نه ابن حزم رحمهم الله په نيز پتون ستر نه دې بلكه ستر صرف دواړه شرمگاهونه دى.[3]

دې نه پس پتون سره متصل دَ زنگونوباره كښې دَامام ابوحنيفه رحمه الله اوامام احمد رحمه الله قول دَ ستر كيدو دې اودَامام مالك رحمه الله اوامام شافعى رحمه الله په نيز زنگونونه په ستركښې داخل نه دى. اودَنوم باره كښې دَامام ابوحنيفه رحمه الله اودَ نورو ټولو ائمه حضراتو مذهب دادې چه نوم په ستركښې داخل نه دې.

دَ جمهور علماؤ دلائل: په مسئله مذكوره (چه پتون په ستركښې داخل دې) كښې دَجمهور علماؤ دلائل دلته ذكركولې شى:

رومبې دليل: ((عن عبدالله بن عمرو بن العاص رضى الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إذا زوج أحدكم أمته عبده أو أجيره، فلا ينظر إلى مادون السرة وفوق الركبة، فإن ماتحت السرة إلى الركبة عورة)).[4]

ترجمه: عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما نه روايت دې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل كله چه په تاسو كښې څوك دَخپلې وينځې نكاح خپل غلام يا نوكر سره اوكړى نودَهغې دَ نوم نه لاندې زنگون پورې حصه اودَزنگون نه پورته حصه مه گورئى ځكه چه دَ نامه نه لاندې دَ زنگون پورې حصه ستر دې.

دويم دليل ((عن على رضى الله عنه أن النبى صلى الله عليه وسلم قال: لا تبرز فخذك ولا تنظر إلى فخذ حى ولا ميت)).[1]

---

[1] تهذيب الكمال: ۳۹۹/۳ سير أعلام النبلاء: ۴۳۹/۲.

[2] البحرالرائق كتاب الصلاة باب فى شروط الصلاة: ۲۸٤/۱ المبسوط للسرخسى كتاب الاستحسان: ۲۵۲/۱۰ شرح الوقاية كتاب الصلاة من شروط الصلاة: ۲۳۵/۱ حاشية الدسوقى على الشرح الكبير للدر دير باب فى ستر العورة: ۲۱۱/۱ بداية المجتهد الشرط الرابع فى ستر العورة: ۷۸، ۹٤/۱ المجموع شرح المهذب باب ستر العورة: ۱۶۵/۲ نهاية المحتاج باب صفة أى كيفية الصلاة: ۲۳۷/۷ أسنى المطالب الشرط الخامس ستر العورة: ۳/٤۰ الشرح الكبير لابن قدامة كتاب الصلاة باب ستر العورة: ۲۰۰/۳ المبدع شرح المقنع باب ستر العورة: ۲۳۷/۲ الإنصاف فى معرفة الراجح من الخلاف كتاب الصلاة باب ستر العورة: ۶۳/۲.

[3] نيل الأوطار كتاب الصلاة ابواب ستر العورة بيان العورة وحدها: ۶۳/۲.

[4] سنن أبى داؤد كتاب الصلاة باب متى يؤمر الغلام بالصلاة رقم الحديث: ٤۹۶ وكذا فى كتاب اللباس باب فى قول الله تعالى: ﴿وَقُل لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ﴾ رقم الحديث: ٤۱۱۶ سنن الدارقطنى كتاب الصلاة باب الأمر بتعليم الصلوات والضرب عليها وحد العورة التى يجب سترها رقم الحديث: ۲.

ترجمه: حضرت علی رضی الله عنه نه روایت دې چه حضورپاک اوفرمائیل خپل پتون (د بل په مخکښې) مه ښکاره کوئی اومه د ژوندي يا مړي د پتون طرف ته ګورنې.

دریم دلیل: ((عن محمد بن (عبدالله بن) جحش رضي الله عنه قال: مر النبي صلى الله عليه وسلم وأنا معه على معمر وفخذاه مكشوفتان، فقال: يامعمر! غط عليك فخذيك، فإن الفخذين عورة))[2] **ترجمه**: د عبدالله بن جحش رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه وسلم معمر رضی الله عنه سره تیریدواوزه حضورپاک سره ووم چه د معمر پتونونه ښکاره وو. حضورپاک هغه ته ارشاد اوفرمائیلو اې معمر! خپل پتونونه پټ کړه ځکه چه پتونونه ستر دی.

څلورم دلیل: ((عن زرعة بن عبدالرحمن بن جرهد عن أبيه قال: كان جرهد هذا من أصحاب الصفة، إنه قال جلس رسول الله صلى الله عليه وسلم عندنا وفخذي منكشفة، فقال: خمر عليك، أما علمت أن الفخذ عورة))[3]

ترجمه: زرعه بن عبدالرحمن د خپل پلار جرهد رضی الله عنه نه روایت کوی چه حضرت جرهد رضی الله عنه چه د اصحاب صفه نه دې اوفرمائیل چه (یوځل) رسول الله صلی الله علیه وسلم زمونږ خواته راغلو په داسې حال کښې چه زما پتون ښکاره وو. نوحضور پاک ارشاد اوفرمائیلو خپل ستر پټ کړه ولې تاته معلومه نه ده چه پتون ستر دې.

پنځم دلیل: ((عن ابن عباس رضي الله عنهما أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: الفخذ عورة))[4]

ترجمه: د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دې رسول الله صلی الله علیه وسلم ارشاد اوفرمائیلو چه پتون ستر دې.

پتون ستر نه منونکو دلائل: کوم کسان چه پتون ستر نه منی د هغوی په دلائلو کښې د حضرت انس رضی الله عنه اوحضرت زید رضی الله عنه احادیث دی کوم چه امام بخاری رحمه الله خپل صحیح کښې تعلیقًا اوموصولاً نقل کړی دی. د هغوی توجیه او جواب لږ شان روستو په تفصیل سره راځی.[5]

د جمهورو د مذهب د ترجیح وجه: د جمهور فقهاؤ دلائل (کوم چه پورته ذکرشو) کښې صحیح حسن مقبول او ضعیف هرقسم احادیث دی. لیکن چه کله هم يو مضمون د ډیرو زیات صحابه کرامو رضی الله عنهم نه نقل وی نو د هغې په صحیح کیدو او مقبول کیدو کښې تردد باقی نه پاتې کیږی. هم په دې وجه جمهور ائمه سلف اوخلف دا مضمون یعنی پتون ستر کیدل تسلیم کړی دی.

دویمه خبره داده چه کله په یوځائی کښې حرمت اوحلت راجمع شی نوحرمت ته به ترجیح ورکولې شی. مثلاً په دې مسئله کښې د بعض احادیثونه د پتون ښکاره کولو جواز معلومیږی اود بعض احادیثو

---

[1] سنن أبي داؤد كتاب الحمام باب النهي عن التعري رقم الحديث: ۴۰۱۷ سنن الدارقطني كتاب الحيض باب في بيان العورة والفخذ منها رقم الحديث: ۴ مسندأحمد بن حنبل رقم الحديث: ۱۲۴۹، ۴۰۵/۲.

[2] المستدرك على الصحيحين كتاب معرفة الصحابة، باب ذكر عبدالله بن عباس رضى الله عنهما، رقم الحديث: ۶۶۸۴ مسندأحمدبن حنبل رقم الحديث: ۲۲۴۹۵، ۱۶۶/۲۷.

[3] سنن أبي داؤد كتاب الحمام باب النهي عن التعري، رقم الحديث: ۴۰۱۶ سنن الترمذي كتاب الأدب باب أن الفخذ عورة رقم الحديث: ۲۷۹۷ سنن الدارمي كتاب الاستئذان باب في أن الفخذ عورة رقم الحديث: ۲۶۵۰ مسندأحمدبن حنبل رقم الحديث: ۱۵۹۳۱، ۲۷۹/۲۵.

[4] صحيح البخاري كتاب الصلاة باب ما يذكر في الفخذ تعليقاً.

[5] صحيح البخاري كتاب الصلاة باب ما يذكر في الفخذ تعليقاً.

نه دَ پتون ستر كيدل يعني دَدې پتول معلوميږی. نوپټول (يعنې ښكاره او كولاؤ نه ساتلو) ته به ترجيح وی او په دغه نه ښكاره كولو باندې به عمل كولې شی.
او هم په دې وجه امام بخارى رحمه الله «حديث أنس أسند وحديث جرهد أحوط» وئيلې دې ځكه چه دَحضرت جرهد رضي الله عنه دحديث نه دَ پتون ستر كيدل معلوميږی اودَدې متعلق عمل كولوكښې احتياط دې. سره دَدې چه دَدې په مقابل كښې حديث انس رضي الله عنه دَسند په اعتبارسره زيات مضبوط دې.[1] دَ پورتنی تفصيل نه دَ جمهورو دَمذهب تائيد اوترجيح واضح كيږی.[2]

دَ احنافو په نيز زنګون هم په ستر كښې داخل دې: پتون سره متصل اندام ركبه (زنګون) هم دَ احنافو په نيز ستر دې. (په خلاف دَ نورو ائمه، چه هغوى دا دَ ستر نه خارج ګرځوی) ځكه چه دَحضرت على رضي الله عنه په حديث كښې زنګون هم ستر ګرځولې شوې دې. **«عن على رضى الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الركبة من العورة»**[3]

ترجمه: دَحضرت على رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم ارشاد فرمائيلې چه زنګون هم ستر كښې داخل دی. مذكوره حديث سره دَدې چه ضعيف دې ليكن دَ احنافو په نيز په دې باندې عمل كول عين دَ احتياط مطابق دې.

دَاحنافو محتاط رويه او انتهائی كوشش: دَائمه احناف خاصه ده چه حتی الوسع دَ سركار دوعالم صلى الله عليه وسلم اقوال او ارشادات خپلولودَپاره ډيركوشش كوی. تردې چه دَاحنافو په مذهب كښې ضعيف حديث له په قياس باندې ترجيح وركولې شی. چنانچه مذكوره حديث اوحديث دَ عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنه آخرى تكره **«فإن ما تحت السرة إلى الركبة عورة»** نه استدلال كولوسره احنافو زنګون هم پتون سره ستر ګرځولې دی.[4] البته دَ احنافو په مذهب كښې دَ رواياتو دَاختلاف په رڼا دَ ستر درې درجې ګرځولې شوی دی. دكوم تفصيل اودَهغې حكم صاحب دَ هدايه رحمه الله ډير په ښكلې اندازكښې ذكركړې دی:
«وحكم العورة فى الركبة أخف منه فى الفخذ وفى الفخذ أخف منه فى السوأة حتى أن كاشف الركبة ينكر عليه بالرفق وكاشف الفخذ يعنف عليه وكاشف السوءة يؤدب إن لج»[5]

ترجمه: دَستر حكم په زنګون كښې په نسبت دَ پتون اخف يعنې كم دې او په پتون كښې په نسبت دَ شرمګاه اخف دې چنانچه كه چرته يو سړی خپل زنګونونه ښكاره پريخودې وی نوهغه په نرمئ سره اوتوكنی اوكه يو سړی پتون بربند كړې وی نوهغه لږ په سختئ سره اوټوكنی اوكه چا خپل شرمګاه هم ښكاره كړې وی نوهغه په ډيره سختئ سره منع كړئ (تردې چه په نه منلو باندې) سزاهم وركولې شی.

---

[1] صحيح البخارى كتاب الصلاة باب ما يذكر فى الفخذ تعليقاً.
[2] بداية المجتهد: ۱۸٤/۲.
[3] سنن الدارقطنى كتاب الصلاة باب الأمر بتعليم الصلوات والضرب عليها وحدالعورة التى يجب سترها رقم الحديث: ٤.
[4] سنن أبى داؤد كتاب الصلاة باب متى يؤمر الغلام بالصلاة رقم الحديث: ٤۹٦.
[5] الهداية كتاب الكرهية فصل فى الوط والنظر والمس: ۲۰۲/۷ البشرى.

دامام نظام الدین الشاشی رحمہ اللہ قول: نظام الدین الشاشی رحمہ اللہ په اصول شاشی کښې لیکلی دی چه کلمه **إلی** بعض صورتونو کښې دَ اسقاط فائده ورکوی نو په داسې صورت کښې دَ **إلی** ما بعد په ماقبل کښې داخلیږی لکه دَ حضور پاك قول «**عورة الرجل ماتحت السرة إلی الرکبة**» کښې دی چه په دې کښې کلمه **إلی** دَ اسقاط دَپاره ده. لهذا رکبة به دَ ستر په حکم کښې داخل وی.

دَ دې تفصیل اجمال دادې چه کله رسول الله ﷺ دَ **عورة الرجل** حد بیان کړو نو **ماتحت السرة** ونیلو سره دَ ستر حکم دَ نوم نه لاندې پوره بدن ته شامل شو. بیا دَ **إلی الرکبة** ونیلو وخت حکم دَ قدمونو طرف نه ساقط کیدو سره زنګونونو ته اورسیدو، دَ کوم په صورت کښې چه زنګونونه په ستر کښې شامل شو نه چه خارج.[1]

دَ امام بخاری رحمہ اللہ رجحان: دَ پتون ستر کیدل یا نه کیدلو باره کښې امام بخاری رحمہ اللہ څه واضح موقف یا دوټوك انداز نه دې اختیارکړې اونه ئی بالکلیه دَپتون ستر کیدل بیان کړی دی اونه ئی دَ ستر نه کیدل، بلکه ترجمة الباب «**مایذکر فی الفخذ**» قائم کولوسره اشاره کړې ده چه په دې باب کښې به دواړه شان روایات ذکرکولې شي.[2]

چنانچه اول ئی دري روایات تعلیقًا ذکرکړی دی دَ حضرت ابن عباس، حضرت جرهد او حضرت محمد بن (عبدالله بن)جحش رضی اللہ عنہم لیکن دا روایات یروئ مجهول صیغې سره ذکرکول دَدې دَ ضَعف طرف ته اشاره کړې ده دَدې روایاتو سره پتون دَ سترکیدو علم کیږی.

دې نه پس دري روایات هم تعلیقًا دَحضرت ابوموسی اشعری، حضرت انس بن مالك اوحضرت زید بن ثابت رضی اللہ عنہم نقل کړی دی. دَدې روایاتو نقل کولونه پس امام بخاری رحمہ اللہ لیکلی دی چه «**حدیث أنس أسند وحدیث جرهد أحوط**» یعنی سنداً حدیث انس رضی اللہ عنہ مضبوط دې په نسبت دَحدیث جرهد رضی اللہ عنہ البته دَعمل په اعتبارسره حدیث جرهد رضی اللہ عنہ زیات أحوط دې. دَامام صاحب رحمہ اللہ دَدې خبرې نه اشاره ملاویږی اودَ امام صاحب رجحان دَهغه دَتحریر دَ انداز نه دا معلومیږی چه هغوی دَ پتون ستر نه کیدو طرف ته مائل دی لیکن احتیاطًا پتون پټولو حکم ورکوی. امام بخاری رحمہ اللہ چه دَ پتون دَ ستر نه کیدو کوم دري روایتونه ذکرکړی دی په هغې کښې دَ حضرت ابوموسی اشعری رضی اللہ عنہ والا حدیث دَ زنګون دَ پټولو باره کښې دې نه چه دَ پتون باره کښې. لهذا دَدې نه استدلال خو هډو ممکن نه دې.

دویم روایت دَحضرت زید بن ثابت رضی اللہ عنہ دې چه په دې کښې دهغه په پتون باندې دَ حضورپاك پتون مبارك کیښودو ذکر وو نه چه دَ پتون دَ بربندیدو اوستر نه کیدو. لهذا دَدې نه هم استدلال تام نه شی کیدې. دریم روایت دَحضرت انس بن مالك رضی اللہ عنہ دې په کوم کښې چه هغوی فرمائیلی چه نبی کریم ﷺ دَ خپل پتون نه کپړه اخواکړه. دَدې حدیث جواب دادې چه اول دَدې حدیث سیاق اوسباق په مکمل توګه باندې اوکتلې شی دَدې الفاظ دادی:

«**فرکب النبی صلی الله علیه وسلم ورکب أبوطلحة، وأنا ردیف أبی طلحة، فأجری نبی صلی الله علیه وسلم فی زقاق خیبر وإن رکبتی لتمس فخذ النبی صلی الله علیه وسلم، ثم حسر الإزار عن فخذه، حتی إنی أنظر إلی بیاض فخذ النبی صلی الله علیه وسلم**» یعنی نبی کریم ﷺ په اس باندې سور شو ابوطلحه رضی اللہ عنہ هم (په یوبل) اس باندې سور شو

---

[1] أصول الشاشی البحث الأول فی کتاب الله. فصل فی إلی ص: ۱٤۸-۱٤۷.

[2] صحیح البخاري کتاب الصلاة باب ما یذکر في الفخذ

زه په دغه اس باندې ابوطلحه رضي الله عنه سره سور شوم. دخیبر په تنګو کوڅو کښې حضورپاك اس اوزغلولو (دې سره سره ابوطلحه رضي الله عنه هم خپل اس زغلولو او ددې اس زغلولو په وخت کله زمونږ اس د نبی کریم ﷺ اس سره تیریدلو نو) زما زنګون به د حضورپاك پتون مبارك سره لګیدلو نو بیا حضورپاك دخپل پتون نه ازار اخوا کړو تردې چه ما د رسول الله ﷺ د پتون مبارك سپینوالې لیدلو.
دا روایت دې دکوم نه چه امام بخاری رحمه الله د پتون په ستر نه کیدو باندې استدلال کوی لیکن دا استدلال په یو څو وجوهاتو سره ضعیف دې. اول وجه داده چه اسونو منډې وهلې په دې دوران کښې کپړه پخپله اوچتیږی لهذا د "حسر" دامعنی اخستل چه حضورپاك پخپله ازار اوچت کړو اوخپل پتون مبارك ئې کولاؤ کړو دامشکوك دی.(۱) بلکه په دې ځائې کښې خوبه وئیلې شی چه کتب اللغات، صحاح، قاموس وغیره کښې ددې خبرې تصریح راغلې ده چه "حسر" لازم هم استعمالیږی اومتعدی هم.(۲) لهذا د اِس د منډې د وجې نه اود هواد مخالف سمت نه دکیدو په وجه پخپله ازار د پتون نه اخوا شوې وو. دحضورپاك د فعل په دې کښې هیڅ دخل نه وو. لهذا دې نه استدلال کمزورې دې.
دویمه خبره داده چه مذکوره احتمال(حسر د لازم اومتعدی کیدو) دکتب اللغة د وجې نه دې. د صحیح مسلم او مسنداحمدپه روایت کښې د "حسر" په ځائې "انحسر" لفظ دې کوم چه هم لازم دې. په "حسر" کښې خود متعدی کیدو احتمال هم وو لیکن دمسلم د روایت مطابق خوددې د لازم کیدو والامعنی متعین شوې ده چه ازار ئې اخوا کړې نه دې بلکه پخپله اخوا شوې وو.(۳)
البته په دې موقع باندې یو سوال پیدا کیږی ښه ده تیك شوه ازار خو پخپله اوچت شوې وو لیکن دا زر پټول پکار وو دې دپاره چه چاته هډو دلیدلو موقع نه ملاویدله ولې دلته خو حضرت انس رضي الله عنه پتون لیدلې دې اوبیائې د دې رنګ هم خودلې دې. نوددې په جواب کښې به وئیلې شی چه دا سوال کول فضول دې ځکه چه کله ازار اخوا شو نودحضرت انس رضي الله عنه نظر هلته پریوتلو بیا حضورپاك دا هم په هغه وخت پټ هم کړو. حضرت انس رضي الله عنه خو صرف داخودل غواړی چه حضورپاك ښه په تیزئی سره اس زغلولو دومره تیز چه انحسارِ ازار پورې خبره راؤرسیدله. یعنی د اس تیز زغلولو کیفیت بیانول مقصود دی. ددې په ضمن کښې داخبره هم راغله چه د پتون نه کپړه اخوا شوه او داهم چه زما نظر پرې پریوتلو. دې نه پس حضورپاك خپل پتون پټ کړو که نه؟ ددې ذکرکولوضرورت نشته ځکه تول ته معلومه ده چه رسول الله ﷺ څومره زیات د شرم اوحیاء والا انسان وو. یقیناً هغوی به زر خپل پتون پټ کړې وی لهذا ددې نه استدلال صحیح نه دې.(۴)
دریمه خبره دا چه حضرت انس رضي الله عنه دا بیانول غواړی چه زما زنګون د حضورپاك پتون سره لګیدلو دکوم د وجې چه دا احتمال هم دی چه ددې زنګون د مرلو د وجې نه دحضورپاك د پتون نه کپړه اخوا شوې وی نه حضورپاك پخپله کولاؤ کړې یا په هواسره ښکاره شوه لهذا ددې وجې نه هم استدلال نه پاتې کیږی.(۵)

---

(۱) الکنزالمتواری: ۴۱/۴-۴۰.
(۲) معجم الصحاح المادة: ح س ر، صفحه: ۲۳۳القاموس الوحید، ماده ح س ر: ۳۳۶/۱.
(۳) صحیح مسلم کتاب النکاح باب فضیلة إعتاقه أمته ثم یتزوجها رقم الحدیث: ۳۵۶۳مسنداحمد بن حنبل رقم الحدیث: ۱۱۹۹۲، ۵۰/۱۹.
(۴) فتح الباری لابن رجب: ۵۶/۲التوضیح لابن ملقن: ۳۲/۵.
(۵) إرشادالساری: ۳۲/۲.

ځلورمه خبره دا ده چه بعض رواياتوكښې دا هم راغلي دي چه حضرت انس ﷺ اوفرمائيل چه زما خپه دَ رسول الله ﷺ خپې سره اولګيدله يعني په دې روايت كښې خونه دَ فخذ ذكر دې او نه دَ ركبه. كه چرې دَ دې روايت اعتبار اوكړې شي نوبيا دَ پتون ډښكاره كيدو مسئله دې كښې نشته دې (۱)

بل دا هم ممكن دى چه دحضرت انس ﷺ زنګون جنګيدلو دكوم دَ وجې نه چه بار بار دَ پتون نه ازار اخوا كيدلو په دې وجه دَهغه دا انديښنه پيدا شوه چه كه چرې دا هم دغه شان لګى نوهسې نه چه ازار كولاؤ شى لهذا أهون البليتين اختياروَلوسره حضورپاك داسې اوكړه چه خپل ازار ئې دَ فخذ نه لاندې كړو او فخذ يعني پتون ښكاره شو. په دې وجه ددې نه هم پتون ستر نه كيدو باندې استدلال كول صحيح نه دى. والله اعلم بالصواب.

الحديث الأول

[۳٦٤]- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عُلَيَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزَا خَيْبَرَ، فَصَلَّيْنَا عِنْدَهَا صَلاَةَ الغَدَاةِ بِغَلَسٍ، فَرَكِبَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَكِبَ أَبُو طَلْحَةَ، وَأَنَا رَدِيفُ أَبِي طَلْحَةَ، فَأَجْرَى نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي زُقَاقِ خَيْبَرَ، وَإِنَّ رُكْبَتِي لَتَمَسُّ فَخِذَ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ حَسَرَ الإِزَارَ عَنْ فَخِذِهِ حَتَّى إِنِّي أَنْظُرُ إِلَى بَيَاضِ فَخِذِ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا دَخَلَ القَرْيَةَ قَالَ: "اللَّهُ أَكْبَرُ خَرِبَتْ خَيْبَرُ إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ {فَسَاءَ صَبَاحُ المُنْذَرِينَ} [الصافات: ۱۷۷]" قَالَهَا ثَلاَثًا، قَالَ: وَخَرَجَ القَوْمُ إِلَى أَعْمَالِهِمْ، فَقَالُوا: مُحَمَّدٌ، قَالَ عَبْدُ العَزِيزِ: وَقَالَ بَعْضُ أَصْحَابِنَا: وَالخَمِيسُ - يَعْنِي الجَيْشَ - قَالَ: فَأَصَبْنَاهَا عَنْوَةً، فَجُمِعَ السَّبْيُ، فَجَاءَ دِحْيَةُ الكَلْبِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، أَعْطِنِي جَارِيَةً مِنَ السَّبْيِ، قَالَ: «اذْهَبْ فَخُذْ جَارِيَةً»، فَأَخَذَ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ، فَجَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، أَعْطَيْتَ دِحْيَةَ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ، سَيِّدَةَ قُرَيْظَةَ وَالنَّضِيرِ، لاَ تَصْلُحُ إِلَّا لَكَ، قَالَ: «ادْعُوهُ بِهَا» فَجَاءَ بِهَا، فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيْهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «خُذْ جَارِيَةً مِنَ السَّبْيِ غَيْرَهَا»، قَالَ: فَأَعْتَقَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَزَوَّجَهَا، فَقَالَ لَهُ ثَابِتٌ: يَا أَبَا حَمْزَةَ، مَا أَصْدَقَهَا؟ قَالَ: نَفْسَهَا، أَعْتَقَهَا وَتَزَوَّجَهَا، حَتَّى إِذَا كَانَ بِالطَّرِيقِ، جَهَّزَتْهَا لَهُ أُمُّ [ص: ۸۳] سُلَيْمٍ، فَأَهْدَتْهَا لَهُ مِنَ اللَّيْلِ، فَأَصْبَحَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَرُوسًا، فَقَالَ: «مَنْ كَانَ عِنْدَهُ شَيْءٌ فَلْيَجِئْ بِهِ» وَبَسَطَ نِطَعًا، فَجَعَلَ الرَّجُلُ يَجِيءُ بِالتَّمْرِ، وَجَعَلَ الرَّجُلُ يَجِيءُ بِالسَّمْنِ، قَالَ: وَأَحْسِبُهُ قَدْ ذَكَرَ السَّوِيقَ، قَالَ: فَحَاسُوا حَيْسًا، [۵۸۵، ۹۰۵، ۲۱۱۵، ۲۱۲۰، ۲۷۳۶، ۲۷۸۴، ۲۷۸۵، ۲۸۲۹، ۳۴۴۷، ۳۹٦۱، ۳۹٦۲،

---

(۱) صحيح البخارى كتاب الأذان ما يحقن بالأذان من الدماء رقم الحديث: ٦١٠ مسندأحمد رقم الحديث: ۱۳۷۹۷، ۲٦۳/۳.

۵۰۷۲، ۴۸۷۴، ۴۸۶۴، ۴۷۹۸، ۴۷۹۷، ۳۹۷۶، ۳۹۷۴_ ۳۹۶۵، ۳۹۶۴

وانظر: ۲۷۳۲، ۳۹۶۳] فَكَانَتْ وَلِيمَةَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (۱)

ترجمه: دَحضرت انس رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله ﷺ دَ غزوه خيبردَپاره روان شو (مقام) خيبر ته په رسيدو سره مونږ دَ سحر مونځ (اول وخت كښې) هم په تياره كښې اوكړو. بيا (په بناريه كښې دداخليدلودَپاره) نبى كريم ﷺ (په اوښه يا اس باندې) سور شو او (دغه شان) ابوطلحه رضي الله عنه هم سور شو اوزه هم دَ ابوطلحه رضي الله عنه سره (هم په هغه سورلئى ابوطلحه رضي الله عنه پسې شاته) سور شوم. حضورپاك دَ خيبر په كوڅوكښې خپله سورلى زغلوله (دَخيبر دَ ښار لارې اوكوڅې تنګې وې دَ سورلو په زغلولوكښې به يو بل سره جنګيدلې دغه شان) زما زنګون به (هم) دَ حضورپاك پتون سره لګيدلو. (چنانچه يوځل) دَ پتون مبارك نه ازار اخوا شو تردې چه زما نظر دَ حضورپاك دَ پتون په سپينوالى باندې اولګيدلو. بيا حضورپاك دَخيبر په علاقه كښې ورداخل شو او حضورپاك (په اوچت آواز كښې الله اكبر نعره اوچته كړه او درې ځل ئې دا جمله اوفرمائيله ((خربت خيبر)) خيبر هلاك شو (بيائې اوفرمائيل: **إنا إذا نزلنا بساحة قوم فساء صباح المنذرين**) چه مونږ كله دَ قوم په صحن كښې (دَ جنګ دَپاره) كوزيږو نودَ ويرې دَ دهشت وهلى خلقو سحر (ډير) خراب شوې دې. (يعنى په هغوى باندې دَ الله تعالىٰ دَ طرف نه دَمسلمانانو په صورت كښې عذاب راغلې دې).

راوى وائى چه دغه وخت دَ كلى خلق خپلو خپلو كارونوپسې وتل چه هغوى (خپل مينځ كښې) اووئيل چه محمدراغلو (محمدراغلو). راوى عبدالعزيز رحمه الله وائي چه زما بعض ملګرو بيان كړې دې چه دَ كلى خلقو وئيل محمد اوخميس يعنى دَهغوى لښكر (دَحملې كولودَپاره) راغلې دې. چنانچه مونږ خيبردَ توره په زور فتح كړو بيامو قيديان جمع كړل. بيا حضرت دحيه كلبى رضي الله عنه دَنبى كريم ﷺ په

---

(۱) رواه البخارى فى كتاب النكاح باب مايحقن بالأذان من الدماء رقم الحديث: ۶۱۰وفى صلاة الخوف باب التكبير والغلس بالصبيح رقم الحديث ۹۴۷ وفى البيوع باب بيع العبدوالحيوان بالحيوان نسيئة رقم الحديث:۲۲۲۸وفى البيوع باب هل يسافر بالجارية قبل أن يستبرئها؟ رقم الحديث: ۲۲۳۵وفى الجهاد باب فضل الخدمة فى الغزو. رقم الحديث: ۲۸۸۹وفى الجهاد باب من غزا الصبى للخدمة رقم الحديث: ۲۸۹۳وفى الجهاد باب دعاء النبى صلى الله عليه وسلم إلى الإسلام والنبوة رقم الحديث: ۲۹۴۵-۲۹۴۳وفى الجهاد باب التكبير عندالحرب رقم الحديث: ۲۹۹۱وفى الجهاد باب مايقول إذا رجع من الغزو رقم الحديث: ۳۰۸۶-۳۰۸۵وفى المناقب باب سؤال المشركين أن يريهم النبى صلى الله عليه وسلم آية رقم الحديث: ۳۶۴۷ وفى المغازى باب غزوة خيبر رقم الحديث: ۴۱۹۷ – ۴۲۰۱، ۴۲۱۳ ۴۲۱۱-۴ وفى كتاب النكاح باب اتخاذ السرارى ، ومن أعتق جارية ثم تزوجها رقم الحديث: ۵۰۸۵- ۵۰۸۶ وفى كتاب النكاح باب البناء فى السفر رقم الحديث: ۵۱۵۹وفى كتاب النكاح باب الوليمة ولوبشاة رقم الحديث: ۵۱۶۹ وباب الخبز المرقق والأ كل على الخوان والسفرة رقم الحديث: ۵۳۸۷ وفى كتا بالأطعمة باب الحيس رقم الحديث: ۵۴۲۵وفى كتاب الذبائح والصيد باب لحوم الحمر الإنسية رقم الحديث: ۵۵۲۸ وفى كتاب اللباس باب إرداف المرأة خلف الرجل ذا محرم رقم الحديث: ۵۹۶۸وفى كتاب الأدب باب قول الرجل جعلنى الله فداك رقم الحديث: ۶۱۸۵ وفى كتاب الدعوات باب التعوذ من غلبة الرجال رقم الحديث: ۶۳۶۳ وإمام مسلم فى صحيحه فى النكاح باب فضيلة إعتاقه أمة ثم يتزوجها رقم الحديث: ۳۱۶۵ وفى الجهاد باب غزوة خيبر رقم الحديث: ۱۸۰۱والنسائى فى سننه فى النكاح باب البناء فى السفر رقم الحديث: ۳۳۸۴-۳۳۸۲وإمام أبوداؤد فى سننه فى كتاب النكاح باب فى الرجل يعتق أمته ثم يتزوجها رقم الحديث: ۲۰۵۴وجامع الأصول حرف الغين الكتاب الأول فى الغزوات والرايا غزوة خيبر رقم الحديث: ۶۱۲۶، ۳۴۰/۸.

خدمت كښې حاضرشو اوعرض ئې اوكړو يا رسول الله ﷺ د قيديانو نه ماته يوه وينځه راكړئى. حضورپاك هغه ته د يوې وينځې داخستلو اجازت اوكړو نوهغه د صفيه بنت حيى انتخاب اوكړو واخستله لاړو.

بيا يوسړې دحضورپاك په خدمت كښې حاضر شو اوعرض ئې اوكړو يارسول الله! تاسو (دخيبر ددوو قبيلو) بنوقريظه او بنونضير سرداره ښځه صفيه بنت حيى دحيه كلبى ﷺ ته وركړه حالانكه (د مرتبې په اعتبار) هغه خو صرف ستاسو لائقه ده. (د بل چانه ده) په دې باندې حضورپاك حكم اوفرمائيلو چه دحيه او صفيه دواړه راؤغواړئى (كله چه دواړه راؤرسيدل) نوحضورپاك دحضرت صفيه ﷺ طرف ته اوكتل (نوهغه ئې دمخ اوبشرې نه هم هغه شان اوليدله چه څنګه ئې اوريدلى وو) نوحضورپاك حضرت دحيه ﷺ ته اوفرمائيل چه (دا صفيه پرېږده اودې بدله كښې) يوه بله وينځه منتخب كړه. راوى وائى چه نبى كريم ﷺ (د اكرام په توګه) حضرت صفيه بنت حيى آزاده كړه او هغې سره ئې واده اوكړو.

د حضرت انس ﷺ يو شاګردثابت دهغه نه تپوس اوكړو چه اې ابوحمزه رسول الله ﷺ حضرت صفيه ﷺ ته دمهر په توګه څه وركړې وو؟ حضرت انس ﷺ جواب وركړو دحضرت صفيه ﷺ آزادول دهغې حق مهر اوګرځولې شو. بيا هم د خيبر په لاړ ام سليم ﷺ دحضرت صفيه ﷺ (بناؤ سنګار كولو سره) ناوې جوړه كړه او (د واده د شپې دپاره) د نبى كريم ﷺ خواته اوليګله نو حضورپاك دواده زلمى په حالت سحر كړو. بيا (سحر) حضورپاك ارشاد اوفرمائيلو چه كوم سړى سره (دخوراك څښاك) څه (سامان) وى هغه دې راوړى. رسول الله ﷺ د څرمن يو دسترخوان خور كړو. نو چا كهجورې راوړې چا غوړى راوړل. د راوى عبدالعزيز ﷺ بيان دې چه زما ګمان دې چه حضرت انس ﷺ ستوان (راوړلو) هم بيان كړې وو. الغرض خلقو (ټول هرڅه يوځائى كړل) حيس (شيره) ئى تياره كړه (بياټولو په يو ځائى اوخوړله) اوهم دغه د سردار دوجهان ﷺ وليمه وه.

تراجم رجال

دذې ټول راويان كتاب الإيمان باب حب الرسول من الإيمان ددويم حديث لاندې تيرشوى دى تفصيلى حالات هم هلته اوګورئى. ([1])

شرح حديث

قوله:: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم غزا خيبر راوى بيان كوى چه جناب رسول الله ﷺ د غزوه خيبر دپاره روان شو.

غزوه خيبر كلې شوې؟: خيبر د يوښارې نوم دې خيبردمدينې منورې نه شمال مشرق طرف ته اتو منازلو په فاصله باندې د شام طرف ته پروت دې. په دې علاقه كښې دكهجورو ونې ډيرې زياتې دى ديهودو په ژبه كښې خيبر قلعه ته وائى. ونيلى كيږى چه د بنى اسرائيلو نه دلته د ټولو نه اول راتلونكى سړى نوم خيبر وو هم دهغه په نوم باندې دا ښار آبادشو. د اسلام په شروع كښې دلته دوه قبيلې بنوقريظه او بنو نضير آبادې وې

[1] كشف البارى: ٢/١١.

دَ ابن اسحاق رحمه الله بيان دې دَ صلح حديبيه نه په واپسئ باندې رسول الله ﷺ دَ ذوالحجه پوره مياشت او دَمحرم دَمياشتې دَ شروع يو څو ورځې هم په مدينه كښې حصار شو. بيا دَخيبر طرف ته روان شو اودَمحرم باقى ورځې هم دې غزوه كښې تيرې شوې دا دَهجرت نبوى اووم كال وو. [1]

نوټ: دَغزوه خيبر تفصيلى اوجزوى واقعات كتاب المغازى كښې مفصل راروان دى.

قوله: فصلينا عندها صلاة الغداة بغلس بيا مونږ خيبر (سره نيزدې سرحدى علاقه) كښې دَ سحر مونځ (په اول وخت كښې) هم په تياره كښې اوكړو. دَ عندها نه مراد خارجاً منها دې چه مونږ دَښار دَ آبادئ نه بهر مونځ اداكړو. [2] صلاة الغداة دَ سحر دَمونځ دَپاره صلاة الغداة لفظ استعمال كړو. په دې كښې دَهغوى خلاف دليل دې چه دَ سحر دَمونځ دَپاره ددې لفظ استعمال مكروه گڼړي. امام نووى روضة الطالبين كښې ليكى چه سحر ته فجر او يا الصبح وائى. اودَدې وخت دَغداة دَ شروع وخت دې. دَسحر مونځ ته الغداة ونيل ناخوښه دې. [3]

دَسحردَمونځ وخت: دَسحر دَمونځ دَمستحب وخت باره كښې صاحب بداية المجتهد ليكى چه دَامام ابوحنيفه رحمه الله په نيز دَسحر دَمونځ مستحب وخت دادې چه اسفار يعنى كله چه تياره اخوا شى اورڼا خوره شى نودَسحر مونځ دې ادا كړې شى خودَ ائمه ثلاثه په نيز دَ سحر دَمونځ مستحب وخت كښې ادا كولودَپاره ضرورى دى چه تغليس يعنى په تياره كښې مونځ اداكړې شى. [4]

دَاحنافو دَمذهب باره كښې علامه شامى رحمه الله ليكلى دى چه دَ مونځ گذار دَ پاره مستحب دى چه دَ سحر دَمونځ شروع او ختمول په اسفار كښې اوكړې اودَ اسفار حد دادې چه په داسې وخت كښې مونځ اداكړې چه دَ فساد په صورت كښې دا سړې دَ نمر دَ راختلو نه وراندې اودس اوكړې او مسنون قراءت سره مونځ اداكړې شى. اودا حكم دَ يخنئ او گرمئ په اعتبار سره مطلق دې بغيردَ مزدلفه نه چه هغه وخت به حاجى د سحر مونځ په تياره كښې ادا كوى. [5]

علامه انورشاه كشميرى رحمه الله فرمائى چه دَراوى تغليس په خاص توگه سره ذكركول لكه چه دا نوې خبره گڼړلو مترادف ده دكوم نه چه معلومه شوه چه دَحضورپاك عام عادت مبارك غلس كښې دَ سحر مونځ اداكولو نه وو. بيا دا چه داسې كول دَغزوه دَ وجې نه ووچه دَمانځه نه زر فارغ شى او جهاد كښې مشغول شى. نه ددې دَپاره چه دَمانځه سنت هم دغه وو خكه چه دَ سفر په حالت كښې وو او ټول صحابه يوځائې كښې موجود وو. په داسې وخت كښې احناف هم دغه تعليم وركوى. په دې موقع باندې حضرت رحمه الله اوفرمائيل كه سل خل هم دَحضورپاك په غلس كښې مونځ كول ثابت شى نوبيا احنافو ته څه مضر نه دې البته مضر هله دې چه هغوى سره دَ اسفار دَپاره څه حديث نه وى. مبسوط امام محمد رحمه الله كښې دى چه كه دَجمع خلق ټول موجود وى نودَ سحر په مونځ كښې تغليس اوكړئى او امام طحاوى رحمه الله اسفار په دې طريقه افضل اوگڼړلو چه دَمانځه شروع په غلس كښې وى او اختتام په اسفاركښې. حضرت شاه رحمه الله فرمائى چه زه هم مختاردَ طحاوى رحمه الله اختياروم. خاص كر په دې

---

[1]) التوضيح لابن ملقن: ۳۲۰/۵عمدة القارى: ۱۲٤/٤طبقات ابن سعد: ۱۰٦/۲سيرة ابن هشام: ۳۷۸/۳.

[2]) فتح البارى: ٦۳۳/۲إرشادالسارى: ۳۲/۲.

[3]) روضة الطالبين كتاب الصلاة باب الأول فى المواقيت: ۲۹۳/۱.

[4]) بداية المجتهد كتاب الصلاة الباب الأول فى معرفة الأوقات، المسئلة الخامسة: ۹۷/۱.

[5]) الفتاوى الهندية كتاب الصلاة باب المواقيت: ۵۸/۱.

وجه هم چه هغه دَ امام محمد رحمه الله نه نقل دي او په دې كښې ټول احاديث راجمع كيږي خكه چه بعض كښې دَ اسفارحكم دې او په څه كښې دَ غلس. هم ددې دپاره دَ فقه په كتب فتاوىٰ كښې كوم دَ اسفار فضيلت ليكلې دې چه شروع هم په اسفاركښې وى او ختم هم په دې كښې وى. هم دا اختيارولوسره دَغلس والاحاديث معمول بها نه پاتې كيږي بلكه چه كله مذكوره اسفار افضل ګرخولې شى نودنبى كريم ﷺ اكثرى عمل به مفضول ګرخولې كيږى دكوم جرآءت چه يو عاقل نه شى كولې. لهذا مختار امام طحاوى رحمه الله اولى بالقبول دې.(١)

قوله:: فركب نبي والله صلى الله عليه وسلم: بيا نبى كريم ﷺ په سورلئى سور شو.

حضورپاک په كوم ځناور سور شوې وو؟: سورلى كومه يوه وه؟ علامه عينى رحمه الله ليكلى دى چه دَ يوضعيف حديث نه دا خبره معلوميږى چه په خرباندې سور وو. ليكن په ظاهره باندې دامعلوميږى چه حضورپاك په خر نه بلكه په اس باندې سور وو لكه چه دَ روايت راتلونكى الفاظو «أجري في زقاق خيبر حتى انحسر الإزار عن فخذه» نه معلوميږى. او بيا دواړه خبرې داسې جمع كيدې شى چه دَ محاصره په وخت په خرباندې سور وى اودَحملې په وخت په اس باندې سور وى.(٢)

قوله:: وركب أبوطلحة وأنا رديف أبي طلحة: او ابوطلحه رضي الله عنه په (اس) باندې سور شو په داسې حال كښې چه زه هم هغه سره دهغه شاته سور شوم.

ابوطلحة: دا زيد بن سهل الانصارى رضي الله عنه دې. ددوى تذكره **كتاب الوضوباب الماء الذي يغسل به شعر الإنسان** كښې تيره شوې ده. دا دَحضرت انس بن مالك رضي الله عنه دَ مور خاوند وو.(٣) حضرت انس رضي الله عنه فرمائى چه زه دَ ابوطلحه رضي الله عنه رديف ووم. دې نه معلوميږى چه داسې سوريدل جائز دى په دې شرط چه سورلى دغه بوج اوچتولې شى.(٤)

قوله:: فأجري نبي الله صلى الله عليه وسلم في زقاق خيبر: بيا نبى كريم ﷺ خپله سورلى دَ خيبر په كوڅوكښې اوزغلوله. دَ **أجري** فعل مفعول به ، مركوبه دې. **زقاق** دَ زاء په ضمه سره دې ددې جمع **أزقّه** او**زقان** راځى. دا دَمذكر اومؤنث دواړو دپاره استعماليږى.(٥)

قوله:: ثم حسر الإزار عن فخذه: راوى بيان كوى چه بيا حضورپاك دَ خپل پتون نه كپړه اخواكړه. په دې باره كښې مكمل تفصيل او جوابى احتمالات وړاندې صفحاتوكښې تيرشو نور دا چه اشكالات هغه وخت كيږى كله چه حسر دَماضى معروف صيغه وى (سره ددې چه ماقبل كښې دا خبره تيره شوې ده چه حسر متعدى هم استعماليږى بيا هغه وخت هيڅ اشكال باقى نه پاتې كيږى).

---

(١) أنوار الباري: ١٢٥/١١فيض الباري: ٢٢/٢.

(٢) عمدة القاري: ١٢٤/٤.

(٣) شرح الكرماني: ٣١/٤عمدة القاري: ١٢٤/٤.

(٤) فتح الباري: ٢٣٣/٢.

(٥) معجم الصحاح ص: ٤٥٣النهاية في غريب الحديث والأثر: ٧٢٦/١.

ليكن دعلامه عينى رحمه الله دَ قول مطابق اوحافظ ابن حجر رحمه الله دا دَماضى مجهول صيغه سره هم نقل دي. كه چرې داسې وى نو بيا هم څه اشكال نه پاتې كيږى ځكه چه دغه وخت به ددې معنى وى چه په غير اختيارې توګه باندې دَحضورپاك دَ پتون نه ازار اخواشو. ددې معنى تائيد دَمسلم رحمه الله او مسنداحمد دَ روايت نه هم كيږى لكه چه تيرشو. بل دَ يو روايت مطابق لفظ خسر دې نه چه حسر كه چرې داسې وى نو بيا به هم ددې معنى هم هغه وى كومه چه دَحسر؟ او انحسر ده يعنى لرموالي.[۱]

قوله:: حتى إني أنظر إلى بياض فخذ نبي الله صلى الله عليه وسلم: تردې چه ما دَنبى كريم ﷺ دپتون سپينوالي هم اوليدلو. ددې نسخې مطابق خود أنظر لفظ دې. خودكشميهنى په روايت كښې لام تاكيدسره «حتى أني لأنظر» الفاظ دى.[۲]

قوله:: فلما دخل خيبر: بياچه كله حضورپاك دَخيبر په ښار كښې داخل شو. ددې نه معلوميږى چه لارې كوڅې د خيبر دښار نه بهر وې نه چه داخل.[۳]

قوله:: قال: الله اكبر، خربت خيبر، إنا إذا نزلنا بساحة قوم، فساء صباح المنذرين: علامه ابن ملقن رحمه الله فرمائى چه ددې ځائى نه دَ جنګ په وخت دَ الله ﷻ د ذكر او تكبير اوچتولو مستحب كيدل معلوميږى اودادَ آيت قرآنى موافق اوبرابردې. ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾[۴]

قوله:: خربت خيبر: يعنى دَ خيبر ښار وران شو تباه شو په دې كښې فساد راغلو. دَ وخت نه وړاندې درسول الله ﷺ ددې قسم خبر وركول دَ غيب دَ خبرو (كومې چه دَ الله ﷻ دَطرف نه معلومې شوې وې) خودلو سره متعلق دى يا دښه فال په خاطر دَهغوى خلاف دَ بددعادَ قبيل نه دى.[۵]

قوله:: إنا إذا نزلنا: ددې مطلب دادې چه كله مونږ دَ جنګ دَ پاره وركوزيږو.

قوله:: بساحة قوم: دَ يوقوم په صحن كښې يعنى دَ كورونو مخې ته چه كوم خالى ځائى يا ميدان وى په هغه ځائى كښې چه كله مونږ داخليږو.

قوله:: ساحة الدار: وائې چه دكور يوطرف نه ځائى. ددې جمع ساحات، سَاح او سُوَح هم راځى.[۶] علامه عينى رحمه الله ليكلى دساحة اصل معنى ده دَمنازل په مينځ كښې خالى فضاء، البته روستو بيا دا دَ كور طرف يا اړخ او په تعميرباندې استعمال كړې شو؟[۷]

---

[۱] فتح البارى: ۶۳۵/۲ عمدة القارى: ۱۲۵/۴ تحفة البارى: ۲۹۳/۱ التوضيح لابن ملقن: ۳۲۶/۵.
[۲] فتح البارى: ۶۳۳/۲ عمدة القارى: ۱۲۵/۴.
[۳] شرح الكرمانى: ۳۱/۴ عمدة القارى: ۱۲۵/۴ تحفة البارى: ۲۹۴/۱.
[۴] الأنفال: ۴۵.
[۵] التوضيح لابن ملقن: ۳۲۶/۵ عمدة القارى: ۱۲۵/۴ إرشادالسارى: ۲۲/۲.
[۶] معجم الصحاح ص: ۵۲۲ لسان العرب: ۴۱۹/۶.
[۷] عمدة القارى: ۱۲۵/۴.

فساء صباح المنذرین: دَ ویریدونکو سحر خراب وی یعنی چه کله مونږ هم سحر په سحر یوقوم باندې حمله اوکړو نودهغوی په زړونوکښې زمونږ ویره کینی. دکوم دَ وجې نه چه هغوی دَ مقابله طاقت نه لری او مونږ په هغوی باندې غالب راځو او هغوی له ماتې ورکوو.

قوله:: قالها ثلاثا: راوی وائی چه نبی کریم ﷺ دَتکبیر نعره او مذکوره جمله درې ځل اوفرمائیله. په دې باندې صاحب التوضیح رحمه الله لیکلی دی په قرآن پاك کښې چه کوم دَ الله ﷻ ارشاد دې چه ﴿وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا﴾ کښې دَ کثیراً دَ لفظ نه درې ځل شمیر مراد کیدې شی لکه دَ سرکار دوعالم ﷺ عملی اقدام (یعنی درې ځل دا جمله لوستلو) نه په پوهه کښې راځی.[1]

قوله:: وخرج القوم إلی أعمالهم: علامه کرمانی رحمه الله لیکلی دی چه «إلی أعمالهم» کښې أعمالهم نه قبل مضاف محذوف دې. یعنی «إلی مواضع أعمالهم».[2]

په دې باندې علامه عینی رحمه الله فرمائی چه زما په نیز خو به مطلب دا شی چه «خرج القوم لأعمالهم التی کانوا یعملونها» چه خلق دَ خپلو خپلو کارونو دَپاره تلل څه چه هم هغوی کول. کلمه إلی دې ځائی کښې دَ لام په معنی کښې ده.[3]

قوله:: فقالوا محمد: اهل خیبر چه ځنګه نبی ﷺ او دَاسلام لښکر اولیدلو نوونی ونیل "محمد" راغلو. لفظ محمد مرفوع دې دَخبرکیدو په بناء باندې چه په اصل کښې "هذا محمد" وو یا دَ فاعل کیدو په بنیاد باندې "جاء" به دَ فعل محذوف خبر جوړیږی.[4]

قوله:: قال عبدالعزیز: وقال بعض أصحابنا والخمیس، یعنی: الجیش عبدالعزیز رحمه الله (راوی) فرمائی چه زما په ملګرو کښې چا روایت کولوسره (دې ځائی لفظ محمد) سره دَ والخمیس لفظ هم وئیلې دې اودخمیس مطلب جیش یعنی لښکر دې. یعنی راوی عبدالعزیز رحمه الله لفظ خمیس دَ خپل استاذ حضرت انس رضی الله عنه نه نه دې اوریدلې بلکه دَخپل یو ملګری نه نې اوریدلې دې.[5]

اوس دا څوك سړې وو ؟ دَ هغه باره کښې امام بخاری رحمه الله دې ځائی کښې هیڅ وضاحت نه دې کړې لیکن کتاب صلاة الخوف کښې دَذکرکړې شوی روایت مطابق دَعبدالعزیز رحمه الله ملګرې ثابت البنانی رحمه الله دې. په صحیح مسلم کښې هم دَدې روایت تخریج کړې شوې دې او یواحتمال دَ ابن سیرین رحمه الله هم دې لکه دَ بخاری کتاب المغازی باب غزوة الخیبر دَ روایت نه معلومیږی.[6]

---

[1] التوضیح لابن ملقن: ۳۲۷/۵.

[2] شرح الکرمانی: ۳۲/۴.

[3] عمدة القاری: ۱۲۵/۴ إرشادالساری: ۳۲/۲.

[4] شرح الکرمانی: ۳۲/۴ الکوثر الجاری: ۵۴/۲.

[5] فتح الباري: ۶۳۴/۲.

[6] صحیح البخاری کتاب صلاة الخوف باب التکبیر والغلس بالصبح رقم الحدیث: ۹۴۷ وفی کتاب المغازی باب غزوة الخیبر رقم الحدیث: ۴۱۹۸ صحیح مسلم کتاب الجهاد غزوة الخیبر رقم الحدیث: ۱۳۶۵.

قوله: یعني: الجیش: دا لفظ عبدالعزیز رحمه الله راوی یا دَ هغه نه پس راویانو کښې دَ چا کلام دې.[1]
جیش ته دخمیس وئیلووجه: په اصل کښې دَ لښکر پنځه حصې وی. مقدمه ساقه قلب او جناحان. په دې پنځو حصوکښې دَ تقسیم دَ وجې نه جیش ته خمیس وئیلې شی او دَ یو روایت مطابق دا تخمیس الغنیمة نه دې.[2]

قوله: قال: فأصبناها عنوة: دَ راوی بیان دې چه مونږ خیبر په طاقت سره فتح کړو نه چه په صلح سره. عنوة دعین فتح سره قهراً جبراً معنی کښې استعمالیږی. علامه عینی رحمه الله لیکلی دی چه دَعنوة یوه معنی صلحا سره هم کولې شی. نو دغه وخت به دا لفظ دَ اضداد نه شمیرلې شی لیکن ابوعمر ابن عبدالبر رحمه الله دا خبره صحیح گرځولې ده چه دَخیبر ټوله زمکه په غلبه سره فتح شوې نه چه په صلح سره.[3]
حضرت کشمیری رحمه الله لیکلی دی چه دَ احنافو په نیز فتح خیبر عنوة او غلبة ده نه چه صلحاً خو دَ شوافع په نیز په خیبر باندې فتح صلحاً ده. چنانچه داحدیث دَ احنافو دلیل دې. امام طحاوی رحمه الله په دې موضوع باندې مستقل باب قائمولوسره تفصیلی خبره کړې ده. حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمانی چه زه به په دې خبره ډیر حیران پاتې کیدم چه په دې غزوه کښې خو ډیرزیات جنګونه شوی دی نوبیا دې ته څنګه صلحاً وئیلی شی. نوبیا روستو په ما داخبره واضح شوه چه په آخره کښې دَ صلح نوبت راغلې وو په دې وجه دا فتح صلحا سره تعبیرکړې شوه او اوس ئی دَ شروع دَ حالاتو نه نظر گرځولې دې. والله اعلم.[4]

قوله: فجمع السبي: بیا قیدیان راجمع کړې شو. حضرت کشمیری رحمه الله فرمانی چه دَ سبي نه مراد دَ یهودیانو ښځې اوماشومان وو نه چه دهغوی سړی. دَدې دپاره چه دَخیبر یهود عرب وو او دَ احنافو په نیز په جنګ کښې دَعربو دپاره صرف دوه لارې وې چه یا خوهغوی اسلام قبول کړی اویا بیا هغوی قتل کړې شی.[5]

قوله: فجاء دحیة، فقال یانبي الله! أعطني جاریة من السبي: نوحضرت دحیه رضی الله عنه (نبی کریم صلی الله علیه وسلم له) تشریف راوړو اوعرض ئی اوکړو یا رسول الله! دقیدیانو نه ماته یوه وینځه راکړه.

دحیة: دا دحیه بن خلیفه بن فروه بن وفضالة بن زید الکلبی رضی الله عنه دې. دَ دوی تفصیلی تعارف دکتاب بدءالوحی دَ شپږم حدیث لاندې تیرشوې دې.[6]

قوله: قال: إذهب، فخذ جاریة: دَحضرت دحیه رضی الله عنه په غوښتنه باندې حضورپاک هغوی ته ارشاد اوفرمائیلو لاړشه او (خپل ځان دپاره) یوه وینځه واخله.

---

[1] فتح الباری: ۶۳۴/۲.
[2] شرح الکرمانی: ۳۲/۴فتح الباری: ۶۳۴/۲ تحفة الباری: ۲۹۴/۱.
[3] عمدة القاری: ۱۲۸/۴التوضیح لابن ملقن: ۳۲۷/۵.
[4] فیض الباری: ۲۳/۲أنوارالباری: ۱۲۸/۱۱.
[5] فیض الباری: ۲۳/۲أنوارالباری: ۱۲۸/۱۱.
[6] کشف الباری کتاب بدء الوحی حدیث:۶ ۵۱۸/۱.

دَ غنیمت دَتقسیم نه وړاندې چاته دَ څه ورکولوحکم: دې ځائې کښې یو سوال پیداکیږی چه دَ مال غنیمت دَ تقسیم نه وړاندې نبی کریم ﷺ حضرت دحیه کلبی رضی الله عنه ته دَ وینځې اخستلو حکم څنګه اوفرمائیلو؟

دَ علامه کرمانی رحمه الله جواب: دَدې اشکال جواب علامه کرمانی رحمه الله دا ورکړې دې چه حضورپاك په حیثیت دَ قاسم دَهغه حصه هغه ته ځان له ورکړه اودَدې حضورپاك ته اختیارهم وو نو په دې کښې هیڅ داشکال خبره نشته دې.[1]

دَعلامه عینی رحمه الله جواب: دَ علامه کرمانی رحمه الله په دې جواب باندې علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دا تسلی بخش جواب نه دې بلکه دې ځائې کښې نور ډیر ښکلې جوابونه موجوددی. ① ممکن ده چه حضورپاك هغه ته دَ وینځې اخستلو اجازت دَ تنفیل په توګه ورکړې وی نه چه دَ غنیمت په توګه اوداسې کول جائز دی. ② داهم ممکن ده چه دَحضورپاك دا فرمائیل په دې توګه وی چه دَ تقسیم غنائم نه پس به دَ خمس نه دا شمیرلې شی. ③ اوداهم ممکن ده چه هغه وخت اجازت ورکړې شو څکه چه په وخت دَتقسیم به دَهغه حصه متعین وی نودا وینځه به دَهغې نه منها کولې شی.[2]

قوله:: فأخذ صفية بنت حيي: دَ رسول الله ﷺ دَ اجازت ورکولونه پس حضرت دحیه کلبی رضی الله عنه دځپل ځان دپاره صفیه بنت حي رضی الله عنها خوښه کړه.

صفیه بنت حیي رضی الله عنها: دا ام المؤمنین حضرت صفیه بنت حي رضی الله عنها ده. دَ دوی تذکره **کتاب الحیض باب المرأة تحیض بعد الأفاضة** کښې تیره شوې ده.[3]

قوله:: فجاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال: يارسول الله! أعطيت دحية صفية بنت حيي سيدة قريظة والنضير، لا تصلح إلا لك: بیا یوسړی راغلو ونی وئیل یارسول الله؛ تاسو دَ قریظه او نضیر قبیلو شهزادګئی دحیه کلبی رضی الله عنه ته ورکړه حالانکه هغه خو صرف ستاسو لائق ده. هغه دَ یوعام بنده لائق نه ده. څکه چه هغه خانوادهٔ نبوت سره تعلق لری. په داسې توګه چه دَهغې نسب حضرت هارون علیه السلام سره ملاویږی اودَ یهودو دَ دوو لویو قبیلو بنوقریظه او بنو نضیر دَ سردار لور ده. او ډیره زیاته ښائسته اوښکلې ده اوبل طرف رسول الله ﷺ مبارك هم دَځپلو ښکلو اخلاقو دَ وجې نه دَ ټولو انسانانونه کامل انسان دې لهذا دغه قیدی ښځه تاسو سره کیدل پکاردی.[4]

قوله:: قال: ادعوه بها: دَدې راتلونکی سړی خبره اوریدو سره نبی کریم ﷺ ارشاد اوفرمائیلو دحیه کلبی رضی الله عنه ته اووایئی چه صفیه بنت حي رضی الله عنها ځان سره راوله راشه. نوخلقو هغه ته دَنبی کریم ﷺ پیغام وراورسولو.

قوله:: فجاء: فلما نظر إليها النبي صلى الله عليه وسلم قال: خذ جارية من السبي غيرها: چه کله حضرت دحیه کلبی رضی الله عنه حضرت صفیه رضی الله عنها سره (دَ حضورپاك په خدمت کښې)

---

[1] شرح الکرمانی:: ٤/ ٣٢.

[2] عمدة القاری: ٤/١٢٧-١٢٦.

[3] کشف الباری کتاب الحیض باب المرأة تحیض بعد الأفاضة.

[4] إرشادالساری: ٢/ ٣٣.

راؤرسيدو نوحضورپاك دَحضرت صفيه رضي الله عنها طرف ته اوكتل (نو مخ او څهره ئې هم هغه شان اوليدله څنگه چه اوريدلې وو) نوحضرت دحيه كلبي رضي الله عنه ته ارشاد اوفرمائيلو چه (دا پريږده) دې نه علاوه بله وينځه واخله.

دَحضرت صفيه رضي الله عنها دَ حضرت دحيه رضي الله عنه نه واپس اخستلو حكمت: كله چه حضرت رسول الله ﷺ دحيه كلبي رضي الله عنه ته اوفرمائيل چه صفيه پريږده اودَې په ځائې بله وينځه واخله نوهغه هم دغه شان اوكړه.

په دې باندې علامه كرماني رحمه الله يو اشكال ذكركولوسره دَهغې درې جوابونه ذكركړې دى چه كله حضورپاك حضرت دحيه رضي الله عنه ته دَ هبه په توگه حضرت صفيه رضي الله عنها وركړه نو په هغې كښې څنگه او ولې رجوع اوكړه؟ رومبې جواب دا وركړو چه تردغه وخته پورې هبه تَامه نه وه شوې (لهذا دَ اشكال هيڅ خبره نشته) دويم جواب دادې چه حضورپاك ابوالمؤمنين دې اودَ پلار دپاره جائز دى چه دَخپل اولاد په هبه كښې رجوع كول غوارى نو اودې كړې. او دريم جواب دا وركړې شوې دې چه حضورپاك په هبه كښې رجوع نه ده كړې بلكه باقاعده ئې ددحيه رضي الله عنه نه حضرت صفيه رضي الله عنها اخستې وه. [1]

علامه سهيلي رحمه الله فرمائي چه حضورپاك دَحضرت دحيه رضي الله عنه نه حضرت صفيه رضي الله عنها دَ تقسيم نه وړاندې واپس اخستې وه او څه ئې چه دَ بدل په توگه وركړې وو هغه ئې دَعلى سبيل التنفيل وركړې وو نه چه على سبيل البيع. [2]

علامه ابن حجر رحمه الله فرمائي چه دَحماد بن سلمه رحمه الله كوم روايت په مسلم شريف كښې عن ثابت عن انس سره نقل دې په هغې كښې دى چه حضرت صفيه رضي الله عنها دَحضرت دحيه كلبي رضي الله عنه په حصه كښې راغلې وه او هم د ده په روايت كښې دى چه نبى كريم ﷺ دَ حضرت صفيه رضي الله عنها په بدله كښې لس غلامان وركړه او هغه ئې واخستله. په دواړو خبروكښې به تطبيق داسې وى چه په دې ځائې كښې دَهغه دَسهم نه مراد دَهغه هغه حصه ده كومه چه هغه پخپله دَ ځان دپاره خوښه كړې وه اوهغه داسې چه كله هغه دَ حضورپاك نه دَ يوې وينځې مطالبه اوكړه نو حضورپاك هغه ته دَ يوې وينځې دَاخستلو اجازت وركړو. نوهغه حضرت صفيه رضي الله عنها واخستله. په دې باندې نبى كريم ﷺ ته دَا خبر وركړې شو چه هغه خو يوه شهزادگئى ده اوداسې وينځې دَ مرتبې په لحاظ حضرت دحيه كلبي رضي الله عنه په شان صحابه ته نشې وركولې. ځكه چه په صحابه كراموكښې دَحضرت دحيه كلبي رضي الله عنه دَ مرتبې نه دَ لوئې مرتبې صحابه موجود وو او په قيديانوكښې دَ صفيه غوندې وينځې ډيرې كمې وې. دغه شان داسې وينځه حضرت دحيه كلبي رضي الله عنه ته وركولوسره دَ بعض زړه ماتيدل متوقع وو او نومصلحت عامه هم دغه وو چه دا دَحضرت دحيه رضي الله عنه نه واپس واخستې شى اوبيا چه كوم عمل نبى كريم ﷺ اوكړو چه هغه ئې دَخپل ځان دپاره خاص كره په دې كښې دَ ټولو رضا شامله شوه. دې ته په هبه كښې رجوع نه شى وئيلې.

او په دې باندې دَ اخستلو خرڅولو اطلاق كول هم مجازاً دى نه چه حقيقتاً ، كيدې شي چه اول نبى اكرم ﷺ هغه ته دَحضرت صفيه رضي الله عنها دتره لور او دويم روايت كښې هغه ته دَ خاوند دتره لور وركړه

[1] شرح الكرماني: ٤/٣٣ تحفة الباري: ١/٢٩٤.

[2] سبل الهدى والرشاد جماع أبواب سيرته في المعاملات الباب الثاني في شرائه وبيعه السادس في اشترائه الحيوان متفاضلاً وامتناعه من التسعير: ٩/٢٤.

اوبیاچه کله دهغه زړه خوشحاله نه شو نوهغه ته ئی نور ډیر غلامان ورکړه. لکه چه دمسلم شریف په روایت کښې دی چه اووه غلامان ورکولوسره ئی د هغه نه واخسته.[۱]

قوله: قال: فأعتقها النبی صلی الله علیه وسلم وتزوجها: راوی (حضرت انس رضی الله عنه) فرمائی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم حضرت صفیه رضی الله عنها آزاده کړه او هغې سره ئی نکاح اوکړه.

ابن ملقن رحمه الله لیکلی دی چه دَدې نه معلومیږی چه د آقا دپاره خپله وینځه آزادولو سره نکاح کول مستحب دی او دداسې سړی دپاره به دده په دې عمل باندې دوچند اجر ملاویږی.[۲]

لکه چه کتاب العلم کښې حدیث نبوی علیه السلام تیرشوې دې چه:

«قال رسول الله صلی الله علیه وسلم: ثلاثة لهم أجران: رجل من أهل الكتاب، آمن بنبيه وآمن بمحمد صلی الله علیه وسلم، والعبد المملوك إذا أدی حق الله وحق مواليه، ورجل كانت عنده أمة يطؤها، فأدبها فأحسن تأديبها، وعلمها فأحسن تعليمها، ثم أعتقها فتزوجها، فله أجران».[۳]

په مذکوره حدیث کښې د دریو کسانودپاره د دوچند اجر زیرې اورولې شوې دې. په دې کښې دریم هغه سړې دې چاسره چه یوه وینځه وی هغه ته ده ادب اوخودلو او په ښه شان سره ئی ورته اوخودلو هغې ته ئی تعلیم ورکړو او ښه تعلیم ئی ورکړو بیائی هغه آزاده کړه اوبیائی هغې سره نکاح اوکړه.

حضرت کشمیری رحمه الله فرمائی چه دبعض اهل علم وینا ده چه څوك په دې شرط سره آزاد کړې شی چه ددغه آزادئی په وجه سره به هغه آزادونکې دې سره واده کوی. نو د نوی سر نه بیا د ایجاب اوقبول ضرورت نه پاتې کیږی بلکه داعتاق په الفاظوسره به ددوی نکاح منعقد شی. حالانکه دمذکوره حدیث الفاظ (فأعتقها النبی صلی الله علیه وسلم وتزوجها) نه معلومیږی چه د عقد نکاح دپاره به خان له ایجاب اوقبول ضروری وی. نفس اعتاق به د تزویج په ځائی کیدې نه شی.[۴]

قوله: فقال له ثابت: یا أبا حمزة، ما أصدقها؟ قال: نفسها، أعتقها وتزوجها: ثابت بنانی رحمه الله دحضرت انس رضی الله عنه نه تپوس اوکړو چه اې ابوحمزه! رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت صفیه رضی الله عنها ته دحق مهر په توګه څه ورکړې وو؟ نوحضرت انس رضی الله عنه اوفرمائیل چه دحضرت صفیه رضی الله عنها آزادول دهغې حق مهر ګرځولې شوې وو.

حضرت کشمیری رحمه الله فرمائی حنفیه وائی چه صورت واقعه داسې وو چه حضرت صفیه رضی الله عنها د هارون علیه السلام د اولاد نه وه. په دې وجه حضورپاك په هغې باندې احسان اوکړو آزاده ئی کړه. بیائی په معروف طریقه سره نکاح اوکړه اوچونکه حضرت صفیه رضی الله عنها د اعتاق د احسان په بدله کښې خپل حق مهر معاف کړو اوهیڅ ئی وانخستل نوراوی دا داسې تعبیر کړل چه هم دغه آزادول ئی مهر شو.[۵]

---

[۱] فتح الباری غزوة خیبر رقم الحدیث: ۴۲۰۱، ۵۹۶/۹.

[۲] التوضح لابن ملقن: ۳۳۰/۵.

[۳] صحیح البخاری کتاب العلم باب تعلیم الرجل أمته وأهله رقم الحدیث: ۹۷. نوټ: ددې مذکوره حدیث مکمل تخریج کشف الباری ۵۹۰/۳ کښې تیرشوې دې.

[۴] فیض الباری: ۳۲/۲.

[۵] أنوار الباری: ۱۲۹/۱۱-۱۲۸.

قوله: قال نفسها: دَ سائل په جواب کښې حضرت انس رضی الله عنه اوفرمائیل چه دَهغې ذات (یعنی ازادی) حق مهر وو. په دې باندې حضرت کشمیری رحمه الله فرمائی چه دا دَمال او انجام بیان دې یعنی چه کله حضور علیه السلام حضرت صفیه رضی الله عنها آزاده کړه اوهغې خپل مهر ساقط کړو نومهر بغیرڈ هغې دَ ذات نه څان له څه څیز باقی پاتې نه شو څکه چه دَ سقوط مهر دَ وجې نه په ظاهری توګه دَ یوڅیز نه اخستل اوشو اونه ورکول بلکه هم دَ هغې ذات وو کوم چه ورکړې شو اوواخستې شو لهذا دا عرفی تعبیرو دَ یوفقهی مسئلې بیان نه وو. زما غالب ګمان هم دغه دې چه په دې واقعه کښې حضور علیه السلام اول حضرت صفیه رضی الله عنها آزاده کړه اوبیائی نکاح اوکړه دې دَپاره چه دَحدیث مطابق دَ مذکوره کتاب العلم دوچنده اجر حاصل کړې شی.[1]

علامه شبیراحمدعثمانی رحمه الله فرمائی داکنایه ده دَ عدم مهر نه (یعنی حضور علیه السلام حضرت صفیه رضی الله عنها ته دَمهر په توګه څه څیز ورنه کړو او) دا په دې وجه باندې وو چه قرآن پاک کښې تصریح ده ﴿وَامْرَأَةً مُّؤْمِنَةً إِن وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ﴾[2] (یعنی الله ﷻ دَحضور علیه السلام دَپاره دغه مؤمنه ښځه هم حلال کړه چه خپل ځان بغیرڈ څه مهر وغیره نه دَحضورپاک دَپاره هبه کړی). لیکن دَنکاح بغیرڈ مهر جواز دَحضورپاک خصوصیت وو لکه چه وړاندې فرمائی ﴿خَالِصَةً لَّكَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (چه مذکوره خبرې دَ حضور پاک دَخصوصیات نه دی په کوم کښې چه نور مؤمنان شامل نه دی)[3]

ازادی (عتق) حق مهر جوړیدې شی که نه؟: دَمذکوره حدیث په دې مقام باندې یوه اختلافی مسئله داده چه یوه وینځه آزادول دَهغې حق مهر جوړیدې شی که نه؟ په دې باره کښې دَحدیث دَ ظاهری الفاظو مطابق (چه عتق حق مهر جوړیدې شی)، دَامام احمد رحمه الله اواحنافو نه امام ابویوسف رحمه الله مذهب دَ اودَهغو مستدل هم دغه حدیث مبارک دې.[4]

اوددې په مقابله کښې جمهور ائمه دی[5] په کوم کښې چه امام ابوحنیفه، امام مالک، امام شافعی، امام محمداو امام زفر رحمهم الله دی. ددوی په نیز عتق حق مهر نه شي جوړیدې. دَ جمهورو په نیز به دَحدیث باب مطلب داشی چه نبی کریم ﷺ اول حضرت صفیه رضی الله عنها آزاده کړه بیائی هغې

---

[1]) أنوارالباری: ۱۲۹/۱۱.

[2]) الاحزاب: ۵.

[3]) فضل الباری: ۵۰/۳.

[4]) المغنی لابن قدامة کتاب النکاح فصل إن اتفق السید وأمته علی أن یعتقها وتزوجه نفسها: ۴۵۷/۹ المقنع والشرح الکبیر والإنصاف کتاب النکاح رقم المسألة: ۳۱۲۵ وإذا قال السید لأمته اعتقتک وجعلت عتقک صداقک: ۲۳۴/۲۰کشف القناع عن متن الإقناع کتاب الصداق: ۱۱۹/۴شرح الزرکشی علی مختصر الکرخی کتاب النکاح: ۱۲۳/۶.

[5]) فتح القدیر کتاب النکاح فصل فی الوکالة بالنکاح وغیرها: ۳۴۲/۳ بدائع الصنائع کتاب النکاح فصل مایصح تسمیة مهراً: ۴۹۹/۳البحرالرائق کتاب النکاح باب المهر: ۲۷۵/۳بذل المجهود کتاب النکاح باب الرجل یعتق أمته ثم یتزوجها: ۵۹۶/۷حاشیة الدسوقی کتاب النکاح فصل فی أحکام الصداق: ۳۰۳/۲ مواهب الجلیل شرح مختصر الخلیل کتاب النکاح باب فی النکاح فصل: ۱۳۱/۵ بدایة المجتهد کتاب النکاح هل یصح أن یکون العتق صداقاً؟: ۲۴۰/۴المهذب کتاب الصداق فصل العتق بشرط الزواج: ۱۹۷/۴ المجموع کتاب النکاح کتاب الصداق فصل وان اعتق رجل امته علی وإن یتزوج به: ۱۴/۱۸ الحاوی فی فقه الشافعی کتاب النکاح باب ماعلی الأولیاء: ۸۵/۹

سره دَمهر نه بغیر نکاح اوکړه او بغیرد مهر نه نکاح کول دَنبی کریم ﷺ دَ پاره جائز وه. دَ حضور ﷺ نه علاوه دَ بل چا دَپاره جائز نه ده. دادحضور ﷺ په خصوصیاتو کښې شمیرکړې شوې ده.[1]

ابن العربی رحمه الله لیکلی دی چه حضورپاك دَ نکاح په معامله کښې یوخصوصی اوامتیازی شان لرې. داسې کول خو دَ حضور ﷺ دَ پاره جائز وو لیکن دَهغوی ﷺ نه علاوه دَ بل چا دَپاره داسې جائزنه وو.[2] یو بل مطلب دا بیان کړې شوې دې چه حضور ﷺ هغه بغیردَ عوض نه آزاده کړه بیا هغې خپل ځان حضورپاك ته هبه کړو په دې صورت کښې په حضور ﷺ باندې دَ مهر ادا کول ضروری نه وو. دَدې دلیل دَسورت احزاب هغه آیت دې په کوم کښې چه دَ حضورپاك خصوصیات شمیرلې شوی دی او دَهغه تولونه یو دا دې چه ﴿وَامْرَأَةً مُّؤْمِنَةً إِن وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ﴾[3] یعنی که چرې یوه مؤمنه ښځه خپل ذات نبی اکرم ﷺ ته هبه کړی او حضورپاك هغه قبوله کړی هغه ښځه دَحضور ﷺ دَپاره حلاله ده یعنی هغې سره هم نکاح کیږی اودَدې دَپاره په حضورپاك باندې څه حق مهر هم واجب نه دې.[4]

یوبل جواب ورکړې شوې دی دَحضرت انس رضي الله عنه دا وینا کول چه دَحضرت صفیه رضي الله عنها ذات دَهغې حق مهر وو دَهغه دَخپل خیال مطابق وو هغه دا خبره موصولاً نه ده بیان کړې.[5] لیکن په دې جواب باندې حافظ ابن حجر رحمه الله رد کولوسره فرمانی.[6] دا جواب صحیح نه دې ځکه چه دا الفاظ حضرت انس رضي الله عنه فرمائیلی پخپله دَحضرت صفیه رضي الله عنها نه هم نقل دی. هغوی اوفرمائیل «أعتقني النبي صلى الله عليه وسلم وجعل عتقي صداقي» دَدې روایت تخریج المصنف کښې کړې شوې دی.[7]

بل حافظ ابن صلاح رحمه الله فرمانی دَدې حدیث معنی داده چه عتق دَ مهر قائمقام شو سره دَدې چه دا مهر جوړنه شو. دا داسې دی لکه چه یوسړې اووائی «الجوع زاد من لا زاد له» یعنی اولږه دَهغه سړی دَپاره توښه ده چا سره چه څه توښه نه وی.[8]

---

[1] شرح معانی الآثار کتاب النکاح باب الرجل يعتق أمته على أن أعتقها صداقها: ١٣/٢معالم السنن للخطابی ومن باب الرجل يعتق أمته ثم يتزوجها: ١-١٨٢ ١٨٣/٣المنهاج شرح صحيح مسلم كتاب النكاح أقل الصداق: ٢٢١/٩بذل المجهود كتاب النكاح باب الرجل يعتق أمته ثم يتزوجها: ٥٩٦/٧.

[2] عارضة الأحوذی باب ماجاء في الرجل يعتق الأمة ثم يتزوجها: ٣٢/٣.

[3] الاحزاب: ٥.

[4] معالم السنن للخطابی کتاب النكاح باب الرجل يعتق أمته ثم يتزوجها: ١٨٣/٣ شرح معانی الآثار کتاب النكاح باب الرجل يعتق أمته على أن أعتقها صداقها: ١٣/٢فتح الباری كتاب النكاح باب من جعل عتق الأمة صداقها رقم الحديث: ٥٠٨٦، ١٦١/١١ بذالمجهود كتاب النكاح باب الرجل يعتق أمته ثم يتزوجها: ٥٩٦/٧.

[5] بذالمجهود كتاب النكاح باب الرجل يعتق أمته ثم يتزوجها: ٥٩٨/٧ فتح الباری كتاب النكاح باب من جعل عتق الأمة صداقها رقم الحديث: ٥٠٨٦، ١٦١/١١.

[6] فتح الباری كتاب النكاح باب من جعل عتق الأمة صداقها رقم الحديث: ٥٠٨٦، ١٦١/١١.

[7] المصنف لابن أبي شيبة كتاب النكاح باب في رجل يعتق أمته ويجعل عتقها صداقها.

[8] فتح الباری: ١٦١/١١.

دامام ترمذی رحمه الله دَ يو سهو بيان: په دې مقام باندې امام ترمذی رحمه الله «**باب ماجآء في الرجل يعتق الأمة ثم يتزوجها**» قائمولوسره دَحضرت انس بن مالك رضي الله عنه حديث ذكركړې دې اودَهغې نه پس ئې اوليكل. «**والعمل على هذا عند بعض أهل العلم من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم وغيرهم، وهو قول الشافعي وأحمد و إسحاق**» [1] يعنى دَ اصحاب رسول صلى الله عليه وسلم نه دَبعض عمل هم په دې باندې دې (چه هغوى آزادى هم مهر ګنړى) اوهم دا قول دَ امام شافعى رحمه الله امام احمد رحمه الله او إسحاق هم دې.

مطلب دا چه امام ترمذی رحمه الله په دې مقام باندې دَ امام شافعى رحمه الله اوامام احمد رحمه الله هم دا مذهب خودلې دې. حالانكه دَعتق مهر جوړيدو كښې دَ جواز مذهب صرف دَامام احمد رحمه الله دې دَ امام شافعى رحمه الله نه دې دَهغه مذهب خو جمهورو سره يعنى دَعدم جواز دې. دَدې تصريح حافظ ابن حجر رحمه الله اوامام نووى رحمه الله كړې ده.[2]

قوله:: حتى إذاكان بالطريق: تردې پورې رسول الله صلى الله عليه وسلم هم په لار كښې وو چه ام سليم رضي الله عنها دَ حضرت صفيه رضي الله عنها بناؤ سينګاركولوسره دَ نبى كريم صلى الله عليه وسلم دَپاره ناوې جوړه كړه. "**بالطريق**" دې خانې باء دَ في په معنى كښې ده.[3]

دَ الطريق نه څه مراد دې؟: په مذكوره روايت كښې دى «**إذاكان بالطريق**» خو هم دَ بخارى په نورو رواياتوكښې دې سره متعلق نور وضاحت دې مثلاً كتاب البيوع كښې يو روايت دې: «**فخرج بها حتى بلغنا سد الروحاء، فحلت، فبنى بها**» [4] يعنى دَ پړاؤ (ډيرې اچولو ځائې) نوم "**سد الروحاء**" وو. او په يوبل روايت كښې دى «**فخرج بها، حتى بلغ بها سد الصهباء حلت، فبنى رسول الله صلى الله عليه وسلم**» [5] دَدې روايت مطابق دَ ډيرې اچولو ځائې نوم "**سد الصهباء**" وو نه چه "**سد الروحاء**".

دَ روايت دا اختلاف مخې ته كيخودلوسره به ترجيح كوم يوته وى؟ نو په دې باره كښې تفصيل دادې چه علامه ابن ملقن رحمه الله علامه عينى رحمه الله علامه قسطلانى رحمه الله دَ كتاب الصلاة دَمذكوره روايت په تشريح كښې دَدې مقام په مصداق كښې "**سد الروحاء**" اختياركړې دې. [6] ليكن حافظ ابن حجر رحمه الله او صاحب الكوثر الجارى علامه احمدبن اسماعيل الكورانى رحمهم الله دَدې مصداق ترديد كولوسره دَ دغه مقام مصداق "**سد الصهباء**" اختياركړې دې.[7]

---

[1] جامع الترمذى كتاب النكاح باب ماجآء فى الرجل يعتق الأمة ثم يتزوجها رقم: ١١١٥.

[2] فتح البارى كتاب النكاح باب من جعل عتق الأمة صداقها رقم الحديث: ٥٠٨٦، ١١/١٦١شرح النووى على صحيح مسلم كتاب النكاح، أقل الصداق: ٩/٢٢١..

[3] الكوثر الجارى: ٢/٥٦.

[4] صحيح البخارى كتاب البيوع باب هل يسافر بالجارية قبل أن يستبرئها رقم الحديث: ٢٢٣٥.

[5] صحيح البخارى كتاب المغازى باب غزوة خيبر رقم الحديث: ٤٢١١.

[6] التوضيح لابن ملقن: ٥/٣٣٣عمدة القارى: ٤/١٢٨إرشادالسارى: ٢/٣٣.

[7] فتح البارى كتاب المغازى باب غزوة خيبر رقم الحديث ٤٢١٢، ٩/٦١١-٦١٠الكوثر الجارى: ٢/٥٦.

الروحاء دَمدينې نه مكې ته تلوسره دَ يو مقام نوم دې چه تقريباً دَ ٣٠ نه ٣٩ ميل په فاصله باندې دې. الصهباء دَخيبر نه مدينې طرف ته تلوسره ۶ ميله فاصله باندې دَ يومقام نوم دې.[1]

قوله:: سدالصهباء كښې دقيام موده: دَ خيبر نه په واپسئ باندې مقام صهباء كښې نبى كريم ﷺ درې ورځې او درې شپې قيام اوكړو لكه چه كتاب المغازى كښې راتلونكى رواياتو كښې دَدې تصريح موجود ده.[2]

قوله:: جهزتها له أم سليم: ام سليم رضي الله عنها دَحضرت صفيه رضي الله عنها بناؤ سينګار كولوسره دَ حضورپاك دپاره ناوې جوړه كړه. په مذكوره حديث كښې خود ام سليم رضي الله عنها دَدې پخپله دَ تياررولوحكم دې خود صحيح مسلم روايت كښې دى: «ثم دفعها إلى أم سليم، تصنعها له وتهيئها، قال: وأحسبه قال: وتعتد فى بيتها».[3]

يعنى نبى كريم ﷺ حضرت صفيه رضي الله عنها پخپله ام سليم رضي الله عنها طرف ته اوليګله چه هغه دې دَ دې بناؤ سينګار كولوسره تياره كړى. دَ راوى بيان دې چه زما ګمان دې حضرت صفيه دَ استبراء موده ام سليم رضي الله عنها سره مكمل كړه. تفصيل دَدې اجمال دادې چه حضرت صفيه رضي الله عنها قيدى وه. دَ آزادئى نه پس د نوى واده دَپاره استبراء رحِم ضرورى وو اودا ورځې دَهغې دَ حيض دَ ورځو وو. دَ استبراء موده ام سليم رضي الله عنها سره تيره شوه. پس دَهغې نه هغې حضرت صفيه رضي الله عنها دَ شرعى حدود سره تياره كړه اودَ شب زفاف دَپاره ئې دَ رسول الله ﷺ په خدمت كښې پيش كړه. دَ مذكوره حديث نه دَ شپې په وخت بې بى سره مجامعت معلوميږى اودَدې نه اخوا دَ نورو رواياتونه په ورځ كښې هم دَ مجامعت جواز ثابت دې.[4]

قوله:: أم سليم: دا ام سليم بنت ملحان رضي الله عنها ده دَحضرت انس رضي الله عنه مور ده. دَدې دَنوم باره كښې ډيرزيات اقوال دى په كوم كښې چه صحيح أنيسه ده. دَدې تفصيلى حالات كتاب العلم باب الحياء فى العلم كښې تيرشوى دى.[5]

قوله:: فأهدتها له من الليل: بيا ام سليم رضي الله عنها هغه (تياره كړه) دَ شپې تيرولودَپاره ئې رسول الله ﷺ ته اوليګله. أهدتها معنى زفتها ده. يعنى دَ شپې تيرولو دَپاره دَ شب زفاف دَپاره اوليګله.[6]

---

[1] معجم البلدان باب الصاد والهاء: ٤٣٥/٣ مجمع بحار الأنوار: ٣٧٣/٣ النهاية لابن اثير: ٦١/٢ فتح البارى كتاب المغازى باب غزوة خيبر رقم الحديث: ٤٢١٢، ٦١١/٩ عمدة القارى: كتاب المغازى باب غزوة خيبر رقم الحديث: ٤٢١٢، ٣٢٦/١٧.

[2] صحيح البخارى كتاب المغازى باب غزوة خيبر رقم الحديث: ٤٢١٣-٤٢١٢.

[3] صحيح مسلم كتاب النكاح باب فضيلة إعتاقة أمته ثم يتزوجها رقم الحديث: ٣٤٨٥.

[4] التوضيح لابن ملقن: ٣٣٣/٥ شرح النووى على صحيح مسلم كتاب النكاح باب فضيلة إعتاقه أمته ثم يتزوجها رقم الحديث: ٣٤٨٥، ٢٢٦/٩.

[5] كشف البارى: ٦١١/٤.

[6] عمدة القارى: ١٢٨/٤.

قوله:: فأصبح النبي صلى الله عليه وسلم عَروساً: پس نبي كريم ﷺ دَ واده دَ زلمي په حالت كښې سحر كړو. **عروس** دَ **فعول** په وزن باندې دَ واده دَزلمي او ناوې دواړه دَ پاره استعماليږی. دَ فرق دَپاره **رجل عروس** او **امرأة عروس** ونيلی شی اودَ نور التباس نه دَ بچ كيدلودپاره په ښځه باندې دَ **عروسة** اطلاق كيږی. او **عروس** دَ سړی جمع **عرس** او **عروس** دَښځې جمع **عرائس** استعماليږی.[1]

قوله:: فقال: من كان عنده شیء فليجیء به: بيا حضورپاك اعلان اوكړو چاسره چه د خوراك څه څيز وی هغه راوړئی.دَمذكوره روايت دَدې جملې آخری الفاظ "**فليجیء به**" دی. امام نووی ﷺ ليكلی دی بعض نسخوكښې دا صيغه نون وقايه سره "**فليجئنی به**" هم مذكور دی.[2]

دَدې خائې نه دَنبی كريم ﷺ دَ وليمې بيان دې دَ كومې صورت چه دا شو چه پخپله دَ نبی كريم ﷺ دَ طرف نه ددې وليمې دَخوراك وغيره انتظام اونه كړې شو بلكه حضورپاك اعلان اوكړو كوم سړی سره چه دَ خوراك څښاك څه څيز وی هغه دې راوړی او مونږ سره دې هم په يو دسترخوان باندې كينی اودې خوری.

ايا د نورو په مال باندې وليمه كولې شی؟: لامع الدراری كښې په دې موقع باندې يواشكال اودَهغې احتمالی جواب ذكركړې شوې دې. يوه نكته اوعلمی اړخ مخې نه دَ راوستلو په غرض سره هغه ذكركولې شی. حضرت گنگوهی ﷫ فرمائی دَحضورپاك ﷺ دا اعلان كول په ظاهری اعتبارسره دَ خلق نه كوزيدونكې نه دې خكه.چه وليمه خو دَ خاوند دَ مال نه كيږی او دَدې بی بی نه علاوه باقی ازواج المطهرات.نه دَ چا په وليمه كښې هم حضورپاك دَ چانه څه نه دی اخستې. نودَدې بی بی دَ وليمې دپاره ئی ولې داسې اوكړل؟ حالانكه حضورپاك سره هم دَخوراك څښاك سامان موجود وو چنانچه دا هم نه شی ونيلې چه حضورپاك سره به څه نه وو په دې وجه ئی اعلان كولوسره راجمع كړل.

نو دَدې سوال جواب دادې چه رسول الله ﷺ خالصةً دَهغوی دَخپلو مالونونه څه نه دی اخستې بلكه دَ تقسيم غنائم نه وړاندې چه كوم مال دَ احتياج دَپاره وركولې شی يا جدا كولې شی دَهغه مال نه ئی طلب كړې وو. اوداسې مال (كوم چه دَ تقسيم نه وړاندې وركولې شی) حكم دادې چه امام المسلمين داسې مال چه كله دَ ضرورت نه زيات وی واپس اخستې شی. چنانچه رسول الله ﷺ هم دَدغه مال دَپاره اعلان اوكړو دَ كومې واپس كول چه پخپله دَهغوی دَپاره ضروری وو. اودا جمله دَ احنافو په دې مسئله كښې دليل دې چه دَ غانمين دَپاره دَتقسيم غنائم نه وړاندې ملاويدونكی مال كښې ملكيت نه ثابتيږی. خكه چه كه دَ هغوی مليكت ثابتيدلو نوحضور به هغوی ته دَمال وركولونه پس دَ واپس كولو مطالبه نه كوله. په داسې حال كښې چه پخپله حضورپاك غنی وو. اوكله چه دا خبره ثابته شوه چه نبی كريم ﷺ اعلان كولوسره مال جمع كولوكښې حق بجانب وو نودا خبره هم معلومه شوه چه دا وليمه خالصةً دَ حضورپاك دَحق خمس نه وه.چه په مال غنيمت كښې دَ رسول الله ﷺ دَپاره دَ الله ﷻ دَ طرف نه مختص وو.[3]

---

[1] معجم الصحاح ص: ٦٨٩النهاية فی غريب الحديث والأثر: ١٨١/٢عمدة القاری ١٨٢/٤إرشادالساری: ٣٣/٢ شرح الكرمانی: ٣٣/٤.

[2] شرح النووی علی صحيح مسلم كتاب النكاح أقل الصداق: ٢٢١/٩التوضيح لابن ملقن: ٣٣٤/٥عمدة القاری: ١٢٨/٤.

[3] لامع الدراری مع الكنز المتواری: ٤٥/٤-٤٤.

دَحضرت ګنګوهی رحمه الله کلام ختم شو په دې باندې شیخ الحدیث رحمه الله لیکی چه حضرت ګنګوهی رحمه الله دَ یو ډیرې باریك او اهم نکتې طرف ته اشاره کړې ده اودَدې طرف ته هغه روایات هم دلالت کوی کوم چه په مسلم شریف او بیهقی وغیره کښې موجود دی چه حضورپاك ارشاد اوفرمائیلو چه «من كان عنده فضل زاد فليأتنا به، فجعل الرجل يجيء بفضل التمر وفضل السويق وفضل السمن». الحديث[1] رسول الله ﷺ اعلان فرمائیلې وو چه کوم سړی سره «دَهغه دَحاجت نه» زیاتی توښه وی هغه دې ماله راوړی، چنانچه چا «دَخپل حاجت نه» زیاتی کهجورې راوړې یاچا زیاتی اوره راوړل او چا زیاتی غوړی راوړل راغلو.

شیخ الحدیث رحمه الله فرمائی چه دا خبره دَحضرت ګنګوهی رحمه الله ذکرکړې خوده مګر ټول شراح بخاری په کلامونوکښې معروف خبره هم هغه ده کومه چه دَ ظاهر الفاظو نه معلومیږی چه دَ حضورپاك په اعلان باندې دصحابه کرامو رضی الله عنهم څیزونه راوړل هم دَخپل مال نه اوپه توګه دَ تبرع وو. [2]

علامه کرمانی رحمه الله فرمائی په دې حدیث شریف کښې په دې خبره باندې دلالت دې چه یولونی سړی له په خپلو ملګرو باندې یقین کول پکاردی او دَ ضرورت په وخت په خپل احوال کښې دَخپلو ملګرونه دَ ضرورت څیز غوښتل پکاردی. او په دې خبره باندې هم دلالت دې چه دَ یو سړی دَملګرو دپاره مستحب دی چه دَ خپل ملګری په ولیمه وغیره کښې دَهغه امداد اوکړی. [3]

تقریر بخاری شریف کښې شیخ الحدیث رحمه الله یوه بله خبره فرمائی "فلیجی به" دا دَدې وجې نه وو چه حضورپاك ولیمه اوکړی ځکه چه کور خوښې وونه چه کورته نی اوړلې وې اوولیمه نی کړې وې. [4]

قوله: وبسط نِطَعاً: اوحضورپاك دسترخوان خورکړو. په نطع کښې څلورقسمه لغات دی نِطَع دَنون کسره اوطاء فتحه سره. نِطْع دَنون کسره اوطاء سکون سره، نَطَع دَنون اوطاء فتحه سره اونَطْع دَ نون فتحه اوطاء سکون سره. په دې ټولو کښې افصح رومبې لغت دی یعنی نِطَع دَدې جمع نُطُوع او أنطاع راځی. دَ نطع استعمال دَهغه څرمن دپاره کیږی کومه چه دَ پهانسئی په وخت دمقتول لاندې خورولې شی اودَغه شان دَ څرمن دَ سترخوان دپاره هم کولې شی دلته هم په دغه دویمه معنی کښې لستعمال شوې دې. [5]

قوله: فجعل الرجل يجيء بالتمر وجعل الرجل يجيء بالسمن: نو چا «زیاتی» کهجورې راوړې اوچا «زیاتی» غوړی راوړل راغلل. ماقبل کښې دَ صحیح مسلم دَ روایت په حواله سره داخبره مخې ته راغلې ده چه دَ حضورپاك دَ طرف نه دَهغوی دَزیاتی توښې راوړلو اعلان اوکړې شو او اصحاب رسول ﷺ خپل خان نه کوم زیاتی دَ ضرورت سامان وو هم هغه راوړل. [6]

---

[1] صحيح مسلم كتاب النكاح باب فضيلة اعتاقه أمته رقم الحديث: ٣٥٧٤السنن الكبرى للبيهقى كتاب النكاح باب تأدى حق الوليمة بأى طعام رقم الحديث: ١٤٨٩٧، ٢٥٩/٧جامع الأصول رقم الحديث: ٨٩٥٠، ٤١٣/١١.

[2] الكنز المتوارى: ٤٥/٤-٤٤.

[3] شرح الكرمانى: ٣٤/٤.

[4] تقرير بخارى شريف: ١٢٩/٢.

[5] معجم الصحاح ص: ١٠٤٩مجمع بحار الأنوار: ٧٢٤/٤المعجم الوسيط ص: ٩٣٠عمدة القارى: ١٢٨/٤شرح الكرمانى: ٢٤/٤.

[6] صحيح مسلم كتاب النكاح باب فضيلة إعتاقه أمته رقم الحديث: ٣٥٧٤.

قوله:: قال: وأحسِبُه قد ذكر السويق: راوى اووئيل زما گمان دې چه حضرت انس ﷛ ستوان (راوړلو) هم بيان فرمائيلې وو. په دې جمله كښې دَ **قال** فاعل **عبدالعزيز بن صهيب** ﷫ دَ حديث راوى دې. او **أحسبُه** دَ "ه" ضمير او "ذكر" ضمير مرجع حضرت انس ﷛ دې.
علامه كرمانى ﷫ دَدې جملې تشريح كولوسره فرمائى چه دَ راوى دَ دغه گمان په صورت كښې دَ سابقه دواړو جملو نه پس دا جمله وى. ((وجعل الرجل يجيء بالسويق)). يو بل احتمال دَ ضمائر په مراجع كښې داهم كيدې شى چه دَ قال فاعل امام بخارى ﷫ وى او دا جمله دَفربرى ﷫ وى او أحسبه ضمير "ه" مفعول مرجع يعقوب وى. ليكن احتمال اول راجح دې او دويم كښې تكلفاتِ بعيد اختيارول دى.([1])

قوله:: فحاسوا حيساً: (كله چه صحابه كرامو ﷡ دَ نبى كريم ﷺ په اعلان باندې دَ خپل ضرورت نه زياتى دخوراك څيزونه راوړل، نوهغوى كهجورې غوړى او ستوان خپل مينځ كښې يوځائى كړل حيس نى تيار كړو (او په يوځائى اوخوړلو). دَ حاسوا مطلب دې چه هغوى جمع كيدونكى څيزونه يو بل سره گډود كړل ملاؤ ني كړل اودهغې نه مليدَ شان تيار شو كوم ته چه په عربى كښې حيس وائى.([2])
حضرت كشميرى ﷫ فرمائى چه په اردو ژبه كښې دَدې لفظ ترجمه حلوه يا مليده ده.([3])

قوله:: فكانت وليمة رسول الله صلى الله عليه وسلم: نوبس دا دَ رسول الله ﷺ مباركه وليمه وه. **كانت** دَ فعل ناقص ضمير كوم چه دَ**كانت** اسم دې دَحيس طرف ته راگرځى او **وليمة** دَخبر كيدو دَ وجې نه منصوب دى. مطلب دَدې جملې دادې چه كهجورې ستوان او غوړى يوځائى كولوسره تياره شوې هم حلوه دَ نبى كريم ﷺ وليمه وه. دَدې نه علاوه دَ بل هيڅ څيز اهتمام نه ووكړې شوې.([4])

قوله:: وليمة: وليمه الولم نه مشتق دې دَدې معنى دَ جمع كيدلو ده. چونكه وليمه دَ ښځې خاوند جمع كيدو، يوځائې كيدو نه پس وى په دې وجه دې ته وليمه وائى. دَ وليمې دَ افضل وخت باره كښې مختلف اقوال دى. دَ راجح قول مطابق شب زفاف نه پس افضل ده.([5])
دَوليمې سره متعلق دَاحكامو تفصيلى بحث به په خپل مقام باندې راځى. خو بياهم په دې مقام باندې دَ لطيفې په توگه دَمختلف دعوتونودَپاره په عربى ژبه كښې استعماليدونكى مختلف الفاظ ذكر كولې شى:

وليمة: دَ واده خوراك، **وكيرة** دَمكان دَتعمير نه په فراغت باندې دَ خوشحالئى خوراك. **خُرْس:** دَ ولادت دَ خوشحالئى خوراك. **أعذار:** دَ سنت دَخوشحالئى خوراك. **نقيعة:** دَ سفر نه واپس راتلو دَوخت خوراك. **نزل:** دَ ميمله دَ رومبنى ميلمستيا خوراك. **وضيعة:** دَ مصيبت دَ اخوا كيدو دَ وخت خوارك

---

[1]) فتح البارى:٦٢٤/١دارالمعرفة، عمدة القارى: ١٢٨/٤شرح الكرمانى: ٢٤/٤إرشادالسارى: ٣٤/٢.
[2]) المحكم لابن سيده الماده: الحاء والسين والياء: ٣٢٥/٣معجم الصحاح ص: ٢٧٧النهاية فى غريب الحديث والأثر لابن الاثير: ٤٥٨/١التوضيح لابن ملقن: ٣٣٤/٤فتح البارى: ٦٢٤/١عمدة القارى: ١٢٩/٤ إرشادالسارى: ٣٤/٢.
[3]) فيض البارى: ٢٤/٢أنوار البارى:١٣٠/١.
[4]) التوضيح لابن ملقن: ٣٣٥/٤فتح البارى: ٦٢٤/١عمدة القارى: ١٢٩/٤ إرشادالسارى: ٣٤/٢.
[5]) فتح البارى: ٢٨٧/٩ إعلاء السنن كتاب النكاح باب استحباب الوليمة: ٩/١٩ عمدة القارى: ١٣١/٤.

مَأدُبَة: دَ هريو دعوت په وخت تياريدونکې خوراك. **قِرِي**: دَميلمه دَ هر يو خوراك نوم. **جَفَلي**: عمومي دعوت. **نَقَري**: خصوصي دعوت. **خُرسه**: دَ ښځې دَ بچي راورو دَ وخت خوراك[1]

دَ حديث مبارک نه مستفاد امور: دَمذکوره طويل حديث مبارك نه ډيرزيات احکام اوفوائد معلوميږي. په کوم کښې چه ډير زيات خو ذکرشوې هم دي او دَډيرو وضاحت به په متعلق مقاماتوکښې راځي. دلته خلاصة مستنبط کيدونکي فوائد ذکرکولې شي:

① دَسحر مونځ ته صلاة غداة په نوم سره ذکر کول هم جائز دي.

② دَ سحر دَ مونځ اصل وخت مستحب خو په يوه اندازه رڼا کيدو وخت دې. ليکن دَ ضرورت په وخت کله چه ټول مونځ ګذار موجود وي نوهغه وخت په تياره کښې مونځ کول هم صحيح دې.

③ په يوځناور باندې دَ دوو نه زيات کسان سوريدل هم صحيح دی. په دې شرط چه ځناور طاقت لري.

④ دَ جنګ په وخت دَ تکبير نعره اوچتول او دَ الله ﷻ ذکر کول مستحب دي.

⑤ تکبير هم درې ځل ونيل مستحب دي.

⑥ دَ ضرورت په وخت يعنی په جنګ کښې دَ اس دَ تربيت په وخت، دَ قتال وغيره دَ تربيت په وخت، اس زغلولوسره په مرتبه کښې لوئی سړو او شخصيات نه وړاندې کيدل بې ادبی نه ده.

⑦ دَ راجح مذهب مطابق پتون په ستر کښې داخل دې لکه چه دَ دلائلو نه واضح شوې.

⑧ دَ آقا خپله وينځه آزادولوسره هم هغې سره نکاح کول مستحب دی او په دې عمل کښې دَ دغه آقا دَپاره دوچند اجر دې.

⑨ دَ يومصلحت عظيمه په وخت چاته ورکړې شوې څيز واپس اخستل هم جائز دی.

⑩ دَ شپې په وخت شبِ زفاف يعنی بی بی سره مجامعت کول جائز دی اودغه شان دَ ورځې هم جائز دی.

⑪ په واده کښې وليمه کول مطلوب اوممدو دی.

⑫ دَ وليمې دَپاره څه چه حاضر وي کافی اوخوښ کړې شوی دی. دَ څه لوئی پروګرام انتظام او غوښې کيدل ضروری اولازمی نه دی اودَدې دَ پاره قرض اخستل ډيرزيات ناخوښه او مکروه عمل دې.

⑬ دَدې حديث مبارك نه دا هم معلوميږي چه لوئی سړي دَ خپلو ملګرو په محبت باندې اعتماد کولوسره بې تکلف دَهغوی نه خوراك وغيره غوښتلې شي.

⑭ دَ يوسړي دَ ملګرو ګاونډيانو او تعلق لرونکو دَپاره دَ خپل ملګری امداد کول مستحب دی.[2]

دَ روايت ترجمة الباب سره مناسبت: ترجمة الباب وو «باب مايذکر فی الفخذ» او په روايت کښې دَ حضرت انس رضی الله عنه جمله «**وإن رکبتی لتمس فخذ النبی صلی الله عليه وسلم، ثم حسر الإزار عن فخذه النبی صلی الله عليه وسلم، حتی أنظر إلی بياض فخذ النبی صلی الله عليه وسلم**» تيرشو او په دواړوکښې مطابقت بالکليه ښکاره دې.

---

[1] أوجزالمسالک کتاب النکاح باب ماجاء فی الوليمة: ۲۱/۱۰عمدة القاری: ۱۳۱/٤ انوار الباري: ۱/۱۳۱.

[2] عمدة القاری: ٤/۲۳۱-۱۲۹التوضيح لابن ملقن: ٤/۳۳۵-۳۱٦شرح الکرمانی: ٤/۳۵.

١٢- باب: فِي كَمْ تُصَلِّي الْمَرْأَةُ مِنَ الثِّيَابِ

وَقَالَ عِكْرِمَةُ: لَوْ وَارَتْ جَسَدَهَا فِي ثَوْبٍ لَأَجْزَتْهُ.

دا باب دې په هغه باره کښې چه ښځه په څومره کپړو کښې مونځ کولې شي. په مذکوره عنوان کښې

بَابٌ تنوین سره دَ مبتدا محذوف خبر دې. یعنی «هذا باب». دویمه خبره داده چه "کم" استفهامیه وی یا خبریه دا دَ کلام صدارت غواړی خودلته "کم" نه اول فې دې. دَدې جواب دادې چه دې ځائی کښې دَ "کم" صدارت باطل نه شو ځکه چه جار مجرور دَ یوې کلمې په حکم کښې وی.[1]

دَترجمة الباب مقصد: حضرت حسین احمدمدنی رحمه الله فرمائی چه دَدې ترجمة الباب نه مقصد دادې چه تردې وخته پورې په مانځه کښې دَ سرو دَ لباس اوستر بیان وو. دَدې ځائی نه دَ ښځو دَ ستر اولباس بیان دې. دغه شان دَدې خبرې بیانول هم مقصود دې که چرې ښځه یو لوئی څادر ځان نه راتاؤ کړی او مونځ اوکړی چه په هغه څادر کښې دَهغې پوره بدن پټ شوې وی نوداسې کول جائز دی دَهغې مونځ به اوشی لکه چه دَتعلیق او حدیث الباب نه معلومیږی.[2]

تعلیق: وقال عکرمة: لو وارت جسدها فی ثوب لأجزته: حضرت عکرمه رحمه الله اوفرمائیل چه که چرې څوك ښځه هم په یو (لوئی) څادر کښې خپل بدن پټ کړی نو زه به په هغه (کپړه کښې مونځ کول) جائز ګرځوم.

دَ تعلیق تخریج: دَحضرت عکرمه رحمه الله دا قول امام بخاری رحمه الله تعلیقًا بیان کړې دې اودا قول موصولاً المصنف لابن عبد الرزاق او لابن ابی شیبه کښې موجود دې.[3]

مکمل روایت دادې: «عبد الرزاق عن یحیی بن أبی کثیر عن عکرمة قال: لو أخذت المرأة ثوبًا، فتقنعت به، حتی لا یری من شعرها شیء، أجزأ عنها مکان الخمار»[4] مراد دادې چه که څوك ښځه یو (لوئی) کپړه واخلی په هغې کښې خپل بدن اونغاړی، تردې چه دَهغې دَویښتونه هم څه نه ښکاری نوهم دا کپړه به دَ پړونی یا لوپټې په ځائی باندې شی.

هم المصنف لابن عبدالرزاق کښې یوبل روایت دې: «عبدالرزاق عن معمر عن یحیی بن أبی کثیر قال: سئل عکرمة أتصلی المرأة فی درع وخمار؟ قال: نعم، إذا لم یکن شفافًا»[5] یعنی مراد دادې چه دَحضرت عکرمه رحمه الله نه تپوس اوکړې شو چه آیا ښځه صرف په قمیص یا پړونی کښې مونځ کولې شی؟ نوهغوی جواب ورکړو چه او، اداکولې شی په دې شرط چه دا کپړې باریکې (دَکومې نه چه دَ بدن څرمن یا ویښته

---

[1] شرح الکرمانی: ٣٤/٤عمدة القاری: ١٣١/٤ارشادالساری: ٣٤/٢الکوثر الجاری: ٥٧/٢.

[2] تقریر حسین احمدمدنی رحمه الله غیر مطبوع.

[3] تعلیق التغلیق باب فی کم تصلی المرأة من الثیاب: ٢١٥/٢-٢١٤ عمدة القاری: ١٣١/٤التوضیح لابن ملقن: ٣٣٧/٥.

[4] المصنف لعبدالرزاق کتاب الصلاة باب فی کم تصلی المرأة من الثیاب رقم الحدیث: ٥٠٤٧، ٤٤/٣.

[5] أیضاً رقم الحدیث: ٥٠٤٨، ٤٤/٣.

ښکاري، نه وي. اوپه المصنف لابن ابی شیبه کښې دي: «حدثنا أبوأسامة، عن الجريري، عن عكرمة قال: تصلي المرأة في درع وخمار حصيف»[1] يعنی حضرت عکرمه رحمه الله اوفرمائيل چه ښځه په داسې قميص او پړونی کښې مونځ کولې شی چه مضبوط پيړ وی «دکوم نه چه رنګ نه ښکاري». په يوبل روايت کښې دی: «حدثنا وكيع قال: حدثنا أبان بن صمعة، عن عكرمة، عن ابن عباس قال: لابأس بالصلاة في القميص الواحد إذا كان صفيقاً»[2] دَحضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دې چه هغوی فرمائی چه صرف په يوقميص کښې مونځ کولوکښې څه حرج نشته کله دغه قميص دَ پيړې کپړې وی. په يوبل روايت کښې دی: «أبوأسامة، عن الجريري، عن عكرمة، أنه لا يري بأساً بالصلاة في القميص الواحد خصيصاً»[3] يعنی حضرت عکرمه رحمه الله هم په يو قميص کښې چه دَ پيړې کپړې وی مونځ کولوکښې هيڅ حرج نه ګنړلو.

قوله: لو وارت جسدها: دَ وارت معنی ده سترت او غطّت يعنی که ښځه خپل بدن پټ کړی [4]

قوله: لأجزته: دکشميهنی په روايت کښې داسې دی. اصيلی او ابن عساکر په روايت کښې دَدې کلمې په ځائې دَجاز لفظ دې.[5]

عکرمة: دامشهورامام حديث اوتفسير ابوعبدالله عکرمه مولی عبدالله بن عباس مدنی رحمه الله دې. دَدوی تفصيلی تعارف کتاب العلم باب قول النبي ﷺ: اللهم علمه الكتاب کښې تيرشوې دې. [6]

دَ تعليق ترجمة الباب سره مناسبت: په ترجمة الباب کښې وو چه ښځه په څومره کپړوکښې مونځ کولې شی. نو په مذکوره تعليق سره ئې دې طرف ته اشاره اوکړه که چرې هم په يوه کپړه کښې پوره بدن پټولو سره مونځ اوکړی نومونځ به ئې اوشی.

حديث الأول

[۳۶۵] - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ، أَنَّ عَائِشَةَ، قَالَتْ: لَقَدْ «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الفَجْرَ، فَيَشْهَدُ مَعَهُ نِسَاءٌ مِنَ المُؤْمِنَاتِ مُتَلَفِّعَاتٍ فِي مُرُوطِهِنَّ ثُمَّ يَرْجِعْنَ إِلَى بُيُوتِهِنَّ مَا يَعْرِفُهُنَّ أَحَدٌ»[7] [۸۳۴،۸۲۹،۵۵۳]

---

[1] المصنف لابن أبی شيبة كتاب الصلاة باب المرأة فی كم ثوب تصلی، رقم الحديث: ۶۲۳۷، ۳۳۲/۴.

[2] المصنف لابن أبی شيبة كتاب الصلاة باب الصلاة فی الثوب الواحد، رقم الحديث: ۶۲۴۶، ۳۳۴/۴.

[3] المصنف لابن أبی شيبة كتاب الصلاة باب الصلاة فی الثوب الواحد، رقم الحديث: ۶۲۵۵، ۳۳۵/۴.

[4] التوضيح لابن ملقن: ۳۳۹/۵ عمدة القاری:: ۱۳۱/۴.

[5] إرشادالساري: ۳۴/۲ فتح الباری: ۶۲۵/۱.

[6] كشف الباری: ۳۶۳/۳.

[7] رواه البخاری فی مواقيت الصلاة باب وقت الججر رقم الحديث: ۵۷۸ وفی صفة الصلاة باب انتظار الناس قيام الإمام العالم، رقم الحديث: ۸۶۷ وباب سرعة إنصراف النساء من الصبح وقلة ومقامهن فی المسجد رقم الحديث: ۸۷۲ ومسلم فی المساجد باب استحباب التكبير بالصبح فی أول وقتها رقم الحديث: ۱۴۵۷- ۱۴۵۹ وأبوداؤد فی الصلاة باب وقت الصبح رقم الحديث: ۴۲۳ والترمذی فی الصلاة باب فی التغليس فی الفجر رقم الحديث:

ترجمه: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي چه حضورپاك به دَ سحر مونځ كولو نوځه مسلماناني ښځې به هغوي سره دَ سحرمانځه (جمع كيږي) شريكيدلې اوهغوي به په خپلو څادرونوكښې رانغښتې شوې وې. بيا (دَمونځ نه پس) هغوي به دَ خپلو كورونوطرف ته واپس كيدلې نوچابه هغوي نه شوې پيژندلې.

تراجم رجال

ابواليمان: دا ابواليمان حكم بن نافع بهراني حمصي رحمه الله دې. دَدوي تفصيلي حالات كتاب بدء الوحي دَ شپږم حديث لاندې تيرشوي دي.[1]

شعيب: دا ابوبشر شعيب بن ابي حمزه القرشي الاموي رحمه الله دې. دَدوي تفصيلي حالات كتاب بدء الوحي دَ شپږم حديث لاندې تيرشوي دي.[2]

زهري: دا ابوبكر محمدبن مسلم بن عبيدالله بن عبدالله بن شهاب بن عبدالله لوئي الزهري المدني رحمه الله دې. دَ دوي حالات كتاب بدء الوحي باب كيف كان بدء الوحي دَ دريم حديث لاندې تيرشوي دي.[3]

عروة: دا عروه بن الزبير بن العوام رحمه الله دې. دَ دوي حالات كتاب بدء الوحي دَ دويم حديث لاندې تيرشوي دي.[4]

عائشة: دا ام المؤمنين حضرت عائشه بنت ابي بكر صديق رضي الله عنهما ده. دَ دوي حالات كتاب بدء الوحي دَ دويم حديث لاندې تيرشوي دي.[5]

شرح حديث

قوله: فيشهد معه نساء من المؤمنات: يشهد دَ يحضر په معنى كښې دې اونساء دَ امرأة جمع ده من غير لفظه.[6] مطلب دادې چه مؤمنې ښځې به دَ سحردَ مانځه په جمع كښې حاضريدلې.

قوله: متلفعات في مُروطهن: هغه ښځې به په خپلو څادرونوكښې رانغښتې وې. دا جمله دَ نساء نه حال جوړيدو سره واقع شوې ده. اكثر شارحين داتركيب بيان كړې دې.[7] ليكن صاحب الكوثر الجاري رحمه الله په دې باره كښې ليكلي دي: ((ويروي منصوباً على الحال من النساء، وليس بقوي، لأن ذالحال إذاكان نكرة يجب تقديم الحال عليه)) او متلفعاتِ دَ نساء نه حال واقع كيدو په وجه منصوب دې حالاتكه داخبره

۱۵۳والنسائي في المواقيت باب التغليس في الحضر رقم الحديث: ۵۴۷-۵۴۶وابن ماجة في كتاب الصلاة باب وقت صلاة الفجر رقم الحديث: ۶۶۹والمؤطا في وقت الصلاة باب وقوت الصلاة: ۵/۱جامع الأصول كتاب الصلاة الفرع الثاني في تقديم أوقات الصلوت رقم الحديث: ۲۲۳/۵، ۳۲۸۳.

[1]) كشف الباري: ۴۷۹/۱.

[2]) كشف الباري: ۴۷۹/۱.

[3]) كشف الباري: ۳۲۶/۱.

[4]) كشف الباري: ۲۹۱/۱.

[5]) كشف الباري: ۲۹۱/۱.

[6]) التوضيح لابن ملقن: ۳۴۰/۵عمدة القاري: ۱۳۲/۴إرشادالساري: ۳۵/۲.

[7]) شرح الكرماني: ۳۴/۴إرشادالساري: ۳۵/۲عمدة القاري: ۱۳۲/۴.

مضبوطه نه ده ځکه چه کله ذوالحال نکره وی نو په هغې باندې حال مقدم کول ضروری وی.([1])
دَعلامه کرمانی رحمه الله ددې خبرې جواب داورکولې شی چه دا قاعده مُسلم ده لیکن په دې باندې عمل هغه وخت ضروری وی کله چه ذوالحال نکره محضه وی. اوکله چه په دې حدیث کښې نساء نکره محضه نه ده بلکه نکره مخصوصه ده یعنی ددې صفت من المؤمنات مذکوره دې. دَ کوم په وجه چه په دلته مذکوره قاعده نه شی جاری کولې. والله اعلم بالصواب.
متلفعات کښې دویم احتمال دَ صفت دې یعنی دا جمله به نساء نه صفت واقع کیږی او مرفوع به وی یعنی متلفعات، ([2])
دَمذکوره جملې رومبې لفظ دَ اصیلی په روایت کښې متلففات دې دَ فاء تکرار سره لیکن دواړه الفاظ په یوه معنی کښې دی، مقصود کښې دې تغیرسره څه فرق نه پریوځی.([3])

قوله::مُروطهن:دا جمع دَ مِرطٌ ده دَدې معنی ده وړنی یا دَ ریښم هغه څادر چه دَ قمیص په ځائې باندې اغوستلې شی.البته دَدې څادرخصوصیت دادې چه دادَ شین رنګ وی اوهم دَ ښځو داستعمال وی.([4])

قوله::ثم یرجعن إلی بیوتهن: بیا به هغه ښځې دَ جمات نه کورته واپس کیدلې.

قوله::مایعرفهن أحد: هیچابه نه پیژندلې. مطلب دا چه کله به هغوی دَمونځ نه فارغ شوې اوکورونوته به واپس کیدلې نو دَهغوی په کتلو به چا پیژندلې نه شوې چه دا ښځې دی که سړی؟ کتونکوته به صرف شك معلومیدلو. هم دَ صحیح بخاری په دویم روایت کښې تصریح ده «لایعرفن من الغلس»یعنی دَهغوی پیژندګلو به دَ تیارې دَ وجې نه نه کیدله.([5]) په اصل کښې په دې مقام باندې دغه ښځې نه پیژندل ددوو وجوهاتو احتمال لری چه دَدې سبب به تیاره وه که پردې کولوکښې به ښه مبالغه کول.([6])

دَ حدیث مبارک ترجمة الباب سره مناسبت:دَمذکوره حدیث ترجمة الباب سره مناسبت «متلفعات فی مروطهن»کښې دې هغه داسې چه په ترجمة الباب کښې وو چه ښځه په څومره کپړوکښې مونځ اداکړی نوهغه به صحیح شی، او په دې جمله کښې دی که په یولوئی څادرکښې اونغښتلې شی اومونځ اوکړی نو مونځ به ئې اوشی. ځکه چه مرط دَ یو څادردپاره استعمالیږی.([7])
دامام بخاری ددې روایت نه اوددې نه دَ وراندې دَحضرت عکرمه رحمه الله ذکرکړې شوې روایت نه په دې خبره باندې استدلال کول دی چه دَ ښځې مونځ په یوه کپړه کښې کیږی په دې شرط چه په هغې کښې دَ

[1] الکوثر الجاری: ٤/٥٧.
[2] شرح الکرمانی: ٤/٣٤إرشادالساری: ٢/٣٥.
[3] عمدة القاری: ٤/١٣٢الکوثر الجاری: ٢/٥٧أوجز المسالک رقم الحدیث: ٤، ١/٢٧٢.
[4] معجم الصحاح ص: ٩٥١النهایة لابن الأثیر: ٢/٦٠٧شرح الکرمانی: ٤/٣٤التوضیح: ٥/٣٤٠فتح الباری: ١/٦٢٥.
[5] صحیح البخاری کتاب مواقیت الصلاة باب وقت الفجر رقم الحدیث: ٥٧٨.
[6] التوضیح: ٥/٣٤١فتح الباری: ١/٦٢٥الکوثر الجاری: ٢/٥٨ نوټ: دَدې مسئلې تفصیل وړاندې دَ سحر دَ مونځ افضل وخت کوم یودې دَ عنوان لاندې راځی.
[7] عمدة القاری: ٤/١٣٢تقریربخاری شریف: ٢/١٢٩.

دې ټول بدن پټ وي. داعتراض کونکو په نيز قابل اعتراض دې چه دَدې روايت نه استدلال تام نه دې
ځکه چه عين ممکن دی چه دغه ښځو د دې څادرونولاندې نورې کپړې هم اغوستې وی لکه زمونږ په
زمانه کښې چه دَ برقې لاندې نور لباس استعمالولو رواج دې. (۱)
نوددې جواب دا ورکړې شو چه دا څه وزنداره اعتراض نه دې ځکه چه دَحديث دَ ظاهر نه هم دغه
معلوميږی چه دَهغوی په بدنونو به هم هغه يويوڅادر وو اوددې تفتيش نه دَحضورپاك خاموشی
اختيارول هم ددې خبرې دليل دې چه هم په يوه لويه کپړه کښې دَ پټيدو په حالت کښې دَ ښځو مونځ
صحيح کيږی. (۲)

دَښځوپاره دَمانځه په حالت کښې څومره کپړې ضروری دی؟ دَښځودَ مانځه دَصحت دَ پاره څومره
کپړې ضروری دی؟ په دې باره کښې اختلاف دې. امام بخاری رحمه الله دَ صنيع تعليق او روايت نه
معلوميږی چه دَهغوی په نيز په يولوئی څادر کښې انغښتلو سره دَمونځ کولو په صورت کښې دَ جواز
والاصورت دې. دَ بل فريق په نيز دَ سرې او ښځې دَ مونځ دَ صحت دپاره دَ دوو کپړوکيدل ضروری
دی. دَدريم فريق په نيز ددريو کپړو کيدل ضروری دی اودَ څلورم فريق په نيز دَ څلورو کپړو کيدل
ضروری دی. دَ دويم فريق قائلين امام ابوحنيفه رحمه الله اوامام شافعی رحمه الله دی. او دَدريم فريق قائل
حضرت عطاء رحمه الله دې. اودَ څلورم فريق ابن سيرين رحمه الله دې. ابن المنذر رحمه الله وائی چه په ښځه باندې
خپل ټول بدن پټول واجب دی بغيردَ مخ او لاسونونه. اوس که دا پټول په يوه کپړه سره اوشی اوکه په
زياتوسره برابر دی. دَمتقدمين دَ طرف نه په دې باره کښې هيڅ امر قطعی دَ دريو يا څلورو باره کښې
نه دې نقل او دا اختلاف استحبابی دې يعنی څومره کپړې مستحب دی. (۳)
حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائی په دې سلسله کښې دَ جمهورو مذهب دادې چه څومره کپړه دَهغې
دَ ستر دَ پاره کافی وی هغه دې استعمال کړې اودَ بعض رائې ده چه دوه کپړې دې واخلی اودَ بعض
رائې ده چه درې دې واخلی. دغه شان يو قول دَ څلورو کپړو داخستو هم دې. دَ ښځې ټول بدن ستر دې
«الا الوجه والكفين واختلف فی القدمين» (۴)

په مونځ کښې په ښځه باندې څومره بدن پټول ضروری دی؟ دَ احنافو په نيز دَښځې ټول بدن بغيردَ
مخ لاسونو او قدمونودَ ظاهر نه ستر دې. امام مالك رحمه الله اوامام شافعی رحمه الله صرف دوه اجزاء مخ او
لاسونه مستثنی گرځوی. دَدې دوارو حضراتو په نيز دَ ښځې قدم (خپې) واجب الستر دی که په مانځه
کښې دَ ښځې قدمونه ښکاره وی نودَامام مالك رحمه الله په نيز دَ مونځ په وخت کښې دننه دننه دَ دغه
مونځ واپس راگرځول واجب دی اودَ امام شافعی رحمه الله په نيز که وخت باقی وی اوکه نه وی څه راگرځول
ضروری دی. (۵)

دَسحر دَمونځ افضل وخت کوم يودې؟ په مذکوره حديث کښې چه په ښځودَ سحر مونځ کولونه

---

(۱) الكوثرالجاري: ۵۸/۲.
(۲) فتح الباري: ۶۲۵/۱عمدة القاري: ۱۳۳/٤إرشادالساري: ۳۵/۲.
(۳) شرح ابن بطال: ۳۷/۲عمدة القاري: ۱۳۳/٤.
(۴) تقرير بخاري شريف: ۱۲۹/۲.
(۵) الدرمع الرد كتاب الصلاة باب شروط الصلاة مطلب فی ستر العورة: ۲۹۸/۱-۲۹۷المجموع شرح المهذب كتاب الصلاة باب ستر العورة: ۱۶۷/۳المغنی لابن قدامة كتاب الصلاة باب سترالعورة فی الصلاة وحدها: ۳۳۷/۱-۳۳۶ المواهب الجليل كتاب الصلاة فصل فی ستر العورة: ۹/۲.

واپسی کوله نوهغوی به چا نه شوې پیژندلې. دَدې جملې دَ وجې نه دَسحر مونځ مستحب او افضل وخت کښې دَ ائمه کرامو اختلاف دې. په دې باره کښې رومبې خبره خو داده چه دَ سحر دَمونځ دَ وخت په جواز کښې اختلاف نه دې هغه خود ټولو ائمه حضراتو په نیز دَسحر دَراختو نه ترنمر راختو پورې دې (۱)
البته اختلاف دَ هغه نه په افضل وخت کښې دې چه دَ سحر دَ مونځ اول وخت یعنی په تیاره کښې کول افضل دی یا په آخر وخت یعنی رڼا کښې کول افضل دی. په دې باره کښې دَ مذاهب تفصیل څه دا شان دې. که چرې آسمان صفا وی یعنی اوریځې نه وی نو دَاحنافو په نیز دَ سحر مونځ په رڼا کښې کول دَ تیارې نه په کولو کښې افضل دې که په سفر کښې وی او که په حضر کښې، که دَ ګرمئی موسم وی او که دَ یخنئی، اودا حکم دَ ټولو خلقو په حق کښې دې. سوا دَ حاجی نه چه دَهغه دَپاره په مزدلفه کښې په تیاره کښې مونځ کول په رڼا کښې دَ مونځ کولو نه افضل دې.(۲)
امام طحاوی فرمائی که دَ سحر په مونځ کښې دَ اوږد قراءت اراده وی نو بیاغوره خبره داده چه مونځ په تیاره کښې شروع کړې شی او په رڼا کښې دې پوره کړې او که چرې دَ اوږد قراءت کولو اراده ئې نه وی نو بیا دَداسې سړی په حق کښې هم اسفار یعنی په رڼا کښې افضل دې دَ تغلیس په ځائې. (۳)
علامه انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی دَاحنافو نه امام ابوحنیفه رحمه الله او امام ابویوسف رحمه الله مذهب دا دې چه دَ سحر دَمونځ شروع او ختمول هم په اسفار کښې کول افضل دی او دَ امام محمد رحمه الله مذهب دې چه شروع په تیاره کښې او ختمول په رڼا کښې افضل دی. همدا امام طحاوی رحمه الله اختیار کړې دی (۴)
ائمه ثلاثه (امام مالک رحمه الله امام شافعی رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله) په نیز دَ سحر دَمونځ شروع او ختمول دواړه هم په تغلیس کښې کول افضل دی.(۵)

دَ احنافو دلائل: په دې مسئله کښې دَ احنافو مذهب دَ صحیح احادیثو نبویه صلی الله علیه وسلم او آثار صحابه رضی الله عنهم نه ثابت دې.

رومبې دلیل: دَاحنافو دَ ټولو نه رومبې دلیل دَ حضرت رافع بن خدیج رضی الله عنه روایت دې کوم چه اصحاب سنن الاربعه او دَهغوی نه علاوه په خپل کتاب کښې په صحیح سند سره نقل کړې دې.(۶) زمونږ مستدل

---

(۱) بدائع الصنائع كتاب الصلاة فصل فى شروط الصلاة: ۵۵۹/۱-۵۵۸.
(۲) بدائع الصنائع كتاب الصلاة وأما شرائط الأركان: ۵۷۱/۱فتح القدير كتاب الصلاة فصل فى استحباب التعجيل: ۲۲۷/۱حاشية ابن عابدين كتاب الصلاة مطلب فى طلوع من مغربها: ۲۴/۲دارعالم الكتب تبيين الحقائق كتاب الصلاة الأوقات التى يستحب فيها الصلاة: ۲۲۱/۱.
(۳) شرح معانى الأثار كتاب الصلاة باب الوقت الذى يصلى فيه الفجر. أى وقت هو؟: ۱۳۴/۱.
(۴) العرف الشذى كتاب الصلاة باب ماجاء فى التغليس بالفجر رقم الحديث: ۱۵۳، ۲۰۰/۱.
(۵) الذخيرة كتاب الصلاة الفصل السادس فى وقت الصبح: ۲۹/۲ مواهب الجليل لشرح مختصر الخليل كتاب الصلاة مواقيت الصلاة: ۳۴/۲المدونة الكبرى كتاب الصلاة فى الأوقات: ۵۷/۱-۵۶المجموع شرح المذهب كتاب الصلاة باب مواقيت الصلاة: ۵۳/۲روضة الطالبين كتاب الصلاة الباب الأول فى المواقيت: ۲۹۳/۱ الحاوى فى فقه الشافعى كتاب الصلاة باب صفة الأذان وما يقام له من الصلاة ولايؤذن: ۶۴/۲ المغنى لابن قدامة كتاب الصلاة فصل مايستحب من تعجيل الصلاة: ۲۴/۲الإنصاف للمرداوى كتاب الصلاة باب شروط الصلاة: ۱۶۶/۳ المبدع شرح المقنع كتاب الصلاة شروط الصلاة: ۳۰۷/۱.
(۶) سنن الترمذى كتاب الصلاة باب ماجاء فى التغليس بالفجر رقم الحديث: ۱۵۴ سنن أبوداؤد كتاب الصلاة باب فى وقت الصبح رقم الحديث: ۴۲۴سنن النسائى فى المواقيت باب الأسفار رقم الحديث: ۵۴۹ سنن ابن ماجة كتاب

داحدیث محمدبن اسحاق او محمدبن عجلان په طرق سره نقل دي. امام ترمذی رحمه الله د محمدبن اسحاق رحمه الله په طرق سره اوباقی ائمه دمحمدبن عجلان رحمه الله په طریق سره روایت کړي دي. ابن القطان رحمه الله په خپل کتاب کښې دمحمدبن عجلان رحمه الله د طریق باره کښې لیکلی دی ((طریقه طریق صحیح)) [1] لهذا د احنافو مستدل مذکوره حدیث د محمدبن عجلان رحمه الله په طریق سره به مراد وی: ((عن محمدبن عجلان عن عاصم بن عمر عن محمودابن لبید عن رافع بن خدیج، قال: قال رسول الله صلی الله علیه وسلم: أسفروا بالفجر، فأنه أعظم للأجر)) یعنی رسول الله ﷺ ارشاد فرمائیلي د سحر مونځ په رڼاکښې کوئی، پس تحقیق دا داجر په اعتبار سره ډیر زیات دي.

هم دا روایت ابن حبان رحمه الله دي الفاظوسره تخریج کړي دي: ((أسفروا بصلاة الصبح فأنه أعظم للأجر)) [2] او امام طحاوی رحمه الله په دي الفاظو سره تخریج کړي دي: ((أسفروا بالفجر فکلما أسفرتم، فهو أعظم للأجر أوقال لأجورکم)) [3] اوبزار رحمه الله دحضرت انس رضي الله عنه روایت په دي الفاظوسره نقل کړي دي: ((أسفروا بصلاة الفجر، فأنه أعظم للأجر)) [4]

اوامام طحاوی رحمه الله دحضرت جابر رضي الله عنه حدیث نقل کړي دي: ((قال: کان علیه السلام یؤخرکاسمها)) شرح معاني الأثار کتاب الصلاة باب الوقت الذي یصلی فیه الفجر: ۱۳۳/۱. هم د شرح معانی الأثار یو روایت کښې دی: ((قال رسول الله صلی الله علیه وسلم: أصبحوا الصبح، فکلما أصبحتم، فهو أعظم للأجر)) شرح معاني الأثار کتاب الصلاة باب الوقت الذي یصلی فیه الفجر: ۱۳۲/۱. مطلب ددي دا دي چه د سحر مونځ څومره رڼا کولوسره اوکړي شي هم دومره به اجر زیات ملاویږي. حالانکه د تیاري ختمیدونه پس چه کله سحر واقع کیږي نوددي نه پس په هغه رڼا کښې نور زیاتوالي نه کیږي. نومقصود په دي خاني کښې ددي مسئلي مبالغة په ښه شان سره واضح کوي.

درافع بن خدیج رضي الله عنه د مذکوره روایت باره کښې امام ترمذی رحمه الله فرمائی ((حدیث حسن صحیح)) [5] حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی ((صححه غیرواحد)) [6]

علامه زیلعی رحمه الله لیکی امام نسائی رحمه الله داروایت په صحیح سندسره نقل کړي دي [7] علامه هیثمي رحمه الله لیکلی دی چه بزار رحمه الله دا روایت کړي دي اوددي ټول رجال ثقه دي. [8] علامه هیثمی رحمه الله د رافع بن خدیج رضي الله عنه د اسفار باره کښې نور دوه روایتونه نقل کړی دی اودهغي نه پس ئی فرمائیلی

الصلاة أبواب مواقیت الصلاة باب وقت صلاة الفجر رقم الحدیث: ۶۷۲جامع الأصول کتاب الصلاة القسم الأول فی الفرائض وأحکامها، الفصل الثانی فی المواقیت الفرع الرابع فی أول الوقت بالصلاة رقم الحدیث: ۳۳۲۹، ۲۵۲/۵.

[1] نصب الرایة للزیلعی کتاب الصلاة فصل الحدیث الثانی عشر: ۲۳۵/۱العرف الشذی کتاب الصلاة باب ماجاء فی التغلیس بالفجر رقم الحدیث: ۱۵۴، ۲۰۱/۱.

[2] صحیح ابن حبان کتاب الصلاة باب مواقیت الصلاة رقم: ۱۴۹۱.

[3] شرح معانی الأثار کتاب الصلاة باب الوقت الذي یصلی فیه الفجر: ۱۳۲/۱.

[4] مسند البزار مسند أبی حمزة أنس بن مالک رضي الله عنه رقم الحدیث: ۶۲۴۴، ۳۵۰/۳.

[5] سنن الترمذی کتاب الصلاة باب ماجاء فی التغلیس بالفجر رقم الحدیث: ۱۵۳.

[6] فتح الباری لابن حجر کتاب مواقیت الصلاة باب وقت الفجر رقم الحدیث: ۵۷۸، ۷۳/۲.

[7] نصب الرایه کتاب الصلاة فصل الحدیث الثانی عشر: ۱/۲۳۵.

[8] مجمع الزوائد ومنبع الفوائد، کتاب الصلاة باب وقت الصلاة الصبح: ۳۱۵/۱.

دي: «وهما من رواية هرير بن عبد الرحمن بن رافع بن خديج وقد ذكرها ابن أبي حاتم ولم يذكر في أحد منهما جرحًا ولا تعديلاً، قلت: وهرير ذكره ابن حبان في الثقات، وقال يروي عن أبيه»[1]

دويم دليل: داحنافو دويم دليل دَحضرت ابوبرزه رضي الله عنه حديث دي كوم چه امام بخاري رحمه الله او امام مسلم رحمه الله نقل كړي دي: په هغې كښې دي: أن النبي صلى الله عليه وسلم كان ينصرف من صلاة الغداة حين يعرف الرجل جليسه»[2] ددې حديث مطلب دادې چه نبي كريم صلى الله عليه وسلم به كوم وخت دَ سحر مونځ مكمل كولو نو هغه وخت به سړي خپل ځان سره ناست بل مونځ گذار پيژندلو چه هغه څوك دې.

اوس دلته دَ غور كولو خبره داده چه په هغه زمانه كښې بجلي وغيره خو وه نه مسجدنبوى كچه او وړوكې وو نو په وجه دَ ټيټو ديوالونو او ښكته چتونو به تياره تر ډيره وخته پورې وه په داسې حالاتو كښې دَ مانځه نه فارغيدو وخت كښې دَ يوبل دَ شكل اوصورت پيژندلو مطلب دادې چه ښه ډيره رڼا به شوې وه. تردې چه دننه ماحول كښې به هم دَ يوبل پيژندگلو كول په آسانتيا سره ممكن كيدل.

دريم دليل: دَ احنافو دريم دليل دَحضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه حديث دې كوم چه شيخينو حضراتو روايت كړي دي:-

«عن ابن مسعود قال: ما رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى لغير وقتها إلا بجمع، فإنه جمع بين المغرب والعشاء بجمع، وصلى صلاة الصبح من الغد قبل وقتها»[3]

دا الفاظ دَ سنن ابى داؤد دى. مطلب دَحديث دادې چه حضرت ابن مسعود رضي الله عنه فرمائي چه مانبى كريم صلى الله عليه وسلم چرې نه دې ليدلې چه هغوى مونځ دَ خپل وخت نه بغير اداكړې وى سوا دَ مزدلفه دَ سحر چه نبي كريم صلى الله عليه وسلم دَ مزدلفه ماښام او ماسخوتن جمع كړل او وړاندې راتلونكې سحر ئې دَ سحر مونځ دوخت نه وړاندې اداكړو. دَ وخت نه وړاندې مطلب دادې چه روزانه دَ مونځ كولو كوم وخت وو دهغې نه وړاندې اوهغه وخت په عام توگه باندې داسفار وخت كښې اداكول وو. او خاص په هغه ورځ ئې په تياره كښې مونځ كړې وو په دې وجه ئې اوونيل چه دَ وخت نه وړاندې اداكړو. دا مطلب ئې نه دې چه دَ سحر دَ وخت داخليدلو نه وړاندې ئې كړې[4] ددې نور وضاحت هم دَ صحيح بخاري يو روايت سره كيږي په كوم كښې چه دي: «فلما طلع الفجر قال: إن النبي صلى الله عليه وسلم كان لا يصلي هذه الساعة إلا هذه الصلاة في هذا المكان من هذا اليوم»[5] ارشاد ئې اوفرمائيلو چه كله سحر راوختلو ... الخ راوى اوفرمائيل بيشكه نبي كريم صلى الله عليه وسلم هغه وخت (يعنى دَ سحر راختو نه پس زر په تياره كښې) مونځ نه كولو مگر دا مونځ صرف په هغه ورځ او هغه ځائې (يعنى مزدلفه) كښې اوكړو. دَ ابن مسعود رضي الله عنه دَ مذكوره روايت نه معلوميږي چه دَ حضورپاك عليه السلام معمول په رڼاكښې دَ مونځ كولو او مونځ وركولو

---

[1] مجمع الزوائد ومنبع الفوائد، كتاب الصلاة باب وقت الصلاة الصبح: ۳۱۶/۱.

[2] صحيح البخاري كتاب الأذان باب القراءة فى الفجر رقم الحديث: ۷۷۱صحيح مسلم كتاب الصلاة باب معرفة الركعتين رقم الحديث: ۶۴۷.

[3] صحيح البخاري كتاب المناسك باب من يصلى الفجر بجمع رقم الحديث: ۱۶۸۲.

[4] العرف الشذى أبواب الصلاة ماجاء فى الإسفار بالفجر رقم: ۱۵۴، ۲۰۲/۱أوجز المسالك كتاب وقوت الصلاة رقم الحديث: ۴، ۲۷۴/۱تبيين الحقائق كتاب الصلاة: ۲۲۲/۱.

[5] صحيح البخاري كتاب الحج باب من أذن وأقام لكل واحدة منهما رقم الحديث: ۱۶۷۵.

وو. په دغه خاص ورځ د معمول خلاف عمل مخې ته راغلو نو صحابي رسول ﷺ هغه بيان کړو.
څلورم دليل: د احنافو څلورم دليل هغه حديث شريف دې په کوم کښې چه حضرت جبرائيل علیه السلام رسول الله ﷺ ته د مانځه د وختونو تعليم ورکړو. د دې په آخره کښې د سحر د وخت باره کښې د راوي بيان دې چه «ثم صلى الصبح حين أسفرت الأرض»[1] او هم دغه روايت په ابوداؤد شريف کښې دې د کوم الفاظ چه دادي: «صلى بي الفجر فأسفر»[2] او په مستدرک للحاکم کښې ذکرشوي روايت کښې دې: «ثم جاءه الصبح حين أسفر جدا» د دې حديث شريف په آخره کښې امام حاکم رحمه الله فرمائي: «هذا حديث صحيح مشهور من حديث عبدالله بن المبارك»[3] حافظ ابن حجر رحمه الله تلخيص الحبير کښې د امام ترمذي رحمه الله کلام نقل کړې دې چه «قال محمد: حديث جابر أصح شيء في المواقيت»[4]
پنځم دليل: د احنافو پنځم دليل د ابراهيم نخعي رحمه الله قول دې کوم چه په صحيح سندسره امام طحاوي رحمه الله اوابن ابي شيبه رحمه الله نقل کړې دې. «ما اجتمع أصحاب محمد صلى الله عليه وسلم على شيء ما اجتمعوا على التنوير»[5] يعني اصحاب رسول ﷺ په يوامرباندې داسې نه دي جمع شوي لکه چه د سحر په رڼاکښې په مونځ کولوچه راجمع شوي دي. امام طحاوي رحمه الله ليکلي دي دا خبره څنګه صحيح کيدې شي چه صحابه کرام رضي الله عنهم د حبيب پاک ﷺ خلاف په يوامرباندې راجمع شي.[6]
د ائمه ثلاثه دليل: د ائمه ثلاثه رحمهم الله مذهب په دې مسئله کښې دادې چه د سحرمونځ په تياره کښې کول غوره دي. د دې حضراتو دليل هغه روايت دې کوم کښې چه حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها فرمائيلي چه کله به ښځو مونځ اوکړو او واپس به د کورونوطرف ته تللې نوچا به هغوی نه پيژندلې اوداسې به د تيارې د وجې نه کيدل.
د ائمه ثلاثه د دليل د احنافو د طرف نه دوميې جواب: د احنافو د طرف نه د دې حديث نه د دليل نيولو په نه صحيح کيدو باندې مختلف جوابونه ورکړې دي. د ټولو نه اول خو په دې خبره ځان پوهه کول پکار دي چه د صحيح بخاري په موجوده مقام کښې د مذکوره حديث شريف آخرى جمله (د کوم نه چه دليل نيولې شي) الفاظ دادي: «ما يعرفهن أحد»[7] چه چا به هغوی پيژندلې نه خو هم دغه حديث په نورو مقاماتوکښې دې نوهلته آخرى الفاظ دادي: «لا يعرفهن أحد من الغلس»[8] يوبل ځائې کښې دي «لا يُعرَفن من الغلس»[9]

---

[1] سنن الترمذي كتاب الصلاة باب ماجآء في مواقيت الصلاة رقم الحديث: ١٤٩.
[2] سنن أبي داؤد كتاب الصلاة في المواقيت رقم الحديث: ٣٩٣.
[3] المستدرك على الصحيحين كتاب الصلاة باب في مواقيت الصلاة رقم الحديث: ٧٠٤.
[4] تلخيص الحبير كتاب الصلاة باب أوقات الصلاة رقم الحديث: ٢٤٢، ٤٤٧/١.
[5] شرح معاني الآثار كتاب الصلاة الوقت الذي يصلى فيه الفجر: ١٣٦/١ المصنف لابن أبي شيبة كتاب الصلاة أوقات الصلاة باب من كان ينوربها ويسفر ولا يرى به بأساً رقم الحديث: ٣٢٧٥، ١٣٠/٣.
[6] شرح معاني الآثار كتاب الصلاة الوقت الذي يصلى فيه الفجر: ١٣٦/١.
[7] صحيح البخاري كتاب الصلاة باب في كم تصلي المرأة من الثياب رقم الحديث: ٣٧٢.
[8] صحيح البخاري كتاب الصلاة مواقيت الصلاة باب وقت الفجر رقم الحديث: ٥٧٨.
[9] صحيح البخاري كتاب الصلاة صفة الصلاة باب انتظارالناس قيام الإمام العالم رقم الحديث: ٧٦٧.

د ائمه ثلاثه رحمهم الله استدلال د هغه طرق نه دې په کوم کښې چه «من الغلس» الفاظ ذکردی. یعنی د ښځو پیژندګلو نه کیدل به د تیارې د وجې نه نه کیدلو. د دې نه معلومیږی چه مونځ به په تیاره کښې اداکیدلو نه چه په رڼاکښې. دکوم د وجې نه چه به هغوی د مانځه نه فارغیدوسره زر کورونوطرف ته تللې.

نودې جواب دا ورکړې شوې دې چه د حضرت عائشه رضی الله عنها د دې روایت په آخره کښې «من الغلس» الفاظ د هغې خپل نه دی بلکه د راوی د طرف نه دا الفاظ درج دی. د حضرت عائشه رضی الله عنها جمله د دې لفظ نه وړاندې مکمل شوې وه . د هغې د دې جملې نه راوی دا اوګڼړل چه د ښځود نه پیژندلو علت غلس هم تیاره وی نوځکه هغه دا الفاظ زیات کړل. په دې جواب باندې دلالت په دوه شان سره کیږی.

اول خو د حدیث باب نه چه هلته په ذکرشوی روایت کښې «من الغلس» الفاظ نشته دې.[1] دویم د ابن ماجه رحمه الله روایت دې چه هلته په صحیح سندسره روایت موجود دې اود هغې په آخری جمله کښې «فلا یعرفهن احد» نه پس «تعنی من الغلس»[2] یعنی راوی وائی چه د حضرت عائشه رضی الله عنها مراد چه چا هغوی د تیارې د وجې نه نه پیژندلې دې. یعنی د لفظ تعني د وجې نه دا خبره ثابته شوه چه دا جمله «من الغلس» د راوی ذکرکړې شوې ده نه چه د حضرت عائشه رضی الله عنها.[3]

اوکه چرې په منلوسره دا الفاظ ثابت هم وی نو جواب به دا وی چه هغه وخت د جمات دیوالونه او چت ښکته وو د کوم په وجه چه د اسفار په وخت کښې هم هلته تیاره وه دکوم د وجې نه چه پیژندګلو نه کیدل ممکن دی.[4]

دویم جواب: دویم جواب دا ورکړې شوې دې چه که چرې په روایاتوکښې موجود غلس اومنلې شی نو داسې به د سفر وغیره د وتلو د وجې نه شوې وی یابه بیا داسې د اسلام په شروع کښې کیدل کوم وخت چه به ښځې په جمع کښې شریکیدلې. روستو چه د ښځو د پاره هم په کور کښې د مونځ کولوحکم راغلو نوبیا هغه د تغلیس حکم هم منسوخ شو.[5]

دریم جواب: اوداهم وئیلې شوی دی چه داسې کول د حضورپاک خصوصیت وو د امت د پاره چه هغوی کوم حکم ورکړې دې هغه په اسفارکښې د مونځ کولودې.[6]

د احنافو د مذهب د ترجیح وجه: دا خبره وړاندې تیره شوې ده چه تغلیس وی که اسفار جائز په دواړو وختونوکښې دې. اختلاف د دواړو وختونونه د افضل وخت باره کښې دې. د روایاتو او آثارو کثرت ته په کتو سره ښه شان سره اندازه کیدې شی چه په دې باره کښې د احنافو مذهب واجح دې. اوهغه داسې چه کله په ظاهری توګه باندې د رسول الله صلی الله علیه وسلم قولی احادیثو او فعلی احادیثوکښې تعارض

---

[1] صحيح البخارى كتاب الصلاة باب فى كم تصلى المرأة من الثياب رقم الحديث: ۳۷۲.

[2] سنن ابن ماجه كتاب الصلاة باب وقت صلاة الفجر رقم الحديث: ۶۷۲.

[3] العرف الشذى كتاب الصلاة باب ماجاء فى الإسفار بالفجر رقم الحديث: ۱۵۴، ۲۰۰/۱ الكوكب الدرى كتاب الصلاة باب ماجاء فى التغليس بالفجر رقم الحديث: ۱۵۳، ۲۰۰/۱.

[4] تبيين الحقائق كتاب الصلاة شرائط الصلاة: ۲۲۲/۱ الكوكب الدرى كتاب الصلاة باب ماجاء فى التغليس بالفجر رقم الحديث: ۱۵۳، ۲۰۰/۱.

[5] بدائع الصنائع: ۵۷۵/۱أوجز المسالك: ۲۷۶/۱بذل المجهود: ۹۳/۳.

[6] أوجز المسالك: ۲۷۶/۱.

معلوم شی نو دامت دپاره په قولی حدیث باندې دعمل کولو حکم دې. ځکه چه درسول الله ﷺ په افعالوکښې خو ډېر داسې افعال دی کوم چه هم حضورپاك سره مخصوص وو دامت دپاره دهغې حکم نه وو. په خلاف داقوال چه هغه خو هم امت دپاره ارشاد فرمانیلې شوې دی. اومسئله مبحوث بها کښې درسول الله ﷺ په قولی احادیثوکښې دامت دپاره د اسفار بالفجر حکم دې.[1]

بل د ابراهیم نخعی رحمه الله د قول نه پس د بل څه جواب یا د ترجیح دوجې هډو ضرورت باقی نه پاتې کیږی ددې دپاره چه اصحاب رضی الله عنهم په یوداسې امر باندې راجمع شی کوم چه نبی کریم ﷺ نه وی ارشاد کړې دا بانمکن خبره ده.[2]

دحضرت کشمیری رحمه الله تحقیق: محمدانور شاه کشمیری رحمه الله فرمانی په ظاهره د عهدنبوی په شروع کښې به د سحر مونځ په تیاره کښې کیدې شو سره ددې چه په دومره غلس اوتیاره کښې نه کوم چه دامام شافعی رحمه الله مسلك دې. وجه داده چه هغه زمانه د شدت عمل وه. جلیل القدر صحابه کرامو رضی الله عنهم اسلام راوړې وو چه د نبوت داعلی کمالاتو مظهر جوړیدل. بیا به هغه حضراتو د تهجد د مونځ هم پابندی کوله. لهذا د سحر مونځ به نې په جمع سره په آسانتی کولو. بیا چه کله اسلام خور شو او زیات خلق په اسلام کښې داخل شو اوپه مجموعی توګه په هغوی کښې (په نسبت د سابقین اولین) ضعف ښکاره شو نو د سحر په مونځ کښې په اسفار باندې عمل شروع شو دې دپاره چه په جمع کښې کمې نه وی.

نوکه چرته اوس هم داسې موقع وی چه ټول خلق په یوځانی کښې موجود وی اود جمع دپاره آسانی اوشی نو په غلس کښې به مونځ کولې شی لکه د مبسوط سرخسی رحمه الله باب التیمم کښې دی او بخاری شریف باب وقت الفجر کښې د سهل بن سعد رضی الله عنه حدیث راځی چه ما به په کورکښې پیشمنې خوړلو بیا به زر جمات ته رسیدلم دې دپاره چه حضورپاك سره په جمع کښې شریك شم.[3]

دې نه هم معلومه شوه چه تغلیس به په رمضان کښې کیدلو اوددې دستور زمونږ دارالعلوم دیوبند کښې هم د اکابرو دزمانې نه دې. بل د حضرت ابوبکر او عمر رضی الله عنهما د زمانې نه معلومیږی چه د سحر دمونځ جمع په شروع کښې غلس او انتهاء اسفارکښې کیدله اودا امام طحاوی رحمه الله اختیارکړې دی. بیا به دحضرت عثمان رضی الله عنه په زمانه کښې پوره مونځ په اسفارکښې کیدلو کوم چه متاخرین حنفیه اختیارکړې دې.[4]

نوټ: دائمه ثلاثه رحمهم الله نور مستدلات به په خپل مقام باندې راځی نود احنافو دطرف نه به دهغې جوابات هم ذکرولې شی. فقط.

---

[1]) تبیین الحقائق کتاب الصلاة شرائط الصلاة: ۲۲۲/۱العرف الشذی کتاب الصلاة باب ماجاء فی الإسفار بالفجر رقم الحدیث: ۱۵۴، ۲۰۰/۱نیل الأوطار کتاب الصلاة باب وقت صلاة الفجر ماجاء فی التغلیس بها والإسفار رقم الحدیث : ۴۷۰، ۲۱/۲.

[2]) شرح معانی الآثار کتاب الصلاة الوقت الذی یصلی فیه الفجر: ۱۳۶/۱.

[3]) صحیح البخاری کتاب الصلاة باب وقت الصلاة الفجر رقم الحدیث: ۵۷۷.

[4]) أنوارالباری: ۱۳۳/۱۱-۱۳۲شرح معانی الآثار: ۱۳۶/۱.

١٣- باب: إِذَا صَلَّى فِي ثَوْبٍ لَهُ أَعْلَامٌ، وَنَظَرَ إِلَى عَلَمِهَا.

دا باب دې دَهغه سړي په باره کښې چه په داسې کپړو کښې مونځ کوي په کوم چه نقش اونګار جوړشوې وي او په مانځه کښې په دغه نقش اونګار باندې نظر هم پريوځي.

علامه کرماني رحمه الله ذکرکړې دی چه دَترجمة الباب په آخري جمله کښې يو روايت «ونظر إلى عَلَمِه» هم دې يعنی دَ عَلَمْ اضافت دَ ضمير مذکرطرف ته دې په دې کښې دا ضمير ثوب طرف ته راګرځي اوضمير مؤنث خميصة په اعتبارسره دې دکوم ذکرچه په حديث کښې راځي.(١)

أعلام جمع دَ عَلَمْ ده. په دې ځائې کښې دَدې نه مراد نقوش او کرښې دی کومې چه په کپړو باندې وی دَهغه کپړو دَ ښائست او ښکلا دپاره.

دَترجمة الباب مقصد: حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائي دَامام بخاري رحمه الله غرض دَ ترجمة الباب نه دادې که چرته په مانځه کښې اخوا ديخوا خيال راشي نو مونځ به کيږي. سره دَدې چه دَ ګلونو والا کپړې اغوستو سره دَدې خيال په زړه کښې راشي.(٢)

حديث الأول

[٣٦٦] - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى فِي خَمِيصَةٍ لَهَا أَعْلَامٌ، فَنَظَرَ إِلَى أَعْلَامِهَا نَظْرَةً، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: «اذْهَبُوا بِخَمِيصَتِي هَذِهِ إِلَى أَبِي جَهْمٍ وَأْتُونِي بِأَنْبِجَانِيَّةِ أَبِي جَهْمٍ، فَإِنَّهَا أَلْهَتْنِي آنِفًا عَنْ صَلَاتِي» وَقَالَ هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُنْتُ أَنْظُرُ إِلَى عَلَمِهَا، وَأَنَا فِي الصَّلَاةِ فَأَخَافُ أَنْ تَفْتِنَنِي» (٣)[٥٤٧٩،٧١٩]

ترجمه: دَحضرت عائشه رضي الله عنها نه روايت دې چه نبي کريم صلى الله عليه وسلم په خپل يو څادر کښې مونځ اداکړو په کوم کښې چه نقش اونګار (بوټي اوکرښې وغيره) جوړې شوې وې (په مانځه) کښې دَ حضورپاک نظر په دغه نقوشوباندې پريوتلو. بيا چه حضورپاک دَ مانځه نه فارغ شو نوحضورپاک اوفرمائيل چه زما دا څادر ابوجهم له يوسئی او هغه دَدې نه (ساده دَ يورنګ والا) څادر راوړئي دې (نقش والا) څادرزه زما

---

(١) شرح الكرماني: ٤/٢٥.

(٢) تقرير بخاري: ٢/١٢٩ أوجزالمسالك كتاب الصلاة باب النظر في الصلاة إلى ما يشغلك عنها. رقم الحديث: ٢١٢، ٢/٣٣٧.

(٣)رواه البخاري في صفة الصلاة باب الالتفات في الصلاة رقم الحديث: ٧٥٢وفي اللباس في باب الأكسية والخمائص رقم الحديث: ٥٨١٧ومسلم في المساجد باب كراهية الصلاة في ثوب له أعلام رقم الحديث: ٥٥٦وأبوداؤد في الصلاة باب النظر في الصلاة رقم الحديث: ٩١٤وفي اللباس باب من كره لبس الحرير رقم الحديث: ٤٠٥٢والنسائي في القبلة باب الرخصة في الصلاة في خميصة لها أعلام رقم الحديث: ٧٧٢والإمام مالک في المؤطا كتاب الصلاة باب النظر في الصلاة إلى مايشغلک عنها رقم الحديث: ٢١٢ وجامع الأصول كتاب الصلاة الفصل السادس في شرائط الصلاة ولوازمها الفرع الثالث في ستر العورة النوح الرابع في ماكره من اللباس رقم الحديث: ٣٦٥، ٥/٤٦٢.

په مونځ كښې په غفلت كښې واچولم.

تراجم رجال

احمدبن يونس: دا احمدبن عبدالله بن يونس بن عبدالله بن قيس تميمى يربوعى كوفى رحمه الله دې. دَدوى تفصيلى حالات كتاب الايمان باب من قال إن الايمان هوالعمل لاندې تيرشوى دى.[1]

ابراهيم بن سعد: دا ابواسحاق ابراهيم بن سعد بن ابراهيم بن عبدالرحمن بن عوف زهرى مدنى رحمه الله دې. دَدوى تفصيلى حالات كتاب الايمان باب تفاضل أهل الايمان فى الأعمال كښې تيرشوى دى.[2]

ابن شهاب: دَدوى پوره نوم ابوبكر محمدبن مسلم بن عبيدالله بن عبدالله بن شهاب بن عبدالله لونى الزهرى المدنى رحمه الله دې. دَدوى تفصيلى حالات كشف البارى رومبى جلد كتاب بدء الوحى دريم حديث لاندې تيرشوى دى.[3]

عروة: داعروه بن الزبير بن العوام رحمه الله دې. دَ دوى حالات كتاب بدء الوحى دَ دويم حديث لاندې تيرشوى دى.[4]

عائشة: دا ام المؤمنين حضرت عائشه بنت ابى بكر صديق رضي الله عنها ده. دَ دوى حالات كتاب بدء الوحى دَ دويم حديث لاندې تيرشوى دى.[5]

شرح حديث

قوله: صلى فى خَمِيصَةٍ لها أعْلام: نبى كريم ﷺ يوخميصة (څادر) كښې مونځ اداكړو په دغه څادرباندې كرښې او نقشونه وو.

قوله: خميصة: دا لفظ دَ خاء فتحه دَ ميم كسره اوصاد فتحه سره مستعمل دې. هغه څادر چه دَ ورنى نه جوړوى د تور يا سُور رنګ په دې باندې بوټې يا كرښې جوړې شوې وى په مربع شكل كښې وى هغې ته خميصة وائى. عام ساده څادر ته خميصه نه وائى. خميصه ونيلى شى هم هغه څادر ته چه دَتور رنګ والادَ كړښو وى.[6]

قوله: لها أعلام: په عبارت كښې دَدې لفظ استعمال په توګه دَ بيان دَتاكيد دَپاره دې. په دې وجه ددې الفاظومعنى پخپله په لفظ خميصه كښې موجود ده.[7]

---

[1] كشف البارى: ۱۵۹/۲.

[2] كشف البارى: ۱۲۰/۲.

[3] كشف البارى: ۳۲۶/۱.

[4] كشف البارى: ۲۹۱/۱.

[5] كشف البارى: ۲۹۱/۱.

[6] معجم الصحاح ص: ۳۱۸النهاية فى غريب الحديث والأثر: ۵۳۴/۱ مجمع بحار الأنوار: ۱۱۴/۲ التوضيح لابن ملقن: ۳۴۵/۵الاستذكاركتاب الصلوة باب النظرفى الصلاة إلى مايشغلك عنهارقم الحديث: ۹۵، ۵۷۲/۱فتح البارى: ۶۲۶/۱.

[7] فتح الملهم كتاب المساجد باب كراهية الصلاة فى ثوب له أعلام رقم: ۵۵۶، ۴۰۱/۳.

قوله: فنظر إلى أعلامها نظرة: دَدي جملې مطلب دادې چه په مانځه کښې دَ نبی کریم ﷺ نظر اتفاقاً په دغه نقوش اوکربنو باندې پریوتلو او په دې کښې دحضورپاك خیال دَ مانځه نه اخوا کیدو ته نیزدې شو.([1])

قوله: فلما انصرف: رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو چه زما دا رنګدار څادر ابوجهم له یوسئی اوهغه له نی ورکړئی.

قوله: أبوجهم: دا ابوجهم بن حذیفه بن غانم بن عامر بن عبدالله بن عبیدبن عویج بن عدی بن کعب القرشی العدوی ﷛ دې. ([2])دَ دوی دَ مور نوم بشیره بنت عبدالله وو داد عدی بن کعب دَ نسل نه ده.([3]) دا صحابی رسول دې دَ فتح مکه په موقع باندې په اسلام کښې داخل شوې دې.([4]) دَدوی دَ نوم باره کښې اختلاف دې بعض عامر لیکلې او بعض عبیدبن حذیفه القرشی العدوی لیکلې دې. ([5])دا صحابی دَ جاهلیت په زمانه کښې هم دَ بیت الله په آبادئی کښې شریك شوې وو.([6]) ابونعیم الاصبهانی لیکلې دی دې په فتح مصرکښې هم شریك شوې.([7]) نبی کریم ﷺ دې دَ زکوة اوصدقات دَ وصول کولوډپاره عامل جوړکړې لیکلې وو دَدوی نه یوروایت نقل نه دې.([8])
ابن سعد ﷫ لیکلی دی چه دَدوی انتقال دَ حضرت عمر بن خطاب ﷛ دَ شهید کیدونه پس شوې.([9]) دې نه علاوه په نورو کتابونوکښې دَامیر معاویه ﷛ په زمانه کښې دَ هغوی دَ وفات کیدو ذکر لیکلې شوې دې.([10])دَحدیث په کتابونوکښې دا صحابی صاحب الانبجانیه په نوم سره مشهور دې.([11])

حضرت شیخ الحدیث ﷫ فرمائی چه مونږ په ابواب التیمم کښې دابیان کړی دی چه دَ ابوجهم او ابوجُهیم روایات دَحدیث په کتابونوکښې په دریو ځایونوکښې راغلی دی. یو ابواب التیمم دویم ابواب اللباس اودریم مرور فی الصلاة کښې اوما هلته خودلی دی په أبواب اللباس کښې ابوجهم خو صحیح دې او څوك چه ابوجُهیم وائی هغه غلط دې. او باقی دواړو ځایونوکښې یعنی ابواب التیمم او ابواب السترة کښې ابوجهیم دې.([12])

---

[1]) بذل المجهود کتاب اللباس من کره لبس الحریر رقم الحدیث: ۴۰۵۲،۱۲/۸۱.
[2]) الإصابة فی تمییز الصحابة رقم الترجمة: ۲۰۷، ۳۵/۴.
[3]) الطبقات الکبری لابن سعد: ۴۵۱/۵.
[4]) الثقات لابن حبان: ۲۹۱/۳معرفة الصحابة لأبی نعیم: ۴۴۶/۴سیرأعلام النبلاء: ۵۵۶/۲.
[5]) الثقات لابن حبان: ۲۹۱/۳التوضیح لابن ملقن: ۳۴۴/۵شرح النووی علی صحیح مسلم رقم الحدیث: ۱۲۳۸، ۴۷/۵فتح الباری: ۶۲۶/۱عمدة القاری: ۱۳۸/۴.
[6]) سیرأعلام النبلاء: ۵۵۶/۲الإصابة فی تمییز الصحابة: ۳۵/۴.
[7]) معرفة الصحابة لأبی نعیم: ۴۴۶/۴.
[8]) سیرأعلام النبلاء: ۵۵۶/۲.
[9]) الطبقات الکبری لابن سعد: ۴۵۱/۵.
[10]) الإصابة فی تمییز الصحابة: ۳۵/۴التوضیح لابن ملقن: ۴۲۵/۵إرشادالساری: ۳۵/۲.
[11]) معرفة الصحابة لأبی نعیم: ۴۴۶/۴.
[12]) تقریر بخاری شریف:۱۳۰/۲ أوجزالمسالک:رقم الحدیث: ۳۳۵/۲-۳۳۴،۲۱۲.

او هم دَدې ذکر حافظ ابن حجر رحمه الله علامه نووی رحمه الله اوعلامه عینی رحمه الله هم کړې دې.(۱)

قوله:: وأتوني بأنبجانية أبي جهم: اوماله دَ ابوجهم انبجانيه (بغیر دَ نقوش څادر) راوړنی.

قوله:: أنبجانية: دَ همزه فتحه اوکسره سره اودَباء فتحه اوکسره سره اودَ یاء تشدید اوتخفیف سره مستعمل دې. اوداهم وئیلی شوی دی چه داکپړه دَیوځائی طرف ته منسوب ده کوم ته چه أنبجان وائی. اودې نه علاوه نور اقوال هم دَلغت په کتابونوکښې ذکر دی. أنبجانيه هغه پیړ څادرته وائی په کوم چه څه قسم نقش بوټی او کرښې وغیره نه وی. دَ دې په مقابله کښې دَ دغه ذکرشوی نه چه څه څیز په کپړه باندې وی نو هغې ته خمیصه وائی.(۲)

نبي اکرم ﷺ نقش دار څادر هم ابوجهم ته ولې اولیګلو؟: په دغه ذکرشوې جمله کښې داخبره مخې ته راغله چه نبی اکرم ﷺ اوفرمائیل دا خمیصه ابوجهم ته ورکړئ. په دې مقام باندې په ذهن کښې یو سوال پیداکیږی چه دا څادر ورلیګلو دَپاره ابوجهم ولې خاص کړې شو؟ نوددې جواب دادې چه داڅادر هم ابوجهم حضورپاک ته هدیه لیګلې وو(۳)لکه چه مؤطا امام مالک رحمه الله کښې دی: ((أهدى أبوجهم ابن حذيفة لرسول الله صلى الله عليه وسلم خميصةً شاميةً لها عَلَمٌ)) (۴)

انبجانيه دلته دَمؤنث صیغه استعمال شوې ده دَ أبي جهم طرف ته دَاضافت سره خو په یوبل روایت کښې دَمذکر صیغه استعمال شوې ده ((كساء له أنبجانيا)).(۵)

قوله:: فإنها ألهتني آنفا عن صلاتي: پس تحقیق دې خمیصه خو زه اوس دَ خپل مانځه نه غافل کړم. دَ ألهتني مطلب دې شَغَلَتني یعنی دَدې څادر نقش اوکرښو خو زه په مانځه کښې دَ خپل رب دَ حضورئی نه او په مانځه کښې دَ غور اوفکر نه مشغول کړم یعنی غافل نې کړم.(۶)

په دې ځائی کښې ألهتني دَ ماضی صیغه ده دَکوم مطلب چه دې حضورپاک په غفلت کښې پریوتلې وو. خو دَدې حدیث نه پس راتلونکی تعلیق کښې دی.(۷) ((فأخاف أن تفتنني)) دَدې نه معلومیږی چه غفلت شروع شوې نه وو بلکه په غفلت کښې دَ پریوتلو ویره پیداشوې وه. لکه څنګه چه دَ مؤطا په روایت کښې دی. (۸)((فكاد يفتنني)) یعنی نیزدې وه چه دغه نقش اوکرښو زه په فتنه کښې اچولې ووم نودَ فأخاف او فكاد الفاظو نه معلومیږی چه فتنه واقع شوې نه وه ځکه چه لفظ کاد دَ قربت په معنی باندې دلالت کوی او دَ فعل وقوع منع کوی.(۹)

---

(۱) فتح الباري: ۶۲۶/۱شرح النووي على صحيح مسلم رقم الحديث:۱۲۳۸، ۴۷/۵عمدة القاري: ۱۳۸/۴فتح الملهم: ۴۰۱/۳.
(۲) معجم الصحاح ص: ۱۰۱۵لسان العرب: ۱۴/۱۴إكمال المعلم شرح مسلم لقاضي عياض: ۴۹۰/۲إكمال إكمال المعلم: ۲۵۳/۲شرح الكرماني: ۳۶/۴التوضيح لابن ملقن: ۳۴۵/۵شرح النووي على صحيح مسلم: ۴۶/۵.
(۳) أوجزالمسالک کتاب الصلاة النظر فی الصلاة إلى ما يشغلک عنها رقم الحديث: ۲۱۲، ۳۳۶/۲.
(۴) المؤطا للإمام مالک ابواب الصلاة النظر فی الصلاة إلى ما يشغلک عنها رقم الحديث: ۲۱۲.
(۵) صحيح مسلم کتاب المساجد باب كراهية الصلاة فی ثوب له أعلام رقم الحديث:۵۵۶.
(۶) التوضيح لابن ملقن: ۳۴۵/۵.
(۷) صحيح البخاري کتاب الصلاة باب إذا صلى فی ثوب له أعلام والنظر إلى علمها رقم الحديث:۳۷۳.
(۸) المؤطا للإمام مالک کتاب الصلاة النظر فی الصلاة إلى ما يشغلک عنها رقم الحديث: ۲۱۲.
(۹) أوجزالمسالک رقم الحديث: ۲۱۲، ۳۳۷/۲فتح الملهم رقم الحديث : ۵۵۶، ۴۰۱/۳.

حافظ ابن حجر رحمه الله ليکلی دی چه په رواياتو کښې مخې ته راتلونکی ددې ظاهری تعارض د وجې نه، به تاويل کولې شی چه معنی داده چه زه په غفلت کښې راتلوته نيزدې شوې ووم. د إلهاء اطلاق په قرب کښې دمبالغې دپاره وی. يا به دا تاويل کولې شی چه د فتنی مصداق إلهاء نه قوی دې. اود حضورپاك دفتنی الفاظوسره ئی د قربت والا الفاظ استعمال کړل اود إلهاء ئی مطلقا استعمال کړه (۱)

دحضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې: د ذکرشوی بحث خلاصه دا شوه چه د ظاهری تعارض نه د بچ کيدو دپاره د رومبی خبرې إلهاء معنی د دويمې خبرې يعنی احتمال والامعنی مراد واخستې شی نو مراد به داشی چه غفلت پيښ شوې نه ؤو بلکه په غفلت کښې د پريوتلو احتمال پيدا شوې وو

په دې باندې شيخ الحديث رحمه الله اوفرمائيل په دې مقام باندې چه حافظ ابن حجر رحمه الله اوعلامه قسطلانی رحمه الله کوم تاويل کړې دې .... خو زما په نيز د تاويل ضرورت نشته دې اوچونکه دا دواړه الفاظ په حديث شريف کښې راغلی دی ددې دپاره چه ترکومې ددې معنی بغيرد تاويل نه جوړيدې شی نوجوړه دې کړې شی. چنانچه دلته معنی جوړيدې شی اوهغه دا چه إلهاء نه مراد إلهاء خفيف دې يعنی داخوا ديخوا لړشان خيال راتلل او افتنان دادې چه د دغه خيالاتو او تفکراتو شدت اوشی نود ألهتنی مطلب دا شو چه څه خيال راغلو او أخاف أن تفتننی مطلب دا شو چه دومره زيات شوې نه وو. اوس خلاصه دا شوه چه د نفس خيال وقوع خو اوشوه مگر د هغې کثرت او زياتوالې اونه شو. او زما د خيال تائيد ددې نه کيږی چه فقهاؤ يوه مسئله بيان کړې ده چه که داخوا ديخوا خيال راشی نو مونځ به صحيح کيږی مگر دا خيالات ښه نه دی او په دليل کښې فقهاء هم دا روايت پيش کوی. نوکه چرې إلهاء نه ده واقع شوې نود فقهاؤ استدلال به څنگه صحيح کيږی؟ ليکن خيالات وغيره راوستل به مکروه وی اودکومې درجې چه إلهاء وی هم د هغه درجې به کراهت وی تردې چه کله به تنزيهی اوکله تحريمی پورې حالت رسيږی. ددې نه پس دا اوګڼئی چه ددې واقعې نه پس نبی کريم صلى الله عليه وسلم مونځ اوکړو او راوې نه ګرځولو نوددې نه د مونځ صحت معلوم شو. او چونکه حضورپاك هغه کپړه واپس کړه نوپه دې سره کراهت معلوم شو. ليکن دا ياد ساتئې چه په دې سره د حضورپاك په شان مبارك کښې دڅه قسم بد خيال رانه ولئی څکه چه حضورپاك د تعليم فعلی دپاره تشريف راوړې وو په دې وجه حضورپاك ددې کولوسره اوخودل چه که چرې داسې واقعه دريږبنه شی نو مونځ به صحيح وی. هم دغه وجه ده چه زمونږ دپاره کوم کار خلاف اولی دې د هغې په کولوبه هغوی ته په واجب د عمل کولوثواب ملاويږی. هم په دې وجه د حضورپاك ته په ناسته باندې د مونځ کولو پوره ثواب ملاويږی. دغه شان د صحابه کرامو رضي الله عنهم نه ګناه شوې لکه غلا زنا وغيره دا ټول د امت د تعليم دپاره وو. څکه چه د هغوی تعليم دامت دپاره ضروری وو او چونکه دا ټول د نبی عليه السلام دشان خلاف وو په دې وجه دنبی کريم صلى الله عليه وسلم په اصحاب کرام باندې اوکړې شو (۲)

دعلامه قسطلانی رحمه الله رائې: دمذکوره ظاهری اختلاف په حل کښې شارح بخاری علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه دنبی کريم صلى الله عليه وسلم دوه حالتونه وو. يوحالت بشری اوبل کوم چه حضورپاك سره مخصوص

---

(۱) فتح الباری: ۶۲۷/۱ أوجزالمسالک رقم الحديث: ۲۱۲، ۳۳۷/۲ إرشاد الساری: ۲/۳۶.

(۲) تقريربخاری شريف کتاب الصلاة باب إذا صلی فی ثوب له أعلام: ۳۴۶/۲الکنزالمتواری: ۴۸/۴-۴۷ أوجزالمسالک کتاب الصلاة باب النظر فی الصلاة إلی مايشغلک عنها رقم الحديث:۲۱۲، ۳۳۷/۲بذل المجهود کتاب الصلاة باب من کره لبس الحرير رقم الحديث: ۹۱۴، ۲۹۷/۴.

وو. په دې حالت کښې به رسول الله ﷺ دَ بشری مقتضیاتو نه بهر وو. چنانچه په رومبی حالت حالت بشریه طرف ته کتلوسره حضورپاك اوفرمائیل اَلْهَتنی او دویم حالت طرف ته کتلو سره حضورپاك دا جزمًا اونه فرمائیل بلکه وئې فرمائیل چه ماته ویره پیدا شوه. او په دې سره په فتنه کښې واقع کیدل په حقیقت سره لازم نه راځی.(۱)

ابوجهم له په څادر لیکلوباندې یوه شبه اودَهغې جواب: په دې مقام باندې یوه شبه پیداکیږی چه هغه څادر دکوم په وجه چه حضورپاك ته په مانځه کښې خلل پیدا شو حضورپاك هغه ناخوښه ګڼړلوسره ابوجهم ته دَ واپس لیګلو حکم اوکړو نوچه کوم ئې پخپله ناخوښه وو هغه دَبل دَپاره څنګه خوښ کړې شو؟ دویمه خبره دا چه هغه کپړه دَ نبی کریم ﷺ دَ غفلت سبب جوړه شوه نوهغه کپړه خو به ابوجهم ﷺ خامخا په غفلت کښې اچوی داسې څیز ئې بل له څنګه اولیګلو؟

دَعلامه عثمانی صاحب ﷺ جواب: دَدې جواب علامه شبیر احمد عثمانی ﷺ دا ورکړو. اول خو دا چه صرف لیګل دلیل نه دې چه حضورپاك هغه ته دغه کپړه اغوستلوسره دَمونځ حکم ورکوی (دا خوهم داسې دی)(۲) لکه چه حضرت عمر فاروق ﷺ له حضورپاك ریښمین لباس لیګلې وو بیانې تصریح فرمائیلې وه چه دَ ستا دَاستعمال دَپاره مې نه ده درلیګلې (بلکه دې دَپاره مې درلیګلې چه داخرڅه کړه او قیمت ئې په کار راوله) چنانچه حضرت عمر فاروق ﷺ هغه جوړه په دوه زره درهم باندې خرڅه کړې وه.(۳)

(دغه شان حضرت علی ﷺ له ئې یوه جوړه لیګلې وه چه دا دَ ښځودَ څادر او لوپټې وغیره دَپاره استعمال کړئې)(۴)بل دا چه یوڅیز دَ یو سړی په حق کښې مُلْهِیْ وی خو ضروری نه ده چه هغه دَ بل سړی په حق کښې مُلْهِیْ شی.

په دویم جواب باندې اشکال اودَهغې حل: که چرې اووئیلې شی چه دَ رسول الله ﷺ دَپاره مُلهِی شو نودَ بل دَپاره خو په طریقه اولیٰ کیدل پکاردی ځکه چه نورو ته خو هغه کمال حضور حاصل نه دې کوم چه رسول الله ﷺ ته حاصل وو؟

دَدې جواب په یومثال سره داسې اوګڼړئې چه دَحضورپاك دا کمال او دَ نورو عدم کمال هم دَدې تفاوت سبب دې. فرض کړه په یوصفا ستره سپینه پرقیدلې کپړه باندې یو وروکې شان داغ اولګی نو دیرزر به محسوس کیږی په خلاف دَدې که کپړه خیرنه خیچنه وی او په هغې باندې معمولی شان داغ اولګی نوپته به هم نه لږی. دغه شان کاملین (لکه حضورپاك) ته چونکه کمال حضور او استغراق په مانځه کښې کیدلو نو دیر معمولی مشاغل به هم دَهغوی باطنی احساس باندې اثر کولو. (دَدې په خلاف) ناقصین یا غیر کاملینِ ته بعض وخت دَدې پته هم نه لږی (لنډه دا چه دا خبره ممکن ده چه هغه دَ نقش والاکپړه دَحضورپاك دَ کمال حضور دَ وجې نه دَ حضورپاك باطنی احساس باندې اثر کړې وی لیکن دَ ابوجهم ﷺ دَپاره سبب جوړنه شی). عارف رومی فرمائی:

ګرز باغ دل خلالے کم بود — بردل سالک ہزاراں غم بود(۱)

---

(۱) إرشادالساري: ۳۶/۲.

(۲) شرح ابن بطال: ۲۹/۲.

(۳) صحيح مسلم كتاب اللباس باب تحريم استعمال إناء الذهب والفضة على الرجال والنساء رقم الحديث: ۵۴۱۹-۵۴۲.

(۴) صحيح مسلم كتاب اللباس باب تحريم استعمال إناء الذهب والفضة على الرجال والنساء رقم الحديث: ۵۴۴۲.

په دې خاتې کښې يو بل سوال پيداکيږي چه د رسول الله ﷺ شان مبارك خو په وخت د معراج داسې مخې ته راغلې وو ﴿مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى﴾ د دې نه خودا معلوميږي چه حضورپاك هغه وخت د دنيا اوما فيها نه جدا کيدوسره د حق تعالى په مخکښې بالکليه يوشان شوې وو يعنى په حضورپاك کښې دا صفت او صلاحيت موجود وو چه هغوى د يوې لمحې د پاره هم غافل نه شي. بيا د حضورپاك باره کښې دا خيال څنګه متحقق کيدې شي چه حضورپاك صرف د يونقش والاځادر د وجې نه په فتنه او غفلت کښې پريوتلوته ورنيزدې شو؟ نو د دې جواب دادې چه د حضورپاك دوه حالتونه دى يو بشرى او بل روحانى. کله چه حضورپاك معراج ته تشريف اوړلې وو نو حضورپاك د خپل بشرى طبيعت نه جدا کړې شوې وو په خلاف د بشرى حالت، چه هغه وخت حضورپاك دوباره د بشرى طباع او مقتضيات طرف ته متوجه وو. چنانچه د حضورپاك نه هغه ټول څيزونه صادر کيدل متوقع دى چه د يوبشر نه متوقع وى.[2] يوبل سوال دا پيداکيږي چه د نبى کريم ﷺ د متبعينونه ډير زيات کسانو سره داسې حالات او صفات پيښ شوى دى چه هغوى ته په مانځه خبر هم نه دې شوې تردې چه چت راپريوتل، د مار اينختلو پورې غفلت نه دې پيدا شوې نوبيا د يو نبى نه د دې صادر کيدل څنګه ممکن کيدې شى؟ نو د دې جواب دادې چه دا کسان دغه وخت د خپل حالت بشرى نه خارج شوې وى د کوم د وجې نه چه هغوى ته خبر نه وو شوې. حضورپاك به کله په خپل خاص حالت باندې وو او کله د غير خواص په حالت باندې، نو حضورپاك به فرمائيل «لست كأحدكم»[3] يعنى زه ستاسو په شان نه يم او کله چه به په بل حالت وو نو فرمائيل به ئى «إنما أنا بشر»[4] يعنى زه هم ستاسو په شان بشر يم. هغه وخت به حضورپاك خپل طبعى حالت ته واپس راګرځولې شو.[5]

کله چه نبى کريم ﷺ محفوظ پاتې نه شو نو ابوجهم h به څنګه محفوظ پاتې کيدلو؟ سوال دا دې چه کله نبى کريم ﷺ د معصوم کيدو سره محفوظ پاتې نه شو نوبيا ابوجهم ﷺ به څنګه محفوظ پاتې کيدلو؟ د دې جواب وړاندې ورکړې شوې دې. د دې نور تفصيل داسې دې چه ابوجهم نابينا وو که هغه دغه څادر اچولوسره مونځ هم کولو نو د هغوى نه الهاء متصور نه وه. دويم جواب دادې چه حضورپاك ته دامعلومه شوې وه چه هغه به د دې اچولوسره مونځ نه کوى. دريم جواب دادې چه وړاندې تيرشوى دى چه د اغوستلو د پاره ئى نه وو ورليګلې د هغې د ليګلو مقصد دا وو چه په څه بل استعمال کښې راولى يا ئى خرڅ کړى. څلورم جواب دادې چه داسې حضورپاك سره خاص وو لکه څنګه چه ارشاد فرمائيلې شوې دې «كل فإني أناجي من لاتناجي».

ملاعلى قارى ﷫ فرمائى چه کوم سړې د دې خبرې دعوى اوکړى چه په دې قسم څيزونوسره د هغه زړه نه متاثر کيږى نو په تحقيق سره هغه د سلوك د طريق نه جاهل او بې خبردې.[6]

---

[1]) فضل الباري: ٥٤-٣/٥٣شرح ابن بطال: ٣٩/٢إكمال إكمال المعلم: ٢٥٤/٢شرح النووى على صحيح مسلم: ٤٧/٥بذل المجهود: ٣٩٨/٤أوجزالمسالک: ٣٣٧/٢.

[2]) أوجزالمسالک: ٣٤٠/٢فتح الملهم: ٤٠١/٣.

[3]) صحيح البخارى كتاب الصوم باب الوصال ومن قال ليس فى الليل صيام رقم الحديث:١٩٦١.

[4]) صحيح البخارى كتاب المظالم باب ثم من خاصم فى باطل وهو يعلمه رقم الحديث: ٢٤٥٨.

[5]) أيضًا التوضيح لابن ملقن:٣٤٧/٥.

[6]) فتح الملهم: ٤٠١/٣فتح الباري: ٦٢٧/١شرح الكرمانى: ٣٦/٤.

دَ حضورپاک دَخمیصه په بدل کښې دَ څادر راغوښتل دَ څه دَپاره وو؟: حضورپاک ارشاد اوفرمائیلو چه داخمیصه ابوجهم رضی الله عنه ته ورکړئی چه دَهغه زړه خفه نه شی خکه چه دا خمیصه هم ابوجهم رضی الله عنه هدیه کړې وه که چرې صرف هغه ته واپس کړې شوې وه نو هغه به خفه شوې وو. په دې وجه ئې یوواپس کړو بل ئې طلب کړو. رومبې ئې په دې وجه واپس کړو چه د ابوجهم رضی الله عنه دَ استعمالولوسره دَ هغه دَ نابینا کیدو دَ وجې نه هغه ته څه خطره نه وه. اودَ رسول الله صلی الله علیه وسلم داسې غوښتلو نه معلومیږی چه دَغیر مال طلب کول هغه وخت جائز دې کله چه معلومه وی چه دَچا نه غوښتلې شی هغه خوشحالیږی. او په دې کښې دَهغه طیب نفس شامل دې.[1]

دَ روایت ترجمة الباب سره مناسبت: ترجمة الباب وو ((**إذا صلی فی ثوب له أعلام ونظر إلی علمها**)) او په روایت کښې هم ذکر دی چه دَحضورپاک نظر په مانځه کښې په هغه نقوش باندې پریوتلو کوم چه په هغه کپړه باندې وو.[2]

دَحدیث مبارک نه مستنبط امور: دَدې حدیث مبارك نه ډیر امور مستنبط کیږی. یوڅو دلته ذکرکولې شی:

① داسې کپړې اغوستلوسره مونځ کول جائز دی په کوم چه بوټی اونقش کرښې وغیره جوړې وی.
② په مانځه کښې لړډیر خیال اخواکیدوسره مونځ نه فاسد کیږی.
③ په مانځه کښې په مکمل توګه خشوع اوخضوع مطلوب اومحمود ده دَدې دَحصول دَپاره هر ممکن کوشش کول پکاردی. ④ کوم څیز چه دَ مانځه په خشوع اوخضوع کښې بندیز جوړیږی هغه زر دَخپل ځان نه لرې کول پکاردی. ⑤ دَعالم دَپاره دَخپل ځان نه وړوکی ته په کنیت سره رابلل صحیح دی. ⑥ دَ ملګرو نه هدیه قبلول جائز دی. ⑦ که په څه وجه هدیه واپس کول وی او معلومه وی چه ورکونکې به خفه نه وی نوهدیه ردکول هم جائز دی. ⑧ دَ ظاهری څیزونو اثر په پاك صفا نفوس اوقلوب باندې اثرکوی.[3]

تعلیق

وقال هشام بن عروة عن أبیه عن عائشة قال النبی صلی الله علیه وسلم کنت أنظر إلی علمها وأنا فی الصلاة، فأخاف أن تفتننی: دَحضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت دې رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه ما مونځ کولوسره دَ څادر نقش ته کتل بیا زه اوویریدلم چه چرته دا نقوش ما په فتنه کښې وانچوی (یعنی ما دَ مونځ دَخشوع اوخضوع نه غافل نه کړی).

دَتعلیق تخریج: حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عینی رحمه الله لیکلی دی[4] چه په دې طریق سره دَدې روایت تخریج مسنداحمد المصنف لابن ابی شیبه صحیح مسلم اوسنن ابی داؤد کښې کړې شوې دې لیکن په دغه ټول طرق کښې بعینه دغه الفاظ نه دی کوم چه په دې طریق کښې دی. () خو بیاهم

---

[1]) الاستذکار لابن عبدالبر کتاب الصلاة باب النظر فی الصلاة إلی ما یشغلک عنها: ۹۵. ۵۷۵/۱شرح الکرمانی: ۳۶-۳۷/۴ فتح الملهم: ۴۰۲/۳.
[2]) عمدة القاری: ۱۳۷/۴.
[3]) عمدة القاری: ۱۳۷/۴شرح النووی علی صحیح مسلم: ۴۶/۵التوضیح لابن ملقن: ۴۳۶/۵.
[4]) فتح الباری: ۵۲۷/۱تغلیق التعلیق: ۲۱۷/۲-۲۱۶عمدة القاری: ۱۴۰/۴.

المؤطا للامام مالك كښې دې سره نيزدې الفاظ موجود دی اوهغه دادی: ((فإنى نظرت إلى عَلَمِهاً فى الصلاة فكاد يفتننى))[2]

دتعليق رجال

هشام بن عروه: دادحضرت عروه بن زبير خوئی دې. د ده كنيت ابوالمنذر يا ابو عبدالله دې. دا تابعی رحمه الله دې. ددوی حالات كتاب بدء الوحی ددويم حديث لاندې تيرشوی دی.[3]

ابيه: داعروه بن زبير بن عوام دې. ددوی حالات هم كتاب بدء الوحی ددويم حديث لاندې تير شوی دی.[4]

عائشة: دا ام المؤمنين حضرت عائشه صديقه رضی الله عنها ده. ددې حالات هم كتاب بدء الوحی ددويم حديث لاندې تيرشوی دی.[5]

دتعليق تشريح: ددې تعليق تشريح هم د سابقه حديث د تشريح په ضمن كښې تيره شوې ده. **وأنا فى الصلاة** جمله حاليه ده په ماقبل جمله كښې كنت د فعل د **أنا** ضمير نه. **فأخاف** ددې لفظ نه معلوميږی چه دحضورپاك په غفلت كښې د كيدو صرف ويره او انديښنه وه په حقيقت كښې په غفلت كښې شوې نه وو. **أن تفتننى**، **أن** مصدريه دې او په فعل كښې دوه احتماله دی چه د ثلاثی مجرد نه وی نو دا **فَتَنَ يَفْتِنُ** **ضَرَبَ يَضْرِبُ** نه وی او كه ثلاثی مزيد فيه نه وی نودا **أَفْتَنَ يُفْتِنُ** د باب افتعال نه وی.[6]

دتعليق مقصد: د روايت نه پس د تعليق ظاهری مقصد د رواياتو داختلاف طرف ته اشاره كول مقصود دی چه دماقبل د روايت نه د فتنې د وقوع كيدو دتحقق خبر كيدلو اواوس ددې روايت نه صرف احتمال معلوميږی. بيا په دواړو روايتونو كښې تطبيق او خاص كر دحضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې په وړاندې صفحاتو كښې تيره شوې ده.

۱۴- باب: إن صَلَّى فِي ثَوْبٍ مُصَلَّبٍ أَوْتَصَاوِيرَ: هَلْ تَفْسُدُ صَلَاتُهُ؟ وَمَا يُنْهىٰ عَنْ ذٰلِكَ.

دا باب دې دهغه سړي باره كښې چه يوه داسې كپړې كښې مونځ اداكړي په كوم كښې صليب جوړ شوې وی يا په يوداسې كپړې كښې مونځ اداكړي په كوم كښې چه تصويرونه جوړشوې وی

---

[1]) مسندإحمد بن حنبل رقم الحديث: ۲٤۰۸۷، ۲٤۱۹، ۲٥۷۲٤ المصنف لابن أبى شيبة بحواله فتح البارى: ٦۲۷/۱ صحيح مسلم كتاب المساجد مواضع الصلاة باب كراهة الصلاة فى ثوب له أعلام رقم الحديث: ٥٥٦ سنن أبى داؤد كتاب الصلاة باب النظر إلى الصلاة رقم الحديث: ۹۱٥.

[2]) المؤطا للإمام مالک أبواب الصلاة النظر فى الصلاة إلى ما يشغلک عنها، رقم الحديث: ۲۱۲.

[3]) كشف البارى: ۱۹۱/۱.

[4]) كشف البارى: ۱۹۱/۱.

[5]) كشف البارى: ۱۹۱/۱.

[6]) فتح البارى: ٦۲۷/۱ عمدة القارى: ۱٤۱/٤-۱٤۰ إرشادالسارى: ۳٦/۲.

نودهغه مونځ به فاسد وى؟ (كه نه). اودهغه روايت باره كښې په كوم كښې چه ددې ممانعت راغلې دې.

قوله::ثوب مُصَلَّبٍ:داموصوف صفت دې.مصلب داسم مفعول صيغه ده دباب تفعيل نه يعنى «الذي فيه صورة الصليب» هغه كپړه په كوم كښې چه د صليب تصوير جوړشوې وى.([1])

حافظ ابن حجر رحمه الله ليكلى دى «أي: فيه صلبان منسوجة أومَنْقُوشَة» يعنى داسې كپړه په كوم كښې چه صليبونه زوړند وى يا منقوش وى.([2]) په دې باندې علامه عينى رحمه الله فرمائى چه دا معنى صحيح نه ده دلته صرف د صليب صورت كيدل منع دى دنفس صليب زوړنديدل مرادنه دى.([3])

قوله::أوتصاوير: حافظ صاحب فرمائى چه دا «في ثوبٍ ذي تصاوير» دې. تصاوير نه وړاندې مضاف محذوف دې لكه چه معنى په دې باندې دلالت كوى.([4])

علامه كرمانى رحمه الله فرمائى چه دتصاوير عطف به په ثوب باندې وى په مصلب باندې نه. اوتصاوير مصدر دې دمفعول په معنى كښې. يا بيا كه عطف په مصلب باندې وى نو تقديرى عبارت به داسې وى «في ثوبٍ مصورٍ بالصليب» لكه چه دامام بخارى رحمه الله منشاء «مصور بالصليب» ونيل دى يا «مصورٍ بتصاوير غيره».([5])

په دې باندې علامه عينى رحمه الله فرمائى چه دعلامه كرمانى رحمه الله ذكرشوې تفصيل صحيح نه دې خكه چه تصاوير جمع د تصوير ده اوكه موثر ددې لفظ مصدر په معنى مفعول تسليم كړو نوهغه تقدير به منل صحيح نه وى كوم چه علامه كرمانى رحمه الله ذكركړې دې. يعنى «إن صلى في ثوبٍ مصورة» خكه چه موصوف صفت كښې به مطابقت پاتې نه شى حالانكه د مطابقت كيدل شرط دې لهذا هم دا ظاهر دى چه دتصاوير عطف مصلب باندې وى حرف صله محذوف كيدو سره. په دې صورت كښې به تقديرى عبارت داسې جوړيږى. «إن صلى في ثوب مصور بصلبان، أوثوبٍ مصور بتصاوير التي هي التماثيل».([6])

قوله::هل تفسُد صلاته؟ دامام بخارى رحمه الله عادت دادې چه كوم ځائې چرته اختلافى مسئله وى هلته دخپل طرف نه قطعى حكم لګولونه بغير د هغه اختلاف طرف ته شاره كونكى الفاظ استعمالولوسره تيريږى. چنانچه دلته هم داسې شوى دى چه اشاره ئې اوكړه او هغه داسې چه په كومو كپړوكښې تصويرونه وى هغې اغوستو سره مونځ اوكړى نودې سره مونځ فاسد كيږى كه نه؟ نوجمهور په دې باندې دى كه د تصوير سره متعلق وارد شوې نهى طرف ته اوكتلې شى نوبيا دا د فساد صلاة تقاضا كوى په بل صورت كښې دكراهت تقاضاكوى.([7])

---

[1]) الكوثرالجارى: ٥٩/٢.

[2]) فتح البارى: ٦٢٧/١.

[3]) عمدة القارى: ١٤١/٤.

[4]) فتح البارى: ٦٢٧/١.

[5]) شرح الكرمانى: ٣٧/٤.

[6]) عمدة القارى: ١٤١/٤.

[7]) فتح البارى: ١/٦٢٧عمدة القارى: ٤/١٤١.

قوله:: ومأينهى من ذلك: دې جملې نه مراد دادې ((والذي ينهى عنه من المذكور)) يعنى ماقبل كښې كومه مسئله تيره شوه(چه دتصويرونووالاپه كپړوكښې به مونځ كيږى كه نه؟) باره كښې وارد كيدونكى نهى بيان. بعض نسخوكښې دَ ينهى نه پس عنه مقدر دې او دويم قول دادې چه من ذلك په ځائې عن ذلك دې. رومبې قول راجح دې.(۱)

حديث الأول

[۳٦٧] - حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الوَارِثِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، كَانَ قِرَامٌ لِعَائِشَةَ سَتَرَتْ بِهِ جَانِبَ بَيْتِهَا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمِيطِي عَنَّا قِرَامَكِ هَذَا، فَإِنَّهُ لاَ تَزَالُ تَصَاوِيرُهُ تَعْرِضُ فِي صَلاَتِي» (۲)[۵۶۳]

ترجمه: انس رضی الله عنه فرمائى چه حضرت عائشه صديقه رضی الله عنها سره يوه پرده وه په كوم سره چه به هغې دَ كور يوطرف پټولو.نبى كريم صلی الله علیه وسلم ارشاداوفرمائيلو اې عائشه! زمونږ دَمخې نه دا پرده لرې كړه په دې كپړه باندې منقش تصويرونه مسلسل زما په مونځ كښې زما مخې ته راځى اومونځ نه مې غافل كوى

تراجم رجال

ابومعمر عبدالله بن عمرو: دا ابومعمر عبدالله بن عمرو بن ابى الحجاج منقرى بصرى رحمه الله دې. دَدوى حالات كتاب العلم باب قول النبى صلى الله عليه وسلم: اللهم علمه الكتاب كښې تيرشوى دى.(۳)

عبدالوارث: داعبدالوارث بن سعيد بن ذكوان تميمى عنبرى تنورى بصرى رحمه الله دې. دَدوى حالات كتاب العلم باب قول النبى صلى الله عليه وسلم: اللهم علمه الكتاب كښې تيرشوى دى.(۴)

عبدالعزيز ابن صهيب: داحضرت عبدالعزيز بن صهيب بنانى بصرى رحمه الله دې. دَده مختصر تذكره كتاب الإيمان باب حب الرسول من الإيمان كښې تيرشوى دى.(۵) دې دَحضرت انس بن مالك، شهربن حوشب، عبدالواحد البسانى، كنانه بن نعيم العدوى، محمد بن زياد، ابوصفيه صاحب ابى رزين، ابوغالب صاحب امامه او ابونصرة العبدى رحمهم الله نه روايت كوى.(۶)

---

(۱) فتح البارى: ۶۲۷/۱عمدة القارى: ۱۴۱/۴إرشادالسارى:۳۷/۲.

(۲) رواه البخارى فى كتاب اللباس باب ماوطىء من التصاوير رقم الحديث: ۵۹۵۵-۵۹۵۴ وأخرجه النسائى بألفاظ منها: يا عائشة أخرى هذا فإنى إذا رأيته ذكرت الدنيا. ومنها: فهتكه بيده ، وقال: إن أشدالناس عذابًا يوم القيامة الذين يشبهون بخلق الله. فى كتاب الزينة التصاوير رقم الحديث: ۵۳۵۴ - ۵۳۵۷ جامع الأصول كتاب الزينة الباب السابع فى الصور والنقوش والستور رقم الحديث:۲۹۶۵، ۸۱۰/۴.

(۳) كشف البارى: ۳۵۶/۳.

(۴) كشف البارى: ۳۵۸/۳.

(۵) كشف البارى: ۱۲/۲.

(۶) تهذيب الكمال: ۱۴۷/۱۸الجرح والتعديل: ۴۵۲/۵.

اودَدوی نه دَروایت کونکویولونی شمیردي. په کوم کښې چه عبدالوارث بن سعید، ابراهیم بن طحان ،حارث بن عبید ابوقدامه الایادی، حسن بن ابی جعفر، حمادبن زید، حماد بن واقد، حماد بن سعید التبراء، حمادبن واقد، حمادبن سعید البراء، حمادبن سلمه، حمادبن یحیی، زکریا بن عماره الانصاری ، سعیدبن زید اخودحمادبن زید، حکم بن عتبه، سعیدبن عبدالعزیز رحمهم الله شامل دی.[1]

امام احمدبن حنبل رحمه الله دَدوی باره کښې فرمائی ثقة ثقة.[2] دَهغوی خونی دَهغوی نه تپوس اوکړو چه عبدالعزیز رحمه الله او یحییٰ بن اسحاق کښې تاسو ته کوم زیات محبوب دې؟ نو ابن حنبل رحمه الله جواب ورکړو چه عبدالعزیز دَ یحیی نه زیات ثقه دې.[3] عبدالله بن احمدبن حنبل رحمه الله فرمائی چه زما پلار احمدبن حنبل رحمه الله فرمائی چه معمر عبدالعزیز بن صهیب باره کښې په خطاباندې دې. دمعمر بیان دې چه عبدالعزیز دَحضرت انس رضي الله عنه آزاد کړې شوې غلام دې. حالانکه هغه خودَ بنانة آزاد کړې شوې غلام وو (نه چه دَحضرت انس رضي الله عنه).[4] ابن معین رحمه الله دَدوی باره کښې فرمائی ثقة.[5] ابن سعد رحمه الله دَدوی باره کښې فرمائی ثقة.[6] امام نسائی رحمه الله اوعجلی رحمه الله دَدوی باره کښې فرمائی ثقة.[7]

انس: دامشهور صحابی حضرت انس بن مالک بن نصر بن ضمضم خزرجی أنصاری رضي الله عنه دې. دَدوی حالات **کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه مایحب لنفسه** کښې تیرشوی دی.[8]

شرح حدیث

قوله: کان قرام لعائشة: حضرت عائشه رضي الله عنها سره یوه پرده وه. قرام دَقاف کسره سره دې. دَدې جمع قرم راځی. دې نه مراد دمختلف رنګونو پیره ورینه کپړه ده دکوم نه چه پرده جوړولې شی. یو بل قول دادې چه قرام نرئی منقش وریښې پردې ته وائی.[9] حضرت عائشه رضي الله عنها به دا پرده دکور په یو کوټ کښې زوړنده ساتله دې دپاره چه دَدې شاته پټ ساتونکی څیزونه پټ اوساتلې شی.

قوله: أمیطی عنا قرامك هذا: (ونی فرمائیل اې عائشه!) زمونږ دَمخې نه دا پرده لرې کړه. أمیطی معنی لرې کړه اخوا کړه.[10]

---

[1] تهذیب الکمال: ۱۴۸/۱۸ تهذیب التهذیب: ۳۴۱/۶.
[2] الجرح والتعدیل: ۴۵۳/۵ تهذیب الکمال: ۱۸/۱۴۸.
[3] الجرح والتعدیل: ۴۵۳/۵ تهذیب الکمال: ۱۸/۱۴۸.
[4] الثقات لابن حبان: ۱۲۳/۵ تهذیب الکمال: ۱۸/۱۴۹.
[5] تهذیب الکمال: ۱۴۹/۱۸.
[6] الطبقات الکبری لابن سعد: ۲۴۵/۷.
[7] تهذیب التهذیب: ۳۴۲/۶.
[8] کشف الباری: ۲/۴.
[9] معجم الصحاح ص: ۸۵۵ النهایة فی غریب الحدیث والأثر: ۴۴/۲ معجم تهذیب اللغة: ۳۳۲۷/۴ شرح الکرمانی: ۳۷/۴ التوضیح لابن ملقن: ۳۵۰/۵ عمدة القاری: ۱۴۲/۴.
[10] التوضیح لابن ملقن: ۳۵۰/۵ عمدة القاری: ۱۴۲/۴.

قوله: لاتزال تصاوير تعرض في صلاتي: په دې كپړه باندې نقش تصاوير مسلسل زما په مانځه كښې مخې ته راتلوسره ما د مونځ نه غافل كوى. په دې جمله كښې تصاويره اضافت الى الضمير سره دې. بعض نسخ وكښې دا لفظ اضافت نه بغيرصرف تصاوير دې. روميى صورت كښې ضمير كپړې يعنى قرام طرف ته راګرځى.[1]

دعلامه عثمانى رحمه الله قول: علامه شبيراحمدعثمانى رحمه الله فرمائى د انبياء عليهم السلام په مونځ كښې داولياء مغلوب الحال په شان هغه شان استغراق نه وى چه بالكل د بل هيڅ څيز احساس باقى پاتې نه شى ځكه چه دا څه لوئى كمال نه دې بلكه دانبياء عليهم السلام دمونځ احساس باقى پاتې كيدو سره په پوره جمعيت خاطر اواستغراق باطن سره وى.هغوى د فناء اوبقاء مقامات په يووخت جمع ساتى.[2]

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: دحافظ ابن حجر رحمه الله رائې: ترجمة الباب وو چه يوسړې په داسې كپړو كښې مونځ اوكړى په كوم چه تصويرونه جوړشوې وى نودهغه مونځ به فاسد شى كه نه؟ خو په حديث مبارك كښې داسې هيڅ ذكرنه دى په حديث شريف كښې خودادى چه دمونځ ګذار مخې ته داسې دتصويرونوالا كپړې زوړندوى نوڅه حكم دې؟

په دې باره كښې علامه عينى رحمه الله فرمائى چه دحديث ترجمة الباب سره مناسبت په دې طريقه دې چه دمانځه نه خارج نبى كريم ﷺ دداسې پردو د زوړندولونه منع فرمائيلې په كوم چه تصويرونه وو نو ددغه كپړو په اغوستلو سره مونځ كول خو به په درجه اولى منع وى. دې نه علاوه نور ليكى كه چرې دلته اعتراض پيداشى چه په ترجمة الباب كښې خو ددوو څيزونوذكردې يود صليب دتصوير دكپړو او دويم مطلقا د تصويرونووالا دكپړو خو په حديث شريف كښې صرف د يوڅيز ذكردې يعنى مطلقا دتصويرونو والا دكپړو نومطابقت مكمل نه شو.

نودې جواب دا وركړې شو چه هغه كپړه په كومه كښې چه د صليبونو تصويرونه لګيدلى وى دغه كپړه به مطلقا د تصويرونو والا كپړې سره لاحق كولې شى. ځكه چه په دواړو تصويرونوكښې داد اشتراكى خبره ده چه په دې كښې الله ﷻ پريخودو سره دهغوې دعبادت كولوارخ موجود دې.[3]

دحافظ ابن حجر رحمه الله رائې: حافظ ابن حجر رحمه الله په دې باره كښې درې جوابونه وركړى دى. دوه خو هم هغه كوم چه علامه عينى رحمه الله وركړى دى اودريم جواب ئې دا وركړې چه رسول الله ﷺ دهغه پردې د ختمولو حكم وركړو نودا د داسې كپړې دمطلقا استعمال ممانعت ته مستلزم دې.

حافظ صاحب رحمه الله فرمائى بيا ماته دا خبره معلومه شوه چه امام بخارى رحمه الله په ترجمة الباب كښې كوم «ثوب مصلب» ونيلې دې. په دې سره اشاره ده د هغوى خبرې دې طرف ته كوم چه د دې حديث په بعض طرق كښې موجود ده. اوهغه حديث كتاب اللباس كښې موجود دې په هغې كښې دى «لم يكن

---

[1] التوضيح لابن ملقن: ٣٥٠/٥عمدة القارى: ١٤٢/٤تحفة البارى: ٢٩٦/١.

[2] فضل البارى: ٥٥/٣.

[3] عمدة القارى: ١٤٢/٤.

رسول الله صلى الله عليه وسلم يترك في بيته شيئاً في تصليب إلا نقضه» [1] او هم په دې روايت كښې دَ اسماعيلى په نسخه كښې دا الفاظ هم ذكر دى «**ستراً أو ثوباً**» چنانچه مطابقت پوره شان سره ثابت شو. [2]

دَ حضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې: حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائى دلته دا اشكال پيدا كيږى چه په ترجمة الباب كښې دوه جزونه ذكر كړې شوى دى يو دَ تصويرونو متعلق او بل دَ مصلب كپړې متعلق. اول جز خو دَ روايت نه ثابتيږى مگر دويم جز (ثوب مصلب) دَ روايت نه نه ثابتيږى.

دَ شراح رائې داده چه امام بخارى رحمه الله په ډيرو ځايونو كښې ترجمه په قياس سره ثابتوى. دلته ئې هم په قياس سره داسې ثابته كړه چه كله دَ تصويرونو والا په كپړو كښې مونځ كيږى نو په مصلب كښې به په طريقه اولى كيږى. مگر زما په نيز په قياس سره ترجمه ثابتولو ضرورت نشته ځكه چه پخپله هم دغه روايت په دويم جلد كښې صفحه ۸۸۸ «**كتاب اللباس باب ما وطىء من التصاوير، رقم الحديث: ۵۹۵۴**» كښې راځى. په هغې كښې دَ صليب لفظ موجود دې نو امام بخارى رحمه الله دلته دَ دغه راتلونكى روايت نه استدلال كړې دې. [3]

دَ تصويرونو والا په كپړه كښې دَ مونځ كولو حكم: دَ مذكوره باب په ترجمه كښې دى «**إن صلى في ثوب مصلب أو تصاوير هل تفسد صلاته؟**» دَ دې ترجمة الباب لاندې مذكوره حديث نه امام بخارى رحمه الله دا ثابت كړل چه مونځ نۀ كيږى ځكه چه حضورپاك خونه مونځ مات كړو او نه ئې روستو واپس راؤگرځولو. ليكن چونكه په نورو احاديثو كښې دَ تصوير ممانعت راغلې دې په دې وجه به مونځ مكروه وى حنفيه شافعيه مالكيه او په يو روايت كښې دَ حنابله هم دغه مذهب دې او دَ حنابله دَ بل روايت مطابق مونځ به نه كيږى. او دَ مالكيه په نيز كښې په وخت كښې دننه معلومه شى نو واپس به مونځ راگرځولې شى كنى سره دَ كراهت به ئې مونځ اوشى. دَ مونځ وخت وتلو نه پس راگرځول نشته دې. [4]

دَ دې تفصيل اجمال داده چه په ثوب مصلب كښې مونځ كول مكروه تحريمى دى، مونځ به بهر حال اوشى ځكه چه دَ مونځ دَ كيدو دَپاره ستر عورة شرط دې. او په ثوب مصلب سره هم ستر عورت حاصليږى. ليكن دَ صليب شكل چونكه دَ نصارى شعار دې او دَ رسول الله ﷺ په دې باره كښې معمول پاتې دې چه حضورپاك ته چرته دَ دې شكل ښكاره شوې دې هغه ئې وران كړې دې. يا كه چرته ماتيدونكې څيز وو نو هغه به ئې ماتولو. په دې صورت كښې په ثوب مصلب كښې دَ مونځ اداكول دَ كراهت نه خالى نه دى.

دويمه مسئله ثوب تصاوير يا مكان تصاوير كښې دَ مونځ اداكولو ده. نو په دې باره كښې تفصيل دادې چه كه چرته تصوير دَ خپو لاندې دې بياخو په دې كښې څه بدئينت نشته ځكه چه دَ دې تصويرونو

---

[1] صحيح البخارى كتاب اللباس باب ما وطيء من التصاوير رقم الحديث: ۵۹۵۴

[2] فتح البارى: ۶۲۸/۱.

[3] الكنزالمتوارى: ۴۹/۴ تقرير بخارى شريف: ۱۳۱/۲-۱۳۰.

[4] الفتاوى الهندية كتاب الصلاة الباب السابع فيما يفسد الصلاة وما يكره فيها، الفصل الثانى فيما يكره فى الصلاة وما لا يكره: ۱۰۷/۱ بذل المجهود كتاب اللباس باب فى الصور رقم الحديث: ۴۱۵۲، ۱۷۸/۱۲-۱۷۷ الاستذكار كتاب الإستئذان باب ماجآء فى الصور والتماثيل رقم الحديث: ۴۰۶۹۸، ۱۷۷/۲۷ المغنى لابن قدامة كتاب الصلاة باب مايبطل الصلاة: ۳۹۳/۲-۳۹۲ الإنصاف للمراوردى كتاب الصلاة، باب شر انط الصلاة: ۴۸۶/۱ الروض الندى شرح كافى المبتدى كتاب الصلاة ما يكره فى الصلاة: ۸۱/۱ المجموع شرح المهذب كتاب الصلاة باب ستر العورة: ۱۸۴/۳

اهانت او سپکاوې کیږی اود تصویرونو داستعمال دا صورت جائز صورت دې. اوکه چرې تصویر د سر دپاسه دې او زوړند شوې دې نوداسې خائی کښې مونځ کول مکروه دی ځکه چه په دې صورت کښې د تصویر تعظیم دې اودا د بتان د عبادت په شان دی کوم چه جائزنه دې. که تصویرونه مخې ته وی نو په دې صورت کښې هم کراهت دې. که چرې ښی یاګس طرف ته وی نو په دې کښې هم عرض ‹یعنی د مونځ ګذار په مینځ کښې خلل کیدلو› یوصورت موجود دې په دې وجه په دې صورت کښې هم کراهت سره به مونځ کیږی. لیکن داکراهت ‹په نسبت دهغه کراهت کوم چه دتصویر مخې ته کیدو کښې وو نه› دکمې درجې دې اوکه چرې تصویرونه شاته وی نو په دې کښې هم کراهت دې لیکن دښی اوګس طرف ته کیدو والاصورت نه کم بل که چرې هغه کیږې کومې چه استعمالولې شی په هغې کښې تصویرونه دی نوهغه د دوو احوالونه خالی نه دی یا خو هغه تصویرونه د ژوندو دی یا د غیرجاندار دی. که چرې د ژوندو دی نوهغه دکراهت سبب دې ددې د وجې نه به مونځ مکروه وی اوکه چرته دغه تصویرونه د غیرجاندار دی نوهغه هم د دوو حالو نه خالی نه دی یا خو به زړه په هغې کښې مشغول وی یا به مشغول نه وی. که چرې مشغول کیږی نوبیا ددې استعمال کښې کراهت دې اوکه چرې مشغول نه وی نوبیا کراهت به نه وې.هغه مکان چرته چه تصویر موجوددې په هغې کښې هم ددغه ژوندواوجاندارووالا فرق دې.اول چه کوم تفصیل بیان شوهغه د ژوند تصویرونو وو اود غیر جاندارتصویرونه که چرته پدغه مکان کښې وی نوهلته دزړه د مشغولتیا په صورت کښې به دکراهت حکم وی او په غیرمشغولتیاکښې به دکراهت حکم نه وی.دې سره سره داخبره هم په ذهن کښې اوساتئی که دژوندی تصویر ډیر وړوکې وی واضح نه ښکاری نوپه هغې کښې کراهت نشته دې [1]

حضرت مولانا انورشاه کشمیری رحمه الله لیکلی دی معلومه شوه چه د شریعت منشا د تصویرونو اومجسمو په بې توقیرئی کښې ده اودا دعزت او محبت د مقام نه راغورزول دی. لهذا هر هغه صورت په کوم سره چه ددې تعظیم کیږی ممنوع دې اوکوم سره چه سپکاوې کیږی هغه مطلوب. باقې مجسمې یا تصویرونه جوړول یا فوټوان اخستل ناجائز اوحرام دی ځکه چه په دې کښې د حق تعالی د تخلیق د صفت مشابهت نه علاوه د غیرالله دعبادت اود ډیرو مفاسدو بدو او بد اخلاقو کومه دروازه کولاویږی دهغې نه یومنصف عاقل انکار نه شی کولې.[2]

هم ددې حدیث په دویم طرق کښې دی چه حضرت عائشه رضي الله عنها هغه پرده اوشلوله اودوه تکیه ګانې جوړې کړې وې حضورپاك به په هغې باندې کیناستو هم او ډډه به ئی هم لګوله.[3] هم ددې نه د دغه تصویرونو د استعمال د اهانت والامواضع کښې جائزکیدل معلومیږی.

دتصویرونو شرعی حکم: د تصویرونو احکامات تفصیلاً که په نوې طریقو سره وی اوکه په پخوانو طریقوسره په کتاب اللباس کښې به متعلق ځائی کښې راځی.

[1]) فتح القدير كتاب الصلاة فصل فى المكروهات: ١/٤٢٨-٤٢٧ ردالمحتار مع الدرالمختار كتاب الصلاة مطلب إذا تردد الحكم بين السنة والبدعة كان ترك السنة أولى: ٢/٤١٨-٤١٦ تبيين الحقائق كتاب الصلاة باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها: ١/٤١٥-٤١٤ حاشية الطحطاوى على المراقى الفلاح كتاب الصلاة فصل فى المكروهات. ١/٣٦٢.

[2]) أنوار البارى: ١١/١٣٦.

[3]) صحيح البخارى كتاب اللباس باب ماوطىء من التصاوير رقم الحديث: ٥٩٥٤.

۱۵- باب: مَنْ صَلَّى فِي فَرُّوجِ حَرِيرٍ ثُمَّ نَزَعَهُ.

دا باب دې دَهغه سړي باره کښې چه دَ ریښمونه جوړشوی کوټ کښې مونځ اوکړي بیا هغه مکروه ګڼړلوسره کوز کړي.

دا ترجمة الباب دَ نبی کریم ﷺ دَهغه فعل حکایت یا ترجمانی ده کوم چه په حدیث باب کښې راخی.

دَ فروج معنی: دا لفظ دَ فاء فتحه او راء مشدده ضمه سره مستعمل دې. دَدې معنی ده هغه دَقمیص په شان کوټ یا جبه چه دَ شا طرف نه کولاؤ شوې وی. دا چاؤدې ملا سره وی دَدې لستوڼړی تنګ وی دا لباس په سفرکښې اودَ جنګ په وخت دَ ډیرې آسانتیا سبب وی.

علامه قرطبی رحمه الله لیکلی دی چه دا لفظ دَ فاء فتحه او ضمه دواړه شان ضبط کړې شوې دې. لیکن ضمه سره معروف دې او راء په هرحال کښې مضموم اومشدده وی. کله کله تخفیف سره هم استعمالیږی. ابوالعلاء المعری رحمه الله فرمانی چه دا لفظ دَ فاء ضمه سره اوراء تخفیف سره دې دَخُرُوج په وزن باندې. لیکن دَ لغت امهات الکتب کښې دالفظ دَفاء فتحه او راء مشدد ضمه سره ذکردې.

الحدیث الأول

[۳۶۸]- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي الخَيْرِ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ، قَالَ: أُهْدِيَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرُّوجُ حَرِيرٍ، فَلَبِسَهُ فَصَلَّى فِيهِ، ثُمَّ انْصَرَفَ، فَنَزَعَهُ نَزْعًا شَدِيدًا كَالكَارِهِ لَهُ، وَقَالَ: «لاَ يَنْبَغِي هَذَا لِلْمُتَّقِينَ» [۵۸۰۱]([1])

ترجمه: حضرت عقبه بن عامر رضی الله عنه فرمانی چه نبی کریم ﷺ ته یو ریښمن کوټ په هدیه کښې ورکړې شو. حضورپاک هغه واغوستو او مونځ ئی اداکړو. بیا دَ مانځه نه فارغیدو سره زر هغه ریښمن کوټ داسې اوویستلولکه چه حضورپاک داسخت ناخوښه کونکې وی. بیائی اوفرمائیل دالباس دَ پرهیز ګارانو دَپاره مناسب نه دې.

تراجم رجال

عبدالله بن یوسف: دا ابومحمدبن یوسف تنیسی کلاعی دمشقی رحمه الله دې. دَدوی تعارف کشف الباری کتاب بدءالوحی دویم حدیث او کتاب العلم باب لیبلغ العلم الشاهد الغائب کښې تیرشوې دې. ([2])

---

[1]) أخرجه البخاری فی کتاب اللباس باب القباء وفروج حریر وهو القباء رقم الحدیث: ۵۸۰۰ومسلم فی صحیحه فی کتاب اللباس باب تحریم لبس الحریر وغیر ذلک للرجال رقم الحدیث: ۵۴۲۷والنسائی فی سننه فی کتاب الصلاة الصلاة فی الحریر رقم الحدیث: ۷۷۱وجامع الأصول حرف الصاد الکتاب الأول فی الصلاة، الفصل السادس فی شرائط الصلاة ولوازمها، الفرع الثالث فی ستر العورة النوع الرابع فیما کره من اللباس رقم الحدیث: ۳۶۵۱، ۴۶۳/۵وحرف اللام الکتاب الأول فی اللباس الفصل الرابع فی الحریر النوع الأول فی تحریمه، رقم الحدیث: ۸۳۳۶، ۶۸۴/۱.

[2]) کشف الباری کتاب بدء الوحی: ۳۸۹/۱ وکتاب العلم: ۱۱۳/۴.

اللیث: دامشهور امام لیث بن سعد بن عبدالرحمن فهمی مصری رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب بدء الوحی دَدریم حدیث په ذیل کښې تیر شوی دی.[1]

علامه کرماني رحمه الله دَدوی باره کښې لیکلی دی چه خلیفه منصور عباسي دوی ته ولایت دَ مصر وراندې کړو خوهغوی قبول نه کړو.[2] په دې باندې ردکولوسره علامه عیني رحمه الله فرمائي دا خبره تیک نه ده بلکه هغوی دَ څه مودې پورې په دې عهده باندې پاتې وو[3] اودې دَ امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله دَ متبعینونه وو.[4]

یزید: دا ابورجاء یزید بن ابی حبیب سوید رحمه الله دي. دَدوی حالات **کتاب الإیمان باب إطعام الطعام من الإسلام** کښې تیرشوی دی.[5]

ابي الخیر: دا مرثد بن عبدالله مزنی مصری رحمه الله دي. دَدوی تذکره هم **کتاب الإیمان باب إطعام الطعام من الإسلام** کښې تیره شوی دی.[6]

عقبة بن عامر: داحضرت عقبه بن عامر بن عبس بن عمرو بن عدی بن عمرو الجهنی رضی الله عنه دي.[7] دَدوی کنیت باره کښې ډیر زیات اقوال دی. اب حماد، ابوسعاد، ابوعامر، ابوعمرو، ابوعبس، ابواسد او ابوالاسود.[8] دا صحابی رسول دي[9] دَ اصحاب صفه نه وو.[10] دې دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوحضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه نه روایت کوی.[11]

اودَدوی نه روایت کونکو یولوئی جماعت دې. په هغې کښې دَ مشهورو ذکردلته کولې شی. ابوالخیر مرثد بن عبدالله الیزنی، مسلمه بن خالد، معاذ بن عبدالله بن خبیب الجهنی، عامر بن سفیان بن عبدالله، ربعی بن خراش، سعید المقبری، عبدالله بن عباس، عکرمه مولی ابن عباس، قیس بن ابی حازم، ابوقبیل المعافری او ابوالهیثم العتواري وغیره رحمهم الله شامل دی.[12]

دَدوی دَصفاتو باره کښې په کتب الرجال کښې ذکردی: ((کان عالماً، مقرئاً، فصیحاً، فقیهاً فرضیاً، شاعراً، کبیر الشأن)).[13] هغوی به قرآن پاك په ډیر خوږ آواز سره لوستلو. یوځل حضرت عمر رضی الله عنه هغوی ته اوونیل ماته قرآن پاك واؤروه، دَهغوی قرآن ئې چه واؤریدو نو حضرت عمر رضی الله عنه دَهغوی قراءت اوریدوسره په

---

[1]) کشف الباري: ۱/ ۳۲٤.

[2]) شرح الکرماني: ٤/ ۳۸.

[3]) عمدة القاري: ٤/ ۱٤٤.

[4]) وفیات الأعیان: ٤/ ۱۲۷مقدمة نصب الرایة: ۱/ ٤۰مقدمه انوارالباری: ۱/ ۲۱۲.

[5]) کشف الباري: ۱/ ٦۹٤

[6]) کشف الباري: ۱/ ٦۹٤

[7]) تهذیب الکمال: ۲۰/ ۲۰۲سیرأعلام النبلاء: ۲/ ٤٦۷.

[8]) الجرح والتعدیل: ٦/ ٤۰۱الکاشف: ۲/ ۲٦٦.

[9]) تهذیب الکمال: ۲۰/ ۲۰۳سیرأعلام النبلاء: ۲/ ٤٦۷.

[10]) الجرح والتعدیل: ٦/ ٤۰۱ سیرأعلام النبلاء: ۲/ ٤٦۸.

[11]) تهذیب الکمال: ۲۰/ ۲۰۳تهذیب التهذیب: ۷/ ۲٤۲.

[12]) تهذیب الکمال: ۲۰/ ۲۰۲-۲۰۳تهذیب التهذیب: ۷/ ۲٤۲.

[13]) سیرأعلام النبلاء: ۲/ ٤٦۷تهذیب التهذیب: ۷/ ۲٤۳.

ژړا شو.[1] هغوی کاتب هم وو. کومو صحابه کرامو چه دَ قرآن کتابت کړې وو په هغوی کښې یو دې هم وو. ددوی دَ لاس لیکلې شوې قرآن پاك نن هم په مصر کښې محفوظ دې. دهغه قرآن ترتیب جمع دَدې ترتیب مطابق نه دې کوم چه مصحف عثمانی کښې دې.[2]
هغوی پخپله فرمائی چه کله ماته (مدینه کښې) دَ حضورپاك دَ تشریف راوړلو خبر ملاؤ شو هغه وخت ما دَ چیلو یوه رمه څروله. ما هغه پرېخودې اودَحضورپاك په خدمت کښې حاضرشوم اوعرض مې اوکړو یا رسول الله! زه تاسو له دَبیعت په غرض سره حاضرشوې یم. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه دَ بیعت عربیه اراده دې ده که دَ بیعت هجرة؟ بیا ما بیعت اوکړو اوحضورپاك سره حصار شوم حضورپاك یوه ورځ مونږ (اصحاب صفه) نه تپوس اوکړو تاسوکښې (قبیله) معدنه څوك دی؟ هغه دې اودرېږی څه کسان اودریدل زه هم هغوی سره اودریدم. حضورپاك اوفرمائیل کېنه زه کیناستم بیا حضورپاك دغه شان دوه یا درې ځل معلومات اوکړل آخر ما تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ ولې مونږ دمعد نه نه یو؟ حضورپاك جواب ورکړو نه. ما تپوس اوکړو بیا مونږ څوك یو؟ حضورپاك جواب اوکړو چه تاسو دَ قبیله قضاعه بن مالك بن حمیر نه یئې.[3]
هغوی به توره وسمه استعمالوله او فرمائیل به ئې:

نُغَیِّرُأعلاها وتأبی أصولُها

مراد دا جوړېږی چه مونږ خودَدې ویښتو پورته حصه رنګ کوو خودَدې ویښتو جرړې (دَ بدلیدونه) انکار کوی.یعنی ډیر زړ نوې راوځی او سپینوالی ښکاره کوی.[4]
دوی دریو کالوپورې دمصر والی هم پاتې دی. بیا دَهغوی په ځائی مسلمه بن مخلد والی مصر جوړ کړې شو. هغه وخت دوی دَ اسکندریه طرف ته دَ جهاد په سفرکښې وو. هلته هغوی ته دَدوی دَمعزول کیدو خبر اورسیدو نو وئې فرمائیل سبحان الله! مسافرت هم اومعزولی هم یوځائی جمع شو.[5] دَ علامه واقدی رحمه الله بیان دې چه هغوی دَحضرت امیر معاویه رضی الله عنه دَ طرف نه په جنګ صفین کښې هم شریك شوې وو.[6]
دَدوی نه روایت کړې شوی احادیث ډیر زیات دی. دَحضرت عبادة بن نسی نه مروی دی چه دَعبدالملك بن مروان په خلافت کښې، ما.یوسړی سره یوه ګنړه اولیدله او هغه سړی دَدوی په وړاندې احادیث بیانول. ما تپوس اوکړو دا محدث څوك دې؟ نوخلقو اوونیل دا عقبه بن عامر رضی الله عنه دې.[7]
دَدوی یوکور دمشق کښې دباب توما یوطرف ته وو. دَهغوی وفات دَحضرت امیرمعاویه رضی الله عنه په دورخلافت کښې شوې.[8] دا ۵۸هجری کال وو.[9]

---

[1] سیرأعلام النبلاء: ۴۶۸/۲.
[2] تهذیب التهذیب: ۲۴۳/۷ تذکرة الحفاظ: ۴۳/۱.
[3] الطبقات الکبری لابن سعد: ۳۴۴/۴.
[4] تذکرة الحفاظ للذهبی: ۴۳/۱الطبقات الکبری لابن سعد: ۳۴۴/۴ تهذیب التهذیب: ۲۴۳/۷.
[5] التاریخ الکبیرللبخاری: ۴۳۰/۶سیرأعلام النبلاء: ۴۶۸/۲تهذیب التهذیب: ۲۴۳/۷.
[6] تهذیب الکمال: ۲۰۵/۲الطبقات الکبری لابن سعد: ۳۴۴/۴.
[7] تذکرة الحفاظ للذهبی: ۴۳/۱تهذیب التهذیب: ۲۴۳/۷.
[8] الطبقات الکبری لابن سعد: ۳۴۴/۴ سیرأعلام النبلاء: ۴۶۹/۲.
[9] الکاشف: ۲۶۶/۲تهذیب الکمال: ۲۰۵/۲تهذیب التهذیب: ۲۴۳/۷.

شرح حديث

قوله: أهدي إلى النبي صلى الله عليه وسلم فروج حرير: رسول الله ﷺ ته د ريښمو يوکوټ هديه کړې شو. داد چا د طرف نه ورکړې شوې وو؟ په دې باره کښې د نورو رواياتونه معلومېږي چه هغه د دومة الجندل بادشاه اکيدر بن عبدالملك هدية ورکړې وو. [۱] دا عيسائى بادشاه وو.

علامه انورشاه کشميري رحمه الله د دومة الجندل تاريخي واقعات اجمالاً نقل کړي دي چه دلته بيانولې شي: په ربيع الاول ۵ هجرى کښې دغزوه دومة الجندل واقعه پيښه شوه يعني حضورپاك ته خبر اورسيدو چه هلته دکافرانو ګنړه ددې د پاره راجمع کيږي چه په مدينه طيبه باندې حمله اوکړي. په دې وجه حضورپاك د زرو صحابه کرامو رضي الله عنهم سره هغه طرف ته روان شو. په لاره کښې معلومه شوه چه داسې اهم څه اجتماع نشته دې. د بعض نقول نه معلومېږي چه هغه ټول د حضورپاك د راتلو خبر اوريدو سره خواره شول. پدې وجه حضورپاك واپس شو. دې نه پس د سريه دومة الجندل واقعه اوشوه. په کوم کښې چه عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه شعبان ۶ هجرى کښې هلته تشريف يوړو او د هغه ځائی عيسايانوته ئې درې ورځې وعظ اوتبليغ اوکړو په کوم سره چه دهغه ځائی سردار مسلمان شوې وو.

دريمه واقعه سريه دومة الجندل په ۹ هجرى کښې پيښه شوه په کوم کښې چه حضورپاك د غزوه تبوك په موقع حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه هلته ليګلې وو. هغوى دهغه ځائی حاکم اکيدر قيدولوسره د حضورپاك په خدمت کښې مدينه طيبه ته ليګلې وو. حضورپاك دهغوى ځان اوبخښلو اود جزيه اداکولوپه وعده باندې ئې دهغه علاقه هم هغه ته حواله کړې وه.

څلورمه واقعه د خلافت صديقى په ۱۳ هجرى کښې پيښه شوه چه حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه ددومة الجندل قلعه فتح کولوسره دهغې دواړه سرداران اکيدر او جودى بن ربيعه قتل کړل. [۲]

دومة الجندل د يوې قلعه نوم دې. دا لفظ د دال په ضمه او فتحه دواړه شان نقل دې. د ابن دريد وينا ده چه دا هم ضمه سره لوستل جائزدى، فتحه سره نه. محدثين حضرات دا فتحه سره لولى هغوى په دې باره کښې په خطاء باندې دى. ليکن داسې صحيح نه دى. جوهرى رحمه الله ليکلى دى چه دواړه مشهور لغتونه دى. اهل لغت دا ضمه سره لولى اومحدثين کرام فتحه سره دواړه صحيح دى. [۳]

دومة الجندل يوه قلعه وه چه دشام اوعراق په سرحد باندې وه. د دمشق نه ۷ مرحلې (۱۱۲ ميل) اومدينه طيبه نه ۱۲ مرحلې (۲۰۸ ميل) باندې، په نقشه کښې د تبوك فاصله هم دمدينې طيبې نه ۱۲ مرحلې معلومېږي چرته چه نبى کريم ﷺ رجب ۹ هجرى کښې تشريف اوړلې وو. [۴]

اکيدر بن عبدالملك الکندى همزه ضمه او کاف فتحه سره متعمل دې. خطيب بغدادى رحمه الله خپل کتاب الأسماء المبهمة فى الأنباء المحكمة کښې ليکلى دى دا سړې نصرانى وو بيا مسلمان شو بيا مرتدشو او هم نصرانيت باندې وفات شو. [۱]

صحيح البخارى كتاب الهبة باب قبول الهدية من المشركين رقم الحديث: ۲۶۱۶ صحيح مسلم كتاب اللباس والزينة باب تحريم استعمال إناء الذهب والفضة على الرجال رقم الحديث: ۵۳۸۹ مسند أبى يعلى الموصلى مسند على ابن أبى طالب رقم الحديث: ۴۳۳، ۲۱۵/۱.

[۱] أنوار البارى: ۱۳۸/۱۱ أسد الغابة فى معرفة الصحابة: ۱۳۴/۱ شرح النووى على صحيح مسلم: ۲۷۵/۱۴.

[۲] معجم الصحاح ص: ۳۶۳ النهاية فى غريب الحديث والأثر: ۵۸۹/۱.

[۴] شرح النووى: ۲۷۵/۱۴ عمدة القارى: ۱۴۴/۴ أنوار البارى: ۱۳۷/۱۱.

ابونعيم اصبهانى رحمه الله خپل كتاب معرفة الصحابه كښې ليكلى دى چه اكيدر اسلام قبول كړې وو.[1] [2] اوحضورپاك ته ئى هديه هم راليګلې وه. ابن الاثير رحمه الله خپل كتاب أسد الغابة فى معرفة الصحابة كښې ليكلى دى چه دَ هغه هديه پيش كول او صلح كول خو صحيح دى ليكن دهغه اسلام قبلول صحيح نه دى. هغه اسلام قبول كړې نه وو او په دې خبره كښې داهل سير نه دَ چا اختلاف نشته دې كوم سړې چه دَ هغه دَ اسلام دَ قبلولو قائل دې هغه په ښكاره او فحش غلطئى باندې دې[3] دا نصرانى وو دهغه په قلعه چه كله حضورپاك حمله اوكړه نوهغه دَ صلح پيش كش اوكړو نورسول الله ﷺ هغه سره صلح اوكړه اوهغه ئى په دغه قلعه كښې باقى پريخودو......... الخ [4]

قوله: لاينبغى هذا للمتقين: رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمانيلو چه دَ ريښمود لباس استعمال دَ پرهيزګاره دَ پاره مناسب نه دې. يوبل روايت كښې دى «إن هذا لبس من لباس المتقين»[5]

دَ لفظ لاينبغى معنى: علامه شبيراحمدعثمانى رحمه الله فرمائى چه لفظ **لاينبغى** نه جواز مه ګڼړئى او دَدې دا مطلب مه اخلئى چه ريښمنه كپړه جائز خوده البته مناسب نه ده، بعض ځائى كښې حرام او ممتنع باندې هم دَعدم ابتغاء اطلاق كولې شى. (يعنى لفظ **لاينبغى** استعمالولې شى لكه، قرآن مجيد كښې دى: ﴿وَمَا يَنۢبَغِى لِلرَّحْمَٰنِ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا﴾[6]

حالانكه اتخاذ ولد دَرحمن په حق كښې محال اوممتنع دې او په يوه درجه كښې هم جائزنه دې.[7] ليكن په قرآن پاك كښې په دې ځائى دَ لا ينبغي لفظ استعمال كړې شو چنانچه په دې ځائى كښې ددې لفظ معنى مناسب نه دى كول په هيڅ شان سره صحيح نه ده. للمتقين، دَمتقين نه مراد هغه كسان دى چه دكفر نه بچ كيدونكى دى يعنى مطلقاً مسلمان مراد دى. عام دادى چه هغوى دَ ګناه نه بچ كيدونكى اوكه نه وى، دَ ريښم حرمت په متقى اوغير متقى دواړو باندې ثابت دې.[8]

ايا دَ ښځودپاره هم ريښم استعمالول جائز نه دى؟: دې ځائى كښې يواعتراض كيږى چه په دې مقام متقين دَ جمع مذكر سالم صيغه استعمال كړې شوې اوقاعده داده چه په جمع مذكر سالم كښې نبعا مؤنث هم داخل وى. دې نه به نتيجه اوځى چه د ريښم حرمت څنګه دَ متقين مذكر دپاره ثابت شو دغه شان په حرمت كښې متقيات مؤنث هم داخل شو. حالانكه دَ ښځودپاره ريښم استعمالول جائز دى دَدې جواب دادې چه دا قاعده كليه نه ده چه دَهرمذكر لاندې مؤنث هم داخل وى لهذا په دې ځائى كښې دَ حرمت په حكم كښې اشتراك لازم نه راځى. اوكه چرې اومنلې هم شى نوونيلى به شى چه دښځودپاره دَ ريښم دَ استعمال حلت دَ نورو دلائلو او نصوص نه ثابت دې.[9]

---

[1] كتاب الأسماء المبهمة فى الأنباء المحكمة حديث إكيدر بن عبدالملك ص: ٢٤.
[2] معرفة الصحابة لأبى نعيم الأصبهانى: ٣٢٥/١.
[3] أسدالغابة فى معرفة الصحابة: ١٣٤/١.
[4] شرح النووى على صحيح مسلم: ٢٧٥/١٤عمدة القارى: ١٤٤/٤.
[5] المعجم الكبير للطبرانى أبوالخير مرثدبن عبدالله رقم الحديث: ٧٥٨، ٢٧٥/١٧.
[6] سورت مريم: ٩٢.
[7] فضل البارى: ٥٦/٣.
[8] فتح البارى: ٦٢٩/١عمدة القارى: ١٤٤/٤إرشادالسارى: ٣٨/٢تحفة البارى: ٢٩٧/١.
[9] شرح الكرمانى: ٣٨/٤عمدة القارى: ١٤٤/٤إرشادالسارى: ٣٨/٢تحفة البارى: ٢٩٧/١الكوثر الجارى: ٦٠/٢.

نبي کريم ﷺ د ريښموکوټ سره د حرمت نه ولې واچولو؟ علامه کرماني رحمه الله دلته يو سوال او جواب نقل کړې دې. که چرې اعتراض اوکړې شي چه رسول الله ﷺ څنګه ريښمن کوټ استعمال کړو سره ددې چه ريښم د سړو دپاره حرام وو؟ ددې جواب علامه کرماني رحمه الله دا ورکړې دې چه حضورپاک کله دغه کوټ استعمال کړو نوترهغه وخته پورې ددې دحرمت حکم نه وو نازل شوې.

بيا که اعتراض اوکړې شي چه ددې په شان معامله ته خو نسخ وائي. په دې حيثيت سره چه حبيب پاک ﷺ اول ددې اغوستل جائز ګرځولې دي او بيائي حرام کړې دي نو رومبې حکم په دويم سره منسوخ شو. نوددې جواب دادې چه دا نسخ نه ده ځکه چه په دې مسئله کښې د ريښمو استعمال اصلاً مباح دې او په نسخ کښې ضروري دي چه منسوخ شوې حکم صحيح شرعي وي (اومباح کيدل حکم صحيح شرعي نه وي). اوکه چرې اومنلې شي چه منسوخ شوې حکم شرعي دې نوبيابه هم دې ته نسخ نه شي وئيلې ځکه چه په نسخ کښې خو دا کيږي چه حکم د ټولو مکلفينونه اوچتولې شي نه چه د بعض نه (اومسئله مبحوث عنها کښې حکم جواز صرف د سړو نه اوچت کړې شوې دې نه چه د ښځو نه). که چرې داسې وي چه حکم د بعض نه اوچت کړې شي او بعض نه اوچت نه کړې شي (لکه څنګه چه دلته شوی) نوهغې ته تخصيص وائي نه چه نسخ.[1]

دعلامه عيني رحمه الله په علامه کرماني رحمه الله باندې رد: علامه عيني رحمه الله د علامه کرماني رحمه الله په دې خبره باندې فرمائيلی دی چه زه وايم د حضورپاک دغه ريښمی لباس اغوستل يوحکم دې او بيا دا کوزول بل حکم دې اوځنګه چه دويم حکم حکم شرعي دې دغه شان رومبې حکم هم حکم شرعي دې او دويم حکم اول حکم منسوخ کړو او دويم حکم سړو اوښځو ته عام دې خو بياهم د ښځو دپاره ددې لباس حلت دنورو نصوصو نه دې. (خلاصه دا چه دلته هم نسخ موندلې شي تخصيص نه).[2]

دعلامه کوراني رحمه الله جواب. دعلامه عيني رحمه الله جواب په نور تفصيل سره علامه کوراني رحمه الله داسې بيان کړې دې. دعلامه کرماني رحمه الله کلام په ډيرو وجوهاتو سره فاسد دې مثلاً:

① په دې ځائي کښې چه کوم سوال قائم کړې شوې چه کله ريښم حرام وو نو حضورپاک هغه څنګه واغوستل،هم دانه شي منلې ځکه چه حضورپاک ته ددې دحرمت علم وې نودا خبره په قطعي توګه سره ثابته ده چه حضورپاک به دا نه اغوستل.

② دعلامه کرماني رحمه الله جواب پخپلو کښې يوبل سره معارض دې هغه داسې چه يوطرف ته خو علامه صاحب اوفرمائيل چه د ريښم داستعمال حکم اصلاً مباح دې اوبل طرف ته علامه صاحب اوفرمائيل چه اول نبي کريم ﷺ ددې استعمال جائز ګرځولې اوبيائي ددې استعمال حرام ګرځولې.

ددې وضاحت داسې دې چه دعلامه صاحب جوزلسه وئيل د الإباحة الأصلية معارض دې اوهغه داسې چه جائز ګرځولو مطلب دا وي چه اول يو څيز حرام وو بيائي دا جائز اوګرځول اوبل طرف ته وائي چه دا استعمال مباح اصلي دې نو هم په يوځائي کښې اباحت اوحرمت څنګه جمع شو؟

③ علامه صاحب رحمه الله فرمائي ((فالنسخ يكون رفعاً للحكم عن المكلفين، وهذا رفع عن البعض، فهو تخصيص)) يعنې په نسخ کښې خوحکم د ټولو مکلفينونه اوچتولې شي چه د بعض نه اوچت شي اود بعض نه اوچت نه شي نودا نسخ نه بلکه تخصيص وي.

---

[1]) شرح الكرماني: ۳۸/٤.

[2]) عمدة القاري: ١٤٤/٤.

په دې باندې علامه کورانی اوفرمائیل چه داخبره دمنلونه ده چه کله دبعض نه حکم اوچت شی نوهغې ته تخصیص وائی نه چه رفع، په دې وجه تخصیص خو نوم دې دمتکلم د ارادې مطابق حکم کښې دبعض کسانو دعدم دخول بیانول،لهذادلته به رفع وی اوهلته به هم نسخ وی نه چه تخصیص.[1]

دَ شیخ الحدیث رحمه الله رائې: حضرت شیخ الحدیث رحمه الله دَدې سوال په جواب کښې فرمائی چه علامه عینی رحمه الله دَدې دا جواب ورکوی چه دَ حضورپاك دا فعل (یعنی فروج ریښم اغوستل) دَتحریم ریښم نه وړاندې واقعه ده. په داسې صورت کښې دَ حضورپاك دا کالکاره ویستل دَقلب طهر صفائی اود راتلونکی حرام کیدونکی څیز نه دَنفرت اظهار دې.

اوزما رائې داده چه دا قبل التحریم باندې محمول کولو ضرورت نشته بلکه په دې کښې حضورپاك په دې کښې مونځ دَ جواز اوتعلیم دَپاره کړې دې. اودائې اوخودل چه مونځ خو به اوشی مګر مکروه به وی اودې سره دَ ریښمو دَ استعمال ګناه به هم وی.[2]

دعلامه نووی رحمه الله رائې: دې ذکرشوی جواب سره علامه نووی رحمه الله یو بل جواب ورکړې دې چه کوم وخت حضورپاك دغه لباس دَ ناخوښئی نه کوز کړو نوهم دَهغه وخت نه دَنهی او حرمت شروع اوشوه. په دې وجه رسول الله ﷺ یو بل حدیث اوفرمائیلو «نهانی عنه جبریل»[3]، نو دَنهانی لفظ دلالت کوی چه دَدې نه دَحرمت شروع شوې ده.[4]

دحضرت ګنګوهی رحمه الله رائې: رسول الله ﷺ دا لباس دَمونځ نه فارغیدوسره دَ ناخوښئی اظهار کولو سره زر اوویستلو لکه چه دَ مونځ په حالت کښې وحی نازل شوې وی لکه چه دَ حضورپاك زر دَدې لباس ویستلو نه دلالت کوی.[5]

په ریښمن لباس کښې دَ مونځ کولوحکم: هم دَدې حدیث آخری جمله چه "حضورپاك دَناخوښئی اظهارکولوسره هغه کوټ اوویستلو" نه دا مسئله مستنبط کیږی چه ریښمن لباس اغوستو سره به مونځ اوشی اوکه نه؟ نو دَدې باره کښې امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله امام مالك رحمه الله او امام شافعی رحمه الله مذهب دادې چه داسې لباس کښې مونځ کول مکروه تحریمی دی. که چرې چا داسې مونځ اوکړو نو فریضه به ئې دَ ذمې نه ساقط شی لیکن دَ ګناه سره. البته دَدې ائمه کرامو نه امام مالك رحمه الله دا فرمائی چه په داسې سړی باندې په وخت کښې دننه دَمونځ اعاده کول واجب دی اوکه چرې وخت تیر شو نوبیا به دَده نه اعاده ساقط شی.[6]

---

[1] الکوثر الجاری:۶۱/۲.

[2] تقریر بخاری شریف:۳۴۷/۲الکنزالمتواری: ۵۱/٤.

[3] صحیح مسلم کتاب ا للباس والزینة، باب تحریم استعمال إناء الذهب والفضة رقم الحدیث: ۵۳۸۹.

[4] شرح النووی علی صحیح مسلم کتاب اللباس والزینة باب تحریم استعمال إناء الذهب والفضة: ۲۷۷/۱٤فتح الباری: ۶۲۹/۱.

[5] الکنزالمتواری: ۵۱/٤.

[6] حاشیة ابن عابدین کتاب الصلاة مطلب فی سترالعورة: ۷۵/۲البحرالرائق کتاب الصلاة باب شروط الصلاة: ۴۷۸/۱الجوهر النیرة کتاب الصلاة شروط صحة الصلاة: ۵۵/۱حاشیة الدسوقی علی الشرح الکبیر کتاب الصلاة فصل فی ستر العورة: ۳۴۹/۱-۳۴۸ المدونة الکبری کتاب ماجاء فی الصلاة فی الثوب یصلی فیه وفیه النجاسة: ۳٤/۱التاج والإکلیل کتاب الصلاة فصل فی ستر العورة: ۵۰٤/۱ العزیز شرح الوحیز. کتاب الصلاة باب سترالعورة: ٤۲/۲روضة الطالبین الباب الخامس فی شروط الصلاة: ۳۹۳/۱ المجموع شرح المهذب کتاب الصلاة باب

د شوافع کتاب المهذب کښې دی دَسړی دَپاره جائزنه دی چه هغه دې ريښمن لباس اغوستو سره مونځ ادکړی اونه داجائز دی چه په يوه ريښمی کپړه باندې اودريدو سره مونځ اوکړی خکه چه په دغه سړی باندې دَ مانځه نه بهر دَ ريښمو استعمال حرام دې نو په مانځه کښې خو به په درجه اولیٰ حرام وی بياکه دمذکوره دواړو صورتونونه يوصورت کښې مونځ اداکړونود مونځ فريضه به نی اداشی. دَدې دَپاره دَدې حرمت دَمونځ سره نه دې اونه ممانعت دَمانځه طرف ته راگرځی. نودا به دَمونځ دَ صحت دَپاره مانع نه وی اودَ ښځې دَپاره جائز دی چه هغه دې ريښمن لباس اغوستو سره مونځ اوکړی خکه چه دَښځې دَپاره بهر دَمانځه نه يا داخل په مانځه ښې دَ ريښمن لباس استعمال ممنوع نه دې (١)

په دې مسئله کښې دَحنابله دوه روايتونه دی: دَهغوی په مشهورروايت کښې دادی چه دداسې سړې مونځ به صحيح نه وی. ابن عقيل دا ذکرکړې دې اوداحکم هغه وخت دې کله چه هغه ته دَ ريښمو دَ لباس دَحرمت حکم وی اوکه چرې هغه ته علم نه وی نودَهغه مونځ به دکراهت سره اداشی. خلال او صاحب الفنون دا ذکرکړی دی هم دغه دَهغوی دويم روايت دې (٢)

دَحضرت گنگوهی رحمه الله قول په دې مقام باندې حضرت رشيداحمدگنگوهی رحمه الله فرمائی چه په دې کښې په دې خبره باندې دلالت دې چه دَمانځه جواز دَحرمت سره جمع کيدې شی لکه چه دَ احنافو مذهب دې اودَحرام فعل (په خطا سره ارتکاب سبب په څه بل جهت نه څه نعمت هم ملاويږی کوم چه حرام نه وی) لکه چه په دې رواياتوکښې دَدې حرامو لباسونوحرمت دَمونځ دَ جائز کيدو نه مانع نه جوړيږی. (٣)

دَ روايت ترجمة الباب سره مناسبت: دَدې روايت ترجمة الباب «**باب من صلى فى فروج حرير ثم نزعه**» وو په دې ترجمه سره دَحديث مناسبت په مکمل توگه سره ښکاره دې (٤)

دَحديث مبارک نه مستنبط امور: دَدې حديث شريف نه دا امور مستفاد کيږی: ① په دې حديث کښې دَ سړو دَ پاره په ريښمو اغوستلو په حرمت باندې واضح دليل دې ② داهم معلوميږی چه دا حرمت صرف دَ سړو په حق کښې دې دَښځو په حق کښې نه دې ③ دَدې حديث نه دَغير مسلم هديه قبولولو جواز هم معلوميږی خکه چاچه ريښمن کوټ هديه کړې وو هغه مسلمان نه وو. ④ په ريښمن لباس کښې دَ مانځه جواز معلوم شو خو سره دَدې چه مکروه دې (٥)

....

ستر العورة: ۱۷۹/۳الفقه الإسلامی وأدلته کتاب الصلاة الصلاة فى الثوب الحرام: ۷٤٠/۱نيل الأوطار باب الصلاة فى ثوب الحرير والغصب: ۸۰/۲

(١) المجموع شرح المهذب كتاب الصلاة باب ستر العورة: ۱۷۹/۳.

(٢) المبدع شرح المقنع لابن مفلح الحنبلی کتاب الصلاة باب ستر العورة: ۳۲۵/۱-۳۲٤ الإقناع فى فقه الإمام أحمدبن حنبل کتاب الصلاة باب ستر العورة وأحکام اللباس: ۸۹/۱الإنصاف فى معرفة الراجح من الخلاف على مذهب ابن حنبل کتاب الصلاة باب ستر العورة: ٤٥۷/۱المغنی لابن قدامة کتاب الصلاة باب ستر العورة لباس المصلی: ۳٤۲-۳٤۳/۱ شرح ابن بطال: ٤۱/۲التوضيح لابن ملقن: ۳٥٤/٥-۳٥۳فتح البارى: ٦۲۹/۱

(٣) الكنز المتوارى: ٥۲/٤.

(٤) عمدة القارى: ۱٤٤/٤.

(٥) شرح الكرمانى: ۳۸/٤عمدة القارى: ۱٤٦/٤الشرح الميسر لصحيح البخارى: ٤۳۱/۱.

۴۲- باب: اَلصَّلَاةِ فِي الثَّوْبِ الْأَحْمَرِ.

دا باب دې په سره کپړه کښې د مانځه د حکم په بیان کښې.

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله مذکوره ترجمة الباب قائمولو سره دا خودل غواړی چه سرې کپړې اچولو سره دَ مونځ کولو څه حکم دې؟ او دَ هغه دَ صنیع نه معلومیږی چه دَ هغه مقصد په دې کپړو کښې دَ مونځ جائز کیدل خودل دی.(۱)

دَ حافظ ابن حجر رحمه الله په احنافو باندې رد: دَ دې ترجمة الباب نه پس حافظ صاحب رحمه الله فتح الباري کښې لیکی:(۲)

دا ترجمه سرې کپړې اغوستو سره دَ مونځ جائز کیدو طرف ته اشاره کوی. په دې مسئله کښې دَ امام بخاری رحمه الله او شوافع دَ احنافو سره اختلاف دی. احناف وائی چه سرې کپړې اغوستلو سره مونځ کول مکروه دی. او په حدیث الباب کښې احناف تاویل کوی په کومه سره کپړه کښې چه نبی کریم ﷺ مونځ اداکړو هغه مکمل سره نه وه بلکه په هغې کښې سرې کرښې وې په کوم کښې چه مونځ اداکول مکروه نه دی.

نور فرمائی چه دَ احنافو دلائل کښې دَ سنن ابی داؤد حدیث دې. په کوم کښې چه دی دَ نبی کریم ﷺ تیریدل په یو داسې سړی باندې اوشو دکوم په بدن چه دوه سرې کپړې وې. هغه سلام اوکړو لیکن رسول الله ﷺ دَ هغه دَ سلام جواب ورنه کړو. نو دا حدیث ضعیف الاسناد دې.(۳)

دعلامه عینی رحمه الله په حافظ صاحب باندې رد: دَ حافظ صاحب رحمه الله دَ مذکوره کلام باره کښې علامه عینی رحمه الله لیکلی دی: زه وایم چه حنفیه دَ جواز خلاف نه دی. که چرې دې اعتراض کونکې صاحب دَ احنافو مذهب پیژندلو نو ده به داسې خبره نه کوله. نور فرمائی چه حافظ صاحب دا هم وئیلی دی دَ حنفیه په دلائلو کښې حدیث ابی داؤد هم دې چه ضعیف الاسناد دې.

علامه عینی رحمه الله په دې باندې لیکلی دی چه دې معترض صاحب دَ عصبیت دَ وجې نه دومره وینا کولو سره خاموشی اختیار کړې ده حالانکه دَ ابوداؤد دا حدیث امام ترمذی رحمه الله هم خپل کتاب کښې ذکر کولو سره لیکلی دی: ((هذاحدیث حسن))(۴)

دَ علامه عینی رحمه الله دَ دې قول باره کښې عرض دې چه کیدې شی دغه وخت علامه صاحب سره دَ فتح الباری نسخه وی او په هغې کښې صرف هم دومره وی څومره چه علامه صاحب ذکر کړی (چه حافظ صاحب صرف دَ ابوداؤد والاحدیث ته ضعیف وئیلي او دَ صاحب ترمذی رحمه الله کلام ((هذاحدیث حسن)) ئې ذکرنه کړو) ګنی هغه وخت دَ فتح الباری په متداول نسخو کښې په دې مقام باندې دا عبارت ((وإن وقع فی بعض نسخ الترمذي أنه قال: حديث حسن صحيح، لأن فی سنده كذا))(۵) دَ دې عبارت دَ وجې نه دَ علامه عینی رحمه الله په حافظ صاحب رحمه الله باندې مذکوره اعتراض نه وارد کیدلو. البته دا هم ممکن ده

---

۱) عمدة القاری: ۴/۱۲۴ فتح الباری: ۱/۶۲۹.

۲) فتح الباری: ۱/۶۲۹.

۳) سنن أبی داؤد كتاب الصلاة باب مايستر المصلی رقم الحديث: ۶۸۸.

۴) سنن الترمذی أبواب الصلاة باب ماجاء فی إدخال الأصبع فی الأذان عند الأذان رقم الحديث: ۱۹۷.

۵) فتح الباری: ۱/۶۲۹.

چه روستو د دې عبارت اضافه کړې شوې وی.(۱)

د سور لباس د استعمال باره کښې د احنافو مذهب: د سور لباس د استعمال او په هغې کښې د مونځ کولو باره کښې د احنافو په نیز اووه یا اته اقوال دی. د دغه فقهاؤ د اقوالو د اختلاف وجه داده چه په دې باره کښې مختلف احادیث دی. د روایاتو داتعارض د فقهاؤ داقوالو د مختلف کیدو په وجه دی. علامه حصکفی رحمه الله فرمائي چه علامه شرنبلالی رحمه الله یوه رساله لیکلې وه په کوم کښې چه اته مختلف اقوال جمع کړې شوې وو.(۲)

علامه شامی رحمه الله فرمائی چه د دغه رسالې نوم «تحفة الأكمل والهمام المصدر لبيان جواز لبس الأحمر» دې.(۳)

صاحب تنویر رحمه الله لیکلی دی چه په زعفرانی رنګ کښې رنګ کړې شوې د سور او زیړ رنګ اغوستل مکروه دی. د دې نه علاوه د نورو رنګونو په استعمال کښې څه حرج نشته. بیا د دې په شرح کښې علامه حصکفی رحمه الله لیکلی دی چه مذکوره رنګ د ښځو د پاره مکروه نه دې صرف د سړو د پاره مکروه دې. اومجتبیٰ قهستانی او ابوالمکارم په شرح النقایه کښې دی چه د سوررنګ کپړې په استعمال کښې هیڅ حرج نشته دې. د دې کتابونو په حواله سره معلومیږی چه د دې رنګونو استعمال مکروه تنزیهی دې. لیکن تحفة الملوك کښې په صراحت سره د دې رنګونو د استعمال د حرمت قول موجود دې.(۴) علامه خصکفی رحمه الله فرمائی چه زه وایم چه د علامه شرنبلانی رحمه الله یوه رساله ده په کوم کښې چه هغه اته اقوال راجمع کړی دی په هغې کښې یو د مستحب هم دې.(۵)

علامه شامی رحمه الله د علامه شرنبلانی رحمه الله د رسالې نه یوقول نقل کوی چه مونږ د حرمت په صراحت باندې مشتمل دلیل چرته اونه لیدلو اود سور رنګ لباس د استعمال د ممانعت هم د داسې سړې ښځو او (غیرمسلم) عجمیانوسره مشابهت اختیارولو د ممنوع کیدود وجې نه په پوهه کښې راځی. دا بیا ممانعت به تکبر د وجې نه وی اوکله چه علت مرتفع شی اود اغوستلو نه مقصود صرف د الله ﷻ د نعمت اظهاروی نوبیابه د دغه رنګونو کراهت هم ختمیږی. اود کراهت تعلق به صرف هغه کپړو سره وی چه په نجس رنګ کښې په رنګ کولوسره سرې شوې وی او مونږ د امام اعظم رحمه الله د جواز قول اود اباحت په قول باندې واضح دلیل هم لیدلې دې اوهغه دلیل د قرآن پاك د حکم زینت اختیارولو په اطلاق کړې دې. لهذا د دې د وجې نه حرمت او کراهت نه کیدل بلکه د نبی کریم ﷺ اقتداء کولوسره مستحب کیدل ثابتیږی. د دې قول د نقل کولونه پس علامه شامی رحمه الله لیکی چه زه وایم چه (علامه شرنبلالی رحمه الله خو استحباب ثابتوی لیکن) په لویو اومعتبر کتابونوکښې هم د کراهت قول ذکردې. مثلاً سراج، المحیط البرهانی، الاختیار، المثقی او ذخیره وغیره اوعلامه قاسم (قلوبغا رحمه الله) هم د دې کراهت په قول باندې فتوی ورکړې ده. د دې نه علاوه امام زاهدی رحمه الله الحاوی کښې ذکرکړی دی چه د سور رنګ په سر باندې استعمال په اجماعی توګه باندې مکروه نه دې (یعنی سره توپئی وغیره)(۶) سابقه بحث د علامه شامی رحمه الله حاشیة ابن عابدین نه نقل کړې شوې دې لیکن علامه صاحب تنقیح

---

(۱) عمدة القاري: ۴/ ۱۶۴.
(۲) ردالمختار كتاب الحظر والإباحة باب فی اللبس ص: ۶۴۵دارالكتب العلمية.
(۳) ردالمختار كتاب الحظر والإباحة باب فی اللبس: ۹/ ۵۱۶دارالكتب العلمية.
(۴) تحفة الملوک مراتب اللبس، لبس الثوب المعصفر: ص: ۲۹۳.
(۵) الدرالمختار كتاب الحظر والإباحة باب فی لبس ص: ۶۵۴.
(۶) حاشية ابن عابدين كتاب الحظر والإباحة باب فی اللبس: ۹/ ۵۱۶.

الفتاوی الحامدیه کښې په دې بحث باندې تفصیلي کلام کولوسره د کراهت تحریمی قول راجح ګرځولوسره د علامه شرنبلالي رحمه الله د عبارت جائزه هم پیش کړې ده. ((من شاء فلیراجع))[1]

دعلامه کشمیری رحمه الله رائې: د سرو کپړو د استعمال باره کښې علامه محمدانورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی زما په نیز د دې مسئلې تفصیل داسې دې که چرې رنګ زعفرانی وی نو مکروه تحریمی دې د دې دواړو نه علاوه که د تك سور رنګ او شوخ وی نومکروه تنزیهی دې تحریمی نه دې. او که نرئ شان وی نو بیا مکروه تنزیهی هم نه دې اوکه په سپینه کپړه باندې سرې کرښې وی نوهغه هم بغیرد کراهت نه جائز دې بلکه بعض حضراتو دې ته مستحب هم وئیلي دې. ځکه چه نبی کریم ﷺ دا پخپله اغوستې دې بیا دامسئله دکپړې ده د څرمن نه ده. (د دې په هیڅ رنګ کښې کراهت نشته دې) اودا مسئله د سرو دپاره ده د نبځودپاره ټول رنګونه بلاکراهت جائز دی.[2]

دحضرت مولانا بنوری رحمه الله رائې: علامه محمدیوسف صاحب بنوری رحمه الله دسور رنګ د استعمال باره کښې د احنافو په مسلك باندې خبره کولوسره اولاً دعلامه شامی رحمه الله تفصیلي بحث ذکرکړې دې اودې نه پس ئې فرمائیلي: ما دسور لباس د استعمال دممانعت والااحادیث جمع کړل دهغې شمیر تر شلو پورې اورسیدلو او په هغې کښې صحیح هم دی حسن هم متصل هم او مرسل هم. په دې کښې چه کوم حکم دکم نه کم ثابت شو هغه د کراهت تحریمی دې. بیا حضرت بنوری رحمه الله په آخره کښې دحضرت علامه کمشیری رحمه الله مذکوره قول ذکولوسره بحث ختم کړو.[3]

دحضرت ګنګوهی رحمه الله رائې: په مذکوره مسئله کښې حضرت اقدس رشید احمد ګنګوهی رحمه الله فرمائی د سرو او زیړو کپړو داغوستو باره کښې مذهب دادې چه هغه سور او زیړ رنګ کوم چه معصفر او زعفران سره رنګ کړې شوې وی نوهغه دسړو دپاره مطلقاً ممنوع دې اودې نه علاوه که سور بخن یا زیړ رنګې وی نوفتوی د مطلقاً جائز کیدو ده. لیکن تقوی داده چه د دې نه ځان اوساتلي شی.[4]

د حضرت شیخ الحدیث رحمه الله رائې: حضرت شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا صاحب کاندهلوی رحمه الله لیکلي چه د سرو کپړو باره کښې روایات ډیر مختلف دی. دبعض نه جواز او دبعض نه ممانعت معلومیږی. دغه شان شراح اووه اقوال نقل کړی دی اوپخپله داحنافو په نیز باوجود د روایاتو دقلت په دې مسئله کښې اته روایات دی کوم چه ما په الحاشیه الکوکب کښې لیکلي دی. دغه ټولونه تحریم استحباب اوکراهت هم دې. حضرت اقدس ګنګوهی رحمه الله په خپل تقریرات اوخپلو فتاوی کښې کوم قول اختیارکړې دې هغه دادې چه دکومو روایاتونه اغوستل ثابت دی هغه په بیان د جواز باندې محمول دی اودکوم نه چه ممانعت معلومیږی هغه خلاف اولی کیدو باندې محمول دی یعنی فی نفسه اغوستل خو جائز دی مګر خلاف اولی دی.

او زما په نیز اختلاف دروایاتو او اختلاف د مذاهب سبب د رنګ په حقیقت کښې اختلاف او تشبه

---

[1]) العقود الدریة المعروف بتنقیح فتاوی الحامدیة مسائل وقواعد شتی من الحظر والإباحة وغیر ذلک ومطالبه بحرم لبس الحریر: ۲/۳۵۶-۳۵۵.

[2]) العرف الشذی کتاب الطهارة باب ماجاء فی إدخال الأصبع فی الأذان عندالأذان رقم الحدیث:۱۹۷، ۲۱۲/۱فیض الباری: ۲۶/۲أنوار الباری: ۱۳۹/۱۱.

[3]) معارف السنن کتاب الطهارة باب ماجاء فی إدخال الأصبع فی الأذان عندالأذان رقم الحدیث:۱۹۷، ۲۰٤/۲.

[4]) الکوکب الدری کتاب الطهارة باب ماجاء فی إدخال الأصبع فی الأذان عندالأذان رقم الحدیث:۱۹۷، ۲۲٤/۱.

بالنساء کیدل معلومیږی. لهذا دکومو روایاتونه چه ممانعت معلومیږی هغه په هغه رنګونوباندې محمول دی په کوم کښې چه دَ ناپاك څیز دَ ګډون احتمال وی. مثلاً دَ نن نه څلوېښت کاله وړاندې دامشهوره وه چه په سور رنګ کښې وینه اچوی لهذا په کوم رنګ کښې چه وینه وی دَمنع روایات به په هغې باندې محمول وی. اوبیا روستو معلومه شوه چه په دې کښې وینه نه وی نودجواز روایات به په دې محمول وی اوبیا چونکه په سور رنګ کښې تشبه بالنساء ده نوځرته چه څنګه تشبه وی هلته به هم هغه شان کراهت وی. مثلاً څوك سور قمیص واغوندی په دې کښې کراهت، ځکه چه دا تشبه بالنساء ده. خو که هم دا رنګ څادر له څوك ورکړی بیائی څوك سړې په سر کړی نو په دې کښې زیاته تشبه بالنساء ده. خود تولائی او تورشك دَ استر دپاره رنګ سور وی نو په دې کښې مضائقه نشته دې اونه په کښې څه کراهت دې. په دې وجه دا خاص رنګ ښځو سره خاص نه دې لهذا تشبه به هم نه وی. هم دغه شان که سړې کربښې وی نو په دې کښې هم تشبه نشته لهذا داهم جائز دې.(۱)

دَعلامه عینی رحمه الله رائې: دَحافظ ابن حجر رحمه الله دَ احنافوطرف ته دَ کراهت نسبت کول او په هغې باندې دَعلامه عینی رحمه الله رد تیرشوې دې. علامه صاحب فرمائی چه دَاحنافو قول دَ حرمت والانه دې بلکه احناف دَیو بل حدیث دَ وجې نه کراهت (تنزیهه)قائل دې اوهغه حدیث هغه دې په کوم کښې چه حضور پاك لباس معصفر اغوستونه منع فرمائیلې ده. لهذا دَ دوو شانو احادیثو دَ وجې نه دَ جواز اوکراهت دواړو حکم به وی (دَ دواړو حکمونودَ مواقع بیان وړاندې تیرشوې دې).(۲)

الحديث الأول

[۳۶۹]-حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرْعَرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قُبَّةٍ حَمْرَاءَ مِنْ أَدَمٍ، وَرَأَيْتُ بِلاَلًا أَخَذَ وَضُوءَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَرَأَيْتُ النَّاسَ يَبْتَدِرُونَ ذَاكَ الوَضُوءَ، فَمَنْ أَصَابَ مِنْهُ شَيْئًا تَمَسَّحَ بِهِ، وَمَنْ لَمْ يُصِبْ مِنْهُ شَيْئًا أَخَذَ مِنْ بَلَلِ يَدِ صَاحِبِهِ، ثُمَّ رَأَيْتُ بِلاَلًا أَخَذَ عَنَزَةً فَرَكَزَهَا وَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حُلَّةٍ حَمْرَاءَ، مُشَمِّرًا [ص:۸۵] صَلَّى إِلَى العَنَزَةِ بِالنَّاسِ رَكْعَتَيْنِ، وَرَأَيْتُ النَّاسَ وَالدَّوَابَّ يَمُرُّونَ مِنْ بَيْنِ يَدَيِ العَنَزَةِ» (۳)[ر۱۸۵]

ترجمه: حضرت ابوجحیفه رضی الله عنه روایت کوی چه ما رسول الله صلی الله علیه وسلم اولیدلو چه (حضورپاك) دَ څرمن نه جوړې شوې دَ سور رنګ خیمه کښې (تشریف فرما) وو او حضرت بلال رضی الله عنه مې اولیدلو چه هغه دَ حضورپاك دَ پاره دَ اودس اوبو سره (ولاړ) وو (یعنې اودس نې ورله کولو). اوخلق مې اولیدل چه دَ حضورپاك (په اودس استعمال شوې اوبه) اخستو دپاره دَ یو بل نه دَ وړاندې کیدو کوشش نې کولو نوچه کوم سړې به دَ دغه اوبو په اخستوکښې کامیاب شو نوهغه اوبه به نې (دَ برکت دَحاصلولو دپاره په خپل مخ اوبدن باندې) مږلې اوکوم سړی ته چه به څه نه ملاویدل نوهغه به دَ خپل ملګری په لاسونوباندې لګیدلې څه (لوندوالې)، حاصلولو سره په خپل (مخ یا بدن) باندې مږل.

---

۱) تقریر بخاری شریف: ۲/۱۳۲-۱۳۱الکنزالمتواری: ۴/۵۴-۵۳.

۲) عمدة القاری: ۴/۱۷۴.

۳) دَدې حدیث تخریج کتاب الوضوء باب استعمال فضل وضوء الناس کښې تیرشوې دې.

بیا ما حضرت بلال رضی الله عنه اولیدلو هغه یوه چوکه دکومې لاندې چه د اوسپنې یوڅوکه لګیدلې وو په زمکه کښې ورخښه کړه او نبی کریم ﷺ یو د سور رنګ پوشاك (یا څادر) اغوستو سره دخیمې نه بهر تشریف راوړو په داسې حال کښې چه هغه څادر ئې راغونډولو. بیا حضورپاك د دغه چوکې طرف ته مخ کولوسره خلقو ته دوه رکعته مونځ اوکړو په دې وخت کښې ما خلق او (مختلف قسم)خناور دهغه چوکې شاته تیریدونکی اولیدل (لیکن حضورپاك یو شان مونځ کولو).

تراجم رجال

محمدبن عَرْعَرَه: دامحمدبن عرعره بن البِرِ ندالقرشی السامی رحمه الله دې. دَدوی حالات **کتاب الإیمان باب خوف المؤمن من أن یحبط عمله وهولایشعر** لاندې تیرشوی دی.[1]

عمر بن ابي زائدة: دَدوی دَنوم باره کښې عمربن ابی زائده عمر زکریا بن ابی زائده عمر بن خالد اقوال ملاویږی[2] پوره نوم عمر زکریا بن ابی زائده خالدبن میمون الهمدانی الوداعی الکوفی رحمه الله دې.[3] دا عمرو بن عبدالله الوداعی آزادکړې شوې غلام وو.[4] دَدوی دَرور نوم زکریا بن ابی زائده وو.[5]

دَدوی په استاذانوکښې عون بن أبی جحیفه، ابو صخرة جامع بن شدادالمحاربی، عامر شعبی، عبدالله بن ابی السفر، عکرمه مولی بن عباس، العیزار بن جرول الحضرمی، قاسم بن مخیمره، قیس بن ابی خازم، مدرك بن عماره بن عقبه بن ابی معیط القرشی، ابواسحاق السبیعی، ابوبرده ابن ابی موسی الاشعری رحمهم الله شامل دی.[6]

دهغوی په شاګردانوکښې محمدبن عرعره، اسحاق بن منصور السلولی، بهز بن اسد، حجاج بن منهال، حفص بن عمرالحوضی، حکم بن مروان، محمدبن فضیل وغیره رحمهم الله شامل دی.[7]

عبدالرحمن بن مهدی رحمه الله دَهغوی باره کښې وائی «**کان کیس الحفظ**».[8]

امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائی **ثقة**[9] یحیی بن معین رحمه الله فرمائی **ثقة**[10] امام ابوحاتم رحمه الله او امام نسائی رحمه الله فرمائی «**لیس به بأس**»[11] ابوعبید الآجری رحمه الله امام ابوداؤد رحمه الله نه روایت کوی چه «**عمر یري القدر**»[12] اوپه بل ځائې کښې داهم ونیلی دی «**زکریا أعلی عن أخیه عمر بکثیر**»[13] ابن حبان رحمه الله

---

[1]) کشف الباری: ۵۵۷/۲.

[2]) تهذیب الکمال: ۳۴۸/۲۱الجرح والتعدیل: ۱۰۶/۶.

[3]) الثقات لابن حبان: ۱۴۷/۷تهذیب التهذیب: ۴۴۹/۷.

[4]) العلل ومعرفة الرجال لأحمدبن حنبل: ۳۶۲/۱تهذیب الکمال: ۳۴۹/۲۱.

[5]) العلل ومعرفة الرجال لأحمدبن حنبل: ۳۶۲/۱تقریب التهذیب: ۴۱۲/۱.

[6]) تهذیب الکمال: ۳۴۸/۲۱تهذیب التهذیب:: ۴۴۸/۷.

[7]) تهذیب الکمال: ۳۴۹/۲۱تهذیب التهذیب:: ۴۴۸/۷.

[8]) الجرح والتعدیل: ۱۰۶/۲تهذیب التهذیب:: ۴۴۹/۷.

[9]) الجرح والتعدیل: ۱۰۶/۶.

[10]) الجرح والتعدیل: ۱۰۶/۶تاریخ یحیی بن معین: ۱۹۹/۱.

[11]) تهذیب الکمال: ۳۵۰/۲۱تهذیب التهذیب:: ۴۴۹/۷.

[12]) الضعفاء الکبیر: ۱۷۸/۳تهذیب الکمال: ۳۵۰/۲۱.

[13]) تهذیب الکمال: ۳۵۰/۲۱تهذیب التهذیب:: ۴۴۹/۷.

ذهغوى ذكر كتاب الثقات كښې كړې دې. (١)امام عجلى رحمه الله فرمائى ثقة.(٢) امام ذهبى رحمه الله فرمائى چه هغوى ١٥٩هجرى كښې وفات شوى.(٣)

عون ابن ابي جحيفة: دا عون بن ابى جحيفه دې. دَدوى دَ پلار نوم وهب بن عبدالله السوائى الكوفى رحمه الله دې. (٤)ددوى تعلق بنوعامر صعصعة سره وو.(٥)دې دَ عبدالرحمن بن بكير، خپل پلار ابوجحيفه السوائى، عبدالرحمن بن علقمه الثقفى، مالك بن صحار، مخنف بن سليم، مسلم بن رباح الثقفى رضى الله عنه، منذر بن جرير بن عبدالله البجلى رحمهم الله نه روايت كوى.(٦)اودَدوى نه روايت كونكوكښې عمر بن ابي زائده، سعيدبن مسروق الثورى، سفيان ثورى، شعبه بن الحجاج، عبدالحميد بن ابى جعفر الفرآء، عبدالملك بن سعيدبن ابجر، ابو ادريس الاودى او ابوخالد الدالانى وغيره رحمهم الله شامل دى.(٧)اسحاق بن منصور يحيى بن معين ابوحاتم او امام نسائى رحمهم الله نه روايت كولوسره دَهغوى باره كښې فرمائى ثقة.(٨) امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائى ثقة.(٩) ابن حبان رحمه الله دَهغوى ذكر كتاب الثقات كښې كړې دې.(١٠) دَ دوى وفات ١١٦هجرى كښې شوې.(١١) دا دور په عراق كښې دَ حضرت خالد رضى الله عنه دَ ولايت وو.(١٢)

عن ابيه: دې نه مراد ابو جحيفه دې. دَدوى نوم وهب بن عبدالله السوائى رضى الله عنه وو. دَدوى حالات كتاب العلم باب كتابة العلم لاندې تير شوى دى.(١٣)

دَحديث ترجمة الباب سره مناسبت: دَ مذكوره حديث ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې. يعنى خرج النبى صلى الله عليه وسلم فى حلة حمرآء سره. (١٤)

شرح حديث

قوله: في قبة حمراء من أدم: راوى وائى چه ما نبى كريم صلى الله عليه وسلم دَ څرمن په يوه خيمه كښې اوليدلو چه دَ سور رنګ وه. قبة دَ قاف ضمه سره او باء مشدد دَ فتحه سره. هغه وړوكې غونډې خيمه يا تنبو ته وائى چه دَ پاسه ګول وى. دَدې جمع قِبَات او قُبَبْ راځى.(١)

---

(١) ١٧٤/٧.
(٢) معرفة الثقات للعجلي: ١٦٦/٢ تهذيب التهذيب: ٣٤٩/٧.
(٣) خلاصة التهذيب للخزرجي ص: ٢٨٢.
(٤) التاريخ الكبير للبخاري: ١٥/٤ تهذيب الكمال: ٤٤٨/٢٢.
(٥) الطبقات الكبرى: ٣١٨/٦ الجرح والتعديل: ٥٠٦/٦.
(٦) تهذيب التهذيب: ١٧٠/٨ سير أعلام النبلاء: ١٠٥/٥.
(٧) تهذيب الكمال: ٤٤٨/٢٢ الجرح والتعديل: ٥٠٦/٦.
(٨) سير أعلام النبلاء: ١٠٥/٥ تهذيب الكمال: ٤٤٨/٢٢.
(٩) الجرح والتعديل: ٥٠٦/٦.
(١٠) ٢٦٢/٥.
(١١) تهذيب التهذيب: ١٧٠/٨.
(١٢) الثقات لابن حبان: ٢٦٣/٥ تهذيب التهذيب: ١٧٠/٨.
(١٣) كشف البارى: ٢٣١/٤.
(١٤) عمدة القارى: ١٤٧/٤.

قوله:: حمرآء: دَ فعلا په وزن باندې دې. دَ أحمر مؤنث دې اودَ سور رنګ په معنی کښې دې.

قوله:: أدَم: دا لفظ دَهمزه اودال فتح سره دې. دادَ أدِيمٌ جمع ده. دَدې مطلب دې پخه کړې شوې څرمن يا رنګ کړې شوې څرمن يا دباغت کړې شوې څرمن، تول دَ يوبل مترادفات دی. دَ باغت نه وړاندې څرمن ته إهاب وائی. اومطلقًا څرمن ته جِلدٌ وائی.(٢)

دَ نبی کريم ﷺ دَ قيام ځائی: راوی دَ رسول الله ﷺ په هغه قبه کښې دَ قيام ذکر اوکړو هغه خانی مکه مکرمه کښې أبطح نومې خانی وو. دا دَ بطحاء په نوم سره مشهور دې اوداهم ونيلی شی چه دا منی سره نيزدې دې اوددې نوم محصب دې. اودَ بعض خلقو خيال دې چه دا ځائی ذوطوی دې حالانکه داسې نه ده لکه څنګه چه ابن قرقول رحمه الله په دې باندې تنبيه کړې ده.(٣)

په دې موقع باندې دَ نبی کريم ﷺ په مقام أبطح کښې حصاريدل پخپله هم دَصحيح بخاری دَ يو روايت نه معلوميږی کوم چه وړاندې کتاب الأذان کښې راځی.(٤) دَ سنن نسائی په روايت کښې داهم دی چه هغه وخت خيمه کښې حضورپاك سره څه خلق هم وو(٥) اودامام نسائی رحمه الله دويم تاليف السنن الکبری کښې دی چه هغه وخت حضورپاك سره څلويښت کسان وو.(٦)

قوله:: ورأيت بلالا أخذ وَضوءه رسول الله صلى الله عليه وسلم: اوما (حضرت) بلال رضي الله عنه اوليدلو چه هغه د نبی کريم ﷺ دَپاره د اودس اوبوسره ولاړ وو. وضوء دا لفظ دَ صحيح قول مطابق دَ واؤ فتحه سره دې. ددې معنی ده هغه اوبه چه داودس دَپاره تيار کړې شی.(٧)

په دې عبارت کښې اختصاردې. پوره خبره داده چه حضرت بلال رضي الله عنه دا اوبه واخستې او په پيغمبر ﷺ باندې اودس اوکړو بيائی باقی پاتې اوبه واخستې اودخيمې نه بهر شو. اوس دلته دوه احتمالات دی چه دا اوبه په هغه لوښی کښې باقی پاتې وې په کوموسره چه حضورپاك اودس اوکړو يعنی څه اوبه حضورپاك په اودس کښې استعمال کړې او څه باقی پاتې شوې. دغه اوبه حضرت بلال رضي الله عنه واخستې اوبهر ئې تشريف راوړو. او دويم احتمال دادې چه دا اوبه دَ حضورپاك اندامونوسره لګيدلو سره راڅڅيدونکې وې يعنی مستعمل اوبه وې او په اتفاق سره اوبه مستعمل پاکې وی.(٨)

قوله:: ورأيت النـاس يبتدرون ذلك الوضوء: اوما خلق اوليدل چه دَ حضورپاك دَ اودس اوبه ئې دَاخستو دپاره د يوبل نه وړاندې کيدو کوشش کولو.

قوله:: يبتدرون: دباب افتعال نه دَجمع مذکر غائب صيغه ده. دَدې مطلب دادې چه په يوکار کښې د يوبل نه د وړاندې کيدو کوشش کول په دې ځانی کښې به دَدې تفصيل دا شی چه دَ حضورپاك نه

---

(١) معجم الصحاح حرف القاف ص: ٣٣٠لسان العرب حرف القاف: ٧/١١المغرب حرف القاف: ١٥٥/٢.
(٢) معجم الصحاح ص: ٣٤المحكم والمحيط الأعظم لابن سيدة: ٩٧/١٠النهاية في غريب الحديث والأثر: ٤٢/١لسان العرب: ٩٦/١.
(٣) التوضيح لابن ملقن: ٣٥٦/٥عمدة القاري: ١٤٨/٤.
(٤) صحيح البخاری کتاب الأذان باب الأذان للمسافرين إذا كانوا جماعة والإقامة رقم الحديث: ٦٣٣
(٥) السنن النسائی کتاب الزينة باب اتخاذ القباب الحمر رقم الحديث: ٥٣٨٠.
(٦) السنن النسائی کتاب الزينة باب اتخاذ القباب الحمر رقم الحديث: ٩٧٤٢.
(٧) التوضيح لابن ملقن: ٣٥٧/٥شرح الکرمانی: ٣٩/٤ إرشادالساری: ٣٩/٢الكوثر الجاری: ٦٢/٢.
(٨) أعلام بفوائد عمدة الأحكام باب الأذان الحديث الثانی معنی الوضوء: ٤٢٣/٢.

بچ شوي اوبو سره دبرکت حاصلولو په نیت سره هرچا دغه اوبه حاصلول غوښتل. اودي دپاره د یوبل نه وړاندي کیدل[1] هم دغه خبره ماقبل کښې (کادوایقتتلون علی وَضوئه) په الفاظو کښې تیره شوي ده.[2] دا جمله په اصل کښې عروه بن مسعود رضی الله عنه د قریشو په مخکښې د صحابه کرامو رضی الله عنهم صفات بیانولو سره کړې وه اودې مشاهده هغوی د صلح حدیبیه په وخت کله چه د صلح پیغام راوړلو سره راغلی وو په هغې کښې د صحابه کرامو رضی الله عنهم د طرف نه رسول الله صلی الله علیه وسلم سره عظیم محبت او عقیدت ثبوت ملاویږي. پوره تفصیل اوګورئ صحیح البخاري کتاب الجهاد کښې.[3]
او دلته چه دا د یقتتلون لفظ استعمال شوي دي دې نه مراد حقیقی قتل نه دي بلکه دصحابه شوق او ذوق اود هغې طرف ته په تیزئ سره ورتللو سره دا لفظ مبالغةً استعمال کړې شوي.[4]

قوله:: فمن أصاب منه شيئًا، تمسح به، ومن لم يصب منه شيئًا، أخذ من بَلَل يد صاحبه:

نوچه څوک به دحضورپاك د دغه استعمال شوي اوبو په څه حصه حاصلولو کښې کامیاب شو نوهغه به دغه اوبه (په بدن اومخ) باندې مړلې. اوکوم سړی ته چه به دَدغه اوبونه څه حصه ملاؤ نه شوه نود بل سړي په لوند لاس سره به ئې څه لوندوالي اخستو او په خپل بدن باندي به ئې مړلو. د صحیح بخاری په یو روایت کښې دی: (وقام الناس، فجعلوا يأخذون يديه، فيمسحون بها وجوههم، قال: فأخذت بيده، فوضعتها على وجهي، فإذا هي أبرد من الثلج وأطيب رائحة من المسك) یعنی چه خلق اودریدل او (د حضورپاك صلی الله علیه وسلم استعمال شوي) اوبه ئې په خپلو لاسونو کښې اخستو سره په مخونومړلې. راوی وائی چه ما (څه) اوبه په لاس کښې واخستې او په مخ باندي مې اومړلې نوهغه د واؤرې نه زیات یخې او دمشك نه زیات خوشبو والاوې. سبحان الله.
دحدیث پاك په دې مقام باندي دوه مسئلې قابل دتحقیق دی: ① دماء مستعمل حکم ② د حضورپاك د آثارنه تبرك حاصلول.

دماء مستعمل حکم: دماء مستعمل باره کښې مکمل تفصیل ماقبل کتاب الوضوء اوکتاب الغسل کښې متعلقه مقاماتو باندي تیرشوي دي. خلاصه دا چه ماء مستعمل هغه اوبوته وائی په کوم سره چه حدث او جنابت لرې کول یا د ثواب حاصلولودپاره اودس یا غسل اوکړې شی. دا اوبه څنګه چه د بدن نه جداشی په هغې به د مستعمل حکم لګولې شی
ددې حکم دادې چه د مفتی به قول مطابق د احنافو په نیز دا اوبه پاکې دی. لیکن دې اوبوسره اودس یا غسل نه شی کولې البته دا اوبو د څکلودپاره استعمالول کراهت خفیفه سره جائز دی.[5]
د ائمه ثلاثه په دې باره کښې مختلف اقوال دی لیکن دهغوی په نیز د قول مشهور مطابق دا پاکې

---

[1]) معجم الصحاح ص: ۷۸.
[2]) صحیح البخاری کتاب الوضوء باب استعمال فضل الوضوء الناس الحدیث الرابع رقم: ۱۸۹.
[3]) صحیح البخاری کتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد والمصالحة مع أهل الحرب وکتابة الشروط والشروط مع الناس رقم الحدیث: ۲۷۳۱.
[4]) الکوثرالجاری: ۶۲/۲التوضیح لابن ملقن کتاب الوضوء باب استعمال فضل وضوء الناس رقم الحدیث: ۱۸۷، ۳۰۵/٤.
[5]) الفتح القدیر کتاب الطهارة: ۹۰-۹٤/۱تبیین الحقائق کتاب الطهارة: ۸۶-۸۸/۱البحرالرائق کتاب الطهارة: ۱۲۲-۱۲٤/۱اللباب فی شرح الکتاب کتاب الطهارة: ۲۳-۲٤/۱حاشیة الطحاوی علی مراقی الفلاح کتاب الطهارة: ۲۲/۱بدائع الصنائع کتاب الطهارة فصل فی بیان الطهارة الحقیقة. ۳۸۶-۳۹۲/۱.

خووی لیکن په دې سره پاکي نه شي حاصلولې.[1]

د ماء مستعمل باره کښې دعلامه عینی رحمه الله وضاحت: علامه عینی رحمه الله فرمائی دحدیث باب نه د ماء مستعمل طهارت هم معلوم شو او داد حنفیه خلاف هم اوګنړلې شو دا صحیح نه دی ځکه چه هغوی هم دې ته طاهر وائی نجس نه وائې تردې چه دهغې څکل هم جائزدی. په دې سره اوره اغږل صحیح دی البته په دې سره اودس یا غسل کول صحیح نه دی. اودې باره کښې چه دامام صاحب رحمه الله نه کوم د نجاست روایت نقل دې اول خود احنافو په نیز هغه معمول بها نه دې بل ددې مطلب نجاست حکمی دې ځکه چه ددې په ذریعه دنجس ګناهونو ختمول د ګناهګار بدن نه کیږی لهذا دحضورپاك په فضل وضوء باندې خوددې اطلاق نه شي کیدې ځکه چه هغه بدن هم په هرلحاظ سره مقدس اوطاهر وو نو هغه اوبه خو طهور هم وې بلکه دهر طاهر او اطیب نه ډیر مطهر وې.[2]

د رسول الله ﷺ د اثارنه د تبرک حاصلولوحکم: دحدیث مبارك په دې مقام باندې یوه بله مسئله هم زیر بحث راځي چه د نبی کریم ﷺ د آثار او ملبوسات وغیره نه تبرك حاصلول څنګه دی؟

ددې مذکوره حدیث شریف او دنورو ډیرو احادیثو مبارکو او آثار نه دا خبره په صحیح طریقه سره ثابته ده اود علماؤ په دې خبره باندې اتفاق دې چه د نبی کریم ﷺ د آثار نه برکت حاصلول مشروع اوثابت دی. البته په دې کښې دا ضروری دی چه په دې معامله کښې په شرك کښې د اخته کیدو اندیښنه نه وی. اوکه چرته ددې په وجه سره په شرك کښې داخته کیدو ویره وی نوبیابه دا تبرك حاصلول جائزنه وی.[3] کتاب الوضوء کښې په دې موضوع باندې تفصیلی بحث تیرشوې دې. خو په دې مقام باندې بیاهم دحکیم الامت مولانا اشرف علی تهانوی رحمه الله کتاب اشرف الجواب نه یوفائده مند بحث دحواشی د اضافه سره دلته ذکرکولې شي.

دتبرکات نبوی ﷺ زیارت: حضرت حکیم الامت رحمه الله فرمائی:

الف: تبرکات نبوی ﷺ کښې یوخو هم هغه زیاتوالې کولې شي کوم چه په نورو بدعاتوکښې دې چه خلقو ددې نه میله جوړه کړې وی. په دې باب کښې اکثرخلق تردې پورې چه بعض طالبان هم په شك کښې دې داسې ګڼړی چه په دې کښې څه حرج دې؟ د جبه نبوی ﷺ زیارت د برکت سبب دې که څوك صرف د زیارت کولو په نیت لاړشي نوڅه بدی نشته دې. ماته یو طالبعلم دچا کور چه په جلال آبادکښې دې اوجبه شریف مکان سره دهغه دکان دې. سوال نې اوکړو چه زه په دکان کښې کینم د جبه زیارت اوکړم خو ما ددې اجازت ورنه کړو ځکه چه هغه ګڼړه بالکل د میلو په شان اود عرسونو په شان وی. تاریخ مقررکولې شي دعوت کیږی دلرې نه خلق راځي اود ښځو اجتماع هم وی. داسې خلق چه مونځ هم نه کوی زیارت له راځي حالانکه دجبه شریف دزیارت فضیلت د قبر شریف برابر کیدې نه شي. حدیث «لاتتخذوا قبري عیداً»[4] (زما په قبرباندې د اختر په شان ګڼړه مه جوړوئی) سره ددې نفی

---

[1] الموسوعة الفقهية الكويتية: ۳۹/۳۶۳-۳۵۹بداية المجتهد الباب الثلث فى المياه المسئلة الثالثة الإختلاف فى الماء المستعمل فى الطهارة: ۱/۲۴-۲۳.

[2] عمدة القارى: ۴/۱۴۹.

[3] التوضيح لابن ملقن: ۵/۳۵۷عمدة القارى: ۴/۱۴۸الكوثرالجارى: ۲/۶۲الموسوعة الفقهية الكويتية حرف التاء: ۱۰/۵۹

[4] المسندللإمام أحمدبن حنبل مسند أبى هريرة: رقم الحديث: ۸۸۰۴، ۱۴/۴۰۳المصنف لابن أبى شيبة باب فى الصلاة عيد قبرالنبى صلى الله عليه وسلم: رقم الحديث: ۷۶۳۵، ۵/۱۷۸مسند أبى يعلى مسند على بن طالب رقم الحديث: ۴۶۵، ۱/۳۶۱.

کیږي ځکه چه دَ جبه شریف فضیلت دَ قبر شریف برابر کیدې نه شي. لکه چه په دې کښې داسې خو نه شي وئیلې چه دَ پیدائش دَ ورځ په شان وغیره په دې کښې بدل شو سره دَ دې چه دَعدم بدلون یقین هم نشته مگر خیر چه کومه خبره په زړه کښې نه وی هغه په ژبه باندې هم نه دی راوستل پکار. مگر یوبله خبره دَفرق دلته هم موجود ده چه دې وخت کښې هغه ملبوس بدن مبارك سره لګیدلې نه دې اوقبر شریف ته بدن مبارك لګیدلوشرف حاصل دې.پدې وجه جبه نبوی ته چادَعرش نه افضل نه دی وئیلی. نوچه کله په قبرباندې اخترجوړول حرام دی نوملبوس شریف باندې اخترجوړول څنګه جائز دی؟

ویښته مبارك: چرته چرته دَ حضورپاك ﷺ ویښته مبارك تردې وخته پورې موجود دی. په هغې باندې اختر جوړول هم جائزنه دی ځکه چه سره دَدې په ظاهره داخیال کوئی چه دا ویښته مبارك دَ بدن مبارك جز دې. دَ قبر نه غوره معلومیږی. لیکن په قبر کښې دَ اتصال او تماس داسې فضیلت موجود دې چه ویښتو مبارکوته بالفعل نه دې حاصل. په دې وجه دواړه برابر خو شو چه ویښته مبارك جز دې لیکن اوس مماس یعنی هغه یوځائی والې نشته اوقبر شریف جز خونه دې لیکن مماس او یوځائی والې شته نو دواړه برابر شو اودَ یوبرابر نه دَ بل حکم معلومیدې شي.

نوحدیث ((لاتتخذوا قبري عيداً))[1] نه دَ ویښتو مبارکو نه اختر جوړول ناجائز اوحرام دی. دادَ حضور پاك غایت بلاغت دې چه حضورپاك قبر په ذکر کښې اختیارکړو دکوم نه چه دَ ملبوس اوشعروغیره ټول احکام پخپله معلوم شو. دې نه علاوه صحابه کرامو او سلف صالحین اختر جوړول نه دی اختیارکړی حالانکه هغوی سره زمونږ نه زیات تبرکات نبویه موجود وو اوهغوی ته زمونږ نه زیات دَ نیکو په کارونوکښې دَ وړاندیوالی جذبه وه. که چرته دا څه دَخیر خبره وه نو سلف کښې به دَ دې څه اصل خو وې. اوس صرف سوال دا پاتې شو چه په صحابه کرامو کښې دَ اختر په شان اجتماع نه وه نو آخر تبرکات سره دَهغوی څه سلوك وو؟ دَدې دَ پاره ما یو څو احادیث په یوه پرچه باندې لیکلی دی ځکه چه دَهغې په الفاظو سره یاد ساتل ګران وو هغه دې وخت کښې نقل کوم.

دَتبرکات نبوی ﷺ په سلسله کښې احادیث: ((عن عثمان بن عبدالله بن وهب قال: أرسلني أهلي إلى أم سلمة رضي الله عنها بقدحٍ من ماءٍ، وكان إذا أصاب الإنسانَ عينٌ أو شيء، بعث إليها مِخْضَبَةً لها، فأخرجَتْ من شعر رسول الله صلى الله عليه وسلم وكانت تمسكه في جُلْجُلٍ من فضة، فخضخضتْ له، فشرِبَ منه، قال: فاطلعتُ في الجُلْجُلِ، فرأيتُ شعرات حَمْرَآء))[2]

---

[1]) حواله بالا.

[2]) دَمذکوره حدیث حواله حضرت مولانا محمداشرف علی تهانوی رحمه الله دَ صحیح بخاری ورکړې ده خودَ صحیح بخاری په ډیرو نسخوکښې دکتلو نه باوجود مذکوره حدیث په دې الفاظوسره ملاؤنه شو په صحیح بخاری کښې موجود دحدیث الفاظ دادی: ((عن عثمان بن عبدالله بن موهب قال: أرسلني أهلي إلى أم سلمة بقدح من ماء، وقبض إسرائيل ثلاث أصابع من قصة فيها شعر من شعر النبي صلى الله عليه وسلم: وكان إذا أصاب الإنسان عين أو شيء، بعث إليها مخضبة فاطلعت في الجلجل، فرأيت شعرات حمراء)) (صحيح البخاري كتاب اللباس باب مايذكرفي الشيب رقم الحديث: ۵۸۹۶) البته په جامع الأصول کښې مذکوره حدیث هم په دغه مذکوره الفاظوکښې دَ صحیح بخاری په حواله سره ذکر دې اوګورئی: (جامع الأصول حرف الزاء الكتاب الثالث من حرف الزاي، الباب الثاني، الفصل الثاني في خضاب اليدين، رقم الحديث ۲۸۶۶، ۷۴۰/۴) داحدیث دَ افراد بخاری نه دې.

ترجمه: حضرت عثمان بن عبدالله بن وهب نه روايت كوی چه هغوی فرمانی زه زما كور والاحضرت ام المؤمنين ام سلمه رضي الله عنها له دَ اوبوپياله راكولوسره اوليګلم اوقاعده دا وه چه كله يو انسان ته دَ نظر وغيره تكليف وی نو حضرت ام سلمه رضي الله عنها له به دَ اوبو پياله ورليګلې شوه هغې سره دَ حضورپاك څه ويښته وو. كوم چه هغې دَ چاندئی په نلكه كښې كيخودې وو. په اوبو كښې به ئې هغه ويښته خوزول اوهغه اوبه به ئې په بيمار باندې څكلې. راوی وائی چه زه ورتيټ شوم اونلكه مې اوكتله نو په هغې كښې يو څو سره ويښته وو.

ددې حديث نه معلومه شوه چه يوه صحابيه (حضرت ام سلمه رضي الله عنها) سره ويښته مباركه په نلكه كښې پراته وو كوم سره چه به دا سلوك كولې شو چه دَ بيمارانو دَ شفادپاره به ئې دَ هغې غساله ورڅكوله دَ حضورپاك دخضاب باره كښې اختلاف دې. صحيح خبره داده چه دَ حضورپاك ويښته مبارك پاخه شوې وو دكوم نه چه به كتونكوته خضاب ښكاريدلو ګنی حضورپاك كله هم خضاب (وسمه) نه ده كړې څكه چه د حضورپاك ټول سپين ويښته شلو ته نيزدې وو يا څه زيات.

دَجبه مبارک تذكره: ((عن أسماء بنت أبى بكر رضى الله عنهما...... فأخرجت إلى جبة طيالسة كسروانية لها لبنة ديباج، وفرجيها مكفوفين بالديباج، فقالت: هذه (جبة رسول الله صلى الله عليه وسلم) كانت عند عائشة، حتى قبضت فلما قبضت قبضتها، وكان النبى صلى الله عليه وسلم يلبسها، فنحن نغسلها للمرضى لنستشفى بها)) [1]

ترجمه: دَحضرت اسماء بنت ابى بكر رضي الله عنهما نه روايت دې....... چه هغې يوه جبه طيلسانى كسروى راويستله دَ كوم په ګريوان او دواړو څاخو باندې دَ ريښمو سنجاف لګيدلې وو او وِئې وئيل چه دا دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم جبه ده كومه چه حضرت عائشه رضي الله عنها سره وه. دَهغې دَوفات نه پس ما واخستله حضورپاك به دا اغوستله مونږ به دا وينځله او اوبه به مو بيمارانو ته ورکولې دَ شفاحاصلولو دپاره.

دَ ويښتو مباركوسره متعلق حديث: ((عن أنس بن مالك رضى الله عنه قال: لما رمى رسول الله صلى الله عليه وسلم الجمرة، ونحر نسكه وحلق، ناول الحالق شقه الأيمن، فحلقه، ثم دعا أبا طلحة الأنصاري، فأعطاه إياه، ثم ناوله الشق الأيسر فقال: احلق، فحلقه، فأعطاه أبا طلحة، فقال: اقسمه بين الناس)) [2]

ترجمه: دَحضرت انس بن مالك رضي الله عنه نه روايت دې چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم حجة الوداع كښې دَعرفات نه منى ته تشريف راوړو نوجمره عقبه ته اورسيدو اودَ هغې رمى ئې اوكړه. بيا په منى كښې چه كوم مكان دَحضورپاك د پاره مقرر وو هغې ته ئې تشريف راوړو اودَ قربانئى څاروې ئې ذبح كړو. بيائى حلاق (نائى) راؤغوښتلو اوهغه ته ئې اول دَ سر ښې حصه وركړه نوهغه ښې حصه اوخروله. بيا حضورپاك ابوطلحه انصارى صحابى رضي الله عنه راؤغوښتلو اوهغه ويښته ئې هغه ته وركړل. بيائى نائى نه دَ سر ګسه حصه وركړه او وِئې فرمائيل اوخروه، هغه ګسه حصه هم اوخروله. حضورپاك هغه ويښته

---

[1] صحيح مسلم كتاب اللباس والزينة تحريم لبس الحرير وغير ذلک للرجال رقم الحديث: ۵۴۰۹.

[2] صحيح مسلم كتاب الحج باب بيان أن السنة يوم النحر أن يرمى، ثم ينحر، ثم يحلق رقم الحديث: ۳۱۵۵دَ حضورپاک دَ ويښتو مباركونه تبرک حاصلولودپاره نور هم ډير احاديث مذكور دى مثلاً اوګورئى: صحيح مسلم كتاب الفضائل باب قربة صلى الله عليه وسلم من النار وتبركهم به، وتواضعه لهم رقم الحديث: ۶۰۴۲ او صحيح البخارى كتاب الوضوء باب الماء الذى يغسل به شعر الإنسان رقم الحديث: ۱۷۱-۱۷۰وغيره، او صحيح البخارى كتاب الاستئذان باب من زار قوما فقال عندهم رقم الحديث: ۶۲۸۱او صحيح مسلم كتاب الفضائل باب طيب عرقه صلى الله عليه وسلم والتبرک به رقم الحديث:۶۰۵۶.

هم ابوطلحه رضی الله عنه ته ورکړل او ورته ئې اوفرمائیل چه دا په خلقو کښې تقسیم کړه.
دَ دې حدیث نه معلومه شوه چه حضورپاك په ډیر مقدار کښې خپل ویښته مبارك صحابه کرام رضی الله عنهم
کښې تقسیم کړی دی اوښکاره خبره ده چه صحابه کرام رضی الله عنهم شرقًا اوغربًا خواره شوې وو اوکه چرته
ویښته مبارك اولیدلې شی نو فوری توګه باندې دَهغې نه انکار مه کوئی بلکه که په صحیح سند سره
دَدې پته معلومه شی نوبیاخو به دَهغې تعظیم کولې شی خوکه یقینی دلیل دَ افتراء او اختراع نه وی
نو خاموشی به اختیارولې شی. یعنی نه به تصدیق کولې شی اونه تکذیب، په مشتبه امر کښې مونږ
ته شریعت هم دغه تعلیم راکړې دې.

لباس مبارک: ((عن أم عطیة (فی قصة غسل زینب بنت رسول الله صلی الله علیه وسلم تکفینها أنها) فألقی حقوَه، فقال: أشعرنها إیاه. فقال الشیخ فی اللمعات: وهذا الحدیث أصل فی البرکة بآثار الصالحین ولباسهم))[1]

ترجمه: حضرت ام عطیه رضی الله عنها دَ حضرت زینب بنت رسول الله صلی الله علیه وسلم دَغسل اوکفن واقعه کښې روایت
کوی حضورپاك خپل لنګ زمونږ طرف ته راؤغورزولو چه دا دَمرحومه بدن پورې یوځائې کولوسره
وراغوندئی یعنې دَ ټولو نه لاندې دا اوساتئی چه دَدې برکت بدن سره متصل وی.
حضرت شیخ عبدالحق رحمه الله لمعات شرح مشکوة کښې دَدې حدیث په شرح کښې لیکی دا حدیث دَ
آثار اوملبوسات دَ صالحینو نه دَ برکت اخستلو اصل دې.[2]
معلومه شوه چه په تبرکات سره دَ برکت حاصلولو یوه طریقه داهم ده چه پس دَ مرګ نه هغه په کفن
کښې کیخودلې شی مګر دې سره قرآن او دَدعاګانو کتابونه په کفن کښې کیخودل جائز نه دی ځکه
چه په دې کښې دَ هغې احترام باطل کیږی. ځکه چه قرآن پاك سره دَ ناپاکئی اتصال حرام دې. اودَ
مړی بدن دَ یو څو ورځونه پس پرسیږی او شلیږی نوهغه نجاست به قرآن پورې هم اولګی. دغه شان
هغه کتابونه کوم کښې چه دعاګانې اودَ الله او رسول نوم ځانې په ځانې په کښې دی دَاحترام قابل دې
بلکه الفاظ اوحروف مطلقًا دَ احترام قابل دی بلکه ساده کاغذ هم دَ علم دَ آله کیدو دَ وجې نه دَ
احترام قابل دې. بعض خلق دَ فرعون اوهامان نوم لیکلو سره هغه په څپلو باندې وهی دا باطل فضول
او مهمل حرکت دې. په هغوی باندې خو ئې وس اونه چلیدو نو بس هم په الفاظو باندې بهادری
ښائی. مګر دې ټولو سره هغې نه اختر نه دې جوړول پکار ځکه چه دادپوهیدو خبره ده چه دَدې څیزونو
قدر دَ څه دپاره دې؟ په دې وجه نه چه دا دَحضورپاك څیزونه دی نوبیا احکام خو هم دَ حضورپاك دی
دَهغې خو هم قدر کول پکاردی په هغې کښې هم برکت دې دغه برکت هم اخستل پکاردی. غرض هغه

---

[1] صحیح مسلم کتاب الجنائز باب فی غسل المیت رقم الحدیث: ۲۱۶۸، ۲۱۷۳. په دې روایت کښې پوره خبره داسې ده: قال لنا رسول الله صلی الله علیه وسلم : اغسلنها وتراً ثلاثاً أو خمساً. واجعلن فی الخامسة کافوراً، او شیئاً من کافور. فإذا غسلتنها فأعلمنی قالت: فأعلمناه. فأعطانا حقوه وقال: اشعرنها إیاه. صحیح البخاری رقم الحدیث: ۲۱۷۳مفهوم دادې چه حضورپاك ارشاد اوفرمائیلو چه کله تاسو غسل ورکړئی (دَ کفن کولونه وراندې) ماته خبر راکړئی چنانچه مونږ (دَغسل نه فارغ شو) خبر مو ورکړو نوحضورپاك خپل لنګ زمونږ طرف ته وآچولو..... الخ. علامه سیوطی رحمه الله فرمائی ((أنه أمر بذلک تبرکاً به)) (الدیباج علی صحیح مسلم کتاب الجنائز باب فی غسل الحدث رقم: ۲۱۶۸، ۴۵۵/۱) علامه نووی رحمه الله فرمائی ((والحکمة فی إشعار هابه تبریکها به، فیه التبرک بآثار الصالحین ولباسهم)) (شرح النووی علی صحیح مسلم کتاب الجنائز باب فی غسل المیت رقم الحدیث: ۲۱۶۸، ۷/۷)

[2] لمعات التنقیح کتاب الجنائز باب غسل المیت وتکفینه رقم الحدیث: ۱۶۳۴، ۳۱۸/۴.

چه کوم سوال کړې شوې ووچه دسلف صالحین تبرکات سره څنګه سلوك کول وو؟نو په دې روایتونوسره دهغې جواب معلوم شو هم دَدې موافق مونږ له عمل کول پکاردی دَدې نه زیات وړاندې کیدل نه دی پکار.

دَنبی کریم ﷺ تبرکات سره غلو: بعض خلق دلته غلوکوی چه حب شریفه دَپاره نذرونه منی. فقهاء کرامو دا حرام لیکلی دی ځکه چه نذر عبادت دې او عبادت دَ مخلوق دَپاره نه شی کیدې عبادت صرف دَ الله ﷻ دَ پاره خاص دې. بحرالرائق کښې په دې خبره باندې اجماع نقل شوې ده چه نذر منل دَمخلوق دَپاره دَ ټولو په نیز اتفاقاً حرام دی. منجاورانو باندې خوراك خوړل او په هغې کښې دَځه قسم تصرف کول جائزنه دی. (وعظ الحبور، ص: ٢١).

تبرکات په کار نه راځی (ب): په تبرکات باندې دې څوك هم یقین نه کوی بغیردَ ایمان نه ټول بې کاره دی. چنانچه اوګورئی چه ابن ابی سره څومره جمع شو حضورپاك خپل قمیص مبارك دهغه په کفن کښې ورکړو ښه دا خبره به چاته نصیب شی؟ که نن صبا څوك ډیر ښه اوکړې نو دکعبې دَغلاف ټکړه به کیږدی خو دَ کعبې دَ غلاف دَحضورپاك قمیص سره څه نسبت؟ دَ رسول الله ﷺ بدن مبارك دَعرش اوکعبې نه غوره دې اوکه چرې دکعبې غلاف دَ حضورپاك دَ قمیص سره برابر هم اومنلې شی نودا دولت چاته نصیب کیدې شی چه دَحضورپاك خپل لعاب مبارك دَهغه په خله کښې پریوځې. دَ عبدالله بن ابی دَمرګ نه پس حضورپاك خپل لعاب مبارك هم دَهغه په خله کښې اچولې وو هغه دَحضورپاك چز وو دکوم برکت چه دَ لباس نه هم زیات دی. بیا حضورپاك دَهغه دَ جنازې مونځ ورکړو لکه چه دهغه دَپاره ئې دَمغفرت دعا اوکړه. ښه ده دا شرف اوعزت نن صبا چا ته نصیب کیدې شی چه حضورپاك اودهغه صحابه کرام ﷺ دَهغه دَ جنازې مونځ اوکړی. خوباوجود دَدې ټولو خبرو عبدالله بن ابی ته دَدې تبرکات نه هیڅ هم فائده اونه رسیدله ځکه چه هغه دَایمان نه محروم وو. الله ﷻ صفا فرمائیلی دی ﴿اِنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَمَاتُوْا وَهُمْ فٰسِقُوْنَ﴾[1] (الرفع والوضع ص: ٣٠) دحکیم الامت ﷫ عبارت مکمل شو.[2]

قوله:: ورأیت بلالاً أخذ عَنَزَةً، فرکزها: اوما حضرت بلال ﷺ همسا نیولوسره اولیدلو (دکوم نه لاندې چه د اوسپنې پل (سسپار) لګیدلې وو) کومه چه هغه په زمکه کښې ورخښه کړه.

قوله:: عَنَزَةً: دا نیمه نیزه یا دې نه څه زیاته اوږدوالی کښې هغه همسا وی دکوم نه لاندې چه دَ اوسپنې پل لګیدلې وی په عام توګه دَ ډیر عمر کسان خپل ځان سره ساتی دَ ډډې او سهارې وغیره دلګولو دَپاره.[3] دَدې جمع عَنَزٌ او عَنَزَاتٌ راځی.

قوله:: فرکزها: دائی په زمکه کښې ورخښه کړه چه په مانځه کښې دَ سترې کار ورکړې شی

قوله:: وخرج النبی صلی الله علیه وسلم فی حلةٍ حمراءَ مُشَمِّراً: او نبی ﷺ دَ خیمې نه بهر تشریف راوړو سره جوړه اغوستلو سره په داسې حال کښې چه خپل ازار (یا څادر) ئی راغونډولو.

---

[1]) سورت التوبة: ٨٤

[2]) اشرف الجواب بیسواں اعتراض، تبرکات نبوی ﷺ کی زیارت ص: ١٣٦-١٣٢.

[3]) معجم الصحاح للجوهری ص: ٧٤٧النهایة فی غریب الحدیث والأثر: ٢٦٢/٢المعجم الوسیط ص: ٦٣١عمدة القاری: ١٤٨/٤.

قوله:: حُلّة: دَنوي كپړو جوړې ته حله وائي هم دَ يوقسم دوه كپړې (څادر او ازار) ته هم حله وائي. دَدې نه علاوه دَحلې استعمال دوه قطيزه كپړې باندې هم كيږي. دَدې جمع حُلَل او حِلَال راځي (١)

دَابن ابي داؤد رحمه الله په روايت كښې دَ دې حله باره كښې دي «وعليه حلة حمراء برود يمانية قطري» (٢)

يعني حضورپاك دَسور رنګ حله اغوستې وه چه دَيمن دَ ښار قطر جوړ شوې څادرونو باندې مشتمله وه علامه عيني رحمه الله وائي چه دَحضورپاك دا جوړه دَ دريو اوصافو حامل وه يعني دَ ذات دَ صفت په اعتبارسره دَ سوررنګ وه. دَ جنس صفت په اعتبارسره يمني څادرې وې اودنوع دَ صفت په اعتبارسره هغه قطري وه (٣). علامه انورشاه كشميري رحمه الله فرمائي چه شارحين بخاري رحمهم الله ليكلي دي چه دَهغې زمكه سپينه وه او په هغې باندې صرف سرې كرخې وې ما تتبع اوكړه نواحكام القرآن لابن عربي كښې دَ هغې دَپاره روايت ملاؤ شو. په ظاهره به دَ شارحينو مخې ته هم دغه روايت وي مګر حواله ئې نه ده وركړې (٤)

علامه عيني رحمه الله فرمائي چه دې ځائې كښې يوه خبره داهم ونيلې شوې ده چه حضورپاك سره حله په سفر كښې ددې وجې نه اغوستې وه چه په دې سره په دښمن باندې رعب پريوځي او په هره يوغزوه كښې داسې لباس اغوستل جائز دي كوم چه دَ غزوه نه علاوه ورځوكښې اغوستل جائزنه وي. علامه صاحب فرمائي چه زه وايم دا مذكوره تاويل صحيح نه دې ځكه چه دا سفر دَ څه غزوه دَپاره نه وو بلكه داخو دَحجة الوداع نه دَ واپسئ سفر وو هغه وخت خو دَحضورپاك مخې ته هيڅ غزوه نه وه. داسې معلومه ده چه ددې خبرې قائل دَحنفيه دَ سرو كپړو باره كښې دَ استعمال والا دَ عدم جواز روايت اوريدوسره تاويل كړې دې. نوزه وايم چه دَدې هډو ضرورت نشته دې ځكه چه دَ احنافو دامسلك نه دې لهذا دَمذكوره جواب څه حاجت باقي نه پاتې كيږي (٥)

قوله:: مُشَمِّرًا: دادَباب تفعيل نه دَاسم فاعل صيغه ده. دَدې مطلب دې يوه كپړه راغونډول، كه دَ لستونړې وي اوكه ازار يا پرتوګ وغيره. اودې ځائې كښې مراد دادې چه نبي كريم ﷺ خپل ازار راغونډولو چه هغه په زمكه باندې رانښكلې شي. دَدې تفصيل په يوبل حديث كښې موجود دې.

راوي وائي: «كأني أنظر إلى بياض ساقيه» لكه چه ما دَنبي عليه السلام دَ پنډو سپينوالې ليدلو (٦)

---

(١) معجم الصحاح للجوهري ص: ٢٥٧ النهاية في غريب الحديث والأثر: ٤٦٣/٢ التوضيح لابن ملقن: ٣٥٦/٥ عمدة القاري: ١٤٨/٤.

(٢) سنن أبي داؤد كتاب الصلاة باب في المؤذن يستدير في أذانه رقم الحديث: ٥٢٠

(٣) عمدة القاري: ١٤٩/٤-١٤٨.

عمدة القاري: ١٤٩/٤-١٤٨ شرح سنن ابي داؤد للعيني كتاب الصلاة باب في المؤذن يستدير في ئوابة رقم: ٥٢، ٤٧٢/٢ عون المعبود كتاب الصلاة باب في المؤذن يستدير في أذانه رقم الحديث: ٥٢، ٢٢/٢-٢٢١.

(٤) فيض الباري: ٢٦/٤ أنوار الباري: ١٣٩/١١ العرف الشذي كتاب الطهارة باب ماجاء في إدخال ال أصبع في الأذان عند الأذان رقم الحديث: ١٩٧، ٢١٢/١ سنن السلام كتاب الصلاة باب اللباس رقم الحديث: ٤٩٦، ٢٦١/٢ فتح الباري لابن رجب الحنبلي: ٧٢/٢-٢٦٩ مرقاة المفاتيح كتاب اللباس الفصل الأول رقم الحديث: ٤٣٢٧، ٢٠٥/٨ زاد المعاد فصل في ملابسه صلى الله عليه وسلم: ١٣٧/١.

(٥) عمدة القاري: ١٤٩/٤.

(٦) التوضيح لابن ملقن: ٢٥٧/٥ عمدة القاري: ١٤٩/٤ صحيح البخاري كتاب المناقب باب صفة النبي صلى الله عليه وسلم رقم الحديث: ٣٥٦٦ صحيح مسلم كتاب الصلاة باب سترة المصلي والندب إلى الصلاة إلى سترة رقم الحديث: ١١١٩.

قوله:: صلى إلى العنزة بالناس ركعتين: حضورپاك د دغه چوکې طرف ته مخ کولوسره خلقو ته دوه رکعته مونځ اوکړو. دې نه معلومه شوه چه دحضورپاك دغه چوکه د سترې په توګه خښه کړې شوې وه. دویمه خبره داده چه دا دوه رکعته د نورو احادیثو په رڼا کښې د ماسپښین د مونځ دوه رکعته وو. چه د سفر په حالت کښې دکیدو په سبب دوه رکعته کړې وو. اوګورئې. دمسلم په روایت کښې دی «فتقدم فصلى الظهر ركعتين» یعنې حضورپاك وړاندې شو دماسپښین دوه رکعته ئې اوکړه.[1]

قوله:: ورأيت الناس والدواب يمرون من بين يدي العنزة: او ما خلق او څاروی اولیدل چه هغه د سترې مخې ته تیریدل. یعنې د سترې مخې ته یا شاته تیریدونکی تیریدل او دحضورپاك مونځ جاری وو.دې نه معلومه شوه چه د سترې نه اخوا تیریدونکو د تیریدو سره په مانځه باندې څه اثر نه پریوځی. ددې مقام باره کښې په احادیثوکښې ډیر نو مختلف الفاظ راغلی دی مثلاً «تمرعن ورائها المرأة، يمر بين يديه الحمار والكلب لا يمنع، يمر من ورائها المرأة والحمار» او «يمر بين يديه المرأة والحمار» وغیره.[2] بلې سترې سره متعلق ټول ابحاث به په خپل مقام باندې راځی.

دمذکوره حدیث ترجمة الباب سره مناسبت: ددې حدیث ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې کوم چه «الحلة الحمراء» سره دې.[3]

دمذکوره حدیث نه مستفاد امور: ددې حدیث نه ډیر امور مستفاد کیږی مثلاً: ① دسرې کپړې استعمال جائز دې ② دسور رنګ د هرقسم خیمې استعمال جائز دې ③ د نبی کریم ﷺ د آثار نه تبرك حاصلول جائز دی ④ دماء مستعمل استعمال جائز دې ⑤ په ځنګل وغیره کښې ستره لګولو سره مونځ کول پکاردی ⑥ دسترې دمخې نه تیریدونکو تیریدوسره څه حرج نشته دې ⑦ په شرعی سفر کښې څلوررکعتیز مونځ قصرکولوسره کولې شی ⑧ په سفر کښې د مشر بنده خدمت کول مستحسن امر دې.[4]

۱۷- باب: الصَّلَاةِ فِي السُّطُوحِ وَالْمِنْبَرِ وَالْخَشَبِ

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللهِ: وَلَمْ يَرَ الْحَسَنُ بَأْسًا أَنْ يُصَلَّى عَلَى الْجُمْدِ وَالْقَنَاطِرِ، وَإِنْ جَرَى تَحْتَهَا بَوْلٌ، أَوْ فَوْقَهَا، أَوْ أَمَامَهَا، إِذَا كَانَ بَيْنَهُمَا سُتْرَةٌ. وَصَلَّى أَبُو هُرَيْرَةَ عَلَى سَقْفِ الْمَسْجِدِ بِصَلَاةِ الْإِمَامِ، وَصَلَّى ابْنُ عُمَرَ عَلَى الثَّلْجِ.

دا باب دې په چتونوباندې او په منبرونو باندې او لرګی (نه جوړې شوې تخته وغیره) باندې اودریدو سره دمونځ کولو د حکم باره کښې.

قوله:: السُّطُوحِ: د سین په ضمه سره جمع ده دسطح ، اودې نه مراد د کور چت دې کوم ته چه سقف

---

[1]) التوضيح لابن ملقن: ۲۵۸/۵عمدة القاری: ۱۴۹/۴ صحيح مسلم كتاب الصلاة باب سترة المصلى والندب إلى الصلاة إلى سترة رقم الحديث: ۱۱۹۲-۱۱۱۹.

[2]) التوضيح لابن ملقن: ۲۵۸/۵عمدة القاری: ۱۴۹/۴إرشادالساري: ۳۶/۴.

[3]) عمدة القاري: ۱۴۷/۴.

[4]) التوضيح لابن ملقن: ۳۵۸/۵-۳۵۶ عمدة القاري: ۱۴۹/۴-۱۴۷الإعلام بفوائد عمدة الإحكام باب الأذان الحديث الثانى معنى الوضوء: ۴۳۵/۲-۴۳۳إرشاد الساري: ۴۹/۲ الكنزالمتواري: ۵۴/۴-۵۲.

هم وانی. هسې ډهر يوځيز ډ پاسه حصې ته سطح هم وئيلی شی.([1])

قوله:: المنبر: ډ ميم کسره سره ((نبرت الشیء إذا رفعته)) نه ماخوذ دې. ډ قياس مطابق خوډ ميم فتحه کيدل پکاروو خکه چه کسره خو ډ اسم آله علامت دې اوهغه دلته مراد نه دې. ليکن دا لفظ سماعی کيدو ډوجې نه داسې لوستلې کيږی ډدې جمع منابرراځي.منبر هر اوچت ځائې ته وائی ليکن اصطلاحا ډ واعظ اوخطيب ډپاره په جمات کښې جوړشوې ډ ناستې ځائی ته وائی. ددې نورې معنی ډ اجتماع عام مقام، ډ عام مباحثو مقام، استيج او پليټ فارم دی. ډکوم ځائی نه چه آواز اوچت کړې شی.([2])

قوله:: الخَشَب: ډخاء اوشين سره ډ الخشبة جمع ده. هم دغه لفظ خُشُبٌ،خُشْبٌ او خُشبَانٌ هم راځی ددې معنی د لرګی او شهتير ده.([3])

ډ ترجمة الباب مقصد: ډ شاه ولی الله دهلوی رحمه الله رائې: حضرت شاه ولی الله دهلوی رحمه الله فرمائی ((جُعِلَت لی الأرضُ مسجداً وطهوراً)) سره په ظاهره وهم کيږی چه مونځ هم په زمکه کيدل پکاردی نه چه په څه بل ځيز باندې اوکړې شی. نو امام بخاری رحمه الله دا وهم لرې کړو چه ډ زمکې نه علاوه په بل څه ځيز مثلاً چت، منبر اولرګی وغيره که پاك وی نو په هغې باندې بغيرډ څه کراهت نه مونځ کول جائز دی. چونکه دې مسئله کښې ډ سلف اختلاف وو په دې وجه امام بخاری رحمه الله جزئيات ذکرکړل.([4])

دحضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې: حضرت شيخ الحديث مولانا محمدزکريا کاندهلوی رحمه الله فرمائی چه ډحضرت اقدس شاه ولی الله رحمه الله رائې دا ده چه په حديث پاك کښې راغلی ((جُعِلَت لی الأرضُ مسجداً و طهوراً))خو زما په نيز ډ دې مسئلې زيات موافق ((باب الصلاة علی الفراش)) دې. چرته چه به په دې مسئله بحث کيږی.دلته خو امام بخاری رحمه الله ډ نورو اختلافاتو طرف ته اشاره کوی. لکه چه دا اختلاف اوس زمونږ په زمانه کښې هيڅ هم نه دې ((کان لم يکن)) شو مګر چونکه ډامام بخاری رحمه الله په نيز دا اختلاف وو په دې وجه هغوی په دې باندې باب اوتړلو. او ډير اختلافات داسې دی چه ډير زيات مشهور دی مثلاً رفع اليدين دا يوداسې ډجګړې خبره نه وه لکه څنګه چه اوس شوې ده. بهر حال زما په نيز امام بخاری رحمه الله اوس په دې باب سره د بعض تابعينو په قول باندې رد فرمائی لکه چه ډ بعض شراح نه نقل دی چه هغه خلق د ((صلوٰة علی السطح)) ډ کراهت قائل دی. بل په دې باب سره په مالکيه باندې هم رد دې چه هغوی ((صلوٰة علی المنبر)) دکراهت قائل دی. اوهمداسې ډ خشب سره په حضرت حسن بصری رحمه الله او ابن سيرين رحمه الله په قول باندې رد فرمائی خکه چه هغوی نه ((صلوٰة علی الخشب)) کراهت نقل دې.([5])

---

[1]) معجم الصحاح للجوهری ص: ٤٩٢ المعجم الوسيط ص: ٤٢٩.

[2])معجم الصحاح للجوهری ص: ١٠١٥القاموس الوحيد ص:١٦٠٢ التوضيح لابن ملقن:٣٦٠/٥عمدة القاری: ١٥٠/٤.

[3]) معجم الصحاح للجوهری ص: ٤٩٦النهاية فی غريب الحديث والأثر: ٤٩١/١-٤٩٠.

[4])شرح تراجم أبواب البخاری لشاه ولی الله محدث الدهلوی ص:٢١تبسير القاری شرح فارسی صحيح البخاری :١٤٧/٢.

[5]) تقرير بخاری شريف: ١٣٢/٢ الکنزالمتواری: ٥٥/٤.

دعلامه ابن رجب حنبلي رحمه الله رائې: علامه ابن رجب الحنبلي رحمه الله خپله شرح د بخارى السمى به فتح الباري كښې ليكي چه دامام بخارى رحمه الله مقصود ددې ترجمة الباب نه دادې چه مونځ په هر هغه مقام كښې جائز دې چه د مخ د زمكې نه اوچت وى برابر وى چه هغه په مخ د زمكې باندې كيخودې شوې وى لكه منبر د لرګى تخته وغيره يا د زمكې د مخ نه اوچت كړې شوې وى مثلاً په زمكه دپاسه جوړه شوې كمرې چت يا په مخ د زمكې باندې كيخودونكې هغه څيز كوم چه ويلى كيدونكې نه وى كلك وى مثلاً كلكه شوې واوره وغيره.[1]

د حضرت كشميرى رحمه الله رائې: حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمائى د منبر نه اوچت ځائى باندې مونځ كولو او وركولو د جواز طرف ته اشاره ده او خشب (لرګى) سره ئې اوخودل چه څنګه په خاوره سجد اداكيدې شى دغه شان په لرګى وغيره باندې هم ادا كيدې شى.[2]

دحافظ ابن حجر رحمه الله اوعلامه عينى رحمه الله رائې: دې دواړو صاحبانو ددې ترجمة الباب دامقصد خودلې دې چه اولأخو امام بخارى رحمه الله په دغه مذكوره څيزونو باندې دمونځ كولو جواز ښائى او دويم بعض تابعين اوامام مالك رحمه الله باندې رد كول مقصود دى.[3]

قوله:: قال أبوعبدالله: ابوعبدالله نه مراد پخپله مصنف يعنى هم امام بخارى رحمه الله دې.

قوله:: ولم ير الحسن بأسا أن يصلي على الجمد والقناطير وإن جرى تحتها بول، أو فوقها، أو أمامها، إذا كان بينهما سترة:

حضرت حسن بصرى رحمه الله به په واوره او پولونو باندې مونځ كولوكښې هيڅ حرج نه ګڼړلو. كه دهغې نه ښكته پورته يا دهغې وړاندې متيازې بهيدلې. خوچه دمونځ ګذار او دغه (بهيدونكو متيازو) په مينځ كښې څه پرده وى. مذكوره عبارت د امام بخارى رحمه الله قول دې په كوم كښې چه هغوى د حسن بصرى رحمه الله طرف ته منسوب خبرې نه دليل نيولو سره يا دحضرت حسن بصرى رحمه الله طرف ته منسوب خبره ددليل په توګه پيش كړې ده چه جمد يعنى په واوره يا پلونو باندې اودريدو سره مونځ كول جائز دى.

قوله:: الجمد: دا لفظ د جيم فتحه اوميم فتحه او سكون سره نقل دې ددې جمع اجماد او جماد راخى ددې معنى واوره ده يعنى كلكې شوې اوبه چه تهوس شكل اختياركړې وى.[4]

قوله:: القناطير: داجمع ده قنطرة قنطرة هغه پل ته وائى چه د اوبودپاسه تيريدودپاره جوړولې شى كه دا پل د خښتو يا كاڼړو نه جوړكړې شوې وى نودې ته قنطرة وائى اوكه د لرګى نه جوړشوې وى نو هغې ته جسر وائى.[5]

---

[1]) فتح البارى لابن رجب الحنبلى: ۲/۷۳-۷۲.

[2]) أنوارالبارى: ۱۱/۱٤۱فيض البارى: ۲/۲۷.

[3]) فتح البارى: ۱/٦۳۰عمدة القارى: ٤/۱٤۹.

[4])معجم الصحاح للجوهرى ص: ۱۸٦المحكم والمحيط الأعظم لابن سيده: ۷/۲٤۹تاج العروس من جواهر القاموس للزبيدى: ۷/۵۱۸.

[5]) المحكم والمحيط الأعظيم: ٤/٦۳۰المخصص لابن سيده: ۹/۱٦۲ تاج العروس للزبيدى: ۱۲/٤۸۳.

قوله: وان جرى تحتها..... الخ په دې جمله کښې دَ مختلف صورتونوطرف ته اشاره کول مقصود دی چه مونځ کونکې په واوره باندې یا دَ اوبودپاسه جوړشوی پل باندې ولاړ وی او دَ دغه واوري یا پل لاندې څه ناپاك یانجس څيز مثلاً متيازې وغيره بهيږی نو په دې کښې هيڅ حرج نشته دې مونځ به اوشی. دغه شان دَ مونځ گذار مخې طرف ته متيازې بهيږی یا دَ مونځ گذار د سر طرف ته دَ چت وغيره دپاسه متيازې بهيږی نو په دې سره دَ مونځ په جواز باندې څه اثرنه پريوځی البته شرط صرف دومره دې چه د ميتازو بهيدو او مونځ گذار په مينځ کښې فصل وی کوم چه لفظ ستره سره بيان کړې شوې دې.

علامه کشمیری رحمه الله فرمائي پخوانئي زمانه کښې په يخو علاقوکښې داعام عادت وو چه داسې څاروی به اخستو سره به نی دَ پلونونه لاندې بوتلل هلته به هغې ميتازې هم کولې. دغه شان به دَهغه پلونو لاندې هغه متيازې بهيدلې نو په دغه دوران کښې که دَ پل دَپاسه څوك مونځ کوی نوڅه حرج نشته. دې ځائې يوه خبره کولې شي چه دَحضرت حسن بصری رحمه الله طرف ته منسوب دې قول کښې دَ کومو متيازو ذکر دې دې نه مراد دَغيرماکول اللحم متيازې دی نه چه دَ ماکول اللحم. دا ډيره دَعقل نه لرې خبره ده ځکه چه دَ پلونو لاندې به کوم څاروی راوستلې شو هغه به هم ماکول اللحم وو نه چه غيرماکول اللحم. بلکه دَدې نه خوداهم معلوميږی چه دَحضرت حسن بصری رحمه الله په نيزماکول اللحم متيازې هم نجس دی لکه چه امام بخاری رحمه الله تصريح کړې ده چه دَحضرت حسن رحمه الله په نيز اوبن غواګانو او چيلو متيازې مکروه دی. بل ردالمحتار کښې يوه مسئله هم ذکر ده چه دَاصطبل په چت باندې مونځ کول مکروه دی. دَدې وجه داده چه دَدغه اصطبل نه اوچتيدونکې بدبوئي داره هواګانې دَ دغه کراهت سبب دې نه چه دَهغوی ابوال.[1] «وان جري تحتها بول»باره کښې علامه کرمانی رحمه الله فرمائي چه دَدې تعلق صرف قناطرسره دې.[2]

په دې باندې علامه عينی رحمه الله فرمائي زه وايم چه دَدې جملې تعلقِ الجمد سره کيدل هم صحيح دی ځکه چه واوره په حقيقت کښې هم اوبه وی. ديخنئي د زياتوالی دَ وجې نه کلکه شي اوکله خودنهر اوبه هم دومره کلکې شی چه په هغې باندې په آسانئي سره تګ هم ممکن کيږی. لهذا که يوسړې په واوره باندې اودريږی او مونځ کوی اودَ دغه کلکې شوې واوري لاندې متيازې بهيږی نويَه دې سره دَمونځ په صحت باندې هيڅ اثر نه پريوځی

اوکه څړې په دې باندې دا اشکال اوکړې شی چه په دې صورت کښې په عبارت کښې موجود الفاظ «تحتها، فوقها، أمامها» کښې دَ ها ضمير مؤنث مرجع به څه وی؟ ځکه چه الجمد خو مؤنث نه دې نودَدې جواب دادې چه معجم الصحاح په حواله سره داخبره تيره شوې ده چه الجمد جمع دَ جامد اوجمع دَ جماعت په حکم کښې کيدوسره مؤنث کيږی نودَ دغه مؤنث ضمائر مرجع الجمد کيدو کښې هيڅ اشکال باقی نه پاتې کيږی.[3]

علامه عينی رحمه الله فرمائي که دَ واوري سانچه کلکه شوې وی او په دې باندې دَ سجدې په حالت کښې تندنی اونخلی نو په هغې باندې سجده کول جائز دی اوکه چرې واوره سخته نه وی ويلې شوې وی يا خوره شوې وی او په دې باندې تندې اونه نخلی نو په دې باندې سجده کول جائزنه ده. په مجتبی

---

[1] فيض البارى: ۴/۲۷.
[2] شرح الكرمانى: ۴/۴۰.
[3] عمدة القارى: ۴/۱۵۰.

کښې دی که سجده نی دَ واړي دپاسه اوکړه یا د وښو په ډیری په ریشنلې شوې مالوچوباندې اوکړه په داسې توګه چه تندې په دغه څیزونو پورې اولګی او تندنی سختوالی سره اولګیدو نوسجده به اوشی ګنی نه کیږی. فتاوی ابی الحفص کښې دی چه واړه غنم اوربشې جوار وغیره باندې سجده کولوسره به مونځ صحیح شی لیکن پلاله (دَ وریژو دروزه) باندې سجده کولوسره به مونځ صحیح نه شی. ځکه چه په دې باندې تندې په ښه شان سره نه شی کیخودې او غیر منجمد واړه او وښو وغیره باندې به هم مونځ صحیح نه وی. مګردا چه دا واښه ښه شان سره کلك شی اودَ سجدې ځائی سختی ښه شان سره محسوس شی. (١)

علامه کشمیری رحمه الله فرمانی زمونږ په نیز په کټ باندې مونځ کول صحیح دی ځکه چه په دې باندې تندې ښه شان سره کیخودې شی. په مالوچو باندې مونځ صحیح نه دې ځکه چه په دې باندې تندې نه کلکیږی او په واړه باندې هم تندې په ښه شان سره نه شی لګولې اود دې دَ سخت یخوالی دَ وجې نه په لاسونو باندې زور ورکولو سره صرف مساس کولې شی. خو په سجده کښې پوره شان سره سر دَ سجدې په ځائې باندې کیخودل شرط او ضروری دی. لهذا واړه په تخت او کټ باندې قیاس کول صحیح نه دی. (٢)

قوله: إذا كان بينهما سترة: بینهما کښې دَهما ضمیر مرجع باره کښې علامه کرمانی رحمه الله فرمانی ((أي: بين القناطر والبول، أو بين المصلي والبول)) یعنی په مذکوره صحت کښې دَ مانځه دَ جواز حکم په دې صورت کښې دې چه کله دَ پلونو او متیازو په مینځ کښې څه حائل موجود وی یا بیا دَ مونځ ګذار اومتیازو په مینځ کښې څه حائل موجود وی. اودَ دې قید تعلق صرف لفظ إمامها سره دې نه چه دَ دې اخوات تحتها او فوقها سره. (٣)

په دې قول کښې علامه کرمانی رحمه الله چه کوم دویم احتمال ذکرکړې دې په هغې کښې مصلی ذکر صراحت سره امام بخاری رحمه الله په قول کښې نشته دې بلکه هغه لفظ یصلی نه ماخود دې (٤) دَ دې قدام نه مراد څومره فاصله ده؟ دَ دې تعیین هیڅ یوحد سره نقل نه دې. ښکاره خبره داده چه هغه نجاست مونځ ګذار سره متصل نه وی. بیا عام ده که نیزدې وی اوکه لرې په دې سره هیڅ فرق نه پریوځی (٥) البته دَمالکیه نه ابن حبیب قول دې که قصداً دَ نجاست مخې ته مونځ اوکړې شی اونجاست مونځ ګذار سره نیزدې وی نومونځ به راګرځولې شی. (٦) په المدونة الکبری کښې دی که چرې چا دَ بیت الخلاء مخې ته مونځ اوکړو نو څه حرج نشته دې (٧)

علامه ابن رجب الحنبلی رحمه الله په خپل شرح بخاری کښې دَ امام بخاری رحمه الله دَ مذکوره قول په شان هم معنی اثر ذکرکړې دې: ((روي حرب بإسناده، عن همام، سئل قتادة عن المسجد يكون على القنطرة؟ فكرهه، قال

---

(١) عمدة القاري: ١٥٠/٤.

(٢) أنوار الباري: ١٤٢/١١.

(٣) شرح الكرماني: ٤٠/٤.

(٤) عمدة القاري: ١٥١/٤.

(٥) عمدة القاري: ١٥١/٤.

(٦) الذخيرة للقرافي كتاب الصلاة الباب الثالث فى شروط الصلاة فصل فى الرعاف: ٩٥/٢.

(٧) المدونة الكبرى كتاب الصلاة فى المواضع التى تجوز فيها الصلاة: ٩٠/١.

همام: فذكرت ذلك لمطر، فقال: كان الحسن لا يرى به بأساً» يعني حرب ﷺ په خپل سندسره دهمام ﷺ نه روایت کړې دې چه حضرت قتاده ﷺ نه په هغه جمات (کښې مونځ کولو)باره کښې سوال اوکړې شو (چه څه حکم دې؟) نوهغوی په داسې جمات کښې مونځ کول ناخوښه اوګرځول.(۱)

تعليق

قوله: وصلى أبوهريرة على ظهر المسجد بصلاة الإمام: اوحضرت ابوهریره ﷺ دامام په اقتداء کښې دجمات په چت باندې(اودریدو سره)مونځ اوکړو. په دې جمله کښې ظهر المسجد الفاظ ابی ذر،اصیلی او ابی الوقت د روایت مطابق دی(۲) اود مستملی درروایت مطابق ددې په ځائې سقف المسجد الفاظ دی.(۳)

دتعليق تخريج: دا تعليق ابن ابی شیبه ﷺ موصولاً روایت کړې دې. «عن ابن أبي ذئب عن صالح مولى التوأمة – وفيه فقال – قال: صليت مع أبي هريرة فوق المسجد بصلاة الإمام وهو الأسفل»(۴)راوی وائی چه ما حضرت ابوهریره ﷺ سره دجمات په چت باندې امام پسې مونځ اوکړو په داسې حال کښې چه امام ښکته وو. المصنف کښې هم ددې اثر نه علاوه دمختلف حضراتو نه ډیر صحیح آثار نقل دی.(۵)

تشريح او دائمه مذاهب: ددې تعليق نه داخودل مقصوددی که دامام اومقتدی داودریدو مقام مختلف وی نوبیاهم مونځ صحیح دې. په دې باره کښې د ټولو ائمه حضراتو په نیز دا ضروری دی چه مقتدی ته دامام د انتقالاتو ښه علم کیږی. دې نه علاوه دټولو ائمه حضراتو په نیز په دې مقام باندې څه جزوی تفصیلات هم دی چه د فقه په کتابونوکښې کتلې شی. دلته اجمالاً دومره ذکرکول ضروری دی چه احناف(۶)په نیز په مذکوره صورت کښې مونځ اداکول صحیح دی. البته دټولو په نیز ضروری هم دغه دی چه دامام انتقالات خو چه یا ښکاری یا په آواز سره دهغې ښه اندازه کیږی. لیکن که امام خان له ښکته منزل باندې وی اومقتدیان ټول په پورته منزل باندې وی نودا صورت مکروه دې. لیکن امام مالك ﷺ صلاة خمسه کښې خو د ائمه ثلاثه سره دې لیکن دجمعه د مونځ په وخت هغه ددې صورت اجازت نه ورکوی.(۷)

---

(۱) فتح الباری لابن رجب الحنبلی ۷۴/۲.

(۲) إرشادالساری: ۴۰/۲.

(۳) فتح الباری: ۶۳۰/۱شرح الكرمانی: ۴۰/۴عمدةالقاری: ۱۴۱/۴.

(۴) المصنف لابن أبی شیبة كتاب الصلاة من كان يرخص فی ذلک رقم الحديث: ۶۲۱۵، ۳۲۸/۴.

(۵) المصنف لابن أبی شیبة كتاب الصلاة من كان يرخص فی ذلک رقم الحديث: ۳۲۹/۴-۳۲۸، ۶۲۲۰-۶۲۱۵-۶۲۱۶

(۶) الفتاوی الهندية كتاب الصلاة الباب الخامس فی الإقامة الفصل الخامس فی بيان مقام الإمام والمأموم: ۸۸/۱ بدائع الصنائع كتاب الصلاة فصل وأما واجباتها فأنواع، بعضها قبل الصلاة: ۱۴۶/۱فتح القدير كتاب الصلاة فصل ويكره استقبال القبلة: ۴۲۳/۱.. شوافع كتاب الإم للشافعی كتاب الصلاة باب مقام الإمام مرتفعاً و المأموم مرتفع: ۳۷۴/۲الحاوی فی فقه الشافعی كتاب الصلاة، باب موقف صلاة المأموم مرتفع مع الإمام: ۳۴۳/۲العزيز شرح الوجيز كتاب الصلاة الجماعة شرائط القدوة: ۱۷۶/۲.: اوحنابله المبدع شرح المقنع كتاب الصلاة فصل فی الموقف: ۹۸/۲كشف القناع كتاب الصلاة فصل فی أحكام الإقتداء: ۴۶۷/۱شرح منتقهی الإرادات البهوتی كتاب الصلاة فصل فی الإقتداء: ۵۸۲/۱.

(۷) المدونة كتاب الصلاة الصلاة فوق ظهرالمسجد بصلاة الإمام: ۸۲/۱الذخيرة كتاب الصلاة الفصل الرابع فی تبعية الإمام فی المكان: ۲۵۶/۲حاشية الدسوقی كتاب الصلاة فصل فی بيان حكم صلاة الجماعة: ۲۳۶/۱.

دتعليق ترجمة الباب سره مناسبت: دمذکوره تعليق ترجمة الباب سره مناسبت ښکاره دی چه ترجمة الباب کښې په سطوح باندې دَ مونځ کولو ذکر وو او هم دغه ذکر په تعليق کښې هم دې.[1]

حضرت گنگوهی رحمه الله فرمائی دَ مذکوره تعليق محل زمونږ په نيز به په دې صورت کښې وی چه کله په چت باندې اودريږی اودَ اقتداء کونکی امام نه وړاندې نه وی خکه چه که چرته داسې اوشی نو مونځ يعنی اقتداء به فاسد شی او امام به خان له مونځ کونکې شميرلې کيږی.[2]

په دې باندې حضرت کاندهلی رحمه الله ثانيًا دَدرمختار نه جزئيه پيش کوی چه دَاقتداء دَ شرائط نه دا هم دی چه دمقتدی قدم دې دَ امام دَ گيتمنی نه وړاندې نه وی. په دې باندې علامه شامی رحمه الله ليکلی دی که دَ مقتدی خپې اوږدې وی دکوم دَ وجې نه چه دَهغه دَ خپوگوتې دَ امام دَ قدمونو نه وړاندې هموتلې وی نوهيڅ حرج نشته دی.[3]

قوله::وصلى ابن عمر على الثلج: اوحضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه په واوره باندې اودريدو سره مونځ اوکړو. دَ ډير لټون نه باوجود دمذکوره قول تخريج معلوم نه شو. او په دې باره کښې شارحين هم څه کلام نه دی کړی. البته صرف علامه عينی رحمه الله صرف دومره خبره کړې ده چه دَامام بخاری رحمه الله په مذکوره قول کښې لفظ الثلج نه مراد کلکه واوره به مراد اخستې شی نوهله به دَدې قول ترجمة الباب سره مناسبت ثابت کړې شی اوهغه داسې چه پخه واوره به دَ کانړی چت يا لرگی په شان شی او په دې ځيزونوباندې دَمونځ کيدو ذکر ترجمة الباب کښې ذکر دې او که چرې واوره ويلې شوې اونرمه وی نو په هغې به سجده کول صحيح نه وی لکه څنگه چه وړاندې ذکرشو.[4]

الحديث الأول

[۳۷۰]-حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو حَازِمٍ، قَالَ: سَأَلُوا سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ: مِنْ أَيِّ شَيْءٍ المِنْبَرُ؟ فَقَالَ: مَا بَقِيَ بِالنَّاسِ أَعْلَمُ مِنِّي، هُوَ مِنْ أَثْلِ الغَابَةِ عَمِلَهُ فُلاَنٌ مَوْلَى فُلاَنَةَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، «وَقَامَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ عُمِلَ وَوُضِعَ، فَاسْتَقْبَلَ القِبْلَةَ، كَبَّرَ وَقَامَ النَّاسُ خَلْفَهُ، فَقَرَأَ وَرَكَعَ وَرَكَعَ النَّاسُ، خَلْفَهُ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ ثُمَّ رَجَعَ القَهْقَرَى، فَسَجَدَ عَلَى الأَرْضِ، ثُمَّ عَادَ إِلَى المِنْبَرِ، ثُمَّ رَكَعَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، ثُمَّ رَجَعَ القَهْقَرَى حَتَّى سَجَدَ بِالأَرْضِ»، فَهَذَا شَأْنُهُ، قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: قَالَ عَلِيُّ بْنُ المَدِينِيِّ: "سَأَلَنِي أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ رَحِمَهُ اللَّهُ عَنْ هَذَا الحَدِيثِ، قَالَ: فَإِنَّمَا أَرَدْتُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ أَعْلَى مِنَ النَّاسِ فَلاَ بَأْسَ أَنْ يَكُونَ الإِمَامُ أَعْلَى مِنَ النَّاسِ بِهَذَا الحَدِيثِ، قَالَ: فَقُلْتُ: إِنَّ سُفْيَانَ بْنَ عُيَيْنَةَ كَانَ يُسْأَلُ عَنْ هَذَا كَثِيرًا فَلَمْ تَسْمَعْهُ مِنْهُ قَالَ: لاَ"[5] [۳۳۰۲،۱۹۸۸،۸۷۵،۳۴۷]

---

[1] عمدة القاری: ۱۵۱/۴.

[2] الکنزالمتواری: ۵۶/۴.

[3] حاشية ابن عابدين كتاب الصلاة باب الإمامة مطلب شروط الإمامة الكبرى: ۲۸۶/۲.

[4] عمدة القاری: ۱۵۱/۴تيسيرالقاری شرح فارسی صحيح البخاری: ۱۴۶/۲.

[5] أخرجه البخاری فی صحيحه فی كتاب المساجد باب الاستعانة بالنجار والصناع فی أعواد المنبر والمسجد رقم الحديث: ۴۴۸وفی الجمعة باب الخطبة على المنبر رقم الحديث: ۹۱۷وفی البيوع باب من النجار رقم الحديث: ۲۰۹۴وفی الهبة باب

ترجمه: دَحضرت ابوحازم رحمه الله نه روايت دې چه خلقو دَحضرت سهل بن سعد رضي الله عنه نه معلومات اوکړل چه دَ نبی کریم ﷺ منبر دَ څه څيز نه جوړ شو؟ حضرت سهل رضي الله عنه دَدې په جواب کښې اوفرمائيل چه په خلقو کښې په دغه وخت دَدې خبرې باره کښې زما نه زيات پيژندونکې څوک باقی پاتې نه شو او هغه منبر غابه (مقام) غز نه جوړشوې وو. دَ فلانکې ښځې فلانکی غلام دا دَ رسول الله ﷺ دپاره جوړ کړو. کله چه هغه تيارکړې شو (جمات کښې) کېخودې شو نو رسول الله ﷺ په دې باندې اودريدو خپل مخ ئې دَ قبلې طرف ته کولو سره (دَمانځه دپاره) اودريدو. تکبير ئې اووئيل او خلق دَحضورپاک شاته (دمانځه دپاره) اودريدل بيا حضورپاک قراءت اوکړو او رکوع ئې اوکړه خلق دَ حضورپاک شاته (دَحضورپاک په اقتداء کښې) رکوع اوکړه. بيا حضورپاک خپل سر مبارك (درکوع نه) اوچت کړو بيا حضورپاک شاته شو (يعنی دَ منبر دَ پاؤړنی نه راکوز شو داسې چه سينه مبارکه ئې دَ قبلې نه واؤنړيده) اوپه زمکه ئې سجده اوکړه. بيا حضورپاک دوباره منبر ته اوختلو بيا ئې قراءت اوکړو او بيائی رکوع اوکړه بيائی دَ رکوع نه سر اوچت کړو (اودَ قبلې طرف نه مخ اړولونه بغير) شاته شو او په زمکه ئې سجده اوکړه. دا قصه ده دَ هغه (منبر). اَبوعبدالله (امام بخاری رحمه الله) اوفرمائيل چه ماته علی بن عبدالله (المدينی) رحمه الله اووئيل چه (امام) احمدبن حنبل رحمه الله دَ دې حديث (مدلول) باره کښې ماته تپوس اوکړو او وئې وئيل چه زما مطلب دادې چه جناب رسول الله ﷺ (مونځ کولو سره) دَخلقو په مقابله کښې پاس (والاخانی باندې) وو لهذا ددې حديث په بنياد باندې که چرې امام دَ خلقو (يعنی مقتديانو) نه پورته وی نوڅه حرج نشته دې. هغوی (يعنی علی بن عبدالله المدينی رحمه الله) اووئيل چه ما اووئيل چه حضرت سفيان بن عيينه رحمه الله نه خودَ دې حديث متعلق اکثر تپوس کيدلو آيا تا دَهغوی نه داحديث نه دې اوريدلې؟ نو هغوی (يعنی احمدبن حنبل رحمه الله) جواب ورکړو چه نه.

تراجم رجال

علی بن عبدالله: دا امير المؤمنين فی الحديث امام ابوالحسن علی بن عبدالله بن جعفر بن نجيح سعدی نصری رحمه الله دې. دې دَ ابن المدينی په نوم سره مشهور دې. دَدوی تفصيلی حالات **کتاب العلم باب الفهم فی العلم** کښې تيرشوی دی.[1]

سفيان: دامشهور محدث سفيان بن عيينه بن ابی عمران هلالی کوفی رحمه الله دې. دَدوی تفصيلی حالات **کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا، اَواَخبرنا واَنبانا** کښې تير شوې ده.[2]

ابوحازم: داسلمه بن الاشجعی الکوفي مولی عزة الاشجعية رحمه الله دې دَ دوی تفصيلی حالات **کتاب العلم باب هل يجعل للنساء يوم علی حدة فی العلم** کښې تيرشوی دی.[3]

من استوهب من أصحابه شيئًا رقم الحديث: ۲۵۶۹ومسلم فی صحيحه فی المساجد باب جواز الخطوة والخطوتين فی الصلاة رقم الحديث: ۵۴۴وأوداؤد فی سننه فی الصلاة باب فی اتخاذ المنبر رقم الحديث: ۱۰۸۰والنسائی فی سننه فی المساجد باب الصلاة علی المنبر رقم الحديث: ۷۴۰وابن ماجة فی سننه فی إقامة الصلوات باب ماجاء فی بدء شأن المنبر رقم الحديث: ۱۴۱۶وفی جامع الأصول حرف الصاد الکتاب الأول فی الصلاة القسم الأول فی الفرائض الباب الثانی فی صلاة الجماعة الفصل الرابع فی فی أحکام المأموم الفرع الثانی فی الاقتداء النوع الرابع فی ارتفاع مکان الإمام رقم الحديث: ۳۹۰۱، ۶۳۴/۵

[1] کشف الباری: ۲۹۷/۳.

[2] کشف الباری: ۲۳۸/۱، ۱۰۲/۳.

[3] کشف الباری ۱۰۱/۴.

سهل بن سعد الساعدي: دا ابن سعد الساعدى ابوالعباس الانصارى الخزرجى رحمه الله دي. دَدوى حالات هم كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه كښې تيرشوى دى.[1]

شرح حديث

قوله: قال سألوا سهل بن سعد، من أي المنبر؟: ابوالحازم رحمه الله اووئيل چه خلقو دَحضرت سهل بن سعد رضي الله عنه نه سوال اوكړو چه دنبى اكرم صلى الله عليه وسلم منبر دَ څه څيز نه جوړووو؟ دې نه مراد دادې چه دَرسول الله صلى الله عليه وسلم منبر دكوم قسم لرګى نه جوړوو.او المنبر كښې الف لام عهدى دې اومراد دې نه منبر رسول دې.[2]

دَ سنن ابى داؤد په روايت كښې دى چه خلق حضرت سهل رضي الله عنه له راغلل اودَ منبر رسول باره كښې دَخپل شك اظهار دَ سوال په توګه كولو سره معلومه كړه چه هغه دكوم لرګى جوړشوې وو؟[3]

قوله: فقال: ما بقي بالناس أعلم مني: حضرت سهل رضي الله عنه جواب وركړو چه په دې باره كښې په خلقو كښې مانه زيات پيژندونكې څوك هم نشته دې. **بالناس** كښې باء دَ **في** په معنى كښې ده يعنى **في الناس** اودكشميهنى په روايت كښې هم **في الناس** دې.[4]

حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائى (دَحضرت سهل رضي الله عنه قول) **«مابقي في الناس أعلم به مني»** په دې وجه هغه ټول صحابه چه هغه وخت موجود وو (كوم وخت چه منبر جوړكړې شوې وو) هغه دغه وخت وفات شوې وو بس هم زه ژوندې يم په دې وجه ماته زيات خبر دى.[5]

ابن ملقن رحمه الله فرمائي چه يوعالم دَيو څيز په پيژندګلوكښې منفرد وى نوهغه هم داسې جمله استعمالولې شي دې دپاره چه خلق دَ دغه څيز علم محفوظ كولو طرف ته متوجه شى.[6]

قوله: هو من أثل الغابه: هغه (منبر) دَ غابه دَ غز نه جوړشوې وو.

د اثل معنى: دَ غز ونې ته أثل وائى[7] دَ صحيحن په روايات كښې په دې باره كښې دوه شان الفاظ ملاويږى. **«من أثل الغابة»**، او **«من طرفاء الغابة»**[8]. **أثل** او **طرفاء** معنى كښې څه فرق نشته دې يو ځنګلى ونه ده كوم ته چه غز وائى داباالكل نيغه او اوږده ونه وى دَدې لرګې ډير مضبوط او كلك وى. دَبعض خلقو وينا ده چه أثل په اوږدوالى كښې طرفاء نه لږ شان لوئى وى اودَ طرفاء مشابه وى. او بعض دا فرق

---

[1] كشف البارى كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه.

[2] التوضيح لابن ملقن: ۳۶۲/۵فتح البارى: ۶۳۱/۱ عمدة القارى: ۱۵۲/٤.

[3] سنن أبى داؤد كتاب الصلاة باب فى اتخاذالمنبر رقم الحديث: ۱۰۸۰.

[4] فتح البارى: ۶۳۱/۱عمدة القارى: ۱۵۲/٤إرشادالسارى: ٤۰/۲.

[5] الكنزالمتوارى: ۵۶/٤تقريربخارى شريف: ۱۳۳/۲.

[6] التوضيح لابن ملقن: ۳۶۳/۵.

[7] معجم الصحاح للجوهرى ص: ۲۸النهاية فى غريب الحديث والأثر: ۳۸/۱.

[8] صحيح البخارى كتاب الصلاة باب الخطبة على المنبر رقم الحديث: ۹۱۷صحيح مسلم فى المساجد جواز الصلاة والخطوتين فى الصلاة رقم الحديث: ۵٤٤.

بیان کړې دي چه غز نه چه کوم مذکر وی هغې ته أثل او کوم چه مؤنث وی هغې ته طرفآء وائی.[1]

دَ غابة معنی: غابه دَ یوځنګل نوم دې. دادَ مدینې طیبې نه دَ شام دَملك طرف ته تلوسره دَ یومشهور ځائی نوم دې چه دَ ۹میله په فاصله باندې وو. دې ځائی کښې به دَحضورپاك اوښان وو. هم دې ځائی کښې دَ عرینین قصه پیښه شوې وه. یاقوت غابه دَ مدینې نه په څلورمیله کښې خودلې ده اوبکری وئیلی دی چه غابه نومې ځاپونه دوه دی یو علیا او بل سفلی. جامع کښې دی چه چرته هم ګنړې ونې وی هغه ځائی ته غابه وائی.[2]

حضرت شیخ الحدیث رحمه الله لیکی چه دَ أثل معنی غز ده اوغابه دَ یوځائی نوم دې اومطلب دا چه هغه دَ غابه مقام دَ غز نه جوړشوې وو. او دویم قول أثل معنی خو هم غز دې اوغابه ښه ګنړ ته وائی. په دې صورت کښې به مطلب دا شی چه دَ ګنړې ونې غز وو مګر اضافت زیات واضح رومبی صورت کښې کیږی زما په نیز هم دغه اولی دې.[3]

قوله:: عَمِلَه فلانٌ مولی فلانَةَ لرسول الله صلی الله علیه وسلم: دَ فلانکې ښځې فلانکی غلام دا دَ رسول الله ﷺ دپاره جوړکړو.

منبرچا جوړکړو؟ حدیث پاك کښې خوصرف دومره راغلی دی چه دا منبر دَ فلانکې ښځې فلانکی غلام جوړکړې دې دَهغه دَ نوم په تعیین کښې شارحین حدیث دَ روایاتو او آثارو په رڼاکښې ډیر نومونه ذکرکړی دی. حافظ ابن حجر رحمه الله اووه نومونه ذکرکړی دی او په هغې کښې ترجیح میمون نومې نجار (ترکهان) ته ورکړې ده. اوزمونږ دَ دیوبنداکابر علماؤ نه حضرت شیخ الحدیث صاحب کاندهلوی رحمه الله هم دې ته ترجیح ورکړې ده.[4]

حافظ صاحب چه کوم نومونه اخستې دی هغه دادی: ①ابراهیم ② باقول ③ صباح ④قبیصه یا قبیصه المخزومی ⑤ کلاب (دَحضرت عباس رضی الله عنه غلام)⑥تمیم داری رضی الله عنه ⑦ میناء دَ قبیله بنی سلمه یو انصاریه ښځې غلام. دَدې اووه نه علاوه یو قول دَمیمون هم دې دکوم باره کښې «أشبه الأقوال بالصواب» وئیلې شوې دې. حافظ صاحب رحمه الله وائی هم دَ یو سړی دامختلف نومونه دی. دا احتمال دَ ډیرې لرې درجې دې اوکه چرې دا اووئیلې شی چه دې ټولو په یوځائی جوړکړې دې نوداسې هم ممکن نه دی ځکه چه هغه وخت په مدینه کښې هم یو ترکهان وو. البته په یوه درجه کښې داخبره قرین قیاس معلومیږی چه اصل کار دَ یوکس وی او باقی دَ هغه امدادیان وی.[5]

مولی فلانة اوس دانبځه څوك وه؟ دَدې تعیین هم په تعیین سره نه معلومیږی صرف دومره ده چه هغه انصاریه وه دَهغې دَنوم باره کښې یوقول علاثه دې او بل قول عائشة أنصاریه دې. دَدې ښځې دَ نوم

---

[1] التوضیح لابن ملقن: ۳۶۲/۵فتح الباری: ۵۱۳/۲عمدة القاری: ۱۵۲/٤إرشادالساری: ٤٠/۲فضل الباری : ۵۹/۳ سراج القاری: ٤٠۳/۲.

[2] معجم الصحاح للجوهری ص: ۷۹۰ النهایة فی غریب الحدیث والأثر: ۳۸/۱التوضیح لابن ملقن:۳۶۱/۵فیض الباری: ۲۸/٤عمدة القاری: ۱۵٤/٤فتح الباری کتاب الأطعمة باب الخطبة علی المنبر رقم الحدیث: ۹۱۷، ۵۱۲/۲.

[3] تقریر بخاری للکاندهلوی: ۱۳۳/۲الکنز المتواری: ۵۶/٤.

[4] فتح الباری کتاب الصلاة فی الجمعة باب الخطبة علی المنبر رقم الحدیث: ۹۱۷، ۵۱۳/۲ تقریربخاری شریف: ۱۳۳/۲الکنز المتواری: ۵۷/٤-۵۶.

[5] التوضیح لابن ملقن: ۳۶۳/۵فتح الباری کتاب الجمعة الخطبة علی المنبر رقم ألحدیث: ۹۱۳۰، ۵۱۲/۲.

باره کښې «فکیهة بنت عبید بن دلیم» هم قول دې. ابوموسیٰ مدینه رحمه الله فرمائی علامه اصل کښې د خلافة تصحیف دې اوعائشة د علاثة تصحیف دې. (۱)

منبر په کوم کال باندې جوړشوې؟ د منبر جوړیدو دکال باره کښې ابن سعد رحمه الله په ۷هجری باندې جزم نقل کړې دې لیکن حافظ صاحب رحمه الله په دې باره کښې فرمائیلی دی چه په دې کښې نظر دې ځکه چه په دې واقعه کښې د حضرت عباس اوحضرت تمیم داری رضی الله عنهما عمل دخل نقل دې اوددې دواړو حضراتو نه حضرت عباس رضی الله عنه د اسلام قبلول ۸هجری او د حضرت تمیم داری رضی الله عنه ۹ هجری دې. (۲)

د اتم کال نه وړاندې د هجرت په پنځم کال کښې هم د منبر تذکره ملاویږی. اوګورئی په غزوة المریسیع کښې پیښه شوې واقعه افك په دې واقعه کښې په یوه موقع اوس اوخزرج دواړه قبیلې خپل مینځ کښې دیوبل مخې ته ولاړې وې. نو حضورپاك منبر ته اوختلو اوهغوی ته خطاب شروع کړو. (۳) او دا غزوه په ۵هجری کښې پیښه شوې ده (۴) ددې غزوه د وقوع په کال کښې نور اقوال هم دی مثلاً ۶کال او ۴ کال لیکن راجح هم پنځم کال دې. (۵)

په دې باره کښې حضرت مولانا انورشاه کشمیری رحمه الله لیکلی دی چه حافظ ابن حجر رحمه الله اختیارکړې دی چه منبر په ۹هجری کښې جوړکړې شوې وو مګر زما په علم کښې داسې روایات دی دکوم نه چه منبر د دې نه ډیر وړاندې معلومیږی. د اتم کال نه د ویم کال پورې روایات موجود دی. د داسې یوې واقعه ذکر اوکړو او په هغې کښې د منبر ذکر هم راغلې دې اوچه هغه واقعه اوکتلې شوه نو د یو دوو کالو پورې وه. (۶)

د منبر پاوړئی: د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د پاره چه داکوم منبر جوړکړې شوې د هغې درې درجې وې. دوه پاوړئی او دریم دکیناستو ځائی. د خلفاء راشدین رضی الله عنهم دزمانې پورې هم دغه منبر باقی وو بیا د حضرت امیر معاویه رضی الله عنه په زمانه کښې مروان په دې منبر کښې شپږ درجې جوړې کړې. مروان هغه وخت د مدینې ګورنر وو. د هغې نه پس دا منبر هم دغه شان پاتې شو تردې چه په ۶۵۴هجری کښې په مسجد نبوی کښې اور اولګیدو د کوم په وجه چه منبر اوسوزیدو. بیا د یمن بادشاه مظفر ۶۵۶هجری کښې نوې منبر جوړکړو. دیوې زمانې پورې هم دغه منبر وو ددې نه پس ۸۲۰هجری کښې ملك مؤید دوباره نوې منبر جوړکړو کوم چه تراوسه پورې باقی دې. (۷)

---

(۱) شرح الکرمانی: ۴۱/۴التوضیح لابن ملقن: ۳۶۳/۵فتح الباری کتاب الجمعة باب الخطبة علی المنبر رقم الحدیث: ۹۱۳، ۵۱۳/۲عمدة القاری: ۱۵۳/۴.

(۲) فتح الباری کتاب الجمعة باب الخطبة علی المنبر رقم الحدیث: ۹۱۳، ۵۱۳/۲الموسوعة الفقهیة منبر: ۸۴/۳۹

(۳) الجمع بین الصحیحین المتفق علیه من مسندأم المؤمنین عائشة بنت صدیق رضی الله عنها رقم الحدیث: ۳۲۱۱، ۱۲۴/۴ مجموعة الفتاوی لشیخ الإسلام ابن تیمیه رحمه الله سورة النور قوله تعالی ﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنٰتِ الْغٰفِلٰتِ ﴾، من قذف امرأة محصنة کلأمة والزبع: ۲۱۲/۱۵دارالوفاء والزیة للطباعة والنشر.

(۴) الطبقات الکبری لابن سعد غزوة رسول الله صلی الله علیه وسلم المریسیع: ۶۳/۲

(۵) الجمع بین الصحیحین المتفق علیه من مسندأم المؤمنین عائشة بنت صدیق رضی الله عنها رقم الحدیث: ۳۶۱۱، ۱۲۴/۴.

(۶) أنوارالباری: ۱۴۳/۱۱.

(۷) فتح الباری کتاب الجمعة باب الخطبة علی المنبر رقم الحدیث: ۹۱۳، ۵۱۳/۲الإعلام بفوائدالأحکام کتاب الصلاة حدیث سهل بن سعد الساعدی وصلاة الرسول صلی الله علیه وسلم علی المنبر لتعلم الناس صلاته معنی المنبر واستحباب اتخاذه: ۱۱۶/۴.

قوله:: وقام عليه رسول الله صلى الله عليه وسلم حين عُمِلَ ووضِعَ: كوم وخت چه منبر تيار شو او په جمات كښې كيخودلې شو نو حضورپاك په دې باندې اودريدو. عمِلَ او وضِعَ دواړه مجهول صيغې دی. [1]

قوله:: فاستقبل القبلة، كبر: حضورپاك ﷺ خپل مخ قبلې طرف ته كړو (اودَ مونځ شروع كولو په غرض سره) تكبير تحريمه اووئيل. په دې جمله كښې لفظ كبر دَ واؤ نه بغير دې. دا صيغه په اصل كښې دَ سوال جواب جوړيږى چه كله راوى اووئيل ((فاستقبل القبلة)) چه حضورپاك په منبر باندې اوختلو قبلې طرف ته ئې مخ كړو. نو په دې باندې سوال پيدا شو چه بيا حضورپاك څه اوكړه؟ نودَدې جواب دا دې چه حضورپاك تكبير تحريمه اووئيله. هسې دا صيغه فكبر دَ فاء سره او وكبر دَ واؤ سره هم بعض نسخو كښې ذكر ده. [2]

قوله:: وقام الناس خلفه فقرأ وركع وركع الناس خلفه، ثم رفع رأسه: اوخلق دَحضورپاك (په اقتداء كولو سره) شاته (په زمكه) باندې اودريدل (يعنى امام منبر باندې وو اومقتديان په زمكه باندې) بيا حضورپاك قراءت اوكړو اوبيائې ركوع اوكړه اوخلقو هم دَحضورپاك په اقتداء كښې ركوع اوكړه بيا حضورپاك دَ ركوع نه سر اوچت كړو.

قوله:: ثم رجع القهقري: بيا رسول الله ﷺ شاته واپس شو. القهقري اسم مقصور دې دَدې اصل قهقر مصدر دې. ددې معنى ده خپل شاته په اولټه خپو واپس تلل. دا لفظ دَداسې مصادر نه دې چه فعل سره په معنى كښې خو مطابقت لرى ليكن په اشتقاق كښې مطابقت نه لرى. لهذادَدې جملې معنى ((ثم نزل القهقري)) ده. ځكه چه واپس كيدل خوهغه وخت متحقق كيږى كله چه يو سړې په زمكه باندې وى اودلته رسول الله ﷺ په منبرباندې وو. نو رجع په معنى دَ نزل دې.

بيادَدې لفظ منصوب په وجود كښې درې احتمالات دى. رومبې قول دادې چه القهقري دَ فعل محذوف دَ وجې نه منصوب دې يعنى (ثم رجع، قهقري القهقري) دويم قول دادې چه دا لفظ دَموصوف محذوف دَ پاره صفت دې اوبياموصوف اوصفت ملاويدوسره رجع فعل دَپاره مفعول مطلق دې يعنى (ثم رجع الرجعة القهقري) اودريم قول دادې چه لفظ رجع دَ فعل مفعول مطلق دې اودَدې مفعول مطلق دوه قسمونه دى چه فعل سره په معنى كښې خو اشتراك لرى ليكن په لفظ كښې نه. بل دَرسول الله ﷺ دغه شان په اولټه خپو سره واپس كيدلو وجه دا وه چه دَ حضورپاك سينه مباركه دَ قبلې نه وانوړی [3]

قوله:: فسجد على الأرض: بيا (ښكته كوزيدوسره) حضورپاك په زمكه باندې سجده اوكړه. په دې مقام باندې على الأرض دې او دَ وړاندې افعال چه كومه جمله استعمال كړې شوې ده په هغې كښې

---

[1] عمدة القارى: ۱۵۴/۲ إرشاد السارى: ۴۱/۲.

[2] عمدة القارى: ۱۵۴/۲ إرشادالسارى: ۴۱/۲ تحفة البارى: ۲۹۹/۱.

[3] الإعلام بفوائدالأحكام كتاب الصلاة حديث سهل بن سعد الساعدى وصلاة الرسول صلى الله عليه وسلم على المنبر معنى القهقرى: ۱۱۹/۴ فتح البارى كتاب الجمعة باب الخطبة على المنبر رقم الحديث: ۹۱۳، ۵۱۴/۲ التوضيح لابن ملقن: ۳۶۴/۵ عمدة القارى: ۱۵۴/۴ إرشادالسارى: ۴۱/۲ الكوثر الجارى: ۶۴/۲ تحفة البارى: ۲۹۹/۱.

بالأرض لفظ دي.په دواړو كښې هيڅ تضاد نشته دې.بس په اول ذكرشوي كښې د استعلاء معنى خودلې شوې او دويم كښې إلصاق. (۱)

قوله::ثم عاد إلى المنبر، ثم ركع، ثم رفع رأسه، ثم رجع القهقري حتى سجد بالأرض: بيا حضور پاك (سجده كولونه پس دوباره) په منبر تشريف يوړو بيائي ركوع اوكړه بيائي دركوع نه سر اوچت كړوبيا اولته خپوسره لاندې كوزشو تردې چه په زمكه باندې سجده اوكړه. په دې عبارت كښې د دويم ركعت بيان دې چه د سجدې نه علاوه ټول اركان په منبر باندې په ولاړه ادا كړل او د سجدې دپاره به زمكې ته راكوزيدو او په زمكه باندې به ئې سجده كوله.

په مانځه كښې دګرځيدوحكم: كه په مانځه كښې بغيرد عذر نه تلل اوشي اوتلونكې يوشان اوډير لاړشي نومونځ به فاسدشي. كه دهغه سينه د قبلې نه اوګرځي اوكه اونه ګرځي. اوكه كثير غير متوار تلل وى يعنى په مختلفو ركعاتو كښې ګروړ لاړشي او په هر ركعت كښې كم تګ وى نود قبلې نه د سينې په نه اوخوتوسره مونځ نه فاسد كيږي.

د كثير حد د مقتدي په حق كښې يو دم مسلسل د دوو صفوپه اندازه تګ دې دې نه كم تګ به قليل شميرلې كيږي.لهذا كه يو سړې په يوځل مسلسل د دوو صفو په اندازه لاړو نودهغه مونځ به فاسدشي او د يوصف په اندازه تللو سره به مونځ نه فاسد كيږي.

اودكثير غير متواتر يا غير مسلسل تګ صورت دادې چه يو سړې د يوصف په اندازه لاړشي اودريږي او په اندازه د درې ځل سبحان الله وئيلو حصار شي بيا د يوصف په اندازه لاړشي او اودريږي نودې سره مونځ نه فاسد كيږي. كه چرې داسې ډيرزيات تګ اوكړي بس شرط دادې چه مكان مصلى بدل نه شي يعنى كه په جمات كښې مونځ اداكيږي او دغه شان تګ سره د جمات د شرعي حدودنه بهر اونه خي. اوكه چرې په ميدان كښې مونځ اداكيږي اوبيا د مونځ ګذارو دصفونونه بهر اونه خي.

دامام دپاره به د سجدې دځائې نه بهر وتل كثير شميرلې كيږي او دې سره به مونځ فاسدشي اود ځان له مونځ ګذار دپاره د سجدې د ځائې اعتباردې ددې نه زيات تګ به مونځ فاسد كوي. اوكه چرې په مانځه كښې تګ دعذر دوجې نه وى نو په دې سره مونځ په هيڅ صورت كښې نه ماتيږي كه دغه تګ قليل وى اوكه كثير، سينه دقبلې نه واوړي او كه وانوړي يا د جمات نه بهر اوخي يا اونه خي. دعذر مثال دادې چه په مانځه كښې دحدث كيدو په صورت كښې د طهارت دپاره لاړشي يا صلاة خوف كښې اوخي وغيره.(۲)

ثم رجع القهقري سره متعلق دحضرت شيخ الحديث صاحب رحمه الله تشريح: حضرت شيخ الحديث صاحب رحمه الله په دې مقام باندې ليكي: چونكه په سجده كښې ټول برابر وى څوك چاته نه ګورى په دې وجه لاندې راكوز شو. بل په هغه (منبر) باندې سجده مشكل وه. اوس دلته اشكال پيداشو چه عمل كثير اوشو اودا په اتفاق سره مفسدصلاة دې سره ددې كه ددې په جزئيات كښې اختلاف وى اودلته

---

۱) عمدة القاري: ۱۵۴/۴.

۲) حاشية ابن عابدين كتاب الصلاة باب مايفسد الصلاة وما يكره فيها، مطلب : فى المشى فى الصلاة: -۹۴ ۹۸/۴دارالثقافة، بيروت، البحرالرائق كتاب الصلاة باب مايفسد الصلاة ومايكره فيها: ۱۳/۲فتاوى الهندية كتاب الصلاة الباب السابع فى ما يفسد الصلاة وما يكره فيها، الفصل الأول فى مايفسدها: ۱۰۸/۱درالكتب العلمية، بدائع الصنائع كتاب الصلاة باب فى مايستحب ويكره فيها: ۸۶/۱.

خو توالى حركات شوى دى بار بار دَ سجدې دپاره ختل كوزيدل، بل خطوات هم اوليدلې شو خكه چه شاته خو نيغ يودم واپس كيدې نه شى په مزه مزه به قدم كيخودو سره واپس كيږى اودا توالى حركات او خطوات په عمل كثير كښې داخل دى.

شراح دا جواب وركوى چه دادَهغه وخت واقعه ده كوم وخت چه په مانځه كښې عمل كثير جائز وو اوزما دَ والد صاحب رحمه الله رائى مباركه داه چه «رجوع إلى القهقري» مطلب دانه دې چه بالكل نيغ شاته شى بلكه يو طرف ته لږ شان خيال كولوسره «رجوع إلى القهقري» اوفرمانيلو. په دې صورت كښې هم په يوقدم كښې دننه رجوع اوشوه اوچه كوم توالى حركات وو هغه په اركان مختلفه كښې وو . او چه كوم توالى مفسد اوعمل كثير كښې داخل دى هغه دادې چه هم په يوركن كښې وى، لهذا دَ حديث متعلق دا وينا چه دادَ عمل كثير دَ وخت كيدو روايت دې دَدې ضرورت نشته دې.(١)

دَحضرت كشميرى رحمه الله وضاحت: حضرت كشميرى رحمه الله فرمانى دا دَمنبر نه كوزيدل په حالت دَمونځ كښې صرف دوه قدمه كوزيدل وو (په دويمه درجه باندې به وى يوقدم ئې په ښكته پاؤړئى باندې كيخودو اودويم به ئې دَ سجدې په ځائى كيخودې وى)، اوابن امير الحاج ليكلى دى چه كه تګ زيات وى او په حصاريدو سره وى اومتوالى اومسلسل نه وى نوهغه هم مفسدصلاة نه دې.

درمختار كښې دى كه دامام اراده قوم ته دَ مونځ خودلو وى نوهغه په اوچت ځائى باندې اودريدې شى. علامه نووى رحمه الله هم دې ته جائز بلكه دَ ضرورت په وخت مستحب ليكلې دى. ليكن زما په نيز په دې مسئله كښې اوس توسع كولوسره جائز ګرځول مناسب نه دى خكه چه دَ داسې ضرورت لحاظ صرف دَ صاحب تشريح دپاره وو. دَموجوده وخت امام دَ مانځه نه وړاندې يا پس دَ مانځه طريقه خودلې شى اوهم دومره كافى ده.

په حافظ ابن حزم رحمه الله باندې حيرانتيا: وئى فرمانيل ډيره حيرانتياده چه موصوف داحديث دَنفل مونځ ګرخولې دې او بيانى دَدې نه دَنفل مونځ په جمع باندې دَ جواز استدلال كړې دې اودَدې نه انكار كونكو باندې په سختئى سره ردكړې دې. حالانكه صحيح بخارى كښې دَ دغه مونځ دَ جمعه دَ مونځ كيدو صراحت موجود دې.

دَمقتدى دَقراءت ذكر نشته دې: حضرت رحمه الله اوفرمانيل دَحديث الباب په يوروايت كښې داذكر نشته دې چه حضورپاك قراءت اوكړو اوحضورپاك سره مقتديانوهم قراءت اوكړو. دَدې وجه داده چه په جهرى مونځ كښې به ئې امام سره قراءت نه كولو اودَدې حكم دَامام شافعى رحمه الله كتاب الام كښې هم نشته دې. صرف مزنى رحمه الله په واسطه دَ ربيع امام شافعى رحمه الله نه په جهرى مونځ كښې دَ مقتدى دَقراءت روايت نقل كړې دې. داخبره دَ ياد ساتلو اواهم ده.(٢)

علامه عينى رحمه الله حافظ ابن ملقن رحمه الله علامه خطابى رحمه الله علامه قسطلانى رحمه الله علامه كرمانى رحمه الله او علامه زكريا انصارى رحمه الله هم دا تفصيل ذكركړې دې.(٣)

---

(١) تقرير بخارى شريف: ۳۴۹/۲الكنزالمتوارى: ۶۱/۴سراج القارى: ۴۰۲/۲.

(٢) أنورالبارى: ۱۴۳/۱۱فيض القدير: ۲۹/۲-۲۸، ۴۳۴/۲كتاب الخطبة على المنبر رقم الحديث: ۹۱۷۰وكذا فى عمدة القارى: ۱۵۴/۴.

(٣)عمدة القارى: ۱۵۴/۴التوضيح لابن ملقن: ۳۶۴/۵إعلام الحديث للخطابى: ۳۶۰إرشادالسارى: ۴۱/۲ الكوثر الجارى: ۶۵/۲تحفة البارى: ۲۹۹/۱الإعلام بفوائد الأحكام كتاب الصلاة حديث سهل بن سعدالساعدى: ۱۱۹/۴.

په مانځه كښې دَ امام اومقتدى مكان جداكيدو حكم: په دې مقام باندې دَنبى كريم ﷺ په منبر باندې دَختو په حالت كښې دَ مونځ اداكولوسره يوه مسئله باندې بحث راځى چه په مانځه كښې دَامام او مقتديانو مكان يو نه وى نودَاقتداء څه حكم دې؟ په دې باره كښې تفصيل ذكركولې شى:

دَاحناف مذهب: كه چرې امام ځان له په يوه چوتتره باندې ولاړ وى او ټول مقتديان دَهغه نه شاته ولاړ وى اوداسې كول بغيردَ څه عذر نه وى نودَ حديث په رڼا كښې مكروه دى. په ظاهره داكراهت تحريمى دې سره ددې چه بعض تنزيهى هم وئيلې دې. اوكه په دونكاچه باندې څه مقتديان هم امام سره وى نو اصح دادى چه داسې كول مكروه نه دى بعض وئيلى دى چه دا حكم دَهغه دونكاچې دې چه دَ سړى دَ سر برابر اوچته وى اوكه دَدې نه دكم اوچتوالى وى نو بيا څه حرج نشته دې. اوبعض وئيلى دى چه دَ دونكاچې اوچتوالې دومره معتبر دې چه په كوم سره امتياز اوفرق اوشى او هم دا قول ظاهرالروايت دې. اودَ حديث په اطلاق سره هم دا مناسب معلوميږى. بعض وئيلى دى چه يو ذراع (يعنى يو لاس چه دَ سترې دَ اوږدوالى برابر وى) اعتبار به كولې شى. دا قول معتمد ګرځولې شوې دې اوهم دغه جميع دې او فتوىٰ هم په دې ده. كه چرې اوچتوالې دې نه كم وى نو كراهت تنزيهى دې.

اوكه چرې دَ مذكوره صورت برعكس معامله وى چه امام لاندې ځانله ولاړدې اوټول مقتديان په اوچت ځائى باندې وى نو بيا هم دَ صحيح قول په رڼا كښې مكروه اودَسنت خلاف دى ځكه چه په دې صورت كښې دَ امام مقام دَ مقتديانو دَمقام نه په كمه درجه كښې شو ليكن دا كراهت تنزيهى دې ځكه چه په حديث شريف كښې دَدې نهى نه ده راغلې.

او په مذكوره دواړو صورتونوكښې (كه امام په دونكاچه وى او مقتديان لاندې وى اوكه امام لاندې وى اومقتديان پاس) نوكه چرې څه مقتديان امام سره ولاړ وى نوبيا كراهت نه دې. په موجوده دوركښې اكثر دَ ښاريو جماتونوكښې دَدې خبرې عام رواج شوې دې چه دَ تنګوالى دَ لاسه امام په محراب كښې يا په اوچت ځائى باندې ولاړوى نوهغه سره يو دوه مقتديان هم اودريږى اوكه دَ ځائى دَ تنګوالى دَ وجې نه امام سره څوك مقتدى هم نه وى نوبيا هم دَعذر دَ وجې نه څه كراهت نشته دې.

دغه شان كه دَتعليم دَپاره امام ځانله په اوچت ځائى اودريږى چه مقتديان دَهغه افعال كتو سره مونځ زده كړى يا ځان له مقتدى په اوچت ځائى باندې اودريږى چه هغه مكبر وى (يعنى په اوچت آواز سره الله اكبر اووائى) نومكروه نه دې. (۱)

مذهب شوافع وحنابله: دَشوافع اوحنابله په نيز هم مسئله داسې ده خوبغيردَ عذرنه داسې كول كراهت دې. اوپه عذر كښې هم دا شرط ضرورى دې چه دَامام ټول انتقالات دَمقتدى په مخكښې وى. (۲)

---

[1] حاشيةابن عابدين كتاب الصلاة باب مايفسدالصلاة ومايكره فيها،مطلب:مكروهات الصلاة: ۱۶۰-۱۶۱/۴أدارالثقافة، دمشق، فتح القدير كتاب الصلاة فصل مايكره فيها: ۳۶۰/۱ البحرالرائق كتاب الصلاة باب ما يفسد الصلاة:۲۸/۲ ، بدائع الصنائع كتاب الصلاة باب فصل فى بيان مايستحب فيها ومايكره: ۲۱۶/۱فتاوى التاتر خانية كتاب الصلاة الفصل الرابع فى بيان مايكره للمصلى: ۵۶۷/۱.

[2] الحاوى الكبير كتاب الصلاة باب موقف صلاة المأموم مع الإمام: ۳۴۴/۲العزيز كتاب الصلاة بالجماعة الفصل الثالث الشرط الثانى: ۱۷۶/۲-۱۷۵المجموع شرح المهذب كتاب الصلاة باب صلاة الجماعة باب موقف الإمام: ۱۸۶/۴المغنى لابن قدامة كتاب الصلاة باب الإمامة رقم المسئلة: ۲۵۷، ۴۴/۳كشاف القضاع عن متن الإقناع كتاب الصلاة باب الجمعة: ۴۶۷/۱شرح منهى الإرادات كتاب الصلاة باب صلاة الجماعة وأحكامها فصل فى الإقتداء: ۵۸۲/۱.

مذهب مالکیه: امام مالک رحمه الله په نیز دامام د اودریدو ځائی چه لړ شان اوچت وی نو مونځ به کیږی او که چرې زیات اوچت وی نو مونځ به نه کیږی. دامام احمد رحمه الله یوه رائې دَدې موافق هم ده.[1]

قوله: فهذا شأنه: دَ حضورپاک دَمنبر قصه ده (کومه چه پورته تیره شوه).

قال أبوعبدالله: قال علي بن عبدالله: سألني أحمد بن حنبل رحمه الله عن هذا الحديث، قال: فإنما أردت أن النبي صلى الله عليه وسلم كان أعلى من الناس، فلا بأس أن يكون الإمام أعلى من الناس بهذا الحديث، قال: فقلت: إن سفيان بن عيينة كان يسأل عن هذا كثيرا، فلم تسمعه منه، قال: لا: ابوعبدالله (امام بخاری رحمه الله) اوفرمائیل چه ماته علی بن عبدالله (المدینی) رحمه الله اووئیل چه (امام) احمدبن حنبل رحمه الله دَدې حدیث (مدلول) باره کښې مانه تپوس اوکړو او وئی وئیل زما مطلب دادې چه جناب رسول الله ﷺ (مونځ ورکولوسره) دَخلقو په مقابله کښې اوچت (پاس ځائی باندې) وو. لهذا دَدې حدیث په رڼا کښې که امام دَ خلقو (یعنی مقتدیانو) نه اوچت وی نو څه حرج نشته دې. هغوی (علی بن عبدالله المدینی رحمه الله) اووئیل چه ما اووئیل چه حضرت سفیان بن عیینه رحمه الله نه به دَدې حدیث اکثر پوښتنه کیدله آیا تاسو دَهغوی نه داحدیث نه دې اوریدلې؟ نوهغوی (یعنی احمدبن حنبل رحمه الله) جواب ورکړو نه.

تشریح

قوله: قال ابوعبدالله: په دې باب کښې دَاول حدیث ذکر کیدلونه پس امام بخاری رحمه الله دَ خپل استاذعلی بن المدینی رحمه الله اوامام احمدبن حنبل رحمه الله هم دَدې حدیث مصداق اومدلول کښې دکیدو مکالمه ذکرکوی. دَدې قول په ابتداء کښې لفظ دَ ابوعبدالله نه مراد پخپله هم امام بخاری رحمه الله دې.

دې نه پس راتلونکې عبارت «قال: فإنما أردت» کښې موجود ضمائر مراجع باره کښې دَشارحین مختلف اقوال دی. دلته دَاکابرین امت یوڅو تشریحی اقول ذکرکولې شی.

دَحضرت شیخ الحدیث رحمه الله رائې: «قال: فإنما أردت أن النبي صلى الله عليه وسلم» ذکرکولونه پس حضرت شیخ الحدیث صاحب رحمه الله فرمائی: دلته په دې کربنوکښې دَ قال فاعل شیخ الاسلام رحمه الله په حواله سره علی بن عبدالله المدینی لیکلې دې مګر زما ذوق دا وائی چه دَ قال فاعل احمدبن حنبل رحمه الله دې. ځکه چه هغه امام الفقه دې اومسئله هم دَعلم فقه راروانه ده. لهذا اوس به مطلب داشی چه امام احمد رحمه الله علی بن المدینی رحمه الله ته اووئیل چه ما دَدې حدیث نه دا مسئله استنباط کړې ده . «فلا بأس أن يكون الإمام أعلى من الناس» په دې وجه چه کله حضورپاک دَخلقو نه اوچت وو اوحضورپاک امام وو. نو معلومه شوه چه دَامام دَ خلقو نه پورته کیدل جائز دی.

اوس په دې کښې اختلاف دې چه څومره به اوچت وی؟ دَاحناف اوشوافع په نیز که چرته یو ذراع نه کم اوچت وی نوڅه حرج نشته دې اودَدې نه زیات کښې روایات مختلف دی اومالکیه دَ پورته کیدو نه منع کوی. «قال: فقلت» دَدې قال فاعل علی بن المدینی رحمه الله دې او دا جدا دې دَماقبل سره دَدې هیڅ تعلق نشته دې.

---

[1] المدونة الكبرى كتاب الصلاة الإمام يصلي بالناس على أرفع مما عليه أصحابه: ۸۱/۲ مواهب الجليل شرح مختصر خليل كتاب الصلاة فصل في صلاة الجماعة: ۴۵۲/۲-۴۵۰ الذخيرة الباب السابع في الإمامة الفصل الرابع في تبعية الإمام في المكان وفيه فروع أربعة النوع الأول قال في الكتاب إذا صلى بقوم على ظهر المسجد وهم أسفل: ۲۵۷/۲.

قوله: أن سفيان بن عيينه: مطلب دادې چه علي بن المديني رحمه الله حضرت امام احمد رحمه الله ته اوفرمائيل چه ستاسو د استاذ سفيان بن عيينه رحمه الله نه دَدې حديث متعلق په كثرت سره سوال كيدلو تادهغه نه څه اوريدلي دي؟ حضرت امام احمد رحمه الله په نفي كښې جواب وركړو.

دلته حافظ ابن حجر رحمه الله فتح الباري كښې يواشكال كړې دې چه مسنداحمد كښې هم دغه روايت امام احمد رحمه الله دَ سفيان بن عيينه په واسطه سره نقل كړې دې، بيا دلته دَنفي څه مطلب دې؟ دَدې يوجواب كوم چه حافظ صاحب رحمه الله وركړې دې هغه دادې چه د امام بخارى رحمه الله روايت مفصل دې او هغه خودوى د ابن عيينه رحمه الله نه نه دې اوريدلې اودَمسنداحمد روايت كوم چه مختصر دې هغه دابن عيينه رحمه الله نه اوريدلې دې.

خوزما په نيز دَدې نه ښه جواب دادې چه ممكن دى اول ئې دَ سفيان بن عيينه رحمه الله نه نه وى اوريدلې اوِد علي بن المديني رحمه الله نه ئې اوريدلى وى اوبيائې دَ سفيان بن عيينه رحمه الله نه اوريدلى وى اوبيائې دَ هغوى په واسطه سره نقل كړى. اوكه چرې دا ثابته شى چه امام احمد رحمه الله دا سوال دَعلى بن المدينى رحمه الله نه دحضرت سفيان بن عيينه رحمه الله دَ انتقال نه پس كړې وى نوبيا داجواب نه چليږى مگر دَدې دَپاره دَ ثبوت ضرورت دې. الكنزالمتواري: ۶۱-۶۲/۴.

دَعلامه عثمانى رحمه الله رائې: قوله: قال: وإنما أردت. دَدې **قال** فاعل كه چرې على بن المدينى رحمه الله وى نو **أردت** په صيغه دَ متكلم، اوكه چرې فاعل احمدبن حنبل رحمه الله وى نو **أردت** به په صيغهٔ حاضر وى.

قوله: قال: لا، دَدې نه معلومه شوه چه امام احمد رحمه الله داحديث دَ سفيان بن عيينه نه نه دې اوريدلې،ليكن په مسنداحمد كښې دَسفيان بن عيينه رحمه الله نه داحديث موجوددې. البته صرف دَ شروع حصه ده چه ‹دَحضورپاك منبر(أثل الغابة) نه جوړشوې وو.داخير ټكړه يعنى ‹په كوم كښې چه ذكر دى چه› حضورپاك په دې باندې مونځ اوكړو. دائې سفيان بن عيينه رحمه الله نه نه وو اوريدلې. ‹او قال: لانه هم دغه مراد دې چه داخير والاحصه ئې د هغه نه نه ده اوريدلې دامقصد نه دې چه ټول حديث ئې نه دې اوريدلې›.[1]

دَحضرت كشميرى رحمه الله رائې: حضرت مولانا محمدانور شاه صاحب كشميرى رحمه الله فرمائى دَامام بخارى رحمه الله دَدې عبارت په شرح كښې يوځو اقوال دى: ① دَ**قال** فاعل اوقائل كه امام احمد وى او **أردت** صيغهٔ متكلم وى يعنى امام احمد رحمه الله على بن المدينى رحمه الله ته اووئيل چه ما ستادا روايت كړې شوې حديث دَ سفيان بن عيينه رحمه الله نه نه دې اوريدلې چه نبى كريم ﷺ دَ خلقو دَپاسه كيدو سره مونځ وركړو لهذا دَامام په اوچت ځائى باندې كيدل جائز دى. شيخ رحمه الله په دې ځائى باندې اووئيل آيا تا پخپله داحديث دَ سفيان بن عيينه رحمه الله نه نه دې اوريدلى حالانكه دَهغوى نه خو به اكثر په دې مسئله كښې تپوسونه كيدل اوهغوى به هم دغه حديث روايت كولو. امام احمد رحمه الله اووئيل چه نه يعنى په دې تفصيل سر مې ه نه دې اوريدلې. حضرت شيخ الحديث رحمه الله هم دا شرح خوښه كړې ده او دې ته ئې د شيخ الاسلام رحمه الله په شرح باندې ترجيح وركړې ده.

② **أردت**، كه دَخطاب صيغه وى نو امام احمد رحمه الله خپل شيخ ته اووئيل چه تاسو په ظاهر دَدې حديث دَ سفيان رحمه الله نه هم دغه گنړلى دى چه دَامام په اوچت ځائى باندې كيدو كښې څه مضائقه نشته دې

---

[1]) فضل البارى: ۶۰/۳.

الخ. داشرح علامه سندهي رحمه الله اختيار كړي ده.

④ كه دَقال فاعل اوقائل علي بن المديني رحمه الله وي يعنى زما مقصد دَدې روايت نه هم دغه دې چه حضورپاك په اوچت ځائى باندې اودريدو سره امامت كړې دې. لهذا په دې كښې هيڅ حرج نشته دې اوامام احمدرحمه الله ته ئى ونيلى دى چه آيا تادَ سفيان رحمه الله نه داحديث نه دې اوريدلې سره ددې چه تاد هغوى نه روايات هم كړي دى. اودهغوى نه به اكثر په دې مسئله كښې سوال هم كيدلو. دا شرح دَشيخ الاسلام (حضرت شيخ عبدالحق محدث دهلوى رحمه الله نمسي) خپله شرح دَبخاري (تيسيرالقاري) كښې اختيار كړې ده اومطبوعه بخاري (قديمى وغيره) بين السطور كښې هم درج ده.[1]

دَحديث مبارک ترجمة الباب سره مناسبت: دَمذكوره حديث شريف ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې چه په روايت كښې دَ نبى كريم ﷺ په منبر باندې مونځ كول مذكوره دى كوم چه دَ لرګى نه جوړشوې وو اوترجمة الباب كښې هم په لرګى باندې دَمونځ كولوذكر وو.[2]

الحديث الثاني

[٣٧٨] - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا حُمَيْدٌ الطَّوِيلُ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَقَطَ عَنْ فَرَسِهِ فَجُحِشَتْ سَاقُهُ - أَوْ كَتِفُهُ - وَآلَى مِنْ نِسَائِهِ شَهْرًا، فَجَلَسَ فِي مَشْرُبَةٍ لَهُ دَرَجَتُهَا مِنْ جُذُوعٍ، فَأَتَاهُ أَصْحَابُهُ يَعُودُونَهُ، فَصَلَّى بِهِمْ جَالِسًا وَهُمْ قِيَامٌ، فَلَمَّا سَلَّمَ قَالَ: «إِنَّمَا جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا، وَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا، وَإِنْ صَلَّى قَائِمًا فَصَلُّوا قِيَامًا» وَنَزَلَ لِتِسْعٍ وَعِشْرِينَ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّكَ آلَيْتَ شَهْرًا، فَقَالَ: «إِنَّ الشَّهْرَ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ»[3]

[٦٥٧، ٦٩٩، ٧٠٠، ٧٢٢، ١٠٦٣، ١٨١٢، ٢٣٣٧، ٣٩٠٥، ٣٩٨٣، ٤٣٠٦]

---

[1]) أنوارالباري: ١٤٤/١١-١٤٣ فيض الباري: ٢٩/٤.

[2]) عمدة القاري: ١٥١/٤.

[3]) أخرجه البخاري في صحيحه في كتاب الأذان باب إنما جعل الإمام ليؤتم به رقم الحديث ٦٧٩ وباب إيجاب التكبير وافتتاح الصلاة رقم الحديث: ٧٣٣-٧٣٢ وباب يهوي بالتكبير حين يسجد رقم الحديث: ٨٠٥ وفي كتاب التقصير باب صلاة القاعد، رقم الحديث: ١١١٤ وفي كتاب الصوم باب قول النبي صلى الله عليه وسلم: إذا رأيتم الهلال فصوموا، وإذا رأيتموه فأفطروا رقم الحديث: ١٩١١ وفي كتاب المظالم باب الغرفة ولعلية المشرفة وغير المشرفة في السطوح وغيرها رقم الخديث: ٢٤٦٩ وفي كتاب النكاح باب قول الله عزوجل: ﴿ٱلرِّجَالُ قَوَّٰمُونَ عَلَى ٱلنِّسَآءِ﴾ رقم الحديث: ٥٢٠١ وفي كتاب الطلاق باب قول الله عزوجل: ﴿لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَآئِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ﴾ رقم الحديث: ٥٢٨٩ وفي كتاب الأيمان والنذور باب من حلف أن لا يدخل على أهله شهراً وكان الشهر تسعاً وعشرين رقم الحديث: ٦٦٨٤ وأخرجه الترمذي في سننه كتاب الصوم باب ماجاء أن الشهر يكون تسعاً وعشرين رقم الحديث ٦٩٠ وأخرجه النسائي في سننه كتاب الطلاق باب الأيلاء رقم الحديث: ٣٤٨٦ وفي جامع الأصول حرف الهمزة الكتاب السابع في الإيلاء رقم الحديث: ١٣٧، ٣٥٢/١.

ترجمه: دَ حضرت انس بن مالک رضی الله عنه نه روایت دې چه (یوخل) رسول الله ﷺ دَ اس نه راپریوتلو دَ څه دَ وجې نه چه دَحضورپاك خپه یا اوږه اووتله (هغه وخت) حضورپاك دَ یوې میاشتې ایلا کړې وه (یعنی دَ خپلو بیبیانو نه دَ یوې میاشتې پورې دَ جدا اوسیدو قسم ئې کړې وو) چنانچه حضورپاك (دَخپل کور په یو) بالا خانه کښې تشریف فرما شودکومې پاؤړنی چه دکهجورو دَ لرګی وې. (یوه ورځ) دَ حضور پاك صحابه کرام دَ حضورپاك دَ تپوس دَپاره راغلل نو حضورپاك (دَمانځه په وخت کښې) هغوی ته په داسې حال کښې مونځ ورکړو چه حضورپاك په ناسته باندې مونځ کولو اوصحابه کرام په ولاړه باندې اقتداء کوله. بیا چه کله حضورپاك سلام اوګرځولو نو ارشاد ئې اوفرمائیلو چه امام دَدې دَپاره مقرر کړې شوې دې چه دهغه اقتداء اوکړې شی. چه کله هغه تکبیر (تحریمه) اووائی نوتاسو هم تکبیر واینی اوکله چه هغه رکوع اوکړی نو تاسو هم رکوع کوئی اوکله چه هغه سجده اوکړی نو تاسو هم سجده کوئی اوکله چه هغه اودریږی مونځ وائی نوتاسو هم په ولاړه باندې مونځ کوئی.
او رسول الله ﷺ په ۲۹ تاریخ (خپل قسم پوره کولوسره دَبالاخانې نه) شکته راکوز شو نوصحابه کرام رضی الله عنهم عرض اوکړو یارسول الله! تاسو خو دیوې میاشتې ایلا کړې وه (بیا په ۲۹ تاریخ یعنی دَمیاشتې ختمیدو نه یوه ورځ وړاندې دَ بالاخانې نه لاندې څنګه تشریف راوړو؟) نو حضورپاك جواب ورکړو دې ځل میاشت دَ ۲۹ ورځو ده.

تراجم رجال

محمدبن عبدالرحیم: دا حافظ ابویحیی محمدبن عبدالرحیم بن ابی زهیر العدوی البر زاز الصاعقه دې. دَدوی حالات کشف الباري: **کتاب الوضوء باب غسل الوجه بالیدین من غرفة واحدة** کښې تیرشوی دی.(۱)
یزیدبن هارون: دا ابوخالد یزیدبن هارون بن زاذان السلمی رحمه الله دې. دَدوی حالات هم **کشف الباري کتاب الوضوء باب التبرز فی البیوت** دَدویم حدیث لاندې تیرشوی دی.(۲)
حمیدالطویل: داابوعبیده حمید بن ابی حمید الطویل الخزاعی البصری رحمه الله دې. دَدوی تفصیلی حالات **کتاب الإیمان باب خوف المؤمن من أن یحبط عمله وهولا یشعر** دَدویم حدیث لاندې تیرشوی دی.(۳)
انس بن مالک رضي الله عنه: دامشهورصحابی رسول حضرت انس بن مالك بن نضر الخزرجی الانصاری رضی الله عنه دې. دَ دوی تفصیلی حالات **کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه ما یحب لنفسه** کښې تیر شوی دي.(۴)

شرح حدیث

قوله: أن رسول الله صلی الله علیه وسلم سقط عن فرسه: (حضرت انس بن مالك رضی الله عنه فرمائی چه) نبی کریم ﷺ (یوخل) دَ خپل اس نه پریوتلو په دې روایت کښې دَ **سقط** إلفاظ دی خوهم دَ

---

(۱) کشف الباري: کتاب الوضوء باب غسل الوجه بالیدین من غرفة واحدة.
(۲) کشف الباري کتاب الوضوء باب التبرز فی البیوت.
(۳) کشف الباري: ۵۷۱/۲.
(۴) کشف الباري: ۴/۲.

صحیح بخاری په یو روایت کښې خر لفظ دې[1] اوسنن ابی داؤد په روایت کښې فَصُرِعَ لفظ دې معنی دَ ټولو سقط والاده یعنی پریوتل[2] دَ اس نه دَ پریوتلو واقعه دَهجرت په پنځم کال پیښه شوې [3]

قوله:: فَجُحِشَتْ ساقه أوكتفه :نودَ (پریوتو دَوجې نه) دَحضورپاك خپه یااوږه مبارك (اوګریدلوسره) اوځولیدله. جحش د ماضی مجهول صیغه ده ددې معنی په ځرمن باندې کربنې راتلل او ځولیدل البته په نسبت دَخدش جحشس کښې دَ ځولیدله اوګریدلو معنی زیاته ښکاری. یعنی زور اوځولیدلو معمولی نه، تردې چه نبی کریم ﷺ دَ دغه زخم دَ وجې نه په ولاړه مونځ کولونه عاجز شو په دې وجه نی په ناسته مونځ اداکړو. [4]

قوله:: أوكتفه، کلمه دَ أو دَ راوی شك ښکاره کوی چه دَ راوی دَ استاذ نه نقل کړې شوې خبره کښې شك دې چه هغه ساق لفظ وئیلې که دکتف لفظ، هغه ته پوره توګه باندې دغه خبره یاده نه ده. داخبره ده چه زخم ساق یاکتف باندې راغلې او دې (راوی) نه ددې تعیین نشته دې. [5]

په دې باره کښې په روایاتوکښې نور مختلف الفاظ هم نقل دی مثلاً صحیح بخاری سنن ابی داؤد په روایت کښې دی **شقه الأیمن**. [6] هم دَ صحیح بخاری په یو بل روایت کښې **ساقه الأیمن** دې. [7] او په یو روایت کښې **انفکت رجله** دې[8] ددې نه علاوه صحیح بخاری اوسنن ابی داؤد په روایت کښې **انفکت قدمه** الفاظ هم ملاویږی. [9] **أنفکت قدمه** رجله معنی اوختل بریخیدل یعنی دَ حضورپاك خپه واوختله په دې روایاتوکښې راتلونکې مختلف الفاظو باره کښې حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی دی چه دا ټول الفاظ دَ یوبل منافی نه دی. دټولو معانو احتمال موجود دې. په یو ګذار کښې مختلف ځایونوکښې هم زخم راتلې شی اوختل او زخمی کیدل وغیره جمع کیدې شی. دَ بعض زخمونو رایوځائی کیدل ممکن دی اوددې مختلفو الفاظونه بعض د بعضو تفسیرهم جوړیدې شی. [10]

علامه عینی رحمه الله فرمائی دا واقعه ذی الحجه ۵هجری کښې پیښه شوې (به مطابق مئی ۶۲۷ء) حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمائی محدث ابن حبان دکال ۵هجری واقعه خودلې ده. حضورپاك علیه السلام په

---

[1] صحیح البخاری کتاب الأذان باب إیجاب التکبیر وافتتاح الصلاة رقم الحدیث: ۷۳۳.

[2] سنن أبی داؤدکتاب الصلاة باب الإمام یصلی من قعود رقم الحدیث: ۶۰۱

[3] التوضیح لابن ملقن: ۳۶۵/۵ ثقات لابن حبان السنة الخامسة من الهجرة سریة عبدالله أنیس: ۲۷۹/۱فتح الباری کتاب الأذان باب أنما جعل الإمام لیوتم به، رقم الحدیث: ۶۷۹، ۲۳۱/۲.

[4] النهایة فی غریب الحدیث والأثر: ۲۳۷/۱-۲۳۶معجم الصحاح للجوهری ص:۱۵٤إعلام الحدیث للخطابی: ۳۶۲/۱فتح الباری لابن رجب الحنبلی: ۸۳/۲ التوضیح لابن ملقن: ۳۶۵/۵فتح الباری: ۶۳۲/۱.

[5] فتح الباری: ۵۲۳/۱عمدة القاری: ۱۵۶/٤تقریر بخاری شریف: ۱۳٤/۲.

[6] صحیح بخاری کتاب الأذان وباب یهوی بالتکبیر وافتتاح الصلاة رقم الحدیث: ۸۰۵سنن ابی داؤد کتاب الصلاة باب الإمام یصلی من قعود رقم الحدیث: ۶۰۱.

[7] صحیح بخاری کتاب الأذان وباب یهوی بالتکبیر وافتتاح الصلاة رقم الحدیث: ۸۰۵

[8] صحیح البخاری کتاب الصوم باب إذا رأیتم الهلال فصوموا رقم الحدیث: ۱۹۱۱.

[9] صحیح البخاری کتاب المظالم باب الغرفة ولعلیة رقم الحدیث: ۲٤۶۹.

[10] فتح الباری کتاب الأذان باب أنما جعل الإمام لیوتم به، رقم الحدیث: ۶۷۹، ۲۳۱/۲.

اس باندې سورېدوسره غابه ته تلل غوښتل. اس د کهجورې ډونې په يوه جرړه باندې پرېوتلو په کوم سره چه دحضورپاك په خپه مباركه كښې موچ راغلو او اړخ ئې هم اوګرېدلو او حضورپاك په بالاخانه كښې قيام كولو. دمعذورتياد وجې نه جمات كښې مونځ نه شو كولې.

داس نه د پرېوتلوواقعه:حضرت علامه محمدانور شاه كشميري رحمه الله فرمائى سيرة محمدى تاليف مولوى كرامت على صاحب تلميذ حضرت شاه عبدالعزيز صاحب رحمه الله كښې حالات ډير په وسعت او تفصيل سره ورکړې شوى دى ليكن په دې كښې دا واقعه نه ليدلې. دا يوښه كتاب دې مګر د بې پرواهئى نه خراب او غلط چهاپ شوې. راقم الحروف عرض كوى چه احقر نور متداوله د سيرت كتابونوكښې هم دا واقعه نه ده ليكلې حالاتكه په احاديث صحاح كښې ددې ذكر راغې اود زمانې هغه تعين داحقر په نيز داسې دې:

غزوه خندق شوال ۵هجرى (مطابق فرورى ومارچ ۶۲۷ء كښې شوې. ددې نه په واپسئى باندې حضور پاك ذى قعده ۵هجرى (اپريل ۶۲۷ء) كښې دغزوه بني قريظه دپاره تشريف يوړو. ددې نه فارغيدو سره حضورپاك ۵مياشتې په مدينه منوره كښې قيام اوكړويعنى ذى القعده ۵هجرى محرم ۶هجرى صفر ربيع الاول (مطابق مئى، جون، جولائى، اګست او ستمبر ۶۲۷ء). هم په دې دوران كښې دمدينې طيبې قيام كښې حادثه پيښه شوه حضورپاك د څه ضرورت دپاره د غابه ځنګل ته تلل غوښتل.

داس د سورلئى چونكه لوئى فضيلت دې خاص كر د جهاد دپاره دتيارئى وغيره په سلسله كښې او حضورپاك ته په قدرتي توګه د دې سورلئى شوق وو دهغوى ډيره خوښه وه. چنانچه يوځل مدينه منوره كښې د باهر نه د يوغنيم د حملې خطره محسوس كړې شوه نوحضورپاك دابوطلحه رضي الله عنه اس مندوب نومې د سورلئې دپاره واخستلو او په بربنډه شاه باندې د ښار نه بهر ترلرې پورې كتلوسره راغلو او وئى فرمائيل دخطرې هيڅ خبره نشته. مونږ دا اس بحر په شان اوكتلو (يعنى د درياب په شان روان چه د اودريدو نوم نه اخلى) دغه وخت صحابه رضي الله عنهم هم وتلى وو چه دحضورپاك په واپسئى كښې ملاؤ شو او وئى كتل چه حضورپاك د اس په بربنډه شاه باندې سور دې او په ستّ مبارك كښې توره زوړنده ده.

محقق عينى رحمه الله ليكلى دى چه په دې سره دحضورپاك د تواضع او عاجزئى حال معلوم شو اود شهسوارئى فن ښه راتلل پكار دى دې دپاره چه د ضرورت په وخت بې تامل ميدان ته تلې شى اوتوره وغيره وسله دې هم مخې ته كيږدى دې دپاره چه د ضرورت په وخت دهغه امدادى وى.

حضورپاك دمدينې طيبې نه بهر د اسونو زغلولو ميدان هم جوړكړې وو په كوم كښې چه د ۷ميلو اوږدوالې وو او بل د يو ميل يا څه زيات وو. د اس په زغلولو كښې يوطرف ته ګټه اوبيلات يو اس لحيف نومې وو چه ډير تيز رفتار وواوښكلې وو. دې ته به ئى هم په دې وجه وئيل چه په منډه كښې لكه چه زمكه راغونډه وى. بل حضورپاك ارشاد اوفرمائيلو چه كوم سړې د الله په لاركښې د جهاد دپاره اس اوساتى دقيامت په ورځ به دهغه په ميزان كښې دهغه اس واښه دانه خراشنه اومتيازې وغيره وزن كولې شى. نور فرمائى چه داس په تندى كښې الله ﷻ د قيامت پورې خير اوفلاح د دواړو جهانوليكلې ده. يعنى اجر اوغنيمت (دا ټول احاديث بخارى شريف كتاب الجهادكښې دى) او مسنداحمد اوبيهقى كښې دى چه حضورپاك خپل يواس سبحه نومې وو كوم چه حضورپاك په بازئى كښې زغلولې وو نوهغه بازى اوګټله او حضورپاك خوشحاله شو (بيهقى ۲۰/۲۱) ممكن ده چه دغه صبارفتار اس وى په كوم سره چه دپريوتلو اتفاقى حادثه پيښه شوه چونكه هغه ډيرزيات تيز وو اوهم په دې وجه ئې د نورو ښكلې اسونو په مقابله كښې بازى هم ګټلې وه. د داسې براق صفت اس باره كښې كوم شهسوار دعوى كولې شى چه هغه كوم يو وخت په اتفاقى توګه دهغه د شانه نه شى

پريوتلې. لهذا داخيال مه کوئی چه کله حضورپاك دومره لوئی شهسوار وو نو دَ اس نه څنګه پريوتلو؟ ځکه چه دَ برق رفتار عربی اسونونه پريوتل هم دَ لويو شهسوارانو شان کيدې شی نور خلق خو په هغې باندې دَ سوريدو هم جراءت نه شی کولې. واضحه دې وی چه هسې هم دَعربی النسل اسونو ښکلې والې تيز رفتارې وغيره کښې دَ ټولې دنيا دَ اسونونه بهتر دی. دَدې واقعه نه دَحضورپاك دَ بهادرئی اومجاهدانه شان ډير زلانده معلوميږی اودا تعليم ملاويږی چه مسلمانانو له هم داسې ژوند تيرول پکاردی. والله الموفق.

ممکن ده چه ډير اهل سير دا وقعه دَ سقوط دَدې دَپاره نه ده ذکرکړې چه په دې به خلق شك کوی. ليکن دَ داسې خيالاتودَ وجې نه دَ صحيح او قوی السند واقعاتو ذکرنه کول په هيڅ شان سره صحيح نه شی ګرځولې. (١)

قوله:: وآلى من نسآئه شهراً: اونبی کريم ﷺ قسم اوکړو چه هغه به دَ يوې مياشتې پورې خپلو بيبيانوله ورنه شی. په مذکوره حديث کښې دادويمه مسئله بيان کړې شوې ده چه حضورپاك دَ يوې مياشتې ايلاء اوکړه دَايلاء مراد شرعی ايلاء نه ده بلکه ايلاء لغوی مراد ده. يعنی دَ شرعی ايلاء دَ مودې نه دَ کمې مودې قسم ئی اوکړو.(٢) شرعی ايلاء څلور مياشتې بی بی ته دَ نه ورتلوقسم خوړلو نوم دې.(٣)

من نسآئه کښې لفظ **من** تعليلی کيدې شی که چرې دَ **من** اصل دَ شروع دَپاره وی نودَ**من** تعليليه په صورت کښې **آلى من نسآئه** معنی: **آلى بسبب نسآئه، أي: من أجلهن** به شی(٤)

قوله:: فجلس في مشربة له: بيا حضورپاك په خپله بالاخانه کښې کيناستو (يعنی هلته ئی قيام اوفرمائيلو) مشربة: دَ ميم فتحه سره دَ شين سکون سره او راء فتحه اوضمه دواړو سره استعماليږی دکور دَپاسه جوړې شوې کمرې ته مشربة ونيلی شی.(٥)

قوله:: درجتها من جذوع: دَدې بالاخانې پاوړئی دکهجورو دَ ښاخونو(دَلرګی) وې. **جذوع** جمع دَ **جذع** ده. دجيم کسره او ذال سکون سره دَ**جذع** جمع **جذوع** او **أجذاع** راځی. دکهجورې **جذع** ته ونيلی شی(٦) دې ځائی کښې **جذوع** تنوين سره بغيردَ اضافت دې ليکن دَ کشميهنی په روايت کښې اضافت سره دې. يعنی **جذوع النخل**. (٧)

---

(١) أنوارالباری : ١١/١٤٦-١٤٥فيض الباری:٢٩/٢.

(٢) التوضيح لابن ملقن:٣٦٥/٥فتح الباری:٦٣٢/١إرشادالساری: ٤٢/٢الکوثرالجاری: ٦٥/٢فيض الباری: ٣٠/٤.

(٣) المبسوط للسرخسی کتاب الطلاق باب الإيلاء: ٢٤/٧ردالمحتار کتاب الصلاة باب الإيلاء: ٥٩١/٢رشيدية البحرالرائق کتاب الطلاق باب الإيلاء: ١٠٠/٤.

(٤) عمدة القاری: ١٥٦/٤.

(٥) معجم الصحاح للجوهری ص: ٥٤٠الفائق فی غريب الحديث: ١٣٣/٣النهاية فی غريب الحديث والأثر: ٨٥٢/١التوضيح لابن ملقن: ٣٦٥/٥.

(٦) معجم الصحاح للجوهری ص: ١٦٢ المعجم الوسيط ص: ١١٣.

(٧) فتح الباری: ٦٣٢/١تحفة الباری: ٢٩٩/١.

قوله:: فأتاه أصحابه يعودونه: فصلى بهم جالساً وهم قيام: نو اصحاب رسول ﷺ دَ حضورپاك دبيمارتى تپوس دپاره حاضرشو (په دې دوران كښې دمونځ وخت شو) نورسول الله ﷺ هغوى ته مونځ وركړو په داسې حال كښې چه حضورپاك ناست وو او صحابه ﷺ (دَ حضورپاك په اقتداء كښې) په ولاړه مونځ كولو.

قوله:: جالساً: حال دې فصلى كښې موجود ضمير هو نه كوم چه دَ حضورپاك طرف ته راګرځى او وهم قيام جمله اسميه حال دې دَ بهم دَ هم ضمير نه كوم چه صحابه كرام ﷺ طرف ته راګرځى. قيام مصدر دې دَ اسم فاعل په معنى كښې يعنى قائمون.[1]

قوله:: فلما سلم، قال: إنما جعل الإمام ليؤتم به: بياچه كله رسول الله ﷺ (مونځ پوره كولو سره) سلام اوګرځولو نو حضورپاك ارشاد اوفرمائيلو چه امام خو ددې دپاره امام جوړولې شى چه دَ هغه اقتداء اوكړې شى.

قوله:: إنما: داكلمه دَحصر ده دَ خپلې خبرې اهتمام او په هغې كښې دَمبالغې معنى بيدارولودپاره استعمالولې شى.

قوله:: جُعِل: دَدوو مفعولوتقاضا كوى دلته يو مفعول (قائم مقام فاعل) خو موجود دې ليكن دويم محذوف دې اوهغه دې إماماً يعنى ((إنما جُعِل الإمام إماماً)).

قوله:: ليُؤتَمّ به: ددې معنى ده ليقتدي به يعنى چه دَامام په افعال كښې دَامام تابعدارى اوكړې شى.

دَ مقتدى امام سره دَ متابعت حكم: دَحديث مبارك دَ مذكوره جملې نه دا خبره ثابتيږى چه په مقتدى باندې دَمانځه په افعالوكښې دَ امام متابعت يعنى تابعدارى كول واجب دى ترڅو چه دَ اودريدو خانى.او نيت پورې متابعت ضرورى دې. دَامام اومقتدى په مينځ كښې دَ نيت اختلاف مضر دې دې سره به مونځ او اقتداء باطل شى. دَامام ابوحنيفه رحمه الله او امام مالك رحمه الله هم دغه مسلك دې.[2] ليكن امام شافعى رحمه الله او امام احمد رحمه الله په نيز په افعال كښې متابعت خو لازم دې ليكن په نيت كښې ضرورى نه دې يعنى په نيت كښې دَامام او مقتدى اختلاف دَ مانځه دَ صحت دپاره مضر نه دې[3] دا دواړه حضرات مذكوره حديث دَ ظاهرې افعال سره مخصوص منى په خلاف دَ امام ابوحنيفه رحمه الله او امام مالك چه دادواړه حضرات دَنيت اختلاف دَ حديث مذكور دَحصر لاندې داخل منى.[1]

---

[1]) عمدة القارى: ١٥٧/٤ إرشادالسارى: ٤٢/٢ الكوثرالجارى: ٦٦/٢ تحفة البارى: ٢٩٩/١.

[2]) بدائع الصنائع كتاب الصلاة فصل وأما شرائط الأركان: ١٣٨/١ شرح فتح القدير كتاب الصلاة فصل فى قيام رمضان فصل منه: ٤٩٠/١ ردالمحتار شرح الدرالمختار كتاب الصلاة باب الإمامة شروط الاقتداء: ٤٩٦/٣ البحرالرائق كتاب الصلاة باب الإمامة: ٣٨٢/١ نورالإيضاح كتاب الصلاة باب الإمامة: ص: ١٣٢ بداية المجتهد كتاب الصلاة الباب الثامن فى معرفة النية وكيفية: ١٢٠/١ الاستذكار كتاب الصلاة صلاة الجماعة باب صلاة الإمام وهو جالس: ٣٨٩/٥-٣٨٦ حاشية الدسوقى كتاب الصلاة باب الوقت المختار صلاة الجماعة: ٣٢٥/١.

[3]) الأم للشافعى كتاب الصلاة اختلاف نية الإمام والمأموم: ٣٥٠/٢-٣٤٦ الحاوى الكبير فى فقه مذهب الإمام الشافعى كتاب الصلاة باب اختلاف نية الإمام والمأموم وغير ذلك: ٣١٦/٢ المغنى لابن قدامة كتاب الصلاة باب

قوله:: فإذا كبر فكبروا، وإذا ركع فاركعوا، وإذا سجد فاسجدوا وإن صلى قائما، فصلوا قياماً
نو چه کله امام تکبیر اووائی تاسو هم تکبیر واینئ کله چه هغه رکوع کوی تاسوهم رکوع اوکړئ کله چه هغه سجده کوی نوتاسو هم سجده اوکړئ اوکه چرې هغه په ولاړه باندې مونځ ورکوی نوتاسو هم په ولاړه مونځ کوئ.

قوله:: فإذا كبر فكبروا: کله چه امام تکبیر اووائی نو تاسو هم تکبیر اووایئ. دَ فکبروا فاء دَامام ابو حنیفه په نیز دحال دپاره ده یعنی دَ امام دَتکبیر وئیلو په حالت کښې یا په وخت کښې تاسو هم تکبیر وایئ. دَامام صاحب دَ قول حاصل داشو چه دَ مقتدی تکبیر وئیل دَ امام تکبیر سره متصل کیدل پکار دی نه چه دَ امام دَتکبیر نه وړاندې اونه روستو. صاحبین رحمهما الله فرمائی چه افضل دادی چه دَ امام دَ تکبیر وئیلونه پس مقتدی تکبیر اووائی ځکه چه په فکبروا کښې فاء دَتعقیب دَپاره ده.
دَامام صاحب رحمه الله دَ قول حکمت دادې چه دَمقارنت والا په قول کښې دَعبادت طرف ته تیزئی سره راتلل دی کوم چه مطلوب دې بل دې کښې مشقت دې دکوم په وجه چه مقارنت افضل دې. اودَ صاحبین رحمهما الله دَ قول حکمت دادې چه په تعقیب کښې دَاشتباه بالکلیه ختمیدل دی.
دَدواړو اقوالو په صحت کښې څه اختلاف نشته افضلیت کښې اختلاف دې. خو فتوی هم دَ صاحبین رحمهما الله په قول ده. دَ شیخ الاسلام خواهرزاده رحمه الله قول دې چه دَامام صاحب رحمه الله قول أدق او أجود دې اودَ صاحبینو قول أرفق او أحوط دې.([2])

قوله:: فاركعوا فاسجدوا: دې دواړو الفاظوکښې فاء دَتعقیب دَپاره ده دَدې نه دلالت دې چه دمقتدی دپاره جائزنه دی چه هغه په دې افعالوکښې دَ امام نه وړاندې شی تردې که مقتدی رکوع یا سجده اوکړه او امام په دې افعالوکښې مقتدی سره شریک نه شو نومونځ به ئې فاسد شی.([3])

قوله:: فإن صلى قائما فصلوا قياماً: بیاکه چرته امام اودریږی اومونځ کوی نوتاسو هم اودریږئ اومونځ کوئ. ددې جملې مفهوم مخالف "که چرې امام کینی او په ناسته مونځ کوی نوتاسوهم کینئ او په ناسته مونځ کوئ" باندې عمل کول جائزنه دی. ځکه چه داحکم منسوخ دې اوناسخ دَحضورپاک دَژوند مبارک آخری مونځ دې. په کوم کښې چه حضورپاک په ناسته باندې مونځ ورکړو او صحابه کرام رضی الله عنهم په ولاړه مونځ اوکړو.
علامه عینی رحمه الله فرمائی که په دې ځائی کښې څوك اعتراض اوکړی چه په دویم روایت کښې دا الفاظ په صراحت سره نقل دی(فإن صلى قاعدا فصلوا قعوداً)نوزه به جواب ورکړم چه (فصلوقعوداً)معنی داده

الإمامة فصل فی صلاة المفترض خلف المتنفل:۶۷/۳کشاف القناع کتاب الصلاة باب النیة: ۲۹۸/۱شرح منتهی الارادات کتاب الصلاة باب النیة فصل النیة فی الجماعة: ۳۶۵/۰.

[1]) عمدة القاری: ۱۵۹/۴.

[2]) حلبی کبیر کتاب الصلاة فرائض الصلاة الأول تکبیرة الافتتاح ص: ۲۶۱ بدائع الصنائع کتاب الصلاة فصل فی بیان شرائط الصلاة: ۶۱۳/۱الفتاوی الهندیة کتاب الصلاة الباب الرابع فی صفة الصلاة الفصل الأول فی فرائض الصلاة: ۶۸/۱عمدة القاری: ۱۵۹/۴.

[3]) عمدة القاری: ۱۵۹/۴شرح الکرمانی: ۴۳/۴الفتاوی الهندیة کتاب الصلاة الباب الرابع فی صفة الصلاة الفصل الأول فی فرائض الصلاة: ۶۹/۱-۶۸

چه کوم امام دَقیام نه عاجزشی په ناسته مونځ ورکوی که چرې دغه شان تاسو هم دولاړې نه عاجز شنی نوتاسو هم کیننی مونځ اوکړئی. نودا به د تخصیص دَ قبیل نه شی.(١)

دَحضرت شیخ الحدیث صاحب رحمه الله تحقیق: شیخ الحدیث صاحب رحمه الله فرمائی دَحنابله مذهب دادې که چرې امام راتب دَځه عذر دَوجې نه په ناسته مونځ ورکړی نومقتدیانوله بغیرد عذر نه په ناسته مونځ کول پکاردی. اودائمه ثلاثه په نیزد مقتدیانو بغیرد عذر نه په ناسته مونځ کول جائزنه دی. امام بخاری رحمه الله به په دې باندې مستقل باب تړلوسره په حنابله باندې ردکوی.

شیخ الحدیث رحمه الله فرمائی چه دا حدیث دَامام احمد رحمه الله مستدل دې په دې مسئله باندې که چرې امام راتب وی نوداسې کول جائز دی لیکن ائمه ثلاثه دَدې نه انکارکوی او وائی چه مقتدیانوله قیاماً اقتداء کول پکاردی لکه څنګه چه نبی اکرم صلی الله علیه وسلم په خپل آخری ژوند کښې په ناسته مونځ وکړو او حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه مکبر په حیثیت سره په ولاړه باندې خلقو ته تکبیرات رسول اوهغه وخت ټول صحابه کرام ولاړوو مونځ ئې کولو اودا فعل به دَحضورپاك دَ سابقه ټولو افعالو دپاره ناسخ وی. حنابله دَدې قسم روایاتو تاویل کوی چه حضورپاك امام نه وو بلکه هلته هم حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه امام وو.(٢)

دَحضرت کشمیری رحمه الله رائې: حضرت مولانا محمدانورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی دَ ولاړ اقتداء دَعذر دَ وجې نه په ناسته مونځ ورکولو امام پسې جائز دې. دَحنفیه اوشافعیه هم دغه مسلك دې. دَ امام مالك رحمه الله په نیز بالکل جائزنه دې. دَامام احمد رحمه الله په نیز دلته تفصیل دې که چرې امام ته عذر هم دَ مونځ په مینځ کښې پیداشی نومقتدیان په ولاړه باندې مونځ کولې شی اوکه چرې عذر هم دَشروع نه وو نودوی له هم په ناسته باندې مونځ کول پکاردی.

حنفیه اوشافعیه حدیث الباب منسوخ ګرځولې دې اوهم دَدې طرف ته امام بخاری رحمه الله هم تلې دې. چنانچه دَدې صراحت په صحیح بخاری شریف کښې دوو ځایونو کښې دې. راقم الحروف عرض کوی چه هغه دواړه ځایونه دادی:

١ - **باب "إنما جعل الإمام ليؤتم به"** کښې **قال أبوعبدالله**.....الخ امام بخاری رحمه الله دَ شیخ حمیدی رحمه الله نه نقل کړی دی چه قوله علیه السلام: وإذا صلی جالساً فصلوا جلوساً دا دَ حضورپاك ارشاد مرض قدیم (دَاس نه دَ پریوتلو واقعه) کښې وو. بیا حضورپاك دَدې نه پس (مرض وفات کښې) په ناسته باندې مونځ کړې اوصحابه کرام په ولاړه اقتداء کړې ده. هغه وخت حضورپاك هغوی ته دَناستې حکم نه دې کړې اودحضورپاك دَآخر نه آخر فعل معمول به جوړولې شی.

٢ - **باب "إذاعادمريضاً"** کښې امام بخاری رحمه الله لیکلی دی چه شیخ حمیدی رحمه الله وائی دا حدیث منسوخ دې. زه وایم چه په دې وجه نبی کریم صلی الله علیه وسلم په ناسته باندې مونځ ورکړې دې په کوم کښې چه خلق حضورپاك پسې شاته ولاړوو.

حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمائی زما جواب دادې چه حاصل حدیث مشاکلت امام وماموم استحباب خودل دی چه امام هم دَ اقتداء دپاره دې دلته دَ قیام اوقعود دَ جواز تفاصیل خودل مقصودنه دی. دَدې دپاره به دَشریعت نور اصول او قواعد کتلې شی. دکوم حاصل چه دَ اقتداء قاعد غیرمطلوب کیدل راوځی لیکن چه دَ اقتداء نوبت راشی نو مطلوب مشاکلت دې څومره هم چه کیدې شی. نودا دَ

---

(١) عمدة القاری: ٤/١٥٩.

(٢) تقریر بخاری شریف: ٢/٣٥١-٣٥٠الکنزالمتواری: ٤/٦٤.

حديث قولي منشاء ده باقي هغه واقعه جزئيه کومه چه ابوداؤد کښې نقل ده دهغې جواب دادې چه هغه حضرات حضورپاك پسې شاته اقتداء کونکو نفل مونځ کولو ځکه چه ظاهره هم دغه ده چه هغوی د ماسپښين فرض مونځ په جمات کښې په جمع سره کړې وی. اودا ډير مستبعدامر دې چه د حضور پاك د بيمارئى په حالت کښې تولې ورځې د جمات دجمع نه معطل پاتې وی. لهذا خپل فرض مونځ اداکولونه پس چه کله دحضورپاك د بيمارئى تپوس له راغلل او حضورپاك نى اوليدلو چه مونځ نى کولو نوهغوی هم دحضورپاك سره دبرکت حاصلولودپاره لکه څنګه چه دهغوی عادت وو شريك شو. په رمضان شريف کښې نى هم داسې کړې وو چه حضورپاك پسې شاته اقتداء اوکړه بيا حضور پاك په دويم يا دريمه ورځ دتراويح د فرض کيدو د ويرې تشريف رانوړو. غرض د صحابه کرامو رضي الله عنهم دا مونځ صرف د برکت دحاصلولو او فضيلت په خيال سره وو د فرض مونځ اداکول نه وو. بعض خلقو دا فرض اوګڼړل کوم چه غلط دې. نور تفصيل به په خپله موقع راځى. انشاء الله.

حضرت شاه صاحب رحمه الله نور فرمائى چه که چرې اووئيلې شى چه حديث صلاة مرض الوفات کښې اضطراب دى. بعض راويانو حضورپاك امام خودلې او بعض حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه په دې وجه هغه دناسخ کيدو صلاحيت نه لرى. ددې جواب دادې چه داخبره دهغه خلقو خلاف کيدې شى چه دحضورپاك صرف په يوځل دمرض په حالت کښې دبهر تشريف راوړلو قائل دى. زما په نيز دا ثابت دى چه حضورپاك په څلورو مونځونوکښې تشريف راوړى دې. بعض کښې امام وو اوبعض کښې مقتدى.حافظ ابن حجر ليکلى دى چه دحضرت عائشه رضي الله عنها د ډيرو زياتو روايانو سره داخبره يقين ته رسيدلې ده چه په دغه مونځ کښې هم حضورپاك امام وو. دويم داچه حنابله دکوم حديث نه استدلال کوى په هغې کښې هم اضطراب دې ځکه چه هم هغه حديث دانس رضي الله عنه په مسلم شريف کښې داسې دې چه حضورپاك مونږ ته په ناسته باندې مونځ راکړو اومونږ هم په ناسته باندې اقتداء اوکړه. لهذا په حديث سقوط کښې هم اضطراب پيداشو سره ددې چه دتاويل ګنجائش هرځائى راوتلې شى.[1]

قوله: ونزل لتسع وعشرين فقالوا يارسول الله ! إنك آليت شهراً، فقال: إن الشهر تسع وعشرون: اوحضورپاك ۲۹ تاريخ باندې (بالاخانې نه) ښکته راکوز شو نوصحابه کرام رضي الله عنهم عرض اوکړو يا رسول الله ! تاسو خود يوې مياشتې ايلاء کړې وه؟ نوحضورپاك په جواب کښې ارشاد اوفرمائيلو چه (او خبره هم دغه شان ده ليکن) دې ځل مياشت د ۲۹ ورځو ده.

دمذکوره ايلاء سبب: حضورپاك خپل ازواج مطهرات نه يوې مياشت پورې د جدا اوسيدو قسم کړې وو. ددې وجه يا سبب څه وو؟ په دې باره کښې د روايت نه درې وجوهات معلوميږى: ① د شاتو والا قصه کومه چه په صحيح بخارى کښې موجود ده.[2]

② د ازواج مطهرات د طرف نه د زياتى نفقې مطالبه کول[3]

---

[1]) أنوارالبارى: ۱۱/۱۵۱-۱۵۰فيض البارى: ۱/۳۱-۳۰وکتاب الأذان باب إنما جعل الإمام ليؤتم به رقم الحديث: ۶۸۹، ۱/۲۷۵-۲۷۳وکتاب الأذان باب إيجاب التکبير وافتتاح الصلاة رقم الحديث:؟ ۷۳۲، ۱/۳۱۵-۳۰۹.

[2]) صحيح البخارى کتاب الطلاق باب لم تحرم ما أحل الله لک رقم الحديث: ۴۹۶۷صحيح مسلم کتاب الطلاق باب وجوب الکفارة على من حرم إمراته ولم ينوالطلاق رقم الحديث: ۱۴۷۴.

[3]) صحيح مسلم کتاب الطلاق باب بيان أن تخيير امرأته لا يکون طلاقاً إلا بالنية رقم الحديث: ۱۴۷۸مسندأبى عوانه کتاب الطلاق بيان الخبر الدال على إيجاب النفقة النساء رقم الحديث: ۴۵۸۶.

④ دَحضرت ماريه قبطيه رضي الله عنها قصه.[1]
په قصه دَ شاتو او قصه دَماريه قبطيه رضي الله عنها والا رواياتوكښې دايلاء ذكرنشته دې مګردَ نورو رواياتونه معلوميږي چه حضورپاك په خپل خان باندې څه څيز حرام ګرځولې وو روستو دَ الله ﷻ دَ طرف نه عتاب اوشو اودا آيت نازل شو: ﴿ يَآيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ ۚ تَبْتَغِيْ مَرْضَاتَ اَزْوَاجِكَ ﴾[2] هم په دې واقعه كښې حضورپاك په خپلو بيبيانوباندې غصه كيدو سره دَهغوى نه ايلاء كړې وه. دغه شان تحريم حلال په واقعه كښې مآلاً ايلاء اودَ ازواج مطهرات نه جدا كيدلو قصه پيښنه شوه لكه څنګه چه دَبخارى شريف په يوروايت كښې دَحضرت عمر رضي الله عنه په قول سره معلوميږى اوګورئ: صحيح البخاري رقم الحديث: ۲۳۳۶.[3]

په مذكوره حديث كښې دَ راوى يووهم: په مذكوره حديث كښې دَدوو واقعاتو ذكر دې. يودَ نبى كريم ﷺ دَ سورلئ نه دَ پريوتلو او دا دَ پنځم هجري واقعه ده او دويم دَ ايلاء. يعنى دَحضورپاك خپل ازواج مطهرات ته نه تللو قسم كولو واقعه اودا دَنهم هجرى واقعه ده. په دې باندې اشكال دادې چه كله په دې دواړو واقعاتوكښې دَ څلورو كالو فاصله ده اودا دواړه جدا جدا واقعات دى نو بيا راوى دواړه ولې رايوځائې كړې؟
شيخ الحديث رحمه الله دَدې په جواب كښې فرمائى بعض خلقو وئيلى دى چه دادَ راوى وهم دې خوزما په نيز بهتر جواب دا دې چه حضورپاك په دې دواړو مواقع باندې مشربه كښې قيام فرمائيلې وو. په دې وجه راوى چه كله دَ سورلئ نه دَ پريوتلو او مشربه كښې دَحضورپاك دَ قيام كولو بيان اوكړو نوتبعاً ئى دَ ايلاء قصه هم ذكركړه چه حضوپاك عليه السلام په دې موقع باندې هم مشربه كښې قيام فرمائيلې وو.[4] دې نه علاوه دواړو قصوكښې دَ اشتراك وجه دا هم ده چه دواړه خل قيام موده ۲۹ ورځې وه. بل په نوعيت دَقيام كښې هم فرق وو. مثلاً واقعه دَ سقوط كښې نشته انفكاك قدم دَ وجې نه جمات ته تشريف نه شو اوړلې هم په بالاخانه كښې به ئى مونځ كولو په خلاف دَ ايلاء والا واقعه كښې چه په دې كښې به حضورپاك هم په جمات كښې مونځ كولو. او په واقعه دَايلاء كښې ازواج مطهرات او متعلقين كښې كوم بې آرامى او اضطراب وو هغه په واقعه دَسقوط كښې نه. دواړو كښې هم دغه مغايرت كافى دې.

دَحافظ ابن حجر رحمه الله مسامحت: حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمائى حافظ صاحب رحمه الله دواړه واقعات هم په يوكال كښې ګرځولې دى كوم چه قطعاً غلط دى او حيرانتياده چه دَحافظ صاحب غوندې كس نه دا دومره لويه غلطى څنګه اوشوه؟ دا غلطى هغوى نه دَ بعض رواة دَتعبيرپه سبب شوې ده چه هغوى قصه دَ سقوط اوقصه ايلاء يوځائې ذكر كړه. حضرت رحمه الله فرمائى چه دَ رواة تعبيرى غلطئ طرف ته حافظ زيلعى رحمه الله هم تنبيه كړې ده.راقم الحروف عرض كوى چه امام مسلم رحمه الله په ډيرو طريقوسره دَحضرت انس رضي الله عنه نه دَ انفكاك قدم مبارك روايت كړې دې مګر دَ هيڅ ايلاء ذكر ئى نه دې كړې.اوهم دغه صورت دَحضرت دَحضرت عائشه صديقه رضي الله عنها اوحضرت جابر رضي الله عنه دَحديث دې. په مسلم كښې دَ

---

[1] سنن النسائى كتاب عشرة النسآء باب الغيرة رقم الحديث: ۴۹۵۹.

[2] سورت التحريم آيت: ۱.

[3] صحيح البخارى كتاب المظالم باب الغرفة والعلية المشرفة فى السطوح وغيرها رقم الحديث: ۲۳۳۶.

[4] الكنزالمتوارى: ۶۲/۴تقرير بخارى شريف: ۱۳۴/۲سراج القارى: ۴۰۷/۲.

حضرت انس رضی الله عنه نه روایت کونکی څلورواړه احادیثوکښې امام زهری رحمه الله دې چاچه دَایلاء هیڅ ذکر نه دې کړې.

او په بخاری شریف کښې هم ((باب إنما جعل الإمام ليؤتم به)) کښې چه کوم روایت دَ زهری عن انس دې په هغې کښې دَ ایلاء ذکرنشته دې لیکن دلته (حدیث الباب کښې چونکه روایت په واسطه دَحمید الطویل رحمه الله دې. په واسطه دَ ابن شهاب زهری نه دې) په دې وجه په دې ټولو کښې دَ ایلاء ذکر هم شامل کړې شوې دې. اودَا شاملولووجه دَ راوی په ذهن کښې صرف دَا اشتراك دې چه واقعه سقوط ۵هجری او واقعه دَ ایلاء ۹هجری دواړو کښې حضور علیه السلام بالاخانه کښې قیام فرمائیلې وو. دَدې امر خیال ئې اونه کړو چه دواړه جداجدا واقعات دې په کوم کښې چه دَ څو کالو فاصله ده. لیکن دَحافظ غوندې محقق مدقق نه دا امر ډیر مستبعد دې چه هغه صرف دَ یو راوی دَ دغه مذکوره تعبیر په وجه دا فیصله اوکړه چه هم دَ ایلاء دوران کښې دَ سقوط واقعه هم پیښه شوې ده اوهم په دې باندې حضرت شاه صاحب رحمه الله هم دحیرانتیا اظهارکړې دې.([1])

شرح الزرقانی اوسیرة النبی ﷺ کښې تسامح: المواهب اللدنية اوپه شرح کښې هم علامه قسطلانی رحمه الله شارح بخاری اوعلامه زرقانی رحمه الله (مالکی شارح موطا امام مالك رحمه الله) ددواړو نه تسامح شوې دې چه دحافظ ابن حجر رحمه الله په شان ۹ هجری کښې ایلاء او سقوط دواړه منلی دی.بیا دعلامه زرقانی رحمه الله نه نور زیات مسامحت دا اوشو چه په حواله دَ روایت شیخین وغیرهما عن انس رضی الله عنه سقوط او ایلاء یوځائی نقل کړل حالانکه مونږ پورته نقل کړی دی چه صرف بخاری کښې په واسطه دَ حمید الطویل عن انس رضی الله عنه سقوط سره دَ ایلاء ذکر مروی دې. باقی په مسلم شریف وغیره کښې نه دَحمید الطویل په واسطه سره روایت اخستې شوې دې اونه دَهغه په روایت کښې دَ ایلاء ذکر دَ سقوط والاواقعې سره کړې شوې دې. هغه ټول دَامام زهری رحمه الله په واسطه سره دَحضرت انس رضی الله عنه روایت نقل کوی. په کوم کښې چه دَ ایلاء ذکرنشته دې اوپخپله بخاری شریف کښې هم چه کوم روایت ابن شهاب عن انس رضی الله عنه دې په هغې کښې دَایلاء ذکرنشته دې. غرض په دې معامله کښې داسې اکابر محدثین حضراتو ته هم مغالطه لګیدلې ده.اوحسب ایماء حضرت شاه صاحب رحمه الله صرف دَمحدث زیلعی په دې تفرد باندې متنبه شوې دې. محقق عینی رحمه الله سره دَدې چه دواړه واقعات یوځائی او په یوکال کښې خو نه دی یادکړی مګر دَنورو حضراتو په غلطئی باندې ئې متنبه هم نه ده کړې.

بیا دَ اردو سیرت نګار هم په دې غلطئی باندې متنبه نه شو. چنانچه سیرت النبی ﷺ کښې دَ ایلاء ذکرکولوسره لیکلی دی اتفاق دادې چه په هغه زمانه کښې حضورپاك دَاس نه راپریوتلو اوپتون مبارك باندې زخم راغلو..... الخ. نور ئې لیکلی دی ۹ هجری کښې حضورپاك ایلاء کړې وه او بل دَ اس نه پریوتلوسره زخمی شوې وو نودیوې میاشتې پورې هم په دغه (بالاخانه) کښې قیام کړې وو.([2])

دَمذکوره حدیث ترجمة الباب سره مناسبت: په ترجمة الباب کښې دَمونځ ذکر دې اوحدیث مبارك کښې هم ذکر دې چه حضورپاك صحابه کرامو رضی الله عنهم ته په بالاخانه کښې مونځ ورکړو هغه بالاخانه او دَ هغې پاړنې دَ لرګی وه دا خبره دَ علامه ابن بطال رحمه الله ده.

په دې باندې علامه کرمانی رحمه الله اعتراض کړې دې چه په دې حدیث کښې داسې هیڅ خبره نشته دې چه په دې خبره باندې دلالت اوکړی چه حضورپاك په لرګی باندې مونځ اداکړو خکه چه داخبره خو

---

[1]) أنوار الباري: ۱۱/۱۴۵-۱۴۳.

[2]) أنوار الباري:۱۱/۱۴۸.

معلومه شوې ده چه د بالاخانې پاوړئي د کهجورو د ښاخونوو ليکن پخپله دغه بالاخانه څه څيز وه؟ په دې باندې څه دلالت نه کوي. بل داکيدې شي چه دامام بخاري رحمه الله غرض په چت باندې د بيانولو دلالت وي هغه تيك دې دغه شان چه د بالاخانې زمکې ته مجازاً چت ونيل صحيح دي.[1]

په دې باندې علامه عينى رحمه الله فرمائي چه په ظاهره خو هم دغه معلوميږي چه بالاخانه دلرګي وه صرف د پاوړئي د لرګي ذکر کيدو سره لازم نه راځي چه باقي بالاخانه د څه بل څه څيز وي. نوهغه احتمال کوم چه علامه کرماني رحمه الله ذکر کړې دې دهغه احتمال نه زيات قوي نه دې کوم چه مونږ ذکر کړې دې.[2]

مسئله د اقتداء القائم خلف الجالس:[3] اولاً دې کښې اختلاف دې چه دقائم دپاره د جالس امام جوړيدل (يعنې کوم سړې چه په څه وجه اودريدو سره دمونځ کولو قدرت نه لرى اوپه ناسته باندې مونځ کوي دهغه دداسې سړې دپاره امام جوړيدل چه په قيام باندې قادر وي) صحيح دى که نه؟

دامام مالک رحمه الله اوامام محمدرحمه الله مسلک: د امام مالك رحمه الله اوامام محمد رحمه الله مذهب دادې چه دقائم دپاره د جالس امامت صحيح نه دې.[4] (لهذا د قادر على القيام دپاره دداسې سړي اقتداء کول جائزنه دى چه د قيام نه عاجز وي) او په دې باندې دمرض الوفات د واقعه نه کوم اشکال کيږي چه حضور عليه السلام په ناسته باندې امامت اوکړو اوخلقو په ولاړه اقتداء اوکړه ددې جواب دادې چه) د حضور پاك فعل د رسول الله صلى الله عليه وسلم خصوصيت منى.[5] هغوى د خصوصيت په دليل کښې يو حديث هم پيش کړې دې په کوم کښې چه حضور عليه السلام اوفرمائيل ((**لا يؤمن أحد بعدي جالساً**))[6] (يعنې زما نه پس دې څوك په ناسته باندې امامت نه کوي) که چرې داحديث صحيح وې نوددې مسئلې دپاره فيصل کونکى وو. مګر افسوس دې چه ددې راوى جعفر جعفى دې کوم چه سخت مجروح دې.[7]

---

[1] شرح ابن بطال: ۴۷/۲ شرح الكرماني: ۴۳/۴.

[2] عمدة القاري: ۱۵۶/۴-۱۵۵.

[3] داقتداء القائم خلف الجالس په موضوع باندې حضرت مولانا علامه شبير احمد عثمانى رحمه الله تقرير فضل البارى کښې په ډير تفصيلي بحث موجود وو. حضرت شيخ الحديث صاحب زيد مجده العالى سره مشاورت اودهغوى په اجازت سره دلته دهغې حواشي سره بعينه نقل کولې شي.

[4] المدونة الكبرى: ۱۷۴/۱ تسهيل المسالک إلى هداية السالک إلى مذهب الإمام مالك: ۴۹۶/۲ بداية المجتهد: ۳۶۸/۱ مؤطا إمام محمد ص: ۱۱۷-۱۱۶ شرح معاني الآثار: ۲۷۳/۱ عمدة القاري: ۳/۳۳۲.

[5] قال الطحاوى فى شرح معانى الآثار وكان محمدبن الحسن يقول: لا يجوز لصحيح أن يأتم بمريض يصلى قاعداً، وإن كان يركع ويسجد. ويذهب إلى ماكان من صلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم قاعداً فى مرضه بالناس وهم قيام : مخصوص. لأنه قدفعل فيها مالا يجوز لأحد بعده أن يفعله.... إلخ. (شرح معانى الأثار: ۲۷۳/۱) نور اوګورئ: المحلى لابن حزم: ۴۵/۳.

[6] أخرجه محمدفى المؤطا(ص:۱۱۷) والبيهقى فى سننه الكبرى:۸۰/۳ قال محمد:حدثناأحمد أخبرنا إسرائيل بن يونس بن أبي إسحاق السبيعى عن جابر بن يزيد الجعفى عن عامر الشعبي قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لايؤمن من الناس أحد بعدى جالساً.

[7] قال البيهقى فى سننه الكبرى:۸۰/۱ قال على بن عمر: لم يروه غير جابر الجعفى وهومتروک والحديث مرسل، لا تقوم به حجة......قال الشافعى: قد علم الذى احتج بهذا أن ليست فيه حجة وأنه لايثبت، لأنه مرسل، ولأنه عن رجل يرغب الناس عن الرواية عنه. (وانظر أيضاً فتح البارى كتاب الأذان باب إنما جعل الإمام ليؤتم به: ۲/۱۷۵).

تردي چه دَامام اعظم ابوحنیفه رحمه الله په شان دَ احتیاط کونکي ذات نه نقل دی چه «مارأيت أكذب من جابر الجعفي»[1] اوبعض ائمه دَهغه توثیق کړې دې خو اکثر ائمه دَده په جرح باندې متفق دی[2]، دې نه علاوه دا روایت مرسل هم دی.

قاضی ابوبکر بن العربی رحمه الله دَخصوصیت په تاکید کښې لیکلی دی چه کله کله دَحال اوا قعه نوعیت پخپله دَتخصیص وجه جوړیږی اودلته هم داسې دی ځکه چه رسول الله ﷺ سیدالمخلوقات اوامام ائمه دې دَحضورپاك عوض اوبدل هیڅوك نشته دې دَ رسول الله ﷺ مثال څوك سړې نه شی راوستې لهذادَحضورپاك موجود کیدو سره دَ حضورپاك بدل اوقائم مقام (اوامام) دویم څوك جوړيدې نه شی په دې وجه حضور علیه السلام په حق کښې په حالت دَ امامت دَ جلوس تحمل اوکړې شو.[3]

دَدې جواب دا ورکړې شو چه[4] عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه پسې شاته حضورپاك پخپله مونځ کړې دې (په دې وجه داسې ویناکول چه دَحضورپاك په موجودګئی کښې بل څوك امام نه شی جوړيدې صحيح نه ده). دَدې په جواب کښې هغه خلق وائی چه عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه دَحضور علیه السلام په غیر موجودګئ کښې امام جوړشوې وو. حضورپاك روستو راغلو په مانځه کښې شامل شو. غرض رسول الله ﷺ مسبوق وو خوزمونږ دعوی داده چه دَحضورپاك په موجودګئی کښې دَ شروع نه څوك دَهغوی عوض نه شی جوړيدې.

دَجمهورو مذهب: دَ جمهور ائمه مسلك دادې چه دَجالس امامت (قادر على القيام دَپاره) جائزدې[6].

په مذکوره مسئله کښې دويم اختلاف: بیا اختلاف په دې کښې دې چه داسې حالت کښې (کله چه امام په ناسته باندې مونځ ورکوی) مقتدی به څه کوی؟ (آیا هغه به هم دَامام په اقتداء کښې مونځ په ناسته کوی یا په ولاړه دَ قادر کیدو دَ وجې نه به اودریدو سره مونځ کوی).

---

[1] الكامل فی ضعفاء الرجال: ۳۲۸/۲تهذيب الكمال: ۳۰۶/۳.

[2] الجرح والتعديل: ۴۹۷/۲الكامل فی ضعفاء الرجال: ۳۲۷/۲تهذيب الكمال: ۳۰۴/۳ميزان الاعتدال: ۳۷۹/۱ الكاشف فی معرفة من له الرواية فی الكتب الستة: ۱۳۱/۱تقريب التهذيب: ۸۵/۱قال الذهبی فی الكاشف: وثقه شعبة فشذ، وتركه الحفاظ.

[3] دَابوبکربن العربی رحمه الله اصل عبارت عارضة الاحوذی کتاب الصلاة باب إذا صلى الإمام قاعداً فصلوا قعوداً: ۱۶۰/۲-۱۵۹ کښې اوګورئی.

[4] كماأجاب به الحافظ فی الفتح: ۱۷۵/۲.

[5] أخرجه مسلم فی صحيحه: ۱۸۰/۱من طريق عباد بن زياد عن عروة بن المغيرة بن شعبة أن المغيرة بن شعبة أخبره: أنه غزامع رسول الله صلى الله عليه وسلم تبوک فتبرز رسول الله صلى الله عليه وسلم قبل الغائط. فحملت معه إداوة قبل صلاة الفجر فلما رجع رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى أخذت أهريق على يديه من الإداوة. وغسل يديه ثلاث مرات...... ثم توضأعلى خفيه. ثم أقبله. قال المغيرة: فأقبلت معه. حتى وجد الناس قد قدموا عبدالرحمن بن عوف. فصلى لهم. فأدرک رسول الله صلى الله عليه وسلم إحدى الركعتين. فصلى مع الناس الركعة الآخرة. فلما سلم عبدالرحمن بن عوف قام رسول الله صلى الله عليه وسلم يتم صلاته.

[6] المحلى لابن حزم: ۵۰/۳فتح الباری: ۱۷۵/۲عمدة القاری: ۳۳۲/۳.

دَاكثرو فقهاؤ مسلک اودَهغوی دلیل: دَامام ابوحنیفه رحمه الله او امام شافعي رحمه الله او اکثر علماء اوفقهاء په نيز(داسې حالت کښې) دَمقتدی دَپاره کیناستل جائزنه دی.[1] ځکه چه(په مانځه کښې) قيام په قرآني نص سره فرض دې (چنانچه په قرآن کريم کښې دي، ﴿وَقُومُوا لِلّٰهِ قٰنِتِيْنَ﴾ [2]) چه بغيردَ عذر نه ساقط کيدې نه شي اودلته خو امام بيشکه معذور دې مګر دَمقتديانودَپاره هيڅ عذر نشته دې نودَهغوی نه ځنګه قيام ساقط شو.

دَ ظاهریه قول: ظاهريه وائي چه مقتديانوله هم په دې صورت کښې په ناسته مونځ کول پکاردی. دَهغوی په نيز په دې صورت کښې په مقتديانوباندې کيناستل واجب دی.[3] امام ابن حزم رحمه الله په دې کښې دومره تخصيص کړې دې چه که يو مقتدی مکبر ومسمع تکبير (يعنی دَامام تکبير نورو ته رسونکې) وی نوهغه مستثنٰی دې هغه په ولاړه مونځ کولې شي.[4]

امام ابن حزم چه دا کومه استثنٰی اوکړه دَدې دليل دَمرض الموت واقعه ده ځکه چه په هغې کښې تصريح ده چه ((کان أبوبکر يسمعنا التکبير قياماً)) [5] ((رسول الله ﷺ په ناسته مونځ کولو او ابوبکر صديق رضي الله عنه په ولاړه نورو ته تکبير رسولو)).

اصل مسئله (يعنی دَامام دَ جالس کيدو په صورت کښې په مقتديانوباندې کيناستل واجب کيدو مسئله) کښې دَ ظاهريه دليل هم دغه حديث الباب دې يعنی سقوط عن الفرس واقعه ده. په دې کښې حضورپاك په ناسته باندې مونځ کولو او صحابه کرامو رضي الله عنهم په ولاړه باندې اقتداء اوکړه نو حضورپاك هغوی ته په اشاره سره دَ کيناستو حکم وزکړو او قولاً ئې صفا اوفرمائيل چه ((وإذا صلى جالساً فصلوا جلوساً)) [6] اودائې په ضابطه دَ اتمام باندې متفرع کړه (يعنی په مذکوره حديث کښې يوه ضابطه بيان کړې ده هغه دا چه دَامام اقتداء کول لازم دی. هم په دې ضابطه باندې تفريع کولوسره حضورپاك اوفرمائيل چه دَامام په اقتداء کښې داخبره هم شامل ده چه کله هغه مونځ کوی کينی نومقتدی دې هم په ناسته باندې مونځ اوکړی).

---

[1]) شرح معاني لأثار: ۲۷۳/۱عمدة القاري: ۳۳۲/۳کتاب الأم: ۱۷۱/۱المجموع: ۲۳۱/۴شرح صحيح مسلم للنووي: ۱۷۷/۱.

[2]) سورة البقرة: ۲۳۸.

[3]) المحلى لابن حزم: ۴۴/۳نيل الأوطار للشوکاني: ۱۷۰/۳.

[4]) اوکه چرې غواړی نو په ناسته باندې هم کولې شی يعنی هغه ته دَ دواړو خبرو اختياردې (اوګورئی المحلى: ۴۴/۳).

[5]) أخرجه البخاري في صحيحه: ۹۹/۱من طريق أبي معاوية عن الأعمش عن إبراهيم عن الأسود عن عائشة قالت: لما ثقل النبي صلى الله عليه وسلم... إلخ الحديث وفيه فجاء النبي صلى الله عليه وسلم حتى جلس عن يسار أبي بكر، فكان أبوبکر يصلي قائماً وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي قاعداً. يقتدي أبوبکر بصلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم والناس مقتدون بصلاة أبي بكر،وأخرجه أيضاً من طريق عبدالله بن داؤد عن الأعمش به ، وفيه: فتأخر أبو بكر، وقعد النبي صلى الله عليه وسلم إلى جنبه، وأبوبكر يسمع الناس التكبير.(وانظر صحيح مسلم: ۱۷۹/۱-۱۷۸ وشرح معاني الأثار:۲۷۲/۱).

[6]) دلته بخاري رحمه الله چه کوم حديث ذکر کړې دې په هغې کښې دَحضورپاك داعمل او مذکوره الفاظو ذکرنشته دې. په اصل کښې بخاري رحمه الله حديث مختصراً ذکر کړې دې ګنې نفس حديث کښې مذکوره عمل او الفاظ هم ذکر دی.

د امام احمدبن حنبل رحمه الله مسلک: دامام احمدبن حنبل رحمه الله مسلك دادې چه که امام دمونځ په شروع کښې په ولاړه سره شروع اوکړه اومقتديان هم ولاړ وو. بيا په مانځه کښې امام ته څه عذر پيښ شو اوهغه کيناستو نو په دې صورت کښې دې مقتديان ولاړوی، دامام د کيناستو د وجې نه دې مقتديان نه کينی. اوکه د شروع نه امام په مانځه کښې کيناستو مونځ ئې شروع کړونويه دې صورت کښې دې مقتديان هم په ناسته سره مونځ اداکړی.[1]

واضحه دې وی چه دحنابله په نيز هم دجالس قادرعلی القيام دپاره امام جوړيدل هغه وخت صحيح دی کله چه هغه د جمات امام راتب وی بل دهغه عذر داسې وی چه دهغه د زوال اميد وی ګنی د جالس امامت د قادرعلی القيام دپاره بالکل صحيح نه دې.[2] لکه چه هغه عذر بادی (يعنی د شروع نه عذر وو) اوعذر طاری (چه دمانځه د شروع په وخت خونه وو بلکه روستو شروع شو) کښې فرق اوکړو (چه دعذر بادی په صورت کښې دې مقتدی کيناستوسره مونځ اداکړی او عذرطاری په صورت کښې په ولاړه).

په دويم صورت کښې دهغوی دليل هم دغه سقوط عن الفرس حديث دې (ځکه چه حضورپاك هم په شروع کښې په ناسته مونځ شروع کړې وو اوکله چه صحابه کرامو رضی الله عنهم رسول الله صلی الله عليه وسلم پسې شاته په ولاړه مونځ شروع کړو نو حضورپاك هغوی ته په اشاره سره دکيناستو حکم اوکړو).

او په صورت اولی کښې دهغوی دليل دمرض الموت واقعه ده.[3] (چه هلته ابوبکر په شروع کښې (د امام په حيثيت) مونځ په ولاړه شروع کړې وو بيا هم د مانځه په وخت حضورپاك تشريف راوړو(دحضرت ابوبکر رضی الله عنه په ځائی امام جوړشو). چونکه حضورپاك بيمار وو په دې وجه ئې په ناسته باندې مونځ ورکړو. اوس چونکه د حضورپاك عليه السلام امامت د عذر په حالت دمونځ په شروع کښې پيښ شو او په شروع کښې ابوبکر رضی الله عنه امام وو چه په ولاړه ئې مونځ ورکولو نولکه چه داسې صورت شو چه يو امام په ولاړه مونځ شروع کړو او په اثناء نماز کښې عذر پيښيدو د وجې نه کيناستو لهذا مقتديان ټول هم ولاړ پاتې شو.

دحنابله د استدلال دا تقرير پخپله هغوی کړې دې.[4] مګر شيخ ابن الهمام رحمه الله دهغوی د دې دليل تقرير په يوبل طرز باندې کړې دې.[1] هغه دا چه د فقه قاعده ده چه معذور په کوم يورکن کښې

---

[1]) عمدة الفقه لابن قدامة ص:۲۶المغنی: ۲/۲۲۳-۲۲۰فتح الباری: ۲/۱۷۶نيل الأوطار: ۳/۱۷۱.

[2]) المغنی:ج۲ ص ۲۲۳.

[3]) أخرجه البخاری فی صحيحه: ۱/۹۹ومسلم فی صحيحه: ۱/۱۷۸واللفظ للبخاری من حديث عائشة قالت: لما ثقل رسول الله صلى الله عليه وسلم جاء بلال يؤذنه بالصلاة فقال: مروا أبابكر أن يصلی بالناس. فقلت: يارسول الله صلى الله عليه وسلم، إن أبابكر رجل أسيف، وإنه متى ما يقم مقامک لا يسمع الناس، فلو أمرت عمر، فقال: مروا أبابكر يصلی بالناس، فقلت الحفصة: قولی له: إن أبابكر رجل أسيف، وإنه متى يقم مقامک لا يسمع الناس، فلو أمرت عمر، قال: إنكن صواحب يوسف، مروا أبابكر أن يصلی بالناس. فلما دخل فی الصلاة وجد رسول الله صلى الله عليه وسلم فی نفسه خفة، فقام يهادی بين رجلين ورجلاه تخطان فی الأرض حتى دخل المسجد، فلما سمع أبوبكر حسه، ذهب أبوبكر يتأخر، فأوما إليه رسول الله صلى الله عليه وسلم، فجاء رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى جلس عن يسار أبی بكر، فكان أبوبكر يصلی قائماً وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلی قاعداً، يقتدی أبوبكر بصلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم والناس مقتدون بصلاة أبی بكر.

[4]) المغنی لابن قدامة: ج۲ ص ۲۲۳.

اودريدو سره اداكولې شى هغه هم په ولاړه باندې اداكول فرض دى لهذا لكه چه په روايتونوكښې تصريح رانغله مګر ددې قاعدې تقاضا داده چه حضور پاك تشريف راوړلوسره په ولاړه باندې په تكبيرتحريمه اداكړې وى (ځكه چه په دې باندې حضورپاك هغه وخت قادر وو) بيا به ناست وى نودحضورپاك مونځ هم په ولاړه سره شروع شوې بيا قعود شروع شوې. لهذا د ابوبكر رضي الله عنه امامت (په استدلال كښې) د ملاوولو ضرورت نشته دې.

په هرتقدير د حنابله دليل دادې چه په دې واقعه كښې دامام مونځ قياماً شروع شو كه هغه د حضرت ابوبكر رضي الله عنه د امامت په اعتبارسره وى لكه څنګه چه حنابله تقرير كړې دې يا پخپله دحضورپاك د امامت په اعتبار سره لكه څنګه امام ابن الهمام رحمه الله وئيلى دى.

په مذكوره مسئله كښې د جمهورو يوبل دليل: (په دې مسئله كښې د نص قرآنى نه علاوه) دجمهورو (يوبل) دليل واقعهٔ مرض الموت دې. (د استدلال وجه دا ده چه) په دې كښې حضورپاك عليه السلام امام وو جالساً. اومقتديان ټول ولاړ وو.

حديث د سقوط عن الفرس اوجمهور: باقى د سقوط عن الفرس حديث د هغوى د طرف نه مشهور جواب كوم چه امام بخارى رحمه الله هم اختياركړې دې چه داحديث منسوخ دې د مرض الموت په حديث سره ځكه چه دمرض الموت واقعه دحضورپاك د ژوند مبارك آخرى واقعه ده. په دې وجه امام بخارى رحمه الله په دوو ځايونوكښې تصريح كوى. (**قال أبوعبدالله: إنما يؤخذ بالآخر، فالآخر من فعل رسول الله صلى الله عليه وسلم.....الخ**)[2] امام ابن حبان ليكلى دى چه مرض سقوط عن الفرس ۵هجرى كښې شوې وه ([3])

دمرض الموت دحديث نه دجمهورو په استدلال باندې دامام ابن حزم رحمه الله نكته چينى كول: ليكن امام ابن حزم ظاهرى رحمه الله دلته (حديث مرض الموت كښې) يوعجيبه بحث راپيداكړو[4] چه صحابه كرام رضي الله عنهم دمرض الموت په واقعه كښې دحضورپاك شاته ولاړوو. ددې تصريح كوم ځائې ده؟ په صحاح كښې ددې تصريح چرته نشته دې. صرف د حضرت ابوبكر رضي الله عنه متعلق قياماً تصريح راغلې ده ([5]) او (نور په هغه باندې قياس كول صحيح نه دى ځكه چه) هغه په وجه د مسمع تكبير (اومكبر) كيدو مستثنى دې. لكه چه موقف (او په مانځه كښې د مصلى په مقام) په اعتبارسره هغه مستثنى اوساتلې شو ځكه چه (حضور عليه السلام تشريف راوړونه پس) حضرت ابوبكر رضي الله عنه مقتدى شوې وو اودمقتدى موقف امام پسې شاته په صفوف مقتدين كښې كيږى. حالانكه په روايتونوكښې مصرح

---

[1]) فتح القدير ج۱/۳۲۲.

[2]) د صفا تصريح بخارى كښې صرف يو ځائې: (۹۶/۱ قبيل باب متى يسجد من خلف الإمام) راغلې دې. او دويم ځائې :۹۵/۱ باب إنما جعل الإمام ليؤتم به. امام بخارى دنسخ طرف ته په دې الفاظوسره اشاره كړې ده: وصلى النبى صلى الله عليه وسلم فى مرضه الذى وفى فيه. بالناس وهوجالس. حافظ ابن حجر رحمه الله فتح البارى كښې: ۲۰۴/۲ تشريح اوتعليق كولوسره ليكلى دى: أى: والناس خلفه قياماً، ولم يأمر هم بالجلوس، كما سيأتى فدل على دخول التخصيص فى عموم قوله: إنما جعل الإمام ليؤتم به.

[3]) صحيح ابن حبان: ۲۸۱/۳كتاب الصلاة باب فرض متابعة الإمام.

[4]) المحلى: ۴۷/۳.

[5]) انظر التعليق: ۱۰۷.

دې چه حضرت ابوبکر رضي الله عنه دحضورپاک ﷺ په یوطرف کښې اودریدو.(١) دا خکه وو چه مکبر جوړیدو سره جمع دَ امام دَ انتقالاتونه خبروی. دغه شان مونږ وایو چه دهغوی په ولاړه مونځ کول هم ددې مقصد دپاره وی.

امام ابن حزم رحمه الله هم دا دعوی کړې ده چه ښکاره هم دغه دی چه (مرض الموت په واقعه کښې) باقی ټول صحابه کرام به ناست وی خکه چه قصه سقوط عن الفرس کښې چه کله تاکتلې وو (چه حضورپاک شاته په ولاړه اقتداء کونکودَ وجې هغوی ته دَ کیناستو حکم ورکړې شو) او ((إذا صلى الإمام جالساً، فصلوا جلوساً)) دا صریح امر اوریدلې وو نوبیا بعید بلکه ناممکن ده چه ټول صحابه ددې خلاف عمل اوکړی اودمرض الموت په واقعه کښې بیا په دغه منهی اوممنوع باندې عمل کول اوساتی اوحضورپاک پسې شاته په ولاړه اقتداء کوی خکه چه: ((إذا صلى الإمام جالساً، فصلوا جلوساً)) خلاف دَ رسول الله ﷺ نه نور څه څیز ثابت شوې نه وو. دکوم دَ وجې نه چه صحابه کرام رضي الله عنهم ددې مرض الموت په واقعه کښې دهغې خلاف عمل جاری اوساتی (پس ښکاره خوهم دغه دی چه نورو ټولو صحابه کرامو په دې واقعه کښې په ناسته باندې مونځ اوکړو نه چه په ولاړه).

دامام ابن حزم رحمه الله دې دعوی دجمهورو په استدلال کښې یوه زلزله اچولې ده خکه چه دَ جمهورو سرمایه په دې مسئله کښې هم دغه مرض الموت قصه ده. هم داد نورو احادیثودپاره (په کوم کښې چه دامام جالس کیدو صورت کښې مقتدیانو ته هم جلوساً دمونځ کولوامر اوکړې شو) هغه ناسخ جوړوی اوهم په دې باندې داقتداء قائم خلف الجالس دَ ثبوت انحصار دې. (څو) امام ابن حزم وائی چه په مذکوره قصه کښې دَ صحابهَ کرامو قیاماً دَ اقتداء دَ سره هډو ثبوت نشته دې بلکه ظاهر حال ددې خلاف دې. کما مرآنفاً.

دحافظ ابن حجر رحمه الله دَ جمهورو دَ طرف نه دَ دفاع کوشش دَ امام ابن حزم رحمه الله ددې دعوی خلاف خاتمة الحفاظ ابن حجر رحمه الله غوندې وسیع النظر شخصیت ډیرزیاد جدوکد دَ ډیرې خوارنی او بلیغ کوشش نه پس یومنقطع حدیث کومو چه امام شافعی رحمه الله دَ ابراهیم نخعی رحمه الله نه روایت کړې دې پیش کړې په کوم کښې چه تصریح ده چه صحابه کرامو رضي الله عنهم حضورپاک پسې په ولاړه باندې مونځ اوکړو.(٢)

بیا دحضرت عطاء بن رباح رحمه الله مرسل هم ددې موافق پیش کړې دې (٣) خکه چه دهغوی په نیز (یعنی دَ شافعیه په نیز) علی الانفراد نه منقطع حجت دی نه مرسل (٤) مګر دَ یوبه بل سره تانبد اوشو په دې وجه قابل دَ استدلال شو. خیر دَ حافظ ابن حجر رحمه الله په خبره خو مونږ قناعت کولې شو لیکن داَبن حزم رحمه الله په شان سخت مزاج په چا کښې چه دومره تاؤ دې چه یودَ لونی نه لونی سرې نه پریږدی چنانچه

---

(١) كما أخرجه مسلم في صحيحه: ١٧٩/١من طريق عيسى: فجلس رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلى بالناس، وأبوبكر إلى جنبه. (وانظر التعليق: رقم: ١٠٧).

(٢) فتح البارى: ١٧٧/٢كتاب الصلاة باب إنما جعل الإمام ليؤتم به.

(٣) أخرجه عبدالرزاق في مصنفه: ٤٥٨/٢عن ابن جريج عن عطاء قال:......فذكر الحديث وفيه: فصلى النبى صلى الله عليه وسلم للناس قاعداً، وجعل أبابكر بينه وبين الناس، وصلى الناس ورائه قياماً، فقال النبى صلى الله عله وسلم: لو استقبلت من أمرى ما استدبرت، ما صليتم إلا قعوداً...... ما كان يصلى قائماً فصلوا وإن صلى قاعداً فصلوا قعوداً.

(٤) مقدمه ابن الصلاح ص: ٢٠٧شرح تحفة الفكر ص: ٥١-٥٠.

مشهوره ده چه د حجاج توره اود ابن حزم رحمه الله قلم برابر دي داسې سړې په دې منقطع او مرسل باندې قناعت او سكون څنګه كولې شي؟ خصوصاً د داسې حديث د نسخ دپاره كوم چه متفق عليه دې يعنې د سقوط عن الفرس حديث، بيا چه دكوم مرسل حواله وركړې شوې ده هغه د عطاء بن ابى رباح رحمه الله مرسل دې چه په اتفاق سره په مراسيل كښې ډيرزيات ضعيف ګڼړلې شي.[1]

د امام ابن حزم رحمه الله نوره دعوى: دې نه پس امام ابن حزم رحمه الله يوه ډيره لويه مؤثره خبره ليكلې ده،[2] چه په دې مسئله كښې د صحابه كرامو رضي الله عنهم تعامل تركومې پورې مونږ ته ملاويږى د لټون نه پس صرف د څلورو صحابه كرامو رضي الله عنهم عمل ملاؤشوى دې. حضرت جابر بن عبدالله، حضرت ابوهريره، حضرت اسيد بن حضير اوحضرت قيس بن قهد رضي الله عنهم په دوى كښې د دوو دريو واقعه دحضورپاك د وصال نه پس ده اود دغه څلورو عمل هم دغه نقل دې چه هغوى د عذر د وجې نه په ناسته باندې مونځ اوكړو اودوى پسې شاته ټولو مقتديانو په ناسته باندې مونځ اوكړو.[3]

دې ليكلو سره امام ابن حزم رحمه الله دعوى كوى چه د دې خلاف د يوصحابى عمل يا د هغوى په دې عمل باندې د يو صحابى انكار په صحيح سند سره خو څه چه په ضعيف سندسره نې هم ثابت كړنې.[4] يقين دې چه تاسو داسې نه شئى ثابتولې حالانكه د هغوى دا عمل چرته د يوكور په يوګوټ كښې نه دې شوې چه چاته خبر نه دې شوې د جمع په مانځه كښې واقع شوې په كومه كښې چه څومره صحابه او تابعين رضي الله عنهم به شريك شوې وى ليكن په دې باندې چا انكارنه دې كړې نوداً په منزله د اجماع سكوتى شوه.[5]

د ابن حزم رحمه الله د ټولو دلائلو اودعوى جواب ماسره موجود دې. مګر دا آخرى خبره كومه چه هغه كړې يعنى تعامل صحابه، ترننه پورې ماته د دې متعلق څه تسلى وركونكې جواب ملاؤ نه شو د حضرت

---

[1] شرح علل الترمذى ص: ۱۷۲، ۱۷٤، ۱۹۰وتهذيب الكمال: ۵۳/۱۳(ترجمة عطاب ابى رباح).

[2] المحلى لابن حزم: ۳/۵۰-٤۹. علامه ابن حزم رحمه الله متوفى ٤۵۶هجرى نه ډير وړاندې حافظ ابن حبان رحمه الله متوفى ۳۵٤هجرى تقريباً هم دغه خبره ليكلې ده چنانچه هغه په خپل صحيح ۳/۲۷۲كښې ليكلى دى: فى هذا الخبر واضح أن صلاة المأمومين قعوداً إذا صلى إمامهم قاعداً من طاعة الله جل وعلا..... وهو عندى ضرب من الإجماع الذى أجمعوا على إجازته، لأن من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم أربعة أفتوا به: جابر بن عبدالله، وأبو هريرة، وأسيدبن حضير،وقيس بن قهد.والإجماع عندنا إجماع الصحابة......ولم يروعن أحد من الصحابة خلاف لهؤلاء الأربعة، لا بإسناد متصل منقطع. فكأن الصحابة أجمعوا على أن الإمام أذا صلى قاعداً كان على المأمومين أن يصلوا وقعوداً......

[3] علامه ابن حزم رحمه الله د حضرت جابر رضي الله عنه او حضرت اسيد بن حضير رضي الله عنه عمل خو نقل كړو مګر د ابوهريره رضي الله عنه عمل ئى نقل نه كړو بلكه قول يعنى د هغه فتوى ئى نقل كړې ده. بل د قيس بن قهد رضي الله عنه خپل عمل نه دې د هغه په روايت سره د هغه د محلې د يوامام عمل ئى نقل كړې دې. (اوګورئى المحلى) وقال الحافظ فى الفتح: ۱۷۶/۲كتاب الصلاة باب إنما جعل الإمام ليؤتم به:....... روى عبدالرزاق فى مصنفه: ٤۶۲/۲بإسناد صحيح عن قيس بن قهد: أن إماما لهم اشتكى على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: فكان يؤمنا وهوجالس ونحن جالس. وروى ابن منذر بإسناد صحيح وابن أبي شيبة فى مصنفه: ۲۲۵/۲عن أسيد بن حضير: أنه كان يؤم قومه. فاشتكى. فخرج إليهم بعدشكواه فصلى بهم قاعداً وهم قعود...وروى ابن شيبة فى مصنفه: ۲۲٤/۲بإسناد صحيح عن جابر: أنه اشتكى، فحضر ت الصلاة، فصلى بهم جالساً وصلوا معه جلوساً. وعن أبي هريرة أنه أفتى بذلك، وإسناد صحيح أيضاً.

[4] داخبره دابن حزم رحمه الله په كلام كښې نه ده ملاؤشوې البته حافظ ابن حبان رحمه الله داسې دعوى كړې ده: انظر التعليق: ۱۲۲.

[5] دا د آخير حصه د شيخ الاسلام رحمه الله اضافه ده دابن حزم رحمه الله كلام نه دې.

انورشاه کشمیری رحمه الله په ژوند کښې ما خوخله دهغوی نه دَدې متعلق تپوس اوکړو مګر دهغوی په شان وسیع النظر شخصیت هم لکه چه دَعلومو روانه کتب خانه ورته وئیلی شی دَدې خلاف هیڅ نقل پیش نه کړې شو.(۱) بهرحال دا څیز واقعی دَ خلجان موجب دې.

باقی دَامام ابن حزم رحمه الله رومبې مطالبه چه مرض الموت کښې صحابه کرامو حضورپاك پسې شاته په ولاړه مونځ کړې وو د دې تصریح چرته ده؟ نودمودو پورې ما لټول جاری اوساتل چه یومتصل روایت دَ احتجاج قابل دَدې متعلق ملاؤ شی خوماته ملاؤنه شو. هم په دې حالت کښې ما په فتح الملهم کښې په دې مقام لیکلی وو چه تردغه وخته پورې دَ هغې دَ چهاپ نوبت نه وو راغلی چه ما دَ امام شافعی رحمه الله الرساله اوکتله کومه چه په اصول فقه کښې ده او دَ امام شافعی رحمه الله کتاب الأم سره په مصرکښې چهاپ شوې ده. په هغې کښې هغه هم دغه دمرض الموت حدیث نقل کړې دې (۲)په دې کښې امام رحمه الله په خپل اسناد سره موصولاً روایت کړې دې چه صحابه کرامو قیاماً دَحضورپاك اقتداء اوکړه.(۳)

دَدې روایت رجال ثقات دی او اسناد مستقیم دی. البته په دې کښې یوه خبره ډیره مستبعد معلومیدله چه دا موصول روایت رسالهٔ امام شافعی رحمه الله کښې موجود دې. لیکن حافظ رحمه الله ته دَدې خبر اونه شو دا ډیره لرې خبره ده. مګر چه په کومه چهاپه خانه کښې دا رساله چهاپ شوې ده هغوی دَ دغه استبعاد ازاله اوکړه چه ناشر په حاشیه باندې اولیکل چه بعض نسخوکښې دا روایت ساقط شوې دې نواوس دَ استبعاد څه خبره باقی پاتې نه شوه څکه چه کیدې شی حافظ رحمه الله ته هم هغه نسخه ملاؤ شوې وی په کومه کښې چه دا روایت موجود نه وو.(۴)

---

۱) حافظ ابن حجر رحمه الله هم دَ ابن حبان رحمه الله او ابن حزم رحمه الله دا دعوی اومنله دائی رد نه کړې شوه. اوګورئی فتح الباری: ۱۷۷/۲.

۲) انظر الرساله ص: ۲۵۳-۲۵۲.

۳) الرسالة په روایت کښې خودَصحابه کرامو رضی الله عنهم قیاماًدَاقتداء تصریح خوشته دې لیکن په دې کښې دا روایت متصل نه دې بلکه معلق دې. چنانچه دَامام شافعی رحمه الله عبارت داسې دې:- ... وذکر إبراهیم النخعی عن الأسود بن یزید عن عائشة عن رسول الله صلی الله علیه وسلم وأبی بکر مثل معنی حدیث عروة: أن النبی صلی الله علیه وسلم قاعداً ، وأبوبکر قیاماً یصلی بصلاة، وهم وراءه قیاماً. نودا روایت امام شافعی رحمه الله دَ ابراهیم نخعی رحمه الله نه تعلیقاً ذکرکړې دې، دَ الرسالة بعض نسخوکښې دا روایت سند متصل سره مروی دې چه: قال الشافعی رحمه الله: أخبرنا یحیی بن حسان عن حماد بن سلمة عن هشام بن عروة عن أبیه عن عائشة رضی الله عنها، مثل حدیث مالک، وبین فیه أن قال: صلی النبی صلی الله علیه وسلم قاعداً، وأبوبکر خلفه قائماً، والناس خلف أبی بکرقیاماً. حاشیة الرسالة ص: ۲۵۴. خود بعض نخسو دَدې جز باره کښې دَ الرسالة نوموړې محقق محدث کبیر علامه احمدشاکر رحمه الله لیکی: وهذه الزیادة لیس لها أصل فی کتاب الرسالة، فلا توجدفی أصل الربیع، ولم تذکرفی النسخة المقروءة علی ابن جماعة، ولا فی غیرها.....

۴) لکه څنګه چه پورته تیرشو په صحیح نسخوکښې دا روایت موصولاً موجودنه دې.

دَدې نه پس ما نصب الرايه اوکتله نوهغوی هم دا روایت په متعدد طرق سره موصولاً روایت کړې دي (١) اوسندنې مستقيم دي. بيا دَ امام حازمی رحمه الله په کتاب الناسخ والمنسوخ کښې هم دا روايت موجود دي.(٢)

بهرحال اوس خودا تسلي اوشوه چه دَ مرض الموت په واقعه کښې صحابه کرام رضي الله عنهم دَ حضورپاك شاته په ولاړه مونځ اوکړو په دې وجه دَامام بخاری رحمه الله په شان وسيع النظر امام مکرر تصريح کړې ده: «إنما يؤخذ بالآخر فالآخر» معلوميږی چه دَهغوی په نيز داخبره بالکل محقق وه چه صحابه کرامو رضي الله عنهم په دې واقعه کښې هم په ولاړه باندې مونځ کړې دي.

دَ جمهورو په مسلک باندې يو څو اشکالات: ① دَ«إذاصلی الإمام جالساً، فصلوا جلوساً» قائلين وائی چه په واقعه دَ مرض الموت کښې نه دَحضورپاك دَ طرف نه «قياماً» مونځ کولو څه تلقين شته نه څه بل قول. او «په خلاف دَدې» په سقوط عن الفرس قصه کښې «إذا صلی الإمام جالساً، فصلوا جلوساً» «په ذريعه» يوکلی قانون او عام ضابطه بيان شوې ده. اوعموماً علماء، خصوصاً حنفيه دَ قول اوکلی قانون رعايت او تحفظ زيات کوی په نسبت دَ واقعاتو جزئيه. نو «دلته» ضابطه اوکلی قانون او قول خو«إذا صلی الإمام جالساً، فصلوا جلوساً» دې اودَدې په مقابله کښې چه کوم څيز پيش کولې شی «يعنی دَ مرض الموت قصه» هغه څه قانون او قول نه دې صرف يو واقعه جزئيه ده په کوم کښې چه دَ خصوصيت وغيره احتمال قائم دې. لهذا دَعام ضابطې په ځائی ساتلو سره دَ مرض الموت په واقعه کښې تاويل اوکړئی يا دا په خصوصيت باندې محمول کړئی.

اوداخبره دَخصوصيت تائيد کوی چه په دې واقعه کښې بعض عمل داسې شوې چه په اتفاق سره به په خصوصيت باندې محمول کولې شی.(٣) هغه دا چه استخلاف امام «يعنی دَامام هم په مانځه کښې دويم سړې خپل خليفه جوړول» يا خودَ حدث دَ وجې نه کيږی يا مقدار مايجوز به الصلاة کولونه وړاندې حصر«يعنی دَقراءت نه عاجز»کيدودَ وجې نه، بغيردَ څه عذرنه استخلاف په يو مشهور مذهب

---

١) نصب الرايه کښې نفس حديث مرض الموت په موصول طرق سره موجود دي مگر په هغې کښې قيام مأمومين تصريح نشته دي. دَ قيام مأمومين دَ تصريح والا روايت صرف دَ بيهقی معرفة السنن والآثار په حواله سره راغلې دي مگر امام زيلعی رحمه الله دَدې سند نه دې ذکرکړې. اوګورئی: نصب الراية: باب الإمامة، الحديث الحادی والسبعون ٢/٤٦-٤١.

٢) دَامام حازمی رحمه الله په روايت کښې صرف دَ قيام ابی بکر رضي الله عنه تصريح ده چنانچه دَهغې الفاظ دادی: ..... فجاء رسول الله صلى الله عليه وسلم، حتى جلس عن يسار أبی بكر. قالت: عائشة :فكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلی بالناس جالساً، وأبوبكر قائم، يقتدی أبوبكر بصلاة رسول الله ﷺ والناس تقتدون بصلاة أبی بكر. قال الحازمی رحمه الله: هذا حديث صحيح ثابت، الاعتبار فی الناسخ والمنسوخ للحازمی: ٤١٦/١.

٣) كمال قال الطحاوی فی شرح معانی الآثار: ٢٧٣/١:.....ويذهب محمدبن الحسن إلی أن ماكان من صلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم قاعداً فی مرضه بالناس وهو قيام: مخصوص، لأنه قد فعل فيها ما لا يجوز لأحد بعده أن يفعله من: أخذه فی القراءة من حيث انتهی أبوبكر، وخروج أبی بكر من الإمامة إلی أن صار مأموماً فی صلاة واحدة، وهذا لا يجوز لأحد من بعده باتفاق المسلمين جميعًا، فدل ذلك علی أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد كان خص فی صلاته تلك بما منع غيره.

كښې جائز نه دي. چنانچه درمختار[1] كښې چه چرته دَ استخلاف مسئله بيان كړه چونكه دا واقعه (دَمرض الموت) دَقواعد خلاف وه په دې وجه هغوی دا تاويل اوكړو چه حضرت ابوبكر ﷺ ته به حصر شوې وی (په دې وجه دَ حضورپاك دَ هغه په ځائې امام جوړشو) مګر داڅيز دَ روايت نه چرته نه ثابتيږی لهذا لامحاله په دې واقعه كښې استخلاف بغيردَ عذر نه به په خصوصيت باندې محمول كولې شی.
دغه شان فاتحه كوم چه ركن يا واجب ده دَ دې ټوله يا څه حصه دَ حضورپاك نه فوت شوی وه ځكه چه حضورپاك خونه دَ ابوبكر ﷺ اقتداء اوكړه چه دَ هغه قراءت حكماً دَحضورپاك په حق كښې قراءت اوګڼلې شی بلكه حضورپاك راتلو سره پخپله امام جوړشو اونه پخپله حضورپاك هغه فوت شوې فاتحه اُولوستله بلكه چه دَ كوم ځائې نه ابوبكر ﷺ قراءت پريخودې وو هم دَهغه ځائې نه رسول الله ﷺ شروع كړو لكه چه دَ رواياتونه ثابته ده.([2]). نولامحاله به داهم په خصوصيت باندې محمول كولې شی. بياحضرت ابوبكر ﷺ چه دَحضورپاك طرف ته ولاړ وو. ([3])داهم څه دَ خصوصيت شان لری ګنی ده له دَمقتديانو په صف كښې اودريدل وو.
په دې ټولو خبرو باندې دَغور كولونه دا څيزواضح كيږی چه (دَمرض الموت واقعه كښې) غالبًا دَ صديق اكبر ﷺ امامت بالكليه نه دې نظر اندازكړې شوې بلكه په يوه درجه كښې دَ څه وجې نه دَهغې رعايت هم پاتې دې. لكه داسې ګنړل پكاردی چه اصل امام خو هم حضورپاك وو مګر دَحضرت ابوبكر ﷺ امامت هم بالكليه نظر انداز نه كړې شو بلكه دَ صديق اكبر ﷺ امامت دَ حضورپاك امامت يو بل كښې مندمج شوې وو. هم په دې وجه حضرت ابوبكر ﷺ دَمقتديانودَ صف نه وړاندې په موقف امام كښې پاتې شو. اوكله چه دَهغوی دَ امامت څه رعايت پاتې شو نودَهغه دَ قراءت هم اعتبار پاتې شو. په دې تقدير باندې دَحضورپاك نه فاتحه ټوله يا څه جز فوت كيدل هم لازم نه راځی ځكه چه دَ صديق اكبر ﷺ قراءت حكماً دَ حضورپاك قراءت شو.
الغرض دَ صديق اكبر ﷺ امامت تريوحده پورې مرعی (اومعتبر) پاتې شوبالكليه غير معتبر اونه ګرځولې شو. چنانچه دَ رواياتو الفاظ هم دې طرف ته څه اشاره كوی مثلاً صحابه كرام ﷺ فرمائی «والناس يصلون بصلاة أبي بكر رضی الله عنه»([4]) «يقتدي الناس بصلاة أبي بكر رضی الله عنه. رواه مسلم»([5]) لكه چه دې الفاظو كښې تاويل اوكړې شو چه مراد دادې خلقو به دَ ابوبكر ﷺ تكبيرات اوريدو سره انتقالات كول. ([6])مګر ظاهر لفظ خوهم دې طرف ته اشاره كوی چه دَ ابوبكر ﷺ امام دَقوم په حق كښې مِن وجه اخير پورې قائم پاتې شو اودا دَ حضورپاك خصوصيت وو چه حضورپاك راغلو دهغوی

---

[1] ٦٠٤/١.

[2] أخرجه أحمدفی مسنده: ٢٠٩/١من طريق أرقم بن شرجيل عن ابن عباس، عن عباس بن عبدالمطلب: أن رسول الله صلی الله عليه وسلم قال: فی مرضه: مروا أبابكر يصلی بالناس..... الحديث، وفيه: ثم جلس رسول الله صلی الله عليه وسلم إلی جنب أبی بكر، فاقترأ من المكان الذی بلغ أبوبكر رضی الله عنه من السورة (قال محققوالكتاب: صحيح لغيره) وأخرجه أبويعلی الموصلی فی مسنده رقم الحديث: ٦٦٧٤، ٦/٦والدارقطنی فی سننه : ٣٨٢/١كتاب الصلاة باب صلاة المريض جالساً بالمأمومين وأخرجه ابن ماجة فی سننه ص:٨٧مطولاً، من حديث ابن عباس به

[3] انظر التعليق رقم: ١٠٧، ١١٧.

[4] أخرجه مسلم فی صحيحه: ١٧٨/١.

[5] ١٧٩/١.

[6] فتح الباری: ١٥٦/١كتاب الأذان باب حدالمريض أن يشهد الجماعة، المسوی شرح المؤطا: ١٧٣/١.

امام جوړشو. اوس چه دَ خلقو په حق کښې دَ صدیق اکبر رضی الله عنه امامت یوشان سره اومنلې شو نوبینا کونکې ونیلی شی چه ابوبکر رضی الله عنه خو مونځ شروع کړې هم وو په ولاړه په دې وجه باقی مقتدیانوله هم په ولاړه پاتې کیدل پکاروو. (لهذا دَ دې حدیث نه استدلال چه دَامام جالس کیدو په صورت کښې مقتدی به هم په ولاړه مونځ کوی صحیح پاتې نه شو) یوه خبره خوداده.

۲ دویمه خبره داده چه شیخ ابوالحسن سندهی رحمه الله وائی(۱) چه ((إذا صلی الإمام جالساً، فصلوا جلوساً)) دا څه مستقل قاعده اومستقل مسئله نه ده بیان کړې بلکه دائی په یو بله ضابطه باندې متفرع کړې ده یعنی: ((أنما جعل الإمام ليؤتم به)) دا معنی اتمام (اوحکم دَ اقتداء) باندې فاء تفریعیه سره یوڅو څیزونه متفرع کړل. دَدغه ټولونه یو دادې چه ((فإذا صلی الإمام جالساً، فصلوا جلوساً)) نوچه کله هغه علت متفرع علیها یعنی دَ امامت وظیفه اواتمام اوس هم موجود دې نو په دې باندې متفرع کیدونکې څیز هم باقی پاتې کیدل پکاردی ګنی دَ دې هیڅ معنی نشته چه علت خو دې هم هغه شان باقی پاتې شی اودهغې اثر دې په هغې باندې متفرع نه وی.(۲)

۳ دریمه خبره داده چه سقوط عن الفرس په واقعه کښې کله چه خلقو په ولاړه اقتداء کړې وه نودَ مانځه نه پس حضور پاك اوفرمائیل: ((إن كدتم آنفاً تفعلون فعل فارس والروم))(۳)

یعنی ستاسو په دې فعل کښې تشبه ده دَ فارس او روم (والو) دَ عمل سره (ځکه چه دَهغوی بادشاه ناست وی او خلقو دَهغوی په مخکښې ولاړ وی) نو (دَ امام په ناسته باندې دَمونځ کولو په وخت دَ مقتدیانو په ولاړه باندې دَمونځ کولو په صورت کښې) دا تشبه اوس هم باقی ده لهذا هغه ممانعت هم هغه وخت باقی پاتې کیدل پکاردی.

دَدې اشکال دَشاه ولی الله رحمه الله دَطرف نه جواب: دَدې آخری خبرې باره کښې شاه ولی الله رحمه الله لیکلی دی چه کوم وخت اسلامی اصول پوره واضح او مستقر شوی نه وو نوترهغه وخته پورې دَ دغه تشبه نه دَبچ کیدلودپاره رسول الله صلی الله علیه وسلم دا فرمائیلی ووچه ((فإذا صلی الإمام جالساً، فصلوا جلوساً)) اوس چه اسلامی اصول بالکل مستقر مستحکم او واضح شوی نو چه په مانځه کښې کوم اصل حکم وو (یعنی) ﴿ وَقُومُوا

---

(۱) ولفظه : ثم لا یخفی أنه صلی الله علیه وسلم جعل العقود الإمام من جمله الاقتداء به حکم ثابت غیر منسوخ بالاتفاق، فینبغی أن یکون القعودعند قعود الإمام کذلک. وأیضاً قد أشار صلی الله علیه وسلم إلی علة تحریم القیام عند قعود الأمة بأنه یشبه تعظیم الائمة فی الصلاة کتعظیم فارس والروم ملوکهم، والصلاة لیست محلاً لتعظیم غیر الله، ولا شک أن هذه العلة دائمة، فینبغی أن یدوم معلولها، إذالأصل دوام المعلول عند دوام العلة. والله تعالی أعلم: حاشیة السندی علی صحیح مسلم: ۱/۱۸۱-۱۸۰.

(۲) مطلب دادې چه حضورپاك یو عام ضابطه اواصول بیان کړل چه دَامام اقتداء ضروري ده دَدې اصل نې یوڅو فروعات بیان کړل دکوم نه چه یو دادې چه دَامام په ناسته باندې دَمونځ کولو په صورت کښې دې مقتدیان هم په ناسته باندې مونځ اوکړی ځکه چه مذکوره اصل یعنی دَ امام اقتداء هم په دې صورت کښې ده اودا اصل اودَ اقتداء حکم دَ امام اوس هم موجود دې چه دَ ټولو په نیز دَامام اقتداء ضروری ده لهذا دَدې دا فرع ((إذا صلی الإمام جالساً، فصلوا جلوساً)) هم موجود کیدل ضروری دی ګنی لازم به راځی چه اصل خو دې خوموجود وی اودَدې فرع دې نه وی.

(۳) رواه مسلم فی صحیحه: ۱/۱۷۷.

لِلّٰهِ قٰنِتِيْنَ﴾ (البقرة: ۲۳۹) هم هغه واپس راؤگرځيدو او ذهغه تشبه نه اغماض اوتسامح اوكړې شو ځكه چه اسلامی امور ذ نورو امورو نه بالكل واضح اومتميز شوى دى (۱).

مگر اول خو په دې كښې هم دغه كلام دې چه مسئله ذتشبه اوس هم باقى ده بالكليه ختمه شوې نه ده. اوكه چرې دا اومنلې شى چه اسلامی اصول مستحكم كيدو نه پس ذتشبه په مسئله كښې ځه اغماض كړې شوې يا هغه معتبر پاتې نه شو لهذا اوس ﴿وَقُوْمُوْا لِلّٰهِ قٰنِتِيْنَ﴾ باندې عمل كول پكاردى نو په دې كښې كلام دادې چه د ﴿وَقُوْمُوْا لِلّٰهِ قٰنِتِيْنَ﴾ (حكم) اوس هم ذعذر ذ وجې نه په اتفاق سره ساقط كيږى (چنانچه ذ معذور دپاره په ناسته مونځ كول جائزدى) اوپه مسئله مانحن فيه كښې چه مونږ ذ مقتديانونه قيام ته ساقط وايو داهم ذعذر دوجې نه دى. په دې ځانې كښې عذر دادې چه امام ناست دې مونځ كوى اوحديث شريف دې مشاكلت صورى ته (يعنى ذ مقتديانو ذ ناست امام مشابهت اختيارونكې ته) ذامامت وظيفه اوانتمام (اومقتضاء اقتداء) نه گرځوو چه (اوفرمانيلې شو) ((فإذا صلى الإمام جالساً فصلوا جلوساً))،نولكه چه يوخارجى سبب دسقوط قيام دپاره نه دې مگر ذمعنى انتمام او وظيفه ذاقتداء پوره كولو ذپاره مقتديانوله كيناستل پكاردى (۲).

چنانچه دا اوگورئ چه ذامام سهو موجب وى په مقتديانو باندې ذ سجده سهو ذپاره، حالانكه ذمقتديانونه هيڅ سهو نه وى شوې. اوكه چرې ځان له ذمقتديانونه سهو هم اوشى بيا هم په هغوى باندې سجده سهو (واجب) نه وى. دا ټول وظيفه انتمام (اوذاقتداء تقاضې) پوره كولو ذ پاره وى. دغه شان كه چرې مسئله مانحن فيه كښې بغيرذ ځه خارجى سبب نه محض وظيفه ذ انتمام (او مقتضاء ذ اقتداء) پوره كولو ذپاره ذمقتديانونه نه قيام ساقط اومنلې شى په وجه ذدې حديث (سقوط عن الفرس) نوڅه استبعاد دې؟

دې نه علاوه يوبل ځيز دادې چه نص كښې خو ﴿وَقُوْمُوْا لِلّٰهِ قٰنِتِيْنَ﴾ مطلقا راغلې دې بيا آيا په نفل كښې هم قيام فرض دې؟ (ښكاره خبره ده چه فرض نه دې) حالانكه په (نفل كښې هم) باقى ټول اركان بحالها باقى دى. نودا امر منصوص ((قوموا)) عام مخصوص منه البعض شو اجماعاً، نو اوس دوباره په خبر واحد سره ذدې (نور) تخصيص كيدې شى اوهغه خبر هم دغه حديث (سقوط عن الفرس) دې (ذدې په وجه ذامام ذ جالس كيدو په وخت به ذمقتديانونه ذ قيام تخصيص كوى اووائى به چه په دې حالت كښې ذخبرواحد ذ وجې نه قيام ساقط دې لهذا ذدې نص قرآنى نه ذ جمهورو استدلال صحيح نه دې).

ذ دلائلو په رڼاكښې ذ ابن حزم رحمه الله ذ مسلک قوت: غرض داكه ذ دلائلو په اعتبارسره په انصاف باندې غوراوكړې شى نو ذ امام ابن حزم رحمه الله مسلك قوى معلوميږى (۳) ځكه چه هغوى دا خبره

---

(۱) حجة الله البالغة ۲۷/۲.

(۲) أشار إلى هذا الإمام ابن دقيق العيدفى إحكام الأحكام: ۲۰٤/۱بقوله: قوله وإذا صلى جالسًا فصلوا جلوساً. أخذ به قوم، فأجازوا الجلوس خلف الإمام القاعد للضرورة مع قدرة المأمومين على القيام. وكأنهم جعلوا متابعة الإمام عذراً فى إسقاط القيام

(۳) ابن حزم رحمه الله اول هم ذنورو ډيرو علماؤ مثلاً حافظ عبدالرزاق حافظ ابن خزيمه امام ابن المنذر حافظ ابن حبان رحمهم الله وغيره هم ذدې قول طرف ته تلى دى. اوگورئ مصنف عبدالرزاق: ۴۶۳/۲صحيح ابن حزيمه:۵۷/۳-۵۳ صحيح ابن حبان: ۲۶۹،۲۸٤/۳فتح البارى:۱۷۷/۲-۱۷۶. وقال عبدالرزاق:ت:۲۱۱فى مصنفه: مارأيت الناس إلا على أن الإمام إذا صلى قاعداً صلى من خلفه قعوداً. وهى سنة من

وړاندې کړې ده چه په تعامل دَ صحابه کرامو رضي الله عنهم صرف دَ څلورو صحابه کرامو عمل په دې مسئله کښې ملاویږي او دَ څلورو واړو عمل هم دغه نقل دې چه (هغوی) «فإذا صلى الإمام جالساً، فصلوا جلوساً» باندې عمل کړې. دَدې خلاف دَ یوصحابی هم عمل نقل نه دې ګنی دَ دغه څلورو واړو په عمل باندې به چرته دَ یوصحابی انکار هم نقل نه دې. لهذا دا یوقسم اجماع شوه. تردې چه دَامام ابن حزم رحمه الله دعوی بالکل صحیح معلومیږی ځکه چه مونږ ته ترننه پورې دَدې خلاف څه یو نقل هم ملاؤ نه شو.

نودا یوڅیز دې چه زړه ته لګیدونکې دې. بلکه امام ابن حزم رحمه الله خو وړاندې تلو سره دَ تابعینو «فإذا صلى الإمام جالساً، فصلوا جلوساً» باندې دَ اجماع دعوی کړې ده اولیکلی دی چه دَ ټولو نه اول چا دَ «فإذا صلى الإمام جالساً، فصلوا جلوساً» خلاف فتوی ورکړې ده هغه مغیره بن مقسم رحمه الله وو په کوفه کښې هم دَ دې نه دا مسئله حماد بن سلیمان رحمه الله واخسته او دَ حماد رحمه الله نه امام ابوحنیفه رحمه الله واخسته.[1]

لیکن داخبره (چه دَټولو نه اول دا فتوی مغیره ورکړه) دَ ابن حزم غلو ده ځکه چه (که چرې هم دغه خبره ده نو) په حجازکښې امام شافعی ته (دامسئله) بیا دکوم ځائی نه ملاؤشوه؟ بلکه روستو اکثر علماء هم دَدې قائل شو چه (دَامام جالس کیدو په صورت کښې) دې مقتدی په ولاړه باندې مونځ کوی.

الحاصل دَ ابن حزم رحمه الله غلو پریخودو سره دَهغوی رومبی خبره ډیره قوی زور داره او مؤثر ده چه صرف دَ څلورو صحابه کرامو عمل ملاؤ شو.[2] اودَ څلورو واړو عمل بغیردَ خلاف اوبغیردَ نکیر هم دغه نقل دې؟ (چه هغوی پسې شاته مقتدیانو په ناسته مونځ اوکړو) حالانکه دامعامله دَ جمع وه اوپه هغې کښې د دوو دریو واقعه دَ حضورپاك نه د پس ده.

پدې مسئله کښې دَ حافظ ابن حجر رحمه الله مسلك اودَهغه دلیل: چنانچه حافظ چه په دې مسئله باندې بحث کړې دې[3] هلته دَډیراوږدو خبرو اترونه پس په آخره کښې عاجزکیدو سره پخپله دَ یو داسې قول قائل شوې دې چه دَ یومذهب هم نه دې. هغوی فرمائی چه (دَ امام جالس کیدو په صورت کښې) دَ مقتدی قیام کول جائز دی اوجلوس مستحب دې اووئی وئیل چه په دې سره به په ټولو احادیثو کښې تطبیق اوشی. پداسې توګه چه مرض الموت واقعه دَ جواز دَبیان دَپاره (قیام مقتدی مع جلوس الامام) باندې محمول دې او «فإذا صلى الإمام جالساً، فصلوا جلوساً» امر دَاستحباب دَپاره دې اودَدې دَپاره حافظ صاحب یو تائید هم پیش کړې دې هم دغه دَعَطاء (بن ابی رباح) مرسل، کوم چه واقعه دَ مرض الموت سره متعلق دې اودَ کوم تذکره چه اول هم یوځل راغلې ده[4] په دغه مرسل کښې دا جز هم دې چه دَ مانځه نه پس حضورپاك اوفرمائیل «لو استقبلت من أمري ما استدبرت ما صليتم إلا قعوداً» یعنی ما چه روستو کومه خبره اوکتله که چرې دغه خبره ماته اول معلومه شوې وه نوتاسو به هم په ناست باندې مونځ

غیر واحد. اوعلامه ابن الهمام رحمه الله فتح القدیر کښې: ۱/۳۲۱ مسلك احمدبن حنبل رحمه الله ته أنهض من جهة الدلیل وئیلې دې.

[1] دا دعوی ابن حزم رحمه الله په کلام کښې ملاؤ نه شوه البته حافظ ابن حبان رحمه الله په خپل صحیح کښې ۲/۲۷۳ کښې داخبرې لیکلی دی

[2] انظر التعلیق: رقم : ۱۲۳.

[3] فتح الباری: ۱۷۷/۲ کتاب باب أنما جعل الإمام لیؤتم به.

[4] مقدمه ابن الصلاح ص: ۲۰۷ شرح نخبة الفکر: ۵۱-۵۰.

کولو. بیافرمائي «فإذا صلى الإمام جالساً، فصلوا جلوساً» نو دي جزئه، اوس يوه بله خبره راڅي چه حضور پاك مرض الموت كښې هم د مقتديانو په حق كښې قيام ناخوښه كړو او جلوس ته ئې ترغيب وركړو.
حافظ صاحب رحمه الله د دې نه د خپل قول تائيد داسې رااويستو چه حضورپاك ﷺ (د مانځه، د راګرځولو حكم ورنه كړو. كه چرې (د امام د جلوس په وخت په مقتديانو باندې) جلوس واجب وې نو خامخا به ئې د مونځ راګرځولو حكم وركولو صرف دومره ئې اوفرمائيل چه «فإذا صلى الإمام جالساً، فصلوا جلوساً» نوكم نه كم (د امام د ناستې په صورت كښې د مقتدى كيناستل، مستحب كيدل ضرور پكاردى.
د مذكوره دليل جواب: ليكن اول دامرسل د (عطاء بن رباح رحمه الله) دې. او بخپله حافظ صاحب رحمه الله تهذيب التهذيب كښې د عطاء مرسل ته د ټولو مراسيل نه ضعيف وئيلې دې.[1] بل (فرض كړه كه دا تسليم هم كړې شي نو بيا هم) غالب ګمان دادې چه داجمله «لواستقبلت من أمري ما استدبرت ما صليتم إلا قعوداً» به ئې هم د سقوط عن الفرس په واقعه كښې فرمائيلې وى خكه چه دې واقعه كښې اوله ورځ صحابه كرامو په نفل كښې په ولاړه اقتداء كړې وه. هغه وخت حضورپاك څه نه وو فرمائيلي. بيا په دويمه ورځ فرضو كښې هم صحابه ولاړوو حضورپاك منع كړل. ([2])حضورپاك به فرمائيلي وى چه روستو ماته ګله د تشبه وغيره خيال پيدا شو كه چرې دغه خيال اول راغلې وې نوتاسو به په اوله ورځ هم مونځ په ناست كولو يعنې هم په هغه ورځ به مې د اودريدونه منع كولې. نو دامجموعه د كلام «لواستقبلت من أمري ما استدبرت ما صليتم إلا قعوداً»، «فإذا صلى الإمام جالساً، فصلوا جلوساً» حضورپاك هم دغه د سقوط عن الفرس په قصه كښې اوفرمائيل ليكن حضرت عطاء رحمه الله ته كيدې شى په دې كښې اختلاف شوې وى چه داكلام ئې د مرض الموت په واقعه كښې بيان كړو.
واقعه د سقوط عن الفرس او واقعه د مرض الموت دې دواړو كښې د خلقونه داسې ګډوډوالې شوې دې. چنانچه مسلم: په يو روايت كښې حضرت ابوالزبير رضي الله عنه په واقعه د سقوط عن الفرس كښې دا جمله وئيلې ده چه «وأبوبكر يُسمعنا» په ظاهر دلته هغوى ته اختلاط اوشو چه د مرض الموت د واقعې خبره ئې د سقوط عن الفرس په واقعه كښې اولګوله. په ظاهره په دې واقعه كښې «وأبوبكر يُسمعنا» نه دې شوې (بلكه د مرض الموت په واقعه كښې شوې، خكه چه د مرض الموت په واقعه كښې د جمات قصه بيان شوې ده چرته چه ډير سړى وو او د مرض د ضعف د وجې نه د رسول الله ﷺ آواز په مزه وو په دې وجه د مسمع تكبير ضرورت پيښ شو په خلاف د واقعې سقوط عن الفرس، هلته سړى كم وو خكه چه (داواقعه بالاخانه كښې پيښه شوې او) بالاخانه كښې به څومره سړى راغلي؟ او ښكاره خبره ده چه د تپوس د پاره يوځائې كيدل په ډير شمير كښې كسان نه راغلي بيا هغه وخت د حضورپاك ﷺ آواز په مزه شوې هم نه وو خكه چه هغه وخت د رسول الله ﷺ په خپه مبارك كښې تكليف وو نور خو

[1]) داحافظ رحمه الله د امام احمدبن حنبل رحمه الله نه نقل كړى دى او ګورئى تهذيب التهذيب: ۵۶۹/۵ ترجمه عطاء.
[2]) انظر التعليق رقم: ۹۱.

حضورپاك صحيح اوتندرست وو (لهذا په دې واقعه كښې د مكبر ضرورت نه وو)، اصل خبره دا ده چه راوى ته په دواړو واقعاتوكښې اختلاط شوې.(١)

بهرحال حافظ ابن حجر رحمه الله د امام ابن حزم رحمه الله د دلائلونه ويريدوسره په احاديثوكښې د تطبيق وركولوډپاره دا مسلك اختيار كړو مګر په ائمه حضراتوكښې د چاهم دامسلك نه دې. امام مالك رحمه الله اوامام محمد رحمه الله خودَدې قسم خبرو ته كتلوسره بس د بحث جرړه پرې كړه چه د جالس امامت هډو صحيح نه دې اود حضورپاك عمل ئې په خصوصيت باندې محمول كړو.

د حنابله په مذهب باندې د حافظ ابن سيدالناس رحمه الله تنقيد: حنابله خوشحاله دى چه مونږ يو داسې مسلك اختيار كړې چه په احاديثوكښې نه څه تعارض پاتې شو اونه يوحديث ترك كول اوشو. مونږ د امام جلوس بادى اوطارى كښې فرق اوكړو. پس د مرض الموت په واقعه كښې د امام كيناستل شروع وو لمامر، په دې وجه مقتديان ټول ولاړ پاتې شو اود سقوط عن الفرس په واقعه كښې جلوس امام بادى وو په دې وجه مقتديانوته هم د جلوس حكم اوشو. بس (دې تفصيل سره) ټول روايتونه منطبق شو او حنابله ډير خوشحاله شو.

د هغوى په دې خوشحالئ باندې حافظ ابوالفتح ابن سيدالناس يعمرى رحمه الله اوونيل چه بيشكه د حنابله كوم مسلك دې په هغې سره په احاديثوكښې تطبيق كيږى مګر مجتهد له صرف په دومره خبره باندې اكتفاء نه دى كول پكار بلكه په مجتهد باندې دا هم ضرورى دى چه د فرق وجه هم بيان كړى. دلته چه كوم په عذر طارى او بادوى كښې فرق كولې شى آخر د دغه فرق مدار او بنياد څه دې؟ په كومه بنا باندې تاسو دا فرق كوئى؟ ښكاره خبره خوداده چه په طارى اوبادى كښې هيڅ فرق اونه شى د جلوس طارى په صورت كښې هم "د جلوس بادى په شان" دې مقتدى كينى ځكه چه په مقتديانو باندې په هرحال كښې د امام متابعت ضرورى دې او د دغه ټولو نه د امام د اتباع په حديث كښې دا هم بيان كړو چه «**وإذا صلى الإمام جالساً فصلوا جلوساً**» اودائى هم په هغه معنى د ائتمام متفرع كړه. نو پكار دى چه څنګه د عذر بادى په صورت كښې مقتدى كينى دغه شان په عذر طارى كښې هم دې امام سره كينې (ځكه چه) مناط حكم يعنى د امامت وظيفه او ائتمام دواړه ځايه بحاله موجود دى نو په حكم كښې د فرق څه وجه ده؟

د حديث سقوط عن الفرس باره كښې د حضرت شاه صاحب رحمه الله توجيه انور شاه صاحب كشميرى رحمه الله دلته يوه بله طريقه اختيار كړې.(٢) هغوى وائى چه داكوم حديث دې «**إنما جعل الإمام ليؤتم به**........ **إلى قوله: وإذا صلى الإمام جالساً فصلوا جلوساً**» د دې اصل مقصد دانه دې چه (د امام په ناسته باندې د مونځ كولو په صورت كښې) په هرحال كښې دې مقتدى هم امام سره كينى (مونځ) دې اوكړى بلكه مقصود اصلى دې سره دومره خودل دى چه شرعاً ترکومې پورې مساغ (اوګنجائش) وى مقتديانوسره د امام مشاكلت (اومشابهت) مطلوب دې. باقى د دې تفصيل چه په كوم صورت كښې امام سره كينى او په كوم صورت كښې دې نه كينى، هغه دلته مذكورنه دى بلكه دا د نورو قواعدو او دلائلو نه اخذ كول

---

(١) اختلاط به هغه وخت ثابتيږى كله چه د ابوالزبير رضي الله عنه روايت سقوط عن الفرس واقعې سره متعلق وى، خود حافظ ابن حبان رحمه الله دعوى داده چه دا روايت د مرض الموت واقعې سره متعلق دې.

(٢) فيض البارى: ۲۴۸/۱-۲۴۲،، ۴۰۵-۴۰۲ العرف الشذى على جامع الترمذى: ۸۶/۱

پکاردی چه چرته شریعت بغیرد عذر او اضطرار نه د کیناستو ګنجانش کیخودې دې (اوچرته بغیرد عذر نه د کیناستو اجازت نه دې ورکړې چنانچه) چرته چه شریعت مقتدیانو ته بغیرد عذر او اضطرار د کیناستو اجازت ورکړې وی هلته به داحکم وی چه دامام مشاکلت (او مشابهت) دپاره تاسو هم کینئی سره ددې چه تاسو پخپله معذوره نه ئی. خو بیاهم د ((إنما جعل الإمام ليؤتم به)) موافق د امام اتباع اوکړئی. مثلاً که چرې مقتدی متنفل وی اود یو امام جالس شاته اقتداء اوکړی نوشریعت ده ته اجازت ورکوی لهذا (د امام) مشاکلت دپاره کیناستل دهغه په حق کښې به افضل وی سره ددې چه هغه پخپله معذور نه وی. چنانچه زمونږه فقهاؤ هم لیکلی دی[1] که چرې په تراویح کښې امام جالس وی نود مقتدیانودپاره افضل او اولی هم دغه ده چه هغوی دې هم کینی سره ددې چه هغوی معذوره نه وی. ځکه چه د نفل مونځ کیدو د وجې نه هغوی ته شرعاً مساغ شته لهذا کیناستل پکاردی دې دپاره چه مشاکلت قائم شی. اوکه چرې مقتدی مفترض وی نوهلته دا نه شی کیدې ځکه چه هلته ده ته شرعاً د کیناستو مساغ نشته.

په دې توجیه او تقریر باندې اشکال: (مګر مذکوره تقریر د یوځو وجوهاتو په وجه محل نظر دې):

(**الف**): ددې تقریر په وجه (حدیث: **إذاصلى الإمام جالساً فصلوا جلوساً**) کښې به یوخو قید لګولې کیږی چه ((**فصلوا جلوساً أي: مهما أمكن شرعاً**)) (یعنی چه یوطرف ته د نورو دلائلو په بنیاد باندې شرعاً اجازت وی نوهلته دې په ناسته مونځ کوی حالاتکه ددې قید دپاره دلیل پکاردې کوم چه دلته مفقود دې).

(**ب**): دویم دا چه (ددې توجیه مطابق) د ((**فصلوا جلوساً**)) امر به د استحباب د پاره اخستلې کیږی لکه چه حافظ ابن حجر رحمه الله ونیلی وو ځکه چه د احنافو په نیز د جلوس وجوب خو په یوصورت کښې نشته دې اوفقهاؤ د تنفل په صورت کښې د مقتدی جلوس ته (کوم وخت چه امام جالس وی) اولی او افضل ونیلی دی کمامر. (او امر په استحباب باندې محمول کولو دپاره قرینه پکار ده اوهغه چرته ده؟).

(**ج**): خیر ددې دواړو مونږ تحمل کوو مګر په دې کښې د یوځیز د ثبوت ضرورت دې هغه دا چه (سقوط عن الفرس په واقعه کښې) په دویمه ورځ چه کوم مونځ اوکړې شو په کوم ورځ چه حضورپاك دا اوفرمائیل (چه **إنما جعل الإمام ليؤتم به.....إلخ**) په هغه مونځ کښې رسول الله ﷺ یقیناً مفترض وو او صحابه څه وو مفترض یا متنفل؟ که چرې صحابه کرام هم مفترض وو نوبیا دا ټول مطلب (کوم چه شاه صاحب بیان کړې دې) بیکاره دې اوکه چرې ثابته کړې شی چه صحابه متنفل وو نوبیا د دې مطلب ګنجانش شته مګر ددې دپاره څه تشفی بخش ثبوت نشته دې.

شاه صاحب رحمه الله په دې باندې (چه صحابه کرام رضي الله عنهم متنفل وو) یوه قرینه بیان کړې ده چه په ظاهره معلومیږی چه هغه خلقو به دماسپښین مونځ په جمات کښې اداکولوسره راغلی وی. بیا چه کله دلته راغلل اوحضورپاك ئې په مونځ کولو سره اولیدلونود برکت د پاره ئې نفلی اقتداء اوکړه. ګنی نه ئې ده کړې (یعنی که چرې دا اوونیلې شی چه صحابه کرامو رضي الله عنهم مونځ په جمات کښې نه دې کړې) هم دلته په راتلوسره ئې اوکړو نود جمات تعطل (اودهغوی د جمع نه خالی پاتې کیدل) به لازم راشی.

لیکن دا قرینه څه قوی نه ده ځکه چه د جمات تعطل هله لازم راځی چه ټول صحابه کرام په یوځل راجمع شی حضورپاك له راشی په جمات کښې مونځ کونکې هیڅوك پاتې نه شی اودا عادة بعیده ده

---

[1]) فتاوى قاضي خان على هامش الهندية: ١/٢٤٤-٢٤٣ باب التراويح فصل في أداء التراويح قاعداً.

چه ټول خلق راجمع شي او د تپوس دپاره راشي (لهذا ښکاره خبره هم دغه ده چه څه صحابه کرامو ﷺ مونځ په جمات کښې اداکړو اودتپوس د پاره راتلونکي صحابه کرامو دماسپښين مونځ دلته ادا کړو، شاه صاحب رحمه الله د امام مالك رحمه الله يو شاګرد د ابن قاسم رحمه الله يوقول نقل کړې دې چه صحابه کرام متنفل وو([1]) ليکن صرف دَهغه قول چرته حجت کيدې شي ترکومې چه د هغې څه ماخوذ معلوم نه وي؟ (په دې وجه شاه صاحب رحمه الله مذکوره تقرير زړه ته څه ښه نه لګي).

د بحث خلاصه: لنډه دا چه ما په دې مسئله کښې ډير غور اوکړو اود خپل وس موافق ډير کوشش تفتيش او لټون اوکړو ليکن زمونږ بلکه د جمهور علماؤ په مذهب کښې ماته پوره تسلي او شرح صدر حاصل نه شو. اولکه چه مونږ مقلد کيدو د وجې نه به هم په خپل مذهب باندې فتوى ورکوو اود مسلك ائمه نه خروج نه شو کولې ځکه چه زمونږ په شان د خلقو څه هستي ده چه د مجتهدينو خلاف اوکړو. مګردخپل علم موافق د دلائلو په اعتبارسره دامام ابن حزم رحمه الله قول په دې مسئله کښې قوي ښکاري.

د مرض الموت واقعه کښې صحابه کرامو قياماً اقتداء ولې اونه کړه؟ بيا په زړه کښې دې ځيزلږ شان شك اچولو چه اوس د رواياتونه په تسلسي سره ثابته شوه چه دمرض الموت په واقعه کښې صحابه کرام ﷺ رسول الله ﷺ پسې په ولاړه مونځ کولو. اوس په دې کښې دا شك پيښيږي چه کله صحابه کرامو اول ځل (سقوط عن الفرس په واقعه کښې، عملاً هم اوقولاً هم د ((**واذا صلى الإمام جالساً فصلوا جلوساً**)) امر صريح اوريدلې وو نوبيا په دغه واقعه دمرض الموت کښې دحضورپاك امام جالس جوړيدو نه پس دوی ولې ولاړ پاتې شو؟ دا خو ناممکن خبره ده چه صحابه کرام ﷺ د رسول الله ﷺ نه يوحکم واوري اوبيا يو نه دوه نه ټوله جمع په جمع دهغې خلاف عمل اوکړي.

ددې (اشکال جواب) سره متعلق زما په ذهن کښې يوه خبره راځي دکومې طرف ته چه لږه شان اشاره ما وړاندې هم کړې ده. او هغه دا چه په دې قصه (مرض الموت) کښې بعض امور يقيناً داسې واقع کيږي کوم چه لامحاله ټول خلق هم په خصوصيت باندې محمول کوي. چنانچه د ټولو نه لوئی يوسبب خو هم دغه دې چه بغيرد څه عذر مبيح د استخلاف امام ارتکاب اوکړې شو. بعض چه کوم تاويل کړې دې چه کيدې شي د حضرت ابوبکر رضي الله عنه د قراءت نه حصر شوې وو دا صرف اټکلي خبره ده په کوم چه تر ننه پورې هيڅ څه نقل پيش نه کړې شو. بيا استخلاف هم داسې چه يوداسې هستي خليفه جوړکړې شو چه د سره په مانځه کښې شامل نه وو(ځکه چه حضورپاك راتلوسره دحضرت صديق اکبر رضي الله عنه په ځائي امام جوړشو دې نه وړاندې حضور عليه السلام په مانځه کښې شامل نه وو).

دويم ځيز په يوه درجه کښې داهم دې چه حضرت ابوبکر رضي الله عنه د مقتديانو صفونوته هم رانغلو قاعده خو هم د دغه مقتضي وه چه خپل موقف ئې پريخودې وې په صف کښې شامل وې لهذا په يوه درجه کښې داهم څه د تامل قابل ځيز دې. داخبرې ټول خلق هم په خصوصيت باندې محمول کوي خاص کر داستخلاف مسئله. اوعموماً د خصوصيت صورت دا بيانولې شي چه حضرت ابوبکر رضي الله عنه بالکليه د امامت نه اخوا شو هغه امام پاتې نه شو بلکه اوس دهغوی په ځائي باندې حضورپاك امام جوړشو. حالانکه د حضرت ابوبکر رضي الله عنه هيڅ عذر نه وو پيښ شوې نو وئيلی به شي چه دا د رسول الله ﷺ خصوصيت وو دهغوی په موجودګئ کښې سابقه امام که چرې هغوی غواړي نومعطل کولې شي

---

[1]) العرف الشذي على جامع الترمذي: ۸٦/١

دغه شان حضرت ابوبکر رضی الله عنه مقتدی جوړیدو سره د مقتدیانو په صف کښې رانغلو هم هلته پاتې شو دا هم څه خصوصي وجه وه.

بهرحال په دې امورو کښې خصوصیت زه هم منم لیکن په دې خاني کښې دخصوصیت صورت او معنی سره متعلق زما په ذهن کښې یوه بله خبره راځي. هغه دا چه په دې واقعه د مرض الموت کښې د رسول الله صلی الله علیه وسلم تشریف راوړلو نه پس بیشکه امام جوړشوي وو او حضرت ابوبکر رضی الله عنه د حضورپاك مقتدي جوړشو. مګر دَدې نه باوجود د نورو مقتدیانو په اعتبار د ابوبکر رضی الله عنه امامت چه د اول نه راروان وو بالکلیه غیر معتبر او نظر انداز نه کړې شو دهغوی په حق کښې د حضرت ابوبکر رضی الله عنه امامت هم فی الجمله باقي اوساتلې شو.

زه د خپل دې خیال په تائید کښې یوخاص څیز طرف ته توجه راګرځول غواړم. هغه دا چه د احادیثونه معلومیږي چه مرض الموت کښې کله رسول الله صلی الله علیه وسلم د جمات تشریف راوړو نه معذوره شو نو حضورپاك حضرت ابوبکر رضی الله عنه د امام جوړولو ډیر زیات اهتمام اوکړو. چنانچه په روایتونو کښې راځي چه حضرت عائشه رضی الله عنها او حضرت حفصه رضی الله عنها په دې کښې (یعنی حضرت ابوبکر رضی الله عنه د امام جوړولو په سلسله کښې) په مزاحمت کولو.[1]

او حضرت عائشه رضی الله عنها خو څه بهانه هم اوکړه ((إنه رجل أسيف)) (چه حضرت ابوبکر رضی الله عنه خو ډیر نرې زړه او ژړا کونکې دې که چرې هغه دحضورپاك په خاني امام جوړکړې شو نود زیاتې ژړا د وجې به مونځ ورنه کړې شي) وغیره وغیره مګر حضورپاك به بار بار فرمائیل چه ((مروا أبابكر، فليصل الناس)) تردې چه په آخره کښې حضرت عائشه رضی الله عنها او حضرت حفصه رضی الله عنها اورټلې چه ((أنتن كصواحب يوسف مروا أبابكر، فليصل الناس)) د ابوداؤد یو روایت [2] کښې تردې پورې راځي چه حضرت عمر رضی الله عنه (یو) مونځ ورکړې وو [3]

د قرائت آواز اوریدوسره رسول الله صلی الله علیه وسلم حجرې شریفې نه سر بهرکولو سره دخفګان په لهجه کښې اوفرمائیل: ((لا، لا، لا ! ليصل للناس ابن أبي قحافة)) او په یوروایت کښې فرمائیلي ((أين أبوبكر؟ يأبى الله ذلك والمسلمون)) وراندې دي ((فبعث إلى أبي بكر، فجاء بعد أن صلى عمر تلك الصلاة، فصلى بالناس)) [4]

دې نه پس ابوبکر رضی الله عنه مونځ ورکړو. د ظاهري الفاظونه واضح کیږي چه دَدې مونځ (کوم عمر رضی الله عنه ورکړې وو) اعاده دحضرت ابوبکر رضی الله عنه په امامت کښې اوکړې شوه (كما فهمه منه أيضاً صاحب البذل)) [5] حلانکه یوځل پخپله حضورپاك علیه السلام حضرت عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه پسې مونځ کړې [6] دهغې

---

[1]) صحيح البخاري: ۹۳/۱صحيح مسلم: ۱۷۸/۱.

[2]) ۲٤١/۲كتاب السنة باب في استخلاف أبي بكررضي الله عنه.

[3]) یعنی ورکول ئې شروع کړې وو.

[4]) اخرجها أيضاً أبوداؤد في سننه: ۶٤١/۲واحمد في مسنده: ۳۲۲/٤والطبراني في المعجم الأوسط: ٤٠/۲والحاكم في المستدرك: ۶٤١/۳-۶٤٠.

[5]) حيث قال: ولعل عمر رضي الله عنه لما علم أنه صلى الله عليه وسلم نهى عن تقدم غير أبي بكر، لم يتم الصلاة ونقضها في أثناء الصلاة، ثم لما جاء أبوبكر صلى بالناس تماماً. (بذل المجهود في حل أبي داؤد: ۱۸۹/۱۸.)

[6]) انظر التعليق: رقم: ۱۰۲.

باوجود ئی اعاده اونه کړه اودلته دَحضرت ابوبکر رضی الله عنه امام جوړولودپاره دَحضرت عمر رضی الله عنه په شان دَ شخصیت ورکړې شوې مونځ اعاده اوکړې شوه.
نودا دَ ابوبکرصدیق رضی الله عنه دَ امامت دپاره چه دا دومره زور اوشور سره اهتمام کولو دَدې وجه څه وه؟ ددې متعلق تول محققین اوعلماء کرام دا لیکي دراصل دَدغه مونځ امامت کوم چه امامت صغری دې په هغې کښې حضورپاك له اشاره کول وو دَ امامت کبری دَ پاره او تول خبردار کول وو لکه چه څنګه په دې امامت صغری کښې ابوبکرصدیق رضی الله عنه امام جوړولې شی هم دغه شان په امامت کبری کښې به هم دې وړاندې کولې شی بل هیچاته دَدې حق نشته دې.([1])
چنانچه په روایاتوکښې راځی چه حضورپاك (مرض الوفات په واقعه کښې جمات) ته تشریف راوړلوسره حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته خو (په اشاره) سره دا اوفرمائیل چه: ((مكانك))
یعنی ته په خپل ځائی باندې اودریږه اوچه کومو دوو کسانو حضورپاك په سهاره ورکولوسره جمات ته راوستلې وو هغوی ته ئی اوفرمائیل چه ما دَ ابوبکر رضی الله عنه یسارکښې کینوئی.([2])
نولکه چه هم په دې کښې دَهغه امامت کبری متعلق په لطیف انداز کښې اشاره کول وو چه زه خو اوس کیناستم او ابوبکر رضی الله عنه قائم بالامامت والخلافت شو. دې سره دا هم یقین ورکړې شو چه اوس دَ قوم تعلق اومعامله نیغ په نیغه حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه سره ده اودَ ابوبکر رضی الله عنه ماسره ده. نوکوم څیز ما راوړلې زه کیناستم هم هغه څیز راخستو سره اوس ابوبکر رضی الله عنه ولاړ دې. دا نه ده چه ابوبکر رضی الله عنه دَامام جوړولونه پس معزول کړې شو بلکه داسې اوګڼړنی چه لکه امامت بارزه خو هم دَ ابوبکر رضی الله عنه دې او کامن ومستتر امامت په دې ضمن کښې هم دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم دې.
دحضرت مولانا قاسم نانوتوی رحمه الله اودمولانارفیع الدین دیوبندی رحمه الله یوه واقعه: دَدې مناسب دَ مولانا رفیع الدین دیوبندی رحمه الله مهتمم اول دارالعلوم دیوبند یوه واقعه ده.حضرت مولانا قاسم نانوتوی رحمه الله دَ مدرسې دَ اهتمام دپاره هغه خوښ کړې وو نومولانا رفیع الدین رحمه الله دَمولانا نانوتوی رحمه الله دَ مرګ نه پس یوه ورځ اوفرمائیل زما رونړو زه به څه اهتمام اوکړم په اصل کښې دَ مولانا قاسم نانوتوی رحمه الله اراده اوشوه چه پخپله اهتمام اوکړی لیکن ظاهر بهر مهتمم جوړیدل ئی نه غوښتل په دې وجه ئی زه په مینځ کښې یوه واسطه خوښ کړم نو په ژوند کښې به هم هغوی اهتمام کولو او اوس هم هغه کوی.زه په مینځ کښې دَ منزله یوه آله جارحه یم. نولکه دَمولانا رفیع الدین رحمه الله اهتمام لکه چه په ظاهره هم دهغه اهتمام وو مګرپه اصل کښې کامن ومستتر اهتمام هم دَ مولانا نانوتوی رحمه الله وو.
دَ اصل بحث طرف ته رجوع او په واقع کښې دَحضرت ابوبکر رضی الله عنه خلافت داسې وو چه بالکل هوبهو عکس او نقشه وه دَ نبی پاك علیه السلام دَ حکومت اوهم دَهغې ضمیمه تتمه اوتکمله وه. چنانچه دَ جیش اسامه رضی الله عنه په واقعه کښې یوه ظاهری نمونه هم خودلې شوې وه کومه چه حضورپاك پخپل لاس مبارك

[1]) شرح مسلم للنووی: ۱۷۸/۱عمدة القاری: ۲۸۳/٤کتاب الأذان باب أهل العلم والفضل أحق بالإمامة. فتح الباری: ۳۱/۷کتاب فضائل الصحابة رضی الله عنه. باب لوکنت متخذا خلیلاً. وبذ المجهود: ۱۸۹/۱۸کتاب السنة باب فی استخلاف أبی بکر رضی الله عنه. والسیرة النبویة للذهبی: ٤۸٥/۲.

[2]) کماجآء فی روایة موسی بن أبی عائشة عندالبخاری: ۹٥/۱عن عبیدالله عن عائشة: ....فخرج بین رجلین أحدهما العباس لصلاة الظهر، وأبوبکر یصلی بالناس......قال: أجلسانی إلی جنب أبی بکر، فأجلساه إلی جنب أبی بکر. وفی روایة أبی معاویة عندالبخاری أیضاً: ۹۹/۱عن الأعمش عن إبراهیم عن الأسود عن عائشة: ....فجآء النبی صلی الله علیه وسلم حتی جلس عن یسار أبی بکر.

باندې قائم کړې وه ابوبکر رضي الله عنه دهغې تنفیذ اوتکمیل اوکړو باوجودې چه نورو صحابه کرامو اختلاف کولو.[1]

اوداکوم چه په یو روایت کښې حضورپاک فرمائیلې چه ماد ابوبکر رضي الله عنه په یسار کښې کینونئ[2] نوامام په یسار کښې کوم وخت وی؟ کله چه مقتدی صرف یو وی جمع نه وی. دې نه معلومیږی چه حضورپاک صرف دحضرت ابوبکر رضي الله عنه امام وو اود باقی قوم امام حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه وو. په دې وجه نی حضرت ابوبکر رضي الله عنه ته اوفرمائیل «مکانَك» گنې هغه له دمقتدیانوصف ته راتلل وو. نولکه چه هم هغه وخت دا نقشه اوخودلې شوه چه اوس د قوم امام حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه دې اود ابوبکر رضي الله عنه امام پخپله حضورپرنور ﷺ دې. چنانچه د روایتونو دا الفاظ په ظاهره دَدې تصریح کوی. «وكان ابوبكر يصلي وهوقائم بصلاة النبي صلى الله عليه وسلم والناس يصلون بصلاة ابي بكر»[3] او یوروایت کښې دی «يقتدي أبوبكر بصلاة النبي صلى الله عليه وسلم ويقتدي الناس بصلاة أبي بكر».[4]

لکه چه د حضورپاک دا آخری مونځ په یوشان دحضورپاک دهغه رومبی مونځ په شان شو کوم چه د پنځومونځونود فرضیت نه پس کړې شوې، په کوم کښې چه جبرائیل علیه السلام د حضورپاک امام وو او حضورپاک د صحابه کرامو رضي الله عنهم.[5]

خلقو اگرچه دمرض الموت په دې مونځ کښې تاویلات کړی دی مګر زه وایم چه بالکل په ظاهر باندې دې او په دې کښې هم دا اهم اواعظم مقصود (یعنی د حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه) دامامت کبرئ او خلافت عظمی متعلق اشاره کول وو چه داوس نه د قوم د سیاست تعلق نیغ په نیغه به حضرت ابوبکر رضي الله عنه سره وی اوخانله دابوبکر رضي الله عنه نیغ په نغه تعلق به حضورپاک سره وی. نوحضورپاک په دې واقعه کښې یوقسم بهترین نقشه اود امامت کبرئ کیفیت ددغه امامت صغرئ په ضمن کښې اوخودلو او عجیب اوغریب لطائف سره هوبهو ددغه امامت کبرئ تصویر د امامت صغرئ په تختنې باندې راښکلو یعنی (دائی اوخودل چه) داسې کیدل پکاردی اوهم داسې به کیږی، چنانچه هم هغه شان اوشو.

په دې ټول تقریرکښې دغور کولونه پس داخیز بالکل واضح کیږی چه دعلماؤ اومحققینو د رائې مطابق دلته دحضرت ابوبکر رضي الله عنه امامت اودهغې دپاره د بې حده اهتمام سره چه کوم اهم او اصل مقصود وو یعنی دامامت کبرئ اود خلافت عظمئ طرف ته اشاره کول هم ددغه مقصد په رڼړا کښې به دلته دا وئیل بهتر اوموزون نه وی چه دحضورپاک دتشریف راوړلونه پس دابوبکر رضي الله عنه امامت بالکلیه معطل اوغیرمعتبر شو او هغه کلیةً نظر انداز کړې شو بلکه ددې اهم مقصود ډیر زیات مناسب او لائق دا خبره ده کومه چه ما د خصوصیت په تقریرکښې کړې ده چه دابوبکر رضي الله عنه امامت بالکلیه غیر معتبر اونظر انداز کړې شوې نه وو بلکه دا وئیل پکاردی چه د قوم په حق کښې دهغوی

---

[1] صحيح البخاري: ٦٤١/٢فتح الباري: ١٥٢/٨كتاب المغازي باب بعث النبي صلى الله عليه وسلم أسامة بن يزد، طبقات ابن سعد: ٣٤٥/٢سيرة ابن هشام: ٢٩١ ، ٣٠١/٤-٢٩٩سيرة الخلفاء الراشدين للذهبي: ص: ٣٢.

[2] راجع التعليق: رقم: ١٦٤.

[3] صحيح مسلم: ١٧٩/١.

[4] صحيح مسلم: ١٧٩/١.

[5] متعلقه روايت سنن النسائي: ٦٠/١ باب آخروقت العصر کښې اوګورئ.

امامت برابر قائم اوساتلي شو اوحضورپاك صرف د ابوبكر رضي الله عنه امام وو ليكن دَ قوم امام هم هغه شان هم ابوبكر رضي الله عنه پاتې دې .اوبالواسطه رسول الله ﷺ هم په هغه وخت د ټولو په حق كښې امامِ مطلق وو داسې تسليم كولوسره لكه چه دَخلافت هوبهو كيفيت اودَامامت كبرىٰ صحيح نقشه ددې امامت صغرىٰ دَ نقشې په ضمن كښې متشكل كيږي او په دې وجه دَحديث شريف چه كوم الفاظ دى «يصلى أبوبكر بصلاة النبى صلى الله عله وسلم والناس يصلون بصلاة أبى بكر» اودَدې نه هم چه صريح كوم لفظ راغلي دې چه «يقتدي أبوبكر بصلاة النبى صلى الله عليه وسلم، ويقتدي الناس بصلاة أبى بكر» په دې الفاظوكښې دَ څه قسم تاويل كولو ضرورت باقى نه پاتې كيږي.

په مذكوره تقريرباندې يوه شبه اودهغې جواب: كه چرې شك اوكړې شى چه په دې كښې (يعنى دَمذكوره تقرير مطابق) دَ يوې جمع دَپاره په يو وخت دَدوو امامانو كيدل لازم راځى دابه څنګه صحيح وى؟ مونږ خو به تپوس كوو چه بغيردَ څه مبيح عذر نه هغه هم يوغير مقتدى (يعنى حضورپاك) دَ (مونږ دوران كښې دَامام) خليفه جوړول څنګه صحيح شو؟ كه اووائى چه دا خصوصيت وو نومونږ به هم وايوچه هغه خصوصيت وو.

بهرحال تاسو ته به هم دَ خصوصيت قائل كيدل دى اومونږ ته هم. مګر تاسو چه دَ خصوصيت كوم تقرير اوكړو په هغې سره زمونږ بيان كړې شوې صورت زيات موزون او اليق اوانسب دې. خكه چه په دې كښې دَ اهم او اصل مقصود پوره نقشه محفوظ پاتې كيږي او په الفاظ دَحديث شريف كښې دَ تاويل كولو ضرورت هم نه پاتې كيږي. اودَحضرت ابوبكر رضي الله عنه دَ مقتدى په صفت كښې نه راتلل اودَ رسول الله ﷺ دَ حضرت ابوبكر رضي الله عنه په يساركښې كيناستل اودَدې په شان نور امور كوم چه په دغه واقعه كښې مخې ته راغلل دَ ټولو پرلطف حكمت اوعجيب اوغريب نكته معلوميږي.

پورته ذكركړې شوې دَ پوره بحث ثمره: كله چه دَ قوم په حق كښې دَ ابوبكر رضي الله عنه امامت باقى پاتې شو اوهغه نظر انداز نه كړې شو نوبيا قوم (يعنى مقتديانو) دَ كيناستو هم څه وجه نه وه خكه چه ابوبكرصديق رضي الله عنه خو شروع هم دَ ولاړې نه كولوسره مونځ شروع كړې وو اواوس هم ولاړ دې.

اوهغه كوم چه دَ عطاء بن ابي رباح رحمه الله مرسل وو «لواستقبلت من أمري.......إلخ»[1] (كه چرې بالفرض دا صحيح اومنلې شى نو) ددې مطلب هم دلته په ښه شان سره كلكيدې شى. چونكه دَهغوى خيال پيدا شو چه يوظاهر كتونكې دَ ظاهرى صورت دَكتلوسره داسې ګنړلې شى او په دې عمل سره (يعنى دَحضورپاك جالس كيدو نه باوجود دَ صحابه كرامو قياماً اقتداء كولوسره) دا استدلال كولې شى چه كه امام كينى اومونځ وى نومقتديان دې ولاړ وى، نورسول الله ﷺ اوفرمائيل چه كه ماته دَ اول نه پته وه كوم چه روستومعلوم شو چه زه به مونځ ته حاضريدې شم نوبيا به تاسو هم په ناسته مونځ كولو يعنى زه به دَ شروع نه راغلې ووم دَ ابوبكر رضي الله عنه توسط به نه شو ساتلې كوم چه تاسو په ولاړه مونځ كونى مګر دَ راتلونكى وخت دَپاره قانون ياد ساتئى: «إذا صلى الإمام قاعداً، فصلوا قعوداً» دَ حضرت مولانا شبيراحمد عثمانى رحمه الله تفصيلى كلام سره دَحواشى مكمل شو. ولله الحمد.[2]

دَحديث مبارك نه مستفاد امور: دَدې حديث نه ډيرزيات امور مستفاد كيږي دَهغه ټولونه څه دادى:

---

[1]) انظر التعليق: رقم: ١١٩.

[2])فضل البارى كتاب الصلاة باب الصلاة فى السطوح والمنبر والخشب رقم الحديث: مسئلة اقتداء القائم خلف الحالس : ٩٦/٣-٦٧مركزالدعوه السلاميه كبرانى ګنج ډهاكه.

①په چت باندې يا په لرګی باندې مونځ کول صحيح دی. ② دَ يوشرعی سبب دَ وجې نه دَ څه مودې پورې دَ ښځو نه جدا کيدو قسم کول جائز دی. ③ مياشت هميشه دَ ديرشو ورځونه وی بلکه کله د يوکم ديرشو ورځو هم کيږی. ④ په مقتدی باندې دَامام متابعت واجب دې. ⑤ دَمقتدی دَپاره دَ امام نه وړاندې کيدل صحيح نه دی.[1]

هذا آخر ما أردنا إيراده من شرح كتاب الصلاة ويليه إن شآء الله تعالى في المجلد الثاني.
باب إذا أصاب ثوب المصلى امرأته إذا سجد

والحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات، والصلاة والسلام على رسوله محمد أفضل الموجودات، وأكرم المخلوقات، وعلى آله وأصحابه والتابعين لهم بإحسان ما دامت الأرض والسماوات.

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁
☆☆☆☆☆☆☆☆☆☆☆
❁❁❁❁

[1]) عمدة القاري: ١٥٩/٤التوضيح لابن الملقن:: ٣٥٧/٥-٣٥٥.

فهرس مصادر ومراجع

(١) اسلام اور عقلیات، مولانا اشرف علی تھانوی رحمہ اللہ متوفی: ۱۳۶۲ ہجری ادارہ تالیفات اشرفیہ ملتان

(٢) اشرف الجواب حکیم الامت حضرت اشرف علی تھانوی متوفی: ۱۳۶۲ ہجری ادارہ تالیفات اشرفیہ ملتان

(٣) أحكام القرآن لأبی بكر محمد بن عبدالله المعروف بابن العربی المالكی رحمه الله المتوفی سنة ۵۴۳ هجري در الكتب العلمية بيروت لبنان

(٤) أحكام القرآن للإمام الحجة الإسلام أبی بكر أحمد بن علی الرازي الجصاص المتوفی: ۳۷۰ هجري درا الكتب العلمية، بيروت

(٥) أسد الغابة فی معرفة الصحابة للإمام عز الدين أبی الحسين علی بن محمد بن عبدالريم بن عبدالواحد الشيبانی المعروف بابن الأثير الحجزري رحمه الله المتوفی سنة ۶۳۰ هجري دار الكتب العلمية بيروت

(٦) اسنی المطالب فی أحاديث مختلفة المراتب للإمام المحدث أبی عبدالرحمان محمد بن درويش الحوت البيروتی رحمه الله المتوفی: ۱۲۷۶ هجري، درا الكتب العلمية، بيروت

(٧) أصول الشاشی للإمام العلامة نظام الدين الشاشی رحمه الله المتوفی: ۳۲۵ هجري الطبعة الثانية: ۱۴۲۹ هجري مكتبة البشري كراتشی

(٨) أعلام الحديث فی شرح صحيح البخاري للإمام المحدث أبی سليمان حمد بن محمد الخطابی رحمه الله المتوفی سنة ۳۸۸ هجري مركز إحياء التراث الإسلامی جامعة أم القري مكة المكرمة

(٩) أقرب الموارد فی فصح العربية والشوارد، للإمام الخوري الشرتونی اللبنانی منشورات مكتبة آية الله العظمی المرعشی النجفی إيران

(١٠) انوار الباري (اردو شرح) صحيح البخاري افادات الشيخ الكشميری وغيره، انوار التنزيل والسرار التأويل راجع الی تفسير البيضاوي للشيخ السيد احمد رضا البجنوري رحمه الله ادارة تأليفات الاشرفيه ملتان، طبع: ۱۴۲۵ هجري

(١١) اوجز المسالك للإمام المحدث محمد زكريا الكاندهلوي المدنی رحمه الله المتوفی سنة ۱۴۰۲ هجري دار القلم دمشق

(١٢) بحر العلوم: (راجع إلی تفسير السمرقندي)

(١٣) إتحاف الخيرة المهرة بزوائد المسانيد العشرة للإمام احمد بن ابی بكر بن اسماعيل البوصيري رحمه الله المتوفی: ۸۴۰ هجري درا الكتب العلمية، بيروت

(١٤) إرشاد الساري للإمام شهاب الدين أبی العباس أحمد بن محمد الشافعی القسطلانی رحمه الله المتوفی ۹۲۳ هجري دار الكتب العلمية / المطبعة الكبري الأمرية ببولاق مصر المحمية سنة ۱۳۲۳ هجري (الطبعة السابعة)

(١٥) إعلام السنن للمحدث الناقد ظفر أحمد العثمانی رحمه الله المتوفی سنة ۱۳۹۴ هجري إدارة القرآن والعلون الإسلامية دار الفكر

(١٦) إكمال المعلم بفوائد مسلم للإمام الحافظ أبی الفضل عياض بن موسی بن عياض اليحصبی رحمه الله المتوفی سنة ۵۴۴ هجري در الوفاء للطباعة والنشر والتوزيع / دار الكتب العلمية بيروت

(١٧) إكمال تهذيب الكمال للعلامة علاء الدين مغلطائی ابن قلیج بن عبدالله الحنفی رحمه الله المتوفی سنة ۷۶۲ هجري، الفاروق الحديثية للطباعة والنشر

(١٨) إكمال إكمال المعلم شرح صحيح مسلم للإمام أبی عبدالله محمد بن خلفة الوشتانی الأبی المالكی المتوفی سنة ۸۲۷ أو ۸۲۸ هجر

ي دار الكتب العلمية بيروت

(۱۹) إنسان العيون في سيرة الامين المامون: (راجع إلى السيرة الحلبية)

(۲۰) الاستذكار، للإمام الحافظ أبي عمر يوسف بن عبدالله بن محمد بن عبد البر المالكي رحمة الله عليه، المتوفى سنة ۴۶۳ دار إحيا لتراث العربي

(۲۱) الإستيعاب في أسماء الأصحاب (بهامش الإصابة) للإمام الحافظ أبي عمر أبو يوسف بن عبدالله بن محمد بن عبد البر المالكي رحمة الله عليه المتوفى سنة ۴۶۳ دار الفكر، بيروت الابواب والتراجم لصحيح البخاري للشيخ العلام محمد زكريا الكاندهلوي رحمه الله، المتوفى سنة ۱۴۰۲ سعيد كراچي

(۲۲) الأحاديث المختارة للشيخ الإمام ضياء الدين أبي عبدالله محمد بن عبدالواحد بن أحمد بن الحنبلي المقدسي رحمه الله المتوفى: ۶۴۳ هجري، الطبعة الرابعة: ۱۴۲۱ هجري، دار خضر بيروت

(۲۳) الأسما المبهمة في الأنباء المحكمة للشيخ الإسلام أبي بكر أحمد بن علي بن ثابت الخطيب البغدادي رحمه الله، المتوفى: ۴۶۳ هجري الطبعة الثالث: ۱۴۱۷ هجري، مكتبة الخانجي، القاهرة

(۲۴) الأعلام الأشهر الرجال والنساء من العرب والمستغربين والمستشرقين لامام الشيخ خير الدين الزركلي رحمه الله الطباعتة الخامسة عشرة: ۲۰۰۲م دار لعلم للملايين لبنان

(۲۵) الإعلام بفوائد عمدة الأحكام للإمام سراج الدين أبي حفص عمر بن علي بن أحمد الأنصاري الشافعي المعروف بأبن ملقن رحمه الله المتوفى: ۸۰۴ هجري الطبعة الأولى: ۱۴۱۷ هجري، دار العاصمة للنشر والتوزيع الرياض

(۲۶) الإقناع في فقه الإمام أحمد بن حنبل للإمام شرف الدين موسى بن أحمد بن موسى أبي النجا الحجازي رحمه الله المتوفى: ۹۶۰ هجري دار المعرفة بيروت

(۲۷) الإنصاف في معرفة الراجح من الخلاف على مذهب اللإمام أحمد بن حنبل للإمام علاء الدين أبي الحسن علي بن سليمان بن أحمد المرداوي السعدي الحنبلي رحمه الله المتوفى: ۸۸۵ هجري الطبعة الأولى درا الكتب العلمية، بيروت

(۲۸) البحر الرائق شرح كنز الدقائق للإمام العلام الشيخ زين الدين بن إبراهيم بن محمد المعروف بأبن نجيم المصري الحنفي المتوفى سنة ۹۷۰ هجري دار الكتب العلمية بيروت

(۲۹) البحر الزخار المعروف بمسند البزار، للحافظ الإمام أبي بكر بن أحمد بن عمرو بن عبد الخالق العتكي رحمه الله المتوفى: ۲۹۲ هجري الطبعة الأولى: ۱۴۰۹ هجري، مؤسسة علوم القرآن بيروت

(۳۰) البداية والنهاية للإمام الحافظ أبي الفداء إسماعيل بن كثير بالدمشقي رحمه الله المتوفى سنة ۷۷۴ هجري دار الكتب العلمية بيروت/دار إحيا التراث العربي

(۳۱) البناية شرح الهداية للإمام المحدث الفقيه محمود بن أحمد بن موسى بن أحمد بن الحسين، المعروف ببدر الدين العيني الحنفي رحمه الله المتوفى سنة ۸۵۵ هجري دار الكتب العلمية

(۳۲) التاج والإكليل لمختصر خليل للشيخ العلامة أبي عبدالله محمد بن يوسف بن أبي القاسم العبدري رحمه الله المتوفى سنة ۸۹۷ هجري الطبعة الاولى ۱۳۹۸ هجري دار الفكر بيروت

(۳۳) التاريخ الكبير للحافظ النقاد شيخ الإسلام أبي عبدالله إسماعيل بن إبراهيم البخاري رحمه الله المتوفى سنة ۲۵۶ هجري درالكتب العلمية بيروت لبنان

(۳۴) التبين الحقائق شرح كنز الدقائق للإمام فخر الدين عثمان بن علي الزيلعي رحمه الله الحنفي المتوفى: ۷۴۳ هجري، الطبعة الأولى: ۱۴۲۰ هجري درا الكتب العلمية، بيروت

۳۵ الترغيب والترهيب للإمام الحافظ عبدالعظيم بن عبدالقوی المنذری رحمه الله المتوفی: ۶۵۶ هجري الطبعة الأولی: ۱۴۰۲ هجري، مكتبة المعارف للنشر والتوزيع الرياض.

۳۶ التعليق الصبيح علی مشكاة المصابيح للشيخ للإمام محمد إدريس الكاندهلوي رحمه الله المتوفی: ۱۳۹۴ هجري الطبعة الأولی المجلس العلمي الإسلامی حيدر آباد دكن/المكتبة الرشيد كوئته

۳۷ التفسير الكبير/مفاتيح الغيب للإمام المفسر الكبير أبی عبدالله بن محمد بن عمر بن الحسن بن الحسين التيمي الرازي الملقب بفخر الدين الرازي رحمه الله المتوفی سنة ۶۰۴ در الكتب العلمية بيروت

۳۸ التفسير المظهري، للعلامة القاضی محمد ثناء الله بن حبيب الله بن هدايت الله المظهري بانی بتی رحمه الله المتوفی سنة ۱۲۲۵ هجري بلوجستان بك دبو باكستان

۳۹ التلخيص الحبير فی تخريج الأحاديث الرافعي الكبير الحافظ أبی الفضل أحمد بن علی بن الحجر شهاب الدين العسقلاني الشافعي رحمه الله المتوفی سنة ۸۵۲ الطبعة الأولی: ۱۴۱۶ هجري مؤسسة قرطبة مصر

۴۰ التمهيد لما فی المؤطا من المعاني والإسانيد للإمام الحافظ أبی عمر يوسف بن عبدالله بن محمد بن عبدالبر المالكی رحمه الله المتوفی سنة ۴۶۳ هجري الكتبة التجارية مكة المكرمة

۴۱ التنبه علی ما فی التشبه: (راجع إلی تشبه بالكفار للكاندهلوي)

۴۲ التوشيح شرح الجامع الصحيح للإمام الحافظ أبی الفضل جلال الدين عبد الرحمن بن أبی بكر السيوطی رحمه الله المتوفی: ۹۱۱ هجري، الطبعة الأولی: ۱۴۱۹ هجري، مكتبة الرشد للنشر والتوزيع الرياض

۴۳ التوضيح لشرح الجامع الصحيح، للإمام سراج الدين أبی حفص عمر بن علی بن أحمد الإنصاري الشافعي المعروف بابن ملقن رحمه الله المتوفی سنة ۸۰۴ هجري وزراة الأوقاف والشئون الإسلامية الكويت

۴۴ الجامع الصغير وزوائده والجامع الكبير (راجع إلی جامع الأحاديث للسيوطی)

۴۵ الجامع لأحكام القرآن، للإمام أبی عبدالله محمد بن أحمد الإنصاري القرطبی رحمه الله المتوفی سنة ۶۷۱ هجری دار إحياء التراث العربی

۴۶ الجرح والتعديل للإمام الحافظ شيخ الإسلام أبی محمد عبدالرحمن بن أبی حاتم محمد بن إدريس بن المنذر التيمي الحنظلي الرازي رحمه الله المتوفی سنة ۳۲۷ هجري الطبعة الأولی ۱۳۷۲ هجري بمطبعة دائرة المعارف العثمانية بحيدر آباد دكن الهند/دار الكتب العلمية

۴۷ الجمع بين الصحيحين للإمام المحدث محمد بن فتوح الحميدي رحمه الله المتوفی: ۴۸۸ هجري دار ابن حزم

۴۸ الجواهر فی تفسير القرآن الحكيم (راجع إلی تفسير الطنطاوي)

۴۹ الجوهر النيرة علی مختصر القدوري للإمام العلام شيخ الإسلام أبی بكر بن علی بن محمد الحداد اليمنی رحمه الله المتوفی: ۸۰۰ هجري، قديمی كتب خانه كراتشی

۵۰ الحاوي الكبير (فی فقة الإمام الشافعي) للإمام الفقهية أبی الحسن علی بن محمد بن حبيب الماوردي البصري رحمه الله المتوفی سنة ۴۵۰ هجري دار الكتب العلمية بيروت

۵۱ الدر المختار للإمام العلام علاء الدين محمد بن علی بن محمد الحصكفی رحمه الله المتوفی سنة ۱۰۸۸ هجري دار عالم الكتب

۵۲ الدرر وللالی بشرح صحيح البخاری (راجع الی الشرح الميسر لصحيح البخاری)

۵۳ الديباج علی صحيح مسلم بن الحجاج للعلامة جلال الدين عبدالرحمن بن أبی بكر بن سابق الدين الخضيري السيوطی رحمه المتوفی: ۹۱۱ هجري الطبعة الاولی: ۱۴۱۶ دار ابن عفان للنشر والتوزيع السعودية

۵۴ الذخيرة للإمام الشيخ شهاب الدين أحمد بن إدريس القرافی رحمه الله المتوفی: ۶۸۴ هجري الطبعة الأولی ۱۹۹۴م در الغرب الإسلامی بيروت

٥٥ الروض الأنف فی شرح السيرة النبوية لابن هشام للإمام المحدث عبد الرحمن السهيلی رحمه الله المتوفى : ٥٨١ هجري الطبعة الأولى : ١٣٨٧ هجري دار الكتب اسلامية

٥٦ الروض الندي شرح كافي المبتدي فی فقه إمام السنة أحمد بن حنبل الشيبانی رحمه الله للإمام العامل احمد بن عبد الله بن أحمد البعلی رحمه الله المتوفى : ١١٨٩ هجري منشورات المؤسسة السعيدية الرياض

٥٧ الزهد للإمام أبی عبدالله أحمد بن محمد بن حنبل الشيبانی رحمه الله المتوفى : ٢٤١ هجري الطبعة الأولى : ١٤٠٣ هجري دار الكتب العلمية، بيروت

٥٨ السراج الوهاج من كشف مطالب صحيح مسلم بن الحجاج للعلامة أبی الطيب صديق بن حسن خان الحسينی القنوجي البخاري رحمه الله طبع الشئون الدينية قطر

٥٩ السنن الكبري للإمام أبی عبد الرحمن احمد بن شعيب النسائی رحمه الله المتوفى سنة ٣٠٣ هجري إدارة التاليفات الأشرفية ملتان

٦٠ السنن الكبري للإمام أبی بكر أحمد بن الحسين بن علی البيهقی رحمه الله المتوفى سنة ٤٥٨ هجري دار الكتب العلمية بيروت/ مجلس دائرة المعارف الإسلامية بهند

٦١ السيرة الحلبية (إنسان العيون فی سيرة الأمين المأمون) للعلامة علی بن برهان الدين الحلبی رحمه الله المتوفى : ١٠٤٤ هجري المكتبة الإسلامية بيروت

٦٢ السيرة النبوية للإمام أبی محمد عبد الملك بن هشام المعافري رحمه الله المتوفى سنة ٢١٣ هجري الكتبة العلمية بيروت لبنان

٦٣ السيرة النبوية للإمام أبی محمد عبد الملك بن هشام المعافري رحمه الله المتوفى سنة ٢١٣ هجري الطبعة الأولى : ١٤١٦ هجري دار الصحابة للتراث

٦٣ الشرح الصغير للإمام أبی البركات أحمد بن محمد العدوي الشهير بالدردير رحمه الله المتوفى سنة ١٢٠١ هجري در الكتب العلمية بيروت

٦٥ الشرح الكبير مع حاشية الدسوقی للإمام أبی البركات أحمد بن محمد العدوي الشهير بالدردير رحمه الله المتوفى سنة ١٢٠١ هجري دار الكتب العلمية بيروت

٦٦ الشرح الكبير علی هامش المقنع لشمس الدين أبی الفرج عبد الرحمن بن محمد بن احمد بن قدامة المقدسی رحمه الله المتوفى : ٦٨٢ هجري الطبعة الأولى : ١٤١٣ هجري هجر للطباعة والنشر والتوزيع

٦٧ الشرح الميسر لصحيح البخاري (الدر واللالی بشرح صحيح بخاري) للشيخ محمد علی الصابونی الطبعة الأولى : ١٤٢٢ هجري المكتبة العصرية لبنان

٦٨ الشفاء بتعريف حقوق المصطفى العالم العلامة المحقق القاضی أبی الفضل عياض الحصبی رحمه الله المتوفى ٥٤٤ هجري دار الكتب العلمية، بيروت

٦٩ الصحيح لابن خزيمة للعلامة أبی بكر محمد بن اسحاق بن خزيمة السلمی رحمه الله المتوفى : ٣١١ هجري الطبعة ١٤٠٠ المكتب الإسلامی بيروت

٧٠ الطبقات الكبري للإمام محمد بن سعد بن منيع أبی عبدالله المصري الزهري رحمه الله المتوفى ٢٣٠ هجري دار صادر بيروت/مكتبة الخانجی القاهرة

٧١ العرف الشذي للفقيه المحدث الشيخ محمد أنور الكشميري ثم الديوبندي رحمه الله المتوفى ١٣٥٢ هجري دار الكتب العلمية/المكتبة الرشيديه كوئته

٧٢ العزيز شرح الوجيز المعروف بشرح الكبير للإمام أبی القاسم عبد الكريم بن محمد بن عبد الكريم الرافعی القزوينی الشافعی رحمه الله المتوفى ٦٢٣ هجري دار الكتب العلمية بيروت لبنان

٧٣ العقود الدرية (تنقيح فتاوي الحامدية) للفقيه العلام محمد أمين بن عمر الشهير بابن عابدين رحمه الله المتوفى سنة ١٢٥٢ هجري

رشيديه كوئٹه

۷۴ العلل الواردة في الأحاديث النبوية للإمام الحافظ أبي الحسن على ابن عمر ابن أحمد بن مهدي الدارقطني رحمه الله المتوفى: ۳۸۵هجري دار طيبة

۷۵ العلل ومعرفة الرجال للإمام أبي عبدالله أحمد بن محمد بن حنبل الشيباني رحمه الله المتوفى ۲۴۱ هجري الطبعة الثانية ۱۴۲۲ هجري دار الخاني الرياض

۷۶ الفائق في غريب الحديث والأثر، الإمام اللغة العلامة جار الله محمود بن عمر الزمخشري رحمه الله المتوفى سنة ۵۳۸ هجري دار الفكر

۷۷ الفتاوي الهندية في مذهب الإمام الأعظم أبي حنيفة النعمان (الفتاوي العالمكيرية) للعلامة الهمام الشيخ نظام وجماعة من علماء الهند الأعلام الطبعة الاولى ۱۳۱۰هجري دار الكتب العلمية رشيديه كوئٹه

۷۸ الفقه الإسلامي وأدلته للدكتور وهبة الزحيلي الطبعة الثانية: ۱۴۰۵هجري دار الفكر للطباعة والتوزيع والنشر دمشق

۷۹ الفواكه الدواني على رسالة ابن زيد القيرواني للعلامة الشيخ أحمد بن غنيم بن سالم بن مهنا النفراوي الأزهري المالكي رحمه الله المتوفى سنة ۱۱۲۶هجري درا الكتب العلمية بيروت لبنان

۸۰ الفوائد البهية للشيخ المحقق المحدث أبي الحسنات محمد عبدالحي بن محمد عبدالحليم الأنصاري اللكنوي الهندي رحمه الله المتوفى سنة ۱۳۰۴ هجري قديمي كتب خانه كراتشي

۸۱ القاموس المحيط للعلامة مجد الدين محمد بن يعقوب الفيروز آبادي الشيرازي حمه الله المتوفى: ۸۱۷هجري

۸۲ القاموس الوحيد، لمولانا وحيد الزمان قاسمي كيرانوي رحمه الله، إدارة إسلاميات، لاهور

۸۳ الكاشف عن حقائق السنن الشهير بشرح الطيبي للعلامة حسن بن محمد بن الطيبي رحمه الله المتوفى سنة ۷۴۳ هجري إدارة القرآن والعلوم كراتشي

۸۴ الكاشف في معرفة من له الرواية في الكتب الستة، للإمام شمس الدين أبي عبدالله محمد بن الذهبي الدمشقي رحمه الله المتوفى سنة ۷۴۸ هجري دار القبلة للثقافة الإسلامية جدة مؤسسة علوم القران جدة

۸۵ الكامل في ضعفاء الرجال للإمام الحافظ أبي أحمد عبدالله بن عدي الجرجاني رحمه الله المتوفى سنة ۳۶۵ هجري دار الكتب العلمية بيروت

۸۶ المغني في الضعفاء للإمام أبي عبدالله شمس الدين محمد بن أبي أحمد بن عثمان الذهبي رحمه الله المتوفى: ۷۴۸ هجري دار إحياء التراث العربي قطر

۸۷ الكشف والبيان في تفسير القرآن (تفسير الثعلبي) للإمام العلامة أبي اسحاق احمد بن محمد بن ابراهيم الثعلبي رحمه الله المتوفى: ۴۲۷هجري الطبعة الأولى: ۱۴۲۵هجري دار الكتب العلمية بيروت

۸۸ الكنز المتواري للشيخ العلام محمد زكريا الكاندهلوي رحمه الله المتوفى سنة ۱۴۰۲هجري مؤسسة الخليل الإسلامي فيصل آباد

۸۹ الكواكب الدراري (راجع إلى شرح الكرماني)

۹۰ الكوثر الجاري إلى رياض أحاديث البخاري للإمام الجليل أحمد بن إسماعيل بن عثمان بن محمد الكوراني الشافعي ثم الحنفي رحمه الله المتوفى سنة ۸۹۳ هجري الطبعة الاولى ۱۴۲۹ هجري دار إحياء التراث العربي

۹۱ الكوكب الدري للإمام المحدث الشيخ رشيد أحمد الجنجوهي رحمه الله المتوفى سنة ۱۳۲۳ هجري مطبعة ندوة العلماء لكنو

۹۲ اللباب في علوم الكتاب للإمام أبي حفص عمر بن على ابن عادل الدمشقي الحنبلي رحمه الله المتوفى بعد سنة: ۸۸۰ هجري الطبعة الأولى: ۱۴۱۹هجري درا الكتب العلمية، بيروت

۹۳ المبدع شرح المقنع للإمام أبي اسحاق برهان الدين ابراهيم بن محمد بن عبدالله بن محمد ابن مفلح الحنبلي رحمه الله المتوفى: ۸۸۴هجري الطبعة الأولى: ۱۴۱۸هجري درا الكتب العلمية، بيروت

٩٤ المجموع شرح المهذب للإمام العلامة الفقيه الحافظ أبي زكريا محيى الدين بن شرف النووي رحمه الله المتوفى سنة ٦٧٦ هجري ادارة الطباعة المنيرية

٩٥ المحكم والمحيط الأعظم للإما اللغة أبي الحسن على بن إسماعيل بن سيده المرسى المعروف بابن سيده رحمه الله المتوفى سنة ٤٥٨ هجري دار الكتب العلمية بيروت

٩٦ المحلى بالآثار للإمام المحدث أبي محمد على بن أحمد بن سعيد بن حزم الأندلسى رحمه الله المتوفى سنة ٤٥٦ هجري دار الكتب العلمية بيروت لبنان

٩٧ المخصص لإمام اللغة أبي الحسن على بن إسماعيل بن سيده المرسى المعروف بابن سيده رحمه الله المتوفى سنة ٤٥٨ هجري دار الكتب العلمية بيروت

٩٨ المدونة الكبري لإمام دار الهجرة مالك بن أنس الأصبحى رحمه الله المتوفى سنة ١٧٩ هجري دار صادر بيروت /دار الكتب العلمية بيروت

٩٩ المستدرك على الصحيحين للإمام الحافظ أبي عبدالله محمد بن عبدالله الحاكم النيسابوري رحمه الله المتوفى سنة ٤٠٥ هجري دار الكتب العلمية بيروت لبنان

١٠٠ المصنف لابن أبي شيبة للإمام أبي بكر عبدالله بن محمد بن أبي شيبة رحمه الله العبسى الكوفى المتوفى سنة ٢٣٥ الطبعة الثانية ١٤٢٨ هجري شركة دار القبلة/ مؤسسة علوم القرآن/ إدارة القرآن والعلوم الإسلامية باكستان

١٠١ المصنف لعبد الرازق للإمام المحدث أبي بكر عبد الرزاق بن همام الصنعانى رحمه الله المتوفى سنة ٢١١ هجري البطعة الثانية ١٣٩٢ هجري دار الكتب العلمية/ المكتب الإسلامية بيروت، منشورات المجلس العلمى، هند

١٠٢ المعجم الكبير للإمام الحافظ أبي القاسم سليمان بن أحمد الطبرانى رحمه الله المتوفى سنة ٣٦٠ هجري مكتبة العلوم والحكم

١٠٣ المعجم الوسيط، مجمع اللغة العربية، الطبعة السادسة: ١٤٢٩ هجري مؤسسة الصادق للطباعة والنشر، إيران

١٠٤ الوسيط فى الضعفاء للإمام أبي عبدالله شمس الدين محمد بن أبي أحمد بن عثمان الذهبى رحمه الله المتوفى: ٧٤٨ هجري دار إحياء التراث العربي قطر

١٠٥ المغنى فى الفقة الإمام مالك رحمه الله للإمام موفق الدين أبي محمد عبدالله بن احمد بن قدامة رحمه الله المتوفى: ٦٢٠ هجري دالفكر/ دار عالم الكتب الرياض

١٠٦ المفهم لما أشكل من تلخيص كتاب المسلم للإمام الحافظ إبى العباس أحمد بن عمر بن ابراهيم القرطبى رحمه الله المتوفى: ٦٥٦ هجري الطبعة الأولى: ١٤١٧ هجري، دار ابن كثير، دمشق

١٠٧ المقنع للإمام موفق الدين أبي محمد بن عبدالله بن احمد بن قدامة المقدسى رحمه الله المتوفى: ٦٢٠ هجري الطبعة الأولى: ١٤٢٣ هجري هجر للطباعة والنشر والتوزيع

١٠٨ المنتقى (شرح مؤطا الإمام مالك) للإمام القاضى أبي الوليد سليمان بن خلف بن سعد بن أيوب الباجى رحمه الله المتوفى سنة ٤٧٤ هجري دار الكتب العلمية بيروت لبنان

١٠٩ المنهاج شرح النووي على صحيح الإمام مسلم للإمام العلامة الفقية الحافظ أبي زكريا محيى الدين بن شرف النووي رحمه الله المتوي سنة ٦٧٦ هجري دار المعرفة/ المطبعة المصرية بالأزهر

١١٠ المواهب اللدنية بالمنح المحمدية للعلامة أبي العباس أحمد بن محمد بن أبي بكر القسطلانى رحمه الله المتوفى: ٩٢٣ هجري الطبعة الأولى: ١٤٢٦ هجري المتكتبة التوفيقية القاهرة

١١١ الموسوعة الفقهية وزراة الأوقاف والشئون الإسلامية الطبعة الثانية: ١٤٠٤ هجري طباعة ذات السلاسل الكويت

١١٢ المؤطا للإمام مالك بن أنس الأصبحى رحمه الله برواية يحيى بن يحيى الليثى رحمه المتوفى سنة ١٧٩ هجري دار الكتب العلمية بيروت/ دار إحيا التراث العربى

١١٣ المؤطا للإمام الهمام محمد بن الحسن الشيبانى رحمه الله المتوفى سنة ١٨٩ هجري الطبعة الاولى ١٤٣١ هجري مكتبة البشري

کراتشی

(١١٤) المستطرف فی کل فن مستظرف للإمام شهاب الدین محمد بن أبی الفتح الأبشیهی المحلی رحمه الله المتوفی سنة ٨٥٠ هجري مکتبة الجمهورية العربية مصر

(١١٥) المغرب فی ترتیب المعرب للإمام اللغوي أبی الفتح ناصر الدین المطرزي رحمه الله المتوفی سنة ٦١٠ هجري الطبعة الاولی ١٣٩٩ هجري مکتبة أسامة بن زید حلب

(١١٦) النبراس علی شرح القعائد للإمام الحافظ ابی عبدالرحمان عبدالعزیز بن ابی حفص احمد بن حامد الفرهاوي رحمه الله المتوفی: ١٢٣٩ هجري مکتبة الرشیدیه کوئٹه

(١١٧) النهایة فی غریب الحدیث والأثیر، للإمام أبی مجد الدین أبی السعادات المبارك بن محمد الجزری المعروف بابن الأثیر رحمه الله المتوفی سنة ٦٠٦ هجري الطبعة الثانیة ١٤٢٠ هجري دار المعرفت بیروت

(١١٨) النهر الفائق شرح کنز الدقائق للإمام سراج الدین عمر بن إبراهیم بن نجم الحنفی المتوفی سنة ١٠٠٥ هجری دار الکتب العلمیة

(١١٩) بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع للإمام علاء الدین أبی بکر بن مسعود الکاسانی الحنفی رحمه الله المتوفی سنة ٥٨٧ هجري الطبعة الثانیة (١٤٢٢ هجري) دار الکتب العلمیة/الطبعة الثانیة (١٤٠٦ هجري)

(١٢٠) بدایة المجتهد ونهایة المقتصد للإمام القاضی أبی الولید بن أحمد بن محمد بن أحمد بن رشد المالکی القرطبی رحمه الله المتوفی سنة ٥٩٥ هجري دار الکتب العلمیة

(١٢١) بذل المجهود للشیخ المحدث خلیل أحمد السهارنبوري رحمه الله المتوفی سنة ١٣٤٦ هجري مرکز الشیخ أبی الحسن الندوي

(١٢٢) بهجة النفوس وتحلیها بمعرفة مالها وما علیها، شرح مختصر لصحیح البخاري للإمام المحدث أبی محمد عبدالله بن أبی جمرة الأندلسی رحمه الله المتوفی سنة ٦٩٩ هجري مطبعة الصدق الخیریة بجوار الأزهر بمصر

(١٢٣) بیان القرآن للشیخ مولانا أشرف علی التهانوي رحمه الله المتوفی سنة ١٣٦٢ هجري إدارة التالیفات الاشرفیة ملتان

(١٢٤) تاج العروس للشیخ أبی الفیض محمد بن محمد بن عبدالرزاق الحسینی الملقب بمرتضی الزبیدي رحمه الله المتوفی سنة ١٢٠٥ هجري در الهدایة

(١٢٥) تاریخ الطبري (تاریخ الرسل الملوك) للإمام جعفر محمد بن جریر الطبري رحمه الله المتوفی: ٣١٠ هجري الطبعة الثانیة: در المعارف مصر

(١٢٦) تاریخ الإسلام ووفیات المشاهیر والأعلام للإمام شمس الدین أبی عبدالله محمد بن محمد أحمد الذهبی الدمشقی رحمه الله المتوفی سنة ٧٤٨ هجري

(١٢٧) تاریخ یحی بن معین، للإمام یحی بن معین بن عون المزي البغدادي رحمه الله المتوفی: ٢٣٣ هجري دار القلم للطباعة والنشر والتوزیع بیروت

(١٢٨) تبیین الحقائق للإمام فخر الدین بن عثمان بن علی الزیلعی الحنفی رحمه الله المتوفی سنة ٧٤٣ دار الکتب العلمیة بیروت

(١٢٩) تحریر تقریب التهذیب تألیف الدکتور بشار عواد معروف والشیخ شعیب الأرنؤوط الطبعة الأولی: ١٤١٧ هجري مؤسسة الرسالة بیروت

(١٣٠) تحفة الأحوذي بشرح الجامع للإمام الترمذي للإمام الحافظ أبی العلی محمد بن عبدالرحمان ابن عبدالرحیم المبارکفوري رحمه الله المتوفی سنة ١٣٥٣ هجري دار الفکر

(١٣١) تحفة الأشراف بمعرفة الأطراف للحافظ المتقن جمال الدین أبی الحجاج یوسف المزي رحمه الله المتوفی سنة ٧٤٢ هجري الطبعة الثانیة: ١٤٠٣ هجري المکتب الإسلامی بیروت

(١٣٢) تحفة الباري (راجع الی منحة الباري)

(١٣٣) تحفة الملوك فی فقه مذهب الإمام أبی حنیفة النعمان للإمام زین الدین محمد بن ابی بکر بن عبدالقادر رحمه الله المتوفی بعد

سنة: ١٢٢٦ هجري الطبعة الثانية: ١٣٢٢هجري مكتبة مهد عثمان بن عفان كراتشى

١٣٤. تذكرة الحفاظ للإمام الحافظ أبى عبدالله شمس الدين محمد بن عثمان الذهبى رحمه الله المتوفى سنة ٧٤٨ هجرى دار إحياء التراث العربى /دائرة المعارف النظامية بهند

١٣٥. تشبه بالكفار للكاندهلوي (التنبه على ما فى التشبه) للشيخ للإمام محمد ادريس الكاندهلوى رحمه الله المتوفى: ١٩٧٤ء ادارة التاليفات اشرفية ملتان

١٣٦. تغليق التعليق للإمام الحافظ أبى الفضل أحمد بن على بن الحجر شهاب الدين العسقلانى الشافعى رحمه الله المتوفى سنة ٨٥٢ متكتبة الأثرية باكستان

١٣٧. تفسير لابن كثير (راجع الى تفسير القرآن العظيم)

١٣٨. تفسير البغوي (معالم التنزيل) للإمام محيى السنة ابى محمد الحسين بن مسعود البغوي رحمه الله المتوفى: ٥١٦ هجري طبع: ١٤٠٩ هجري دار طيبة للنشر والتوزيع

١٣٩. تفسير البيضاوي (انوار التنزيل واسراز التاويل) للقاضى الإمام ناصر الدين ابى سعيد عبدالله بن عمر البيضاوى الشافعى رحمه الله المتوفى: ٦٨٥ هجري قديمى كتب خانه كراتشى

١٤٠. تفسير السمرقندي (بحر العلوم) للإمام الزاهد ابى الليث نصر بن محمد بن ابراهيم السمرقندي الحنفى رحمه الله المتوفى: ٣٧٥ هجري الطبعة الأولى: ١٤١٣ هجري دار الكتب العلمية بيروت

١٤١. تفسير الطبري (جامع البيان عن تاويل اي القرآن) للإمام أبى جعفر محمد بن جرير الطبرى رحمه الله المتوفى: ٣١٠ تحقيق الدكتور عبدالله بن عبدالمحسن التركى دار هجر مركز البحوث والدراسات العربية والاسلامية

١٤٢. تفسير الطنطاوي (الجواهر فى تفسير القرآن الحكيم للأستاذ الحكيم الشيخ طنطاوي رحمه الله جوهري الطبعة: ١٣٥٠ هجرى، انتشارات آفتاب تهران

١٤٣. التفسير القرآن العظيم (تفسير ابن كثير) للإمام الجليل الحافظ عماد الدين أبى الفداء إسماعيل بن كثير الدمشقى رحمه الله، المتوفى سنة ٧٧٤ هجري الطبعة الاولى ١٤٢١ هجري الفاروق الحديثة للطباعة والنشر، القاهرة/مؤسسة قرطبة

١٤٤. تفسير القرآن العظيم لسرسيد احمد خان طبع: ١٩٩٨ء دوست ايسوسى ايش لاهور

١٤٥. تفسير الكشاف عن حقائق غوامض التنزيل وعيون الأقاويل فى وجوه التأويل للعلامة جار الله أبى القاسم محمود بن عمر الزمخشري رحمه الله المتوفى: ٥٣٨ الطبعة الأولى: ١٤١٨ هجري مكتبة مكتبة العبيكان الرياض

١٤٦. تفسير ابى سعود (ارشاد العقل السليم الى مزايا الكتاب الكريم) لقاضى القضاة ابى سعود بن محمد العمادي الحنفى رحمه الله المتوفى: ٩٨٢ هجري مكتبة الرياض الحديثة الرياض

١٤٧. تفسير عثمانى لشيخ الإسلام العلامة شبير احمد عثمانى رحمه الله المتوفى: ١٣٦٩ هجري دار الإشاعت كراتشى

١٤٨. تفسير عزيزي للشيخ الإمام العلامة عبدالعزيز محدث الدهلوي رحمه الله

١٤٩. تقريب التهذيب للإمام الحافظ أبى الفضل أحمد بن على بن الحجر شهاب الدين العسقلانى الشافعى رحمه الله المتوفى سنة ٨٥٢ دار الرشيد، سوريا حلب

١٥٠. تقرير بخاري للشيخ العلام محمد زكريا الكاندهلوي رحمه الله المتوفى سنة ١٤٠٢ مكتبة الشيخ كراتشى

١٥١. تنقيح فتاوي الحامدية (راجع الى العقود الدرية)

١٥٢. تنوير الحوالك شرح على الموطا للإمام مالك للعلامة جلال الدين عبد الرحمن بن أبى بكر سابق الدين الخضيري السيوطى رحمه الله المتوفى: ١٣١٨ هجري، الطبعة الأولى: ١٤١٩ هجري، دار الكتب العلمية، بيروت

١٥٣. تهذيب الأسماء واللغات للإمام العلامة الحافظ الفقيه أبى زكريا محيى الدين بن شرف النووي رحمه الله المتوفى سنة ٦٧٦ هجري دار الكتب العلمية بيروت

(١٥٤) تهذيب التهذيب للحافظ ابى الفضل احمد بن على بن حجر شهاب الدين العسقلانى الشافعى رحمه الله المتوفى: ٨٥٢ هجري مؤسسة الرسالة

(١٥٥) تهذيب الكمال فى أسماء الرجا للحافظ المتقن جمال الدين أبى الحجاج يوسف المزي رحمه الله المتوفى سنة ٧٤٢ هجري مؤسسة الرسالة

(١٥٦) تيسير القاري فارسى شرح صحيح البخاري، للإمام المحدث مولانا نور الحق الدهلوي بن مولانا شيخ عبد الحق الدهلوي رحمه الله المتوفى: ١٠٧٣هجري مطبع علوي محمد على خان بخش لكنهوي

(١٥٧) جامع الأحاديث (الجامع الصغير وزوائده والجامع الكبير) للعلامة جلال الدين عبد الرحمن بن أبى بكر ابن سابق الدين الخضيري السيوطى رحمه الله المتوفى: ٩١١هجري، الطبعة الأولى: ١٤٣٣هجري، دار الكتب العلمية، بيروت

(١٥٨) تنقيح فتاوي الحامدية (راجع الى العقود الدرية)

(١٥٩) تنوير الحوالك شرح على الموطأ للإمام مالك للعلامة جلال الدين عبد الرحمن بن أبى بكر سابق الدين الخضيري السيوطى رحمه الله المتوفى: ١٣١٨هجري، الطبعة الأولى: ١٤١٩هجري، دار الكتب العلمية، بيروت

(١٦٠) تهذيب الأسما واللغات للإمام العلامة الحافظ الفقيه أبى زكريا محيى الدين بن شرف النووي رحمه الله المتوفى سنة ٦٧٦ هجري دار الكتب العلمية بيروت

(١٦١) تهذيب التهذيب للحافظ ابى الفضل احمد بن على بن حجر شهاب الدين العسقلانى الشافعى رحمه الله المتوفى: ٨٥٢ هجري مؤسسة الرسالة

(١٦٢) تهذيب الكمال فى أسماء الرجا للحافظ المتقن جمال الدين أبى الحجاج يوسف المزي رحمه الله المتوفى سنة ٧٤٢ هجري مؤسسة الرسالة

(١٦٣) تيسير القاري فارسى شرح صحيح البخاري، للإمام المحدث مولانا نور الحق الدهلوي بن مولانا شيخ عبد الحق الدهلوي رحمه الله المتوفى: ١٠٧٣هجري مطبع علوي محمد على خان بخش لكنهوي

(١٦٤) جامع الأحاديث (الجامع الصغير وزوائده والجامع الكبير) للعلامة جلال الدين عبد الرحمن بن أبى بكر ابن سابق الدين الخضيري السيوطى رحمه الله المتوفى: ٩١١هجري، الطبعة الأولى: ١٤٣٣هجري، دار الكتب العلمية، بيروت

(١٦٥) جامع الأصول فى أحاديث الرسول للإمام مجد الدين أبى السعادات المبارك بن محمد الجزري المعروف بابن الأثير رحمه الله المتوفى سنة ٦٠٦ هجري دار الفكر

(١٦٦) جامع الدروس العربية، للشيخ مصطفى الغلايينى رحمه الله، منشورات المكتبة العصرية، بيروت

(١٦٧) حاشية ابن عابدين راجع الى رد المحتار

(١٦٨) حاشية الدسوقي (على الشرح الكبير) للإمام العلام الشيخ محمد بن أحمد بن عرفة الدسوقى المالكى رحمه الله المتوفى سنة ١٢٣٠ هجري دار الكتب العلمية

(١٦٩) حاشية السندي على صحيح البخاري للإمام أبى الحسن نور الدين محمد بن عبد الهادي السندي رحمه الله المتوفى سنة ١١٣٨ هجري قديمى كتب خانه

(١٧٠) حاشية السهارنبوري على صحيح البخاري للشيخ المحدث احمد على السهارنبوري رحمه الله المتوفى: ١٢٩٧هجري قديمى كتب خانه كراتشى

(١٧١) حاشية الشهاب على تفسير البضاوي (عناية القاضى وكفاية الراضى) للشيخ احمد بن محمد بن عمر قاضى القضاة الملقب بشهاب الدين الخفاجى المصري الحنفى رحمه الله المتوفى: ١٠٦٩هجري الطبعة الأولى: ١٤١٧هجري دار الكتب العلمية، بيروت

(١٧٢) حاشية الصاوي على تفسير الجلالين للعلامة الشيخ احمد بن محمد الصاوي المصري الخلوتى المالكى رحمه الله المتوفى: ١٢٤١هجري الطبعة الرابعة: ١٤٢٧هجري دار الكتب العلمية، بيروت

(١٧٣) حاشية الطحطاوي على مراقى الفلاح شرح نور الإيضاح للإمام العلامة أحمد بن محمد بن إسماعيل الطحطاوي الحنفى رحمه ا

لله المتوفى سنة ۱۳۳۱ هجري دار الكتب العلمية بيروت

(١٧٤) حاشية شيخ الإسلام على صحيح البخاري مطبوع على تيسير القاري للشيخ الإسلام نبيره الإمام المحدث شيخ عبدالحق الدهلوي رحمه الله مطبع علوي محمد على خان بخش لكهنوي

(١٧٥) حجة الله البالغة لإمام الكبير للشيخ احمد المعروف بشاه ولى الله ابن عبدالرحيم الدهلوي رحمه الله الطبعة الأولى: ۱۴۲۶ هجري، دار الجيل للنشر والطباعة والتوزيع بيروت

(١٧٦) حلبى كبير (غنية المتملى فى شرح منية المصلى) للشيخ ابراهيم بن محمد بن ابراهيم الحنفى الحلبى رحمه الله المتوفى: ۹۵۶ هجري طبع ۱۳۲۵ هجري سهيل اكيدمي لاهور

(١٧٧) حلية الأولياء وطبقات الأصفياء للحافظ أبى نعيم أحمد بن عبدالله الإصفهانى رحمه الله المتوفى سنة ۴۳۰ هجري دار الفكر بيروت/دار الكتب العلمية بيروت

(١٧٨) خصائل نبوي صلى الله عليه وسلم حضرت شيخ الحديث مولانا محمد زكريا كاندهلوي رحمه الله متوفى: ۱۴۰۲ هجري مكتبه البشري كراجى

(١٧٩) خلاصة الخزرجي (خلاصة تهذيب تهذيب الكمال) للعلامة صفى الدين الخزرجي رحمه الله المتوفى سنة ۹۲۳ هجري مكتب المطبوعات الإسلامي بحلب

(١٨٠) خلاصة تهذيب تهذيب الكمال راجع الى خلاصة الخزرجي

(١٨١) دلائل النبوة لأبى بكر أحمد بن الحسين البيهقى رحمه الله المتوفى سنة ۴۵۸ هجري دار الكتب العلمية/المكتبة الأثرية لاهور

(١٨٢) ذخيرة العقبى فى شرح المجتبى (شرح سنن النسائى) للعلامة محمد بن الشيخ العلامة على بن آدم بن موسى الأشيوبى الولوى حفظه الله الطبعة الأولى: ۱۴۲۶ هجري، در المعراج الدولية للنشر الرياض

(١٨٣) رد المحتار للفقيه العلام محمد أمين بن عمر الشهير بابن عابدين رحمه الله المتوفى سنة ۱۲۵۲ هجري دار عالم الكتب/دار الثقافة والتراث دمشق سورية

(١٨٤) رسالة شرح تراجم أبواب صحيح البخاري (المطبوع مع صحيح البخاري) للإمام المحدث الشاه ولى الله رحمه الله المتوفى سنة ۱۱۷۶ قديمى كتب خانه

(١٨٥) روح المعانى فى تفسير القرآن العظيم والسبع المثانى للعلامة أبى الفضل شهاب الدين السيد محمود الألوسى البغدادى رحمه الله المتوفى سنة ۱۲۷۰ دار الكتب العلمية/دار إحياء الترث العربى

(١٨٦) روضة الطالبين للإمام العلامة محيى الدين يحيى بن شرف النووي رحمه الله المتوفى سنة ۶۷۶ هجري طبعة الخاصة ۱۴۲۳ هجري دار عالم الكتب الرياض

(١٨٧) زاد المسير فى علم التفسير للإمام الحافظ جمال الدين أبى الفرج عبدالرحمن بن على بن محمد الجوزي القرشى البغدادي رحمه الله المتوفى سنة ۵۹۷ هجري الطبعة الثانية: ۱۴۲۲ هجري در الكتب العلمية، بيروت

(١٨٨) زاد المعاد فى هدي خير العباد للإمام العلامة المحدث شمس الدين أبى عبدالله محمد بن أبى بكر الزرعى الدمشقى المعروف بابن القيم الجوزية رحمه الله المتوفى سنة ۷۵۱ هجري مؤسسة الرسالة/مكتبة المنار الإسلامية

(١٨٩) سبل الهدي والرشاد فى سيرة خير العباد للإمام محمد بن يوسف الصالحى الشامى رحمه الله المتوفى: ۹۴۲ هجري وزارة الأوقاف لجنة إحياء التراث الإسلامى مصر

(١٩٠) سبل السلام شرح بلوغ المرام، للإمام العلامة محمد بن اسماعيل الصنعانى رحمه الله المتوفى: ۱۱۸۲ هجري الطبعة الاولى ۱۴۲۷ هجري مكتبة العارف للنشر والتوضيح الرياض

(١٩١) سراج القاري للشيخ عبدالرحيم مدظله رحمه الله عليه الجامعة القاسمية دار العلوم زكريا بهند

(١٩٢) سنن ابن ماجه للإمام الحافظ أبى عبدالله محمد بن يزيد الربعى ابن ماجه القزوينى رحمه الله المتوفى سنة ۲۷۳ هجري دالسلام

(١٩٣) سنن الترمذي للإمام الحافظ أبى عيسى محمد بن عيسى بن سورة ابن موسى الترمذي رحمه الله المتوفى سنة ۲۷۹ دار السلام

(۱۹۴) سنن الدار قطني للإمام المحدث الحافظ الكبير علي بن عمر الدار قطني رحمه الله المتوفى سنة ۳۸۵ هجري دار نشر الكتب الإسلامية لاهور/مؤسسة الرسالة/دار المعرفة بيروت

(۱۹۵) سنن النسائي للإمام الحافظ أبي عبد الرحمن بن شعيب بن علي بن سنان النسائي رحمه الله المتوفى سنة ۳۰۳ هجري دار السلام

(۱۹۶) سنن أبي داؤد للإمام الحافظ أبي داؤد سليمان بن الأشعث بن إسحاق الأذدي السجستاني رحمه الله المتوفى سنة ۲۷۵ هجري دار السلام

(۱۹۷) سير أعلام النبلاء للإمام شمس الدين أبي عبد الله بن أحمد بن عثمان الذهبي رحمه الله المتوفى سنة ۷۴۸ هجري مؤسسة الرسالة

(۱۹۸) سيرة النبي صلى الله عليه وسلم علامه شبلي نعماني رحمه الله سيد سليمان ندوي رحمه الله اشاعت اول: ۱۳۲۳ هجري ادارهٔ اسلاميات لاهور

(۱۹۹) سيرة المصطفى صلى الله عليه وسلم مولانا محمد ادريس كاندهلوي رحمه الله متوفى: ۱۳۹۴ هجري دار الاشاعت/كتب خانه مظهري كراچي

(۲۰۰) شرح الزرقاني على المواهب اللدنية للإمام محمد بن عبد الباقي بن يوسف الزرقاني رحمه الله المتوفى سنة ۱۱۲۲ هجري دار الكتب العلمية بيروت

(۲۰۱) شرح الزرقاني على المؤطا للإمام محمد بن عبد الباقي بن يوسف الزرقاني رحمه الله المتوفى سنة ۱۱۲۲ هجري بيروت

(۲۰۲) شرح الزركشي للإمام شمس الدين أبي عبد الله محمد بن عبد الله الزركشي المصري الحنبلي رحمه الله المتوفى سنة ۷۷۲ هجري مكتبة العبيكان/دار الكتب العلمية بيروت

(۲۰۳) شرح العقائد النسفية للعلامة سعد الدين التفتازاني رحمه الله المتوفى: ۷۹۳ هجري الطبعة الأولى: ۱۴۳۰ هجري مكتبة البشرى كراتشي

(۲۰۴) شرح الكرماني (الكواكب الدراري) للإمام العلام شمس الدين محمد بن يوسف علي الكرماني رحمه الله المتوفى سنة ۷۸۶ هجري دار إحياء التراث العربي

(۲۰۵) شرح النووي على صحيح الإمام مسلم للإمام العلامة الفقية الحافظ أبي زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي رحمه الله المتوفى سنة ۶۷۶ هجري الطبعة الاولى ۱۳۴۷ هجري دار المعرفة/المطبعة المصرية بالأزهر

(۲۰۶) شرح الوقاية للعلامة صدر الشريعة الأصغر عبيد الله بن مسعود بن تاج الشريعة محمود بن صدر الشريعة الأكبر أحمد الأنصاري رحمه الله المتوفى سنة ۷۴۷ هجري مير محمد كتب خانه كراتشي

(۲۰۷) شرح ابي داؤد للإمام بدر الدين أبي محمد محمود بن أحمد العيني رحمه الله المتوفى سنة ۸۵۵ هجري الطبعة الأولى: ۱۴۲۰ هجري مكتبة الرشيد الرياض

(۲۰۸) معالم السنن شرح سنن الإمام أبي داؤد رحمه الله للخطابي (راجع الى معالم السنن)

(۲۰۹) شرح صحيح البخاري لأبي الحسن علي بن خلف بن عبد الملك ابن بطال البكري القرطبي رحمه الله المتوفى سنة ۴۴۹ هجري دار الكتب العلمية/مكتبة الرشد رياض

(۲۱۰) شرح لباب المناسك)المسلك المتقسط في المنسك المتوسط على لباب المناسك للإمام السندي رحمه الله للعلامة علي بن سلطان المعروف بملا علي القاري رحمه الله المتوفى سنة ۱۰۱۴ هجري دار الكتب العلمية بيروت

(۲۱۱) شرح المعاني الآثار للإمام المحدث الفقيه أبي جعفر أحمد بن محمد بن سلامة الطحاوي رحمه الله المتوفى سنة ۳۲۱ هجري المكتبة الحقانية ملتان/عالم الكتاب

(۲۱۲) شعب الإيمان للحافظ أبي بكر أحمد بن الحسين البيهقي رحمه الله المتوفى سنة ۴۵۸ هجري مكتبة الرشد الرياض

(۲۱۳) صحيح ابن حبان بترتيب ابن بلبان للإمام الحافظ محمد بن حبان بن أحمد بن أبي حاتم التميمي البستي رحمه الله المتوفى سنة ۳۵۴ هجري مؤسسة الرسالة بيروت

(٢٢٤) صحيح البخاري للإمام أبی عبد الله محمد بن إسماعيل البخاري رحمه الله المتوفی سنة ٢٥٦ هجري دار السلام

(٢٢٥) صحيح الإمام مسلم للإما م الحافظ أبی الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري النيسابوري رحمه الله المتوفی سنة ٢٦١ هجري در السلام

(٢٢٦) طرح التثريب فی شرح التقريب للإمام الحافظ زين الدين ابی الفضل عبد الرحيم بن الحسين العراقی رحمه الله المتوفی :س ٨٠٦ هجري، دار إحيا التراث العربی بيروت

(٢٢٧) عارضة الأحوذي للإمام أبی بكر محمد بن عبد الله المعروف بأبن العربی المالكی رحمه الله المتوفی سنة ٥٤٣ هجري در الكتب العلمية بيروت

(٢٢٨) عمدة القاري للإمام بدر الدين أبی محمد محمود بن أحمد العينی رحمه الله المتوفی سنة ٨٥٥ هجري دار الكتب العلمية/ إدارة الطباعة المنيرية

(٢٢٩) عناية القاضی وكفاية الراضی (راجع الی حاشية الشهاب علی تفسير البضاوي)

(٢٣٠) عون المعبود شرح سنن ابی داود للعلامة ابی الطيب محمد شمس الحق العظيم آبادي رحمه الله الطبعة الثانية :١٣٨٨ هجري المكتبة السلفية المدينة المنورة

(٢٣١) غنية المتملی فی شرح منية المصلی: (راجع إلی حلبی كبير)

(٢٣٢) فتاوي التاتر خانية للشيخ الإمام فريد الدين عالم بن العلامه الإدريتی الدهلوی الهندي رحمه الله المتوفی :٧٨٦ هجري الطبعة الأولی :١٤٢١ هجري مكتبة زكريا بديوبند الهند

(٢٣٣) فتح الباري شرح صحيح البخاري، للإمام العلام زين الدين عبد الرحمن بن أحمد ابن رجب الحنبلی رحمه الله. المتوفی ٧٩٥ هجري، داالكتب العلمية/مكتبة الغرباء الأثرية، المدينة المنورة

(٢٣٤) فتح الباري للإمام الحافظ أحمد بن علی بن الحجر العسقلانی رحمه الله المتوفی ٨٥٢ هجري در المعرفة دار الكتب العلمية/ دار السلام

(٢٣٥) فتح القدير (الجامع بين فنی الرواية والدراية من علم التفسير) للإمام محمد بن علی بن محمد شوكانی رحمه الله المتوفی ١٢٥٠ هجري دار الكتب العلمية

(٢٣٦) فتح القدير للشيخ الإمام كمال الدين محمد بن عبد الواحد المعروف بأبن الهمام الحنفی رحمه الله المتوفی ٨٦١ هجري المكتبة الرشيد كوئته

(٢٣٧) فتح الملهم شرح صحيح مسلم للعلامة شبير أحمد عثمانی رحمه الله المتوفی ١٣٦٩ هجري دار القلم

(٢٣٨) فضل الباري لشيخ الإسلام العلام شبير أحمد عثمانی رحمه الله المتوفی ١٣٦٩ هجري إدارة العلوم الشرعيه بكراتشی

(٢٣٩) فهرس ابن عطية للعلامة القاضی ابی محمد عبد الحق بن عطية المحاربی الاندلسی رحمه الله المتوفی : الطبعة الثانية : ١٩٨٣ در الغرب الاسلامی

(٢٤٠) فيض الباري علی صحيح البخاري للفقيه المحدث الشيخ محمد أنور الكشميري ثم الديوبندي رحمه الله المتوفی ١٣٥٢ هجري دار الكتب العلمية المكتبة الرشيديه كوئته

(٢٤١) فيض القدير شرح الجامع الصغير للعلامة محمد عبد الروف بن تاج العارفين المناوي رحمه الله المتوفی :١٠٣١ هجري الطبعة الثانية: ١٣٩١ هجري دار المعرفة بيروت

(٢٤٢) كتاب الأم للإمام المطلبی محمد بن ادريس الشافعی رحمه الله المتوفی : ٢٠٤ هجري الطبعة الثانية : ١٤٠٣ هجري دار قتية

(٢٤٣) كتاب التعريفات للفاضل العلامة الحافظ علی بن محمد علی المعروف بالشريف الجرجانی رحمه الله المتوفی: ٨١٦ هجري، طبعة جديدة: ١٩٨٥ هجري مكتبة لبنان بيروت

(٢٤٤) كتاب الثقات للإمام الحافظ محمد بن حبان بن أحمد بن حاتم التميمی البستی رحمه الله المتوفی سنة ٣٥٤ هجري دار الفكر

(٣٣٥) كتاب المبسوط للإمام شمس الأئمة الفقيه أبي بكر محمد بن أحمد بن أبي سهل السرخي الحنفي رحمه الله المتوفى سنة ٤٩٠ هجري دار الكتب العلمية

(٣٣٦) كشاف اصطلاحات الفنون والعلوم للباحث العلامة محمد على التهانوي رحمه الله مكتبة لبنان ناشرون بيروت

(٣٣٧) كشف الباري للشيخ الامام المحدث سليم الله خان مدظله المكتبة الفاروقية كراتشي

(٣٣٨) كشف القناع عن متن الإقناع للشيخ العلامة فقيه الحنابلة منصور بن يونس بن إدريس البهوتي رحمه الله المتوفى سنة ١٠٥١ هجري عالم الكتب الطبعة الأولى سنة ١٤١٧ هجري

(٣٣٩) كنز العمال في سنن الاقول والافعال للعلامة علاء الدين على المتقى بن حسام الدين الهندي رحمه الله المتوفى: ٩٧٥ الطبعة الثانية: ١٤٢٤ هجري درا الكتب العلمية، بيروت

(٣٤٠) لامع الدري على جامع البخاري للفقيه المحدث الشيخ رشيد أحمد الجنجوهي رحمه الله المتوفى سنة ١٣٢٣ هجري مكتبة الإمدادية مكه مكرمه

(٣٤١) لسان العرب للإمام العلام أبي الفضل جمال الدين محمد بن مكرم ابن منظور الأفريقي المصري المتوفى سنة ٧١١ هجري دار إحياء التراث العربي / مؤسسة التاريخ الإسلامي بيروت لبنان

(٣٤٢) لسان الميزان للإمام الحافظ أبي الفضل أحمد بن على بن الحجر العسقلاني رحمه الله المتوفى سنة ٨٥٢ الطبعة الأولى: ١٤٢٣ مكتبة دار البشائر الاسلامية بيروت

(٣٤٣) مجمع الزوائد ومنبع الفوائد للحافظ نور الدين على بن ابى بكر الهيثمي رحمه الله المتوفى: ٨٠٧ هجري الطبعة الأولى ١٤٢٥ هجري دار الفكر بيروت

(٣٤٤) مجمع بحار الأنوار للشيخ العلام اللغوي محمد طاهر الصديقي الهندي الججراتي المتوفى سنة ٩٨٦ هجري الموافق سنة ١٣٨٧ طبع مطبعة مجلس دائرة المعارف العثمانية بحيدر آباد الدكن الهند

(٣٤٥) مجموع فتاوي للإمام تقي الدين احمد بن تيمية الحراني رحمه الله المتوفى: ٧٢٨ الطبعة الثالثة: ١٤٢٦ دار الوفاء

(٣٤٦) مجموعه رسائل حكيم الاسلام مولانا قاري محمد طيب قاسمي صاحب رحمه الله متوفى: ١٤٠٣ هجري دار الاشاعت كراچي

(٣٤٧) مختار الصحاح للإمام محمد بن أبي بكر بن عبد القادر الرازي رحمه الله المتوفى بعد سنة ٦٦٦ هجري دار الكتب العلمية بيروت، لبنان

(٣٤٨) مرقاة المفاتيح شرح مشكوة المصابيح للعلامة الشيخ على بن سلطان محمد القاري رحمه الله المتوفى سنة ١٠١٤ هجري دار الكتب العلمية بيروت

(٣٤٩) مسند الطيالسي للامام المحدث سليمان بن داؤد بن الجارود رحمه الله المتوفى: ٢٠٤ هجري، دار الكتب العلمية / دار هجر للطباعة والنشر

(٣٥٠) مسند أبي عوانة للإمام الجليل أبي عوانة يعقوب بن اسحاق الاسفرائيني رحمه الله المتوفى سنة ٣١٦ هجري دار المعرفة بيروت لبنان

(٣٥١) مسند ابويعلى موصلي للامام الحافظ احمد بن على بن المثنى التميمي رحمه الله المتوفى: ٣٠٧ هجري الطبعة الثانية ١٤١٠ هجري دار المامون للتراث دمشق

(٣٥٢) مسند أحمد للإمام أحمد بن حنبل للإمام أحمد بن محمد بن حنبل الشيباني رحمه الله المتوفى سنة ٢٤١ هجري مؤسسة الرسالة / عالم الكتب

(٣٥٣) مشكاة المصابيح للامام محمد بن عبد الله الخطيب التبريزي رحمه الله المتوفى الطبعة الثانية: ١٣٩٩ هجري المكتب الإسلامي

(٣٥٤) معارف السنن للشيخ السيد محمد يوسف بن سيد محمد زكريا الحسيني البنوري رحمه الله المتوفى سنة ١٣٩٧ ايچ، ايم، سعيد كمپنى

(٣٥٥) معارف القرآن للعلامة مولانا المفتي محمد شفيع الديوبندي رحمه الله طبع: ١٤١٥ هجري ادارة المعارف كراتشي

(٣٥٦) معالم التنزيل (راجع الى تفسير البغوي)

(٣٥٧) معالم السنن شرح سنن الإمام أبي داؤد رحمه الله للإمام أبي سليمان حمد بن محمد بن الخطابي البستي رحمه الله المتوفى سنة ٣٨٨ هجري الطبعة الاولى ١٣٥١ هجري مطبعة العلمية بحلب

(٣٥٨) معجم البلدان للشيخ الإمام شهاب الدين ابى عبد الله ياقوت بن عبد الله الحموي الرومي البغدادي رحمه الله طبع: ٦٢٦ هجري دار صادر بيروت

(٣٥٩) معجم الصحاح للإمام إسماعيل بن حماد الجوهري المتوفى سنة ٣٩٣ هجري دار المعرفة بيروت لبنان

(٣٦٠) معرفة الثقات للإمام أحمد بن عبد الله بن صالح الكوفى الحسن العجلى رحمه الله المتوفى ٢٦١ هجري مكتبة الدار المدينة المنورة

(٣٦١) معرفة الصحابة لأبي نعيم للإمام المحدث العلامة أحمد بن عبد الله بن أحمد بن إسحاق بن مهران المعروف بأبي نعيم الأصبهاني رحمه الله المتوفى سنة ٤٣٠ دار الوطن للنشر/ دار الكتب العلمية بيروت

(٣٦٢) منحة الباري (تحفة الباري) للإمام شيخ الإسلام أبي يحيى زكريا بن محمد الأنصاري المصري الشافعي رحمه الله المتوفى سنة ٩٢٦ هجري مركز الفلاح للبحوث العلمية/ دار الكتب العلمية بيروت

(٣٦٣) ميزان الإعتدال فى نقد الرجال للإمام ابى عبد الله شمس الدين محمد بن احمد بن عثمان بن قايماز الذهبي رحمه الله المتوفى: ٧٤٨ هجري دار المعرفة بيروت

(٣٦٤) نسيم الرياض فى شرح شفاء القاضى عياض للعلامة احمد بن محمد بن عمر شهاب الدين الخفاجي المصري رحمه الله المتوفى: ١٠٦٩ هجري المكتبة السلفية المدينة المنورة

(٣٦٥) نصب الراية لاحاديث الهداية للامام الحافظ العلامة جمال الدين ابى محمد عبد الله بن يوسف الزيلعي الحنفى رحمه الله المتوفى: ٧٦٢ هجري، مؤسسة الريان للطباعة والنشر والتوزيع

(٣٦٦) نور الإيضاح للشيخ العلامة حسن بن على الشرنبلالى رحمه الله المتوفى: ١٠٦٩ هجري، الطبعة الأولى: ١٤٣١ هجري، مكتبة البشري كراتشي

(٣٦٧) نهاية المحتاج الى شرح المنهاج فى الفقة على مذهب الإمام الشافعي للإمام شمس الدين محمد بن أبي العباس أحمد بن حمزة المصري الأنصاري الشهير بالشافعي الصغير رحمه الله، المتوفى ١٠٠٤ هجري طبعة: ١٤٢٤ هجري دار الكتب العلمية، بيروت

(٣٦٨) نيل الأوطار شرح منتقى الأخبار للشيخ الإمام محمد بن على الشوكانى رحمه الله المتوفى سنة ١٢٥٥ هجري دار الكتب العلمية بيروت لبنان

(٣٦٩) وفيات الأعيان انباء أبناء الزمان للعلامة ابى العباس شمس الدين احمد بن محمد بن ابى بكر بن خلكان رحمه الله المتوفى: ٦٠٧ هجري، دار صادر بيروت

(٣٧٠) هدي الساري للإمام الحافظ أبي الفضل أحمد بن على بن حجر شهاب الدين العسقلاني الشافعي رحمه الله المتوفى سنة ٨٥٢ دار السلام الرياض

قَالَ اللهُ تَعَالٰی: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيْ رَسُوْلِ اللهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ (الاحزاب)

قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: اِنَّمَا بُعِثْتُ لِاُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْاَخْلَاقِ (الحديث)

افادات اعزازي

شرح

شمائل ترمذي

تالیف: الحافظ محمد بن عیسیٰ ترمذي

تقریر: شیخ الادب حضرت مولانا اعزاز علی دیوبندي رحمة الله علیه

پښتو ترجمه او کمپوزنګ

مرکز التحقیق والعلوم العصریة

زیر نګراني: مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس،

امداد العلوم، جامعه اسلامیه چارسده

خصوصیات

① اسانه ترجمه ② د حدیث تشریح

③ د مشکلو لغاتو لغوی، صرفی او نحوی تحقیق

خورونکی

فیصل کتب خانه محله جنګی پیښور